

INTEGRATSIOONI MONITOORING 2011

Koostajad

AS Emor
SA Poliitikauuringute Keskus Praxis
Tartu Ülikool

Tellijad

Kultuuriministeerium

Autorid

Marju Lauristin
Esta Kaal
Laura Kirss
Tanja Kriger
Anu Masso
Kirsti Nurmela
Külliki Seppel
Tiit Tammaru
Maiu Uus
Peeter Vihalemm
Triin Vihalemm

© Autoriõigused kuuluvad: Kultuuriministeerium, autorid,
SA Poliitikauuringute Keskus Praxis ja TNS Emor.

ISBN 978-9985-9667-8-5

Sisukord

Sisukord	3
Sissejuhatus	7
KODAKONDSUS, KODANIKUÜHISKOND JA RAHVUSSUHTED	9
1.1 Kodakondsus ja poliitiline enesemäärang	10
1.1.1 Eestlaste ja teistest rahvustest EV kodanike ning mittekodanike sotsiaalse koosseisu võrdlus. Kodakondsus ja kihistumine	11
1.1.2 Naturalisatsioon kui isiklik valik. Kodakondsusvalikute motivatsioon	14
1.1.3 EV kodanike, Venemaa jt riikide kodanike ja määratlemata kodakondsusega isikute hoiakud Eesti riigi ja ühiskonna suhtes	17
1.1.4 Erineva rahvuslik-keelise taustaga EV kodanike osalemine poliitikas ja enesemääratlus erakondlikul maastikul	21
1.1.5 Suhtumine venemaa kaasmaalaste poliitikasse	23
1.2 Osalemine kodanikuühiskonnas	27
1.2.1 Eesti- ja venekeelse elanikkonna poliitilise ja ühiskondliku osaluse võrdlus	27
1.2.2 Noorte poliitilise ja ühiskondliku osaluse võrdlus	36
1.2.3. Eesti kodanikuühendused muukeelse elanikkonna kodanikuaktiivsuse edendajana	38
Kokkuvõte	39
1.3 Rahvustevahelised kontaktid ja kultuuriline avatus lõimumise tegurina	40
1.3.1 Rahvustevahelised hoiakud, nende mõjutegurid	40
1.3.2 Rahvustevahelised kontaktid	42
1.3.3 Kokkupõrked rahvuslikul pinnal ning kogemus ebavõrdsest kohtlemisest	45
Kokkuvõte	48
Kasutatud kirjandus	49
Lisad	50
HARIDUS JA NOORED	51
2.1 Elanikkonna hariduslikud eelistused	52
2.2 Mitu keelt ja kultuuri klassiruumis	56
2.2.1 Õppekeele eelistused	56
2.2.2 Õpetaja roll lõimumise toetajana	64
2.2.3 Elanike valmisolek mitmekultuuriliseks õppeks	68
2.3 Haridus ja elanike tulevikustrateegiad	70
2.3.1 Tulevikukavad ja seotus Eestiga	70
2.3.2 Hariduslikud strateegiad	74
Kokkuvõte	77
Kasutatud kirjandus	78
Lisad. Täiendavad mitmemõõtmelised analüüsid	79
TÖÖTURG	85
3.1 Majanduskriis ja etnilised lõhed tööturul	86
3.1.1 Tööturu trendid 2006–2011	86
3.1.2 Tööturul toimunud muutused indiviidi tasandil	89
3.2 Tööturule sisenemine	94
3.2.1 Hinnangud töö leidmise võimalustele	94
3.2.2 Millisel töökohal ollakse valmis töötama?	96
3.2.3 Venekeelse tööjõu peamised probleemid tööturule sisenemisel	101
3.3 Karjäärivõimalused	104
3.4 Tööalane koolitus	106
Kokkuvõte	109
Kasutatud kirjandus	111
Lisad	112

KEELEPRAKTIKAD, KOLLEKTIIVNE IDENTITEET JA MÄLU	113
4.1 Riigikeele ja teiste keelte oskus ning kasutuspraktikad	114
4.1.1 Riigikeele oskus keeleliste vähemuste seas	114
4.1.2 Võõrkeelte oskus ja kasutus	119
4.1.3 Eesti ja vene keele kasutus	122
4.1.4 Sihtrühmad keelekasutuse järgi	127
4.2 Etnokultuuriline identiteet ning selle seosed keeleoskuse ja kodanikuidentiteediga	133
4.2.1 Rahvusliku kuuluvuse olulisus, mono- ja mitmikidentiteedid	134
4.2.2 Etnokultuuriline identiteet ja selle „toiteallikad“	135
4.2.3 Rahvusrühmade suhe religiooni	140
4.2.4 Suhtumine rahvuskultuuri seltsidesse	141
4.2.5 Tähtpäevad, nende tunnus ja tähistamine	142
4.2.6 Etnokultuurilise identiteedi seosed kodanikuidentiteedi ning lõimumisega	150
Kokkuvõte	153
Kasutatud kirjandus	155
MEEDIA JA INFOVÄLI	157
5.1 Informeeritus, infokanalite olulisus	158
5.1.1. Informeeritus eesti- ja venekeelsete vastajate hulgas eri vanuserühmades	158
5.1.2. Infokanalite olulisus eesti- ja venekeelsete vastajate hulgas, erinevates põlvkondades	159
5.2 Erinevate rahvarühmade teemahuvid	161
5.3 Infoallikate usaldusvärsus	162
5.3.1. Erinevate infoallikate usaldamine venekeelsete vastajate poolt	162
5.3.2. Infoallikate usaldamine: võrdlus eesti- ja venekeelsete vastajate vahel	164
5.4. Erinevad inforuumid	165
5.5 Hoiakud meedia võimaluste suhtes vähendada inforuumide erinevust	166
5.6. Meediakanalite eelistamise tüpoloogia	169
Kokkuvõte	174
TALLINNA JA IDA-VIRU ERIPÄRAD LÕIMUMISE KONTEKSTIS	175
6. 1 Kodanikuühiskond ja rahvussuhted	176
6.1.1 Hoiakud riigi suhtes	177
6.1.2 Poliitiline aktiivsus ja osalemine kodanikuühiskonnas	178
6.1.3 Kultuuridevaheline sallivus	180
6.2 Hariduse ja tööturu teemad	181
6.2.1 Haridus	181
6.2.2 Tööturg	182
6.2.3 Mobiilsusvalmidus	184
6.3 Riigikeele kasutus ja etnokultuuriline identiteet	185
6.3.1 Riigikeele oskus ja kasutuspraktikad rahvustevahelises suhtluses	185
6.3.2 Etnokultuuriline identiteet	187
6.4 Inforuum ja informeeritus	188
Kokkuvõte	191
Viidatud allikad	193

LÕIMUMISPROTSESSI TULEMUSLIKKUS JA SIHTRÜHMAD: KLASTERANALÜÜS	194
7.1 Lõimumisindeks 2008 ja 2011	195
7.2 Lõimumismustrite selgitamine klasteranalüüsi abil	196
7.3. Lõimklastrite kirjeldus	198
7.3.1. Edukalt lõimunud (A-klaster)	200
7.3.2. Venekeelne Eesti patrioot (B-klaster)	201
7.3.3. Eestikeelsed aktiivsed kriitilised (C-klaster)	202
7.3.4. Vähelõimunud (D-klaster)	202
7.3.5. Lõimumata (E-klaster)	203
7.4. Lõimklastrite infoväli	203
7.5. Lõimklastrid ja julgeolekuriskid	204
Kokkuvõte	206
UUSIMMIGRANTIDE KOHANEMINE EESTIS	208
8.1 Sisserännupõlvkonnad Eestis ja nende kohanemise põhidimensioonid	209
8.2 Kes on uusimmigrandid Eestis ja millised on nende saabumispõhjused	213
8.2.1 Kes on välisriikidest Eestisse saabuvad inimesed	213
8.2.2 Eestisse tuleku põhjused	216
8.3 Avalik arvamus uusimmigrantide suhtes	216
8.4 Uusimmigrantide kohanemisküsimused	218
8.4.1 Kultuuriline šokk ja isolatsioon	218
8.4.2 Eesti keele oskus on esmavajalik	219
8.5 Uusimmigrantide tööturule sisenemise võimalused ja probleemid	220
8.5.1 Tööle saamisel on kriitilise olulisusega eesti keele oskus	220
8.5.2 Töö otsimisel peetakse suureks takistuseks puudulikku informeeritust ja teabepuudust	221
8.5.3 Tööandjate eelarvamusega suhtumist uusimmigrantidest töötajatesse ei tajuta	222
8.6 Uusimmigrantide hoiakud ühiskonnas osaluse suhtes	222
8.6.1 Parem informeeritus, toetus ja abi on ühiskonda sulandumisel olulised	222
8.6.2 Diskrimineerimist ei tunta. Eesti kodakondsuse saamine on raske	223
8.7 Rände sidusgruppide (poliitikakujundajate, ametnike, ekspertide, MTÜ-de) suhtumine uusimmigrantidega seotud teemadesse	224
Kokkuvõte	225
Kasutatud kirjandus	226
Järeldused ja soovitused	227
9.1 Esitamise põhimõtted	228
9.2 Olulisemad muutused	229
9.3 Inimvara aspekt lõimumisel	231
9.3.1. Mobiilsusvalmidus	231
9.3.2. Hariduse valdkond	231
9.3.3. Tööturu valdkond	236
9.3.4. Keeleõppe, keelekeskkonna arendamise ja keelelise kaasamise valdkond	239
9.4 Osaluse ja identiteedi aspekt lõimumisel	240
9.4.1. Kodakondsus, kodanikukasvatuse ja institutsionaliseeritud/traditsiooniline poliitiline osalus	241
9.4.2. Kodanikuühiskonna arendamine	243
9.4.3. Etnokultuuriline identiteet lõimumisprotsesside kaasmõtjutajana, selle arvestamine lõimumistegevustes	245
9.5 Inforuumi ja kontaktide aspekt lõimumisel	247
9.5.1. Meediatarbimine, informeeritus, info hankimine	247
9.5.2. Rahvustevahelised kontaktid, valmisolek kontaktideks ning hoiakuid liigipääsu suhtes poliitikatele	249
9.6 Stsenaariumid	251
Kasutatud kirjandus	256

METOODIKA	257
1.1. Kvantitatiivne andmekogumismetoodika	258
1.2. Küsitlustöö tehniline protokoll	258
1.2.1 Valimi struktuur	260
1.2.2 Tulemuste usalduspiiride hindamise tabel	263
1.3. Kvalitatiivne andmekogumismetoodika	264
1.3.1 Uusimmigrantide sihtrühm	264
1.3.2 Ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajad vene õppekeelega koolidest	264
1.3.3 Töötukassa töötajad ja tööturuprojektide läbiviijad	265
1.3.4 Tööandjad	265
1.3.5 Kodanikuühendused	266

Sissejuhatus

Käesolevas Integratsiooni monitooringus uuritakse ühiskonnas valitsevaid hoiakuid ja mõtteviise ning inimeste hakkamasaamist ühiskonnas läbi lõimumise prisma. Monitooring võtab kokku olulised lõimumisega seotud näitajad ja suunad ning kirjeldab arenguid, peegeldades Eesti tegelikkust lähtuvalt lõimumisvaldkonnast.

Uuring hõlmab nii eestlasi kui ka teisi Eestis elavaid rahvuseid. Võrreldes eelmise, 2008. aastal toimunud monitooringuga iseloomustatakse sihtrühmi lisaks objektiivsetele tunnustele (kodakondsus, haridus, vanus, sissetulek, elukoht, rahvus, sünnikoht) ka nii eestlaste kui ka teiste rahvuste seotuse abil Eesti ühiskonna, kultuuri- ja informatsiooniga. Selleks välja töötatud lõimklastrid annavad tervikvaate erinevate elanikkonnagruppide lõimumisest ühiskonda ja aitavad hinnata selle tulemuslikkust.

Kontseptuaalselt on teemakäsitlused liigitatud peatükkide kaupa järgnevalt:

- inimvara (haridus ja noored (2. ptk), tööturg (3. ptk), keeleoskus ja -kasutus (4. ptk);
- osalus ja identiteet (kodanikuühiskonnas ja poliitikas osalemine, etnokultuuriline identiteet (1. ptk, osaliselt 4. ptk));
- kultuuriline avatus ning informeeritus (meedia ja infoväli (5. ptk), kontaktid, sallivus (osaliselt 1. ptk).

Nimetatud kontseptuaalsed vaatekohad väljendavad neid väärtusi või prioriteete, millest autorid järelduste ja soovitude tegemisel lähtunud on. Hariduse, tööturu, keelepraktikate ja mobiilsusvalmiduse teemadel on mõõdupuuks inimeste oskuste-teadmiste rakendamine ja arendamine nii nende subjektiivse elukvaliteedi kui ka ühiskonna kestlikkuse loojana. Osaluse ja identiteedi vaatekohast lähtuvalt on analüüsitud ning ettepanekuid tehtud kodakondsuse, poliitilise käitumise, kodanikuühenduste, etnokultuurilise kuuluvustunde ning -praktikate valdkondades. Siinkohal on prioriteediks ühiskonna liikmete aktiivne osavõtt ühiskonnaelust ning laiemat sotsiaalset solidaarsust ja ühiste väärtuste omaksvõttu soodustava meie-tunde teke.

Info- ja kontaktide ruumi aspektist on viiendas peatükis vaadeldud meediatarbimise praktikaid, sealhulgas ka usaldust, rahvustevahelisi vahetuid kontakte ning valmisolekut lubada „teisi“ privaatsesse ja ühisesse/avalikku ruumi nii otseses (nt mitmerahvuseline klassikollektiiv) kui ka kaudses mõttes. Siin on soovitud eesmärgiks ühise kommunikatiivse keskkonna teke, mis võimaldab ühiskonnal toimida, ja ühiskonna liikmete ligipääs kommunikatiivsele keskkonnale ja vahenditele.

Kogu analüüsi üks põhilisi sõnumeid on, et sisserännanuid ja nende järeltulijaid ei saa käsitleda homogeense lõimimise subjektina. Peatükid kuus ja seitse annavad põhjaliku ülevaate erinevatest lõimumispoliitika potentsiaalsetest siht- ja sidusrühmadest (lähtuvalt nende praegusest seisundist ja tõenäolistest arengutrajektoridest hea ja halva stsenaariumi korral). Eristatud on kuus siht- ja sidusrühma: n-ö varasemad sisserännanud, kes on rühmitatud vastavalt lõimituse määrale eri dimensioonides (õiguslik, keeleline), ning uusimmigrandid. Seitsmes peatükk avab lõimumisprotsesside olulisemad regionaalsed eripärad. Kaheksandas peatükis vaadeldakse Eestisse pärast 1991. aastat saabunud inimeste – uusimmigrantide – kohanemisstrateegiaid.

Aruande viimases, üheksandas peatükis on esitatud strateegiline visioon lõimumispoliitika väljaarendamist vajavate suundade, eesmärkide, subjektide ja poliitika kandjate (vastena i.k. terminile policy ownership) kohta.

Metoodika

Uuring viidi läbi kahes osas: kvantitatiivse üle-eestilise küsitlusena ning kvalitatiivse uuringuna fookusgruppide aruteludena.

Kvantitatiivses uuringus osales 1400 vastajat vanuses 15–74 aastat. Küsitlus toimus 5.10 kuni 15.11.2011. Kõikide vastanute, sh eraldi eestlaste ja teiste rahvuste, sihtrühmas oli vastajate elukoha, rahvuse, soo ja vanuse struktuur planeeritud vastavalt Statistikaameti andmetele selles vanuses

rahvastiku koosseisule. Vastajad leiti juhuvaliku printsiipe järgides, mistõttu on uuringu tulemusi võimalik üldistada kõigile vastavate sihtrühma liikmetele Eestis. Kvantitatiivse uuringuga koguti sihtrühmadelt suurel hulgal andmeid, mis on valitud teemades võrreldavad ka eelmiste monitooringute tulemustega. Võrdlust varasemate monitooringutega on teostatud niivõrd, kui see oli meetoodiliselt võimalik. Nimelt on ankeetide küsimused aastate lõikes suuresti varieerunud ning seega otseseid paralleele sageli tõmmata ei saa.

Uuringu kvalitatiivses osas koguti põhjalikumat infot sihtgruppidele, kel on lõimumisprotsessi mõjutamisel oluline roll, kuid kelle hoiakud kvantitatiivsest uuringust sihtgrupi väiksuse tõttu ei selgu. Kokku korraldati fookusgrupi vestlused viies erinevas lõimumisprotsessiga seotud kitsamas sihtrühmas, et saada täpsemat sisendit nende sihtrühmade arvamusest, kogemusest, hoiakutest ning nende kujunemise põhjustest.

Uusimmigrantide fookusgrupp toimus inglise keeles, et mõista oma emakeele kõrval eelkõige inglise keelt valdavate sisserändajate kohanemismehhanisme ning ootusi ühiskonnale nende lõimumisprotsessi toetamisel.

Kodanikuühenduste fookusgrupis selgitati Eesti erinevate kodanikuühenduste võimalikku rolli ja valmisolekut, aga ka barjääre ja nende ületamise võimalusi muukeelse elanikkonna kodanikuaktiivsuses märkimisväärse arengu esile toomisel. Tööturuteemalisi fookusgruppe oli kaks. Neist ühe eesmärgiks oli välja selgitada töötukassa töötajate ja tööturuprojektide läbiviijate kui selle valdkonna ekspertide hinnang sellest, millised on venekeelsete töötute peamised probleemid ja takistused ning milliseid lahendusi pakutakse.

Tööandjate esindajate (personalijuhtide) fookusgrupi eesmärgiks oli analüüsida töökeskkonna ning tööandjate rolli rahvustepõhise eraldatuse vähendamisel tööturul nii töölevõtmisel kui ka karjääri toetamisel.

Vene õppekeele koolide õpetajate fookusgrupi teemadering oli varasemate uuringutega võrreldes mõnevõrra laiem, käsitledes õpetaja rolli eri ühiskonnagruppide sidustamisel ning tulevaste kodanike kujundamisel (nt eri ajalooliste tõlgenduste, kodanikupädevuste edasiandmine).

Peatükk 1

Kodakondsus, kodanikuühiskond ja rahvussuhted

Autorid

Marju Lauristin

Maiu Uus

Külliki Seppel

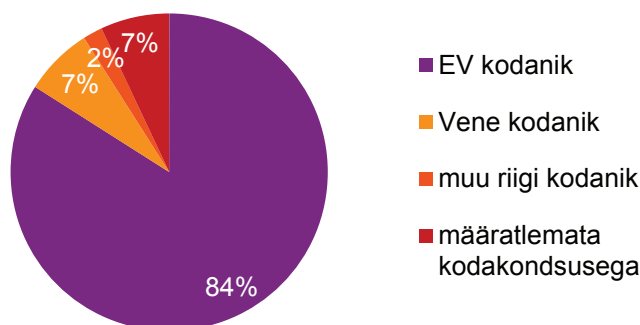

1.1 Kodakondsus ja poliitiline enesemäärang

Käesolevas alapeatükis käsitleme kodakondsust kui ühiskondlik-poliitilise lõimumise olulisimat aspekti, mis on samal ajal nii lõimumise üks olulisemaid tulemusi kui teisalt ka edasise lõimumise eeldus, mis avab tee teistest rahvustest Eesti kodanike sügavamale kaasamisele ja osalusele Eesti ühiskonnas.

Aastaid on Eesti lõimumispoliitika ja ka Eesti ühiskonna üldise demokraatliku arengu hindamisel olnud põhiprobleemiks määratlemata kodakondsusega isikute suur arv ja naturalisatsiooniprotsessi kvantitatiivne tulemuslikkus. Tänapäevaks on määratlemata kodakondsusega isikute erikaal rahvastikus langenud alla 8%. Rahvastikuregistri andmetel jaotub Eesti elanikkond kodakondsuse alusel järgmiselt:

Joonis 1.1. Eesti elanikkonna jaotumine kodakondsuse järgi

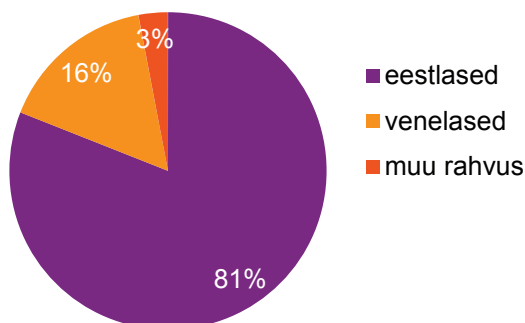

Allikas: Rahvastikuregister, seisuga 1.10.2011

Täpse pildi kogu rahvastiku jaotumisest kodakondsuse alusel saame muidugi alles rahvaloenduse tulemuste selgumisel.

Naturalisatsiooniprotsessi tulemusel on muutunud mitmerahvuseliseks ka Eesti kodanikkonna struktuur, millest ligi viiendiku moodustavad mitte-eestlased (vt joon 1.2)

Joonis 1.2. Eesti kodanikkonna rahvuslik koosseis

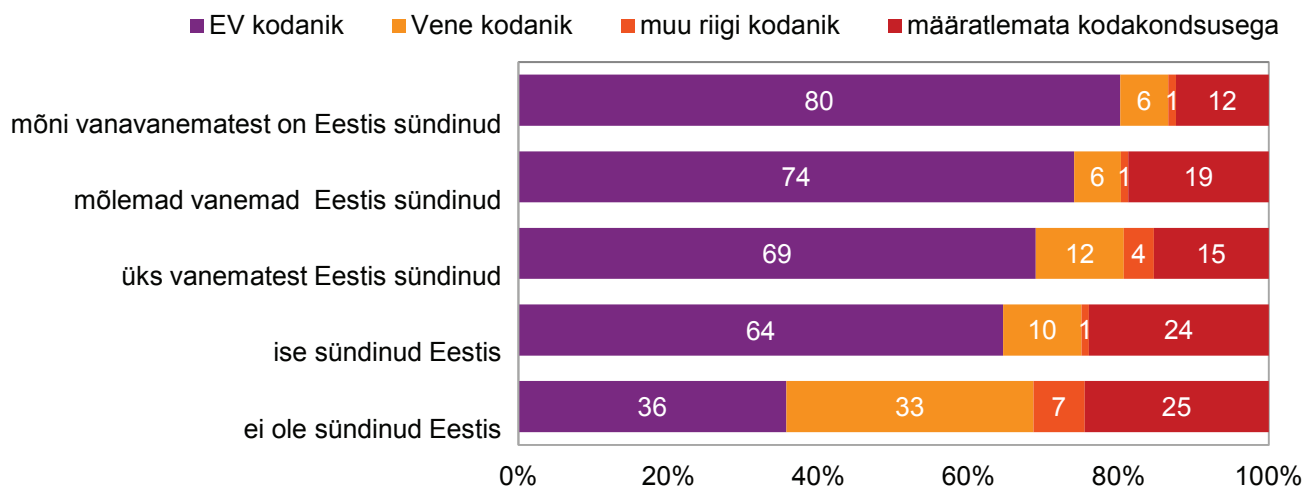

Allikas: Integratsiooni monitooring 2011

Integratsiooni monitooringu tulemused võimaldavad esile tuua selge tendentsi kodakondsuse leviku tõusust seoses esimese põlve immigrantide osakaalu vähenemisega Integratsiooni monitooringu mitte-eestlaste valimis (kokku küsitleti 803 teistest rahvustest inimest) moodustasid mujal sündinud isikud 40%, Eestis sündinud 60%. Viimaste hulgas oli neid, kellel ka vähemalt üks vanem oli Eestis sündinud, 58%, ja neid, kellel vähemalt ka üks vanavanematest oli Eestis sündinud, 38%. Kõigi küsitletud mitte-eestlaste seas oli selliseid neljanda põlve immigrante 27%. EV kodanike osakaal ulatub selles immigrantide põlvkonnas, kelle vanavanem(ad) on sündinud Eestis, 80%-ni, samas kui esimese põlvkonna, väljaspool Eestit sündinud migrantide seas on EV kodanikke vaid 36%, Venemaa kodanikke 33% ja muude riikide kodanikke 7% (vt joonis 1.3). Samas peaks panema eriti tõsisemalt muretsema asjaolu, et

Eestis sündinud ja hariduse saanud noortest, kellel ka vanemad ja vanavanemad on Eestis sündinud ja üles kasvanud, ei oma siiski peaaegu viiendik Eesti kodakondsust¹.

Joonis 1.3. Kodakondsuse seos enda ja vanemate põlvkondade sünnikohaga

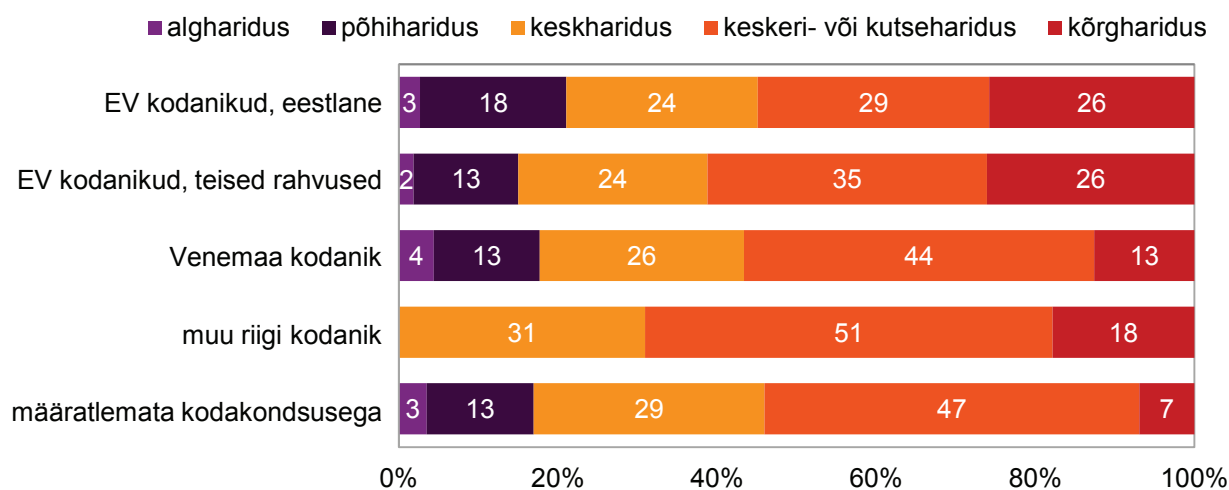

1.1.1 EESTLASTE JA TEISTEST RAHVUSTEST EV KODANIKE NING MITTEKODANIKE SOTSIAALSE KOOSSEISU VÕRDLU. KODAKONDSUS JA KIHISTUMINE

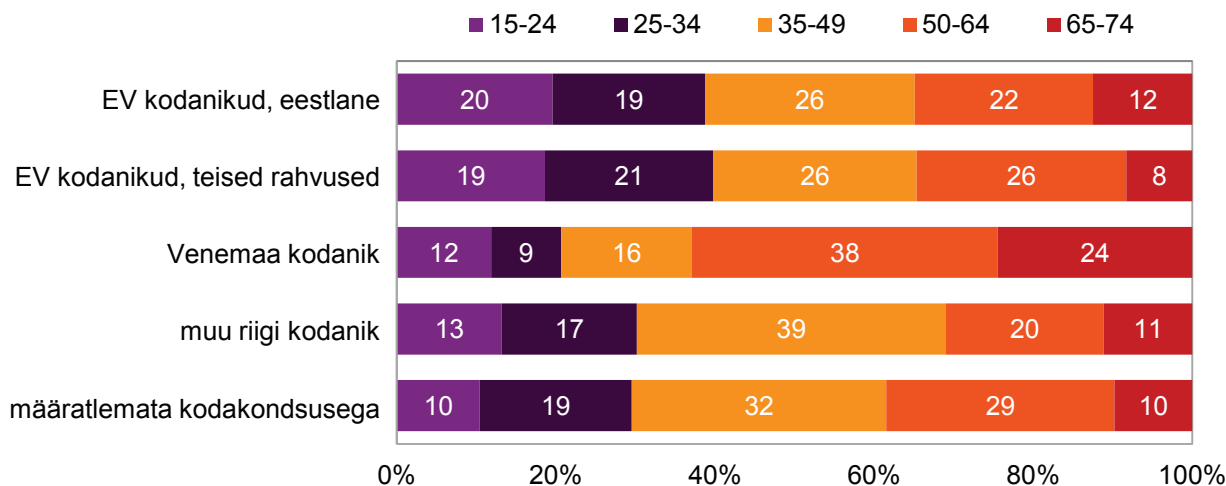
Integratsiooni monitooringu 2011 valimisse kuulunud Eesti kodanikud jagunesid rahvuse alusel järgmiselt: eestlasi 80,1%, venelasi 16,6%, ukrainlasi 1,1% ja muid rahvusi kokku 2,2%. Arvestades Eesti kodanikkonna kasvavat kultuurilist mitmekesisust, on analüüsis suurt tähelepanu pööratud erineva kultuuritaustaga kodanike sotsiaalse tausta ja hoiakute võrdlemisele. Sarnaselt vanade demokraatiatega peaks ka Eestis erinevast rahvusest ja erineva emakeelega kodanike võrdsed võimalused ühiskonna elus osalemiseks tõusma rohkem esiplaanile. Seetõttu on allpool kodakondsusrühmade lõikes tehtud analüüsis vaadeldud eraldi rühmadena eestlastest EV kodanikke ja teistest rahvustest EV kodanikke.

Tänapäeva ühiskonnas määrab inimese võimalusi suurel määral tema vanus ja haridus. Kõigepealt võrdlemegi kodakondsusrühmi nende vanuselise ja haridusliku koosseisu alusel (vt joonised 1.4 ja 1.5)

Joonis 1.4. Kodakondsusrühmade hariduslik koosseis

¹ Eesti Statistika andmetel oli 2011. aastal Eesti püsielanike seas teistest rahvustest noori vanuses 15-19 a 16 324 isikut. Siseministeriumi teatel ei omanud neist noortest 3024 ehk 19% EV kodakondsust, sealhulgas oli 1975 noort ehk 12% olid eelistanud Venemaa kodakondsust.

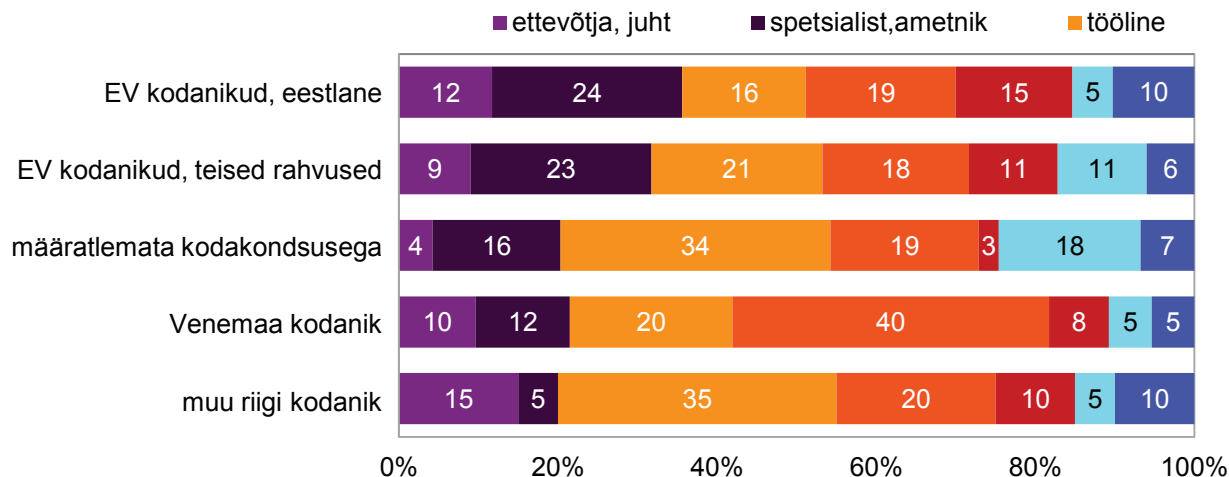
Joonis 1.5. Kodakondsusrühmade vanuseline koosseis

Jooniste 1.4 ja 1.5 põhjal on alust väita, et vanuse ja hariduse lõikes on eestlastest ja teistest rahvustest Eesti Vabariigi kodanikud suhteliselt sarnased. Samas torkab silma Venemaa kodanike ealise ja haridusliku koosseisu erinevus muust rahvusest Eesti kodanikega ja ka määratlemata kodakondsusega inimestega võrreldes. Venemaa kodanike seas on nimelt märkimisväärselt rohkem vanemaid inimesi. Nii Venemaa kodanike kui ka määratlemata kodakondsusega vastajate hulgas on Eesti kodanikega võrreldes ka vähem kõrgharidusega ja rohkem kutseharidusega inimesi.

Kui vanuses ja hariduses pole erinevast rahvusest Eesti kodanike vahel märkimisväärsed erinevusi, siis kuidas on lood eri rahvusest kodanike sotsiaalmajandusliku olukorraga? Seda peegeldab ühelt poolt sissetulekute suurus, teisalt aga subjektiivne toimetulek igapäevase elu kulutuste ning mitmesuguste rahaliste kohustustega. Eelnevad uuringud (vt Inimarengu aruanne 2008 ja 2009 ning Integratsiooni monitooring 2010) on viidanud venekeelse vähemuse majanduslikule tõrjutusele ning nn klaaslae efektile, mis väljendub noorte kõrgharidusega teistest rahvustest kodanike väiksemale esindatusele tippjuhtide ja kõrgemate ametnike seas eestlastega võrreldes. Selle põhjusena on osutatud keeleoskuse suurele rollile võrdsema majandusliku positsiooni saavutamiseks.

Käesoleva monitooringu tulemused lubavad väita, et erinevused mittekodanike (sh Venemaa kodanike) ja Eesti Vabariigi kodanike tööalases staatuses on tunduvalt suuremad kui erinevast rahvusest kodanike vahel: kui mittekodanike seas on üle poole sinikraed või pensionärid, kellele lisandub määratlemata kodakondsusega inimeste hulgas veel ligi viiendik töötuid, siis on mistahes rahvusest Eesti kodanike seas valgekraesid ja õppureid või koduseid (sh lapsepuhkusel olevaid noori naisi) suhteliselt rohkem kui Eesti kodakondsust mitteomavate inimeste hulgas. Samas on teistest rahvustest kodanike ametialane staatus jätkuvalt mõnevõrra madalam kui eestlastest kodanikel: nende seas on vähem omanikke ja tippjuhte ning rohkem töölisi ja töötuid (joonis 1.6).

Joonis 1.6. Kodakondsusrühmade ametialane koosseis

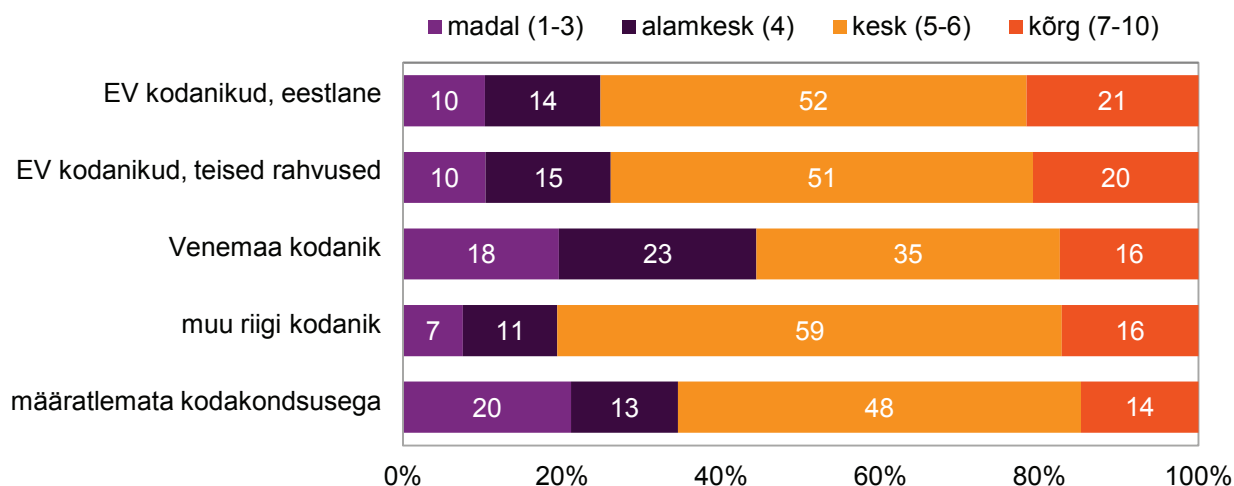
Loomulikult peegeldub erinev ametialane staatus ka sissetulekutes ning toimetulekutundes (vt tabel 1.1), millest omakorda sõltub suurel määral ka inimeste hinnang oma asendile ühiskondliku kihistumise redelil.

Tabel 1.1. Isiklik sissetulek ja hinnang pere majanduslikule toimetulekule kodakondsusrühmades

	EV kodanik eestlane	EV kodanik muu rahvus	määratlemata kodakondsusega	Venemaa kodanik	muu riigi kodanik
isiklik sissetulek puudus või < 220 eurot	24%	28%	26%	18%	32%
220–450 eurot	29%	33%	37%	46%	16%
450-775 eurot	21%	23%	17%	13%	26%
üle 775 euro	13%	9%	7%	5%	11%
keeldus vastamast	13%	7%	13%	17%	16%
tuleb lähedasti või rahuldavalt toime	83%	72%	66%	67%	60%
ei tule või tuleb raskustega toime	16%	28%	32%	33%	40%

Kihtikuuluvuse hinnang võtab kokku, kuidas inimesed tajuvad oma objektiivset seisundit ja võimalusi, kui nad võrdlevad ennast teiste sama ühiskonna või kogukonna liikmetega (vt joonis 1.7).

Joonis 1.7. Erineva kodakondsusega vastajate enesehinnanguline jaotumine kihtidesse

Nagu näeme, on erinevast rahvusest Eesti kodanike jagunemine sotsiaalsetesse kihtidesse nende enesehinnangu põhjal väga sarnane: viiendik asetab end kõrgeimatele astmetele, veidi enam kui pooled asetuvad keskkihti ning veidi vähem kui veerand madalamatesse kihtidesse. Samas tunneb määratlemata kodakondsusega rühmast kolmandik ja Venemaa kodanike seast peaaegu pool end asuvat Eesti ühiskonna madalaimates kihtides. Võib vaielda selle üle, kas kodakondsus on ise sotsiaalset enesehinnangut tõstva väärtusega või on kõrgem sotsiaalne enesehinnang ise üheks teguriks, mis soodustab naturalisatsiooniprotsessi edukat läbimist, Integratsiooni monitooringu 2010 autorid on rõhutanud, et naturalisatsiooniprotsess toimib sotsiaalse filtrina, eelistades mitte-eestlaste aktiivsemat ja edasipüüdlikumat osa (Vetik 2010). Ilmselt on tegemist mõlema nähtuse positiivse koosmõjuga. Määratlemata kodakondsusega inimeste seas on näha kaht vastandlikku tendentsi: küllalt suur on end madalalt hindavate rühm, kuid samas on suur ka nn keskmike osakaal. Samas on Venemaa kodanike üldine enesepositsioneerimine silmnähtavalt madalam kui nn halli passi omavatel inimestel, kuid selle põhjuseks pole niivõrd nende kodanikustaatus kui pensionäride tunduvalt suurem osakaal selles rühmas. Kõige heterogeensem on muude riikide kodanike seltskond, kuna selles on suurima osatähtsusega kaks väga erineva majandusliku staatus ja enesehinnanguga rahvusrühma: ukrainlased ja soomlased.

1.1.2 NATURALISATSIOON KUI ISIKLIK VALIK. KODAKONDSUSVALIKUTE MOTIVATSIOON

Integratsiooni monitooringud on traditsiooniliselt selgitanud ka soovi omandada Eesti kodakondsust ning põhjusi, mis takistavad või soodustavad naturalisatsiooniprotsessi. Võrreldes 2008. aastal tehtud monitooringuga on kasvanud Eesti kodakondsuse omandamise soov määratlemata kodakondsusega Eesti elanike seas. Kui 2008. aastal märkis vaid 51% määratlemata kodakondsusega vastajaist, et sooviks Eesti kodakondsust, siis praegu on nende osakaal suurenenud 64%-ni. Samas on põhjused, mis takistavad soovijatel kodakondsuse omandamist, jäänud osalt samaks: ühelt poolt raskused keeleomandamisel ja kodakondsuseksami sooritamisel, teisalt piisava motivatsiooni puudumine, kuna kodakondsuse puudumine ei tekita probleeme oma eluga toimetulekul Eestis. Vastuseid allpool olevas tabelis 1.2 võrreldes on näha, et selline huvipuudus on üsna märkimisväärselt suurenenud.

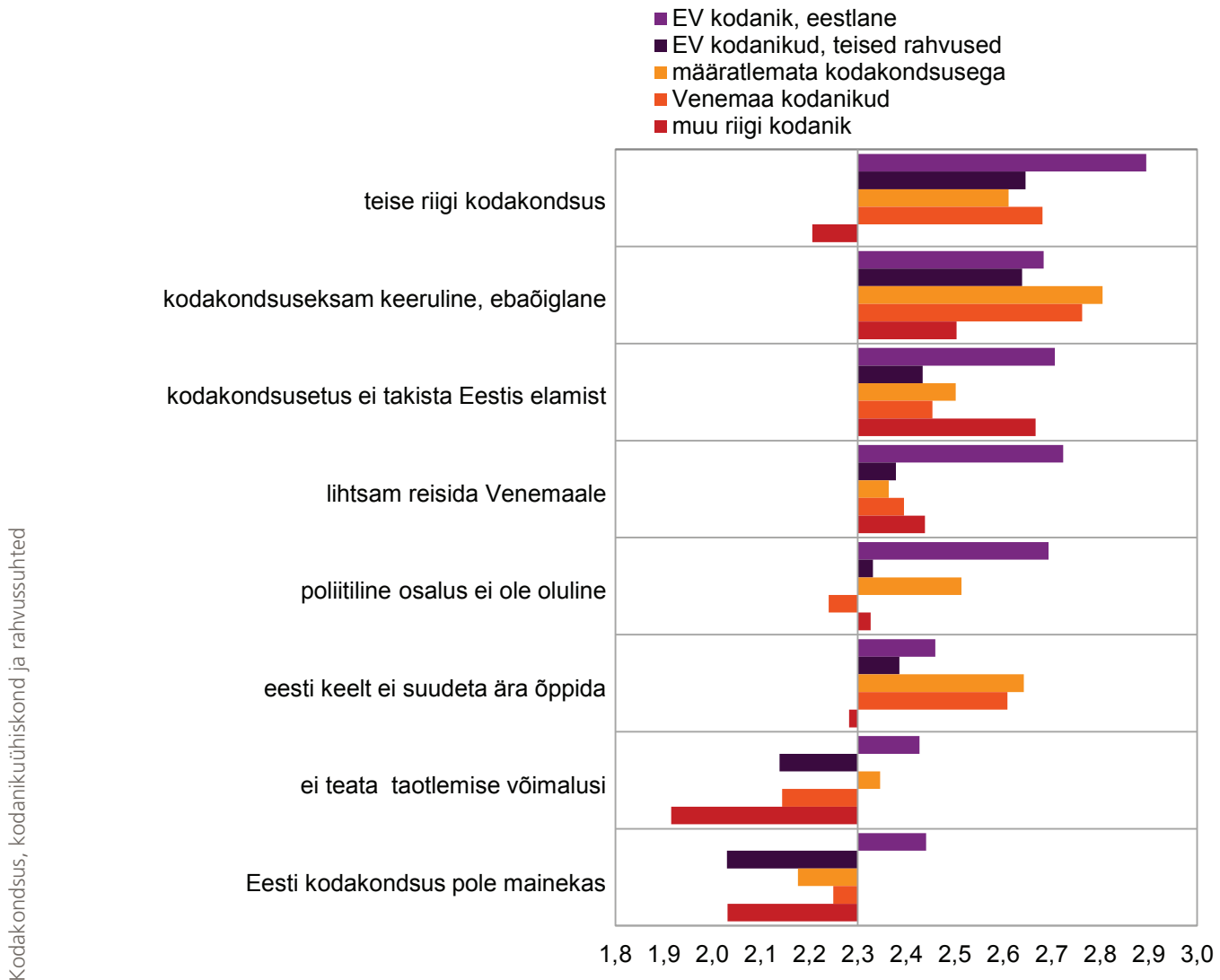
Tabel 1.2. EV kodakondsuse mitteomamist selgitavad põhjused (vastusevariant „See kindlasti“)

	2008	2011
kodakondsuseksam raske, tõrkeid tekitav	56	48
ei suudeta eesti keelt ära õppida	54	45
omatakse teise riigi kodakondsust	24	26
kodakondsusega kergem liikuda Venemaal	23	27
kodakondsuse puudumine ei takista Eestis elamist	19	33
ei huvituta Eesti valimistel ja poliitikas osalemisest	10	18
Eesti kodakondsus pole väärtuslik ega mainekas	7	12

Allikas: Intergratsiooni monitooring 2008 ja 2011

Määratlemata kodakondsusega rühma hinnangute võrdlemisel Eesti kodanike arvamustega selle kohta, miks paljudel teistest rahvustest inimestel ei ole Eesti kodakondsust, näeme, et kui sihtrühma enda jaoks on esiplaanil raskused kodakondsuseksami sooritamisel, siis eestlaste seas on tugevam arvamus, nagu ei sooviks mittekodanikud kodakondsust omandada kas mugavusest või hinnangulistel motiividel (vt joonis 1.8).

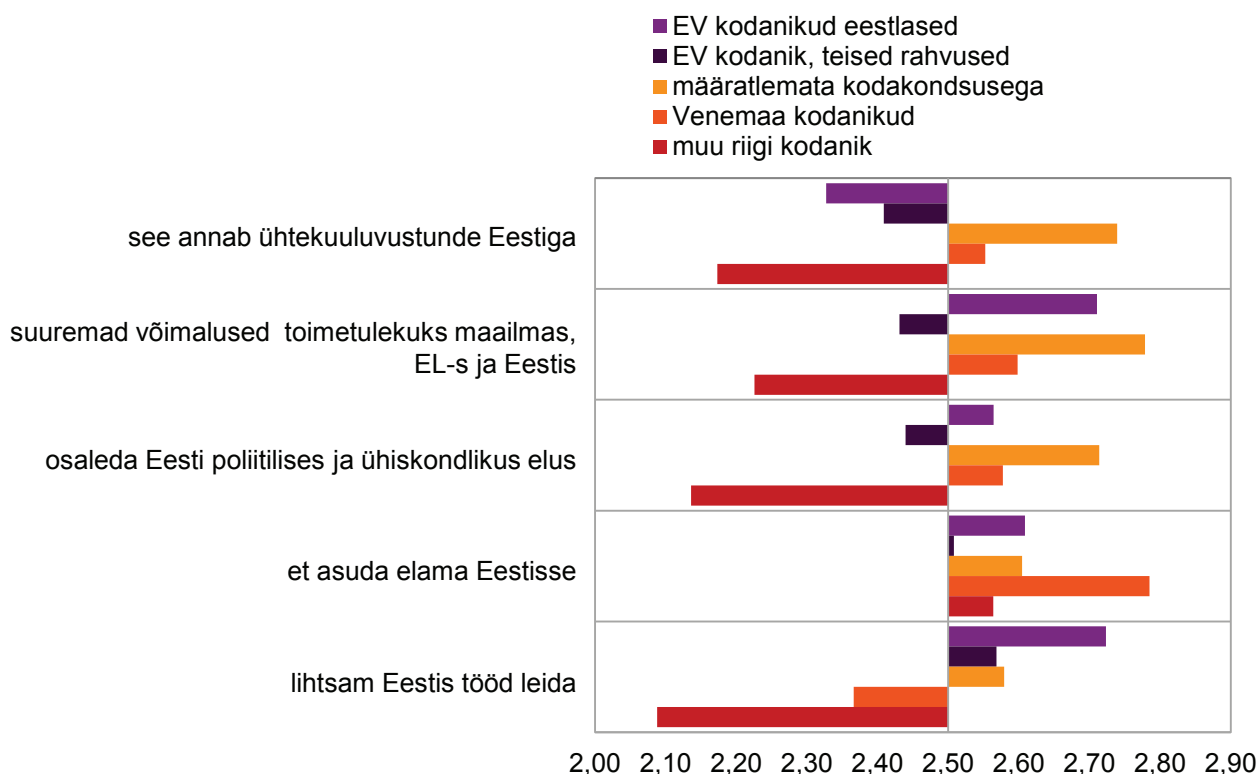
Joonis 1.8. Eesti kodakondsuse puudumise põhjustega nõustumine sõltuvalt vastaja kodakondsusest (kodakondsusrühmade hinnangute keskmised 3-pallisel skaalal: 1 - See mitte; 2 - See võib olla ka; 3 - See kindlasti)

Kodakondsus, kodanikuühiskond ja rahvussuhted

Eesti kodakondsuse omandamise motiividest on eestlastel ja teiste rahvuste esindajatel samuti mõnevõrra erinev arusaamine (joonis 1.9). Mittekodanikud peavad eestlastest olulisemaks soovi osaleda Eesti elus ning kodakondsuse rolli Eestiga ühtsustunde loojana, eestlased näevad kodakondsuse omandamise taga pigem pragmaatilisi motiive (töö leidmine, toimetulek). Samas rõhutavad ka mittekodanikud kodakondsuse olulisust tööturul, Venemaa kodanikud aga tõstavad esile kodakondsuse vajalikkust Eestisse elama asumiseks.

Joonis 1.9. Eesti kodakondsuse soovimise motiivide olulisus sõltuvalt vastajate kodakondsusest (hinnangute keskmised 3-pallisel skaalal: 1 - See mitte; 2 - See võib olla ka; 3 - See kindlasti)

Monitooringus on seekord küsitud ka Venemaa kodakondsuse eelistamise põhjust (tabel 1.3).

Ka siin toodi põhilise tegurina esile kodakondsuseksami raskust ja seda, et Eestis elades ei ole kodakondsusel olulist rolli.

Tabel 1.3. Arvamused Venemaa kodakondsuse eelistamise põhjustest (% teistest rahvustest küsitlute seas. Allikas: Integratsiooni monitooring 2011)

Vene kodakondsus võetakse sellepärast, et,,	
Eesti kodakondsust on raske saada (kodakondsuseksami tõttu)	79
pole oluline, kas olla Eesti kodanik või Vene kodanik	77
et oleks lihtsam õppida, töötada või reisida Venemaal	76
et kasutada Venemaa poolt oma kodanikele pakutavaid sotsiaalseid hüvesid (pension, arstiabi jms)	52
kuna tuntakse end seotuna Eestis elavate Vene kodanikega	49
et asuda elama Venemaale	48
et saada Venemaal valimisõigust ja osaleda Venemaa poliitilises ja ühiskondlikus elus	35
protestist Eesti riigi poliitika vastu	33
suuremad võimalused eneseteostuseks ja toimetulekuks maailmas, Euroopa Liidus ja Eestis	28

Võrreldes siingi erinevast rahvusest Eesti kodanike arusaamasid sihtrühma – Vene kodanike – hinnangutega, on oluline täheldada, et eestlased eeldavad Vene kodakondsuse eelistamise taga olulisemal määral ühtekuuluvust Venemaaga ja poliitilisi hoiakuid, samas kui Vene kodanikud ise rõhutavad, et ühtekuuluvus Venemaa või Eestiga ei sõltu nende jaoks kodakondsusest ning pigem on põhjus selles, et Eesti kodakondsust on raske saada, või siis soovitakse hõlpsamini Venemaal reisida või seal äri ajada. Viimati nimetatud kahe argumendi olulisust kinnitavad ka Eesti kodakondsuse omanikud rahvusest sõltumata.

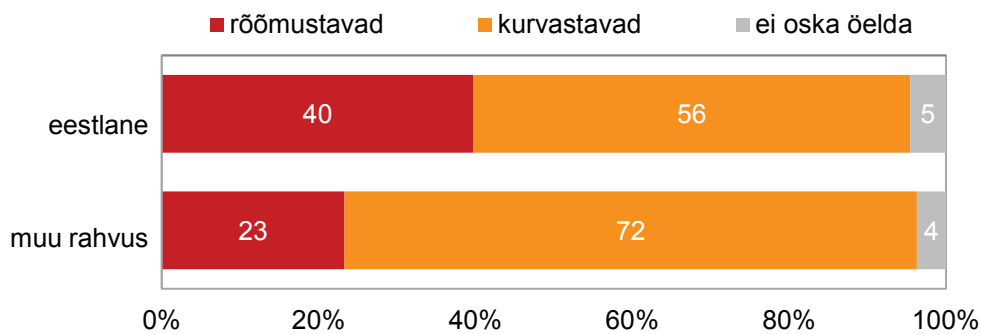
Küsitlusandmed kinnitavad, et kodakondsusvalikute taga on pigem pragmaatiline suhtumine kui poliitiline hoiak. Samas lubab ülaltoodu taaskord tõdeda, et nii määratlemata kodakondsusega isikute kui ka isegi Venemaa kodanike seas on arvestataval määral neid inimesi, kes meelsamini omaksid Eesti

kodakondsust, kuid keda selles takistab eeskätt kodakondsuseksami sooritamise kõrge barjäär. Kas see barjäär on seotud eeskätt eelarvamuste ja psühholoogilise tõrkega, või põhjustab seda kasutatav metoodika ja väiksema haridusega ning vanemate inimeste puhul ka madalam õppimisvõime, on omaette probleem, mida selgitavad pigem kvalitatiivsed uuringud. Kuna monitooring näitab, et kodakondsuseksami sooritamise raskust märgib ka teatud osa hea keelteoskuse, kõrgema haridusega ja nooremaid mittekodanikke, tuleks tõsisemalt tegelda psühholoogiliste barjääride väljaselgitamise, ennetamise ja kõrvaldamisega.

1.1.3 EV KODANIKE, VENEMAA JT RIIKIDE KODANIKE JA MÄÄRATLEMATA KODAKONDSUSEGA ISIKUTE HOIAKUD EESTI RIIGI JA ÜHISKONNA SUHTES

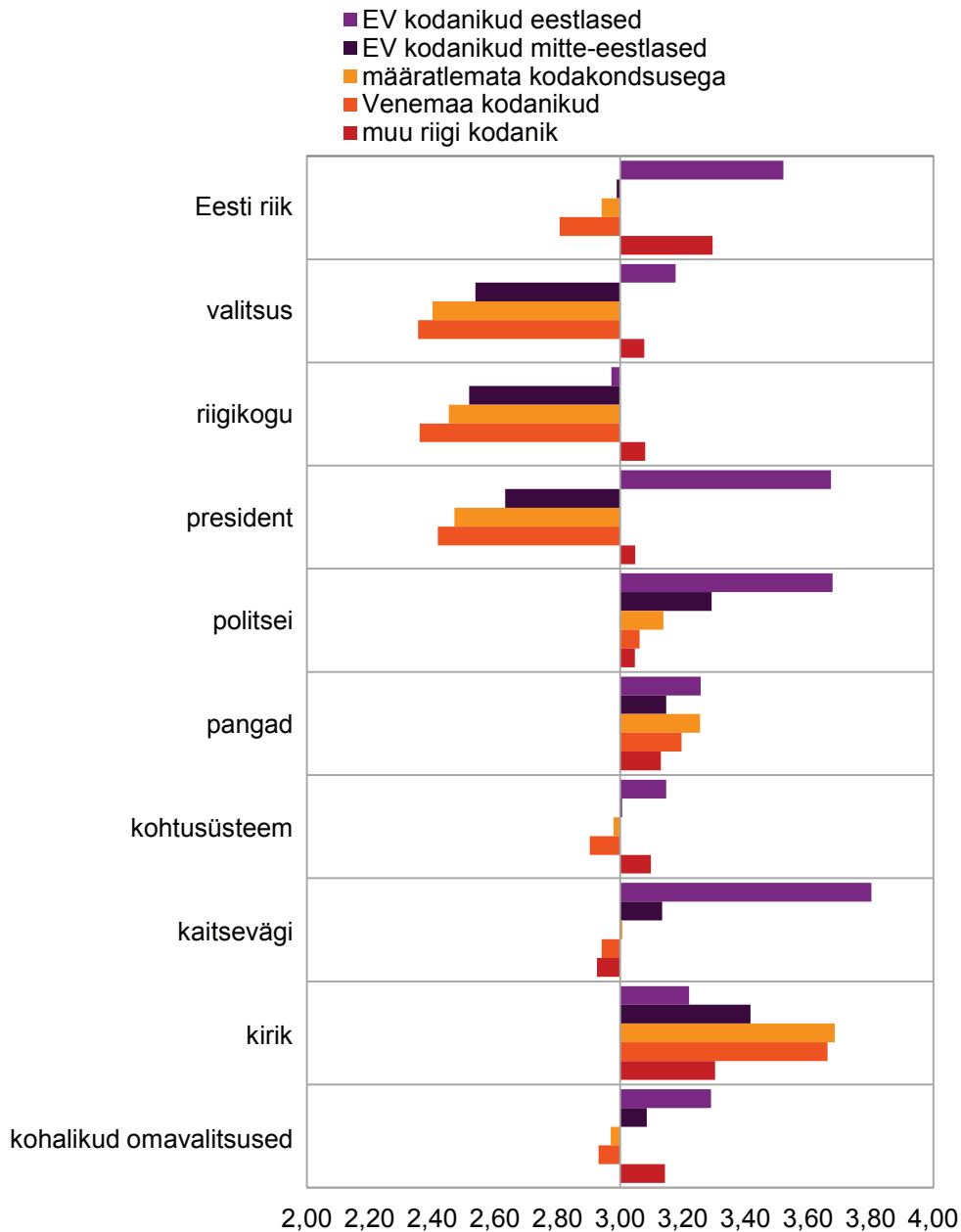
Vastates küsimusele, kuidas ta isiklikult hindab kolme viimase aasta jooksul Eesti elus toimunud muutusi, on nii eestlaste kui ka muude rahvuste hoiak valdavalt kriitiline. Eestlaste seas on positiivselt vastajaid 40% (2008. aastal 61%) ja teiste rahvuste seas 23% (2008. aastal 30%) (joonis 1.10). Kahtlemata mõjutab neid hinnanguid ka majanduskriisi kogemus.

Joonis 1.10. Kuidas te hindate viimase kolme aasta jooksul Eesti elus toimunud muutusi?

Eelmistest monitooringutest on jäänud kõlama ühe põhiprobleemina venekeelse elanikkonna vähene usaldus Eesti riigi ja selle institutsioonide vastu. Paraku kinnitavad ka käesoleva monitooringu tulemused usaldusprobleemi teravust. Küsimus ei ole ühe või teise valitsuse sammudes, vaid põhimõttelises hoiakus Eesti riigi suhtes. Kui eestlastest usaldab Eesti riiki üle 60% (62% 2008. aastal ja 66% 2011. aastal), siis teistest rahvustest vastajate seas oli neid, kes väljendasid Eesti riigi suhtes usaldust, ligi kaks korda vähem (2011. aastal 36% ja 2008. aastal vaid 23%). Tegu ei ole siiski usalduse hüppelise kasvuga, vaid küsimusele lisatud skaala vormilise muutusega: 2011. aastal oli skaala keskpunkt tähistatud sõnadega „raske öelda“, 2008. aastal aga olid skaalaks vaid numbrid 1–5, nii et keskpunktis asuvat numbrit 3 võis mõista ka kui „rahuldavat“. Samas on mitteusaldajate osakaal teiste rahvuste seas suhteliselt stabiilne: 39% 2008. aastal ja 36% 2011. aastal, eestlastel on samal ajal aga usaldamatus oma riigi vastu koguni kahekordistunud (9% 2008. a ja 20% 2011. a).

Joonis 1.11. Usaldus riigi ja institutsioonide vastu sõltuvalt kodakondsusest (keskmised 5-pallisel skaalal. 1 = üldse ei usalda, 5 = usaldab täiesti)

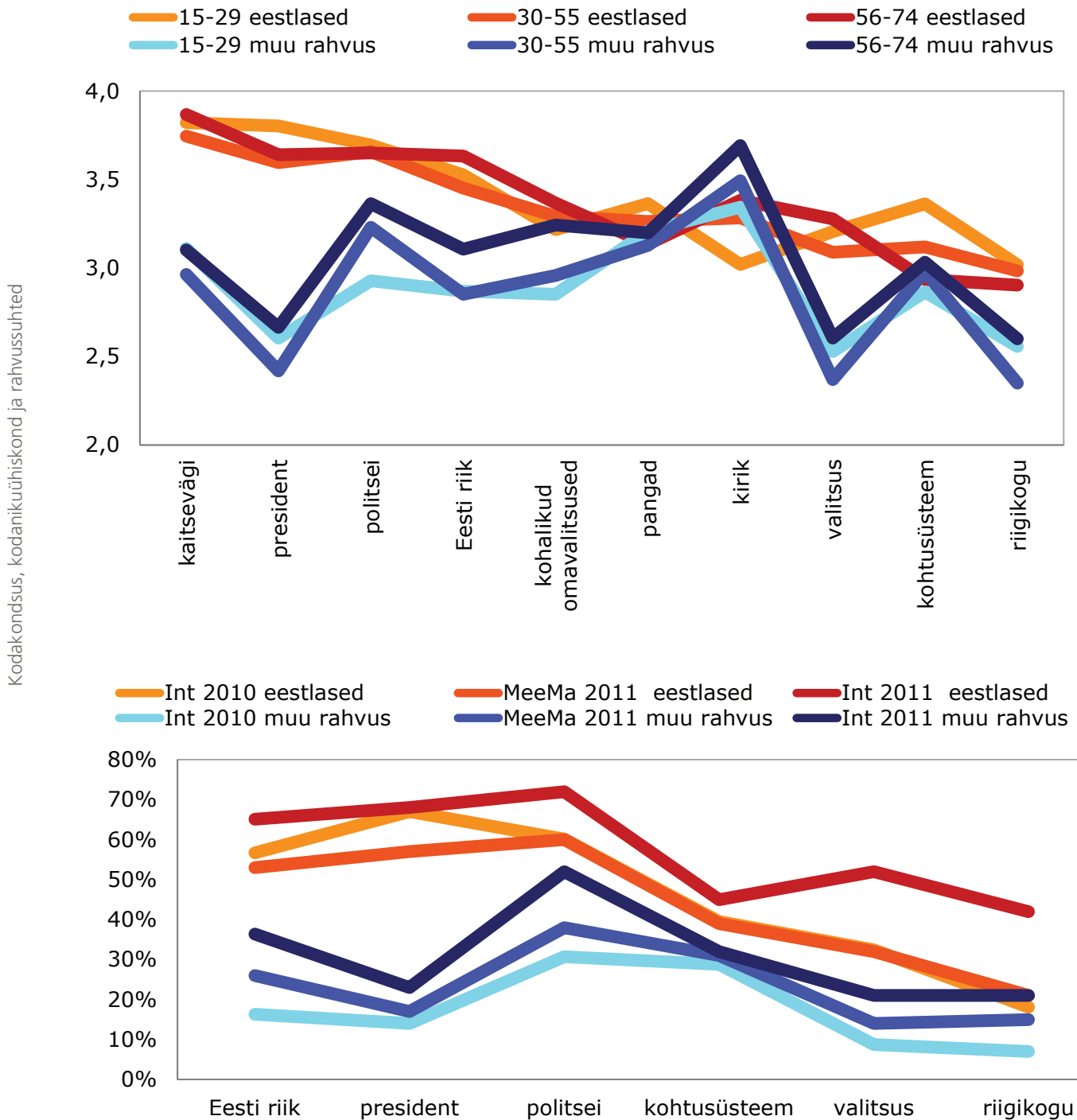

Kui kogu venekeelsele elanikkonnale on iseloomulik eestlastest tunduvalt madalam usaldus Eesti riigi kui terviku vastu, siis eriti suured on rahvuslikud erinevused valitsuse, Riigikogu ja presidendi usaldusnivoos (vt joonis 1.11). Eriti muret tekitab on asjaolu, et ka Eesti kodakondsusega mitte-eestlaste seas on vähe usaldust Eesti riigi institutsioonide vastu. Nagu on näha jooniselt 1.11, on muudest rahvustest kodanike usaldusnivoo mittekodanikega võrreldes siiski suhteliselt kõrgem, jäädes neutraalse keskmise tasemele Eesti riigi ja kohtuvõimu hindamisel ning ulatudes skaala positiivsele poolele suhtumises kaitseväge, politseisse ja omavalitsusse. Kõige vähem usaldavad Eesti riiki Venemaa kodanikud. Märkimisväärne on aga mittekodanike, sh Venemaa kodanike suhteliselt kõrge usaldus politsei vastu. Kõigis elanikerühmades, rahvusest ja kodakondsusest sõltumata, suudavad usaldust äratada peale politsei veel ainult pangad ja kirik.

Võrreldes eestlaste ja teiste rahvuste usaldushinnanguid vanuse alusel, näeme suhteliselt sarnast tendentsi: usaldus on enamasti kõrgem vanemates vanuserühmades ja kõige madalam keskealiste hulgas (vt joonised 1.12). Jooniselt paistab silma oluline erinevus eesti ja venekeelsete noorte vahel: eestlaste seas on noortele vanuses 15–19 aastat omane kõigi institutsioonide suhtes kõrgem usaldustase, samas

vanuses venekeelsed noored aga paistavad silma väga madala usaldusega nii riigi kui ka omavalitsuse, aga samuti politsei vastu. Eestlase hulgas liigub kõigis vanuserühmades institutsioonide usaldusnivoo skaala positiivses osas (erandiks on Riigikogu madal usaldus keskealiste ja vanemate seas), venekeelses elanikkonnas on pea kõik usalduskõverad skaala negatiivses pooles, positiivsel poolel on vaid usaldus politsei vastu (v.a 15–19aastaste silmis) ja 50-aastaste ja vanemate usaldus riigi ja omavalitsuste vastu.

Joonis 1.12. Usaldushinnangute keskmiste muutumine sõltuvalt vanusest eestlaste ja muude rahvuste seas

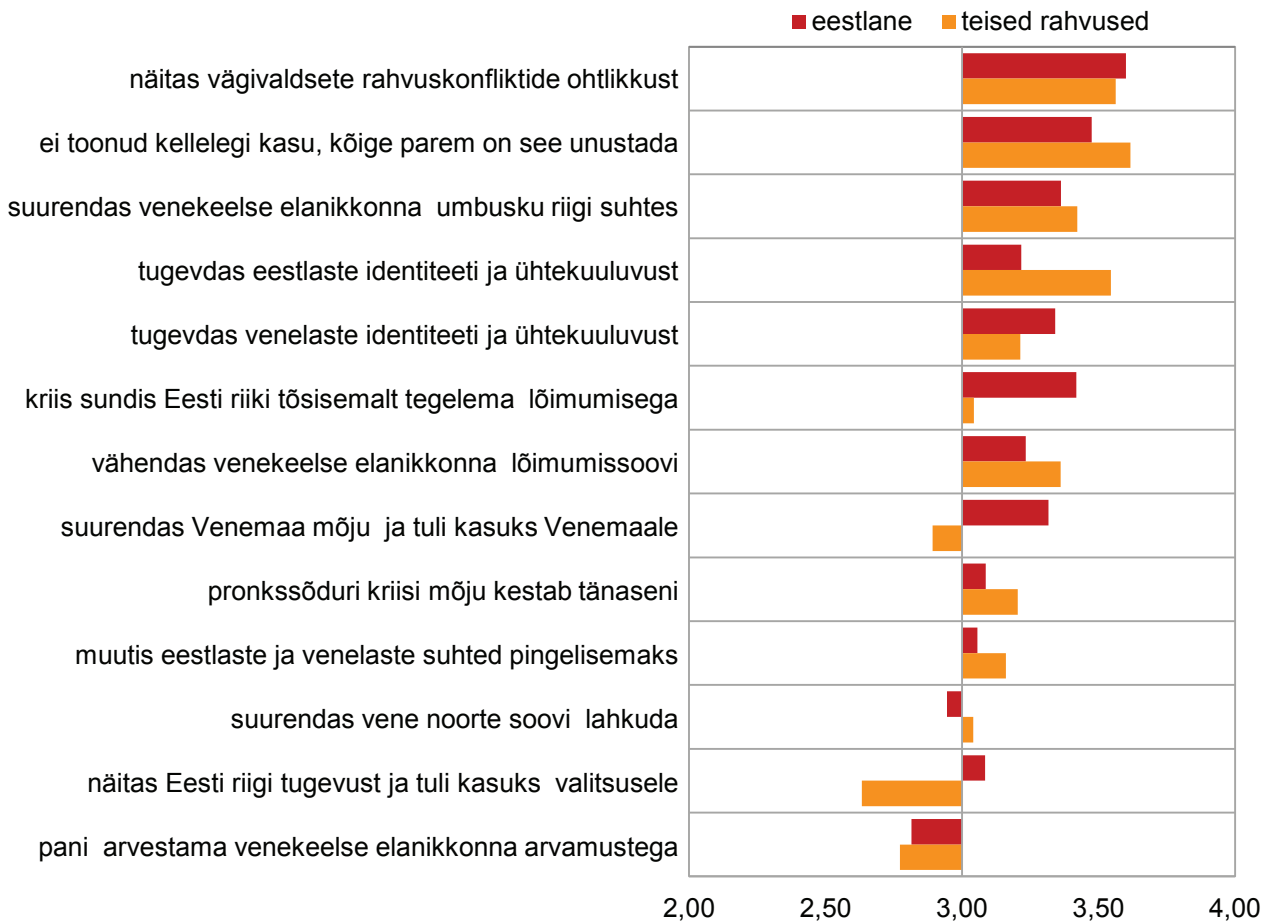
Allikas: Integratsiooni monitooring 2011

Nii venekeelse elanikkonna usaldust Eesti riigi vastu kui ka eestlaste hoiakuid venekeelse vähemuse suhtes mõjutas tugevalt nn pronksiöö kogemus. Arvestades sellest mööda läinud ajavahemikku, oli antud monitooringu raames võimalik selgitada, kas selle sündmuse negatiivsed järelmõjud on tänaseks vaibunud.

Küsitlustulemused näitavad, et nii eestlaste kui ka venekeelsete vastajate seas domineerivad sellist laadi konfliktide vältimist toetavad hoiakud. Leitakse, et kriisist ei saanud keegi kasu, vaid see näitas vägivaldsete rahvuskonfliktide ohtlikkust. Mõlemad rahvusrühmad leiavad, et kriis suurendas venekeelse elanikkonna umbusku Eesti riigi vastu. Sedalaadi kokkupõrgete mõjul tugevneb rahvuskogukondade sisemine suletus (vastused „kriis tugevdas eestlaste/venelaste ühtekuuluvust“) ja väheneb lõimumispoliitika kandepind sihtrühmas („kriis vähendas lõimumissoovi“), ehkki samas kriis toimus teatava äratuskellana, mis sundis tõsisemalt lõimumispoliitikaga tegelema. Siiski ei usuta, et kriisi mõjul hakatakse rohkem arvestama vähemuste arvamuste ja hoiakutega. Ka ei nõustu venekeelsed vastajad, et kriisist oleks võitnud Eesti või Vene riik, nagu kipuvad arvama eestlased.

Andmed näitavad vähemuste osaluse ja kaasamise suhtes positiivsete hoiakute ülekaalukat levikut nii venekeelses elanikkonnas kui ka eestlaste seas (vt tabel 1.2) ja annavad alust ettevaatlikuks optimismiks selles suhtes, et lõppkokkuvõttes võib aprillikriisi kibe õppetund avaldada lõimumisprotsessidele ka positiivset mõju ja sellega kaasa aidata Eesti ühiskonna stabiilsusele ja turvalisusele.

Joonis 1.13. Pronksiöö kriisi mõju (hinnangute keskmised 5-pallisel skaalal: 1 = üldse ei nõustu, 5 = nõustub täielikult)

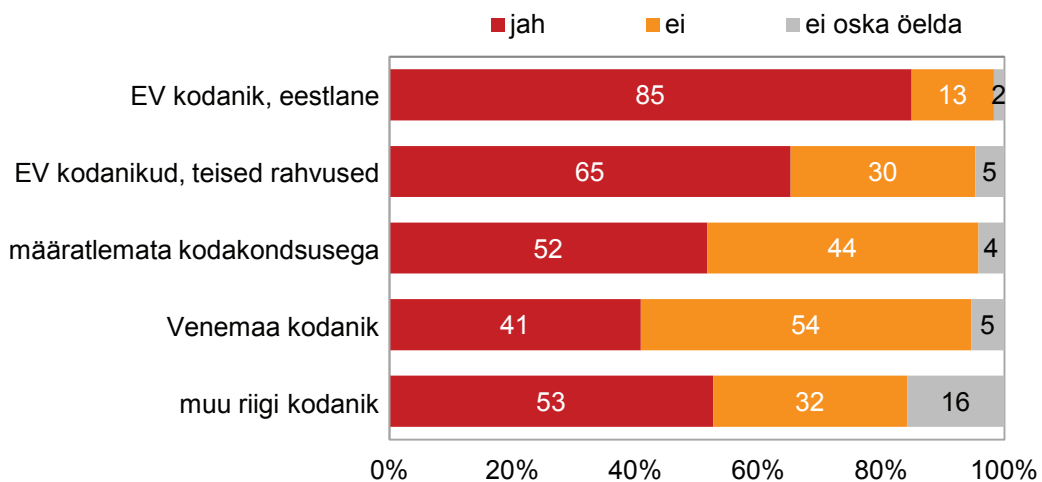

1.1.4 ERINEVA RAHVUSLIK-KEELELISE TAUSTAGA EV KODANIKE OSALEMINE POLIITIKAS JA ENESE-MÄÄRATLUS ERAKONDLIKUL MAASTIKUL

Arutledes demokraatia arengu probleemide üle Eestis, on poliitikateadlased juhtinud tähelepanu nn etnose ja demose mittekattuvusele kui potentsiaalsele takistusele demokraatia arenguks (Linz & Stepan 1996: 428–432). Kui demokraatia tähendab rahva võimu, siis rahvuslikult heterogeenses ühiskonnas, nagu seda on Eesti, ei peaks rahvas kattuma rahvuse piiridega. Olla rahva liige põhiseaduse mõttes tähendab osalemist demokraatlikes otsustusprotsessides. Kuna Eesti põhiseadus annab valimisõiguse vähemalt omavalitsuste tasandil kõigile Eesti püsielanikele, on sellega ka demose ja rahvuse piiride ühtlustumisele juriidiline alus pandud. Kodanikkonna koosseisu muutumine mitmerahvuslikuks on rahva piire rahvuse piirist avaramaks nihutanud ka kõrgema seadusandja tasandil. Kuidas on aga need piirid konstrueeritud inimeste teadvuses? Kuivõrd tunnevad end põhiseaduslikus mõttes „rahva“ kui demokraatliku võimu kandja liikmetena teistest rahvustest Eesti kodanikud ja ka kõik teised Eesti püsielanikud? Kuivõrd on teistest rahvustest Eesti kodanikud valmis kaasa lööma Eesti elu edendamisel?

Vastustest küsimusele: „Põhiseaduses on öeldud, et Eesti riigis kuulub võim rahvale. Kas Teie peate ennast põhiseaduse mõttes eesti rahva hulka kuuluvaks?“ selgus, et kodanikuteadvus ei iseloomusta kaugeltki mitte kõiki neid, kellel on selleks põhiseaduslik alus. Küsitlustulemused näitavad, et ka eestlastest EV kodanikest ei tunne end 13% kõrgema võimukandja hulka kuuluvat, teistest rahvustest EV kodanike seas on selliste osakaal aga tervelt 30% (vt joonis 1.14). Samas on märkimisväärne, et rohkem kui pooled määratlemata kodakondsusega inimestest ning ka kaks viiendikku Venemaa kodanikest seostavad end eesti rahvaga.

Joonis 1.14. Vastus küsimusele: „Põhiseaduses on öeldud, et Eesti riigis kuulub võim rahvale. Kas Teie peate ennast põhiseaduse mõttes eesti rahva hulka kuuluvaks?“

Demokraatlikus ühiskonnas ei tohiks kodanike osalemine riigivalitsemises sõltuda nende rahvuslikust päritolust. Kui võrdleme eri rahvustest EV kodanike valimisaktiivsust ja subjektiivset enesehinnangut oma pädevusele osaleda aktiivselt ühiskonnaelus, siis ei olegi erinevus väga suur (vt tabel 1.4). Kui aga küsida, kas tegelikult on erinevast rahvusest kodanike esindatus avalikku võimu teostavates institutsioonides (Riigikogu, valitsusasutused, kohtuorganid) vastav nende kasvavale osale kodanikkonnas, jääme vastuse võlgu, sest ametlikku statistikat eri rahvustest kodanike osakaalust avaliku võimu teostamisel ei ole ning selle probleemiga ei tegeleta sihipäraselt ka vastavate riigiasutuste enda personalipoliitikas. Hoiakute tasemel on teistest rahvustest kodanike seas märgatavalt vähem neid, kes tunnevad, et asjade käik Eesti riigis neist kuidagi sõltub, samas aga rohkem neid, kes leiavad, et teistest rahvustest kodanikke peaks rohkem kaasama ning venekeelse elanikkonna arvamustega rohkem arvestama. Siiski on eesti rahvusest kodanike enamus nüüd veendunud teistest rahvustest esindajate suurema kaasamise vajaduses. Asjaolu, et nii eestlaste kui ka teistest rahvustest kodanike seas on üsnagi sarnane osa aktiivseid

kodanikke, kes osalevad valimistel, tunnevad end pädevana poliitikas osalemiseks ning peavad oluliseks ka teiste rahvuste esindajate kaasamist Eesti asjade ajamisse, on süveneva lõimumise märk, mis annab tunnistust põhimõtteliselt uue olukorra kujunemisest Eesti ühiskonnas. Kui veel viis-kuus aastat tagasi domineeris mitte-eestlaste kaasamisse tõrjuv ja võõrastav suhtumine, on see mõlemalt poolt asendumas arusaamaga, et teistest rahvustest kodanike osalemine Eesti ühiskonna elus on demokraatia loomulikuks ilminguks.

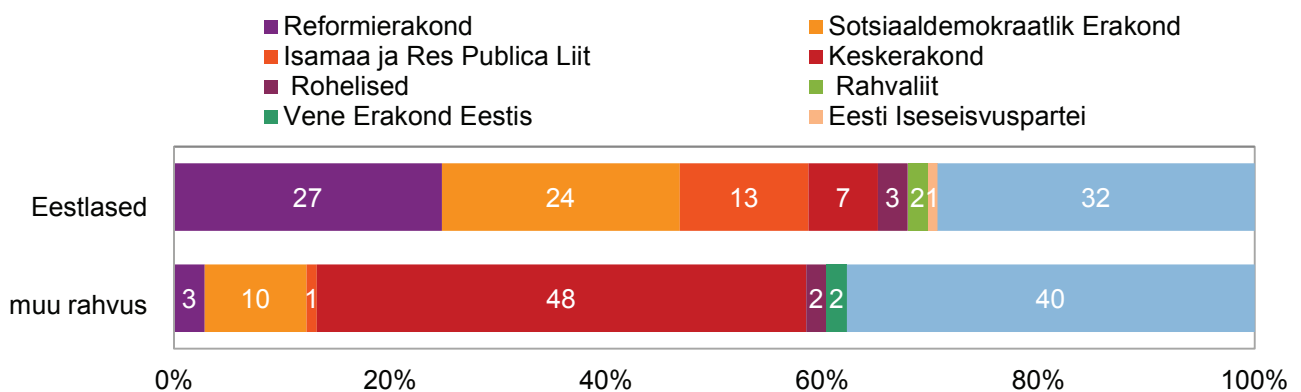
Tabel 1.4. Erinevast rahvusest EV kodanike aktiivsus ja kaasamishoiakud²

	EV kodanik, eestlane	EV kodanik, teised rahvused
osales 2009. a kohalikel valimistel	69%	65%
osales 2009. a Europarlamendi valimistel	59%	55%
osales 2011. a Riigikogu valimistel	70%	63%
asjade käik riigis sõltub ka minust ja minusugustest	49%	39%
olen poliitikas piisavalt pädev, et minu arvamused võiksid pakkuda huvi	27%	25%
mitte-eestlaste kaasamine on Eestile kasulik	70%	86%
venekeelse elanikkonna arvamusi tuleks rohkem arvestada	65%	90%

Allikas: Integratsiooni monitooring 2011

Kõige otsesemaks võimaluseks poliitikat mõjutada on osalemine erakondade tegevuses või nende aktiivses toetajaskonnas. See eeldab erakondlikku enesemääratlust. Eestis, nagu ka teistes siirderiikides, on erakondliku enesemääratluse tase tunduvalt väiksem kui vanades demokraatiates. Vaadeldes eri rahvustest vastajate sümpaatiate jagunemist Eesti erakonnamaastikul, on näha, et neid, kes ei ole ennast erakondlikult määratlenud, on nii eestlaste kui ka teiste rahvuste seas tublisti üle kolmandiku (vastavalt 36% ja 40%). Samas on erakondlike eelistuste muster rahvuste lõikes väga erinev (vt joonis 1.15).

Joonis 1.15. Eestlaste ja teistest rahvustest vastajate jaotumine erakondlike sümpaatiate alusel (%)

Ehkki vastajatelt ei küsitud, kelle poolt nad on valimistel hääle andnud, vaid milline erakond on nende vaadetele kõige lähedasem, ei osutanud venekeelsetest vastajatest rohkem kui 2% ühelegi nn vene parteile. Küsisime ka, mis on sellise madala poolehoidu põhjuseks. Vastused näitasid venekeelse

² Antud tabelis peegeldub küsitlute subjektiivne seisukoht valimistel osalemise suhtes, mitte objektiivne valimisstatistika, mille kohaselt osales 2009. a KOV valimistel 60,3%, 2009. a. Europarlamendi valimistel 43,9%, 2011. a RK valimistel 63% valimisõiguslikest inimestest.

elanikkonna pragmaatilist meelelaadi: kõige olulisemaks osutus kaalutlus, kas seda erakonda võiks kunagi näha ka valitsuses (vt tabel 1.5). Samuti pooldas enamik seisukohta, et erakondade moodustamine rahvuslikul alusel ei õigusta ennast ja et need erakonnad ei tekita usaldust. Peaaegu pooled (48%) venekeelsetest vastajatest eelistasid seevastu Keskerakonda, 10% sotsiaaldemokraate ja 6% teisi eesti erakondi.

Tabel 1.5. Miks vene erakonnad ei saa valijate hääli?

nendel erakondadel puudub reaalne võimalus saada valitsusse	74%
puudub usaldus nende erakondade poliitikute vastu	64%
ei peeta õigeks, et erakonnad on moodustatud rahvuslikul, mitte maailmavaatelisel pinnal	63%
puudub info nende erakondade kohta	58%
ei tea, ei tunta huvi erakondade tegevuse vastu	45%

1.1.5 SUHTUMINE VENEMAA KAASMAALASTE POLIITIKASSE

Arvestades valdava osa Eesti venelaste igapäevast seotust Venemaa inforuumiga ning Venemaa pidevat tähelepanu Eesti vähemuspoliitikale, on oluline ka saada teavet selle kohta, millist rolli mängib Venemaa Eesti teistest rahvustest elanike eneseteadvuses.

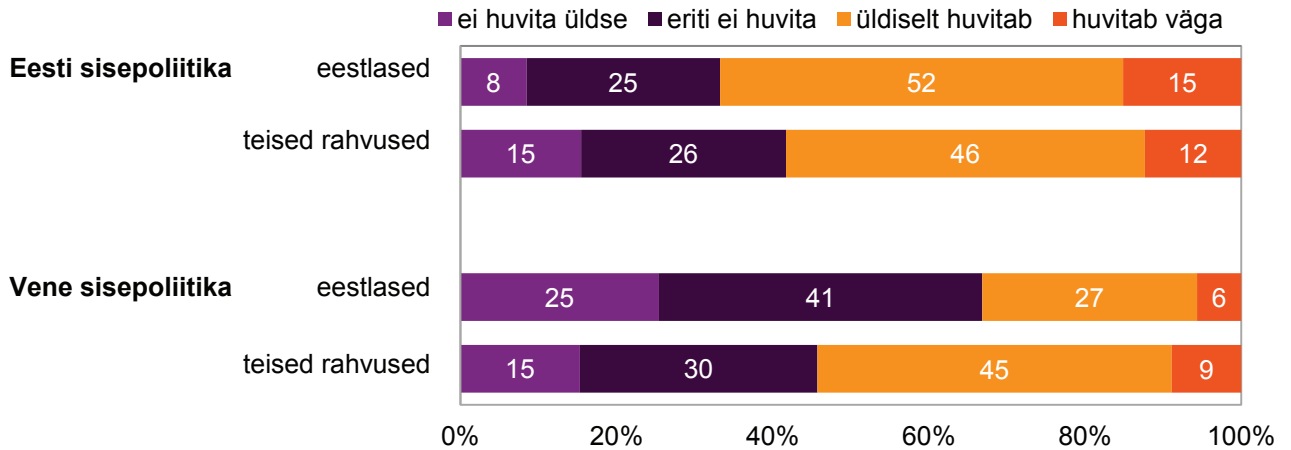
Esmalt selgitasime, kui suurt osa Eestis elavaid teistest rahvustest elanikke seob Venemaaga kodumaa-tunne. Vastused näitavad tugevat, kuid sugugi mitte ühest seost kodakondsuse ja kodumaa-tunde vahel (vt tabel 1.6).

Tabel 1.6. Teistest rahvustest vastajate suhe kodumaaga (%)

	Millist riiki Te peate oma kodumaaks?			
	EV kodanik muu rhv	määratlemata	Venemaa kodanik	muu riigi kodanik
Eesti	76%	67%	35%	40%
Venemaa	10%	16%	42%	15%
muu riik	6%	9%	8%	30%
nii Eesti kui ka Venemaa	5%	6%	15%	0%
nii Eesti kui ka mõni muu riik	3%	2%	0%	15%

Selgus, et kolmandik siin elavaid Venemaa kodanikke ja kaks kolmandikku määratlemata kodakondsusega Eesti elanikke peab Eestit oma ainsaks kodumaaks, samas kui teistest rahvustest Eesti kodanike seas peab iga kümnes oma ainsaks kodumaaks Venemaad. Sestap on loomulik, et venekeelses elanikkonnas on huvi Venemaa sise- ja välispoliitika vastu suurem kui eestlastel, ehkki ka eestlaste seas on see märkimisväärne (vt joonis 1.16).

Joonis 1.16. Huvi Eesti ja Venemaa sisepoliitika vastu eestlaste ja teistest rahvustest vastajate seas

Samas nõustub 64% eestlastest ning 35% teistest rahvustest vastajatest, et Venemaa on tänapäeva maailmas Eestile tõsiseks ohuallikaks.

Kuivõrd ohtlikuks või kasulikuks Eestile ja siin elavatele venelastele peetakse aga **Venemaa kaasmaalaste poliitikat**? On ju Venemaa välispoliitika ametlikult väljendanud oma soovi kujundada teistes riikides, sh eriti Eestis ja Lätis elavatest endise Nõukogude Liidu kodanikest Venemaa „kaaskodanike kogukond“, keda ühendaks Venemaaga nii materiaalne huvitatus saada rahalist toetust mitmesugustele üritustele kui ka ühine infoväli ning Venemaa vaatepunktist kujundatud ajaloomälu³.

“Venemaa kaasmaalaste poliitika seisab kolmel sambal, milleks on: a) vene keele ja kultuuri edendamine, b) „võitlus ajaloo võltsimisega“ ja c) „kaasmaalaste õiguste kaitse“. Sarnasus prantslaste ja brittide kultuuripoliitikaga lõpeb esimese – keele ja kultuuri – edendamisega. Ajaloolased võitlused ja selektiivselt lähenev isikute kaitse naaberriikides ei kuulu kusagil kultuuriekspordi alla. Venemaa kaasmaalaste poliitika väljatöötajad ei ole teinud kunagi ka saladust, et nende eesmärgiks on konsolideerida oma teistes riikides elavaid „kaasmaalasi“ ning koordineerida nende koostööd. Teiste riikide elanike organiseeritud juhtimist mingi konkreetse ajalooversiooni tugigrupiks või valitud inimrühma (eri)õiguste kaitseks on aga tavapäraseks kultuurikoostööks juba raske pidada.” (Kärt Juhasoo-Lawrence. Diplomaatide tabuteema. <http://www.diplomaatia.ee/index.php?id=575>)

Püüdsime käesoleva monitooringu raames saada teavet Venemaa kaasmaalaste poliitika tuntuse ja kuvandi kohta sihtrühma enda hulgas.

Millised on selle poliitika suhtes valitsevad hoiakud erineva kodakondsusega teistest rahvustest küsitlute seas, annab ülevaate tabel 1.7.

³ Vt ПРОГРАММА РАБОТЫ С СООТЕЧЕСТВЕННИКАМИ, ПРОЖИВАЮЩИМИ ЗА РУБЕЖОМ, НА 2012 - 2014 ГОДЫ <http://www.mid.ru/bdomp/ns-dgpch.nsf/215bdcc93123ae8343256da400379e66/68076fc0d640a7764425794300255428>
!OpenDocument

Tabel 1.7. Suhtumine Venemaa kaasmaalaste poliitikasse

Kas olete informeeritud Venemaa kaasmaalaste programmist?	EV kodanik	määratlemata kodakondsusega	Vene kodanik	muu riigi kodanik	kõik teistest rhv vastajad
ei	66	65	64	54	65
jah, mõnevõrra	26	28	26	33	27
jah, üsna hästi	8	7	10	13	8
Kuivõrd nõustuste järgimise arvamustega Venemaa kaasmaalaste POLIITIKA mõju kohta?					
see poliitika...	EV kodanik	määratlemata kodakondsusega	Vene kodanik	muu riigi kodanik	kõik teistest rhv vastajad
võimendab kõigi Eestis elavate venelaste ühtekuuluvust Venemaaga	66	68	72	43	67
aitab säilitada venekeelset kultuuri ja haridust Eestis	56	71	81	45	65
aitab parandada Eesti ja Venemaa suhteid	52	67	58	49	57
aitab parandada venekeelse elanikkonna olukorda	49	51	65	40	52
toetab venelaste naasmist oma ajaloolisele kodumaale	48	43	60	46	49
väljendab Venemaa soovi hoida Eestit oma mõju sfääris	37	24	32	20	32
suurendab venekeelse elanikkonna võõrdumist Eesti riigist ja soodustab rahustevahelist umbusku	29	21	21	50	26

Nagu näeme, on informeeritus Venemaa kaasmaalaste programmist üsna tagasihoidlik. Vaid 8% kõigist teistest rahvustest vastajatest on sellest hästi informeeritud, 2/3 ei tea sellisest programmist midagi. Suhtumine Venemaa kaasmaalaste poliitikasse üldiselt on rohkem kui kolmandiku teistest rahvustest Eesti kodanike ja ka muude riikide (peale Venemaa) kodanike hulgas küllaltki kriitiline. Kaks kolmandikku suhtub aga sellesse poliitikasse rohkem või vähem positiivselt. Selles nähakse eeskätt venekeelse kultuuri ja hariduse säilitamise vahendit, ehkki tunnustatakse ka Venemaaga ühtekuuluvustunde suurendamise taotlust. Arvamused selle kohta, kas Venemaa kaasmaalaste poliitika toetab venelaste naasmist oma ajaloolisele kodumaale, parandab või halvendab Eesti-Vene suhteid või siinsete venelaste olukorda, jagunevad pooleks. Pooled eestlastest ja kaks viiendikku teistest rahvustest Eesti kodanikest näevad selles poliitikas Venemaa soovi suurendada oma mõju Eestis. Samas valdavalt ei nõustuta, et see poliitika võiks suurendada kohaliku venelaskonna võõrdumist Eesti riigist ja külvata umbusku rahvuste vahele. Võrreldes erineva kodakondsusega vastajarühmi on ootuspärane, et Venemaa kaasmaalaste poliitika leiab kõige rohkem toetust Venemaa kodanike seas ning kõige rohkem skeptilist suhtumist Eesti ja muude riikide (peale Venemaa) kodanike hulgas. Samas viitab Vene kaasmaalaste poliitika seostamine eeskätt venekeelse hariduse ja kultuuri säilitamise võimalustega sellele, et Eesti riigil tuleks olla tähelepanelikum vene emakeelega Eesti elanike mure suhtes oma laste ja lastelaste kultuurilise identiteedi säilimise üle, mida on väljendatud seoses gümnaasiumireformiga ning mitte jätta selle mure lahendamist Vene kaasmaalaste poliitika hooleks.

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et viimaste aastate jooksul ei ole toimunud märkimisväärseid struktuurseid muutusi Eesti Vabariigi teistest rahvustest elanike kodakondsuses, poliitilistes ja ühiskondlikes hoiakutes ja aktiivsuses. On välja kujunenud teatud *status quo*, mida iseloomustab ühelt poolt rahvustevaheliste suhete rahumeelsus, teravate konfliktide vältimine ja eestlaste seas valdavaks muutunud mõistev suhtumine teistest rahvustest inimeste kaasamise vajaduse suhtes. Venekeelne elanikkond on

Eesti Vabariigi kodakondsuse omamise alusel jagunenud praktiliselt pooleks, sealjuures on määratlemata kodakondsusega inimesi veidi vähem kui veerand. Nende seas on motivatsioon kodakondsuse saamiseks suhteliselt nõrk, võrreldes ühelt poolt keelebarjääri subjektiivse kõrgusega, teisalt aga süveneva veendumusega, et kodakondsuse omamine või mitteomamine ei tekita olulist vahet igapäevases toimetulekus ja väljavaadetes. Muret tekitav on määratlemata kodakondsusega inimeste ning Venemaa kodanike suhteliselt kõrge osakaal Eestis sündinud, kasvanud ja hariduse saanud noorte seas.

Nii eestlaste kui ka teistest rahvustest kodanike seas on üsnagi sarnane osa aktiivseid kodanikke, kes osalevad valimistel, tunnevad end pädevana poliitikas osalemiseks ning peavad oluliseks ka teiste rahvuste esindajate kaasamist Eesti asjade ajamisse. Seda võib pidada senise lõimumispoliitika üheks olulisemaks saavutuseks, mis annab tunnistust põhimõtteliselt uue olukorra kujunemisest Eesti ühiskonnas. Kui veel viis-kuus aastat tagasi domineeris tõrjuv ja võõrastav suhtumine mitte-eestlaste kaasmisse, on see mõlemalt poolt asendumas arusaamaga, et teistest rahvustest elanike osalemine Eesti ühiskonna elus on demokraatia loomulikuks ilminguks. Samas jääb aga teistest rahvustest inimeste tegelik osalemine riigi tasemel avaliku võimu teostamises ja ka nende usaldus Eesti riigi ja tema institutsioonide suhtes eestlastega võrreldes märkimisväärselt madalamale tasemele. Juba 2008.–2013. aasta lõimumiskava koostamisel oli selge, et ilma nähtava läbimurdeta teistest rahvustest inimeste aktiivsemal kaasamisel on väga raske, kui mitte võimatu tõsta motivatsiooni Eesti kodakondsuse omandamiseks ja rahvusvähemuste seas Eesti riigi institutsioonide suhtes valitseva võõrdumustunde ja usaldamatuse ületamiseks. Lisaks seda võõrdumust põhjustanud objektiivsetele ajaloolistele asjaoludele on seda veelgi võimendanud 2007. aasta nn pronksiöö kriis. Küsitlustulemused näitavad, et tänaseks on selle kriisi kogemus enamiku arvates siiski minevikku vajumas, jättes oma jälje nii eestlaste kui ka teistest rahvustest elanike eneseteadvusse ja tugevdades vastastikku rahvuslikku sulgumist. Siiski on enamik küsitletutest päri, et selle kriisi õppetund on mõnes mõttes positiivne, tugevdades soovi tulevikus selliseid konflikte vältida.

Lisa tabel 1.1. Eesti elanikkonna poliitilise aktiivsuse seotus teiste tunnustega (%)*

		poliitiline aktiivsus (pt. 1.2)			
		ei ole aktsioonides osalenud	väike	mõõdukas	suur
kogu elanikkond		68%	12%	13%	7%
rahvus	eestlane	66%	13%	15%	6%
	muu	73%	9%	8%	10%
kodakondsusrühm	EV kodanik, eestlane	65%	13%	15%	6%
	EV kodanik, teised rahvused	68%	11%	10%	11%
	määratlemata kodakondsusega	79%	9%	5%	7%
	Venemaa kodanik	85%	7%	4%	4%
vanus	15–24	59%	11%	21%	10%
	25–34	60%	16%	13%	11%
	35–49	68%	12%	13%	8%
	50–64	74%	11%	10%	5%
	64–74	84%	9%	6%	1%
haridus	põhiharidus	76%	8%	11%	4%
	keskharidus	72%	10%	11%	7%
	kõrgharidus	51%	19%	19%	12%
kodakondsus	Eesti	66%	13%	14%	7%
	Venemaa	85%	7%	4%	4%
	määratlemata kodakondsusega	79%	9%	5%	7%
piirkond	Tallinn, v.a Lasnamäe	58%	19%	13%	10%
	Lasnamäe ja Maardu	50%	13%	10%	27%
	Ida-Virumaa linnad	83%	6%	7%	4%
	muu Eesti	72%	10%	14%	4%

*esitatud statistiliselt olulised jaotused

Kodakondsus, kodanikuühiskond ja rahvussuhted

1.2 Osalemine kodanikuühiskonnas

1.2.1 EESTI- JA VENEKEELSE ELANIKKONNA POLIITILISE JA ÜHISKONDLIKU OSALUSE VÕRDLU

Eestis on levinud inimeste poliitilise osaluse ja aktiivsuse selgitamiseks keskenduda inimeste valimisaktiivsusele. Valimas käimine on iga kodaniku kohustus ja paljudele kindlasti ainus seos poliitikaga. Viimasel dekaadil on aga ka Eestisse jõudnud arutelu esindusdemokraatia kui valitsemis- ja ühiskonnakorra nõrgenemisest, valimisaktiivsuse langusest ja elanike ning valitsejate kaugenemisest teineteisest. Sellel taustal on aeg mõista, et inimestel on võimalik oma maailmavaatelisi ja/või programmilisi eelistusi avaldada ka muul moel kui valimistel hääletades.

Poliitilise osaluse defineerimiseks on erinevaid võimalusi. Toetudes Eesti keeleruumis sõna „poliitiline“ tähendustele ja kujunenud konnotatsioonidele, siis võiks rääkida eraldi poliitilisest ja ühiskondlikust (/sotsiaalsest) osalusest.

Poliitiline osalus

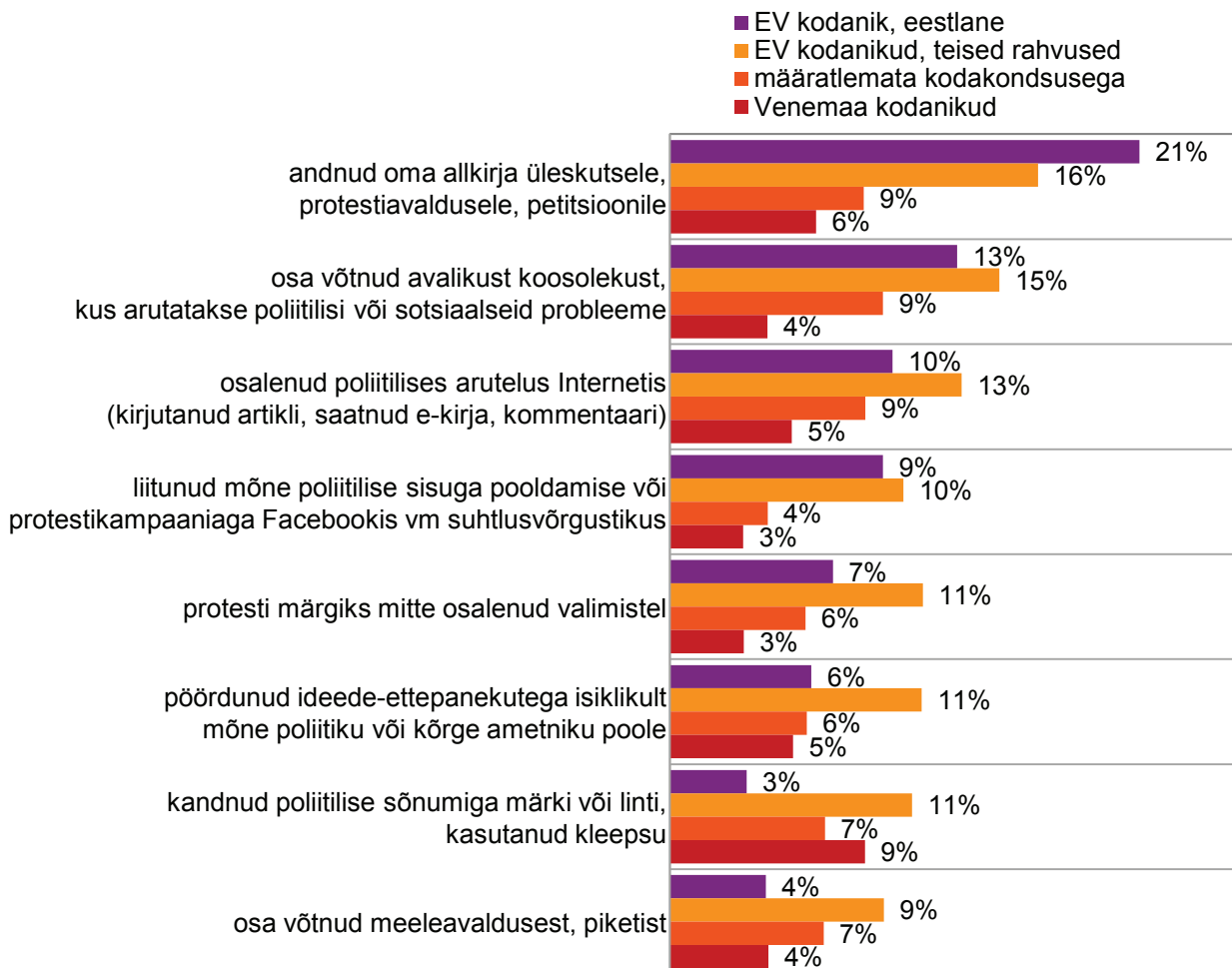
Poliitiline osalus jaguneb tinglikult institutsionaalses poliitikas osalemiseks (valitsemine ehk poliitiliste institutsioonide juhtimine või neis töötamine, erakonna liikmelisus, kodanikuna esindajate valimine) ning institutsioonivälises poliitilises tegevuses osalemiseks (sh osalemine avalikel koosolekutel, kus arutatakse poliitilisi või sotsiaalseid probleeme, osalemine meelevaldustel, petitsioonide allkirjastamine,

ideede-ettepanekutega poliitiku või kõrge ametniku poole pöördumine, internetis poliitilistes aruteludes või suhtlusvõrgustikes protestiaktatsioonides osalemine, protesti märgiks valimistel mitteosalemine jms).

Viimastel aastatel on kasvanud erinevate huvigruppide ja vabähenduste roll poliitikakujundamises ja avalikus diskussioonis. Interneti levik ja suhtlusvõrgustike kasvav populaarsus on laiendanud tehnoloogia kasutamise võimalusi. Seega võib oletada, et Eesti elanikkonnale on muutunud kättesaadavaks mitmed alternatiivsed poliitilise osaluse kanalid.

Kõige rohkem on kokku puutunud üleskutsetele, protestiavaldustele, petitsioonidele allkirja andmisega (18% kõigist vastanutest), avalikest koosolekutest osa võtmisega (12%) ning internetis poliitilises arutelus osalemisega (10%). Vähem levinud on osalemine meeleavaldustel, poliitilise sõnumiga märkide kandmine ja isiklik pöördumine poliitikute või kõrgete ametnike poole (6–7%). Kodakondsusrühmade võrdlus toob esile poliitilise aktiivsuse erinevused. Oma allkirja on üleskutsetele, protestiavaldustele andnud 21% eestlastest ja 16% teistest rahvustest EV kodanikest. Ülejäänud tegevuste puhul paistab silma, et erinevate tegevuste lõikes on osalejaid kõige rohkem teistest rahvustest EV kodanike hulgas. Kõige selgemalt eristuvad teistest rahvustest EV kodanikud teistest rühmadest aktiivsema isikliku pöördumisega poliitiku või kõrge ametniku poole oma ideede-ettepanekute esitamiseks.

Joonis 1.17. Viimastel aastatel loetletud tegevustest osa võtnute jaotus kodakondsuse lõikes (%)

Võrdlus varasemate andmetega: integratsiooni monitooringu raames pole poliitilist aktiivsust varasemalt uuritud. Küll aga on TÜ Ajakirjanduse Instituudi uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ elanikkonna

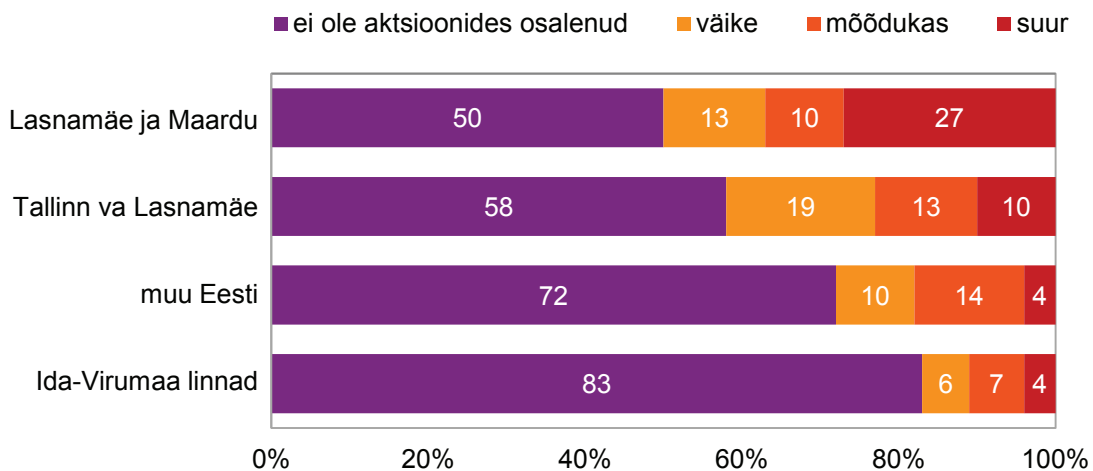
küsitlus sisaldanud sarnaseid küsimusi⁴. 2008. aastal vastas 18% elanikkonnast, et on viimastel aastatel võtnud osa internetis toimunud allkirjade kogumistest, eestlastest 20% ja teiste rahvuste esindajatest 13%. Tulemus on pea täpselt sama kui 2011. a monitooringu tulemused (tabelis 1.7), isegi arvestades küsitluste erinevate meetodikatega. Seega pole viimase kolme aastaga olulisi muutusi toimunud. Varasemates „Mina. Maailm. Meedia“ ankeetides seda küsimust veel ei olnud.

Poliitilise aktiivsuse üldiseks hindamiseks ja paremaks võrdlemiseks teiste tunnustega koostati indekstunnus, mis summeerib kõik loetletud kaheksa tegevuse osas märgitud vastused ja väljendab aktiivsuse määra⁵. Elanikkonna küsitluse tulemustest selgub, et Eesti elanikkonna poliitiline aktiivsus on madal: 68% ei ole üheski aktsioonis osalenud.

Valimisaktiivsusega võrreldes ilmneb, et 21% Eesti elanikkonnast ei ole viimastel aastatel (2009–2011) valimistel osalenud ega pole ühelgi loetletud moel olnud aktiivne kodanik. Seega võib öelda, et viiendik elanikkonnast on viimastel aastatel Eesti poliitikast täiesti eemal olnud. 47% elanikkonnast on käinud ainult valimas ja muudes poliitilistes aktsioonides pole osalenud. Samas 7% ei ole osalenud valimistel, kuid on oma arvamust või meelsust väljendanud muudes poliitilistes tegevustes osaledes. Ülejäänud 25% Eesti elanikkonnast on käinud nii valimas kui ka teinud vähemalt üht loetletud tegevustest.

Poliitiliselt aktiivsete osakaal on suurem eesti rahvusest, 15–24-aastaste, kõrgharidusega ja Eesti kodakondsusega inimeste seas. Eestlaste seas on poliitilistes aktsioonides osalenud 35%, teistest rahvustest Eesti kodanike seas 32% – seega on Eesti kodakondsusega inimeste poliitiline aktiivsus üsna sarnane ja ei sõltu rahvusest. Kuid määratlemata kodakondsusega inimeste hulgas on poliitilistest aktsioonidest osa võtnud 21% ja Venemaa kodanike hulgas vaid 15%. (vaata Lisa tabel 1.1).

Joonis 1.18. Eesti elanike poliitiline aktiivsus piirkondade võrdluses

Piirkondade võrdluses hakkab silma Lasnamäel ja Maardus elavate inimeste suurem aktiivsus. Selles regioonis on 2/3 teistest rahvustest inimesed. On keskmiselt enam nooremaid ehk kuni 30-aastaseid, kes ongi altimad aktsioonidega kaasa minema ja on tõenäolisemalt paremini kursis uuemate osalusvormidega (eriti internetipõhised keskkonnad). Lisaks hindavad sealsed inimesed Eestis viimasel kolmel aastal toimunud muutusi keskmiselt positiivsemalt. Samas tuleb tähele panna, et poliitiliselt aktiivsem osa on pigem protestimeelne. Siin ei saa tõlgendada, et tegemist on algatusvõimelisema osaga, keda kaasata rohkem vabavahenduste tegevusse ja ühiskonnaelu edendamisse. Selles piirkonnas on suhteliselt vähem neid, kes enda hinnangul kindlasti ei lahku Eestist.

4 TÜ Ajakirjanduse Instituudi uuring „Mina. Maailm. Meedia“ 2008. aastal toimunud elanikkonna küsitluse andmed.

5 Igale vastusele „olen seda mõnikord harva teinud“ anti 1p, igale vastusele „olen seda korduvalt teinud“ 2p. Nii võib nende kaheksa tegevuse küsimuse punktisummat 1 hinnata inimese „väheseks“ poliitiliseks aktiivsuseks, punktisummat 2-3 „mõõdukaks“ ja 4-16 „suureks“ poliitiliseks aktiivsuseks.

Ida-Virumaa linnades on 87% vene ja teistest rahvustest elanikkond, keskmisest rohkem on vanemaealisi ja enda eluga rahulolematuid inimesi. Samuti on sealsete inimeste enesehinnang oma kihtikuuluvusele kõige madalam ning seal on piirkondade võrdluses kõige rohkem (ja valdavas enamuses) neid, kes kurvastavad Eestis viimastel aastatel toimunud muutuste üle. Sellel taustal võib arvata, et Ida-Virumaa puhul on pigem tegemist üldise võõrandumisega ja elanikkonnale omase passiivsusega, mistõttu küsitud poliitiliste aktsioonidega kokkupuude on väga vähene. Samuti võib ka olla, et kuna selliste aktsioonide korraldamise praktika on täna Eestis veel vähe levinud, siis need pole veel Ida-Virumaale jõudnud.

Olenemata kodakondsusest või rahvusest on poliitiline aktiivsus suurem nende hulgas, kelle hinnangul sõltub asjade käik riigis rahva valikutest, sh ka temast endast ja temasugustest, ning kes arvavad, et nad on poliitikas piisavalt pädevad ja nende seisukohad võiksid teistelegi huvi pakkuda⁶. Huvitaval kombel on integratsiooni monitooringu andmetel poliitilistes aktsioonides osalemise korrelatsioon (seos) huviga Eesti sisepoliitika vastu, üldise eluga rahuloluga, eesti keele valdamisega ja sellega, kuivõrd informeeritud ollakse enda arvates oma kodukohas ning Eestis toimuvast, praktiliselt olematu.

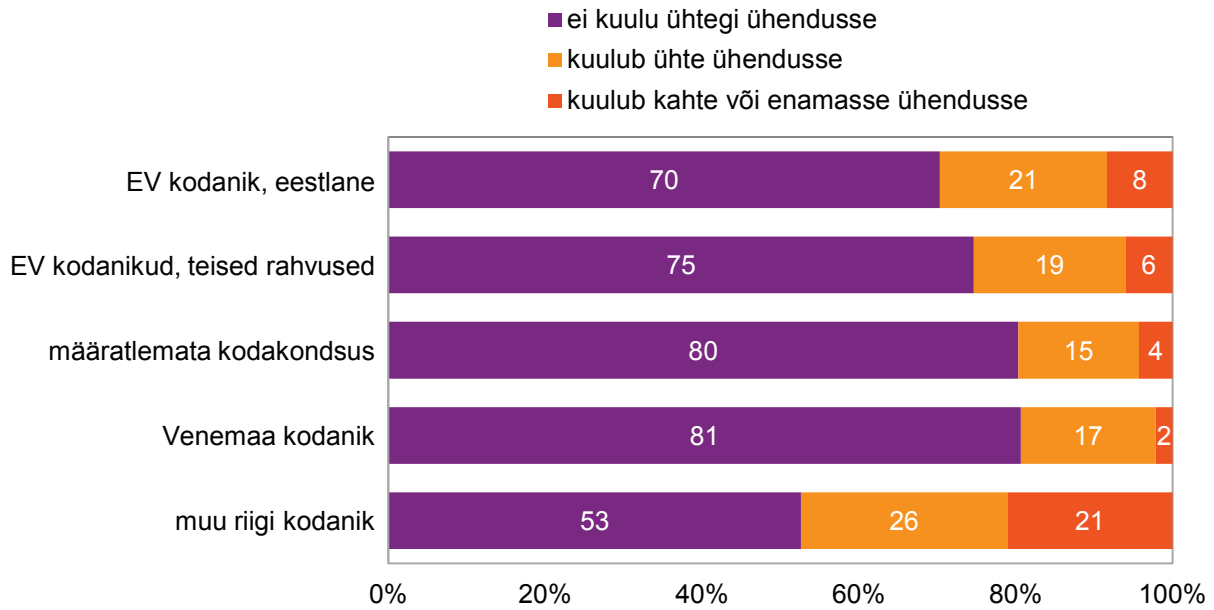
Ühiskondlik osalus: osalemine vabaühendustes ja vabatahtlikus tegevuses

Ühiskondliku osaluse all võib silmas pidada igasugust kodanikualgatuslikku tegevust, nii organiseerunud kui ka organiseerumata, pikaajalist ja professionaalset kui ka ühekordset ja juhuslikku, mis otseselt ei ole poliitilise sõnumi ja eesmärgiga, kuid toimub avalikes huvides. Integratsiooni monitooringu ankeet võimaldab esitada väga väikese ühiskondliku osaluse skaalat: kolmandas sektoris töötamine, kodanikuühenduse/seltsi liikmeks olemine ja vabatahtliku töö tegemine. Kuna kolmandas sektoris (MTÜ-s või SA-s) töötab vaid 1% küsitlusele vastanutest, siis ei võimalda andmed selle tunnuse põhjal statistilist analüüsi teha. Küll aga võimaldavad andmed võrrelda erinevast rahvusest ja erineva kodakondsusega Eesti elanike kuulumist kodanikuühendustesse ja panustamist vabatahtlikku tegevusse.

Kodanikuühendustesse ja seltsidesse kuulumise määr viitab Eesti ühiskonna organiseerunud kodanikualgatus tasemele. Küsitluse tulemuste järgi ei ole 72% Eesti elanikest mitte ühegi ühingu ega seltsi liige. See tunnus sisaldab kõikvõimalikke ühendusi: korteriühistuid, kultuuri- ja spordiseltse, noorteklubisid, heategevusseltse, ametiühinguid, erakondi. Kahjuks ei ole võimalik seda tulemust varasemate integratsiooni monitooringu küsitluse tulemustega võrrelda, kuna igal aastal on kasutatud erinevat küsimuse vormi ja sõnastust. Jooniselt 1.19 on näha, et Eesti kodakondsusega erinevate rahvusrühmade osalus vabaühendustes oluliselt ei erine. Pigem jooksevad erinevused Eesti kodakondsuse ja muu riigi kodakondsusega või määratlemata kodakondsusega elanike vahel.

⁶ Järeldused põhinevad poliitilise aktiivsuse indeksi korrelatsioonianalüüsil teiste küsimustega, milles vastajad väljendasid oma erinevaid hoiakuid. Kasutatud Spearmani Rho korrelatsioonikordajaid.

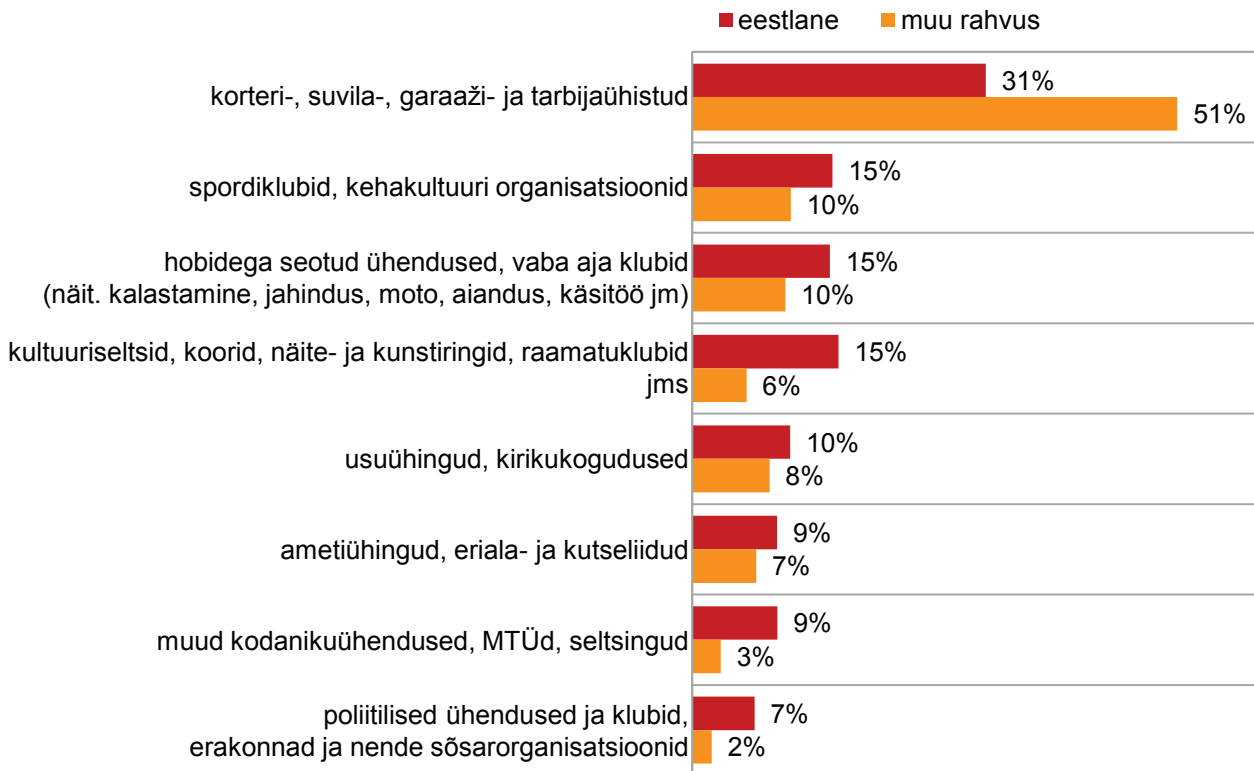
Joonis 1.19. Kodakondsusrühmade võrdlus vabaühendustesse kuulumise järgi

Võrreldes ühendustesse kuulujaid erinevates rahvusrühmades tulevad statistiliselt kõige olulisemad erisused esile vanusegruppide ja hariduse puhul. Olenemata rahvusest on 35–49-aastaste hulgas kõige suurem osakaal ühendus(t)e liikmeid ja nii eestlaste kui ka teiste rahvuste esindajate seas 34%. Muu rahvuse puhul eristub aga see aktiivses tööeas rühm olulisel määral: 15–35-aastaste hulgas on vabaühendustesse kuulujaid 25%, 50–59-aastaste hulgas 20%, kuid vanemas vanuserühmas juba vaid 9%. Mõlema rahvusgrupi puhul on kõrgema liikmeaktiivsusega kõrgharidusega inimesed, kuid eestlaste seas on neid 49%, venelaste ja teistest rahvusest vastanute puhul vähem – 33%.

Kuna kolmas sektor on oma tegevuses väga mitmekesine, siis annab vabaühendustes osalemise erinevustest rahvusrühmade vahel parema pildi see, millistes ühendustes nad tegutsevad. Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ raames 2011. aasta sügisel läbi viidud küsitluse andmed võimaldavad selgitada, millistes ühendustes kõige rohkem osaletakse ning kas see rahvusesti erineb.

Joonis 1.20. Erinevatest rahvustest inimeste kuulumine vabäühendustesse

Vabäühenduse liikmeks olemine on üks kodanikuaktiivsuse näitajaid nagu ka inimeste osalus erinevates poliitilistes aktsioonides, millest eelnevalt juttu oli. Nende erinevate küsimuste tulemuste seoste analüüs viitab, et kodanikuühendusse kuulumine korreleerub erinevates poliitilistes aktsioonides osalemisega. Seega kui inimene on mõne kodanikuühenduse liige, siis võtab ta suurema tõenäosusega osa poliitilistest aktsioonidest ja osaleb nii Eesti ühiskonna poliitilises sfääris – rahvusest olenemata.

Barjäärid vabäühendustes osalemises ja ühenduste koostöös

18. oktoobril 2011 toimus rühmaintervjuu, millel osalesid viie erineva üle-eestilise tegevusulatusga katusorganisatsiooni esindajad. Eesmärk oli selgitada Eesti kodanikuühenduste võimalikku rolli ja valmisolekut, aga ka barjääre ja nende ületamise võimalusi muukeelse elanikkonna kodanikuaktiivsuses märkimisväärse arengu esile toomisel.

Eestikeelsete ühenduste esindajad näevad muukeelse elanikkonna madalama kaasatuse ühe põhjusena keelebarjääre: nii muukeelse elanikkonna vähest eesti keele oskust ja keele kasutamise julgust kui ka eestikeelsetes ühendustes tegevate inimeste üha kaduvat vene keele oskust. Teiste põhjustena arutati infopuuduse üle eesti- või venekeelsete kodaniku ühenduste tegevuse kohta ja venekeelse elanikkonna vähest ettekujutust kodanikuühiskonna printsiipidest. Ühiskonnas fooniks olev teatav ideoloogiline (ajalooline) meie-nemad vastandamine ei soodusta eelnimetatud barjääridest üle saamist. Formaalselt ei ole vestluses osalenud ühenduste arvates venekeelsete kodanikualgatuste tekkimiseks ühtegi takistust. Praktilisel tasandil on selleks aga vähene ametliku asjaajamise keele (eesti) oskus ning rahastus- allikate leidmine (Eestist ei suudeta seda tihti leida ning Venemaa rahastuse puhul on oht poliitilisele sildistamisele).

Kui võrrelda ühendustesse kuuluvate eesti emakeelega inimeste vene keele oskust ja vene emakeelega inimeste eesti keele oskust, siis ilmneb, et vastavalt 48% ja 45% enda hinnangul kas valdavad vabalt või vähemalt nii saavad aru, räägivad kui ka kirjutavad teises keeles. Seega on kodanikuühendustes osalejad keskmisest paremad keeleoskajad, mis võib viidata keelebarjääride eksisteerimisele ühendusse, seltsi liikmeks astumisel.

Kodanikuühenduste liikmetelt küsiti, mis keeles toimub suhtlemine neis ühendustes, kus ta osaleb. 63% ühenduste liikmeid vastas, et nende ühendustes toimub suhtlus ainult eesti keeles, täiendavad 21%

vastasid, et valdavalt suheldakse eesti keeles. Vene keele kasutamine kodanikuühendustes on märksa vähesem: 14% vastas, et nende ühenduses kasutatakse ainult vene keelt, ja täienevad 10% leidsid, et suheldakse valdavalt vene keeles. Võrreldes seda, millise suhtluskeelega ühendustes peamiselt osaletakse, siis võib öelda, et suurema tõenäosusega osaletakse oma emakeelse suhtluskeelega ühenduste töös. 83% eestlastest on liikmeks ühendustes, kus suhtlemiskeeleks on vaid eesti keel, samas kui 41% teiste rahvuste esindajatest on liikmeks ühendustes, kus suheldakse vaid vene keeles.

Ankeedis küsiti, mis takistab eestlastel ja venekeelsetel elanikel erinevate kodanikuühenduste või seltside tegevuses rohkem koos osaleda. Rahvusest olenemata erinesid arvamused oluliselt nende vahel, kes on ise vähemalt ühe vabäühenduse liikmed, ja nende vahel, kellel puudub ühendustega kokkupuude. Võib öelda, et poliitikameetmete planeerimisel on oluline eristada, milliseid takistusi näevad juba ühendustes tegutsevad inimesed ning milliseid ühendustes mitteosalevad inimesed. Esimeste hoiakuid võib pidada kogemustepõhisteks ehk need peegeldavad tõenäolisemalt inimese enda ühendus(t)e tegevust ja sisekultuuri. Samas kodanikuühendustes mitteosalejate vastused näitavad kätte laiemas avalikkuses levinud hoiakud ja takistused. Näiteks rahvusest olenemata peavad ühendustesse mittekuulujad suures osas takistuseks ühendustes osalemise huvi puudust. Kuid neist eestlastest, kes juba kuuluvad ühendusse, näeb suurem osa (35%) rahvusteüleste ühenduste takistusena omakeelse keskkonna eelistamist. Vene ja teistest rahvustest ühenduste liikmed peavad aga suurimaks takistuseks ebapiisava keeleoskuse häbenemist – 45% – ja huvi puudumine on neil kõige vähem märgitud takistus.

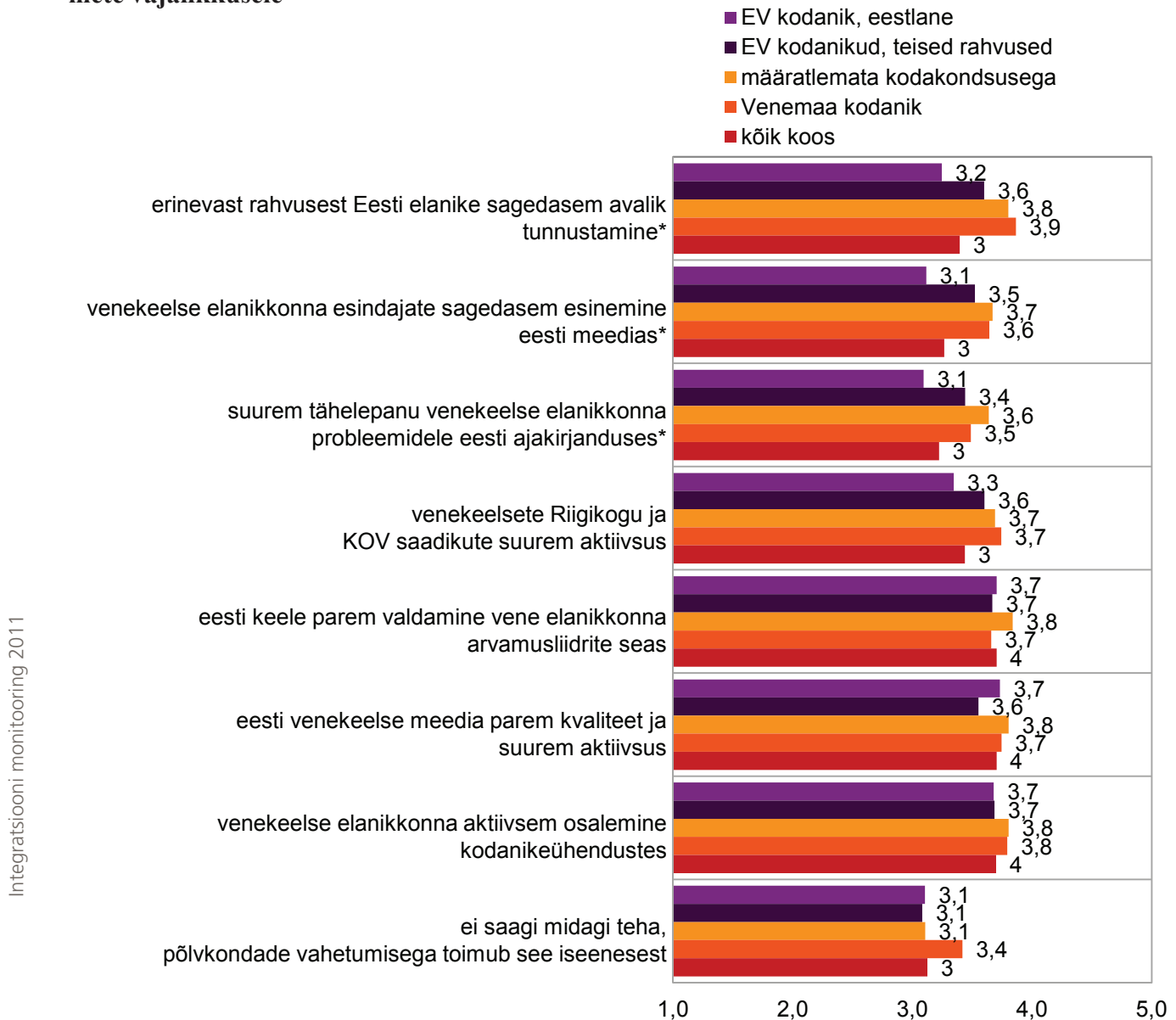
Tallinna Ülikooli Kodanikeühiskonna Uurimis- ja Arenduskeskuse analüüs venekeelsetest vabäühendustest Eesti kodanikuühiskonnas (KUAK, 2010) tõi välja, et venekeelsete vabäühenduste rühmaintervjudest ilmnis korduvalt rahulolematust nii teiste ühenduste kui ka avaliku võimu poolt jagatava info kättesaadavusega. Nii eestikeelsete ja venekeelsete kui ka venekeelsete ühenduste omavahelist koostööd takistab asjaolu, et teiste ühenduste tegevustega ei olda kursis, samuti olid venekeelsete ühenduste esindajad väga vähe kursis üle-eestiliste kampaaniatega. Võib öelda, et integratsiooni monitooringu tulemused toetavad neid KUAK analüüsi viiteid. Nimelt 31% teistest rahvustest vabäühenduste liikmetest pidas takistuseks puudulikku venekeelset informatsiooni ühendustes ja seltsides osalemise võimalustest. Infopuudust pidas takistuseks kaks korda vähem eestlasi – 15%.

Integratsiooni monitooringu raames toimunud eesti katusorganisatsioonide fookusgrupi arutelul uuriti, millisel moel on need ühendused aidanud venekeelseid ühendusi. Ka sel teemal kirjeldatud koostööpraktika väljendab eksisteerivat vajadust rohkema informatsiooni järele. Nimelt olid fookusgrupis osalenud eestikeelsed organisatsioonid sagedamini kokku puutunud venekeelsetele ühendustele informatsiooni vahendamise ja teistest organisatsioonidest ja võimalikest koostööpartneritest ning aidanud suhtluses avaliku võimuga, sh nii omavalitsustelt, ministriumitelt kui ka rahastajatelt info ja tagasiside küsimises.

Võimalikest lahendustest rääkides selgus eesti ühenduste fookusgrupist, et eestikeelsete materjalide ja veebilehekülgede tõlkimine vene keelde tasub ära. Soovitav on võimalikult vähe piirata edastatava info hulka – nii saavad muu emakeelega inimesed ja peamiselt venekeelsed ühendused ise otsustada, millist teavet pidada enda jaoks oluliseks ja mida mitte. Käesolevast fookusgrupi uuringust selgus, et süsteemse venekeelse informatsiooni loomine ühenduste poolt on jätkuvalt vajalik ja selle tegevuse toetamine avaliku võimu poolt oodatud.

2011. a integratsiooni monitooringu ankeedis küsiti, mis võiks soodustada venekeelse elanikkonna aktiivsemat osalemist Eesti avalikus elus. Joonisel on kodakondsusrühmade keskmised hinnangud. Kõige üksmeelsemalt leitakse, et venekeelse elanikkonna aktiivsemat osalemist soodustaks nende aktiivsem osalemine kodanikuühendustes. Jooniselt paistavad selgelt välja eestlaste hoiakud: eestlased peavad teiste rühmadega võrreldes vähem vajalikuks tegevusi, mis teeksid venekeelse elanikkonna ning nende probleemid eestikeelses meediaruumis ja avalikkuses nähtavamaks. Vähe oli neid, kelle hinnangul ei saagi midagi teha ning piisaks põlvkondade loomuliku vahetumise ära ootamisest.

Joonis 1.21. Keskmine hinnang erinevate venekeelse elanikkonna osalemist soodustavate meetmete vajalikkusele*

*4 - väga vajalik ...; 1 - ei ole üldse vajalik

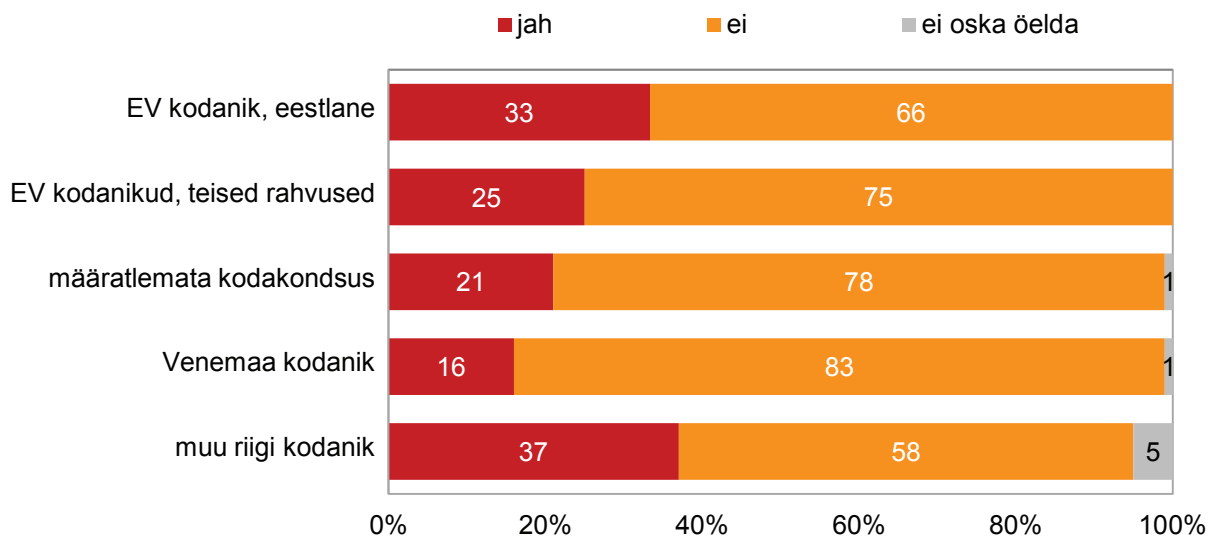
Vabatahtlikus töös osalemine

Vabatahtlikku tööd on erinevates uuringutes nii Eestis kui ka rahvusvaheliselt defineeritud väga erinevalt. Integratsiooni monitooringu ankeedis peetakse vabatahtliku töö all silmas „oma aja, energia või oskuste pakkumist vabast tahtest ja rahalist tasu saamata peamiselt avalikes huvides ja ühiskonna heaks, kusjuures pereliikmete abistamist ei loeta vabatahtlikuks tegevuseks“. Poliitikauuringute Keskus Praxis (edaspidi Praxis) ja TNS Emori tehtud uuring vabatahtlikust tegevusest (Praxis, TNS Emor 2009) tõi esile, et eestlased on vabatahtliku tegevuse suhtes palju soovivamad kui teistest rahvustest inimesed. Näiteks usuvad eestlased enam, et vabatahtlik tegevus on üha kasvav trend, et see on vajalik ja ühiskonnas hea mainega. Teistest rahvustest vabatahtlikest ei osanud nendes küsimustes paljud seisukohta võtta. See viide hoiakulistele erinevustele ajendab analüüsima, mil määral eestlaste ja teisest rahvusest Eesti elanike vabatahtlikus tegevuses osalemine erineb.

Küsitluse tulemused viitavad, et 30% Eesti elanikkonnast on viimasel aastal teinud vabatahtlikku tööd. Üldiselt on vabatahtlikus töös osalenuid rohkem eestlaste, meeste, noorte, kõrgharidusega ja Eesti kodakondsusega inimeste seas. Võib öelda, et kolme viimase aastaga ei ole olulist muutust vabatahtlikus

tegevuses osalemises toimunud⁷. Jätakuvalt on eestlaste ja teistest rahvustest elanike vabatahtlikus tegevuses osalemises olulisi erinevusi. Vanusegruppide vahelised erinevused on olulised olenemata rahvusest. 15–24-aastaste hulgas on vabatahtlikku tööd teinute osakaal kõige suurem, küündides eestlaste puhul koguni 45%-ni, teistest rahvustest noortele jääb aga laeks 31% osalus. Vabatahtlikus töös osalejate osakaal on kõige suurema erinevusega 25–34-aastaste, kõige sarnasem aga 35–49-aastaste grupis. Kõrgharidusega eestlaste seas on vabatahtlikku tööd teinud 42%, keskhariduse ja põhiharidusega vastanute seas on vabatahtlike osakaal oluliselt väiksem. Venelaste ja teistest rahvustest vastanute puhul eristuvad kõrgharidusega respondendid ülejäänutest – 30% neist on teinud vabatahtlikku tööd. Seega rahvuste võrdluses erineb oluliselt vabatahtlike osakaal kõrgharidusega, aga ka keskharidusega vastanute grupis. Haridustaseme kasvades eestlaste puhul kasvab silmatorkavalt ka vabatahtlikku töösse panustajate osa, teistest rahvustest vastajate puhul kõrgem haridustase väga suurt muutust kaasa ei too. Eesti kodakondsusega mitte-eesti päritolu vastanute hulgas on vabatahtlikke vähem, kui eesti rahvusest kodakondsete seas – vastavalt 25% ja 33% (joonis 1.22). Venemaa kodakondsusega Eesti elanike hulgast on viimasel aastal vabatahtlikku tööd teinud vaid 16%, ka määratlemata kodakondsusega vastanute hulgas on see osakaal suurem – 21%. Piirkondlikus võrdluses tõusevad esile Ida-Virumaa linnade elanikud: 17% vabatahtlikku tööd teinute osakaal on vähim piirkondade võrdluses.

Joonis 1.22. Kodakondsusrühmade võrdlus vabatahtliku töö tegemise järgi

Kodakondsus, kodanikuühiskond ja rahvussuhted

TNS Emori ja Praxise uuring selgitas mitut olulist aspekti, mis aitavad neid erinevusi põhjendada. Nimelt üldiselt inimesed ei teadvusta endale, et tegelevad vabatahtliku tööga. Nn mitteteadlike lisamisel võib vabatahtlikus tegevuses osalenute protsent kasvada kuni viiendiku võrra. Teiseks on vabatahtlikus töös mitteosalemise põhjused erinevad: kui ajapuudust ja sobiva võimaluse puudumist põhjenduseks toojate hulgas on ülekaalus eestlased ning Eesti kodanikud, siis teistest rahvustest ja Venemaa kodakondsusega elanikkond pole vabatahtliku tegevuse peale mõelnud. See võib viidata ka teadmatusel, millega on tegemist või milliseid võimalusi on panustamiseks.

Vene emakeelega respondentide enesehinnanguline eesti keele oskuse tase korreleerub sellega, kas inimene on viimasel aastal teinud vabatahtlikku tööd ja kas ta kuulub mõnda ühendusse, seltsi. Vabatahtlikku tööd teinute osakaal varieerub eesti keele oskuse lõikes rohkem kui ühendustes osalejate osakaal. Allolevast tabelist 1.7 võib näha, et mida parem enesehinnanguline keeleoskus, seda suurem osa on teinud nii vabatahtlikku tööd, kui on ühenduse, seltsi liige.

⁷ TNS Emor, Praxis (2008). Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis I osa.

Tabel 1.7. Vene emakeelega respondentide eesti keele oskuse seos vabatahtliku töö tegemise ja kodanikuühendustesse kuulumisega

	on teinud vabatahtlikku tööd	kuulub ühendusse, seltsi*
valdan vabalt	37%	29%
saan aru, räägin ja kirjutan	30%	27%
saan aru ja veidi räägin	25%	25%
saan veidi aru, aga ei räägi	15%	20%
üldse ei oska	7%	14%

*sh korteriühistu, kultuuri- või spordiselts, noorteklubi, heategevusselts, ametiühing, poliitiline erakond

1.2.2 NOORTE POLIITILISE JA ÜHISKONDLIKU OSALUSE VÕRDLUS

2010. aastal Eesti lõimumiskava rakendusplaani 2011–2013 koostamise alguses korraldas Praxis Kultuuriministeeriumi ja MISA tellimusel rida kohtumisi erinevate osapooltega, et selgitada välja praegused olulisemad probleemid Eesti ühiskonna lõimumises. Noored ja töö noortega tõusis esile ühena kuuest olulisest teemavaldkonnast, millele järgnevatel aastatel tähelepanu pöörata. Selle teema olulisusest andsid hetkeprobleemide kaardistamise eesmärgiga peetud kohtumistel märku nii Kultuuriministeeriumi ametnikud, lõimumiskava rakendusasutuste inimesed, kohalike omavalitsuste ametnikud. Noorte kui eraldi sihtgrupi esile tõusmist näitasid ka mitme värskema uuringu tulemused (nt Eesti lõimumiskava eesmärkide saavutamise monitooring 2010).

Siin keskendume ühele probleemile, muukeelsete noorte väiksemale ühiskondlikule ja poliitilisele osalusele. Noorte valdkonna probleemidena on aga esitatud ka muukeelsete noorte suuremat tööpuudust, nende tunnetatud võimaluste piiratust Eestis (nii hariduses kui ka tööturul), muukeelsete noorte põlvkonnas jätkuvat Eesti riigist ja eestlastest võõrandumist. Need annavad kindlasti tausta noorte aktiivsusele ühiskonnas.

Lõimumiskava monitooringu 2010. a tulemused viitasid sellele, et hoolimata paremast eesti keele oskusest ja Eesti kodakondsusest noored pigem võõranduvad Eesti riigist. Lõimumiskava monitooringu järgi ei erine noorte hoiakud Eesti riigi suhtes olulisel määral vanemaalisest venekeelsest elanikkonnast ja võõrandumine kandub põlvest põlve. Integratsiooni monitooringu 2011. a küsitlustulemuste analüüsil aga ei ilmnenud olulisi ja tugevaid seoseid võõrandumisilmingute ning poliitilise ja ühiskondliku aktiivsuse vahel.

Noored on üldiselt vanematest aktiivsemad. Jooniselt 1.23 on näha, et läbivalt on eesti noorte seas aktiivsemate osakaal mõnevõrra suurem. Samas rahvuste lõikeski ei ilmne väga olulisi erinevusi ühendustesse kuulujate ning poliitilistest aktsioonidest osavõtnute osakaalus. See võib viidata, et aktiivsust soodustavad tegurid on noortele üldiselt omased või on aktiivsuse põhjused rahvusesti erinevad, mille väljaselgitamine vajaks aga nii täpsemat statistilist analüüsi kui ka kvalitatiivanalüüsi.

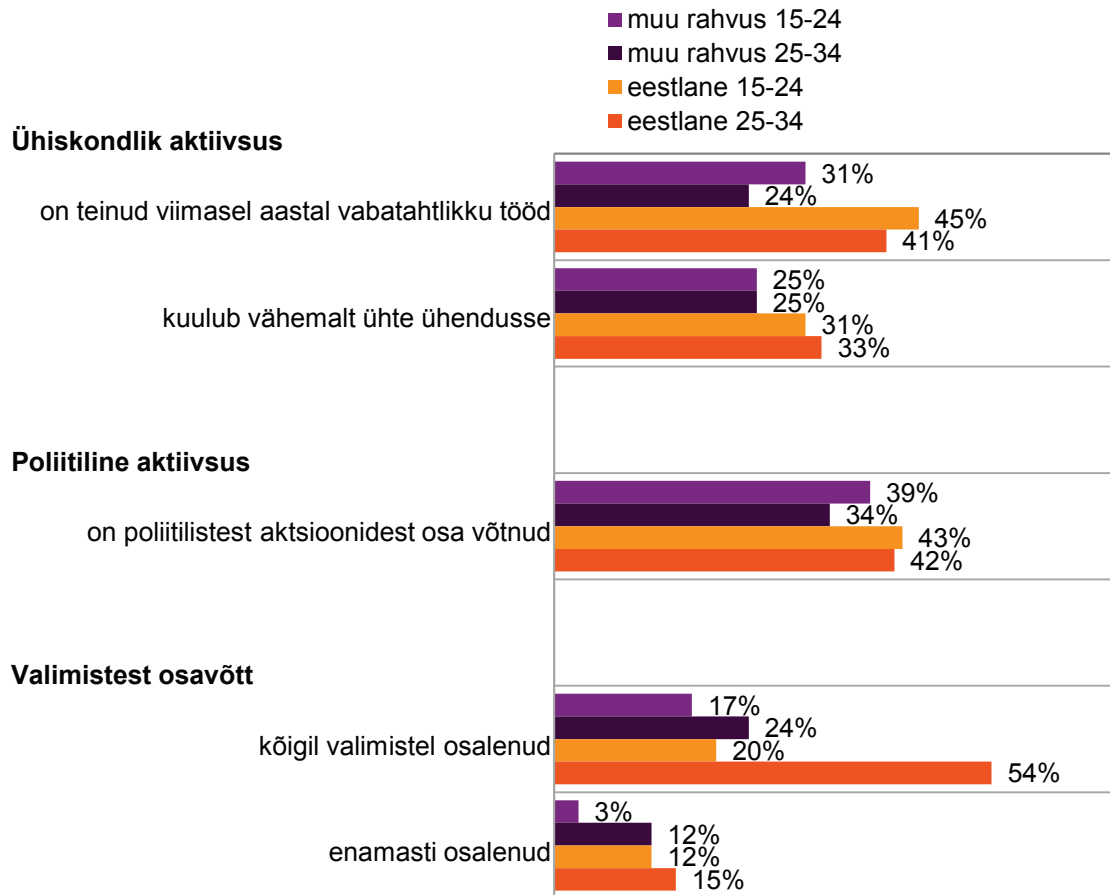
Küll aga eristuvad just eesti noored vabatahtlikus tegevuses osalemise kogemusega: neid on 40–45%, teiste rahvuste noorte hulgas aga 24–31%. Erinevus on suurem 15–24-aastaste vanuserühmas, kuhu kuuluvad veel kooliealised ja üliõpilased. Suure tõenäosusega haridussüsteemist väljunute vahel on erinevused väiksemad ehk koolisüsteemil võib olla siin oluline mõju noorte vabatahtlikus tegevuses osalemise määrale.

2009. aastal tehtud küsitlusele tuginevast analüüsist „Noorte kodanikukultuur kümme aastat hiljem“⁸ selgub näiteks, et kõige väiksem on nii eestikeelsete kui ka venekeelsete koolide ühiskonnaõpetuse õpetajate enesekindlus vabatahtliku tegevuse (ja kohtute, õigussüsteemi) õpetamise teemal ning et

8 Anu Toots (toim.) (2011). Noorte kodanikukultuur kümme aastat hiljem. TLÜ Riigiteaduste Instituut, Tallinn.

kodanikuaktiivsuse kasvatamist ei peetud ka aine õppe-eesmärgina üldse tähtsaks. Sama uuringu noorte küsitlusest (8. klasside õpilased, 15-aastased) aga selgus, et õpilaste kodanikuteadmised on seotud koolides seatud ühiskonnaõpetuse eesmärkide ja õpetajate ainealase kompetentsusega: teemades, kus õpetajad tunnevad end ebakindlamalt on ka õpilaste teadmised nõrgemad (sh vabatahtlik tegevus).

Joonis 1.23. Nooremate vanusegruppide osaluse ja aktiivsuse võrdlus rahvuste lõikes

79% 15–24-aastaste ja 78% 25–34-aastaste eestlaste hinnangul toimub nende ühendustes suhtlus ainult eesti keeles. 36% 15–24-aastastest ja 32% 25–34-aastastest muu päritoluga noortest vastas, et nende ühendustes toimub suhtlus ainult vene keeles. Vanemate vanusegruppide hulgas on neid rohkem, kes on liikmed ühendustes ja seltsides, kus ainsaks suhtluskeeleks on vene keel. Samades nooremates vanusegruppides 33% ja 36% vastas, et nende ühendustes suheldakse valdavalt vene keeles, mis viitab sellele, et suhtlus toimub lisaks vene keelele ka muudes keeltes. Seega vene ja teistest rahvustest noored on vabühenduste liikmetena keeleliselt mitmekesisemas keskkonnas kui eesti noored ja kui muust rahvusest vanemad inimesed.

Viimasel kümnendil üldhariduse omandanud noorte seas (20–29-aastased) on ühtlaselt kõrge (75–81%) kõigi keeleoskuse komponentide valdajate hulk. Haridust alles omandavad noored (15–19-aastased) paistavad aga silma eestikeelse suhtlemisvõime mahajäämusega teiste keelekompetentsidega võrreldes. Eesti keelt tähtsustatakse rohkem, kuna see on vajalik töö: võrreldes 2005. aastaga on kasvanud 59%-lt 87%-le venekeelsete 20–29aastaste osakaal, kellel on eesti keele oskus tööalaselt vajalik. (Lõimumiskava monitoring 2010)

1.2.3. EESTI KODANIKUÜHENDUSED MUUKEELSE ELANIKKONNA KODANIKUAKTIIVSUSE EDENDAJANA

Fookusgrupi ettevalmistus ja tulemuste analüüs toetub suuresti Tallinna Ülikooli Kodanikeühiskonna Uurimis- ja Arenduskeskuse 2010. aasta analüüsile, mis keskendus venekeelsetele kodanikuühendustele Eesti kodanikuühiskonnas. Analüüs annab muuhulgas ülevaate sellest, millisena näevad venekeelsete ühenduste esindajad oma tegevuse eesmärgid ühiskonnas (sh seoses eri rahvuste integratsiooniga), millised on organisatsiooni juhtimise ja liitumise praktikad, milles seisnevad ebapiisavast eesti keele oskusest tulenevad barjäärid, millised on koostööviisid eestikeelsete ühendustega, rahvusvaheliste

organisatsioonide ja avaliku võimuga, millised ootused on avalikule võimule. Venekeelsete ühenduste esindajad asetavad suure kaalu kodanikuühenduste töö integreerivale ja liitvale mõjule. Ühendustel on nende hinnangul integreeriv, kogukonda tugevdav roll. Samas ei ole venekeelsetel ühendustel täna enesekindlust, ühendused on väiksemad, tunnetatakse infosulgu ja keelebarjääri. Seega läheb palju aastaid aega, kuni venekeelsed ühendused jõuavad sellele tasemele kui tänased eestikeelsed ühendused.

Eestikeelsed organisatsioonid on **oma sõnul avatud muukeelsetele liikmetele**, sest see aitab neil laiendada oma liikumise/ideede mõjuala ning rikastab organisatsiooni oma õiguste eest aktiivselt seisvate inimestega (mainiti n-õ rahvusliku temperamendi erinevust). Paraku jäävad nimetatud kasud tegevustes rohkem teoreetiliseks motivaatoriks, sest arutelus osalenud ühendustes pigem ei ole tehtud teadlikku otsust muukeelse elanikkonna samaväärseks kaasamiseks ja selleks vajalike tegevuste siseviimiseks. Organisatsioonid on küll passiivselt avatud, kuid näevad aktiivsemale tegevusele reaalselt takistust lisaressursside vajaduses: nt et tõlkida materjale, veebilehekülge ja ürituste informatsiooni vene keelde⁹, vajaminevate infokanalite mitmekesisus suureneb ja nende haldamine nõuab lisatööd, nagu ka ühenduse võrgustiku laienemine muukeelsetesse kogukondadesse jms). Barjääriks võib olla ka see, et eestikeelsed **organisatsioonid ei näe vajadust eraldi sõnastada oma tegevussuundades ja -plaanides muukeelse sihtrühma kaasamise vajadust või koostööd muukeelsete sõsarorganisatsioonidega**, mistõttu põhimõtteline avatus jääb realiseerimata. Kus seda tehakse (nt Tallinna Puuetega Inimeste Koda), siis seal on paljud nimetatud barjäärid ka ületatud.

Muukeelse ühenduse toetamise valmisolekus on eesti katusorganisatsioonid passiivselt avatud: see tähendab, et pöördumise korral ollakse valmis aitama (ja ka leidma vajadusel tõlke) – kuid väga selgelt koorus välja seisukoht, et **eelduseks on abivajaja aktiivsus pöördumiseks**. Siin avaldub **paradoks**, kuna ühelt poolt tunnistasid ka eestikeelsed organisatsioonid, et nii teistest rahvustest elanikkond kui ka venekeelsed ühendused ei ole alati hästi informeeritud (nt samas valdkonnas teistest tegutsejatest) ning nad tarbivad informatsiooni muudes kanalites.

Huviliste ja vajaduse korral oleks ühendustel mõningane valmisolek aidata:

- ühendusele uusi liikmeid värvata ja olemasolevaid aktiviseerida;
- projektide juhtimises, edukate projektide planeerimisest kuni aruandluse korraldamiseni;
- leida rahastamisvõimalusi.

Samuti on valmisolek aidata ühenduse juhtimisse kaasata laiemat ringi liikmeid ja õpetada juhtima läbi meeskonnatöö. Kuid siin jagunevad organisatsioonid pooleks, osad on valmis selle väljakutse lahendamisse panustama, kuid teised ei näe võimalust sellist tuge pakkuda.

9 Keeleoskus on barjäär ka eestikeelsete ühenduste laienemistegevusele.

KOKKUVÕTE

Eesti venekeelsete elanike organiseeritud kodanikualgatus võib teenida erinevaid eesmärke, mida mainivad nii Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon kui ka Eesti lõimumiskava 2008–2013. Ühelt poolt võib eesmärgiks olla vähemuse positiivse rühmaidentiteedi tugevdamine, erinevate gruppide spetsiifiliste probleemide parem teadvustamine ja lahendamine. Teisest küljest on muukeelse elanikkonna kodanikualgatuse kasv ja organiseerumine ka võimalikuks koostöökanaliks eestikeelse ühiskonnaga.

Käesoleva analüüsi tulemused annavad alust arvata, et vabauhendustes liikmeks olemise määra erinevus kodakondsusrühmade vahel on väiksem kui varem ja muutunud pigem ebaoluliseks. Muu emakeelega inimestest üle poole lööb kaasa ühendustes, mille töökeeleks on kas eesti või nii eesti kui ka vene keel. Eesti katusorganisatsioonide esindajate hinnangutele tuginedes ei pruugi see aga tähendada, et ühenduste tegevuses osalemine pakub eesti keeles suhtlemise võimalust. Pigem tähendab see, et ühendused peavad tegutsema eestikeelses keskkonnas, suheldes rahastajate ja avaliku sektori asutustega. Vaadates inimeste ühiskondlikku aktiivsust laiemalt, siis vabatahtlikust tööst on eestlased ja teiste rahvuste esindajad osa võtnud erineval määral. Siin ei loo ka Eesti kodakondsuse omamine sarnasust. Ka noorte vanusegruppides eri rahvusrühmade võrdluses on erinevused suuremad just vabatahtlikus tegevuses osalemise puhul.

Eestikeelsed organisatsioonid ei näe endal vähemusrahvuste integreerija rolli. Eesti katusorganisatsioonide fookusgrupi vestlusest käis läbi mõte, et Eesti ühiskonnas on taustsüsteem ja ajalugu niivõrd keerulised, et neil ühendustel endil ei ole mõistlik panna ressursse sellesse, et kõrvaldada nii eestlaste kui ka muukeelse elanikkonna vastastikusi pelglikke hoiakuid. Küll aga võiksid ühendused olla Eesti kodanikuühiskonna sildajad. Tasub märkimist, et KUAK 2010 analüüsi kokkuvõttest selgus, et venekeelsete vabauhenduste esindajad asetavad suure kaalu kodanikuühenduste töö integreerivale ja liitvale mõjule. Seega valmisolek on olemas mõlemalt poolt ja samuti on mõlemal pool, nii eestikeelsetes kui ka venekeelsetes organisatsioonides, oodatud avaliku võimu toetus ühenduste koostööle.

Esindus- ja huvikaitseorganisatsioonidena pidasid nad kõige olulisemaks seda, et kõik inimesed oleksid teadlikud oma õigustest ja tegutsemisvõimalustest ning vajadusel kasutaksid neid olenemata keeleoskusest ja rahvusest. Eesmärk on suunatud teadlikule kodanikule, kelle elukvaliteet ei pea kannatama selle pärast, et ta eesti keelt ei oska. Viimastel aastatel on hakatud rohkem tähelepanu pöörama venekeelsele elanikkonnale info viimisega, kuid ühenduste endi hinnangul on need sammud väikesed. Vajadused ja ideed on suuremad kui suutlikkus ning inim- ja raharessursi võimalused neid ellu viia.

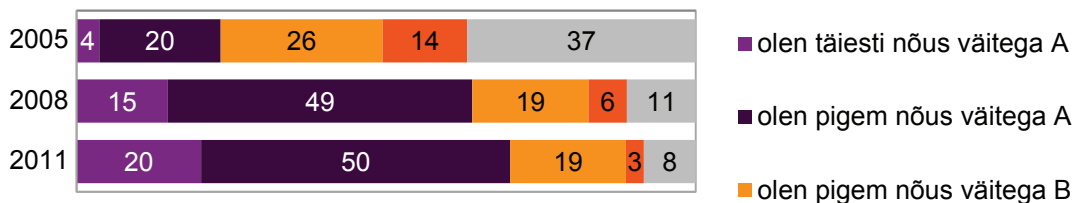
1.3 Rahvustevahelised kontaktid ja kultuuriline avatus lõimumise tegurina

1.3.1 RAHVUSTEVAHELISED HOIAKUD, NENDE MÕJUTEGURID

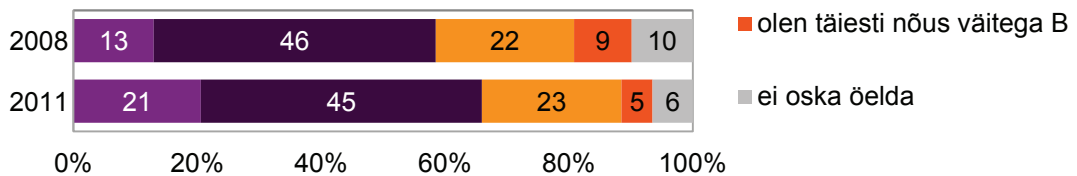
Eelmistes peatükkides vaadeldi trende rahvusvähemuste poliitilises ja sotsiaalses osalusel. Lõimumisprotsessis on selle kõrval aga oluline roll ka enamusrahvuse valmisolekul muutusteks poliitilises ja avalikus sfääris, mis see endaga kaasa toob. Monitooringus hinnati eestlaste hoiakuid seoses teistest rahvustest inimeste osalemisega riigi ja majanduse juhtimises ning vajadusega nende arvamusega arvestada. Nagu on näha jooniselt 1.24, on võrreldes varasemate uuringutega aastatest 2005 ja 2008 kasvanud eestlaste hulgas avatum hoiak.

Joonis 1.24. Eestlaste hinnangud väidetele teistest rahvustest inimeste osaluse kohta^{10,11}

Kaasamine on kasulik

Tuleb rohkem arvestada

Allikad: Monitooring 2011, Monitooring 2008, Mina. Maailm. Meedia 2005.

Samas abstraktsem, üldist kultuurilist avatust mõõtev (kolme kultuurilist avatust ja suletust mõõtvate väite põhjal loodud) koondindeks¹² on eestlaste puhul viimase kuue aasta jooksul jäänud peaaegu muutumatuks (vt joonis 1.25).

10 Hinnangud väidetele:

VÄIDE 1.

A - Mitte-eestlaste kaasamine Eesti majanduse ja riigi juhtimisse on Eestile kasulik;

B - Mitte-eestlaste kaasamine Eesti majanduse ja riigi juhtimisse on Eestile kahjulik.

VÄIDE 2.

A - Venekeelse elanikkonna arvamusi tuleks paremini tunda ja nendega senisest rohkem arvestada, sest nad on osa Eesti ühiskonnast;

B - Mitte-eestlaste arvamustega ei peaks senisest rohkem arvestama, sest see tähendaks järeleandmist Venemaa survele.

11 2005. aastal oli küsimus veidi teistmoodi sõnastatud:

A - Mitte-eestlaste suurem osalus Eesti poliitikas ja majanduses on Eestile kasulik;

B - Mitte-eestlaste suurem osalus Eesti poliitikas ja majanduses on Eestile kahjulik. Seega ei ole andmed üksüheselt võrreldavad, aga positiivne trend on siiski ilmne.

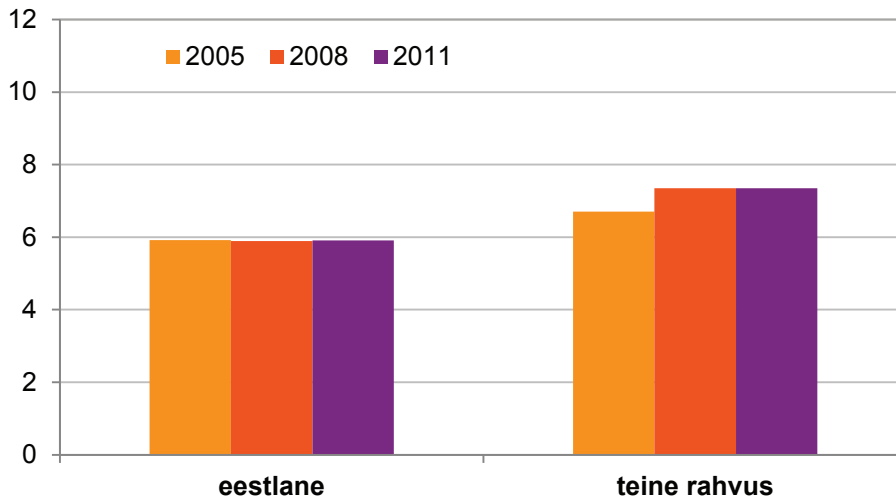
12 Indeks on koostatud kolme väite põhjal (min 0, max 12)

1. A - Erinevate kultuuride kokkupuude on Eesti ühiskonda rikastav, viib seda edasi; B - Kultuuride erinevused tekitavad konflikte inimrühmade vahel ja lagundavad Eesti ühiskonda.

2. A - Parem on lasta vähemustel elada oma väärtuste ja normide järgi, ühtsete normide kehtestamine suruks alla üksikindiviidi õigusi; B - Vähemused peaksid arvestama enamuse tahet ning järgima ühiskonnas üldkehtivaid väärtusi ja käitumisnorme.

3. A - Mul pole midagi selle vastu, kui inimesed, kelle elustiil erineb märgatavalt ühiskonna keskmisest, seda avalikult välja näitavad; B - Oma kodus ja kitsamas ringis võivad inimesed käituda nii nagu tahavad, kuid mind häirib, kui inimesed oma kõrvalekalduvat elustiili eksponeerivad.

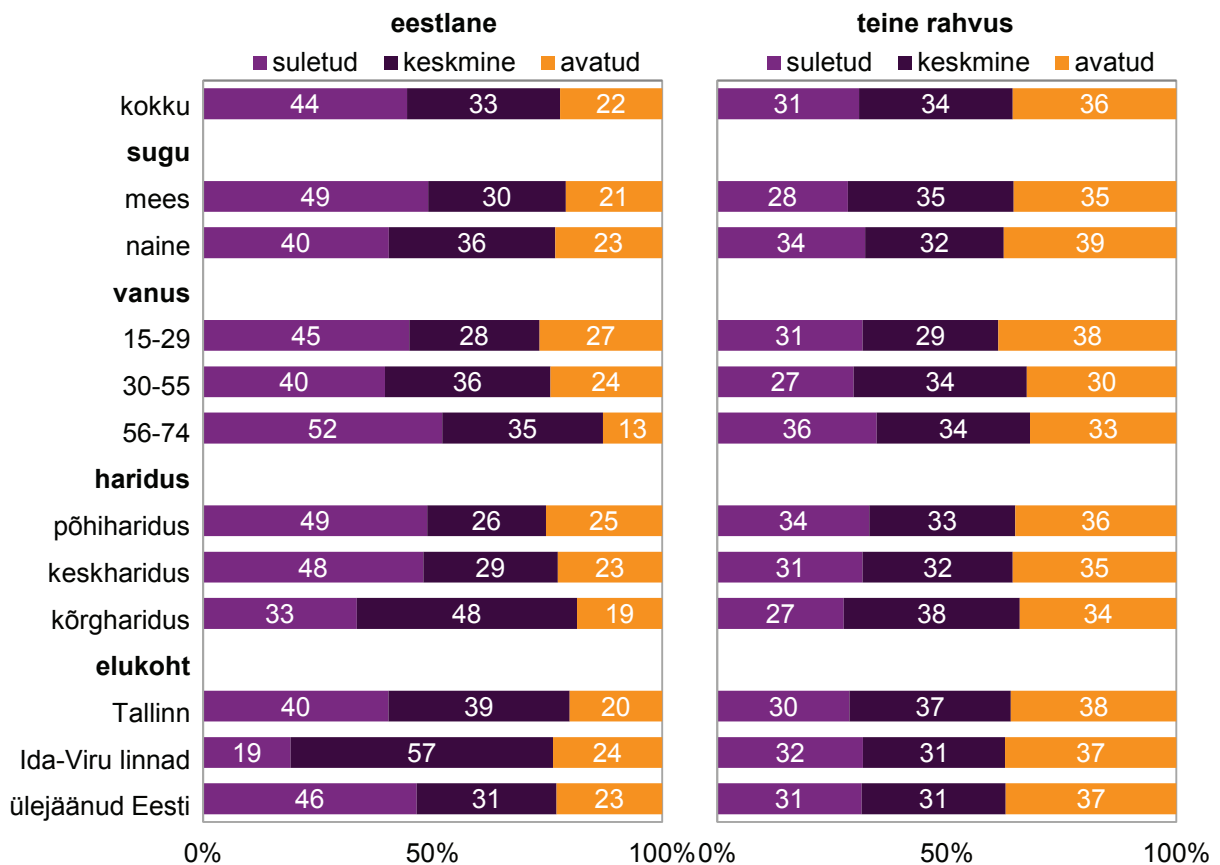
Joonis 1.25. Avatuse ja suletuse koondindeks (0–12)

Allikad: Mina. Maailm. Meedia 2005, 2008, 2011.

Kultuurilise avatuse ja suletuse mõjutegurite detailsemaks analüüsiks on vastajad jagatud kolme gruppi, kus avatud hoiakule vastab koondindeksi skoor 9–12, keskmisele 4–8 ning suletud hoiakule skoor 0–3 (vt joonis 1.26).

Joonis 1.26. Kultuurilise avatud ja suletud hoiaku jagunemine erinevates sotsiaal-demograafilistes rühmades

Võrreldes omavahel erinevaid sotsiaal-demograafilisi gruppe osutub kõige eristavamaks tunnuseks vanus – eestlaste puhul on vanimas vanuserühmas selgelt vähem (13%) avatud ja rohkem suletud hoiakuga (52%) vastajaid, teiste rahvuste hulgas paistavad keskmisest avatuma hoiakuga silma noored.

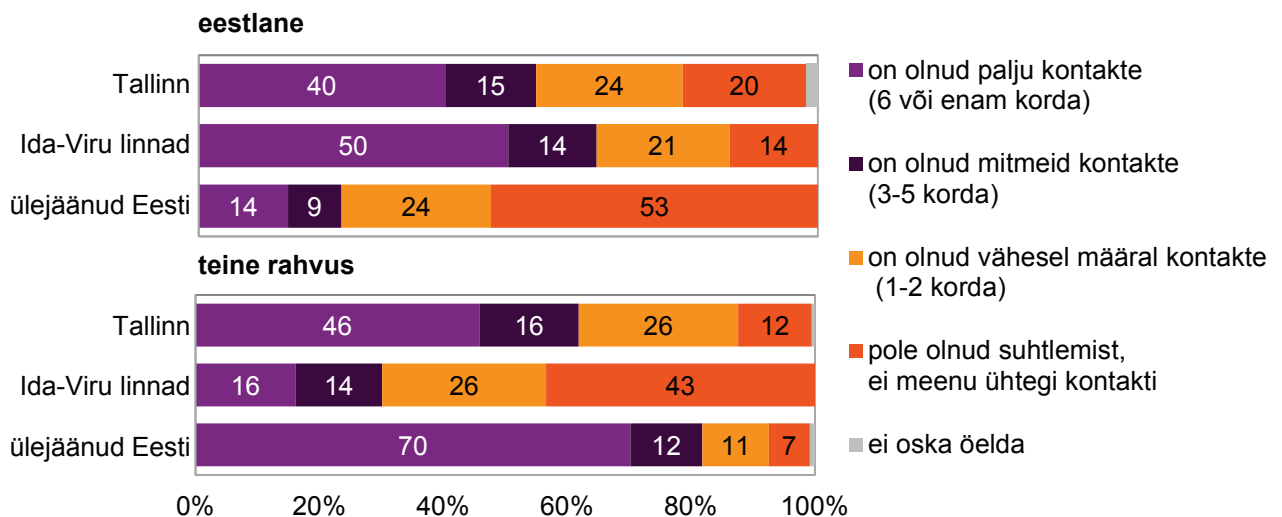
Eestlaste hulgas on naised mõnevõrra avatumad hoiakuga, teiste rahvuste puhul mehed, kuid need erinevused ei ole suured. Erinevused on väikesed ka elukoha alusel, v.a Ida-Virumaal elavad eestlased, kelle hulgas on märgatavamalt vähem suletud hoiakuga inimesi.¹³

1.3.2 RAHVUSTEVAHELISED KONTAKTID

Hoiakute kõrval on lõimumise oluliseks indikaatoriks enamusrahvuste ja rahvusvähemuste vaheliste kontaktide, ühise suhtlemisruumi olemasolu. Kontaktide kasv eestlaste ja teiste rahvuste vahel on ka üks riikliku lõimumiskava eesmärke (Lõimumiskava 2008–2013: 15).

Käesoleva uuringu andmetel ei puutu oma igapäevaelus teise rahvusrühmaga praktiliselt üldse kokku 45% eestlastest ning 20% teisest rahvusest. Sagedased kontaktid teise rahvusega on 20%-il eestlastest ning 44%-il teistest rahvustest inimestel. Kontaktide tihedus on paratamatult (piirkondliku rahvusena-muse osas) väiksem piirkondades, kus on suur ühe rahvuse ülekaal. Kuid ka Tallinnas, kus ei ole eestlastel ega teistel rahvustel selget ülekaalu, hindavad peaaegu pooled eestlastest ja kolmandik teistest rahvustest inimestest oma kontakte teise rahvusega puuduvateks või minimaalseteks (vt joonis 1.27). Siinjuures on kontakti mitteomavate inimeste hulk võrreldes 2008. aasta integratsiooni monitooringuga pigem kasvanud.

Joonis 1.27. Kontaktide tihedus teise rahvusrühmaga, piirkonniti

Võrreldes omavahel erinevaid sotsiaaldemograafilisi rühmi, osutub oluliseks teguriks haridus: nii eestlaste kui ka teiste rahvuste hulgas on teistega võrreldes rohkem kontakte väljaspool oma rahvus-rühma kõrgharidusega inimestel (vt tabel 1.8). Vanuserühmade võrdluses on kõige tihedamad kontaktid keskmistel vanuserühmadel, tööealistel inimestel, eestlaste puhul vanuses 35–64, teiste rahvuste hulgas vanuses 25–39. Eestlaste puhul mängib rolli ka sugu – naised on aktiivsemad suhtlejad. Teiste rahvuste puhul on oluline eristav tegur kodakondsus – kõige tihedamalt on kokku puutunud eestlastega teistest rahvustest Eesti kodanikud, samas kui Vene kodanike hulgas on kontaktid keskmisega võrreldes märksa harvemad. Mõlema rahvusrühma puhul on kontaktide tiheduse juures oluliseks teguriks keeleoskus – mida parem on teise keele oskus, seda suurem on ka kontaktide mitmekesisus teise rahvusega.

13 Seda tulemust peab aga käsitlema mööndustega, sest valimis on ainult 21 inimest, mis teeb juhusliku statistilise kõikumise tõenäosuse väga suureks.

Tabel 1.8. Kontaktide tihedus erinevates sotsiaal-demograafilistes rühmades (%)

		on olnud palju kontakte (6 või enam korda)	on olnud mitmeid kontakte (3–5 korda)	on olnud vähesel määral kontakte (1–2 korda)	pole olnud suhtlemist, ei meenu ühtegi kontakti
eestlane					
haridus	põhiharidus	16%	8%	12%	64%
	keskharidus	20%	11%	27%	42%
	kõrgharidus	26%	10%	29%	35%
sugu	mees	18%	10%	24%	47%
	naine	23%	10%	23%	42%
vanus	15–24	16%	8%	29%	47%
	25–34	19%	11%	20%	49%
	35–49	27%	13%	20%	40%
	50–64	23%	9%	31%	37%
	65–74	12%	9%	16%	60%
teine rahvus					
haridus	põhiharidus	44%	13%	20%	21%
	keskharidus	41%	13%	23%	23%
	kõrgharidus	53%	20%	18%	9%
sugu	mees	43%	15%	21%	21%
	naine	44%	14%	23%	20%
vanus	15–24	39%	14%	31%	17%
	25–34	53%	12%	20%	15%
	35–49	48%	15%	16%	21%
	50–64	42%	15%	21%	21%
	65–74	29%	12%	29%	29%
kodakondsus	eesti	52%	13%	21%	14%
	venemaa	22%	15%	30%	33%
	määratlemata kodakondsusega	40%	17%	18%	24%
	muu riigi	47%	14%	23%	13%

Analüüsidest täpsemalt andmeid igapäevakontaktide iseloomu ja suhtlemissfäärade kohta, on näha, et kõige sagedasemad kokkupuuted teise rahvuse esindajatega on oma õpingute- või töökohas ning elukohas, samuti on sagedasemad juhuslikud kokkupuuted avalikus ruumis (vt tabel 1.9). Nendele kontaktidele jäävad selgelt alla vaba aja veetmisega seotud ning isiklikku laadi kontaktid (sõprade-tuttavatega), nii otsesuhtluses kui ka internetis.

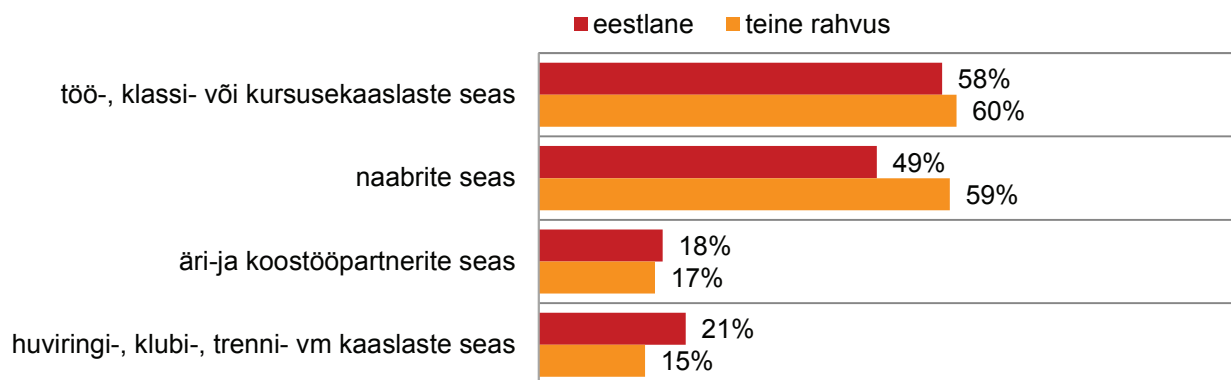
Nendest, kelle väitel nende tutvusringkonnas teisest rahvusest inimesi ei ole, on viimasel nädalal tööl ja koolis teiste rahvustega kokku puutunud 45%. See näitab, et kontaktide toimumine teise rahvusrühmaga ei tähenda automaatselt püsivate suhtlusvõrgustike olemasolu. Eestlaste ja teiste rahvuste vahel on jätkuvalt ülekaalus institutsionaalsed ja instrumentaalsed kontaktid (millele viitavad ka tööeliste sagedasemad kontaktid). Ka hoiakuliselt on tööalane koostöö eri rahvuste vahel tõusutrendis: võrreldes

2008. aasta küsitlusega on kasvanud eestlaste hulk, kes on valmis töötama venelasest ülemuse alluvuses või kollektiivis, kus on enamuses venelased (vt peatükk 3). Väljaspool töö- ja teenindussfääri domineerivad pigem rahvuspõhised suhtlusvõrgustikud, seega võime me isiklikul tasandil jätkuvalt rääkida keeleliselt eristatud suhtlusvõrgustikest, millele on viidanud ka varasemad uuringud (Vihalemm 2007: 497).

Tabel 1.9. Eestlaste ja teiste rahvuste vaheliste kontaktide iseloom, suhtlemissfäärid¹⁴

	Kogu Eesti		Tallinn	
	Eestlased	Teine rahvus	Eestlased	Teine rahvus
koolis, tööl	55%	53%	61%	52%
avalikes kohtades, nagu tänaval, ühistranspordis, kaupluses, pangas vm	39%	54%	49%	52%
oma kodu ümbruses - majas, hoovis, oma tänaval	38%	56%	44%	50%
oma sõpruskonnas, tutvuskonnas	18%	40%	16%	33%
vaba aega veetes, nt trennis, huviringis, kohvikus või mujal	14%	24%	20%	28%
oma perekonnas, suguvõsas	9%	20%	7%	18%
internetis (nt Facebookis vm)	6%	10%	6%	10%

Samas, kui vaadelda täpsemalt instrumentaalsete ning isiklike suhtlusvõrgustike omavahelist kattuvust, võib välja tuua, et kõige rohkem on teistest rahvustest sõpru-tuttavaid nendel, kellel on teisest rahvusest õpingukaaslasti või kolleege (eestlastel 58% ja teistel rahvustel 60%) ning naabreid (eestlastel 49%, teistel rahvustel 60%). Oluliselt vähem on kattuvusi vaba aja tegevuste puhul (eestlastel 22%, teistel rahvustel 17% (vt joonis 1.28). See näitab töö- ja koolialaste kontaktide olulisust rahvusteüleste suhtlusvõrgustike tekke alusena.

Joonis 1.28. Instrumentaalsete ning isiklike suhtlusvõrgustike kattuvus¹⁵

Klassikalised uuringud rühmadevahelise suhtluse kohta on viinud järeldusele, et hoiakud ja kontaktid on omavahel tihedalt seotud: mida tihedamad on kontaktid teise rühma liikmetega, seda positiivsem on üldjuhul hoiak selle rühma suhtes (Hayes & Dowds 2006, Tropp & Bianchi 2006). Kõrvutades oma vahel hoiakuid teise rahvuse suhtes ning tegelikke kontakte teise rahvusega, võib täheldada selle seose kehtivust ka Eesti kontekstis: nii eestlaste kui ka teiste rahvuste puhul on avatuma hoiakuga inimeste kontaktide tihedus teiste rahvusrühmade esindajatega suurem. Hoiakud ja käitumine on üksteist taastootvad, seda ka negatiivsemate hoiakute puhul: suletuma hoiakuga inimeste teistest väiksem igapäevane kokkupuude muude rahvustega, aga ka valmidus kontaktideks (nt töötamine teise rahvuse enamusega kollektiivis).

14 Vastus küsimusele: Palun meenutage, kas viimase nädala jooksul suhtlesite eestlastega/venelastega ja teiste vene keelt kõnelevate inimestega?

15 Vastus küsimusele: Kas nende inimeste hulgas, kellega Te lähemalt kokku puutute, on eestlasi/venelasi (vene kõnekeelega inimesi)?

1.3.3 KOKKUPÕRKED RAHVUSLIKUL PINNAL NING KOGEMUS EBAVÕRDESEST KOHTLEMISEST

Kuigi eestlaste ja teiste rahvuste vahelised kontaktid on ülekaalukalt instrumentaalsed või juhuslikku laadi, on rahvuslikul pinnal negatiivseid kokkupõrkeid kogunud suhteliselt vähesed, eestlaste hulgas

10%, teiste rahvuste hulgas 7% (vt tabel 1.10). Tähelepanuväärne on, et rohkem kokkupõrkeid tunnistavad eestlased, kellel on samas teiste rahvustega märksa harvemad kokkupuuted. Osaliselt võib see olla seotud ka erineva tajuga, mida pidada kokkupõrkeks rahvuslikul pinnal – tabelis toodud andmetest on näha, et kokkupõrgete kogemust kinnitavad sagedamini eestlased, kes on oma hoiakutes suletumad – võib eeldada, et siin on ka kergemini erinevaid sündmusi käsitletud rahvuslikul pinnal kokkupõrkena.

Keskmisest rohkem on kokkupõrkeid olnud nooremal põlvkonnal, samas võib tegemist olla ka vanuselise eripäraga, sest noori iseloomustavad sagedasemad konfliktid ka oma rahvusrühmas. Selgelt aga eristub teistest Eesti piirkondadest Tallinn ja eriti Lasnamäe ja Maardu piirkond, kus kokkupõrgete kogemus on keskmisest märgatavalt suurem nii eestlaste kui ka venekeelsete elanike hulgas. Samas teises venekeelse enamusega piirkonnas, Ida-Virumaa linnades, tunnetatakse kokkupõrkeid keskmisest isegi vähem.

Oluline on aga tähele panna, et kokkupõrkeid eestlastega on tunnetanud rohkem kõrgemalt haritud teise rahvuse liikmed, samuti kasvab see taju eesti keele oskuse kasvuga. See näitab, et kasvav osalus eestikeelses ühiskonnas kasvatab tegelikult ka ootusi eestlastepoolse hoiaku ning omaksvõtu suhtes ning teravdab ka taju ebameeldivate kogemuste suhtes.

Tabel 1.10. Rahvuslikul pinnal kokkupõrked teiste rahvustega (%)¹⁶

		eestlane	teine rahvus
kogu elanikkond		10%	7%
vanus	15–29	17%	10%
	30–55	7%	7%
	56–74	4%	3%
haridus	põhiharidus	8%	7%
	keskharidus	10%	6%
	kõrgharidus	10%	11%
sugu	mees	12%	8%
	naine	8%	6%
elukoht	Tallinn, v.a Lasnamäe	13%	8%
	Lasnamäe ja Maardu	18%	11%
	Ida-Viru linnad	7%	3%
	ülejäänud Eesti	8%	6%
kultuuriline avatus	suletud	12%	6%
	keskmise	10%	9%
	avatud	4%	6%

Sarnast trendi võib näha ka ebavõrdsuse kohtlemise tajumise puhul. Ebavõrdsust kohtlemist on teiste rahvuste liikmete hulgas kogunud 20%, nendest pooled enda sõnul korduvalt. Lisaks on kuulnud sellistest juhtumitest 35% (vt joonist 1.29).¹⁷

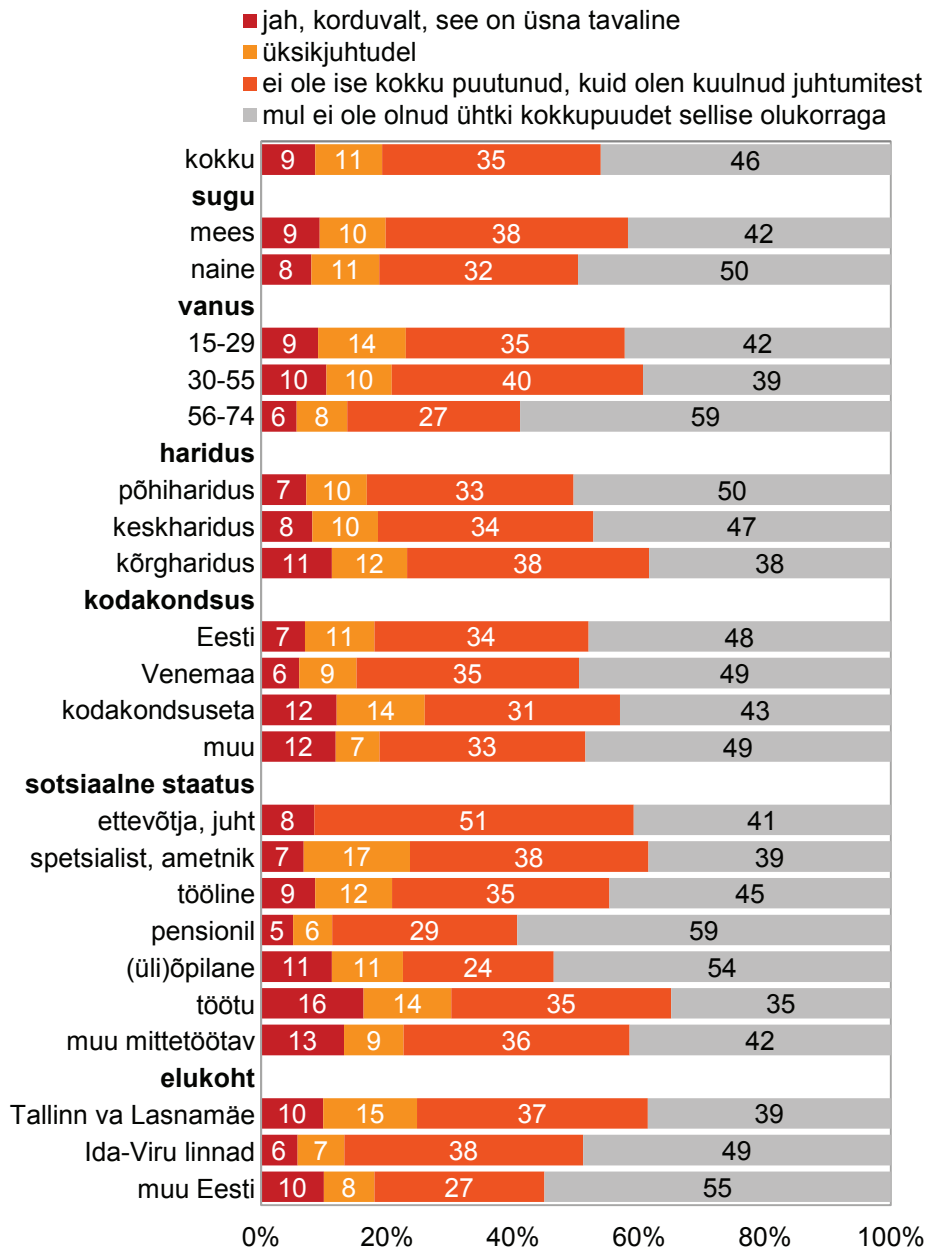
16 Osakaal inimestest, kes vastasid positiivselt küsimusele: „Kas Teil on olnud RAHVUSLIKUL PINNAL isiklike kokkupõrkeid, konflikte, tülisid eestlaste/siinsete teistest rahvustest inimestega viimase paari aasta jooksul?“

17 Eestlaste hulgas on ebavõrdsust kogunud väga väike hulk inimesi (3% sagedasti, 4% üksikjuhul), sh ka potentsiaalselt kriitilistes piirkondades (Tallinn, Ida-Virumaa linnad).

Kõrgharidusega vastajaid teise rahvuse hulgas oli valimis 85 inimest (19%).

Sarnaselt kokkupõrgete tajumisega on ebavõrdsust sagedamini tunnetanud aga just kõrgharidusega inimesed, ka tööturul on töötute kõrval rohkem probleeme kogunud tippspetsialistid ja ametnikud. Oluline tunnus ebavõrdsuse kohtlemisel on ka kodakondsus – määratlemata kodakondsusega inimeste hulgas on ebavõrdsust kogenuid kaks korda enam kui Eesti või Venemaa kodanike hulgas. Samuti on negatiivsete kogemuste hulk ülejäänud Eestiga võrreldes oluliselt suurem teisest rahvusest tallinlastel. Võrreldes 2008. aasta küsitlusega on aga ebavõrdsuse tajutav oluliselt langenud (see võib viidata ka küsimuse tundlikkusele konkreetse poliitilise situatsiooni konteksti suhtes).

Joonis 1.29. Kokkupuude ebavõrdsuse kohtlemisega venekeelse elanikkonna hulgas¹⁸

18 Vastus küsimusele: „Kas olete paaril viimasel aastal kokku puutunud olukorraga, kus mõnda isikut on rahvuse või emakeele tõttu eelistatud tööle võtmisel, teatud ametikohtade või hüvede jagamisel?“

Analüüsidest sellele küsimusele antud lahtisi vastuseid, on kõrgharidusega vastajate puhul põhiliseks (isiklikuks või vahendatud) ebavõrdsuse kogemuseks situatsioon tööotsingutest, kus parema kvalifikatsiooniga, eesti keelt hästi valdavale vene rahvusest kandidaadile on eelistatud tööle võtmisel eestlast. Ka teiste vastajate puhul on põhiliselt välja toodud kogemus, kus võrdse kvalifikatsiooni puhul on tööle võtmisel eelistatud eestlast või ei ole tööle võetud keeleoskuse puudumise tõttu, sageli tunnetatakse ebavõrdset kohtlemist ka venepärase nime või Eesti kodakondsuse puudumise pärast. Mitmel korral mainiti ka olukorda, kus tööle kandideerijat ei ole tahetud võtta eestikeelsesse kollektiivi kartuses, et vene temperamendiga inimene ei sulandu.

KOKKUVÕTE

Lõimumiskava on eesmärgiks seadnud eri rahvustest Eesti elanike vahelise usalduse ning kontaktide ja suhtluse kasvu (Lõimumiskava 2008–2013: 15). Monitooringu tulemusel võib järeldada, et hoiakute tasandil on trend positiivne: enamusrahvuse hulgas on kasvanud arusaam, et teistest rahvustest inimeste kaasamine on oluline. Samuti on langustrendis teiste rahvuste hulgas ebavõrdse kohtlemise tajumine. Samas on oluline tähele panna, et ebavõrdsuse taju on suurim kõrgema hariduse ning parema eesti keele oskusega inimeste hulgas – st n-õ tugevalt integreerunud isikute puhul, kel on õigustatud teravdatud ootus kohtlemisele võrdväärse partnerina. Põhiliselt tajutakse ebavõrdset kohtlemist (eestlaste) eelistamisel just tööturul.

Rahvustevaheliste kontaktide osas aga selgelt trendi välja tuua ei saa. Endiselt domineerivad instrumentaalsed kontaktid (avalikus sfääris, koolis, tööl), samal ajal kui isiklikud suhtlusvõrgustikud on valdavalt oma rahvuse kesksed. Siiski võib välja tuua, et kontaktid õpingute- või töökohas on oluliseks eelduseks kontaktideks ka personaalses sfääris (oluliselt rohkem kui vaba aja sfääris), mida küll ei toeta keelepõhiselt eristatud kool ning tööturg (Vt peatükk 3).

KASUTATUD KIRJANDUS

Hayes, B., Dowds, L. (2006). Social Contact, Cultural Marginality or Economic Self-Interest? Attitudes towards Immigrants in Northern Ireland. – *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol 32, iss. 3, pp. 455–476.

Eesti lõimumiskava eesmärkide saavutamise monitooring 2010

Idanurm, T., Kattai, K., Roos, A., Toots, A. (2011). Noorte kodanikukultuur kümme aastat hiljem. / Toim A. Toots. Tallinn: TLÜ Riigiteaduste Instituut.

Integratsiooni monitooring 2008 ja 2011

TNS Emor, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis. (2008). Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis I osa, Uuringu aruanne.

Tropp, L. R., Bianchi, R. A. (2006). Valuing Diversity and Interest in Intergroup Contact. – *Journal of Social Issues*, Vol 62, iss. 3, pp. 533–551.

TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi uuring Mina. Maailm. Meedia, 2005, 2008, 2011

Vihalemm, T. (2007). Crystallizing and Emancipating Identities in Post-Communist Estonia. – *Nationalities Papers*, Vol 35, iss. 3, pp. 477–502.

Lisad

Lisa tabel 1.1. Eesti elanikkonna poliitilise aktiivsuse seotus teiste tunnustega (%)*

ei ole aktsioonides osalenud		poliitiline aktiivsus (pt. 1.2)			
		ei ole	väike	mõõdukas	suur
kogu elanikkond		68%	12%	13%	7%
rahvus	eestlane	66%	13%	15%	6%
	muu	73%	9%	8%	10%
kodakondsusrühm	EV kodanik, eestlane	65%	13%	15%	6%
	EV kodanik, teised rahvused	68%	11%	10%	11%
	määratlemata kodakondsusega	79%	9%	5%	7%
	Venemaa kodanik	85%	7%	4%	4%
vanus	15–24	59%	11%	21%	10%
	25–34	60%	16%	13%	11%
	35–49	68%	12%	13%	8%
	50–64	74%	11%	10%	5%
	64–74	84%	9%	6%	1%
haridus	põhiharidus	76%	8%	11%	4%
	keskharidus	72%	10%	11%	7%
	kõrgharidus	51%	19%	19%	12%
kodakondsus	Eesti	66%	13%	14%	7%
	Venemaa	85%	7%	4%	4%
	määratlemata kodakondsusega	79%	9%	5%	7%
piirkond	Tallinn v.a Lasnamäe	58%	19%	13%	10%
	Lasnamäe ja Maardu	50%	13%	10%	27%
	Ida-Virumaa linnad	83%	6%	7%	4%
	muu Eesti	72%	10%	14%	4%

*esitatud statistiliselt olulised jaotused

Peatükk 2

Haridus ja noored

Autorid

Anu Masso

Laura Kirss

Tanja Kriger

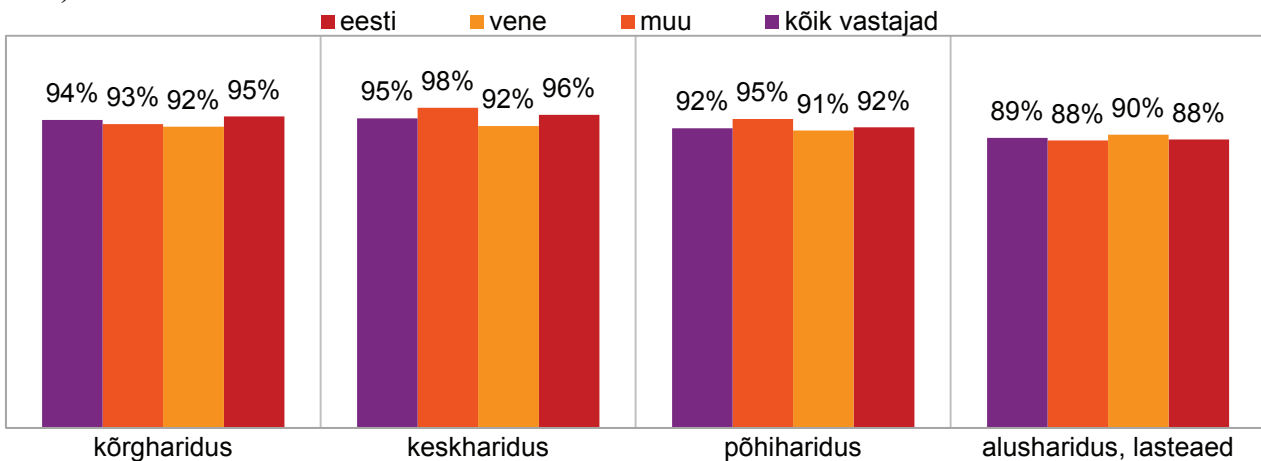

Järgnev peatükk keskendub peamiselt haridusele kui lõimumise kesksele institutsionaalsele toetajale, seda nii keeleõppe kui ka noorte üldisema sotsialiseerumise ning perede kohanemisstrateegiate mõjutajana. Eraldi peatükina käsitletakse noorte mobiilsust, tuleviku sidumist Eestiga. Järgnev analüüs kasutab peamiselt läbiviidud formaliseeritud küsitluse kvantitatiivselt analüüsitud andmeid. Lisaks analüüsitakse vene õppekeelega koolide õpetajaskonna osa ühiskondliku lõimumise protsessis, kasutades selleks vene õppekeelega koolide ühiskonnaõpetuse õpetajate hulgas läbiviidud fookusgrupi intervjuude kvalitatiivse analüüsi tulemusi.

2.1 Elanikkonna hariduslikud eelistused

Käesoleva haridusele keskenduva peatüki esimeses osas uuritakse üldisemaid hinnanguid seoses hariduse kvaliteedi ja sümboolse väärtusega, aga ka arvamusi seoses hariduse mõjuga karjäärile/tunnustatusele. Joonisel 2.1 esitatud tulemused annavad tunnistust asjaolust, et Eesti elanikud omistavad haridusele üldiselt suhteliselt positiivseid tähendusi. Nii on pea iga kümnes vastaja seisukohal, et haridusele on kas väga või pigem oluline tähelepanu osutada – kas siis selle eest makstes, nähes vaeva haridusasutuste valikul, või kulutades sellele aega ning vaeva. Seejuures ei erine eri emakeelega vastajate vastused haridusse investeerimise osas märkimisväärselt. Vene emakeelega vastajate haridusse investeerimise olulisuse hinnangud on mõne protsendipunkti võrra madalamad kui eesti emakeelega vastajate omad (v.a alushariduse puhul). Siiski pole need erinevused protsentides statistiliselt olulised ehk teisisõnu seoseid üldpopulatsioonile ehk Eesti elanikele tervikuna üldistada pole võimalik. (Seos emakeelega on statistiliselt oluline vaid põhi- ja kõrghariduse lõikes, kuid ka siin on tegemist nõrkade seostega (Cramer'i V vastavalt 0.23 ja 0.85, $p \leq 0.001$))¹.

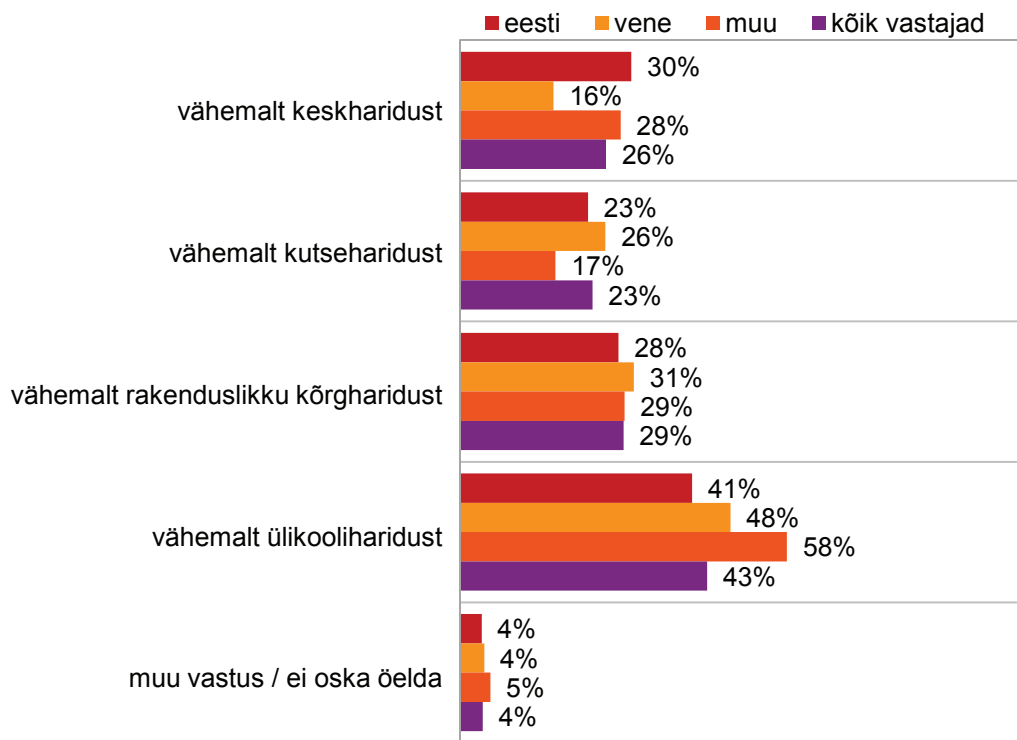
Joonis 2.1. Eri haridustasemetesse investeerimise olulisus emakeele lõikes (% pigem või väga oluline)

¹ Siin ja edaspidi on antud peatükis seoste statistilise olulisuse hindamiseks kasutatud seosekordajat Cramer'i V. Kordaja võimaldab nominaal- või järjestusskaalal (tehniliselt lubatav ka arvilise skaala korral) tunnuste mitmemõõtmelises sagedusjaotuses (risttabeli) väljenduvaid arvulisi erinevusi kvantifitseerida. Selliselt võimaldab seosekordaja hinnata seose (ehk arvilise erinevuse) statistilist olulisust (ehk tulemuste üldistatavust valimilt üldpopulatsioonile) ja seose tugevust. Erinevalt teistest analoogsetest seosekordajatest (nt Hii-ruut, kontingentsuse kordaja) on eeliseks tulemuste tõlgendamise lihtsus tänu kordaja maksimaalse väärtuse olemasolule (vrd nt Hii-ruut). Samuti on kordaja Cramer'i V kasutatav erinevate ridade ja veergude arvudega tabelite seoste arutamisel (vrd nt kontingentsuse kordaja). Käesolevalt on seose statistilise olulisuse hindamisel kasutatud peamiselt kolme olulisuse nivood: $p \leq 0.001$ (lubatav viga järelduste tegemistel 0,1%), $p \leq 0.01$ (lubatav viga 1%) ning $p \leq 0.005$ (lubatav viga 5%). Lisaks on eri tabelites esinevate seoste võrdlemisel kasutatud seosetugevuse mõistet. Kasutatud kordaja Cramer'i V minimaalseks väärtuseks on 0, mida võib tõlgendada kui seose puudumist, ning maksimaalseks väärtuseks on 1, mis tähendab täieliku seose esinemist kahe tunnuse vahel. Seega, mida kõrgem on kordaja väärtus, seda tugevama seosega on tegemist. Kuigi kasutatakse ka mitmeid kokkuleppelisi piire seose tugevuse üle otsustamisel (nt > 0.5 =tugev seos, $.3-.5$ =keskmine seos, $.1-.3$ =nõrk seos, $< .1$ =vähene seos või seose puudumine), on käesolevalt pigem võrreldud eri tunnuste seoseid omavahel.

Hariduse kõrge väärtustamine ilmneb ka käesolevasse uuringusse hõlmatud teise küsimuse osas, kus uuriti kõrgeimat lõplikku soovitavat haridustaset endale või oma lastele. Joonisel 2.2 esitatud tulemused annavad tunnistust suhteliselt kõrgetest hariduspüüdlustest – veidi alla poole vastanutest (43%) oli seisukohal, et nad sooviks endale või oma järglastele vähemalt ülikooliharidust, ligi 30% vastanutest arvas, et nad või nende lapsed/lapselapsed võiksid omandada vähemalt rakenduskõrghariduse. Veerand uuringus osalejatest arvas, et sooviks omandada vähemalt keskhariduse või kutsehariduse. Seejuures tuleb esile, et vene emakeelega vastajate hariduspüüdlused on veidi kõrgemad kui eesti emakeelega vastajate omad, eriti just keskharidustaseme piisavuse osas (seosekordaja Cramer'i $V=0.146$, $p \leq 0.001$). Kui eesti emakeelega vastajatest arvas ligi kolmandik, et nendele piisaks keskharidusest, siis vene emakeelega vastajatest lepiks selle haridustasemega ainult 16% (vt joonis 2.2). Vene emakeelega vastajate haridussoovid ületavad eesti emakeelega inimeste omi mõnevõrra rohkem ka kõrghariduse tasemel (48% vs. 41% sooviks selle taseme omandada). Teiste haridustasemete osas ületavad venekeelsete vastajate hinnangud eestikeelsete vastajate omi vaid mõne protsendipunkti osas ning seosed kahe tunnuse – soovitava hariduse ning emakeele – vahel pole statistiliselt oluliselt erinevad ($p \geq 0.001$).

Joonis 2.2. Endale või oma järglastele soovitud lõplik haridustase emakeele lõikes, %

Võrdlus 2008. a integratsiooni monitooringu uuringuga (Saar 2008) näitab, et paari aastaga on rahvuslikud erinevused rakendusliku kõrghariduse ja ülikoolihariduse atraktiivsuse osas jäänud pea samale tasemele. Pea kümne protsendiühiku võrra on mõlemas rahvusrühmas tõusnud kutsehariduse väärtustamine, kusjuures kui 2008. aastal oli antud haridustase eelistatum eestlaste, siis 2010. aastal see-eest veidi enam venelaste seas. Sellised tulemused võivad tunnistust anda kutsehariduse omandamise võimaluste paranemisest venekeelsete noorte seas, mis väljendub ka nimetatud haridustaseme kasvanud väärtustamises. Teisalt võib kutsehariduse eelistamine olla tingitud praktilisest asjaolust, et kutsehariduse tasemel on võrreldes keskharidusega venekeelse hariduse omandamise tingimused märksa avaramad, mistõttu nõrgema keeleoskusega venelased kalduvad eelistama just seda haridusvõimalust. Samuti on kahe aastaga veelgi suurenenud eesti- ja venekeelsete vastajate vahe keskhariduse hinnangute osas. Sellist Eesti venekeelsete inimeste orienteeritust parema elukvaliteedi saavutamisele läbi hariduse on näidanud ka mitmete varasemate uuringute tulemused (vt nt Masso, Jakobson, Kello 2012). Siiki võib öelda, et kuigi aastate lõikes on mõningased muutused eelistustes toimunud, on siiski protsentuaalsed erinevused kutse- või

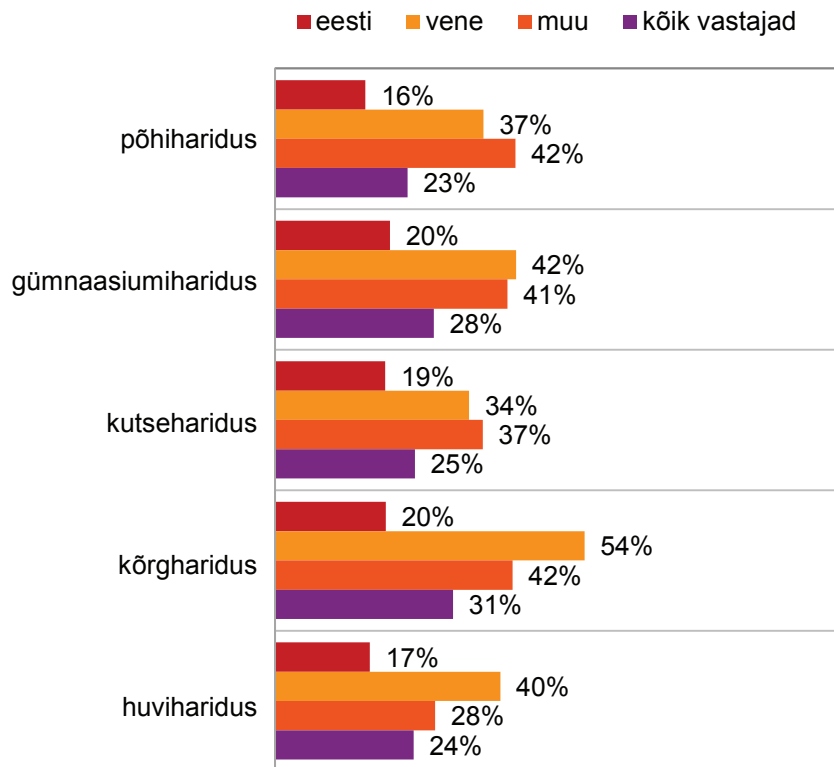
kõrghariduse eelistamise osas emakeele lõikes statistiliselt mitteolulised.

Eesti- ja venekeelsete inimeste vastused erinevad silmnähtavalt küsimuses, kas venekeelsetele noortele on eesti noortega võrreldes kvaliteetne haridus Eestis võrdselt kättesaadav (vt joonis 2.3). Eesti emakeelega vastajad on sagedamini seisukohal, et vene noorte ligipääs kvaliteetsele haridusele on suhteliselt hea, vaid kuni viiendik peab venekeelsete noorte võimalusi eri haridustasemetel halvaks. Seevastu vene emakeelega vastajad on selles osas kriitilisemad, pidades kvaliteetse hariduse kättesaadavust enam küsitavaks. Kõige suuremat kättesaadavuse ebavõrdsust tunnetatakse venekeelsete vastajate seas kõrghariduse tasemel. Enam kui pooled (54%) vene emakeelega inimestest (samas ka Vene kodakondsusega veidi enam kui määratlemata kodakondsusega või Eesti kodakondsusega vastajad) on seisukohal, et venekeelsetele noortele pole kõrgharidus eesti noortega võrdväärselt kättesaadav. Sellised tulemused on kooskõlas ka varasemate uurin-gute tulemustega. Näiteks, vene õppekeelega koolide õpilaste ja õpetajate hulgas läbiviidud esinduslike formaliseeritud küsitluste, aga ka õpilaste, õpetajate ja koolijuhtide hulgas läbiviidud süvaintervjuude käigus on samuti väljendatud muret hariduse kvaliteedi pärast seoses vene õppekeelega koolide osalisele eestikeelsele õppekeelele üleminekuga (Jakobson 2009, Kello 2009, Masso, Kello 2010a).

Tabelis 2.1 on esitatud eelnevalt analüüsitud kolme küsimuse seosed taustatunnuste lõikes. Seoseid nähtuste vahel on analüüsitud seosekordaja Cramer'i V abil. Tulemuste lugemisel tuleb statistiliselt oluliseks seoseks lugeda kahe tunnuse lõikumispunktis esitatud arvud, mille taha on märgitud vastavat olulisusnivood tähistavad tärnid. Lisaks on võimalik kordajate suurusi omavahel võrreldes leida tabelist tugevaimad seosed (kordaja minimaalne väärtus on 0 ja maksimaalne väärtus 1, st mida lähemal on kordaja väärtus 1-le, seda tugevama seosega on tegemist). Tabelist 2.1 ilmneb, et lisaks rahvusele on Eesti elanike hariduslikke strateegiaid diferentseerivateks taustatunnusteks enamasti ankeedi keel ja emakeel.

Lisaks keeleliste-rahvuslikele tunnustele ilmneseid statistiliselt olulised seosed asulatüübi lõikes. Seosed asulatüübiti annavad tunnistust maakonnakeskustest pärit vastajate mõnevõrra kriitilisematest hinnangutest kõrghariduse kättesaadavuse, väiksemate kohtade elanike korral aga kutse-, gümnaasiumi- ja põhihariduse kättesaadavuse osas. Samuti ilmneb hinnangute diferentseeritus kodakondsuse lõikes. Näiteks kalduvad Vene kodakondsusega vastajad veidi vähem haridusse investeerimist tähtsustama kui Eesti või muu kodakondsusega inimesed; siiski ilmneb tabelist, et tegemist pole statistiliselt oluliste seostega.

Joonis 2.3. Venekeelsetele noortele kvaliteetse hariduse kättesaadavuse hinnangud emakeele lõikes (% , pigem või kindlasti ei ole kättesaadav)

Vastajaid kodakondsuse lõikes võrreldes tuleb esile, et Vene kodakondsusega ja määratlemata kodakondsusega inimesed soovivad Eesti kodakondsusega inimestest harvem vaid keskharidusega piirduda – kui Eesti kodanikest peab seda piisavaks 27%, siis Vene kodakondsusega ja määratlemata kodakondsusega inimestest vaid 16%. Määratlemata kodakondsusega inimesed aga hindavad teistest sagedamini piisavaks keskharidust – vähemalt selle haridustaseme soovib ise või oma järglastele omandada 31% määratlemata kodakondsusega inimestest, samas kui Eesti ja Vene kodanike seas soovib seda haridustaset 22–23%. Samuti ilmnevad mõningad seosed haridusliku tausta lõikes – mida kõrgema haridusega vastajad on, seda kõrgemat haridust ka omale või oma järglastele soovitakse. Samas on siiski huvitav, et keskharidusega teistest rahvustest inimesed soovivad eestlastest vähem piirduda vaid keskharidusega (18% vs. 38%), pidades sellest kõrgema hariduse omandamist olulisemaks. Keskeri- või kutseharidusega vastajate puhul eristuvad samuti eesti- ja venekeelsete vastajate hariduspüüdlused. Selle haridustasemega venekeelsetest vastajatest soovib 48% saada vähemalt ülikooliharidust, samas kui sama haridusega eesti-keelsetest vastajatest on sellisel seisukohal ainult 35%.

Üheks huvipakkuvaks taustatunnuseks oli käesolevas uuringus vanus, ehk teisisõnu oli käesoleva uuringu üheks eesmärgiks vaadelda noorima (käesolevas empiirilises analüüsis 15–24-aastaste) vanuserühma hariduslikke eesmärke. Esitatud seoseanalüüsid tabelis 2.1 annavad tunnistust küll vanuse lõikes mõningasest diferentseeritusest, seda eelkõige haridusse investeerimise olulisuse hinnangutes. Siiski on tegemist statistiliselt nõrkade seostega, mistõttu ei saa eristada hariduslike strateegiatega olulisi erinevusi eri põlvkondade lõikes. Arvatavalt on tegemist eri põlvkondadele ühtselt omase haridusele olulise väärtuse omistamisega, mida võib osalt selgitada siirdeühiskonnale omasena ning haridusele omistatava edasi-jõudmist tagava ressursi tähendusega. Vanusega seotud on ka vastuste diferentseeritus vastaja hariduse lõikes – sageli soovivad vanemad lastele sama haridust, mis endal on omandatud. Seetõttu väljendavad kõige kõrgemaid ambitsioone oma järeltulijate suhtes kõrgharidusega vanemad, kes soovivad suure

tõenäosusega sarnase haridustaseme saavutamist ka oma lastele või lapselastele. Samas on kõrgharitud ka kõige järjepidevamad perekondlikke haridustraditsioone pooldama – kui 2/3 kõrgharitudest soovis oma järglastele samuti kõrgharidust, siis kutseharidusega vanemate hulgas oli sama haridust oma lastele või lapselastele soovijaid „kõigest“ kolmandik. Seega näitavad tulemused teatud perekondlike traditsioonide jätkuvust hariduse omandamisel (vähemalt üldise väärtustamise tasandil), kuigi ootused on üha enam suunatud kõrgema hariduse omandamise suunas.

Tabel 2.1. Hariduslikud strateegiad taustatunnuste lõikes (seosekordaja Cramer'i V tulemused, ** p≤.001, * p≤.01)

	eri haridustasemetesse investeerimise olulisus				endale või oma järglastele soovitud lõplik haridustase				venekeelsetele noortele kvaliteetse hariduse kättesaadavuse hinnang				
	alus-haridus	põhi-haridus	kesk-haridus	kõrg-haridus	kesk-haridus	kutse-haridus	rakend. kõrgh.	ülikooli-haridus	põhi-haridus	gümna. haridus	kutse-haridus	kõrg-haridus	huvi-haridus
rahvus	.031	.036	.078	.113**	.136**	.046	.027	.065*	.254**	.247**	.186**	.349**	.260**
ankeedi keel	.026	.064	.101*	.136**	.165**	.049	.043	.063	.287**	.288**	.243**	.427**	.330**
vanus	.098**	.091**	.097**	.055	.050	.094	.045	.070	.067	.068	.070	.062	.073
haridus	.078*	.037	.043	.050	.175**	.199**	.072	.235**	.055	.071	.059	.060	.039
kodakondsus	.062	.036	.050	.051	.082*	.041	.002	.019	.252**	.246**	.185**	.281**	.228*
asulatüüp	.127**	.132**	.130**	.104**	.203**	.099	.038	.141**	.108**	.107**	.103**	.167**	.103**
eesti keele oskus	.091	.135*	.151**	.113	.080	.117	.135	.113	.147**	.100	.116	.109	.109
emakeel	.028	.023*	.060	.085*	.146**	.042	.028	.082*	.187**	.193**	.144**	.273**	.196**
alla 16 a laste arv peres	.051	.074	.066	.114**	.126**	.108	.086	.123*	.104*	.095	.100	.089	.108*

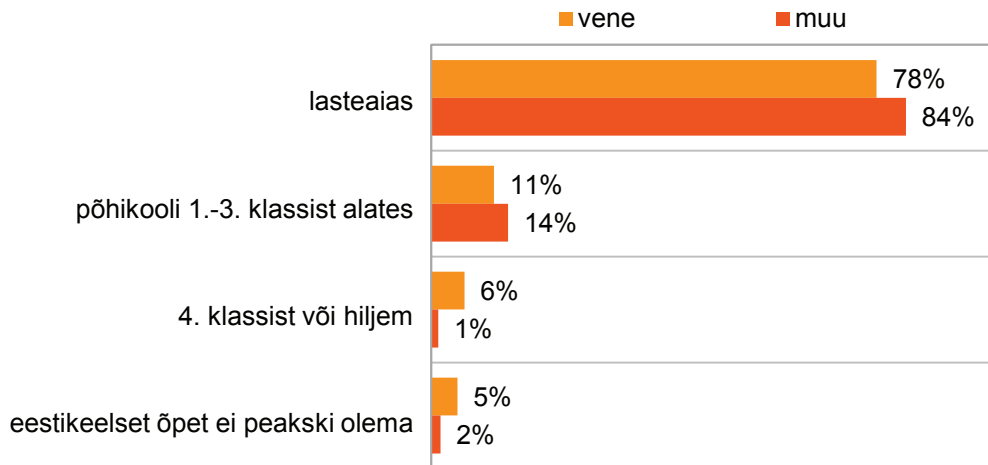
2.2 Mitu keelt ja kultuuri klassiruumis

Järgnevas alapeatükis leiavad käsitlemist lisaks õppekeele valikuküsimustele vene õppekeele klassiruumis elanikkonna üldine keelelis-kultuuriline valmisolek mitmekultuuriliseks klassiruumiks. Kuigi mitmed varasemad uuringud on põhjalikult analüüsinud õpetajate valmisolekut eestikeelseks gümnaasiumiõppeks (vt Masso, Kello 2010a, b) ning riiklike eesmärkide tõlgendusi seoses eestikeelsele õppele üleminekul (vt Kello 2009), keskendus üks osa käesoleva integratsiooni monitooringu raames läbi viidud kvalitatiivsetest uuringutest kooliõpetajate spetsiifilisele rollile kodanikutunde kujunemisel. Käesolevas alapeatükis leiavadki käsitlemist elanikkonna arvamuste seoses nimetatud haridusmuutustega, hoiakud kooli ja klassi võimaliku kultuuriliselt integreeriva rolli üle ning eelnevatega seotud noorte mõningad ühiskondlikku sidusust kujundavad faktorid.

2.2.1 ÕPPEKEELE EELISTUSED

Järgnevalt tulevad vaatluse alla Eesti elanikkonna eelistused õppekeele osas eri haridustasemetel. Uuringu käigus uuriti venekeelsetelt vastajatelt esmalt nende eelistusi eestikeelse õppe alguse kohta. Käesoleva uuringu tulemused näitavad (vt joonis 2.4), et ülekaalukalt eelistavad vene ja muu emakeelega vastajad eestikeelse õppe algust juba lasteaias – ligi 80% oli sellel seisukohal. Kümnendik muu emakeelega inimestest arvas, et eestikeelse õppega tuleks algust teha esimeses kooliastmes (1.–3. klass). Positiivse tulemusena ilmneb andmetest, et vaid väga vähesed vastajad on märkinud, et eestikeelset õpet ei peaks olema. Kuigi jooniselt ilmnevad mõningased protsentuaalsed erinevused emakeele lõikes, siis vastuste lahknevus pole statistiliselt oluliselt erinev. Andmete tõlgendamisel tuleb siiski ka arvestada võimalusega, et vastajad pole küsimusele vastamisel eristanud mõisteid „eesti keele õpe“ ja „eestikeelne õpe“, esimene viitab keele õppimisele läbi keeletundide, teisel juhul on tegemist aga eesti keele kasutamise õppekeelena. Teisalt annavad sellised tulemused selgelt tunnistust soovist eestikeelse õppega alustada praegusest oluliselt varem.

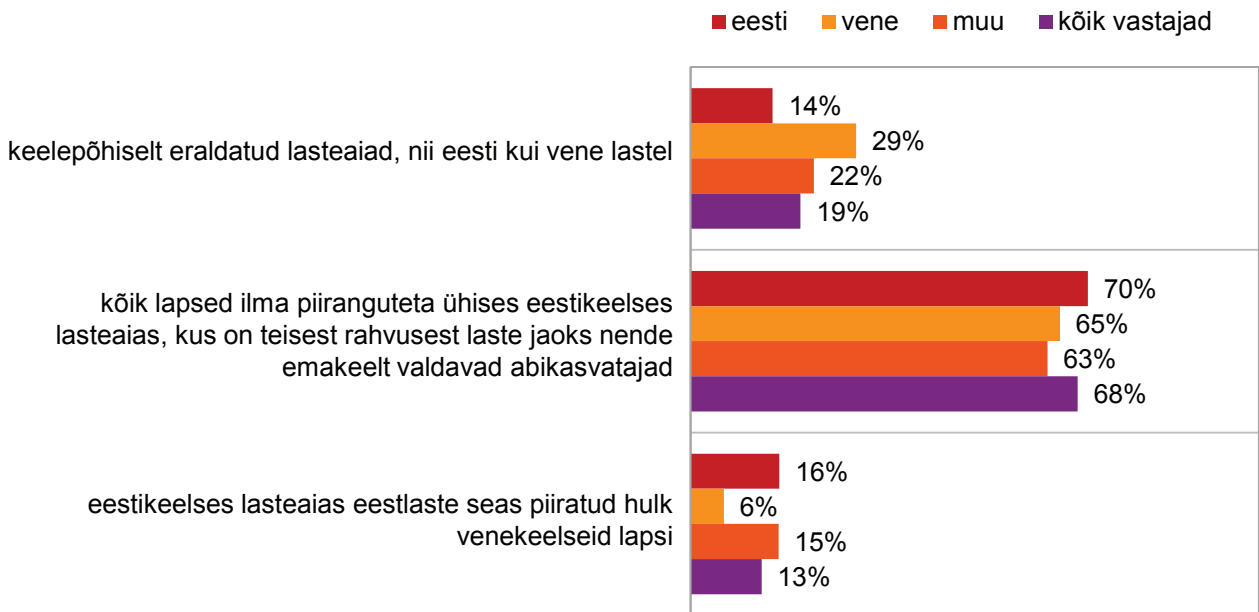
Joonis 2.4. Eestikeelse õppe eelistatud algus emakeele lõikes, %

Lisaks eestikeelse õppe algusele uuriti vastajatelt ka eelistatud lasteaia tüüpi, pakkudes keeleõppe seisukohalt erinevaid vastusevariante. Joonisel 2.5 esitatud tulemused näitavad, et kaks kolmandikku (68%) Eesti elanikest peab tuleviku seisukohast parimaks eestikeelset lasteaeda, kus käivad ilma piiranguteta kõik lapsed üheskoos ning teistest rahvustest laste jaoks on olemas nende emakeelt valdavad abikasvatajad. Selliselt näitavad käesoleva uuringu tulemused elanikkonna üksmeelset valmisolekut eestikeelseks õppeks lasteaia, seda ka eesti keelt emakeelena mitteoskajate hulgas. Kuigi keelekümblusmetoodikat vms eesti keele õppimise meetodikaid kasutavates lasteaedades võib olemas olla valmisolek teise(s) keele(s) õpetamiseks, ei pruugi iga eestikeelse lasteaia õpetajaskonnal olla siiski teadmisi eri keelelisi ja kultuurilisi eripärasid arvestava õppetöö läbiviimiseks. Käesoleva uuringu tulemused näitavad positiivse tulemusena, et reaalsete võimaluste loomisel (nt koolitus keelelis-kultuuriliseks lõimitud õppeks, abiõpetajad) oleksid vanemad valmis eestikeelset lasteaeda lapse alushariduse omandamiseks kasutama.

Ligi viiendik elanikest eelistaks keelepõhiselt eraldatud lasteaedu, samas kui veidi enam kui iga kümnes eelistaks varianti, kus eestikeelses lasteaia oleks piiratud hulk venekeelseid lapsi. Sarnaselt eelmistele integratsiooni monitooringu tulemustele (vt Saar 2008) eelistavad keelepõhiselt eraldatud lasteaedu teistest sagedamini vene emakeelega inimesed, aga ka Vene kodakondsusega ja määratlemata kodakondsusega inimesed. Nagu ka varasemalt eelistavad ülekaalukalt ka nüüd keelepõhiselt eraldatud lasteaedu Ida-Virumaa elanikud. Erineva haridustasemega vastajaid võrreldes tuleb esile, et kõrgema haridusega inimesed kalduvad teistest mõnevõrra sagedamini pooldama piiranguteta ühiseid lasteaedu.

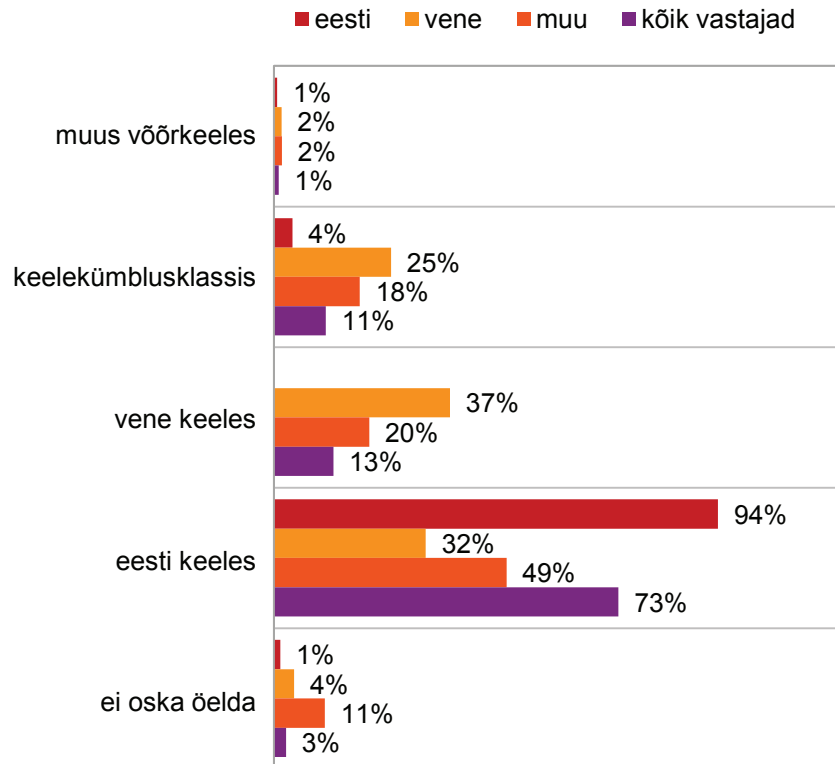
Joonis 2.5. Lasteaiatüübi eelistused emakeele lõikes, %

Vanusegruppide võrdluses ilmneb eelkõige noorte vene emakeelega vastajate tugev poolehoid (42%) keelepõhiselt eraldatud lasteaedadele. Seejuures on märgata, et mida vanemad inimesed, seda vähem kaldutakse lasteaedade keelepõhist eraldatust pooldama. Nii on venekeelsete pensionäride (65–74-aastased) seas ainult veerand (23–24%) neid, kes toetavad erineva emakeelega laste eraldamist alushariduse tasemel. Huvitav on ka, et eestikeelsete vastajate puhul ei tule esile seos vanuse ning nende arvamuse vahel. Noorte venekeelsete suhteliselt tugev poolehoid erikeelsetele lasteaedadele tuli esile ka 2008. aasta monitooringus, mil seda alushariduse korralduse varianti toetas 35% venekeelsetest 15–24-aastastest noortest. Tol korral eelistas ka kõige vanem vanusegrupp teistest sagedamini lasteaedade segregeeritud varianti (38%). Seega on kolm aastat hiljem näha, et venekeelsete noorte poolehoid segregatsioonile alushariduse tasemel on pigem kasvamas, samas kui vanema generatsiooni vaated on integratsiooni pooldavamaks muutunud. Tegemist võib olla ühe venekeelse hariduse reformi vastureaktsiooni ilminguga – vene noored soovivad, et Eestisse jääks alles mingidki venekeelsed haridusasutused. Viimast hüpoteesi kinnitavad ka 2009. aastal vene õppekeelega koolide õpetajate ja 11. klasside õpilaste hulgas läbiviidud uuringu tulemused (vt Masso, Kello 2010a), mille järgi eesti keele omandamise seisukohalt pooldati vähem eestikeelset lasteaeda (37%) ning kõige atraktiivsem oli eesti keele õpetamine alates lasteaiast (85%). Seega pooldavad reaalselt eestikeelset aineõpetust kogeda saanud pigem võimalikult hilist eestikeelse aineõpetusega alustamist, pidades selle eelduseks tugevat eelnevat – juba lasteaias algavat – eesti keele omandamist eesti keele tunnis.

Ühe küsimusena sooviti projekti raames uurida, millises õppekeeles soovitakse, et lapsed või lapselapsed tulevikus põhihariduse omandaks. Küsimus oli ajendatud muuhulgas vene õppekeelega koolide osalisest üleminekust eestikeelsele õppele alates 2011. a sügisest ning sellega seotud ettevalmistustest eesti keele õppimiseks, aga ka põhikooli õppekeele valikutest üldisemalt. Sarnaselt alushariduse puhul ollakse ka suhteliselt avatud eesti keele kui õppekeele kasutamise osas põhikoolis. Joonisel 2.6 esitatud tulemustest ilmneb, et ligi kolmveerand Eesti inimestest (73%) eelistaks tulevikus põhihariduse tasemel oma lapse või lapselapse õppekeelena näha eesti keelt. Antud küsitluse tulemused on suhteliselt sarnased võrreldes varasemate uuringutega. Näiteks 2009. aastal vene õppekeelega koolide 11. klasside õpilaste hulgas läbiviidud küsitluse tulemused (Masso, Kello 2010a) näitasid, et õpilaste jaoks olid kõige eelistatavad variandid eesti keele õppimiseks eesti keele tunnid põhikoolis, kuid osalist või üle poolte ainete eesti keeles õpetamist põhikoolis ei peetud kuigi atraktiivseks (enamik aineid eelistas põhikoolis õppida vaid 19%).

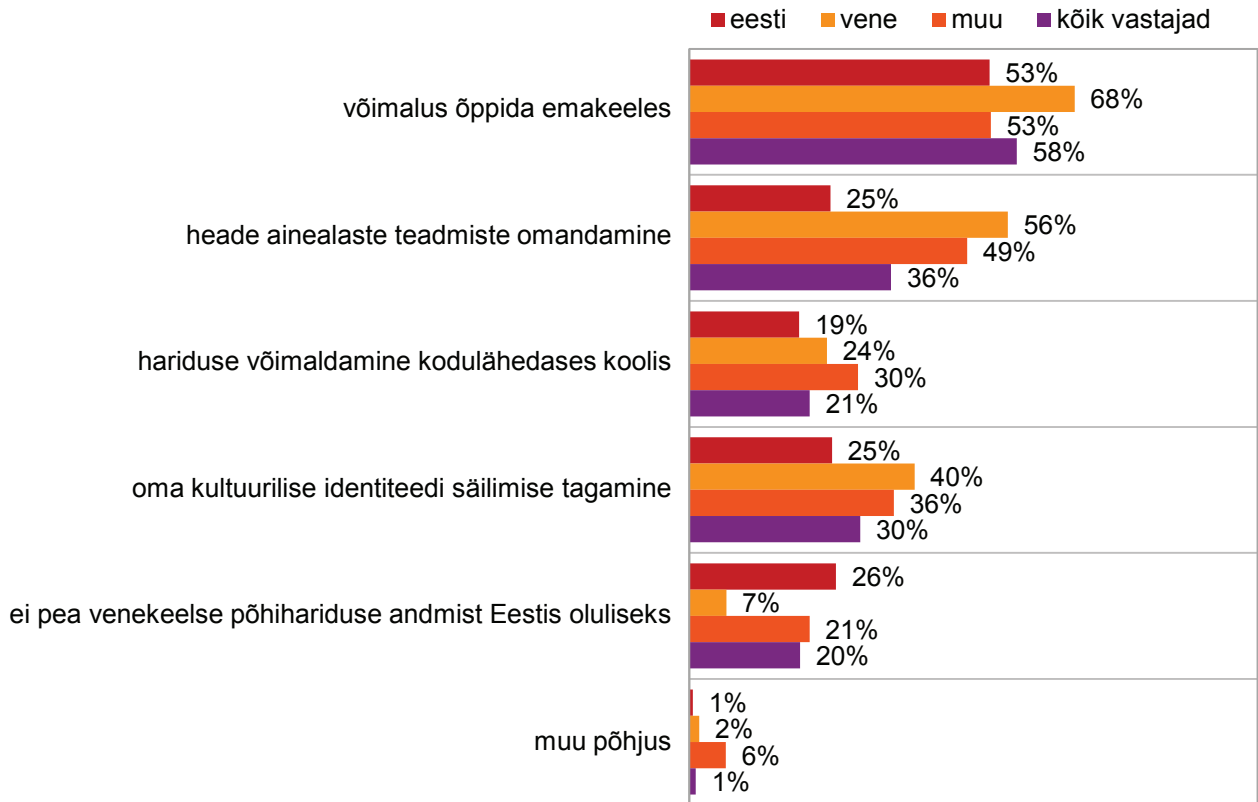
Joonis 2.6. Soovitud õppekeel laste või lastelaste põhihariduse omandamiseks emakeele lõikes, %

Venekeelset põhiharidust soovib oma järglastele 13% inimestest, pea sama suur hulk (11%) eelistaks põhihariduse omandamist keelekümblusklassis. Siiski erinevad inimeste eelistused nende emakeele lõikes märkimisväärselt. Eesti emakeelega vastajad eelistavad oma lapsele või lapselapsele pea ainult eestikeelset põhiharidust (94%), vene emakeelega vastajad eelkõige venekeelset haridust (37%), seejärel keelekümb-luse metoodikas õpetatavat põhiharidust (25%). Samas on siiski vene emakeelega inimesed eestikeelse või eestija venekeelse kombineeritud hariduse pooldajaid kokku rohkem kui ainult venekeelse hariduse pool-dajaid – eestikeelset või keelekümb-lusklassis omandatavat põhiharidust toetab kokku 57% vene emakee-lega inimestest. Eelmise integratsiooni monitooringuga võrreldes (vt Saar 2008) on märgatavalt kasvanud toetus eestikeelsele ja kombineeritud hariduse variandile ning vähenenud toetus venekeelsele haridusele. 2008. aastal eelistas venekeelset põhiharidust 61% ning eesti või keelekümb-luse varianti kokku vaid 38% inimesi. Seega on siin näha olulist suhtumise muutust eestikeelse põhihariduse eelistamise suunal.

Venekeelse põhihariduse eelistamise põhjendused on valdavalt keelekesksed – võimalust õppida emakeeles on olulisimaks põhjenduseks pidanud eri rahvarühmade esindajad (vt joonis 2.7). Siiski ilmnevad ka siin mõningased erinevused eri emakeelega inimeste vahel. Nt on emakeeles õppimise võimalust siiski statistiliselt oluliselt enam eelistanud vene emakeelega inimesed (seosekordaja Cramer'i V väärtus .141, $p \leq .001$). Ka ainealaste teadmiste omandamine ning oma kultuurilise identiteedi säilimise tagamine on olnud vene ja muu emakeelega inimeste hulgas võrreldes eesti keelt emakeelena rääkivate inimestega enam valitud vastusevariandid (erinevused rahvusrühmade lõikes on statistiliselt oluliselt erinevad, seosekordaja Cramer'i V väärtused vastavalt .306, $p \leq .001$ ning .149, $p \leq .001$). Kõige tugevamad seosed ja seega ka kõige suuremad protsentuaalsed erinevused rahvusrühmade võrdluses ilmnedki ainealaste teadmiste lõikes.

Joonis 2.7. Venekeelse põhihariduse andmise olulisuse põhjendused emakeele lõikes, %

Hirmu ainealaste teadmiste halvenemise osas on varasematele uuringutele tuginedes (vt Masso, Kello 2010a) väljendanud ka õpilased gümnaasiumis eesti keeles õppides. Nii leidis 2009. aastal vene õppekeele koolide 11. klasside õpilastest tervelt 79%, et eestikeelse aineõpetuse tulemuseks võivad olla halvenevad ainealased teadmised. Veelgi pessimistlikumad on sama uuringu tulemuste järgi olnud ainealaste teadmiste osas õpetajad (erinevus õpilaste vastustega 29%). Nimetatud uuringud tuginevad siiski hoiakulistele aspektidele ja võimalikele hirmudele seoses eesti keeles õppimisega, otsesed empiirilised tõendid puuduvad. Õppetulemuste võimalike mõjutegurite mitmetasandiliste analüüside tulemused näitavad (Masso 2011), et haridustulemuste selgitamisel on õppekeelest olulisemad koolis toimuv töö ehk konkreetsed kasutatud õppemetoodikad ja arendustöö õppekavaga.

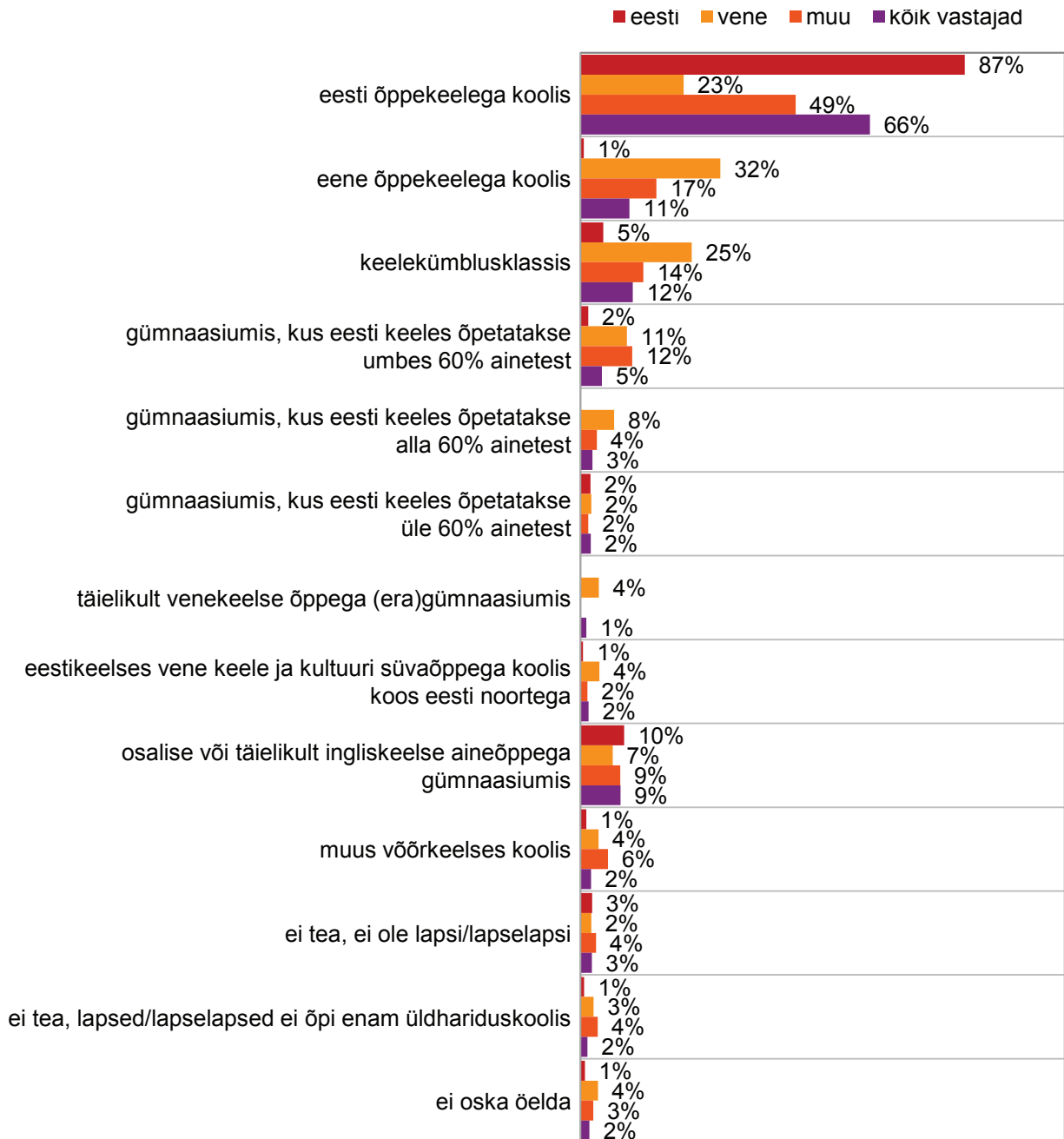
Joonisel 2.7 esitatud põhikooli õppekeele eelistusfaktorite osas on neljanda koha saanud kodulähedase kooli eelistamine. Haridusasutuse läheduse eelistused pole vastaja emakeele lõikes statistiliselt oluliselt diferentseeritud. Osa vastajaid pole aga üldse pidanud venekeelse põhihariduse omandamist Eestis oluliseks. Seoseanalüüs näitab, et sellise vastuse valinute hulgas domineerivad eesti emakeelega vastajad (seosekordaja Cramer'i V väärtus on .227, $p \leq .001$). Mõnevõrra enam on siin grupis ka „muu“ emakeelega inimesi, kelle jaoks venekeelne (ega ka eestikeelne) põhiharidus praegusel kujul ei pruugi olla identiteedi toetamise seisukohalt sobiv².

Gümnaasiumi õppekeele eelistused näitavad, et ligi kaks kolmandikku vastajatest eelistaks oma

2 Lisaks oli kümmekond vastajat märkinud ankeedis venekeelse põhihariduse eelistamiseks „muu“ põhjuse. Ankeedis vabas vormis lisatud kommentaaride põhjal võib siin vastused jaotada temaatilistesse rühmadesse. Suurem hulk vastajatest (7) pidas venekeelse põhihariduse eelistamise põhjuseks võimalust jätkata hiljem õpinguid (eelkõige kõrghariduse tasemel) Venemaa õppeasutustes. Osa vastajaid (6) tõi välja kas ainuvõimaluse omandada haridus emakeeles (kui eesti keelt ei oska – siis on väga vajalik) või lihtsama võimaluse ainealaste teadmiste omandamiseks (kergem omandada, õppida) või eesti keele õpetamise eelistamise eestikeelse aineõpetuse asemel (võiks anda rohkem eestikeelseid tunde lihtsalt). Üks vastaja viitas ka eestikeelse hariduse eelistamise põhjusena võimalust oma päritolu-keelt kodus kasutada (ma suudan oma last ise poputada ainult oma keeles, s.o vene keeles). Samuti viidati (3) emakeelse hariduse omandamise põhiseaduslikule õigusele või vajadusele arvestada regionaalsete vms kultuuriliste eripäradega (Ida-Virumaal võiksid olla eesti ja vene õppekeelega koolid; lapsed, kelle vanemad on siin ajutiselt tööl, peaksid saama õppida emakeelses koolis). Ühes vastuses tõdeti, et hariduse keelest on tähtsam võimalus õppida eri keeli (vahet pole, mis keeles haridus saadakse. Mida rohkem keeli õpivad, seda parem).

järglastele eesti õppekeelela gümnaasiumit. Vene emakeelela vastajate esimeseks eelistuseks on vene õppekeelela gümnaasium (32%), selle järel keelekümbklusklass (25%) ning alles siis eesti õppekeelela kool (23%). Küsitluses pakuti mainitud kolme tavapärase gümnaasiumivariandi kõrvale ka veel teisi erinevaid võimalusi, kuid nendest ei saavutanud üksi väga silmapaistvat poolehoidu. Kümndik vene emakeelela vastajatest eelistaks sellist gümnaasiumi tüüpi, nagu praegu Eestis kehtib (eesti keeles õpetatakse 60% ainetest). Sellist gümnaasiumi, kus eesti keeles õpetatavata ainetes osakaal on alla 60% toetab 8% vene emakeelela vastajatest. Eestikeelset vene keele ja kultuuri süvaõppega gümnaasiumi poolehoidjaid oli vastajate seas marginaalselt.

Joonis 2.8. Lapsele või lapselapsele eelistatud õppekeel gümnaasiumis vastaja emakeele lõikes, %

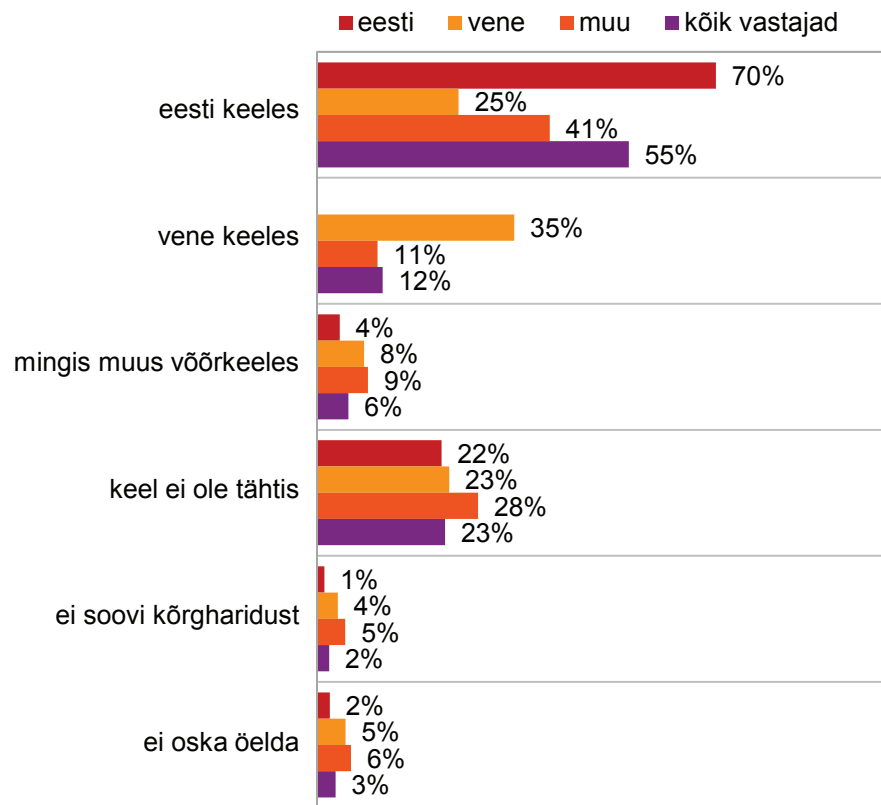
Tabel 2.2. Tegelikud ja soovitud koolitüübi ja õppekeele valikud

% vastanutest	Millist tüüpi gümnaasiumis, keskkoolis Te ise sooviksite (oleksite soovinud) õppida?										
	eesti õppekeelega koolis	vene õppekeelega koolis	keelekümblusklassis	gümnaasiumis, kus eesti keeles õpetatakse umbes 60% ainetest	gümnaasiumis, kus eesti keeles õpetatakse alla 60% ainetest	gümnaasiumis, kus eesti keeles õpetatakse üle 60% ainetest	täielikult venekeelse õppega (era) gümnaasiumis	eestikeelses vene keele ja kultuuri süvaõppega koolis koos eesti noortega	osalise või täielikult ingliskeelse aineõppega gümnaasiumis	muus võõrkeelses koolis	ei kavatse jätkata gümnaasiumis
vene õppekeelega põhikoolis	13	33	15	17	25	100	50				
keelekümblusklassis		8	8	17	25						
gümnaasiumis, kus eesti keeles õpetatakse umbes 60% ainetest	25	8	23	17	0			25			14
gümnaasiumis, kus eesti keeles õpetatakse alla 60% ainetest					25		50				
kutsekoolis eesti õppekeeles	13										
kutsekoolis vene õppekeeles		25	8					25			57
täielikult venekeelse õppega (era)gümnaasiumis								25			
muu variant	38	25	38	50	25			25			29
KOKKU	100	100	100	100	100	100	100	0	100	0	100

Tabelis 2.2 esitatud tulemused näitavad statistiliselt olulise seose puudumist praeguse ning soovitava koolitüübi vahel ($p \geq .05$). Nii näiteks eelistaksid praegu alla 60% ulatuses gümnaasiumis eesti keeles õppijad tegelikkuses sageli hoopis venekeelset eragümnaasiumi. Siiski positiivse tulemusena ilmneb, et praegu ligi 60% ulatuses eesti keeles õppijad eelistaksid ideaalvariandis suhteliselt harva venekeelset kooli, mis näitab teatud rahulolu valitud eesti keele õppimise viisiga. Sellised tulemused annavad ühest küljest tunnistust asjaolust, et praegu pakutavad haridusvõimalused ei pruugi tegelike vajadustega kattuda. Teisalt tuleb tulemuste tõlgendamisel arvestada küsimuse eripäraga ehk esitatud soovid ei pruugi reaalseid käitumuslikke valikuid otseselt peegeldada.

Veidi enam kui pooled uuringus osalejatest sooviksid omandada kõrghariduse eesti keeles (55%), ligi veerand (23%) arvab, et keelel pole kõrghariduse omandamise juures tähtsust. Seejuures on nii eesti kui ka vene emakeelega vastajad selles osas ühel meelil ning vene emakeelega vastajatest vaid veidi enam kui kolmandik (35%) soovib kõrgharidust omandada vene keeles. Arvestades venekeelse kõrghariduse omandamise piiratud võimalusi Eestis, võib arvata, et vastajad on oma vastustes selle reaalsusega ka juba arvestanud. Venekeelset kõrgharidust eelistavad eelkõige Vene kodanikud (47%) ning ka määratlemata kodakondsusega inimesed (36%) (seos kodakondsusega on ka statistiliselt oluliselt erinev, $p \leq .001$). Eri haridustasemega vastajate seas tuleb esile tendents, et mida kõrgemalt haritud venekeelsete vastajatega on tegemist, seda vähem soovitakse kõrgharidust vene keeles omandada ning seda rohkem ollakse arvamusel, et ühest küljest pole keelel tähtsust või tahetakse kõrgharidust omandada mingis muus keeles. Kõrgharidusega venekeelsete vastajate seas arvab ainult kolmandik, et sooviks kõrghariduse vene keeles omandada, veerand on arvamusel, et keel pole tähtis. Viies sooviks kõrghariduse omandada eesti keeles ning veidi alla viiendiku muus võõrkeeles. Samal ajal eelistaks nt keskeri- või kutseharidusega venekeelsetest vastajatest veidi alla poole venekeelset haridust. Seos eelistatud kõrghariduse keele ja praeguse hariduse vahel on ka statistiliselt oluline ($p \leq .001$).

Joonis 2.9. Eelistatud õppekeel kõrghariduse omandamiseks emakeele lõikes (%)

Tabelis 2.3 esitatud seoseanalüüsid võimaldavad eelistuste tagamaid täpsemalt uurida. Tabelis esitatud seosekordaja Cramer'i V tulemused taustatunnuste lõikes näitavad, et kõige enam on diferentseeritud põhihariduse õppekeel ning venekeelse põhihariduse eelistamine tulenevalt kultuurilistest, ainealastest ja kodulähedusega seotud põhjendustest. Faktilisest keeleoskusest ja sellega seotud piirkondlikust kuuluvusest on õppekeele eelistamisel märgatavalt olulisemad rahvuslik kuuluvus ja päritolu keeleline määratlus ehk teisisõnu emakeel (vt tabelis kordaja väärtus.475, mida võib pidada statistiliselt suhteliselt tugevaks seoseks); suhteliselt kõrge on seosekordaja ka kodakondsuse korral. Ka venekeelse põhihariduse eelistamise põhjendustes on emakeel ning rahvus olulisimad diferentseerivad tegurid, kuigi seosed on siin statistiliselt nõrgemad. Kuna seos pere laste arvuga pole statistiliselt kuigi tugev, võib öelda, et nt ainealaste teadmiste pärast muretsejad ei pruugi olla eestikeelset õpet ise realselt kogenud; võimalikud hirmud võivad tugineda vahendatud kogemusele. Nimetatud hirm on kõige suurem 25–34-aastaste hulgas, kes tõenäoliselt puutuvad teemaga kokku lapse koolivalikut tehes. Siiski ei pruugi ka sellel rühmal olla isiklikke kogemusi seoses eestikeelse aineõpetusega. Tegelikuses pole kõik koolid veel 60% ulatuses eestikeelsele õppele üle läinud. Küll aga näitavad meediauuringud (eesti- ja venekeelse Delfi kajastused ülemineku teemal) vastuoluliste, kuid sageli üleminekuvastaste arvamuste esinemist seoses eestikeelsele õppele üleminekul (Salvet 2012). 14 eri valdkonna eksperdi hulgas läbiviidud uuringu tulemused (Ekspertide arvamused ja kogemused... 2012) annavad tunnistust selleteemalise

kommunikatsiooni politiseeritusest. Seetõttu, kuigi üleminekuga seotud riiklikud sõnumid võivad olla sihtrühmadeni edukalt jõudnud, võivad erinevate kultuuriliste, organisatsiooniliste ja/või individuaalsete eripärade tõttu tõlgendused ning valmisolek praktikateks oluliselt erineda (vt ka analüüsi õpetajate valmisolekust haridusmuutusteks, Masso, Kello 2010b).

Tabel 2.3. Õppekeele eelistused taustatunnuste lõikes (seosekordaja Cramer'i V tulemused, ** $p \leq 0.001$, * $p \leq 0.01$)

	lasteaiatüübi eelistused	eelistatud õppekeel põhihariduse omandamiseks	venekeelse põhihariduse eelistused: emakeeles õppimine	venekeelse põhihariduse eelistused: muu ¹	eestikeelse õppe eelistatud algus	eelistatud õppekeel kõrghariduse omandamiseks
rahvus	.169**	.669**	.083*	.235**	.084	.558**
ankeedi keel	.196***	.710**	.109**	.247**	X	.604**
vanus	.094*	.071	.109*	.145**	.081	.084*
haridus	.093*	.81*	.071	.127**	.151*	.149**
kodakondsus	.120**	.240**	.061	.159**	.115	.222**
maakond	.212**	.275**	.251**	.263**	.164	.261**
eesti keele oskus	.157*	.179**	.138	.074	.116	.207**
emakeel	.076	.475**	.106*	.243**	.071	.402**
alla 16-aastaste laste arv peres	.091*	.095	.106	.138*	.087	.082

X küsimus esitati vaid venekeelses ankeedis.

¹ Indekstunnus on moodustatud järgmiste tugevalt korreleerunud algatunnuste alusel: heade ainealaste teadmiste omandamine, oma kultuurilise identiteedi säilimise tagamine, hariduse võimaldamine kodulähedases koolis.

Seosekordajad tabelis näitavad, et üheks hariduse keelelisi eelistusi iseloomustavaks suuruseks on kodakondsus. Eri kodakondsusega venekeelsete vastajate vastuseid võrreldes ei tule esile suuri erinevusi – pea kõik pooldavad eesti keele õppe varast alustamist. Mõnevõrra eristuvad teistest muu ja Vene kodakondsusega inimesed, kes veidi sagedamini pooldavad eestikeelse õppe algust 1.–3. klassist. See-eest kalduvad Vene kodakondsusega ning määratlemata kodakondsusega inimesed kõige harvemini eestikeelset põhiharidust toetama, eelistades seejuures venekeelset haridust keelekümblusklassidele. Teiste taustatunnuste arvestuses veidi tugevamad seosed ilmnevad ka maakonna lõikes, näiteks venekeelse põhihariduse peamised toetajad on Ida-Viru elanikud, kus enam kui pooled eelistavad just selles keeles põhihariduse andmist tulevikus. Samas on siiski ka Ida-Virumaal olemas selge keelekümbluse toetajate hulk – umbes veerand kuni kolmandik Ida-Virumaa inimestest pooldab tulevikus põhihariduse andmist keelekümbluse meetodika toel. Väljaspool Ida-Virumaad on venekeelse põhihariduse toetajate hulk suhteliselt suurem veel Maardus – seal toetab seda hariduse andmise võimalust kolmandik inimestest. Venekeelseid vastajaid hariduse lõikes vaadeldes tuleb esile, et mida kõrgem haridustase, seda vähem soovitakse oma lapsele või lapselapsele eestikeelset põhiharidust. Mida kõrgem on venekeelse vastaja haridustase, seda sagedamini pooldatakse kas keelekümblust või venekeelset põhiharidust oma järeltulijatele. Võrreldes samamoodi erineva haridusega vastajaid tuleb esile, et mida kõrgema haridusega venekeelne vastaja on, seda rohkem kaldub ta rõhutama heade ainealaste teadmiste omandamise olulisust venekeelse põhikooli säilitamisel. Siiski näitavad tabelis esitatud kordajad, et tegemist pole kuigi tugeva seosega.

2.2.2 ÕPETAJA ROLL LÕIMUMISE TOETAJANA

Järgnevalt tuleb vaatluse alla ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajate roll vene õppekeele koolides eri ühiskonnagruppide sidustamisel ning tulevaste kodanike kujundamisel (nt eri ajalooliste tõlgenduste, kodanikupädevuste edasiandmine).

Vene õppekeele koolide õpetajate fookusgrupi intervjuu viidi läbi ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse

õpetajate suvekooli raames (toimus Roosta Puhkekülas septembris 2011). Valim moodustati nn tavaliste vene õppekeele koolide (st v.a keelekümblus- või nn eliitkoolid) ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajatest. Fookusgrupp viidi läbi vene keeles. Intervjuul osales kokku üheksa Tallinna, Kohtla-Järve, Paldiski, Narva, Jõhvi, Narva-Jõesuu, Kiviõli ja Maardu vene õppekeele koolide õpetajat. Valimit diferentseeriti selliselt, et intervjuueeritavad oleksid võimalikult erinevatest koolidest, eri vanuses ning erineva õpetamiskogemusega. Lisaks erinesid õpetajad oma eesti keele oskuse poolest – valdavalt oli tegemist siiski enda hinnangul tagasihoidliku eesti keele oskusega õpetajatega. Selle ilmeks näiteks on fakt, et mitmed õpetajad olid varem oma ainet õpetanud gümnaasiumi tasemel, kuid seoses eestikeelsele aineõppele üleminekul olid nad nüüd ebapiisava eesti keele oskuse tõttu sunnitud piirduma ainult põhikooli õpilaste õpetamisega. Samuti oli enamik õpetajatel oma piiratud eesti keele oskusega keeruline osaleda suvekooli töös. Viimane asjaolu võis mõjutada neid ka oma hinnangute andmisel fookusgrupis.

Vene õppekeele koolide venekeelsete õpetajate arutelu kujutas ilmeks seda, kui keeruline on neil lõimumise toetaja rolli täita. Seda eelkõige põhjusel, et nad ise ei ole enamasti Eesti ühiskonda lõimunud, vaid tunnevad ennast siin tõrjutute ning ebaõiglaselt koheldutena. Õpetajad tajuvad inimestena riigi (valitsuse) poolt tohutut sundi ja survet muutuda („soov meid ümber teha; ümber teha kõik see, mida me õppinud oleme; nende tahte täitmist; ideaalne oleks üldse, kui me unustaksime oma keele“) – et „kõik oleks ühtemoodi, ja et nii eestlased kui venelased suhtuksid ühtemoodi“. Isiklikul tasandil ollakse lõimumise survest väga sügavalt häiritud.

„Mina, töötades gümnaasiumis, iga kord on värin [kui keeleinspeksioon tuleb], esiteks on see alandav, teiseks on see trahv. Ja vaadake, kuidas saab end täieõiguslikuna tunda?“

Õpetajaid häirib, et riik ei austa neid kui oma ala spetsialiste („me oleme viidud teenindava personali tasemele, viime plaane ellu“), põhjustades vene õppekeele koolide ilmajäämist väärtuslikest õpetajatest („väga paljud suurepärase spetsialistid koolis, nad on sunnitud minema ei kusagile“). Õpetajate häiritust võimendab asjaolu, et riik ei arvesta nõudmiste esitamisel õpetajatest sõltumatute teguritega, nagu Ida-Virumaa venekeelne keskkond, õpetajate kõrge vanus, eestlaste üldine sallimatu suhtumine venekeelsetesse inimestesse, meedia skandaalihuvi, mis kõik takistavad neil lõimumast. Lisaks koormavad õpetajaid teiste osapoolte kõrge ootused: lisaks õpilastele teadmisteoskuste andmisele ootavad lapsevanemad, et kool täidaks ka kodu lastekasvatamise rolli, koolijuhtide poolt tajutakse survet täita programmi ja „riigi tellimust“, kohaliku omavalitsuse poolt tunnetatakse raha kokkuhoiu survet. Kokkuvõttes on õpetajad isiklikul tasandil äärmiselt ärritatud kogu olukorrast (mida võimendas ilmselt tookord ka suvekooli eesti-keelne keskkond), samuti tunnetatakse ühiskondlikku lõhestumist.

„Me oleme riigist kuidagi ära rebitud, riigipoliitika ja lihtsate inimeste poliitika, see on lihtsalt taevas ja maa, sest kui räägid üht, aga riik viib ellu palju kodanlikumat poliitikat, tähendab, meil on ühiskonnas sedavõrd suur lõhe tekkinud.“

Fookusgrupis osalejate tajutud sunduslikkus on ilmnenu ka varem õpetajaskonna ja koolijuhtide seas läbiviidud uuringutes (vt nt Kello 2008, Jakobson 2008). Eelkõige on põhjuseks olnud avalike sõnumite ambivalentsus seoses eestikeelsele õppele üleminekul, mistõttu kooliõpetajad (aga ka õpilased) teevad oma igapäevaseid otsuseid nn „mitmekordses mullis“ olles, püüdes leida selgust eri sõnumite vahel, mida väljendatakse riiklikult (nt poliitikud, ametnikud), meedias, koolijuhtkonna poolt, igapäevases kultuurilises suhtluskeskkonnas jms. Siiski näitavad kvantitatiivsed analüüsid (vt Masso, Kello 2010b), et kuigi üldiselt võidakse toimunud haridusmuutusi pidada suhteliselt kiireteks ning mitte kuigi meeldivateks, on õpetajaskond oma kultuuriliste jms valmisolekute poolest suhteliselt erinev, olles nii pigem optimistliku, kõhkleva kui ka pessimistliku orientatsiooniga. Aga on ka õpetajaid, kes eestikeelsele õppele ülemineku teemade asemel peavad olulisemaks keskendumist haridussüsteemi arendamisele tervikuna või vastupidi, kes on huvitatud eelkõige enda töö- ning enesetäiendamise tingimustest.

Üks õpetaja tõi isegi esile, et praegune olukord võib viia mingisuguse suurema sotsiaalse vastuoluni („sellise suhtumise juures, kus meil on praegu määratud sellised töötingimused, meid ei kuulata ega mäletata, siis ma arvan, et see võib viia mingite suurte tagajärgedeni“).

Vene õppekeele koolide õpetajate lootusetu suhtumine tulevikku („probleem laheneb iseenesest, kui viimased pedagoogid pensionile lähevad, noh, võtta pole kusagilt ja jääb ainult Eesti kool, alternatiivita“) seab kahtluse alla nende rolli lõimumise toetajana. Nende hoiakust saab välja lugeda, et lahendust nähakse vene õppekeele koolide kaotamises või siis ka uue põlvkonna pedagoogide tulekus.

Fookusgrupi arutelu tõi selgelt esile, et vene õppekeele koolide õpetajad on isiklikul tasandil niivõrd häiritud vene õppekeele koolidega seotud muutustest, et see segab neil tõsiselt üldisematel teemadel, nagu õpetaja roll lõimumise toetajana, sotsiaalsete pädevuste kujundamisel, õpetajale esitatavad ootused jne, arutlemast. Fookusgrupi arutelus jõuti ikka ja jälle õpetajaid isiklikult puudutavate teemade juurde tagasi, illustreerides vene õppekeele koolides õpetamist ja õppimist ümbritsevat pingelist keskkonda. See asjaolu toob esile, et taolise tugeva isikliku häirituse tõttu on nendel õpetajatel eesti õppekeele koolide õpetajatega võrreldes oluliselt keerulisem oma igapäevaelus õpetamisele keskenduda. Teiseks võib arvata, et end „puudulikuna tundvate“ ja „alandatud“ õpetajate suhtumine kandub kas otseselt või kaudselt edasi nende õpilasteni, mõjutades omakorda nende hoiakuid ja suhtumist. Selle üheks väljenduseks on vähemalt osaliselt vene õppekeele koolide õpilaste umbusaldus Eesti riigi suhtes ning aktiivse kodanikuna mittetundmine, aga ka vene 15aastaste noorte eelistus tulevikus mõnes teises riigis elada (Toots, 2011). Ka fookusgrupis osalenud õpetajad tõid esile mure vene noorte Eestist lahkumise pärast.

Vene õppekeele koolide õpetajatel on nende olukorda arvestades keeruline olla oma õpilastele aktiivse ühiskonnaliikmena eeskujuks. Fookusgrupi arutelu näitas, et õpetajad kalduvad kodanikuks olemist käsitlema pigem selle kitsas või formaalses tähenduses (valimas käimine, seaduste järgimine, maksude maksmine, lojaalsus, lastest korralike kodanike kasvatamine, sallivus), nentides enda ühiskondlikku passiivsust nii üksikisiku kui ka grupina.

„Minul on selline pessimistlik vaade nendele asjadel., Teate, viimastel aastatel olen märganud, et meil mitte lihtsalt ei osaleta, vaid praktiliselt üldse ei osaleta ühiskondlikus tegevuses. Eesti koolide õpetajad on kuidagi aktiivsemad, tegelevad seal ajakirjandusega, on erinevate ühenduste liikmed. Meil on lagunenud ajaloolaste pedagoogiline ühendus, seda ei ole enam, sest meie kõige aktiivsem tüdruk, see daam oli aktiivne, kes liitis meid, lahkus haridussüsteemist, seal olid kõik need põhjused kokku, nii reorganiseerimised koolisüsteemis kui keeleoskamatus, ehkki ta ise oli pooleldi eestlanna, ja igati minu meelest lihtsalt sulgus oma urgu ja ootab järgmist...“

Noorte kodanikukultuuri uuring (Toots, 2011) tõi samuti välja, et vene õppekeele koolide õpetajatele on võrreldes eesti õppekeele koolidega omane üleüldine suurem passiivsus õpilaste koolivälistes tegevustes kaasamisel. Kõigile Eesti õpetajatele on üldiselt omane suhteliselt tagasihoidlik sotsiaalne ja poliitiline tegevus (Toots, 2011).

Kuigi üldiselt nentisid vene õpetajad oma vähest ühiskondlikku aktiivsust, osutades sellele, et neil on keeruline olla õpilastele aktiivse kodanikuna eeskujuks, püüavad nad sellele vaatamata anda õpilastele õpetamisel oma parima. Sotsiaalsetest pädevustest rääkisid õpetajad võrreldes formaalsete kodanikukohustustega suhteliselt vähem. Tegevustest, mida õpilastega ette võetakse, mainiti koristusaktsioone, samuti külastatakse õpilastega erinevaid riigiasutusi (Riigikogu, Euroopa Maja, kohtud), korraldatakse töövarjupäevi, lisaks tehakse projekte, esseekonkursse, kodanikupäeval viktoriine Eesti gümnaasiumiga. Tallinnas on õpetajad noortele korraldanud kohtumisi erinevate riigi esindajatega (Tõnis Lukas, Ene Ergma, teised Riigikogu liikmed). Osades koolides tähistatakse ka 9. maid. Koolitundides õpetatakse meediakriitikat läbi vaatluse ja meedia analüüsi, esseede-arutlust, ajalooõpetuses kasutatakse eri arvamuste esiletoomiseks ning kompromisside leidmiseks rollimänge. Samas tunnetavad õpetajad, et neile esitatakse kõrgeid ootusi, eeldades suuremat panustamist kui tunniandmine, nt projektide tegemine.

Selleks aga pole tihti piisavalt aega ning mõnikord ka oskusi. Vahel tajuvad õpetajad, et heategevusele suunatud tegevustest on noori raske osa võtma saada, sest neil puudub selleks motivatsioon (suhtumine „mis me selle eest saame?“).

Ajalooõpetuses, mis on üks keerulisemaid teemasid vene õppekeelega koolide õpetajatele, peavad õpetajad oma oluliseks rolliks „teravate nurkade silumist“ ehk tekitada õpilastes mõistmist eri arusaamade ning seisukohtade olemasolust, rõhutades absoluutse tõe puudumist. Või nagu üks õpetaja ütles:

*„teravatest nurkadest ringiga mööda minna, viia see ühiskond kompromissini.“
Õppematerjalide, ajalooliste sündmuste faktide esitamisel/tõlgendamisel üritatakse edasi anda ja läbi töötada erinevad alternatiivid, andes lõpliku valiku tegemise õpilastele. Samas tõdetakse sisemist vastuolu ning tõrget õpetada vastuolulisemaid teemasid vaid ühest „riigi“ seisukohast. Järgnevad väljavõtted ilmestavad olukorda:*

„Õelge, kas Te näiteks saate II maailmasõja teemat õpetada Eesti seisukohalt? Mina näiteks ei suuda. Mina annan kaks positsiooni, neil on õigus valida oma.“

„Kui seletad lastele Tartu rahulepingut, kõik on normaalne, kuni jõuad sõnadeni, et Venemaa maksab välja, „aga miks?“ /.../ „aga miks see Venemaa nii palju?“ On Teil niimoodi olnud? - On jah, alati... - Alati? No vot, palun väga, seda ei saa kuidagi kinni mätsida, iga aasta, kui jõuan sinnamaani, mõtlen, et huvitav, kas vaikida sel korral või mitte? Mitte iialgi, mitte iialgi ei saa vaikida.“

„Idee järgi ühiskonnaõpetuse ja ajalooõpetajad, nad mitte et võtsid, vaid nad koormati, ütleksingi kohe sellise sõna, eks ole, koormati kaasaegse ajaloo tõlgendamise rolliga.“

Õpetamisvõtetena kasutatakse grupitööna või individuaalselt tehtavat analüüsi – ühe ja teise seisukoha peamised argumendid, seisukohtade kaitsmine või ümberlukkamine jms.

Ajalooõpetusega seoses tuli välja ka probleem, et vene õppekeelega koolides õpetavad eestlastest ajalooõpetajad pole alati valmis arvestama õpilaste rahvusliku-kultuurilise taustaga ning selle tähtsusega ajalootõlgenduste juures. Tõlgendades ajaloosündmusi ainult ühest (eestlaste) seisukohast, tekitab see vene õpilastes protesti, konflikte ning seeläbi takistab Eesti ühiskonda lõimumist.

„Meil on muidugi olemas eesti ajalooõpetaja, ta on rahvuselt eestlanna, seal tekkisid tõsised konfliktid. Ta ei pea vajalikuks mingitel hetkedel üle minna lihtsalt mingitele üldnimlikele vaadetele, seisukohtadele. Saate aru, ma ütleksin, et ei ole taktitundelist suhtumist.“

„Meil töötavad eesti ajaloolased, tekkis konflikt laste ja õpetaja vahel ... sel määral, et ta lubas endale avalduse kirjutamist Kaposse ja ongi kõik. Mis suhted seal üldse võivad olla õpilaste ja õpetajate vahel?“

See asjaolu rõhutab vajadust vene õppekeelega koolide jaoks eesti ajalooõpetajaid spetsiaalselt ette valmistada, koolitades neid mitmekultuurilise hariduse teemadel. Õpetajad tunnetavad endil olulist ja vastutusrikast rolli õpilaste ettevalmistamisel Eesti ühiskonnas hakkama saamiseks. Nad näevad end „sillana“ Eesti ühiskonna ja kultuuri juurde, püüdes toetada õpilaste eneseteostust ning ühiskonda sulandumist.

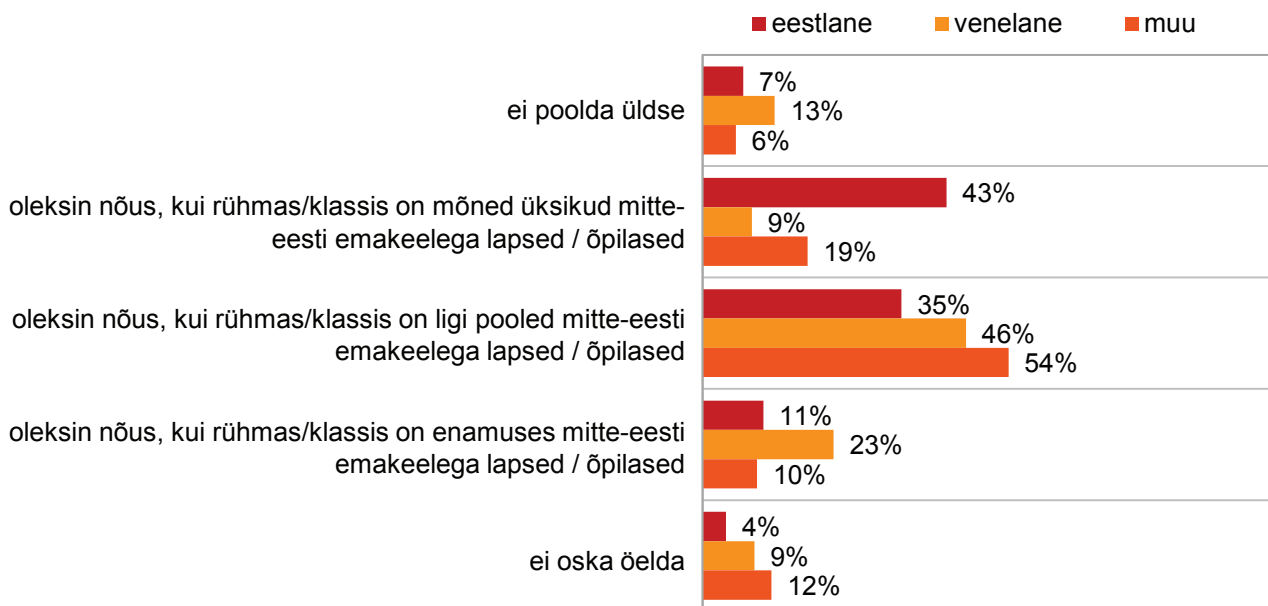
„Me oleme kahe kultuuri kandjad, eks ole. Vene kultuur on meil juba veres, kuid me oleme nagu sild Eesti kultuuri juurde, ja loomulikult teeme me kõik, et anda meie õpilastele võimalus end selles ühiskonnas teostada, sest meil seda teist Eesti kultuuri ... me teeme seda kõik, ja ma arvan, et praegu see õnnestub. Meie lapsed peale meid integreeruvad edukalt, teevad edukalt eksameid.“

Kokkuvõttes tuleb öelda, et kuigi õpetajad peavad oluliseks toetada oma õpilaste sulandumist ühiskonda ning nende tulevast hakkamasaamist, tuleb teravalt esile see, kuivõrd keeruline on neil oma isikliku tasandi probleemide ning häirituse tingimustes, „ühiskonnast ärarebituna“, täita positiivset lõimumise toetaja rolli. Veelgi enam on neil väga raske olla aktiivse kodanikuna oma õpilastele eeskujuks.

2.2.3 ELANIKE VALMISOLEK MITMEKULTUURILISEKS ÕPPEKS

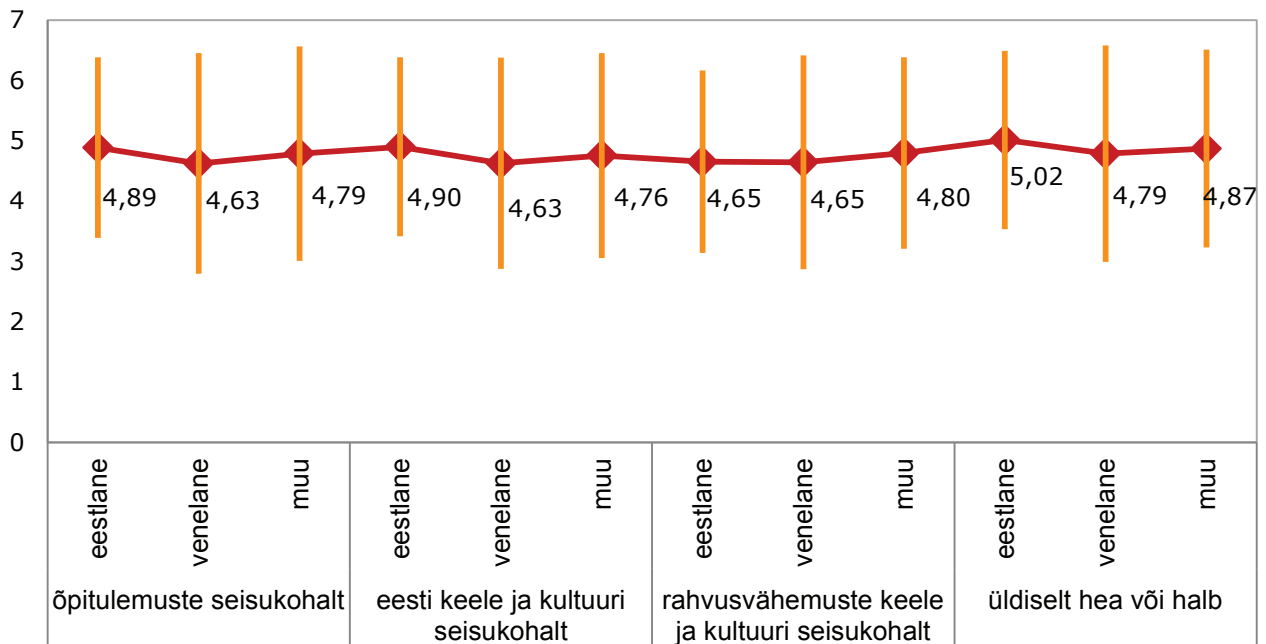
Teine käsitletav teema mitmekeelse õppe korral keskendub lisaks eri keelte(s) õppimisele koolis/lasteaias ka elanikkonna üldisele valmisolekule mitmekultuurilisteks haridusasutusteks. Sellise kultuurilise valmisoleku väljaselgitamiseks esitati uuringu käigus vastajatele terve rida üksikuid väiteid. Joonisel 2.10 on analüüsitud seda, kuivõrd ollakse valmis, et lasteaedades ja koolides õpiksid koos ühes rühmas/klassis erinevast rahvusest või erinevat emakeelt kõnelevad lapsed/õpilased. Tulemused näitavad teatavat ebasümmeetrilisust mitmekeelse ja -kultuurilise hariduse valmisoleku osas – kui eestlased eelistavad mõnda üksikut muu emakeelega last/õpilast klassis või rühmas, siis venelaste ja teiste rahvarühmade esindajate jaoks on eelistatavim olukord selline, kus muu emakeelega õpilased moodustavad rühmast pea poole. Eesti, aga ka teiste postkommunistlike riikide elanike ettevaatlikkus eri rahvusrühmade suhtes on kinnitust leidnud ka varasemates uuringutes (vt nt Masso 2009).

Joonis 2.10. Nõusolek mitmekeelse ja -kultuurilise klassikoosseisuga rahvuse lõikes

Küsites vastajatelt aga konkreetseid aspekte, millest lähtuvalt võidakse pooldada või mitte pooldada mitmekeelset ja -kultuurilist klassi, ilmnes vastuste suhteliselt homogeenne jaotus rahvusrühmade lõikes (dispersioonanalüüsi põhjal pole erinevused statistiliselt olulised, $p \leq .01$). Kui keskvaartused on rahvarühmade seas suhteliselt ühtlaselt jaotunud, siis standardhälve ehk individuaalsete väärtuste hajuvus keskvaartuse suhtes näitab vene rahvusest vastajate mõnevõrra (vt kolmnurkadest väljaulatuvate joonte pikkused joonisel 2.11) heterogeensemaid vastuseid. Sellised vastused näitavad, et venekeelsete vastajate hulgas on veidi väiksem üksmeel, millised võivad olla mitmekeelses ja -kultuurilises klassis õpitulemused, aga ka mõju eesti ja päritolu keelele ja kultuurile.

Joonis 2.11. Valmisolek mitmekeelseks ja -kultuuriliseks klassikoosseisuks eri aspektidest lähtuvalt (keskmised ja standardhälve algsel 5-pallisel skaalal, kus 1 - halb, 7 - hea)

Tulemused annavad tunnistust tugevatest korrelatsioonidest nimetatud nelja erineva ankeedis esitatud küsimuse vastuste vahel ($r > .7$), st kui inimene peab mitmekeelset ja -kultuurilist klassiruumi õpitulemuste seisukohalt heaks, siis antakse positiivne hinnang ka kultuuri ja keele seisukohalt. Aga ka vastupidi, ühte aspekti negatiivselt hinnatuna ollakse tõenäoliselt kriitiline ka teise aspekti osas. Sellised tulemused näitavad, et mitmekeelse ja -kultuurilise klassi osas on elanikel suhteliselt abstraktne ettekujutus ning puudub selge arusaam, kuidas eri õppetööga seotud aspektid ja hariduse üldisem kultuuriline väljund avalduda võiks. Teisalt näitavad korrelatsioonid nende kahe valdkonna vahel – nõusolek mitmekeelseks ja -kultuuriliseks klassiks (mis seoseanalüüside järgi väljendab mh isiklikku valmisolekut) ning üldine hinnang mitmekeelsele ja -kultuurilisele klassile – suhteliselt nõrka seost ($r = 0,174$). Viimane võib tunnistust anda asjaolust, et üldine hinnang on antud sõltumata isiklikest reaalsest eelistustest.

Tabel 2.4. Mitmekeelse ja -kultuurilise klassiruumi eelistused taustatunnuste lõikes (seosekordaja Cramer'i V tulemused, ** $p \leq .001$, * $p \leq .01$)

	isiklik valmisolek mitmekeelseks ja -kultuuriliseks klassikoosseisuks	üldine hinnang mitmekeelsele ja -kultuurilisele klassikoosseisule
rahvus	.248**	.119**
ankeedi keel	.334**	.177**
vanus	.067	.105*
haridus	.086*	.083
kodakondsus	.135**	.066
maakond	.199**	.202**
eesti keele oskus	.146**	.268**
emakeel	.253**	.045
alla 16-aastaste laste arv peres	.083	.053

Tabelis 2.4 on esitatud vastuste jaotus sotsiaal-demograafiliste jt taustatunnuste lõikes. Kui isikliku valmisoleku korral osutus olulisimaks diferentseerivaks teguriks lisaks rahvusele emakeel (eesti emakeelega vastajad eelistavad keelelist eraldatust), siis üldise hinnangu korral eristusid vastused eelkõige eesti

keele oskuse lõikes (mida parem on eesti keele oskus, seda pooldavamad on ka hoiakud). Teiseks sagedamini varieeruvust loovaks faktoriks osutus maakond – Ida-Virumaa (aga ka Jõgevamaa) elanike mõnevõrra madalam kultuuriline avatus võib olla selgitatav tagasihoidlikumate isiklike kultuuriliste kontaktide kaudu. Ka Eesti reaalsed hariduspraktikad pakuvad võimalust omandada haridust eesti või vene keeles. Kolmandates keeltes kõnelevad (uus)immigrandid pole koolides üldiselt domineerivad; kultuuriliselt ja keeleliselt mitmekesise klassiruumiga on harjunud mõned üksikud koolid (nt Tallinna Lilleküla Gümnaasium). Mitmete uuringute tulemused näitavad (Masso, Kello 2012), et võtmepositsiooni omavad siin õpetajad, kellel on võimalus muuhulgas lõimitud aineõppe kaudu eri kultuuriruumi õpilastele tutvustada. Varasemad uuringud (Masso, Kello 2010a) näitavad, et juba teises keeles õpetamise kogemusega ehk eri keelelis-kultuuriliste kontekstidega õpetajate valmisolek täiendavate multikultuurilises klassiruumis vajaminevate didaktiliste ja ainealaste teadmiste omandamiseks on olemas. Veidi problemaatilisem võib haridusasutuste valmisolek olla alushariduse vallas, kus on tegemist teiskeelsele õppele spetsialiseerunud (varem valdavalt venekeelsed) lasteaedade või üksikute rühmadega. Eestikeelsete alusharidusasutuste ettevalmistus võib aga sõltuda pigem lasteaia õppekava prioriteetidest ning õpetajaskonnale kättesaadavatest või eelistatud koolitustest.

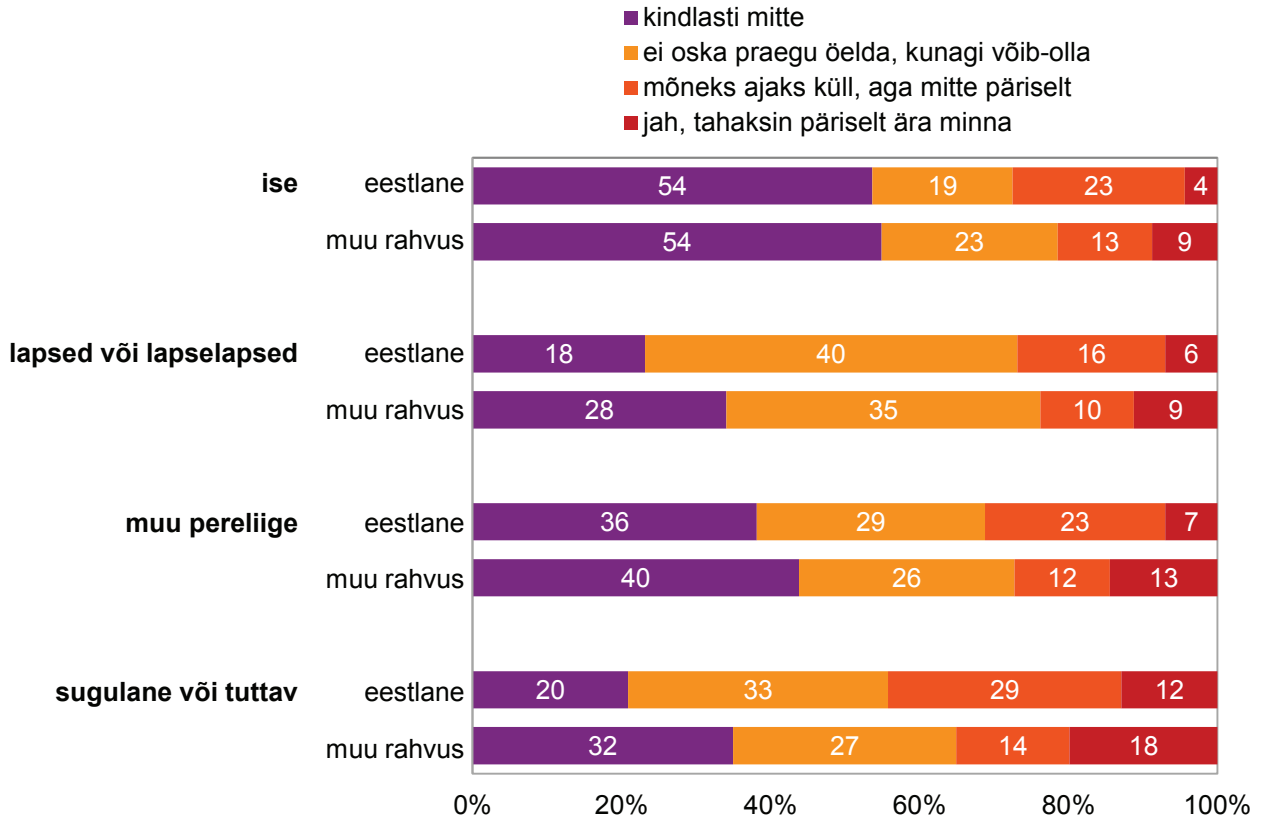
2.3 Haridus ja elanike tulevikustrateegiad

Üheks käesoleva uuringu raames käsitletavaks teemaks olid noorte tulevikukavad, eelkõige füüsiline mobiilsus, soov siduda oma tulevikku Eestiga ning seosetunnet või selle puudumist selgitavad faktorid. Järgnevalt leiavadki analüüsimist esmalt üldised küsimused seoses tuleviku sidumisega Eestiga ning võimalikud Eestist lahkumise põhjused. Teises alapeatükis vaadeldakse lähemalt tulevikukavade ning üldiste hariduslike valikutega seoseid, mh lõimumisprotsessi eri sihtrühmade lõikes.

2.3.1 TULEVIKUKAVAD JA SEOTUS EESTIGA

Järgmiselt jooniselt 2.13 esitatud tulemuste analüüsist ilmneb, et vene rahvusest vastajate hulgas oli mõnevõrra enam neid, kes ise soovisid Eestist lahkuda, püsivalt mujale elama asuda. Siiski on statistiliselt tegemist suhteliselt nõrga seosega (seosekordaja Cramer'i $V=0.169$, $p \leq 0.001$). Sarnased tendentsid ilmnemise ka laste või lastelaste või muu pereliikme välismaale kolimise plaanide korral. Kõigi nende tunnuste puhul esineb kõverjooneline seos – kui muu rahvuse esindajad on mõne protsendi võrra enam valinud varianti „jah, tahaksin päriselt ära minna“, siis samamoodi on mõne protsendi võrra enam valitud ka varianti „kindlasti mitte“. Seega ei pruugi ühiskondliku seosetunde puudumine olla omane vaid venekeelsele elanikkonnale, vaid võib iseloomustada majanduslikult ebastabiilset ühiskonda tervikuna; analüüsi tulemused annavad siiski tunnistust mõnevõrra suuremast variatiivsusest vene rahvusest vastajate seas. Teatud ühiskondlike muutustega seotud majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise positsiooni muutuste kajastumist sellises kultuurilises „katkestuses“ ehk ruumilistes eelistustes on näidanud ka varasemate uuringute tulemused (vt nt Masso 2011).

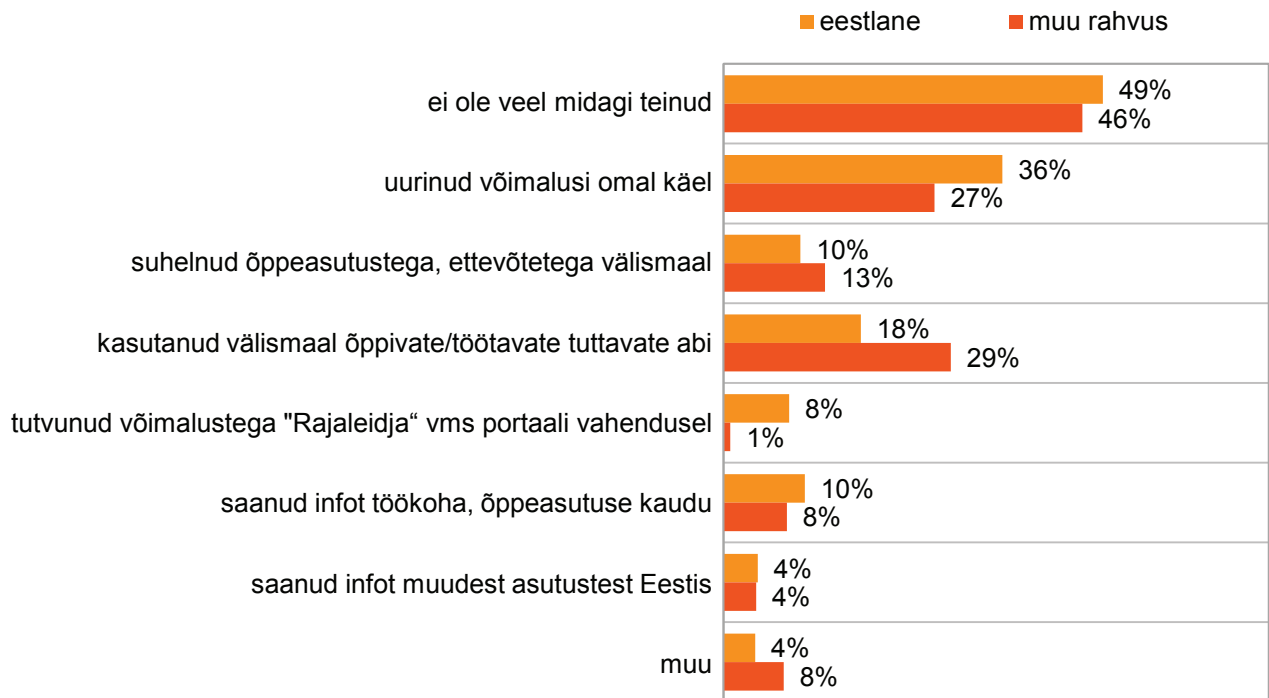
Joonis 2.12. Eestist lahkumise soov rahvuse lõikes

Üldiselt näitavad tulemused, et kui ise soovitakse välismaale minna, siis soovivad Eestist lahkuda ka teised lähedased või pereliikmed (korrelatsioonikordaja $r=.528$), lapsed või lapselapsed ($r=.373$) või sugulased-tuttavad ($r=.334$), vähemalt tuginedes antud uuringus küsitletud vastajate hinnangutele. Seosed on siiski mõnevõrra tugevamad teistest rahvustest inimeste hulgas. Sellised tulemused näitavad, et teistest rahvustest inimeste hulgas võib Eestist lahkumise soov väljendada veidi sagedamini teatud kogukondlikult omaksvõetud käitumismalli.

Lahkumiseks tehtud võimalikke ettevalmistusi uurides ilmnes, et mõningaid praktilisi ettevalmistusi on enam teinud vene rahvusest vastajad (vt joonis 2.13). Nii näiteks on mõnevõrra enam kasutatud välismaal õppivate/töötavate tuttavate abi (protsentide erinevus statistiliselt oluliselt erinev, Cramer'i $V=.228$, $p \leq .05$). Lisaks on ligi kolmandik vastanutest uurinud välismaale minemise võimalusi n-ö omal käel ning kümnendik suhelnud õppeasutustega või ettevõtetega välismaal. Siiski pea pooled, kes käe soleva küsitluse raames vastasid, et soovivad päriselt või mõneks ajaks Eestist lahkuda, polnud ühtki reaalse kolimise sammu ette võtnud. Sellised tulemused näitavad, et tegemist võib olla pigem teatud hoiakute, mitte aga reaalse käitumise väljendamisega.

Joonis 2.13. Välismaale minekuks tehtud ettevalmistused rahvuse lõikes (“jah, tahaksin päriselt ära minna” või “mõneks ajaks küll, aga mitte päriselt” vastanustest, n=359)

Migratsioonisoovide ruumilised eelistused on samuti mõnevõrra ankeedi keele lõikes diferentseeritud. Ühest küljest näitavad analüüsi tulemused, et eestikeelsete vastajate võimalikud emigratsiooni sihtriigid piirduvad mõnevõrra kitsama ringi maadega (esimese, teise või kolmanda eelistusena mainitud kokku 13 erinevat maad), võrreldes venekeelsete vastajatega, kelle migratsioonisoovide ruumiline ulatus on laiem (mainitud 24 erinevat maad). Tabelis 2.5 on esitatud eri keelerühmade poolt sagedamini mainitud maade, kuhu soovitakse emigreeruda, järjestus olulisuse alusel (järjestusest on välja jäetud vaid üksikute vastajate poolt valitud maad (nt Tšehhi, Gruusia, Kuuba, Sloveenia jms)). Tabelist ilmneb, et geograafiliselt lähedasemate põhjamaade (Soome, Rootsi, Norra) ning keeleliselt arusaadavate ingliskeelsete maade (Inglismaa, Ameerika) osas on eesti- ja venekeelsete eelistused suhteliselt sarnased. Kuigi Austraalia on mõlemale rühmale olnud üheks soovitud emigratsiooni sihtriigiks, siis maa olulisus on eestikeelsete vastajate jaoks olnud märgatavalt kõrgem. See-eest Venemaad, mis asub venekeelsete vastajate jaoks maade järgjastuses kõrgel kolmandal kohal, pole eestikeelsed vastajad üldse ankeedis märkinud. Nimetatud tulemuste tõlgendamisel tuleb siiski arvestada asjaoluga, et tegemist on soovidega, mis ei pruugi väljenduda reaalses käitumises. Venekeelse elanikkonna, mh ka noorte mõningast Venemaale orienteeritust näitavad ka varasemate uuringute tulemused. Näiteks eesti ja vene õppekeele koolide abiturientide hulgas 2008. aastal läbi viidud uuringute tulemused annavad tunnistust (Masso 2009) venekeelsete abiturientide mõnevõrra suuremast soovist minna tööle või õppima Venemaale, aga ka teistesse riikidesse.

Tabel 2.5. Migratsioonisoovide ruumilised eelistused*

	kokku	ankeedi keel	
		eesti	vene
Soome	1	1	2
Inglismaa	2	2	1
Austraalia	3	3	13
Ameerika	4	5	7
Norra	5	6	5
Rootsi	6	8	6
Saksamaa	7		4

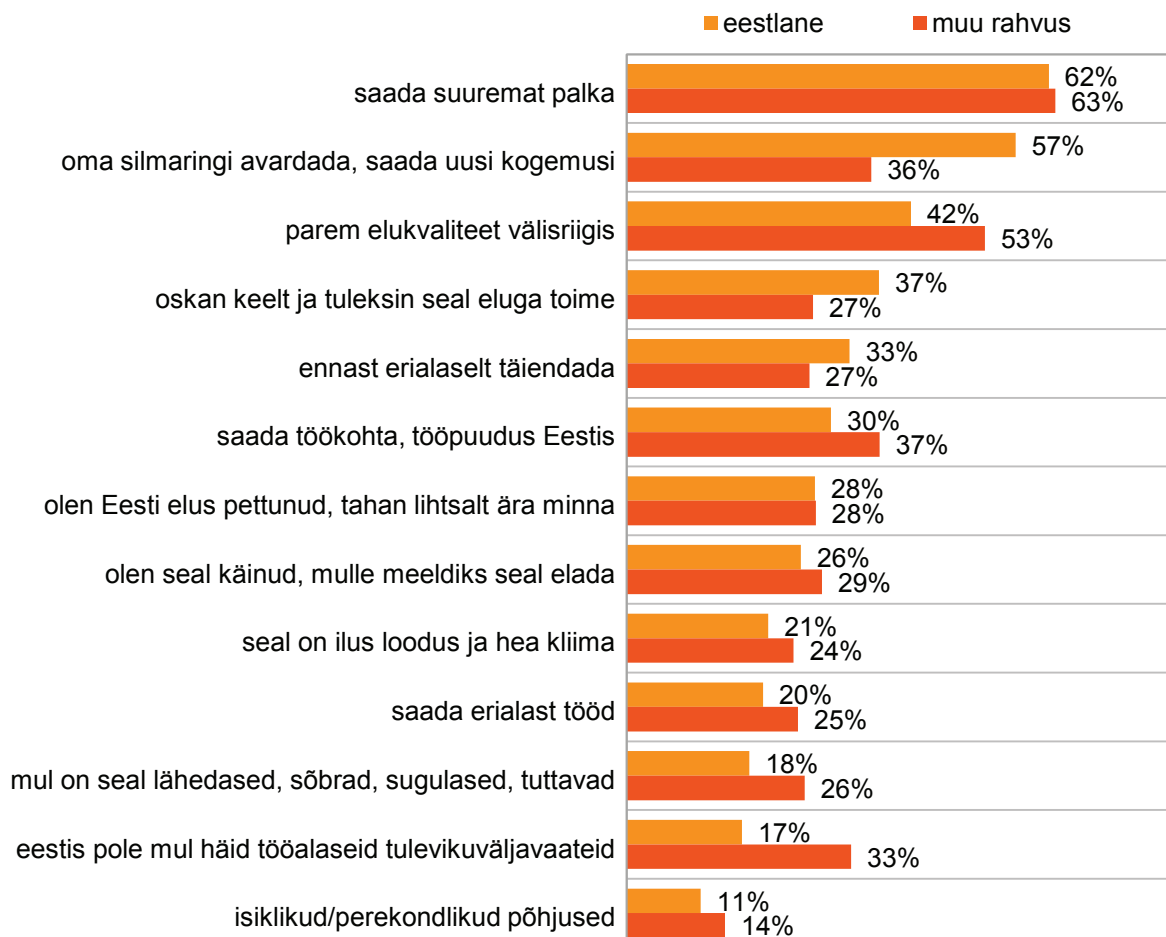
Tabel 2.5. Migratsioonisoovide ruumilised eelistused*

	kokku	ankeedi keel	
		eesti	vene
Venemaa	8		3
Kanada	9	4	
Itaalia	10	7	
Hispaania	11	9	8
Šveits	12		12
Iirimaa	13		9
Taani	14		10
Prantsusmaa	15		11
Portugal	16		
Belgia	17		14

* Riikide järjestus emigratsiooni eelistuste järgi (1 - kõige olulisem). Esitatud on vaid protsentuaalselt enam esindatud riigid.

Eestist võimaliku lahkumise põhjused on rahvusrühmade lõikes universaalsed, st nii eestlased kui ka teiste rahvusrühmade esindajad on eelkõige välja toonud tööst tulenevaid põhjendusi (vt joonis 2.14). Statistiliselt olulised erinevused rahvusrühmade lõikes ilmnevad kahe põhjuse osas – soov oma silmaringi laiendada ja uusi kogemusi saada on olulisem põhjus olnud eestlastel (Cramer'i $V=0.188$, $p \leq 0.001$), samas kui heade tööalaste tulevikuväljavaadete puudumine Eestis on põhjenduseks olnud enam teiste rahvusrühmade esindajatel (Cramer'i $V=0.176$, $p \leq 0.001$). Sellised tulemused näitavad kahte erinevat mobiilsuse strateegiat – ilmajätusele või võimalustele orienteeritust, või teisisõnu vene rahvusest inimeste instrumentaalseid ning eesti rahvusest indiviidide sümboolseid igapäevaseid toimetulekustrateegiaid.

Joonis 2.14. Välismaale elama asumise põhjused rahvuse lõikes (“jah, tahaksin päriselt ära minna” või “mõneks ajaks küll, aga mitte päriselt” vastanutest)

Tabelis 2.6 on joonistel eelnevalt analüüsitud seoseid lisaks rahvusele / ankeedi keelele ka teiste taustatunnuste lõikes. Võrdlevad andmed seosekordaja Cramer'i V lõikes viitavad, et kuigi joonistelt ilmnes, et rahvus ja ankeedi keel on tulevikustrateegiate eristamisel olulised, siis mõnevõrra tugevam on seosekordaja vanuse korral. Kolmemõõtmelised seoseanalüüsid kinnitasid ka hüpoteesi, et rahvuslikud erinevused ilmnevad vaid kõige nooremas vanuserühmas 15–24, kus venekeelsete vastajate hulgas on enam püsivalt Eestist lahkuda soovijaid, samas kui eestikeelsed noored soovivad lahkuda vaid mõneks ajaks. Vanemate vanuserühmade korral ankeedi keele lõikes statistiliselt olulised erinevused puudusid. Mõnevõrra avatumad välismaale mineku suhtes ja ka veidi sagedamini on selleks ettevalmistusi teinud Tallinnast pärit vastajad. Seosed teiste sotsiaal-demograafiliste taustatunnuste lõikes on arvuliselt nõrgemad või pole statistiliselt olulised.

Tabel 2.6. Eestist lahkumise soov ja põhjused taustatunnuste lõikes (seosekordaja Cramer'i V tulemused, ** $p \leq 0.001$, * $p \leq 0.01$)

	soovin Eestist lahkuda, püsivalt mujale elama asuda	on teinud Eestist lahkumiseks ettevalmistusi	lahkumise põhjused: tööalased	lahkumise põhjused: enesetäiendamise ja uued kogemused	lahkumise põhjused: palk ja elukvaliteet	lahkumise põhjused: meeldivus	lahkumise põhjused: perekondlikud jms sidemed
rahvus	.169**	.025	.079*	.003	.038	.047	.022
ankeedi keel	.163**	.040	.074*	.020	.029	.030	.006
vanus	.232**	.211*	.172**	.161**	.164**	.198**	.098*
haridus	.084*	.107	.150**	.074	.074	.110*	.087
kodakondsus	.112**	.097	.067	.036	.047	.053	.01
maakond	.162**	.287*	.162**	.252**	.207**	.231**	.165**
eesti keeleoskus	.092	.097	.116	.052	.064	.079	.042
emakeel	.145**	.050	.083	.029	.043	.040	.027
alla 16-aastaste laste arv peres	.107**	.094	.093	.113	.091	.064	.075

2.3.2 HARIDUSLIKUD STRATEEGIAD

Lisaks eelnevas alapeatükis esitatud üldisele ülevaatele tulevikukavadest on analüüsitud veidi detailsemalt Eestist lahkumise soovide seoseid hariduslike valikutega, muuhulgas ka lõimumise sihtrühmade lõikes. Järgnevast tabelist 2.7 ilmnevad statistiliselt olulised, kuid suhteliselt nõrgad seosed hariduslike hoiakute ning Eestist lahkumissoovide vahel. Negatiivne korrelatsioon arvatud koondindeksite soov *Eestist lahkuda* ning *kvaliteetse hariduse kättesaadavus venekeelsetele noortele* puhul näitab, et mida madalamad on hinnangud kvaliteetse hariduse kättesaadavuse osas, seda enam on väljendatud soovi Eestist lahkuda. Siiski on statistilises mõttes tegemist suhteliselt nõrga seosega, mistõttu Eestist lahkumise soovid on lisaks haridusele selgitatavad ka mitmete teiste taustatunnuste kaudu (vt tabel 2.6 eelmises alapeatükis). Siiski võib seos haridusega olla siin kaudne, nt tööalaseid lahkumispõhjuseid oli mõnevõrra enam märkinud keskeri- või kutseharidusega vastajad.

**Tabel 2.7. Hariduslike hoiakute ja Eestist lahkumissoovide seosed (Spearman'i korrelatsioonikor-
dajad) ** $p \leq 0.001$,**

	kvaliteetse haridu- se kättesaadavus venekeelsetele noortele	haridusse inves- teerimise oluliseks pidamine	soov Eestist lahkuda	võimaluste sel- gitamine Eestist lahkumiseks
kvaliteetse hariduse kättesaadavus venekeelsetele noortele	1	0,037	-0,156**	-0,078**
haridusse investeerimise oluliseks pidamine	0,037	1	-0,006	-0,086**
soov Eestist lahkuda	-0,156**	-0,006	1	0,393**
võimaluste selgitamine Eestist lahkumiseks	-0,078**	-0,086**	0,393**	1

Järgnevas tabelis 2.8 on analüüsitud Eestist lahkumise soove lisaks hariduslikele hinnangutele ka teistes seostes. Arvutuslike indeksite põhjal tehtud lineaarse regressiooni tulemustest ilmneb, et tööko-
haga ja majanduskriisiga seotud hinnangud pole Eestist lahkumise soovide selgitamisel statistiliselt
olulised (uue töökoha saamise võimalikkuse korral on seos küll statistiliselt oluline – vt veergu p, kuid
seos on nõrk – vt Beeta-kordaja madalat väärtust). Sarnaselt on seos suhteliselt tagasihoidlik enesehin-
nangulise informeerituse korral. See-eest statistiliselt olulised ning ka veidi tugevamad seosed ilmnevad
ühiskondlikku sidusust kirjeldavate tunnuste korral. Näiteks mida enam usaldatakse riiklikke institut-
sioone, seda väiksema tõenäosusega väljendatakse Eestist lahkumise soove. Kuigi ka osalust märkivad
tunnused (poliitiline aktiivsus, osavõtt kultuuri ja spordi suurüritustest) on statistiliselt oluliselt seotud
Eestist lahkumise sooviga, on tegemist suhteliselt nõrga seosega, st ka aktiivsete osalejate hulgas võib
olla lahkuda soovijaid. Sarnaselt tabeliga 2.7 on seosed lahkumissoovi ning hariduslike hinnangute vahel
suhteliselt nõrgad.

Tabel 2.8. Eestist lahkumise soovide selgitamine taustatunnuste kaudu (lineaarne regressioon)

* $p \leq 0.05$, ** $p \leq 0.01$, *** $p \leq 0.001$

	standardiseeritud Beeta-kordaja	t	p
enesehinnanguline informeeritus	-0,054	-2,078	*
uue töökoha saamise võimalikkus	0,063	2,200	*
majanduskriisi negatiivne mõju töökohale	0,039	1,515	
institutsioonide usaldamine	-0,126	-4,687	***
poliitiline aktiivsus	0,072	2,605	**
osavõtt kultuuri ja spordi suurüritustest	0,057	2,075	*
sallivus	0,028	1,098	
kvaliteetse hariduse kättesaadavus venekeelsetele noortele	-0,087	-3,267	***
haridusse investeerimise oluliseks pidamine	0,021	0,827	
keelteoskus	0,228	7,996	***
vanus	-0,118	-4,137	***

Kuigi tabelis 2.6 esitatud seosekordajate analüüsi põhjal oli vanus üks olulisemaid Eestist lahku-
mise soovi diferentseerijaid, siis regressioonanalüüsis oli vanus veidi vähem oluline migratsioonisoovide
selgitamisel (võrreldes nt institutsioonide usaldamisega). Selliste erinevuste taga on kasutatud meetodite
eripärad. Regressioonanalüüs võimaldab eri tunnuste koosmõjusid nn „kontrolli all hoida“ ning seeläbi
analüüsida taustatunnuse nn „puhast mõju“ sõltuvale tunnusele ehk antud juhul Eestist lahkumise soovile.
Sisuliselt tähendavad sellised tulemused, et kuigi noorte hulgas on enam Eestist lahkuda soovijaid, on
väljarändamise taga pigem vähene seotus Eestiga. Tabelis esitatud näitajatest on aga kõige enam Eestist
lahkumise soovi iseloomustavaks tunnuseks keelteoskus, st mida paremaks hinnatakse enda keelteoskust,

seada enam on väljendatud ka soovi Eestist lahkuda. Sellised tulemused näitavad, et Eestist lahkumise ajendiks ei pruugi olla suutmatus eesti keelt õppida, vaid kombineeritud on ühest küljest teatud pettumus Eesti riigis ning teisest küljest mitmete keelte oskusest tulenev instrumentaalne võimalus hakkamasaaamiseks teises riigis, ja/või keelteoskusega sageli kaasnev kultuuriline valmisolek³.

Peatükis 7 leiavad põhjalikumat analüüsimist lõimumisprotsessi tulemuslikkus ning sihtrühmad klasteranalüüsi meetodil. Klasterite kirjelduse leiab alapeatükist 7.3.

Analüüsides seoseid erinevatesse lõimumisklastritesse kuulumise ning hariduslike eelistuste vahel, ilmnemid mitmed statistiliselt olulised seosed. Nt seos klasterisse kuulumise ning eelistatava õppekeele osas põhihariduse omandamisel (Cramer'i $V=0.146$, $p \leq 0.001$) näitas, et vene keeles eelistab haridust omandada mõnevõrra sagedamini „lõimumata“ ning „vähelõimunud“ (erinevused teiste rühmadega u 20%). Samavõrra enam soovib omakorda haridust eesti keeles omandada A- ja C-klaster ehk „edukalt lõimunud“ ning „eestikeelne aktiivne kriitiline“. Sarnased keele-eelistuse erinevused ilmnemid ka kõrghariduse korral (Cramer'i $V=0.166$, $p \leq 0.001$). Ka siin eelistasid umbkeelsed ja vähelõimunud venekeelset haridust, kui samal ajal edukalt lõimunud ja eestikeelne aktiivne võõrdunud, aga ka venekeelne Eesti patrioot eelistaksid endale või oma lastele/lapselastele eestikeelset kõrgharidust. Seosed on statistiliselt veelgi tugevamad eesti õppekeelega gümnaasiumi eelistamise korral (Cramer'i $V=0.244$, $p \leq 0.001$). Teistest keskmiselt ligi poole võrra enam eelistavad eestikeelset gümnaasiumi endale või oma lastele/lapselastele „eestikeelsed aktiivsed kriitilised“ ehk klaster C. Samas peab „edukalt lõimunu“ enda või oma laste jaoks veidi sagedamini võimalikuks ka osalise või täielikult ingliskeelse õppega gümnaasiumi (Cramer'i $V=0.210$, $p \leq 0.001$), kui samal ajal „vähelõimunud“ ning „lõimumata“ hinnangul ei pruugi nad ise üldse gümnaasiumihariduseni jõuda (Cramer'i $V=0.220$, $p \leq 0.001$).

Eri sihtrühmi ühendavad hinnangud (ehk teisisõnu protsentuaalsed erinevused hinnangutes pole statistiliselt olulised) kõrghariduse eelistamise, venekeelsetele noortele hariduse kättesaadavuse ning keelekümblusklasside eelistuste osas. Samuti pole eri klasterite esindajate vastused diferentseeritud selles osas, kuivõrd avatud/suletud ollakse mitmekeelse ja -kultuurilise klassiruumi suhtes. Kuigi Eestist lahkumise osas on seos klasterkuulumisega statistiliselt oluline (Cramer'i $V=0.137$, $p \leq 0.05$), on seos otseselt selgitatav vanuse kaudu – „eestikeelsete aktiivsete kriitiliste“ hulgas on enam Eestist püsivalt lahkuda soovijaid, kuna klasterisse kuulubki enam mobiilsusele avatud 15–34-aastaseid.

3 Rahvast pole küll antud mudelisse esitatud, kuid ka rahvuse lisamisel ilmnemid multinoomse logistilise regressioonanalüüsi tulemusena, et rahvustunmus oli küll statistiliselt oluline Eestist lahkumise soovi selgitamisel, kuid tegemist oli suhteliselt nõrga seosega.

Kokkuvõte

Eesti elanikkonnale on tervikuna iseloomulik suhteliselt kõrge hariduse väärtustamine, mis ühendab ka eri rahvusest elanikke ning eri põlvkondi. Siiski on vene emakeelega vastajad olnud eesti emakeelega vastajatest enam kriitilised kvaliteetse hariduse kättesaadavuse osas, seda eelkõige kõrghariduse korral. Eri emakeelega vastajate hinnangud on olnud aga suhteliselt üksmeelsed, et eesti keele õppimisega (või eestikeelse õppega) tuleks alustada võimalikult varakult, mistõttu ollakse suhteliselt positiivselt meelestatud ka eestikeelse lasteaia suhtes. Kultuuriliselt veidi ettevaatlikumad on olnud nooremad vastajad (lapsevanemad), kes mõnevõrra sagedamini eelistaksid keelepõhiselt eristatud lasteaedasiid. Venekeelse põhihariduse eelistamise põhjused on enamasti keelekesksed (võimalused omandada teadmisi emakeeles, heade ainealaste teadmiste tagamine).

Läbiviidud seoseanalüüsid näitavad, et kõige enam on hariduslikud hoiakud diferentseeritud ankeedi keele ning maakonna lõikes. Siiski iseloomustab ankeedi keelt diferentseeriva tegurina ka kõige suurem hajuvus, st kui teatud hoiakute osas on keelelised erinevused olnud suhteliselt suured (nt valmisolek mitmekeelseks ja -kultuuriliseks klassikoosseisuks, kvaliteetse gümnaasiumihariduse kättesaadavus), siis teiste küsimuste osas on olnud erinevused väiksemad (nt keskharidus kui endale või oma järglastele soovitud lõplik haridustase) või puudunud üldse (nt alusharidusse investeerimise olulisus). Väiksemad on olnud erinevused eri küsimuste puhul keskmiselt vanuse, rahvuse ning emakeele lõikes.

Analüüsi tulemused näitavad, et ühiskondliku seotunde puudumine ei pruugi omane olla vaid vene rahvusest vastajatele. Siiski võib suurem variatiivsus vene rahvusest vastajate hulgas seoses Eestist lahkumise soovidega tunnistust anda väga tugeva ja väga nõrga seotundega elanikerühmade olemasolust. Rahvuste lõikes ilmnevad ka erinevad mobiilsuse strateegiad – eesti rahvusest vastajatel pigem võimalustele, vene rahvusest vastajatel pigem ilmajätusele orienteeritus. Siiski väljenduvad rahvuslikud erinevused vaid kõige nooremas vanuserühmas ehk 15–24-aastaste seas, kus venekeelsete vastajate hulgas on enam püsivalt Eestist lahkuda soovijaid, samas kui eestikeelsed noored soovivad lahkuda vaid mõneks ajaks. Eestist lahkumise soovid võivad kaudselt olla seotud noorte tehtud hariduslike valikutega või olemasolevate haridusvõimalustega. Nii olid nt tööalaseid põhjuseid Eestist lahkumiseks enam märkinud keskeri- või kutseharidusega vastajad. Tugevamalt on Eestist lahkumise soovid seotud teiste Eesti ühiskonna sidusust väljendavate tunnuste osas, nagu nt usaldus riiklike institutsioonide vastu.

KASUTATUD KIRJANDUS

Jakobson, V. (2009). 2008. aasta kevadel vene õppekeelelega gümnaasiumite juhtide seas läbi viidud küsitluse aruanne, uurimisprojekti „Vene õpilane venekeelse üldhariduskooli eestikeelses õppes (2008–2011)“ raames, [www] http://www.ut.ee/curriculum/projektid/Vene_opilane”

Kello, K. (2009). 2008. aastal õpetajate, õpilaste ja koolijuhtide seas läbi viidud fookusgruppide aruanne, uurimisprojekti „Vene õpilane venekeelse üldhariduskooli eestikeelses õppes (2008–2011)“ raames, [www] http://www.ut.ee/curriculum/projektid/Vene_opilane”

Noorte kodanikukultuur kümme aastat hiljem. Eesti tulemused IEA Rahvusvahelises kodanikuhariduse uuringus ICCS 2009. (2011). / Toim A. Toots. Tallinn: TLÜ Riigiteaduste Instituut.

Masso, A. (2009). A Readiness to Accept Immigrants in Europe? Individual and Country-Level Characteristics. – *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol 35, Issue 2, pp. 251–270.

Masso, A. (2011). Rethinking of Social Space: Generational and Ethnic Differences in Estonia. – *Geopolitics*, Vol 16, iss. 4, pp. 902–925.

Masso, A. (2012). Linguistic Diversity in Practice: Educational Achievement in Estonia, artikkel vastu võetud avaldamiseks ajakirjas *The International Journal of the Humanities*.

Masso, A., Kello, K., (2010a). 2009. a kevadel vene õppekeelelega gümnaasiumite õpetajate ja 11. klassi õpilaste seas läbi viidud küsitluse aruanne, uurimisprojekti „Vene õpilane venekeelse üldhariduskooli eestikeelses õppes (2008–2011)“ raames, [www] http://www.ut.ee/curriculum/projektid/Vene_opilane.

Masso, A., Kello, K., (2010b). Implementing Educational Changes: Teachers' Attitudes Towards the Transition to Estonian as a Language of Instruction in Russian-Medium Schools. – *Teacher's Personality and Professionalism*. / Eds. J. Mikk, M. Veisson, P. Luik. *Estonian Studies in Education*, Vol 2, pp. 53–71. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.

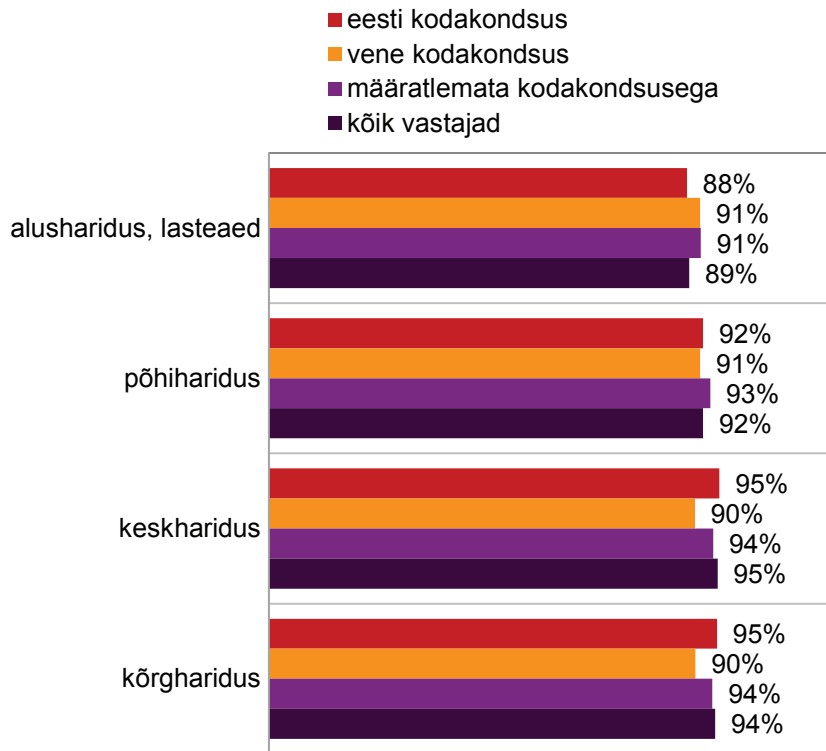
Saar, E. (2008). Peatükk „Haridus“. Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2008. Tallinn: Integratsiooni Sihtasutus ja Rahvastikuministri Büroo.

Salvet, S. (2012). Venekeelsete gümnaasiumide üleminek eesti õppekeelele eesti- ja venekeelses Delfis 2007–2011. Tartu Ülikooli Ajakirjanduse ja Kommunikatsiooni Instituut. [Seminaritöö]. Tartu.

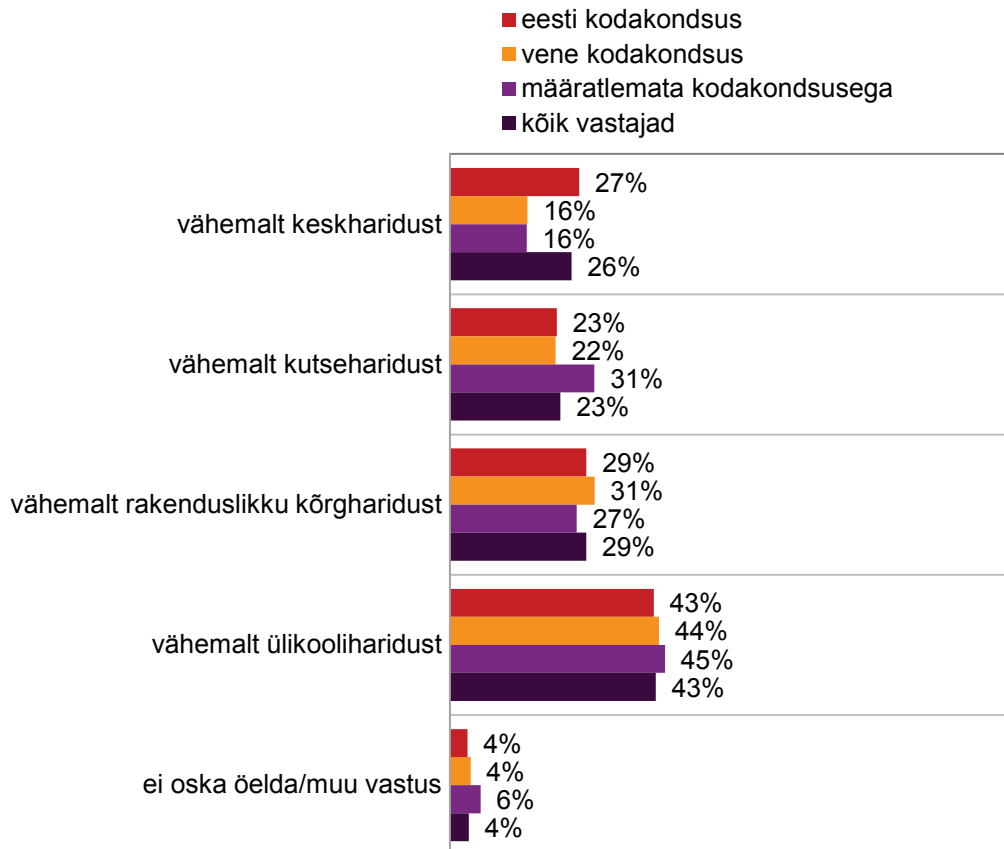
Vihalemm, T., Siiner, M., Masso, A. (2011). Sissejuhatus: keeleoskus inimarengu tegurina. Introduction: Language Skills as a Factor in Human Development. – *Eesti Inimarengu Aruanne 2010/2011. Estonian Human Development Report 2010/2011*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, lk 116–118.

Lisad. Täiendavad mitmemõõtmelised analüüsid

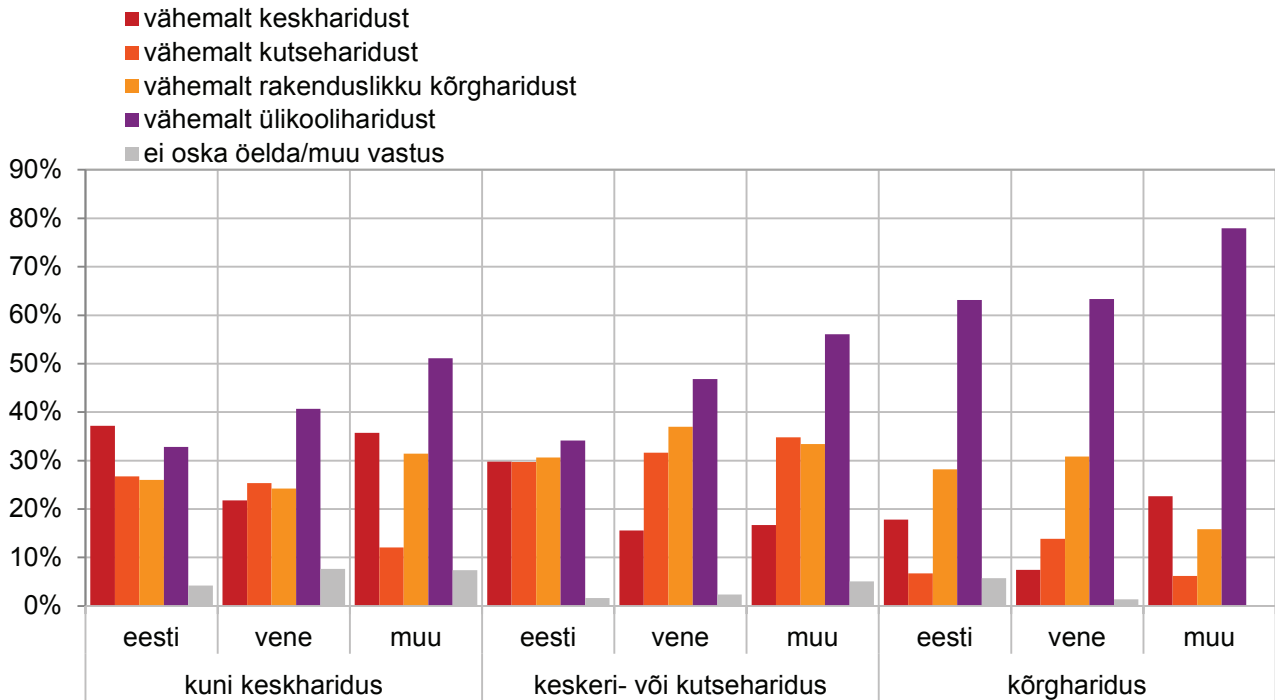
Lisa joonis 2.1. Haridusse investeerimise olulisus kodakondsuse lõikes (% pigem ja väga oluline)

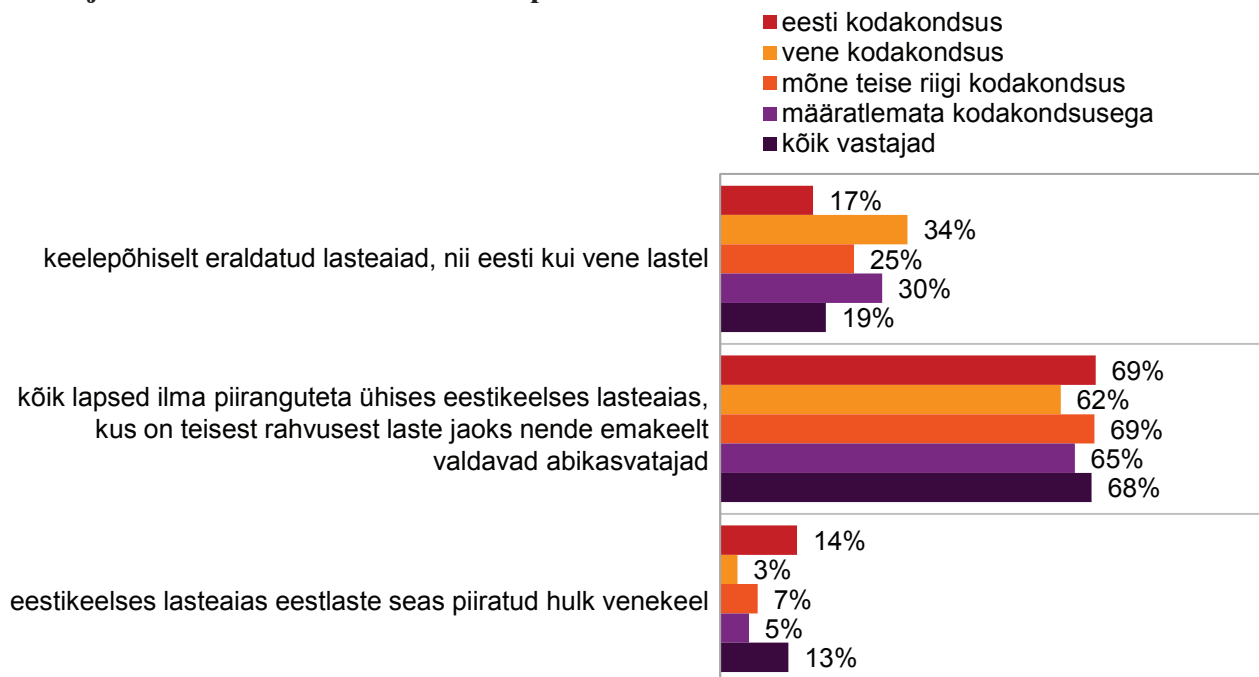
Lisa joonis 2.2. Soovitud haridustase kodakondsuse lõikes

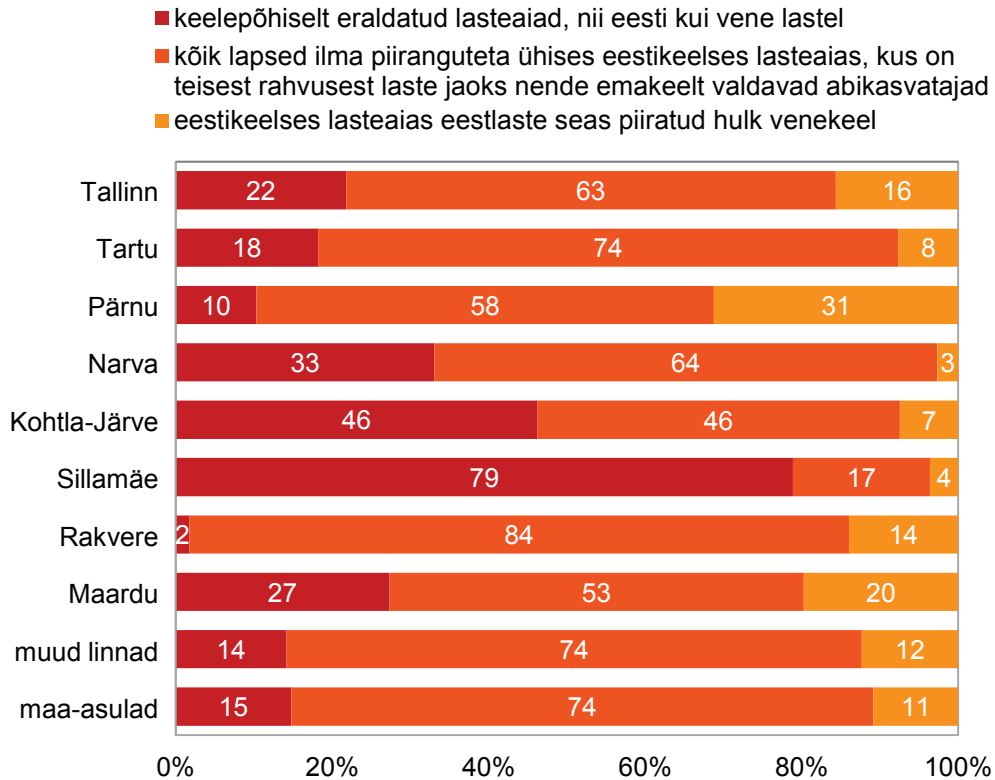
Lisa joonis 2.3. Soovitud haridustase vastaja hariduse ja emakeele lõikes, %

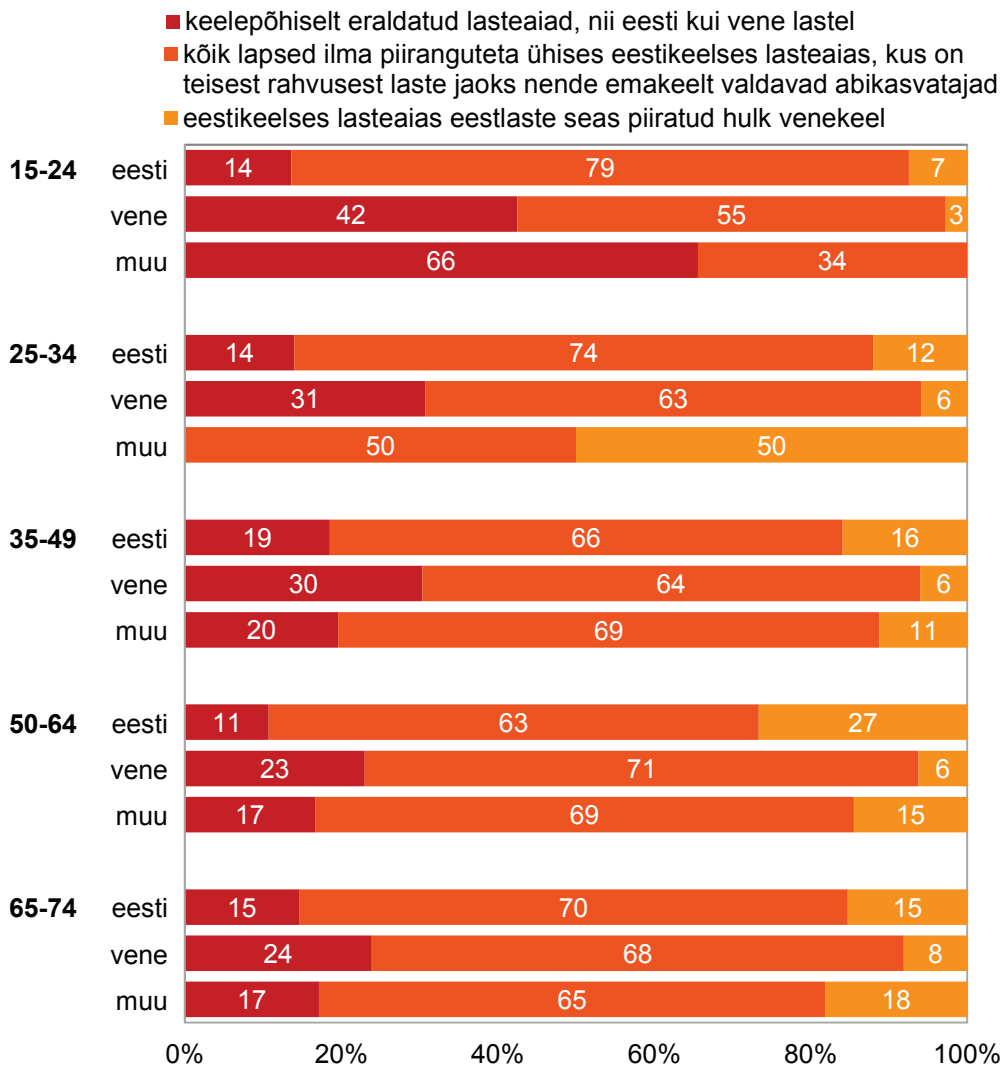
Lisa joonis 2.4. Eelistatud lasteaiatüüp kodakondsuse lõikes

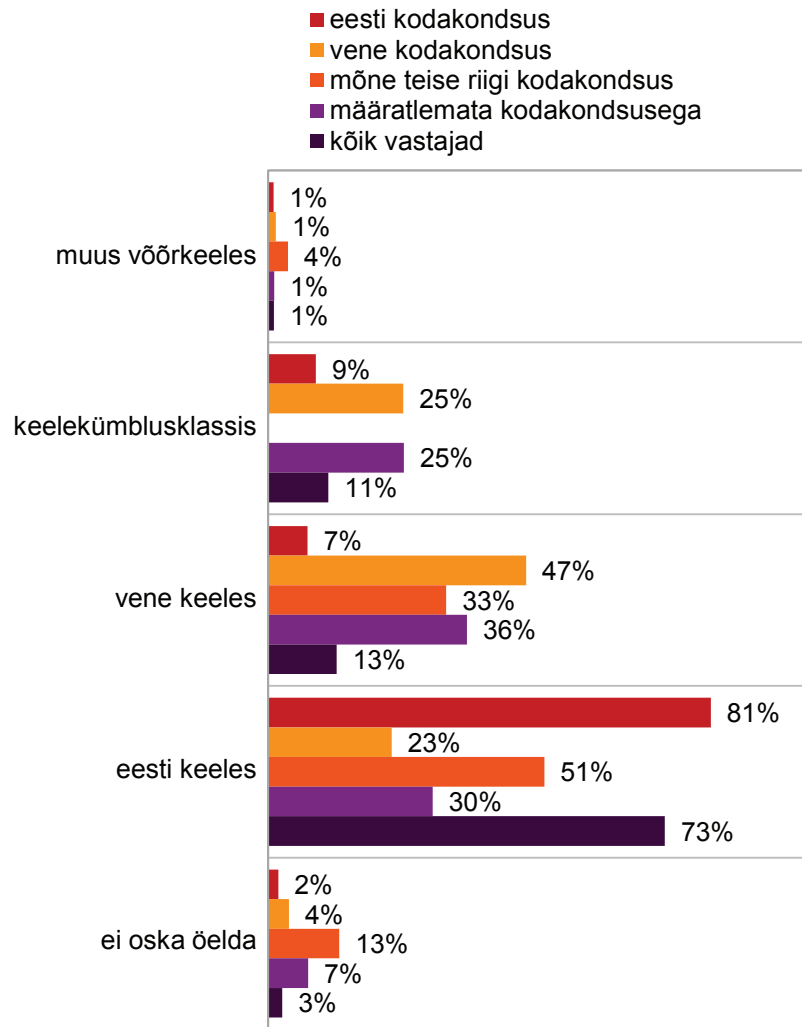
Lisa joonis 2.5. Eelistatud lasteaiatüüp piirkonna lõikes

Lisa joonis 2.6. Eelistatud lasteaiatüüp vanuse ja emakeele lõikes

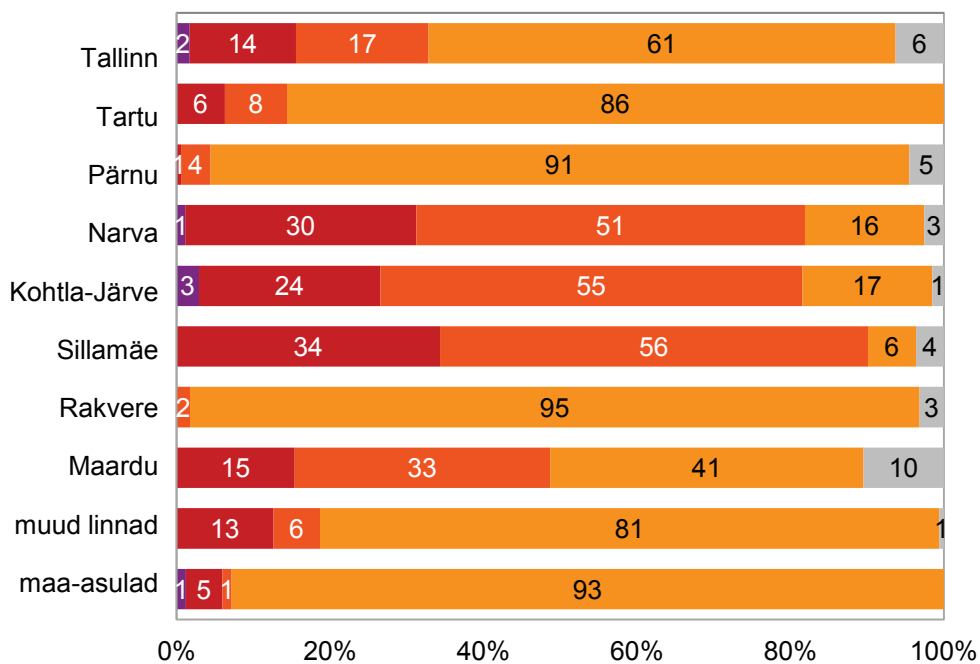
Lisa joonis 2.7. Eelistatud põhihariduse keel kodakondsuse lõikes

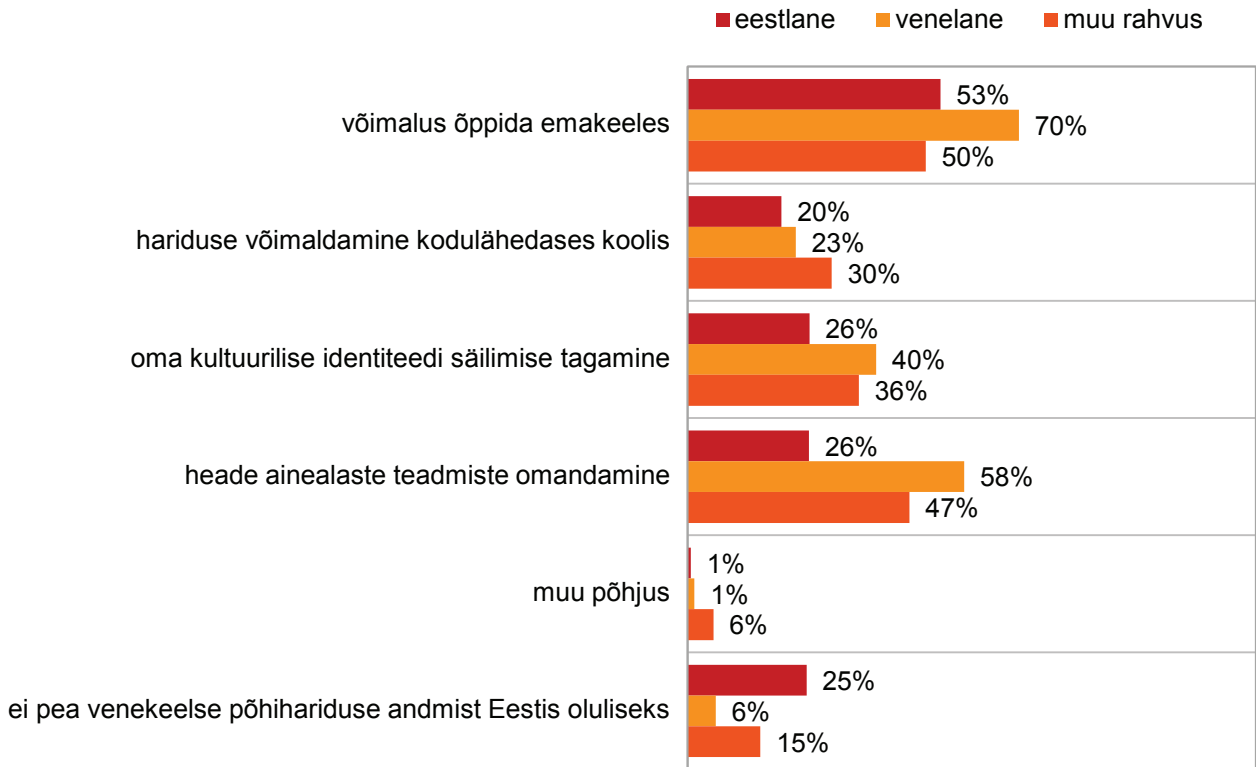
Lisa joonis 2.8. Eelistatud põhihariduse keel piirkonna lõikes

Legend:

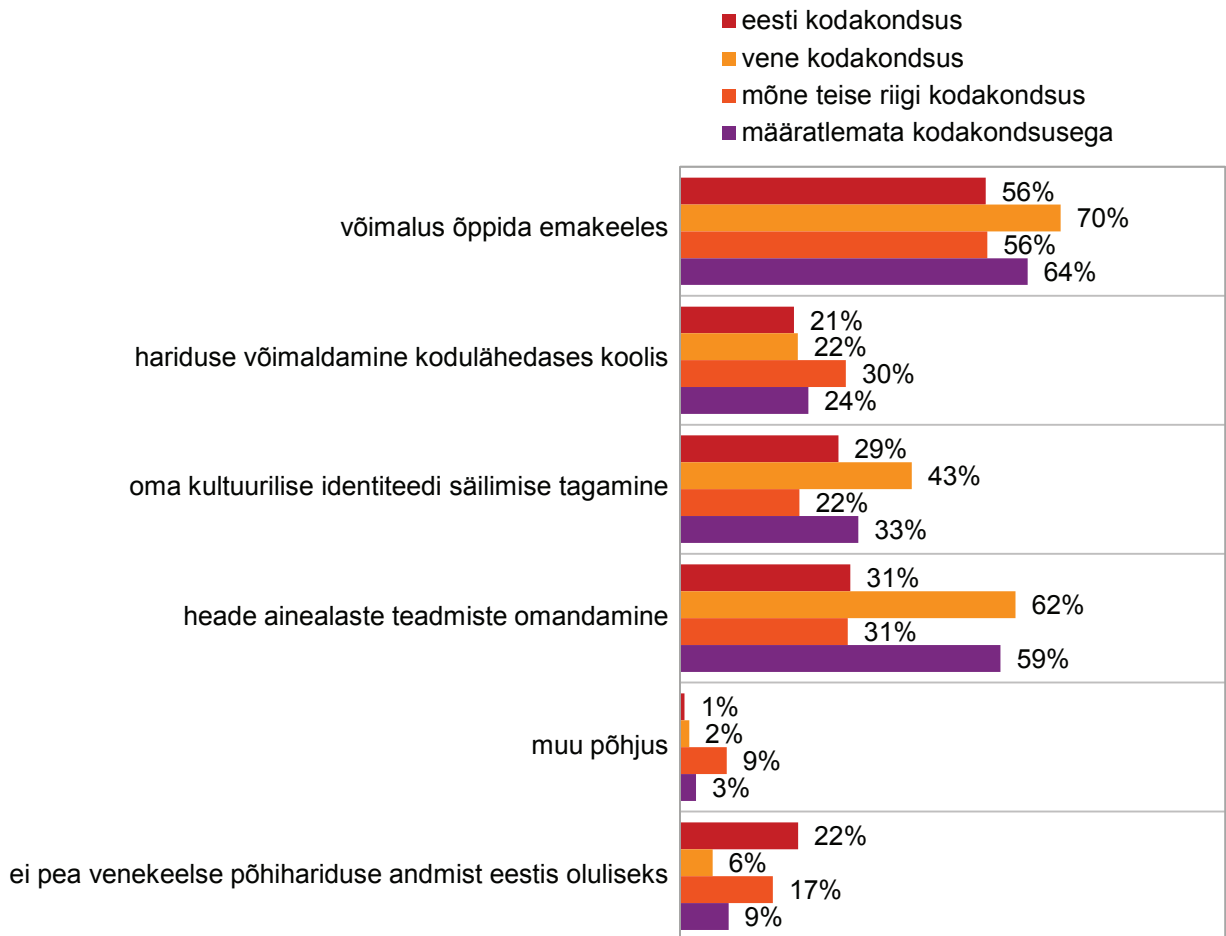
- muus võõrkeeles
- keelekümblusklassis
- vene keeles
- eesti keeles
- ei oska öelda

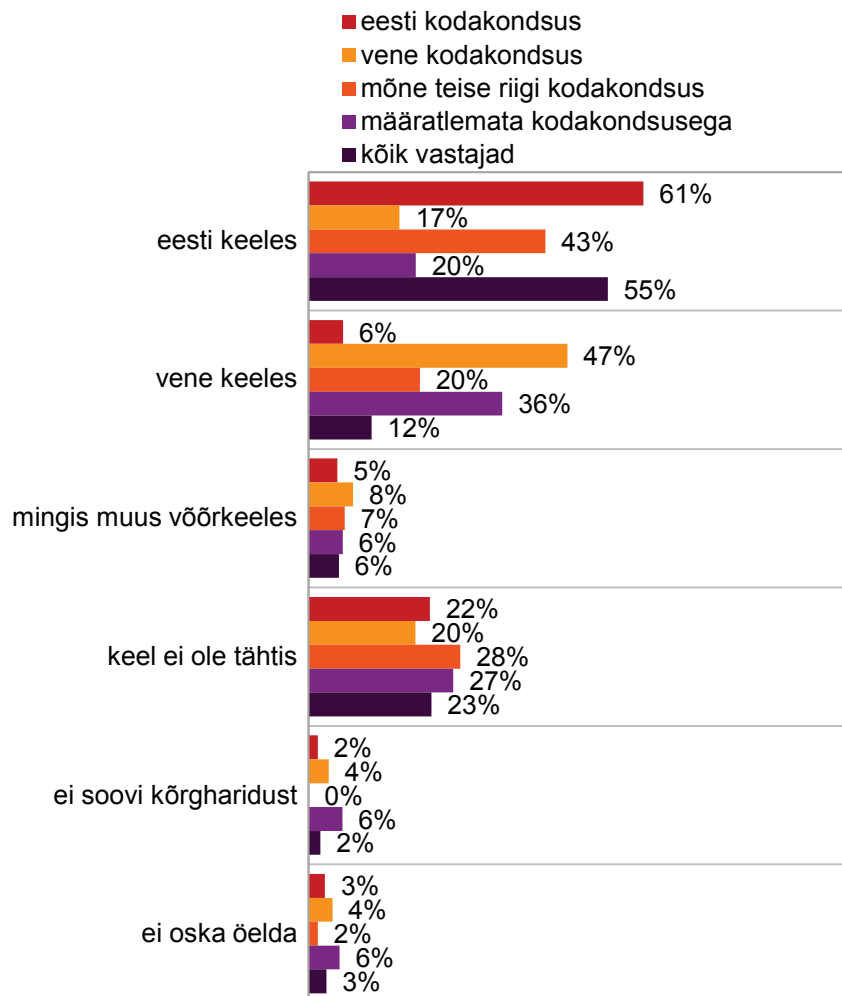
Lisa joonis 2.9. Venekeelse põhihariduse andmise olulisuse põhjendused rahvuse lõikes

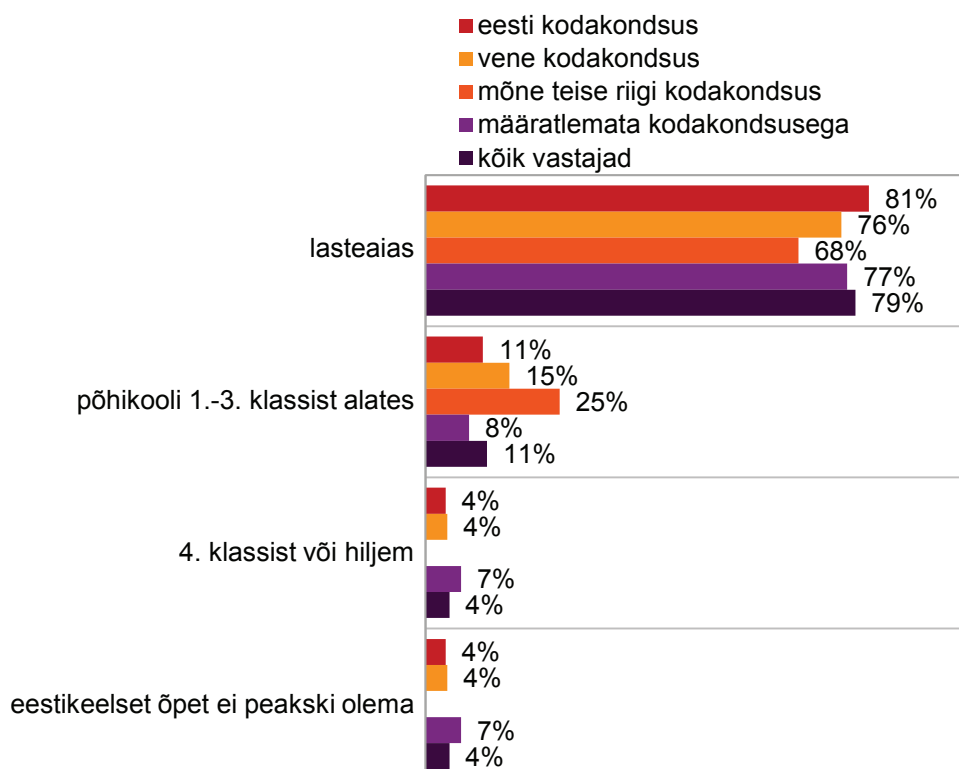
Lisa joonis 2.10. Venekeelse põhihariduse andmise olulisuse põhjendused kodakondsuse lõikes

Lisa joonis 2.11. Eelistatud keel kõrghariduse omandamiseks kodakondsuse lõikes

Lisa joonis 2.12. Eestikeelse õppe eelistatud algus kodakondsuse lõikes

Peatükk 3

Tööturg

Autorid

Kirsti Nurmela

Tanja Kriger

3.1 Majanduskriis ja etnilised lõhed tööturul

Hiljutine majanduskriis jättis tugeva jälje Eesti tööturule, tuues kaasa iseseisvusaja kõrgeima töötuse ning kiired muutused tööturul nii majanduskriisi alguses läbi töötuse kasvu kui ka hiljem kiire taastumise läbi. Mitmel juhul on majanduskriisi mõju tööturule analüüsid välja toodud, et ebasoodsad arengud on kontsentreerunud kindlatele ühiskonna rühmadele ning sektoritele. Nt on OECD (2010a) rõhutanud, et viimast majanduskriisi Euroopas eristab varasematest asjaolu, et meeste tööhõive on oluliselt rohkem langenud kui naiste oma. Samuti on oma töö kaotanud sisserännanud inimestest suurem osa kui põliselanikest (OECD2010b). Samas on oluline silmas pidada, et majanduskriisi mõju tööturule on riikide lõikes olnud väga erinev. Seetõttu on Eesti kontekstis lõimumise aspektist oluline püstitada küsimus, kas ja kuidas mõjutasid need kiired muutused tööturulõhesid eesti- ja venekeelse elanikkonna vahel ning kuidas on toimunud tööturu olukorra taastumine kummaski grupis.

Majanduskriisi mõju tööturule võib vaadelda kahel tasandil. Ühest küljest saab hinnata toimunud muutusi makrotasandil, s.o tööturu üldistes näitajates. Teisest küljest ei peegelda trendid makrotasandil alati seda, kuidas on inimesed kogenud majanduskriisi mõju oma tööelus. Seetõttu on 2011. aasta integratsiooni monitooringus küsitud ka inimeste käest, milliseid muutusi nad oma tööelus majanduskriisi ajal kogesid. Allpool on majanduskriisi ajal toimunud muutusi tööturul analüüsitud lähemalt, kasutades Eesti tööjõu-uuringu (ETU) andmeid ning integratsiooni monitooringu 2011. aasta andmeid.

3.1.1 TÖÖTURU TRENDID 2006–2011

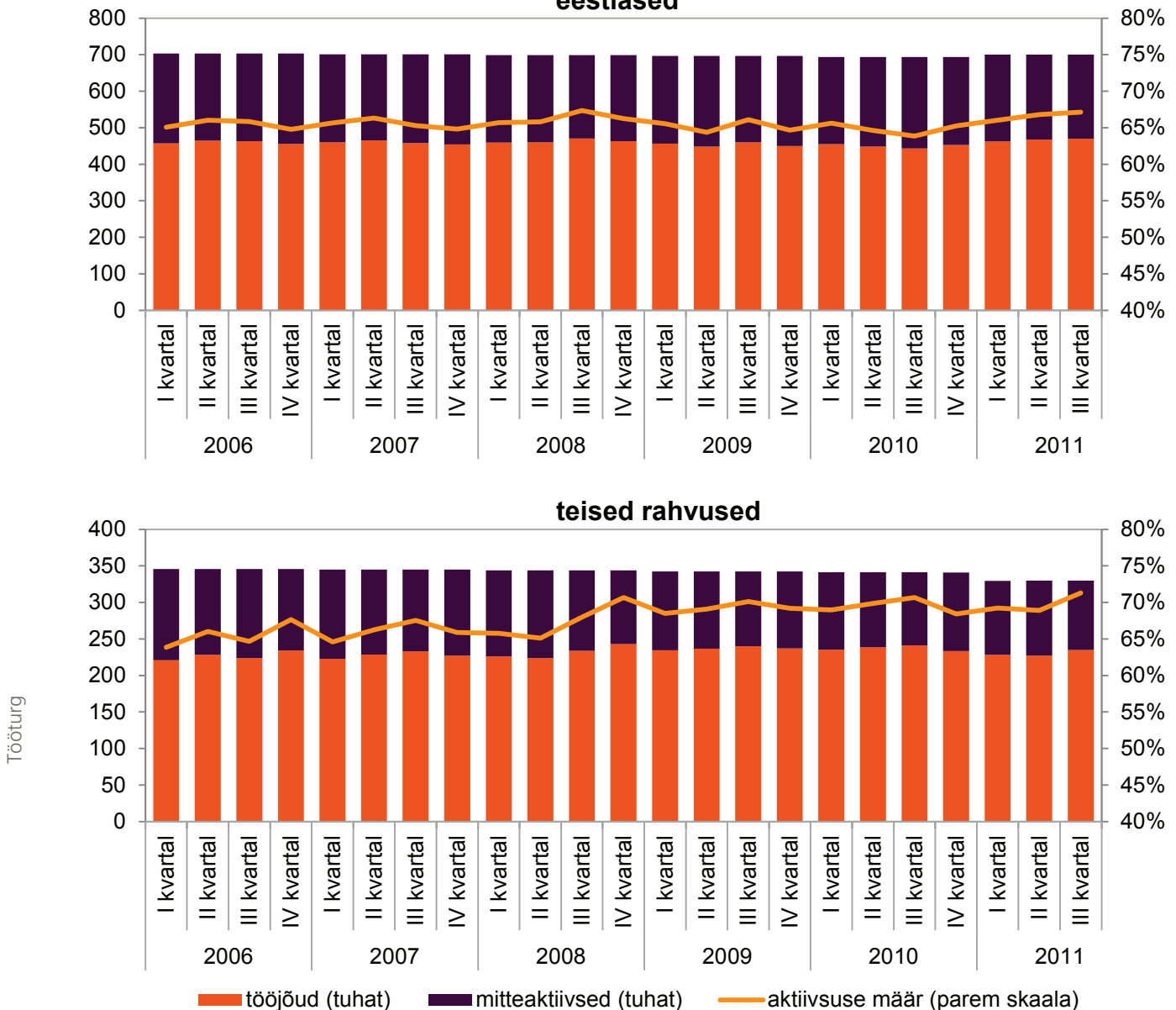
Selleks, et hinnata tööturul toimunud muutusi majanduskriisi aastatel, on oluline arvesse võtta ka tausta. Näiteks muutused tööealise rahvastiku arvus võivad samuti mõjutada tööturu näitajaid. Samuti on oluline küsimus, kui suur osa kogu tööealisest rahvastikust on üldse tööturul püsinud aktiivsena (st on tööturul hõivatud või otsivad tööd) ning kui suur osa on mitteaktiivne.

Kogu tööealine rahvastik¹ jaguneb üldjoontes kaheks: 1) majanduslikult aktiivne rahvastik (tööjõud) ehk inimesed, kes parasjagu töötavad (hõivatud) või otsivad tööd (töötud); ning 2) majanduslikult passiivne rahvastik ehk mitteaktiivsed inimesed, kes ei soovi töötada või ei ole selleks võimelised tervislikel vm põhjustel (siia kuuluvad nt puudega inimesed, pensionärid, mittetöötavad õppurid, lapsehoolduspuhkusel viibivad inimesed, aga ka inimesed, kes ei soovi tööle minna või on loobunud töö otsimisest).

Vaadates aastatel 2006–2011 toimunud muutusi 15–74aastase elanikkonna suurusel, on selge, et tööjõu aktiivsuse kasv saab tulla üksnes tööturul mitteaktiivsete inimeste arvelt. See tähendab, et kui tööealise elanikkonna suurus Eestis ei kasva, vaid püsib sama või isegi väheneb nagu viimased aastad näidanud on, tuleb tööjõu aktiivsuse kasvuks tuua rohkem inimesi mitteaktiivsusest aktiivselt tööturul kaasa lööma. Näiteks Statistikaameti andmetel on võrreldes 2010. aastaga vähenenud 15–74aastaste teistest rahvastest inimeste arv 11,5 tuhande inimese võrra (vt joonis 3.1).

¹ Siin lähtutakse tööealise rahvastiku määratlemisel Statistikaameti definitsioonist – 15–74aastased.

Joonis 3.1. 15–74aastase rahvastiku arv, tuhandetes (vasak skaala) ja aktiivsuse määr (tööturul aktiivse rahvastiku osakaal kogu 15–74aastaste arvust), % (parem skaala) eestlased

Märkus: rahvuse definitsioon Töötöu-uuringu järgi tugineb inimese enda määratlusel oma rahvusliku kuuluvuse kohta
Allikas: Statistikaamet, Töötöu-uuring

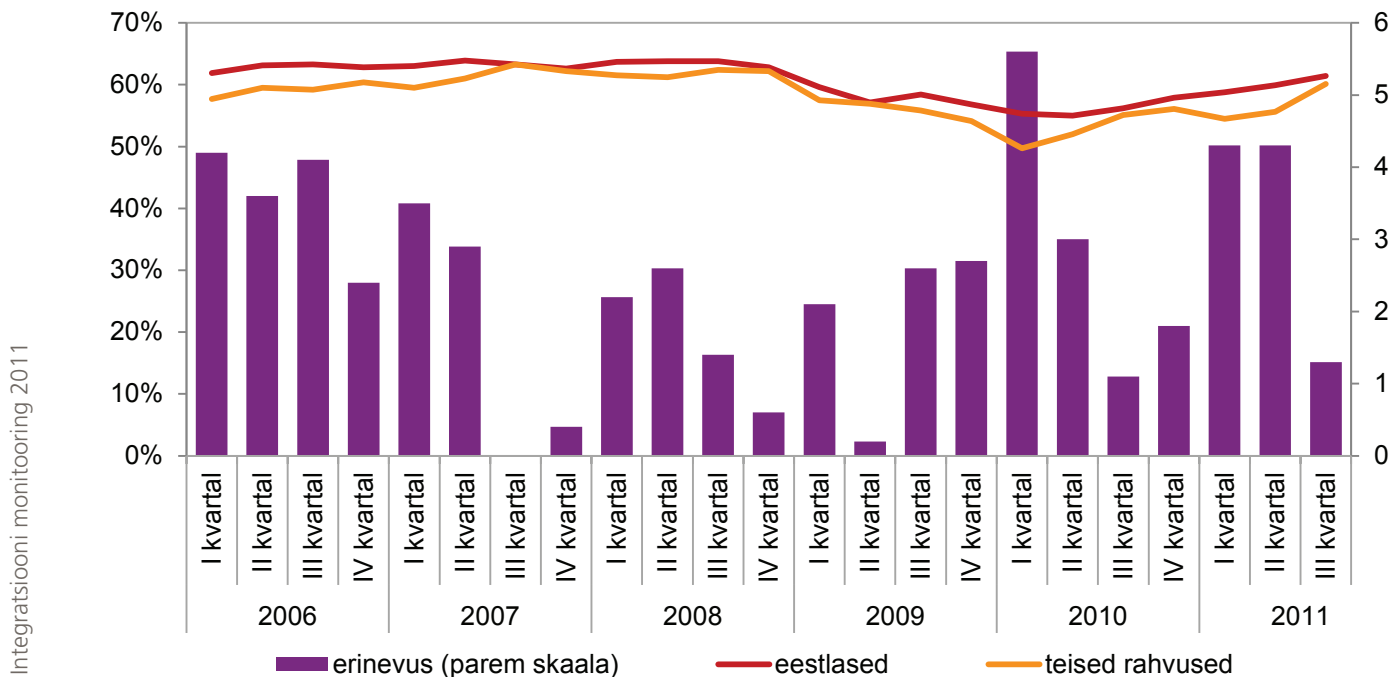
Jooniselt 3.1 on näha, et eestlaste seas on tööturul aktiivsete inimeste osakaal püsinud üsna stabiilsena. Teistest rahvustest inimeste seas on majanduskriisi algusaastatest näha mõningast tööturu aktiivsuse kasvu, mis on püsinud 2011. aastani. Lepik (2010) on seda lõhet selgitanud asjaoluga, et eestlased loobuvad töötöisingutest kiiremini ja muutuvad mitteaktiivseteks. 2009. aasta andmetel toob ta välja, et kui töötute ja eriti pikaajaliste töötute hulgas on rohkem teistest rahvustest inimesi, siis heitunud² inimeste hulgas on tunduvalt enam eestlasi (Lepik 2010). Seega võiks eeldada, et eestlaste seas on töötöusest mitteaktiivsuse suunas liikumine suurem kui teistest rahvustest inimeste seas. Seda on kontrollitud alapeatükis 1.1.2, vaadates eestlaste ja teistest rahvustest inimeste liikumisi töötöu positsioonide vahel.

Siiski ei tähenda teistest rahvustest inimeste kõrgem töötöu aktiivsuse tase seda, et nende töötöu positsioon on soodsam, kuna aktiivsete hulka loetakse lisaks töötöavatele inimestele ka töötöud ja töötöd otsivad inimesed. Seega on vaja eraldi analüüsida ka töötöhoive ja töötöuse näitajaid.

2 Mittetöötöavad inimesed, kes sooviksid töötöd teha, kuid ei otsi enam aktiivselt töötöd, sest on kaotanud lootuse töötöd leida.

Tööhõive määr viitab sellele, kui suur osa kogu tööealisest elanikkonnast on tööturul hõivatud. Vaadates kvartaalseid muutusi perioodil 2006–2011, on eestlaste tööhõive määr teistest rahvustest inimeste omast olnud pidevalt suurem, kuigi erinevused ei ole olnud suured. Majanduskriisi tõi küll kaasa tööhõive määra kiirema kukkumise teistest rahvustest inimeste seas, kuid ka majanduskriisi tipus 2010. aasta I kvartalis jäi eestlaste ja teistest rahvustest inimeste tööhõive lõhe 5,6 protsendipunkti piirsesse (vt joonis 3.2). 2011. aasta kolmandas kvartalis jääb erinevus 1,3 protsendipunkti juurde, sellega on eestlaste tööhõive määr 61,4% ning teistest rahvustest inimeste seas 60,1%. Kuivõrd majanduskriisiga ei kaasnud nende aktiivsuse langus tööturul, vaid vastupidi – see kasvas – liikusid tööst ilma jäänud teistest rahvustest inimesed eelkõige töötute staatusse, mitte ei loobunud töö otsimisest (mitteaktiivsus).

Joonis 3.2. Tööhõive määr, % (vasak skaala) ja tööhõive määra lõhe, protsendipunkti (parem skaala)

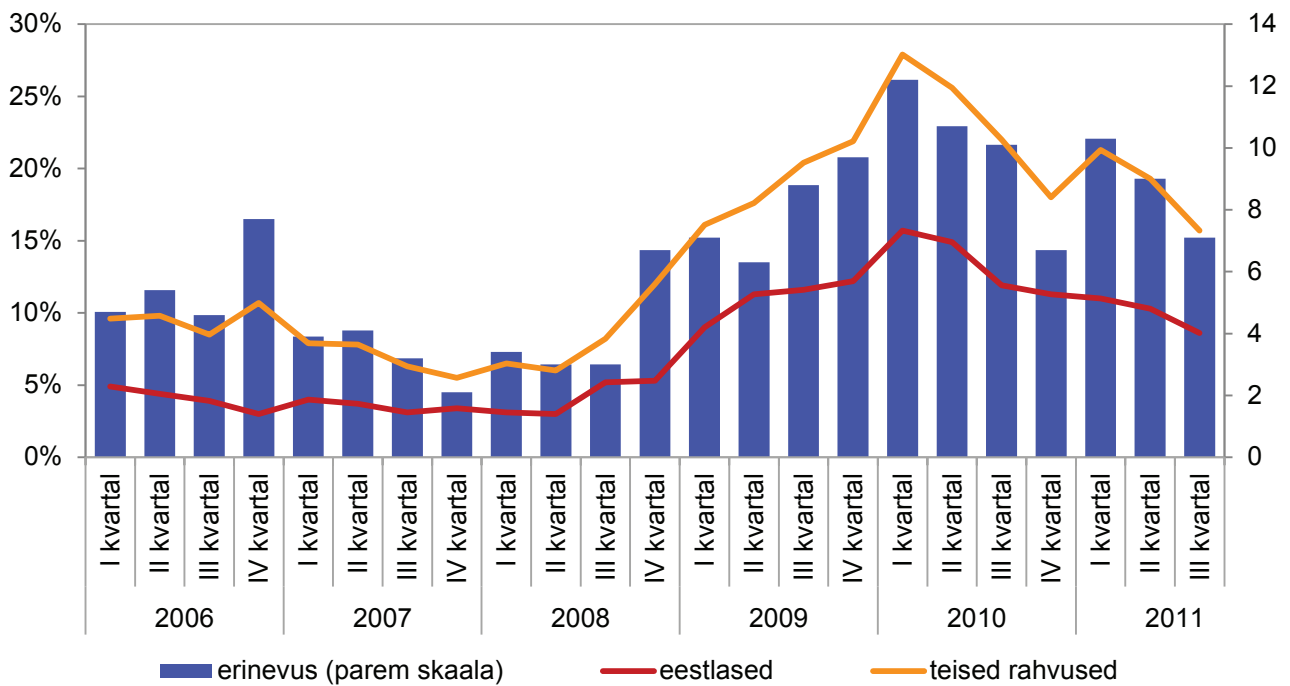
Allikas: Statistikaamet, Tööjõu-uuring

Tõepoolest, vaadates töötuse määras toimunud muutusi, on näha, et töötuse määr (s.o töötute osakaal kõigist tööturul aktiivsetest inimestest) on teistest rahvustest inimeste seas kasvanud märgatavalt kiiremini kui eestlaste seas. Kuigi ka töötuse langus on toimunud teistest rahvustest inimeste seas kiiremini, on eestlaste ja muust rahvusest inimeste vaheline töötuse lõhe jäänud siiski suuremaks kui kriisieelsetel aastatel. Teistest rahvustest inimeste töötuse määr püsib 2011. aasta III kvartalis 15,7% juures, samas kui eestlaste seas on see näitaja 8,6%. Krusell (2010) toob välja, et kriisi ajal vähendas teistest rahvustest inimeste töötuks jäämise tõenäosust tunduvalt eesti keele oskus. Eesti keele oskusega teistest rahvustest inimestel oli töötuks jäämise tõenäosus eestlastega peagu sama (Krusell 2010).

Põhjuseid, miks töötus kasvas teistest rahvustest inimeste seas nii palju kiiremini, võib olla mitmeid. Kuid üks põhjus on muust rahvusest inimeste koondumine tööturul nendele tegevusaladele, mida majanduskriisi tabas suurema hoobiga – töötlev tööstus ja ehitus. Enne majanduskriisi algust 2007. aastal töötas kõigist hõivatud teistest rahvustest inimestest 40% nendes kahes sektoris. Kuigi hõive oli ka eestlaste seas nendes sektorites võrreldes teiste sektoritega suurem – 29% –, jäi see siiski alla teistest rahvustest inimeste kõrgele osakaalule nendes sektorites.

Teiselt poolt oli kriisiaastatel teistest rahvustest inimeste jaoks ebasoodne ka ametialane struktuur. Rosenblad (2011) toob välja, et kõige enam tabas majanduskriisi oskustöölisi, kellest kriisi mõõnaperioodil olid töötud pooled. Samas oli töötus suurem ka lihttöölise ja masinaoperaatorite ning müügitöötajate seas. Nendel ametialadel töötas 2007. aasta seisuga 65% teistest rahvustest inimestest (47% eestlastest), sealjuures oskustöölisena töötas vastavalt 21% ning 15%.

Joonis 3.3. Töötuse määr, % (vasak skaala) ja töötuse määra lõhe, protsendipunkti (parem skaala)

Allikas: Statistikaamet, Tööjõu-uuring

Majanduskriisis on olnud kõige ebasoodsamas olukorras teistest rahvustest mehed, kellest majanduskriisi tipus olid töötud 35% kõigist tööturul aktiivsetest meestest. Teistest rahvustest naiste töötuse määr jäi maksimaalselt 22% juurde. Majanduskriisist olid kõige vähem mõjutatud eestlastest naised, kelle töötuse määr piirdus 11%-ga. Iseloomulik on veel ka see, et nii eesti kui ka teistest rahvustest meeste töötuse määr on langenud järsult, samas kui naiste töötuses toimuvad muutused aeglasemalt ning kiiret langust viimastel aastatel ei ole järgnenud. Juhul kui meeste töötus langeb jätkuvalt kiiremas tempos, võib tekkida oht naiste (eelkõige teistest rahvustest naiste) ebaproportsionaalselt kõrgemaks töötuseks.

Tööturg

3.1.2 TÖÖTURUL TOIMUNUD MUUTUSED INDIVIIDI TASANDIL

Eelnevalt kirjeldatud tööturu trendid peegeldavad tööturul toimunud muutusi väga üldistatud tasandil. Selleks, et vaadata indiviidi tasandil toimunud muutusi, on allpool vaadeldud seda, kuidas on toimunud inimeste liikumine tööturu seisundite vahel ning millised muutused on inimeste enda hinnangul nende tööelus toimunud.

Mobiilsus tööturu positsioonide vahel

Tööturu võimalikke seisundeid on kolm: hõivatus, töötus ja mitteaktiivsus. Tööturul toimub erinevate seisundite vahel pidev liikumine – töötud inimesed leiavad töö, teised jäävad töötuks või lahkuvad hoopis tööturult (tööturu mõistes mitteaktiivsus).

Liikumine tööturul viitab ühelt poolt töötajate võimalusele otsida oma oskustele ja vajadustele vastav töö. Kuid teiselt poolt ei ole selline tööturu paindlikkus soodne alati kõigile töötajatele. Näiteks on OECD (2010a) välja toonud, et töötajad, kes ei lahku töölt omalt soovil, võivad tõenäoliselt kogeda rohkem raskusi uue, võrdväarse palga ning töötingimustega töö leidmisel. Samuti on sellised paindlikkuse ebasoodsad mõjud tõenäolisemad majanduskriisi ajal ning sellele järgnevatel taastumisaastatel, mil tööd otsivate ning ühele töökohale konkureerivate inimeste arv on tavapärasest oluliselt kõrgem (OECD 2010a). Seega ei viita hõivest töötusesse liikumine alati negatiivset trendi, kuigi ohu märgiks on nt see, kui hõivest töötusesse liigub oluliselt rohkem inimesi kui töötusest tagasi hõivesse.

Erinevate tööturu liikumiste iseloomustamiseks võib konstrueerida maatriksi (vt tabel 3.1), mis viitab

üheksale võimalikule liikumisele, sh kolm nendest tähistavad stabiilsust (st aasta jooksul püsivust hõives, töötuses või mitteaktiivsuses).

Eamets (2008) on majanduskriisieelset perioodi analüüsid välja toonud, et eestlased vahetasid töökohta sagedamini kui teistest rahvustest inimesed. Samas liikus mitteaktiivsusesse rohkem eestlasi kui muust rahvusest inimesi. Erinev oli ka mitteaktiivsusest hõivesse liikumine, mis oli eestlaste seas kõrgem. Seega olid teistest rahvustest inimesed tööturul vähem dünaamilised, nad vahetasid vähem töökohti, kuid samuti ei loobunud muust rahvusest inimesed ka nii kergekäeliselt tööturul aktiivne olemisest kui eestlased.

Tabel 3.1. Töäjõu liikumiste maatriks

	E (hõive)	U (töötus)	I (mitteaktiivsus)
E (hõive)	EE ¹	EU	EI
U (töötus)	UE	UU	UI
I (mitteaktiivsus)	IE	IU	II

Märkus: E - hõivatud (i.k. employed); U - töötud (i.k. unemployed); I - mitteaktiivsed (i.k. inactive).

Selleks, et vaadelda, kas ja kuidas on muutunud tööturu seisundite vahel liikumine majanduskriisi aastatel ning milline see on olnud eestlaste ja teistest rahvustest inimeste seas, on allpool vaadeldud töäjõu liikumisi Eesti töäjõu-uuringu andmete põhjal perioodil 2006–2010. Iga aasta on vaadeldud vastava tööturu seisundit uuringunädalal ning üks aasta varem. Selle põhjal on konstrueeritud liikumised erinevate tööturu seisundite vahel (vt võimalikke liikumisi tabelis 3.1)³. Vaadatud on seda, kui suur osakaal 16aastasest kuni pensioniealisest töäjõust on mingi eelmainitud liikumise tööturul läbi teinud, ning võrreldud, kuidas tulemused erinevad eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vahel (vt tulemusi Lisa tabel 3.1).

Tabelis 3.2 on toodud kokkuvõtlikult eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vahelised erinevused tööturul liikumises 2010. aasta andmete põhjal. Tabelist on selgelt näha, et 2010. aastal jäid eestlased pigem hõivesse, samas kui teistest rahvustest inimesed on rohkem liikunud hõivest töötusse. Kuivõrd töötusest hõivesse liikumine eestlaste seas ka kõrgem, on teistest rahvustest inimesed jäänud töötus staatusesse aasta jooksul kinni. Samas on eestlaste puhul ringlus hõive ja töötuse vahel sujuvam. Siiski ei ole eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vahel erinevusi töötusest mitteaktiivseks jäämisel. Seega ei leia kinnitust eespool esitatud eeldus, et eestlased loobuvad töö otsimisest kiiremini ning seetõttu jäävad ka mitteaktiivseks rohkem.

Samas on mitteaktiivsusest töötusse liikumine teistest rahvustest inimeste seas oluliselt kõrgem, mis viitab taaskord nende suuremale aktiivsusele tööturul. Allpool on vaadeldud ka töäjõu liikumiste muutust ajas (2006–2010).

Tabel 3.2. Töäjõu liikumiste erinevused eestlaste ning teistest rahvustest inimeste vahel, 2010 (võrreldes aasta varasemaga)

	E (hõive)	U (töötus)	I (mitteaktiivsus)
E (hõive)	++	--	o
U (töötus)	+	-	o
I (mitteaktiivsus)	o	--	o

Märkused: ++, + eestlaste seas on vastavad osakaalud olulisel määral kõrgemad; --, - teistest rahvustest inimeste seas on vastavad osakaalud olulisel määral kõrgemad; o eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vahel ei ole erinevusi; ++, -- $p < 0,01$; +, - $p < 0,05$

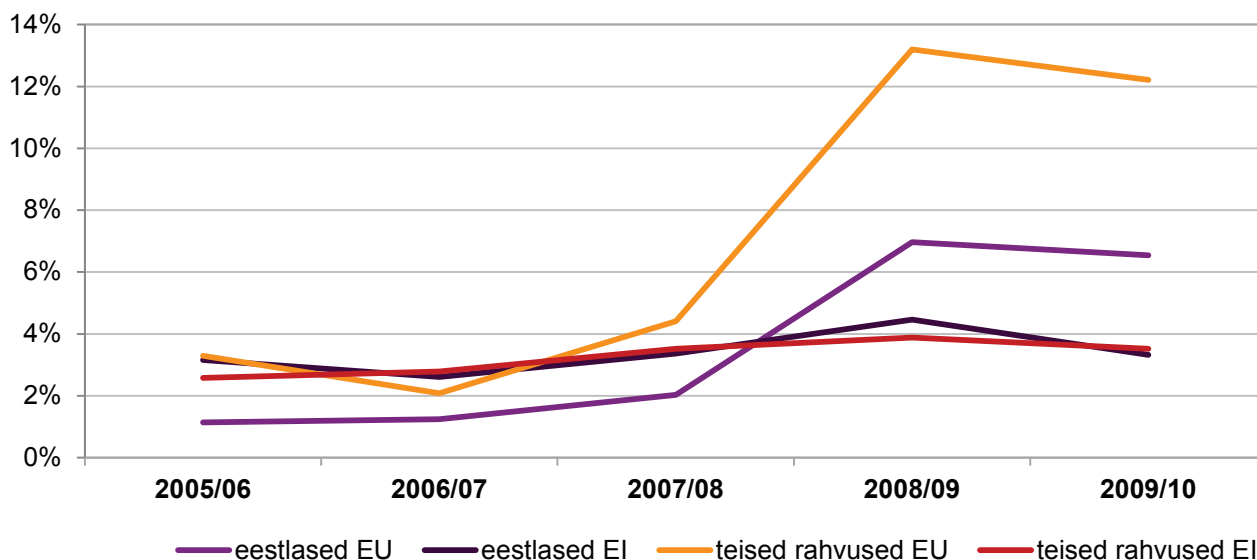
Kõige rohkem on neid inimesi, kes on aasta jooksul püsivad hõives (EE), kuid majanduskriisi aastatel on nende osakaal langenud 95% pealt 2006. aastal 88%-le 2010. aastal. Sealjuures on teistest rahvustest inimeste seas langus olnud kiirem, mis tähendab, et 2010. aastaks on nende tööealiste osakaal, kes olid eelmisel aastal hõivatud ning püsivad aasta hiljem endiselt hõives, eestlaste seas 90% ning teistest

3 Hõivesse jäämise puhul ei ole eristatud seda, kas inimene vahetas aasta jooksul töökohta või oli pidevalt samal töökohal.

rahvustest inimeste seas 84%. Kolm aastat varem oli näitaja vastavalt 96% ja 95%.

Vastavalt on suurenenud ka nende inimeste osakaal, kes on aasta jooksul hõivest töötuks jäänud, ulatudes teistest rahvustest inimeste seas 2010. aastal 13%-ni ning eestlaste seas 7%-ni. Samas ei ole märkimisväärselt muutunud nende inimeste hulk, kes oleks aasta jooksul töö kaotanud ning selle tagajärjel mitteaktiivseks jäänud (vt joonis 3.4).

Joonis 3.4. Hõivatute liikumine tööturu seisundite vahel uuringule eelnenud aastal rahvuse järgi, % hõivatutest

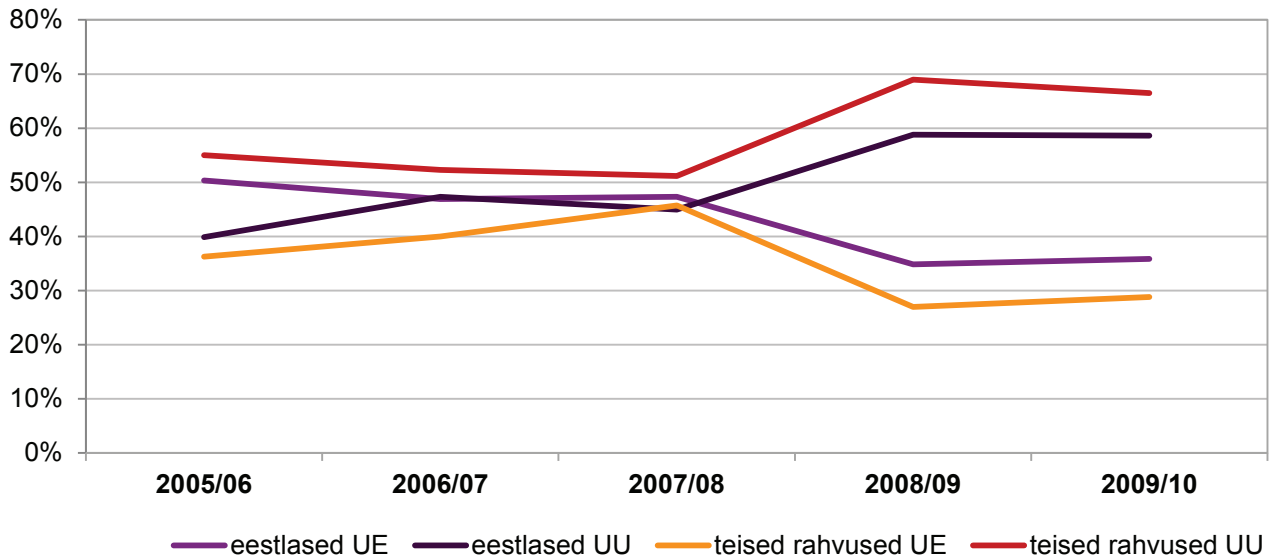
Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2006–2010.

Nende inimeste osakaal, kes on lõpetanud töö otsimise ja muutunud mitteaktiivseks, on püsinud üsna sarnasel tasemel nii eestlaste kui ka muust rahvusest inimeste seas, jäädes kogu vaadeldava perioodi jooksul alla 10%. Eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vahelised erinevused olid suurimad 2008. aastal (4,6 protsendipunkti), kuid on pea võrdsustunud 2010. aastaks (5,5% eestlaste ja 5,2% teistest rahvustest inimeste seas).

Seevastu töötute hõivesse saamisel ja töötuks jäämisel on rahvuste lõikes olnud suuremad erinevused. Eestlaste seas on töötusest hõivesse saamine olnud pidevas langustrendis ning jäänud ühtlasele tasemele

2009.–2010. aastal. Seevastu teistest rahvustest inimeste seas on olnud trend vastupidine – aastate jooksul on töötusest hõivesse liikumine kasvanud, kuigi majanduskriisi ajal oli 2009. aastal hõivesse liikumises ka langus. Siiski on teistest rahvustest inimeste seas nende töötute osakaal, kes aasta jooksul hõivesse liikunud, pidevalt olnud madalam kui eestlaste seas. Eestlaste seas on nende töötute osakaal, kes aasta jooksul ei ole oma tööturu staatust muutnud, kasvanud 59%-le 2010. aastal. Teistest rahvustest inimeste seas on vastav osakaal kasvanud 65%-le (vt joonis 3.5).

Joonis 3.5. Töötute liikumine tööturu seisundite vahel uuringule eelnenud aastal rahvuse järgi, % töötutest

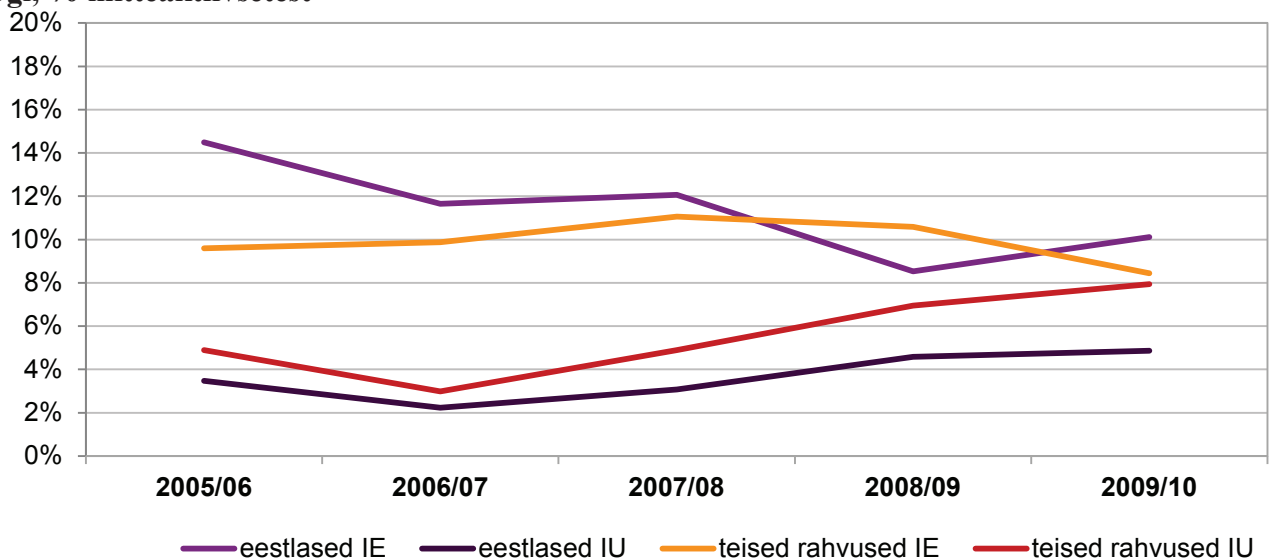

Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2006–2010.

Mitteaktiivsed inimesed on suuremas osas jäänudki mitteaktiivseks ning siinjuures eestlaste ja teiste rahvuste vahel suuri erinevusi ei ole (kogu vaadeldava perioodi jooksul ei ole aasta jooksul oma tööturu staatust vahetanud keskmiselt 85% mitteaktiivsetest). Mitteaktiivsusest hõivesse liikumisel ei ole eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vahel olulisi erinevusi, osakaal püsib 10–13% juures. Mitteaktiivsusest töötusse liikumine teistest rahvustest inimeste seas on eestlastega võrreldes olnud kogu perioodi vältel kõrgem ning erinevused on kasvanud majanduskriisi aastatel teistest rahvustest inimeste kasuks. Sealjuures on mitteaktiivsusest töötusse liikumine olnud kasvava trendiga (vt joonis 3.6). Teisisõnu tähendab see, et kui teistest rahvustest inimesed ka ajutiselt mitteaktiivseks muutuvad, on nad eestlastega võrreldes varmamad uuesti töötuskingule asuma.

Integratsiooni monitoriing 2011

Joonis 3.6. Mitteaktiivsete liikumine tööturu seisundite vahel uuringule eelnenud aastal rahvuse järgi, % mitteaktiivsetest

Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2006–2010.

Muutused tööelu erinevates aspektides

Siiski ei ole tööturu staatuse muutus ainus viis, kuidas majanduskriisi ajal inimeste tööelu võis muutuda. Koondamiste kõrval reageerisid ettevõtted kriisile ka tööaja ja palga vähendamisega (vt nt Eamets

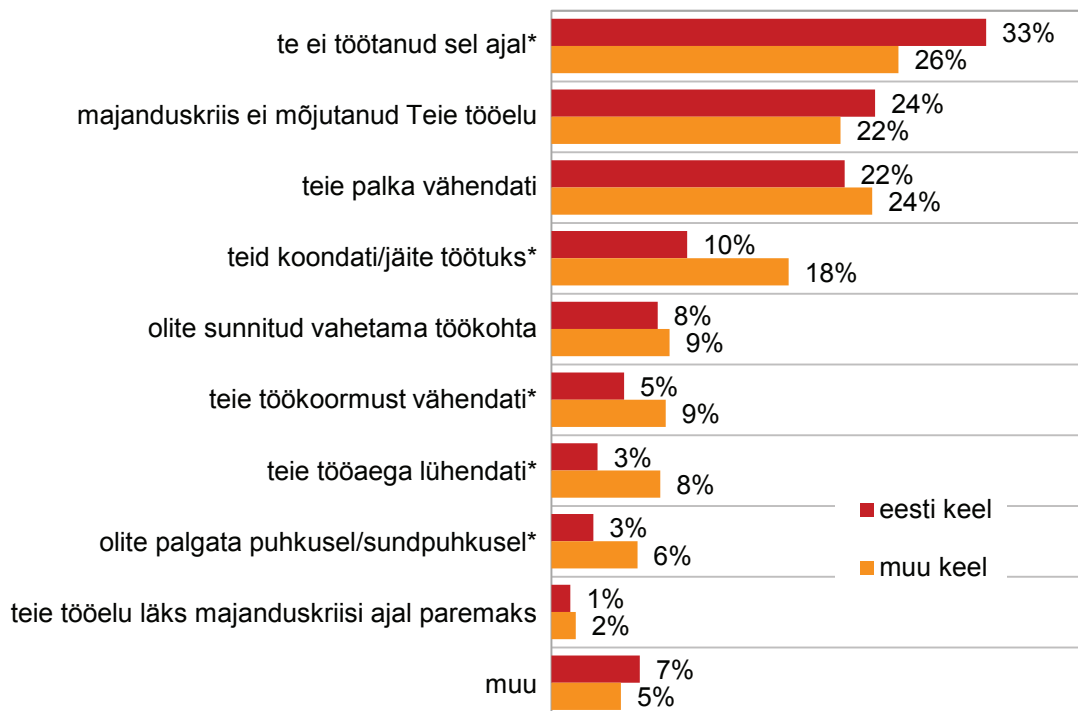
2011). Seetõttu on ka 2011. aasta integratsiooni monitooringus küsitud toimunud muutuste kohta tööelus majanduskriisi aastatel. Oluline on siiski silmas pidada, et lõpuni ei ole võimalik kindlaks teha, kas toimunud muutused on majanduskriisi tagajärg või oleks need toimunud ka ilma selleta. Siiski peegeldavad antud vastused inimeste tööelus toimunud muutusi nimetatud aastatel.

Kõige sagedamini nimetavad nii eesti kui ka muu emakeelega vastajad, et vastaja ei töötanud sel ajal (vt ka joonis 3.7). Umbes kolmveerand selliselt vastanud inimestest on uuringu hetkel pensionärid või õpilased. Sageduselt teisel ja kolmandal kohal nii eesti kui ka muu emakeelega vastajate seas on nimetatud, et majanduskriisi ei mõjutanud tööelu ning palka vähendati. Sealjuures ei ole emakeele järgi nende nimetamise sageduses olulisi erinevusi. Küll aga ütlevad muu emakeelega vastajad oluliselt sagedamini, et nad jäid majanduskriisi ajal töötuks (18% muu emakeelega vastajate seas ning 10% eestikeelsete vastajate seas). Ka teisi negatiivseid mõjusid tööelule on nimetanud just muu emakeelega vastajad sagedamini kui eestikeelsed vastajad, kuigi võrreldes teiste muutustega tööelus on neid vähem nimetatud (alla 10%).

Vastajate seas, kes vastasid „muu“, toodi sagedamini välja ka seda, et kriisi ajal töökoormus suurenes, samas kui palk jäi samaks. Seega olid ühel pool inimesed, kes kaotasid oma töökohad või kell koormust vähendati, ning teisel pool need, kelle töökohad säilisid, kuid kelle töökoormus väiksema tööjõu tõttu suurenes.

Joonis 3.7. Vastused küsimusele „Millised järgnevatest sündmustest mõjutasid Teie tööd ja tööelu majanduskriisi ajal (2008–2010)?“, emakeele järgi, %

Tööturg

Allikas: Integratsiooni monitooring 2011

Majanduskriisi ajal toimunud muutused tööelus eesti ja muu emakeelega naiste võrdluses ei erine, seda ühe erandiga. Nimelt kogesid muu emakeelega naised koondamist oluliselt sagedamini kui eesti emakeelega naised (vaid 7% eestikeelsetest naistest koondati või kaotasid töö majanduskriisi ajal, samas kui muu emakeelega naistest puutus sellega kokku 18% vastanutest).

Võrreldes eesti ja muu emakeelega mehi on erinevused suuremad. Eestikeelsete meeste seas on

rohkem neid, kes ei töötanud majanduskriisi ajal. Samuti vähendati muu emakeelega meeste palka oluliselt sagedamini kui eestikeelsetel meestel (vastavalt 28% võrreldes 19%-ga). Erinevusi on ka teiste negatiivsete muutuste osas tööelus, millega on muu emakeelega mehed kokku puutunud oluliselt sagedamini kui eestikeelsed, kuigi neid mainiti harvem (alla 10%), sh töökoormuse vähendamine, palgata puhkus/sundpuhkus ja tööaja lühendamine. See kinnitab, et just muu emakeelega mehed olid need, kes tunnetasid majanduskriisi ajal toimunud muutusi tööelus kõige valusamalt.

3.2 Tööturule sisenemine

3.2.1 HINNANGUD TÖÖ LEIDMISE VÕIMALUSTELE

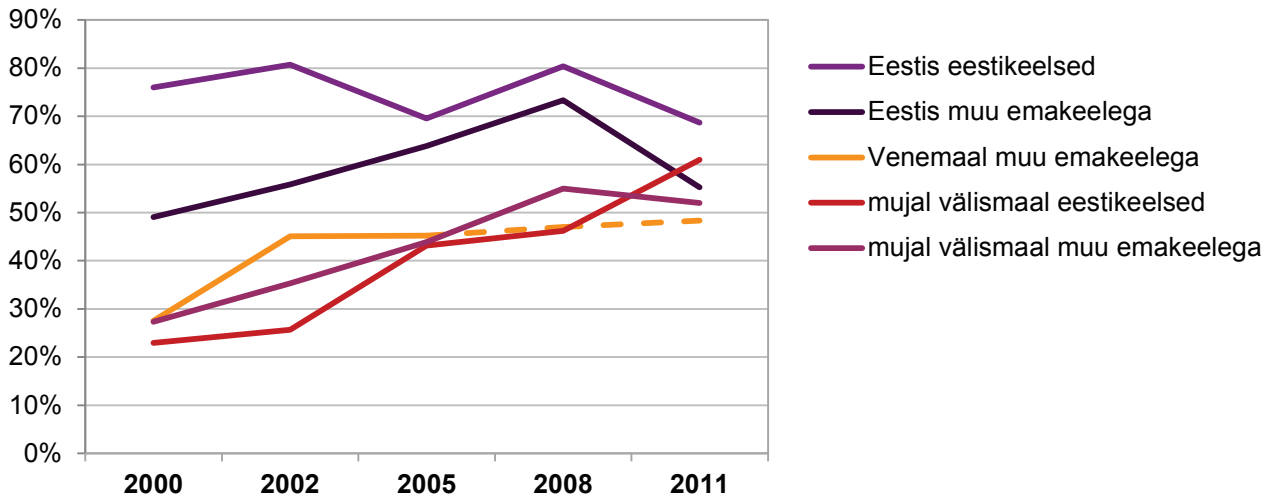
Tööturule sisenemine on ühelt poolt seotud töökohtade pakkumisega (vabade töökohtade olemasolu tööturul), kuid teiselt poolt ka sellega, kuidas hinnatakse ja tajutakse oma võimalusi. See omakorda mõjutab inimeste tööturukäitumist. Üks tegur, mis peegeldab inimeste arvamusi tööturu olukorrast ning enda võimalustest, on tööalane kindlustunne. Tööalase kindlustunde näitajana on läbivalt kõigi integratsiooni monitooringute raames vaadeldud enesehinnangut sobiva töö leidmise võimalustele.

Sõltuvalt aastast on vahemikus 2000.–2011. a 69–81% eestikeelsetest vastajatest hinnanud töö leidmist Eestis tõenäoliseks. Aastate lõikes on olnud kõikumisi, kuid 2011. aasta monitooringu järgi on vastajate enesekindlus kõige madalam (69% eestikeelsetest vastajatest arvab, et leiaksid Eestis töö kindlasti või tõenäoliselt). Samas oli ka 2005. aastal osakaal madal, vaid 70%. Muu emakeelega vastajate seas on Eestis töö leidmise positiivne hinnang pidevalt kasvanud, 49% pealt 2000. aastal kuni 73%-ni 2008. aastal. 2011. aastal on toimunud taas langus – 52% muu emakeelega vastajatest arvab, et võiks Eestis vajadusel tööd leida.

Perioodil 2000–2011 on pidevalt kasvanud muu emakeelega vastajate osakaal, kes peavad Venemaalt töö leidmist võimalikuks – 2000. aastal pidas seda võimalikuks vaid 28%, 2002. aastaks oli osakaal kasvanud juba 45% juurde ning on jäänud sealt alates stabiilseks – 45–48% juurde läbi kõigi monitooringute.

Viimase kümnendi jooksul on seoses Euroopa Liiduga muutunud üha lihtsamaks töö leidmine ka mujal välismaal. Seda peegeldavad ka varasemad integratsiooni monitooringu tulemused: kasvanud on nii eesti- kui ka muu emakeelega vastajate kindlus, et vajaduse korral on tööd võimalik leida mujalt välismaalt (v.a Venemaalt). Muu emakeelega vastajad on eestikeelsetega võrreldes pidanud seda võimalikuks pisut sagedamini. Siiski on eestikeelsed vastajad hakanud just majanduskriisi aastatel hindama kõrgemalt just välismaalt töö leidmise võimalusi. Kasv on jätkuvalt toimunud ka muu emakeelega vastajate seas, kuigi aeglasemalt, mille tulemusel hindavad 2011. aastaks eestikeelsed vastajad oma võimalusi välismaal tööd leida mõnevõrra kõrgemalt.

Joonis 3.8. Vastanute osakaal, kes leiavad, et töö leidmine oleks kindlasti või tõenäoliselt võimalik, emakeele järgi, 2000–2011

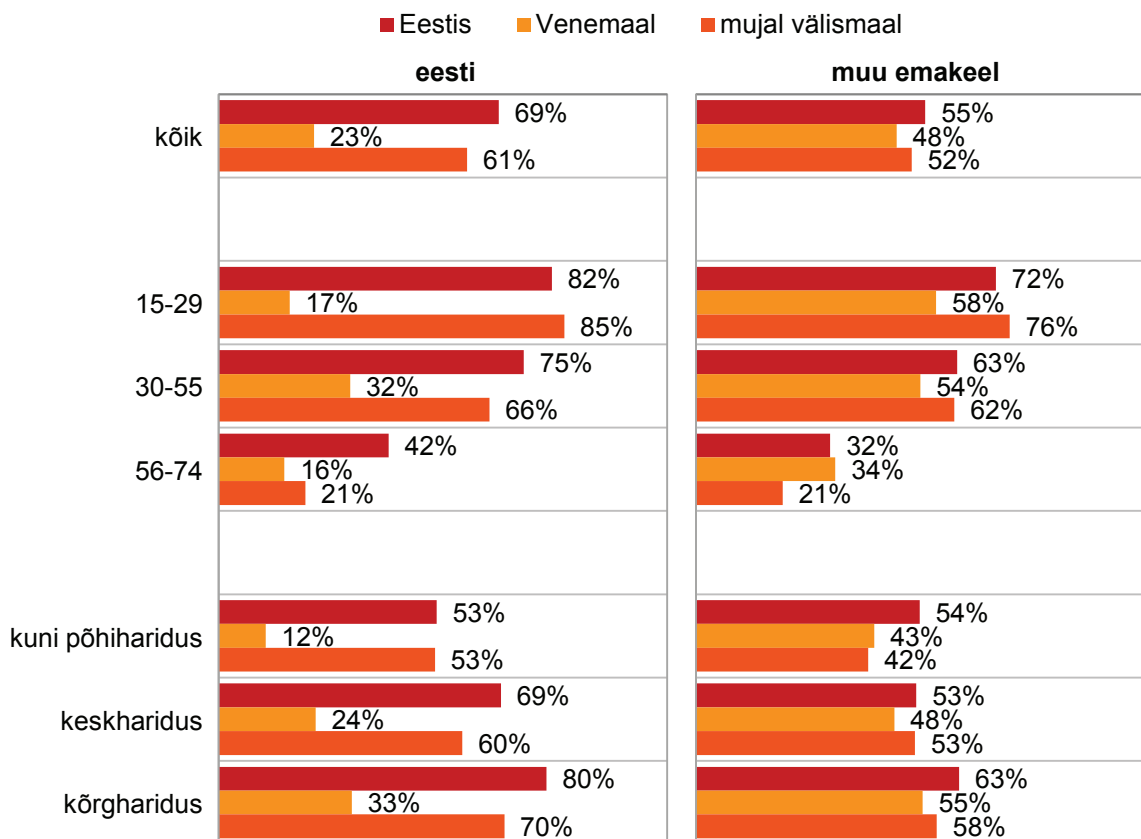

Märkus: Aastal 2008 ei olnud töö leidmise hinnanguid Venemaal eristatud; aastal 2000 ja 2002 on küsitud hinnanguid vaid nendelt inimestelt, kes parasjagu töötavad; aastatel 2002 ja 2005 kasutatud ankeedi vastamise keelt, emakeelt ei olnud küsitud. Allikas: Integratsiooni monitooringud 2000, 2002, 2005, 2008, 2012

Ka erinevate gruppide lõikes hindavad eesti ja muu emakeelega vastajad oma võimalusi tööd leida erinevalt. Kõige positiivsemalt hindavad oma tõenäosust tööd leida 15–29aastased noored, seda nii eesti kui ka muu emakeelega vastajate seas. Samuti on noortele iseloomulik see, et nemad hindavad kõige optimistlikumalt just töö leidmise võimalusi välismaal (v.a Venemaal). Kui keskmiselt peavad muu emakeelega vastajad võimalusi leida tööd välismaal ja Eestis enam-vähem võrdselt, siis vanusegruppide lõikes saab tuua välja teatud erisusi. Noored peavad kõige sagedamini tõenäoliseks töö leidmist välismaalt või Eestist (vastavalt 76% ja 72%) ning harvem arvatakse tööd leidvat Venemaalt (58%). Ka 30–55aastased muu emakeelega vastajad peavad töö leidmist tõenäolisemaks eelkõige Eestist või välismaalt (vastavalt 63% ja 62%) ning vähem Venemaalt (54%), kuigi erinevused hinnangutes on väiksemad kui noorte puhul. Kõige vanem vanusegrupp peab siiski töö leidmist tõenäoliseks eelkõige Venemaalt või Eestist (vastavalt 34% ja 32%). Selles vanusegrupis vaadatakse kõige väiksema optimismiga muu välismaa suunas (21%).

Oodatavalt peetaksegi kõige vähem tõenäoliseks töö leidmise 56–74aastaste vanusegrupis. Sellest vanusegrupist hindavad eestikeelsed vastajad oma töö leidmise tõenäosust kõige paremaks Eestis (42% arvab, et leiaks Eestist tööd kindlasti või tõenäoliselt), samas kui muu emakeelega vastajad peavad oma võimalusi kõige paremaks Venemaal (34%), kuid mitte oluliselt harvem ka Eestis (32%). Tähelepanu väärib ka see, et kõrgharidusega muu emakeelega vastajad hindavad võrreldes eestikeelsete vastajatega tõenäosust Eestist tööd leida heaks või väga heaks oluliselt harvem. Seega ei suurenda ka kõrghariduse olemasolu muu emakeelega vastaja enesekindlust tööturul võrreldes eestikeelsetega. Siiski, kui võrrelda muu emakeelega kõrgharitud vastajaid teiste muu emakeelega vastajatega, on nende enesekindlus tööd leida kõige suurem.

Joonis 3.9. Töö leidmise võimaluste tajumine emakeele, vanusegruppide ning haridustaseme lõikes, 2011

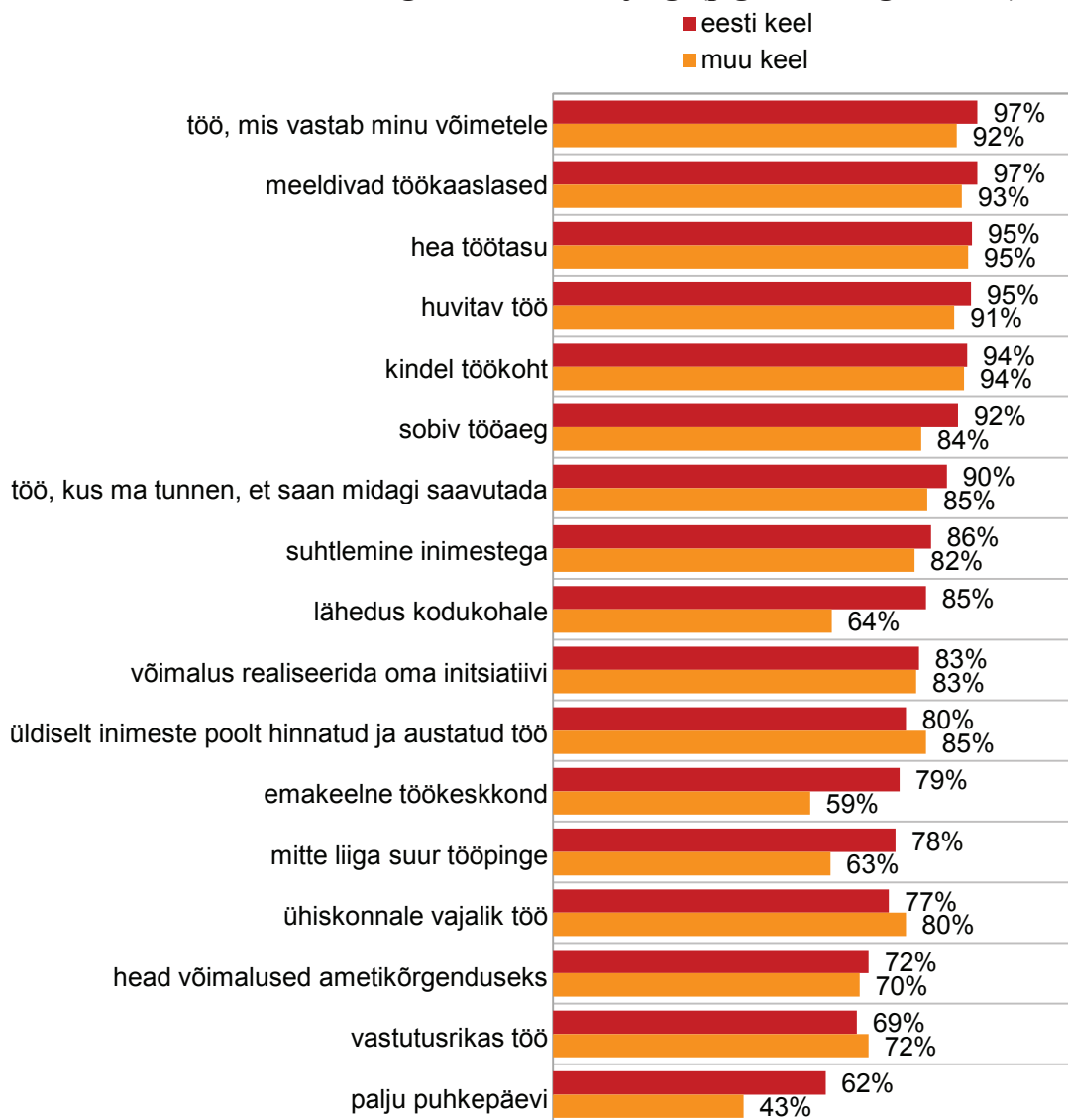
Märkus: kuni põhiharidus = algharidus + põhiharidus; keskharidus = keskharidus + keskeri- või kutseharidus
Allikas: Integratsiooni monitooring 2011

3.2.2 MILLISEL TÖÖKOHAL OLLAKSE VALMIS TÖÖTAMA?

Integratsiooni monitooringus on palutud vastajatel hinnata ka seda, millised tegurid on nende jaoks töö otsimisel olulised. Eesti ja muu emakeelega vastajad peavad võrdselt oluliseks head töötasu, kuigi eestikeelsetel vastajatel on ka muid tegureid, mida nad peavad veelgi olulisemaks, samas kui muu emakeelega vastajatele on just hea töötasu etteantud valikust kõige tähtsam kriteerium töö otsimisel. Nimelt peavad eestikeelsed vastajad muu emakeelega vastajatega võrreldes sagedamini veelgi olulisemaks ka meeldivaid töökaaslasi ning tööd, mis vastab võimetele. Samuti on eestikeelsetele vastajatele olulisem, et töö oleks huvitav. Hoolimata erinevustest on siiski nimetatud tegurid ka muu emakeelega vastajatel tähtsusest kõrgel kohal (oluliseks on pidanud üle 90% vastajatest) (vt ka joonis 3.10).

Palju olulisemaks peavad eestikeelsed vastajad ka töökoha lähedust kodukohale, mis lubab arvata, et eestikeelsed vastajad on vähem valmis töö nimel kaugemale liikuma kui muukeelsed vastajad. Kindlasti tuleb töö otsimisel oluliseks peetavaid tegureid analüüsides silmas pidada, et oma rolli võib siin mängida ka majandusolukord. Situatsioonis, kus muu emakeelega vastajad on töö leidmise osas pessimistlikumad (vt ka joonis 3.9 eespool), seatakse ilmselt potentsiaalsele tööle ka vähem nõudmisi ning seetõttu hinnatakse ka mitmeid tegureid vähem oluliseks kui eestikeelsete vastajate puhul.

Joonis 3.10. Töö otsimisel arvestatavad tegurid, emakeele järgi (pigem või väga oluline), %

Allikas: Integratsiooni monitooring 2011

Võrreldes omavahel erinevaid vanusegrupe, on näha, et Eesti noored on töökoha nimel valmis kõige vähem liikuma. Kui kõigi teiste vanusegruppidega võrreldes peavad muu emakeelega vastajate seas töökoha lähedust kodukohale oluliseks eelkõige üle 30aastased, siis eesti emakeelega vastajate seas peavad seda oluliseks just noored 15–29aastased.

Muu emakeelega vastajate seas peavad just vanemad vanusegrupid teiste vanuserühmadega võrreldes olulisemaks liiga suure tööpinge vältimist. Vastupidine on ka emakeelse töökeskkonna tähtsaks pidamine – kui nii 15–29- kui ka 30–55aastastega võrreldes peavad muukeelse elanikkonna seas seda olulisemaks just vanemad vanusegrupid, siis eesti emakeelega vastajate seas on emakeelne töökeskkond tähtsam just kõige noorematele vastajatele.

Soo lõikes palju erinevusi ei ole. Küll aga ütlevad muu emakeelega naised meestest sagedamini, et töö otsimisel on väga või pigem tähtis sobiv tööaeg.

Kui eelnev annab infot selle kohta, millised on vastajate ootused tööle, siis fookusgrupi intervjuudes uuriti suurettevõtete personalijuhtide käest, milliste kanalite kaudu nad oma töötajaid otsivad ning millised on nende ootused ja nõudmised tööjõule. Üldiselt viidati, et kuna suurettevõtetal on tihti vaja värvata korraga palju töötajaid, siis avaldatakse ka töökuulutused nii eesti kui ka vene keeles, et jõuda võimalikult laia sihtrühmani. Esitatavatest nõuetest seatakse esikohale töökohale vajaliku kvalifikatsiooni olemasolu ning samuti on vajalik keeleoskus.

„Üks on kindlasti see haridus, teine on see keeleteema ja ma ei usu küll, et ... seal midagi muud võiks taga olla.“

Diskussioon keeleoskuse ümber osutuski arutelu keskseks teemaks – kuivõrd oluline see on, mis keeli peab oskama ning kuidas mõjutab töö saamise võimalusi. Eelkõige sõltub see, kas ametikohale kandideerimisel nõutakse keeleoskust, konkreetsest ametikohast. On neid positsioone, kus nii eesti kui ka vene keele oskus on hädavajalik (nt klienditeenindajate puhul), kuid on ka ametikohti, kus see vajalik ei ole (nt lihttööd, kus ei ole vaja klientidega suhelda või kus saab ainult ühest rahvusest kliente teenindada – nt telefonimüügi puhul). Samuti varieerub keeleoskuse nõue piirkonniti: vene keele oskus on teatud piirkondades siiski klientidega kokkupuutumisel kohustuslik oskus. Samuti sõltub ametikohast see, mis keele oskust nõutakse – viidati, et on tekkinud ka üsna mitmeid töökohti/osakondi, kus nõutakse inglise keele oskust ning eesti või vene keele oskuse olemasolu ei ole seetõttu oluline.

„Aga mis teenindajaid puudutab, siis üldiselt me oleme ikkagi teenindajaid ... küll väga harva vaatame seda rahvust, aga vaatame seda B1 kategooriat, et see oleks olemas.“

„Muideks, kus saab väga ilusti keele järgi just nimelt neid ükskeelseid kasutada, on need samad telefoniteenindused. Sest seal sa saad küll nagu suhteliselt ... me ei küsi küll seda keelt, aga nad suunavad hästi sujuvalt ja kiiresti [helistajad] ära ja seal saab hakkama.“

Konkurentsituatsioonis, kus muu kvalifikatsioon on võrdne, eelistatakse selgelt kakskeelset inimest. Viidati, et vajadusel ollakse töökohal valmis ka keeleõpet pakkuma, kuid tööandja jaoks on odavam võimalusel valida töötaja, kes valdab juba tööle asudes vajalikul tasemel mõlemat keelt.

„Siis kui see buumi aeg oli, siis mina küll julgen öelda, et täiesti eelistasin kakskeelset ja soovitasin oma juhtidele ka /.../ [võttes tööle noore, kes keelt ei oska] sa võtad endale inimese, kes tegelikult ei suuda täita ... ta ei suuda seda tööd teha tegelikult. Sellega läheb tunduvalt kauem aega väljaõpetamiseks kui võtta see kakskeelne, kes juba ... kes suudab suhelda teisest [rahvusest] inimestega.“

Selles osas nähakse tulevikus ka potentsiaalse probleemi tekkimist – üha vähem noori inimesi oskab lisaks eesti keelele ka vene keelt ning valik sellistest inimestest, kes oskavad mõlemat keelt, jääb üha väiksemaks.

„Ma arvan, et viie aasta pärast meil on väga-väga suur probleem juba selles, et meie oma eesti inimesed ei oska vene keelt.“

Vajalikku keeleoskust hinnatakse peamiselt tööintervjuu käigus läbi vahetu suhtlemise. Eraldi keeletunnistuse olemasolu suuremas osas ei nõuta, kuigi on ka ametikohti, eelkõige avalikus sektoris, kus ka see on nõutav.

„Meil tuleb see ka vestlustes välja ikkagi, et kui juhataja neid inimesi tööle võtab, siis ta ju räägib nendega /.../ siis tegelikult on see tema asi aru saada, et kas ta ikkagi räägib sellele kategooriale vastavalt, niivõrd-kuivõrd või siis ta ei tee seda üldse.“

Lisaks sellele, millise karakteristikaga töökohta otsitakse, saab töö otsimise puhul hinnata ka seda, millises töökeskkonnas ollakse valmis töötama ning kuivõrd ollakse valmis töötama koos teisest rahvusest inimestega. Selleks on uuritud nii käesolevas kui ka varasemates monitooringutes vastava hoiaku muutumist – kuivõrd ollakse valmis töötama kollektiivis, kus enamik inimestest on teisest rahvusest (eestikeelsete vastajate puhul venelased, muu emakeelega vastajate puhul eestlased). Erinevate

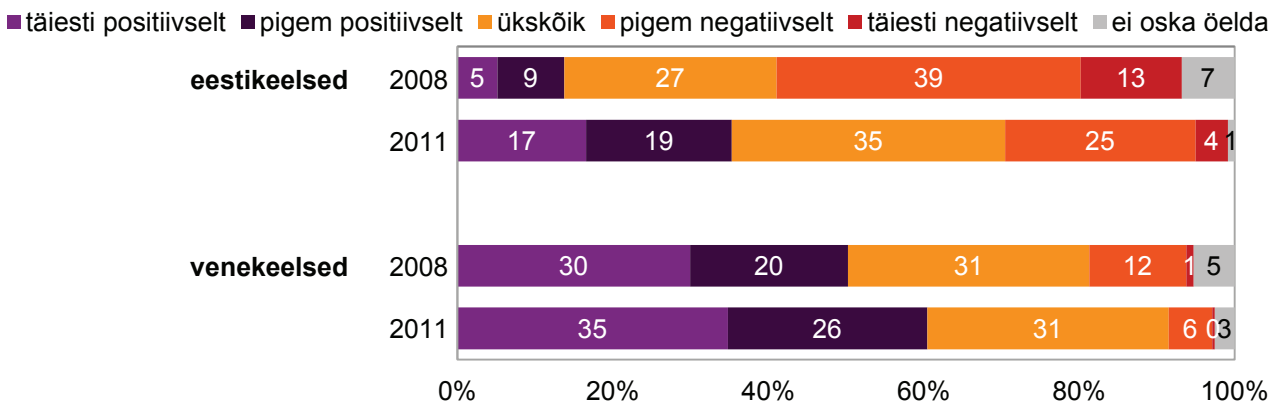
monitooringute lõikes on küsimus mõnevõrra muutunud. Seetõttu on võrreldavad 2008. ja 2011. aasta monitooringu tulemused, kus küsiti, kuidas suhtutakse sellesse, kui tuleks töötada või õppida kollektiivis, kus enamik on venelased/eestlased. Aastatel 2000, 2002 ja 2005 küsiti valmisolekut minna töötama või õppima kollektiivi, kus on palju teisest rahvusest inimesi (küsimine „Kas Te põhimõtteliselt lähete?“).

Aastatel 2000, 2002 ja 2005 ei olnud kuigi palju välistajaid (mingil juhul ei lähete või kindlasti ei lähete) ei venekeelsete vastajate (3–13%) ega ka eestlaste seas (8–22%) (Helemäe 2008). Võrreldes 2008. ja 2011. aasta tulemusi on näha eestikeelsete vastajate seas negatiivse suhtumise suurt vähenemist (vt joonis 3.11 allpool). Kui 2008. aastal suhtus täiesti negatiivselt 13% ja pigem negatiivselt 39% eestikeelsetest vastajatest, siis 2011. aastaks on neid vastavalt 4% ja 25%. Siiski on endiselt eestikeelsed vastajad oluliselt sagedamini negatiivselt meelestatud kui muu emakeelega vastajad. Sarnaseid trende peegeldab ka suhtumine teisest rahvusest ülemusesse, kuigi ülemuse rahvusesse suhtumine on pisut tolerantsem. Eestikeelsete vastajate seas on positiivselt meelestatute osakaal kasvanud 19% pealt ligi pooleni kõigist vastajatest, sealjuures kõige rohkem on kasvanud nende osakaal, kes suhtuks teisest rahvusest ülemusesse täiesti positiivselt. Positiivselt meelestatute osakaal on kasvanud ka muu emakeelega vastajate seas, kuigi väiksemas tempos.

Monitooringud ei anna vastust sellele, millest sellised muutused suhtumises on toimunud. Siiski tuleks siinkohal vaadata kummagi uuringu toimumise hetke ning vastaval ajahetkel ühiskonnas olevat taustakonteksti. 2008. aasta monitooring oli esimene pärast 2007. aasta nn pronksiööd, mistõttu need sündmused võisid eestlaste negatiivset meelestatust mõjutada veel aasta hiljemgi. Teiselt poolt on 2011. aasta uuringu kontekstiks majanduskriis ning raskemini kättesaadavad töökohad võivad mõjutada ka häälestatust töökoha valikul.

Joonis 3.11. Suhtumine sellesse, kui tuleks töötada või õppida kollektiivis, kus enamik on venelased/eestlased, emakeele järgi, %

Tööturg

Allikad: Integratsiooni monitooring 2008, 2011

2011. aasta integratsiooni monitooringu raames tehtud fookusgrupi intervjuu suurete võtete personaaljuhtidega viitas samuti, et üldiselt on erinevast rahvusest inimesed valmis ühes töörühmas/kollektiivis töötama ning probleeme sellega ei ole. Kollektiivid või töörühmad kujunevad loomulikult töö käigus ning eelkõige muudel alustel kui rahvus.

„Ma küll ei ole veel tähele pannud, et ma oleks liialt sellele tähelepanu pööranud või kuidagi kõva häälega suunanud, et nüüd te peate kõik koos olema, te peate lõimuma ja te peate tegema ... see on nii loomulik protsess, see tuleb ... see on selline vaikiv kokkulepe, et me olemegi kõik kollektiiv.“

Siiski on koos töötamise eelduseks teatud elementaarsel tasemel keeleoskus, kui töösituatsioon eeldab omavahelist suhtlemist. Seetõttu võib ühelt poolt olla valmisolek töötada erinevast rahvusest

kolleegidega, kuid kui kollektiivis peamiselt suhtluseks kasutatava keele oskus puudub, võib see siiski osutada takistuseks.

„Aga just et kui sa oma töökaaslasega oma keeles mulised seda ja teist, aga kui see on teises keeles nii raske teha, siis sa ei hakka seda väga ... lihtsalt, pigem on see, mitte suhtumise pärast.“

Personalijuhid tõid välja, et sellised töökeskkonnad, kus koos töötavad erinevast rahvusest inimesed, on kasulikud mitmele osapoolale. Ühest küljest on see vajalik tööandjale, eelkõige kui töö eeldab klientidega suhtlemist. Teiselt poolt saavad ka töötajad keelt praktiseerida. Mitmel juhul on töötajate rotatsioon olnudki keeleõppe eesmärgil teadlik valik, suunates töötajad ajutiselt teise keelekeskkonda, mis võimaldab ka intensiivsemat keelepraktikat.

„Meie oleme ka täheldanud seda, et inimesed kas või näiteks Narvas, nad ütlevad, et /.../ tahaks varem tulla, sellepärast, et ta tunneb, et tal kaob ikkagi selle pooleteist aastaga, kui ta on ainult oma venekeelses keskkonnas, siis tal kaob täiesti jälle eesti keele oskus ära. Selles mõttes ma arvan küll, et inimesed ikkagi väga teadlikult just nimelt valivad ka tööandjaid selle järgi, et kus ma saan minna teise keskkonda ja õppida.“

„Minu arust töökollektiivis täiesti toimib ka see, et kui tuleb vene inimene kollektiivi, sellest ollakse ka väga n-ö elevil, see on jälle teisipidi võimalus siis natukene vene keelt mõnel inimesel õppida.“

Kokkuvõttes arutati personalijuhtide fookusgrupi intervjuul ka seda küsimust, milline saab ja peaks olema töökeskkonna roll lõimumise soodustamisel. Ühelt poolt on suurtele ettevõtetele iseloomulik erinevast rahvusest inimeste olemasolu töötajate seas, kuid kuivõrd toimub lõimumine töökeskkonnas?

Viidati, et integratsioon töökohal on eelkõige vahetu juhi vastutada, kes peab hoolitsema selle eest, et erinevate töögruppide vahel toimuks koostöö.

„Eks see kultuuri hoidmine või see inimeste koos hoidmine, eks see on ikkagi otseste juhtide töö eelkõige. Kui tal on seal omad osakonnad, siis ta peab ikkagi selle eest seisma, et nad oleks ikkagi üks meeskond.“

Samas tõdesid personalijuhid, et ka töö iseloom võib olla see, mis põhjustab teatud keelepõhist eraldatust ka töökeskkonnas – nt olukordades, kus töörühmad moodustataksegi just keeleoskuse alusel.

„Ikkagi see venekeelne klient ei lepi sul iialgi umbkeelse ... riigikeelse teenindaja, tema selgelt tahab ka sellist oma kultuuri- ja keelekontekstiga teenindajat, et seal meil on küll niiviisi, et on ikkagi täiesti /.../ teatud mõttes keele järgi segmenteeritud /.../ ja see loobki selle, et sul tekivad ka sellised venekeelsed tiimid /.../“

Arvati ka seda, et töökeskkond kui lõimumise soodustaja saab toimida eelkõige suurtes ettevõtetes, kus tihti ongi vaja mitme keele oskamist ning seetõttu ka erinevast rahvusest inimeste osakaal on suurem. Väikesed ettevõtted saavad endale rohkem lubada vaid ühekeelset kollektiivi ning ei nõua erinevate keelte oskust.

„Ma arvan, et see töötabki nii, et kui on sellised väiksemad ettevõtted, kus üks keel domineerib, siis tõenäoliselt sinna on raske sulanduda. Ma arvangi, et sellised suured ettevõtted, kellel täpselt ei ole vahet või kellel ongi vaja kakskeelsust, et seal see toimib nagu väga hästi, aga pigem on täna see eraldumine just nendest väiksematest kohtadest.“

3.2.3 VENEKEELSE TÖÖJÕU PEAMISED PROBLEEMID TÖÖTURULE SISENEMISEL

2011. aasta integratsiooni monitooringu raames korraldati üks fookusgrupi intervjuu ka töötukassa ametnikega ning tööturuprojektide elluvijatega. Nendega vesteldi teistest rahvustest inimeste kui tööturu riskirühma probleemidest, arvestades nende rolli tööturuteenuste pakkujana.

Üldiselt võib välja tuua, et venekeelsete töötute tööturule sisenemise probleem on kompleksne ja siin ei ole lihtsaid lahendusi. Sageli kõige suurem alusprobleem on siiski vähene eesti keele oskus, millest kasvavad välja ka mitmed teised probleemid ning eristuvad väga erinevate probleemidega sihtrühmad.

Kui rääkida registreeritud töötutest, siis iseloomustab suurt osa eesti keele oskuse puudumine või selle vähene/ebapiisav valdamine. See ilmneb ka registreeritud töötute statistikast, mis näitab, et 2011. aasta lõpu seisuga ei osanud eesti keelt 37% kõigist registreeritud töötutest. Keeleoskuse puudumine hakkab töö otsimist mõjutama väga erinevalt. Oluline on allpool olevat analüüsi lugedes silmas pidada, et kõik need probleemid ei ole iseloomulikud üksnes venekeelsetele töötutele, vaid võivad olla probleemiks ka eestikeelsete töötute puhul.

Ühe esimese probleemina seoses puuduliku keeleoskusega kasvab välja info puudus nii tööturuteenuste kui ka tööturu olukorra ja tööturu võimaluste kohta. Ühelt poolt on see tingitud vene kogukonna teatud suletusest ja isoleeritusest, mis väljendub eestlastest erinevate infoallikate kasutuses. Teiselt poolt on see seotud info halvema kättesaadavusega nii riigi, KOV kui ka erinevate projektidega seotud allikatest – venekeelse info puudumine või selle puudulikkus (lühendatud versioonid). Sageli on ingliskeelset informatsiooni rohkem kui venekeelset (asutuste internetikodulehekülgedel, voldikutes jne). Mõlemad faktorid soodustavad moonutatud või isegi valeinfo levikut.

„Nad usuvad pigem sedasama infot, mis liigub selle kogukonna sees, kui nad võtavad vastu selle, mis tuleb väljastpoolt ja mis oleks õigem ... valeinfo liigub, siis see on nende meelest õigem kui see, mis tuleb väljast õige info.“

Puudulik teave seostub ka teadlikkusega oma õigustest töösuhtes – infopuuduses tekivad müüdid ja valearusaamad, mis teeb lihtsamaks ka töötajate ärakasutamise. Nii on viidatud, et puudulik teave viib ka olukorrani, kus ollakse nõus töötama seaduses ettenähtust halvemate töötingimustega või sootuks ebaseaduslikult.

„Võib-olla just tingitud sellest teadmiste vähesusest, et nad palju rohkem nõustuvad mitteametlikult töötama. Ja nad isegi ei teadvusta endale, mis sellega kaasneb või mis põhjused on. Ja nad ei julge ka tööandjale minna ja öelda, et kuulge, nii need asjad ei käi, ma tahan lepingut. Ja kõige kurvemad näited ongi, kus inimene aastast 90 ametlikult töötanud ei ole ja kui küsida, et millega te tegelenud olete, et te ei ole ju kodus istunud niisama, ah, ma olen siin haltuurat teinud, siin-seal ja kokkuvõttes on see, et tal on väga korralik töökogemus, aga kõik on mitteametlik. Ja sellest juba tulevad järgmised probleemid: sotsiaalkindlustus, pension kunagi tulevikus jne.“

Osade töötute jaoks on eesti keele mitteoskamine ka n-õ mugavaks vabanduseks ennast tõrjutuna tunda. Madalat keeleoskust teadvustatakse endale ning võetakse juba vastav hoiak, seda võetakse enda staatusena ühiskonnas, mida ei ole enam võimalik muuta. See on probleemiks näiteks 40–45aastaste vanusegrupis, kes võtavad hoiaku, et enam ei olegi võimalik keelt ära õppida, see on rohkem lastele.

„Nad tihti teadvustavad seda endale ja osaliselt ka positsioneerivad ennast niimoodi, et see ongi loomulik, et nad on nõrgemal positsioonil, et neil peabki olema raskem. See on see hoiak, et ma peangi olema see tõrjutu justkui, et see on loomulik, et mul on kuidagi kehvem.“

Eraldi probleemide ringina võib vaadelda ka avatuse puudumist lahendustele ja erinevatele võimalustele. Ühest küljest on see probleemiks pika tööstaaziga inimestel, kes on töötanud ühel töökohal, kuid nüüd töö kaotades ei ole esiti valmis võtma vastu teistsuguseid tööpakkumisi või alternatiivseid võimalusi. Samas on ümber- või täiendõpe tihti vajalik, kuivõrd oskused on väga ühekülgsed ning seotud spetsiifilise tööloiguga. Teiselt poolt toodi välja ka kinnistunud stereotüüpide probleemi – on välja kujunenud teatud meeste- ja naistetööd ning ei olda valmis võtma vastu töövõimalusi, mis ei vasta nendele kinnistunud stereotüüpidele.

„Seal on veel grupp, kes ... just need keskealised, üle 40–50, kes on tegelikult töötanud pool oma elust ühes tehases, ta on teinud ühte ja sama liigutust, ta ei oskagi muud teha ja noh, nendega on kõige raskem, et ta ei õpi ka keelt, sest tal ei olnud seda vaja. Ja siis tekib see, et nüüd mind ei ole kellelegi vaja enam ja ...“

Eraldi probleemide ringi võib koondada kokku teadmiste ja oskuste devalveerumise märksõna alla. Siinjuures on keskne küsimus selles, kuivõrd väärtuslikud ning rakendatavad on omandatud teadmised ja oskused ning haridus tänapäeval tööturul. Siin võib välja tuua näiteks inimesed, kes on omal ajal omandanud hea kõrghariduse/rakendusliku hariduse Venemaal või ka Eesti kõrgkoolides vene keeles, kuid millele tänapäeval tööturul enam rakendust ei ole võimalik leida. Samuti toodi fookusgrupi intervjuus välja noored, kes on omandanud täiesti venekeelse kõrghariduse tänapäeval. See võib olla seotud ühelt poolt sooviga omandada haridus täiesti venekeelsena või teiselt poolt ka infopuudusega – teadlikkuse puudumisel on kergem sattuda reklaami ohvriks ning valida ükskõik milline kõrgharidus. See kombineerituna vähese või täiesti puuduva keeleoskusega teeb konkurentsivõime tööturul oluliselt väiksemaks, hoolimata kõrghariduse olemasolust.

„Väga paljud, kes on omandanud mingi väga hea kõrghariduse selle aja kohta, aga just Venemaal, ja kui nad nüüd tulevad siia ja kui keelt ka ei ole, siis on hästi raske, vot sellele erialale ei ole võimalik tööle saada, et mis siis edasi saab ...“

Eraldi kompleksne sihtrühm on ka kooli katkestanud inimesed, kes on omandanud vaid põhihariduse või isegi mitte seda. Lisaks keeleoskusele puudub ka haridus ning on keeruline leida lahendusi, et jätkata hariduse omandamist. Ka valmisolek tagasi kooli minna võib olla piiratud. Leitakse, et eriti probleemseks muutus see majanduskasvu ajal, kui koolid jäeti pooleli eesmärgiga (eelkõige ehitussektoris) raha teenida. Nüüd on kooli jätkamine palju keerulisem.

„Minu arust murelapsed on need, kellel ... kas on siis lähtuvalt perekondlikest võimalustest, et inimestel on põhiharidus ja siis eesti keelt ei räägi. Vot sealt edasi saada. Neil ei ole haridust, neil ei ole kogemust ja neil ei ole eesti keelt. Ja siis kui välja pakkuda, et kui on mingid projektid, et minna näiteks edasi õppima, siis nad nagu väga ei taha ega julge sinna ka minna.“

Täiesti eraldi probleemide ning vajadustega sihtrühma moodustavad ka inimesed, kes on pikalt olnud kodus kas last või kedagi teist hooldamas või kellel ei ole olnud vajadust majanduse headel aegadel tööl käia. Sellega on kadunud tööharjumus ning taas kombineerituna vähese keeleoskusega on töö leidmine problemaatilisem.

„Sealsamas kõrvale tõmmates on üks grupp veel, kes on lastega kodus olnud, on nüüd ... need, kellel on olnud võimalik väga kaua olla koduproua, lihtsalt kodus, sest mehel oli nii hea töökoht, et ei olnud vajadust minna... Ja nüüd on siis see seis, et mees on ka kas töötuks jäänud

või ei lähe enam nii hästi ja vot nüüd ei ole enam seda tööoskust-tööharjumust, tahet, keelt. See on ka üks päris suur ...“

Tööandjate eelarvamusega suhtumist vene keelt kõnelevasse tööotsijasse ei tajuta. Tööandja seisukohalt on eelkõige olulised oskused/teadmised, korralikkus ja kohusetundlikkus. Küll aga rõhutati siin jällegi riigikeele oskust.

„... ainus moment, mis võib tekkida, on jällegi see keelemoment, kus tööandja ütleb, et teate, mul on töötajad kõik eestlased, ma ise räägin vene keelt hästi kehvasti, et ma ei saa teda võtta, ma ei suuda talle töökäskusid kätte anda ja kolleegid ei saa temast aru.“

Kuigi probleemid tööturul eristuvad, on ootused tööturuteenustele samad: „Töötud on töötud ja siin ei ole vahet, kas nad on eestlased või venelased – vajadused ja ootused on ühesugused.“ Samuti on sarnane ka valmidus abi otsida ja teenuseid kasutada. Tähelepanu kahte momenti, mis eristab siin vene keelt kõnelevaid töötuid – abi otsimisel (Töötukassast, projektidest) oodatakse enda suhtes personaalsemat lähenemist (suuremat osalemist, hoolivust ja rohkem seletamist) ning koolitustest oodatakse/küsitakse kindlasti eesti keele õpet, kus ka algõppe osas on väga suur nõudlus.

Töötukassa abist/tööturuprojektis osalemisest loodavad intervjueeritute hinnangul töötud (sõltumata rahvusest) saada:

- rohkem erialaseid koolitusi – kas täiend- või ümberõppe kujul. Sellistesse üldistesse teemadesse nagu CV kirjutamise, avalduste koostamine, kandideerimise nipid suhtutakse vähemalt alguses skeptiliselt – „milleks mul seda nüüd vaja on ...“;

- kodukohale võimalikult lähedal toimuvaid koolitusi;

- materiaalsel/rahalist motivatsiooni – stipendiume, päevaraha vms toetusi koolituse, projektis olemise ajaks, kusjuures olulist rolli mängib ka rahalise kompensatsiooni suurus. Sageli otsustatakse selle põhjal, kas tasub/tahetakse üldse osaleda koolitusel või mitte.

Intervjuudes välja toodud võimalikud lahendused eespool analüüsitud tööturuprobleemidele on esitatud kokkuvõtlikult alljärgnevas tabelis 3.3.

Tabel 3.3. Võimalikud lahendused tööturuprobleemidele

probleemid	võimalikud lahendused
puudulik eesti keele oskus	parem ligipääs eesti keele algõppele (mitte ainult kõrgematel tasemetel) – selle järele on väga suur nõudlus; keeleõppe fookuse viimine kodakondsuse saamiselt töölesaamisele ja tööturul hakkamasaamisele; eesti keele intensiivne ja kvaliteetne õpetamine juba alg- ja põhikoolis, et gümnaasiumis ei tekiks õpilasel suuri raskusi riigikeeles õppida; intensiivne eesti keele õpe ülikoolide juures venekeelsete tudengite jaoks. On näiteid, kus rakendatakse antud strateegiat ja on saadud häid tulemusi;
teadmiste ja oskuste devalveerumine	psühholoogiline abi, nõustamine. Samas on oluline, mis kujul seda pakutakse – psühholoogilise abina pakkudes tekitab sisemist protesti – „psühholoogiline = psühhiaatriline“; ümberõppe programmid; kutse- ja karjäärinõustamine nii täiskasvanutele kui ka juba koolis (sh kvaliteetne karjääriõpe ja -nõustamine ka vene koolides), info tööturul vajalikest erialadest;
väiksem informeeritus, teabepuudus või puudulikkus	venekeelse info edastamine sihtrühmale täismahus – „ja kui sa loed Eesti ajalehte, ajakirjandust ja kui sa vaatad, mismoodi on need teatud uudised seal samas Ida-Virumaal /.../ ja venekeelsele lugejale ära dešifreeritud, siis on täiesti kaks erinevat uudist. Kaks erinevat ... see, mida taheti öelda eesti ühiskonnale, öeldi, ja seal on tõlgendatud absoluutselt erinevalt vene ühiskonnale, absoluutselt teine sõnum“; info kättesaadavus vene keeles – nii riigi, KOV kui ka erinevate projektidega seotud allikatest. Täismahus ja sihtrühma erisusi ja vajadusi arvestades;
pooleli jäänud haridustee	paindlikud õppimisvõimalused (töö kõrvalt hariduse omandamine), kombineeritud keeleõpe;
suletus alternatiivsetele võimalustele, pikk tööstaaz ühel töökohal.	usaldusliku inimese olemasolu, oluline on konsultantide roll ja pädevus sihtrühmaga töötada, kultuurilise tausta tundmine; individuaalse nõustamise pakkumine, eelistatakse pigem individuaalset lähenemist kui grupinõustamist;

Ühe soovitusena kajas intervjuudes räägitud teemadest välja ka see, et juba olemasoleva keeleoskusega inimestel on tihti vaja ka kõrgtaseme keeleõpet, sest on erialasid ja valdkondi, kus nõutakse korrektse kirjakeele oskuse olemasolu. Lihtsalt heast keeleoskusest alati ei piisa, teatud töökohtadele kandideerimiseks peab oskama kõrgtasemel keelt.

„Ma olen rääkinud mõnede ettevõtete personalijuhtidega ja siis tuleb välja, et paljud vene rahvusest inimesed on õppinud kõrgkooliõpingute jooksul eesti keele üsna hästi selgeks, aga on siiski mõningad ametid, kus nad ikka ei pääse lõögile.“

3.3 Karjäärivõimalused

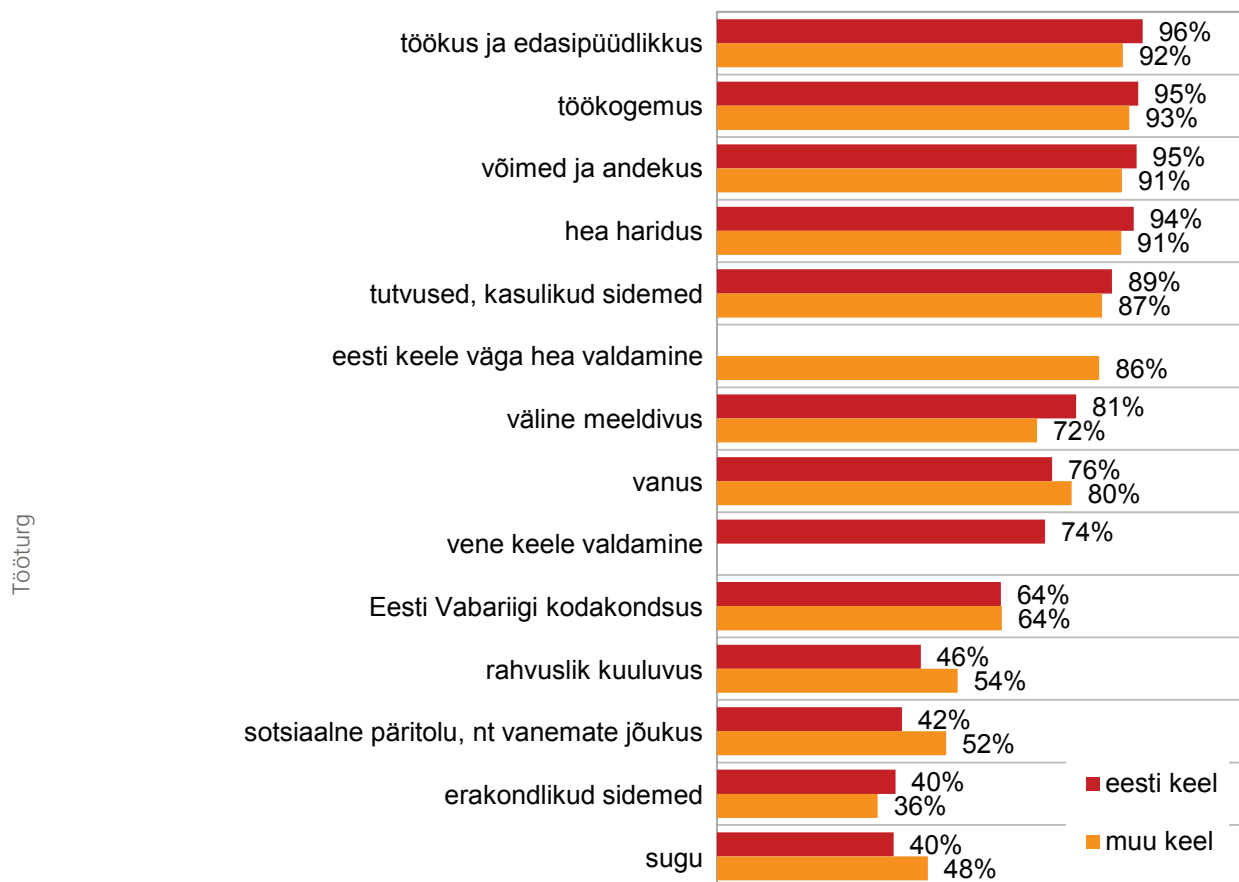
2011. aasta integratsiooni monitooring keskendus ka sellele, millised on eesti ja muu emakeelega vastajate hinnangul karjääri tegemiseks olulised tegurid. Vastused on toodud joonisel 3.12. Kõige sagedamini nimetatavates aspektides eesti ja muu emakeelega vastajate vahel suuri erinevusi ei ole. Näiteks töökust ja edasipüüdlikkust nimetavad eestikeelsed vastajad mõnevõrra sagedamini (96%), kuigi see on üks enim mainitud tegur ka muu emakeelega vastajate seas (92%). Eestlased peavad sagedamini oluliseks ka välist meeldivust võrreldes muu emakeelega vastajatega (81% võrreldes 72%-ga). Samuti peavad vene keele valdamist oluliseks karjääri edendamise teguriks 74% eesti emakeelega vastajatest ning eesti keele valdamist 86% muu emakeelega vastajatest. Eestikeelsete vastajatega võrreldes peavad muu emakeelega vastajad karjääri tegemisel olulisemateks teguriteks ka rahvuslikku kuuluvust (54% peab oluliseks või väga oluliseks), sotsiaalset päritolu ja sugu, kuigi neid tegureid on nimetatud oluliselt harvem.

Teatud erinevused võib välja tuua ka vanusegruppide lõikes. Näiteks sotsiaalset päritolu peavad karjääri tegemisel oluliseks eelkõige vanemad põlvkonnad, seda nii eesti kui ka muu emakeelega vastajate seas. Sama lugu on ka erakondlike sidemetega, mida peavad oluliseks just 56–74aastased. Vene keele

valdamist peavad eesti keelsete vastajate seas noored (15–29aastased) vähem oluliseks kui vanemad vastajad. Ootuspäraselt peavad just vanemad vanusegrupid (56–74) töölasel edasiliikumisel oluliseks teguriks vanust, seda nii eesti kui ka muu emakeelega vastajate seas.

Eesti emakeelega vastajate seas peavad sotsiaalset päritolu ja erakondlikke sidemeid olulisemaks just mehed, samas kui naised peavad olulisemaks välist meeldivust. Muu emakeelega vastajate seas meeste ja naiste vastused ei erinenud, v.a eesti keele valdamise osas, mida pidasid olulisemaks naised (90% võrreldes meeste 81%-ga).

Joonis 3.12. Töölaseks edasijõudmiseks oluliseks või väga oluliseks peetavad tegurid, emakeele järgi, 2011 (%)

Allikas: Integratsiooni monitooring 2011

Ka personalijuhid on fookusgrupi intervjuudes kinnitanud ülal toodud tulemusi, et edutamisel on esimesel kohal on siiski võimed, vajaliku hariduse olemasolu, aga ka edasipüüdlikkus ja motivatsioon edasi liikuda. Toodi välja mitmeid häid näiteid karjääri tegemisest nii eestlaste kui ka teistest rahvustest inimeste seas. Siiski oli ka arvamusi, et teatud tasandil toimub selektsioon – nt eestikeelses kollektiivis eelistatakse eestlasest ülemust. Samuti tõdeti seda, et uute töökohtade vabanedes on tihti kandidaadid keskastme juhi kohtadele eelkõige eestlased.

„Kui vaadata neid kandideerimisi, siis üldiselt ikkagi eestlasi tuleb rohkem keskastme juhtide kohtade peale, ma mõtlen meie asutuses.“

3.4 Töölane koolitus

Selleks, et hinnata, kuidas üldiselt oskuste ja teadmiste täiendamisse ja elukestvasse õppimisse suhtutakse, on 2011. aasta integratsiooni monitooringus küsitud „Kuivõrd oluline on Teie arvates üldiselt oskuste ja teadmiste pidev täiendamine?“. Hinnangute erinevused eesti ja muu emakeelega vastajate seas on väikesed. Eestikeelsed vastajad peavad oskuste ja teadmiste pidevat täiendamist pisut sagedamini väga oluliseks, samas on muu emakeelega vastajad nimetanud sagedamini, et see on pigem oluline (vt tabel 3.4). Väikesed erinevused ilmnevad ka siis, kui võrrelda keskmise haridusega inimeste ning naiste vastuseid emakeele järgi, kus muu emakeelega vastajate seas on neid, kes peavad õppimist väga oluliseks, pisut rohkem. Siiski jäävad kõigi gruppide lõikes nende inimeste osakaalud, kes peavad õppimist kas pigem või üldse mitte oluliseks, 1–5% vahele, muu emakeelega vastajate seas ka kuni 6%-ni.

Tabel 3.4. Kuivõrd oluline on Teie arvates üldiselt oskuste ja teadmiste pidev täiendamine? Emakeele järgi, %

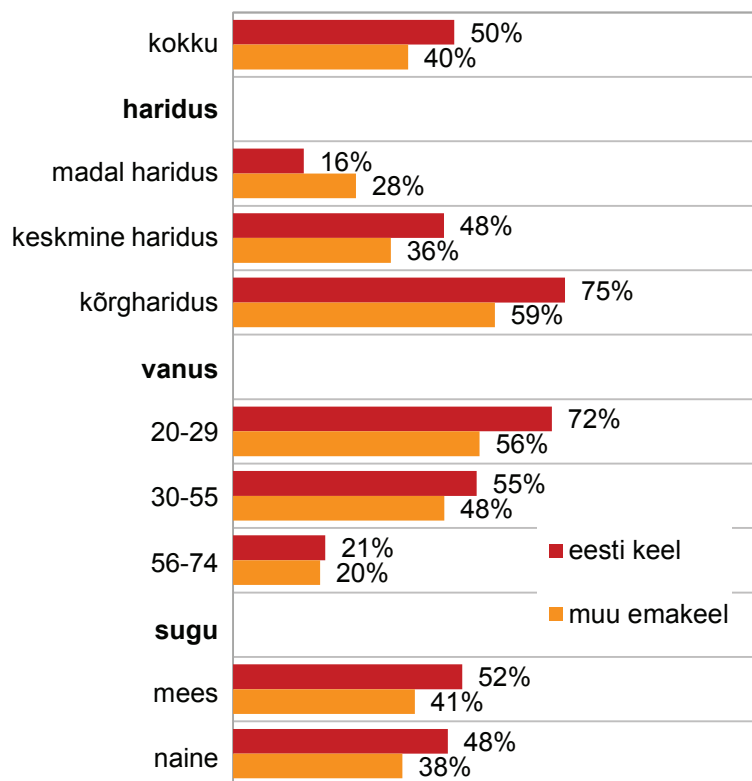
	emakeel	
	eesti keel	muu keel
pole üldse oluline	1%	1%
pigem ei ole oluline	1%	4%
pigem oluline	25%	28%
väga oluline	72%	67%

Allikas: Integratsiooni monitooring 2011

Kuigi üldiselt peetakse õppimist oluliseks, siis realselt osaletakse õppetegevuses vähem. Tööjõu-uuringu andmetel on võimalik jälgida alates 1997. aastast elukestvas õppes osalemist uuringule eelnenud nelja nädala jooksul (sh formaalhariduse omandamine, mõnel koolitusel või töölasel konverentsil osalemine jms). Selle kohaselt on eestlaste elukestvas õppes osalemine olnud teistest rahvustest inimeste osalemise tasemest pidevalt mõnevõrra kõrgem ning lõhe aja jooksul palju muutunud ei ole (eestlaste osaluse määr on pidevalt 3–4 protsendipunkti kõrgem).

Integratsiooni monitooringus on uuritud lähemalt, kui paljud inimesed on töölaseks oma teadmisi või oskusi viimase aasta jooksul täiendanud. 2011. aastal täiendasid viimase aasta jooksul oma erialaseid või töölaseid oskusi ja teadmisi võrreldes muu emakeelega vastajatega eestikeelsed vastajad oluliselt sagedamini (50% eestikeelsetest vastajatest ning 40% muu emakeelega vastajatest). Samas need erinevused emakeele lõikes kaovad, kui vaadata teadmiste ja oskuste täiendamist vaid madala haridusega inimeste seas või ka 30–55- ja 56–74aastaste seas. Seega tuleneb see erinevus elukestvas õppes peamiselt sellest, et kõrgharidusega ja noored eesti keelt kõnelevad inimesed täiendavad oma erialaseid või töölaseid oskuseid ja teadmisi eriti aktiivselt. Teine oluline erinevus eesti ja muu emakeelega vastajate vahel on see, et muu emakeelega vastajate seas on erinevate gruppide vahelised erinevused väiksemad kui eestikeelsete vastajate seas. Näiteks madala ja kõrge haridusega inimeste vahel on eestikeelsete vastajate seas 58 protsendipunkti erinevus, samas kui muu emakeelega vastajate puhul jääb see 31 protsendipunkti juurde. Samuti on muu emakeelega inimeste seas väiksem lõhe noorima ja vanima vanusegrupi vahel, kes on oma teadmisi või oskusi täiendanud. Teisisõnu on muu emakeelega inimesed elukestvas õppes osalemise poolest teineteisega sarnasemad, sõltumata nende haridusest või vanusest. Eesti emakeelega inimeste hulgas on aga käitumine väga erinev, sõltuvalt sellest, milline on inimese haridus või vanus.

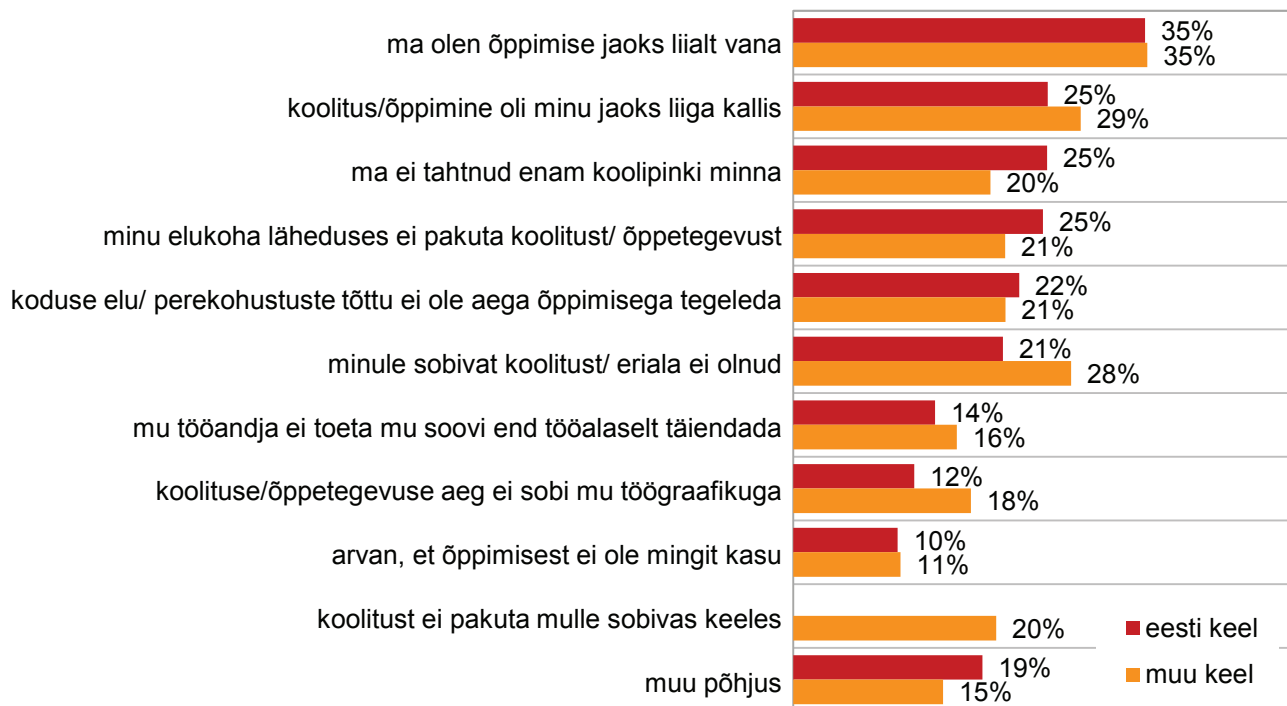
Joonis 3.13. Kas Te olete viimase 12 kuu jooksul täiendanud oma erialaseid/töölaseid oskusi ja teadmisi? Emakeele, hariduse, vanuse ja soo järgi, %

Allikas: Integratsiooni monitoriing 2011

Nendelt, kes ei ole osalenud viimase aasta jooksul täiendkoolitusel, küsiti, mis on olnud selle põhjuseks. Nii eesti kui ka muu emakeelega vastajad toovad kõige sagedamini välja, et ollakse õppimise jaoks liialt vana (mõlemad 35%). Mõlemal juhul tuuakse teise põhjusena välja õppimise kallidust (vastavalt 25% ja 29%). Kolmandana leiab muu emakeelega vastajatest 28%, et sobivat koolitust või eriala ei ole, ning eestikeelsetest vastajatest, et ei taha enam koolipinki minna (25%). Eesti ja muu emakeelega vastajate mitteesalemise põhjused erinevadki selle poolest, et muu emakeelega vastajad leiavad sagedamini (28%), et sobivat koolitust või eriala ei ole saadaval ning et koolituse aeg ei sobi töögraafikuga (18%). Asjaolu, et koolitust ei pakuta sobivas keeles, on välja toonud 20% muu emakeelega vastajatest (sageduselt kuues väljatoodud põhjus, küsitud vaid venekeelsetes intervjuudes). See viitab muukeelse (peamiselt venekeelse) koolituse pakkumise vähesusele.

Joonis 3.14. Põhjused, miks ei ole viimase aasta jooksu erialaseid/töölaseid oskusi ja teadmisi täiendanud, emakeele järgi, %

Allikas: Integratsiooni monitooring 2011

Võrreldes mitteosalemise põhjuseid vanusegruppide lõikes ei saa emakeele järgi palju erinevusi välja tuua. Küll aga tuleb välja, et vanemates vanuserühmades toovad eestikeelsed vastajad sagedamini põhjustena välja seda, et ei soovi õppida (ma ei tahtnud enam koolipinki minna; arvan, et õppimisest ei ole kasu). Võrreldes mitteosalemise põhjuseid soo lõikes on näha, et meeste seas toovad koduse elu ja perekohustuste tõttu tekkivat ajapuudust põhjuseks sagedamini muu emakeelega vastajad, naiste seas aga eestikeelsed vastajad.

Kokkuvõte

Majanduskriisi aastatel on muutused tööturul viinud teatud määral lõhede suurenemiseni eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vahel. Siiski on praeguse seisuga veel vara lõplikke järeldusi teha, kuna tööturg ei ole veel saavutanud stabiilsust. Positiivne on see, et majanduskriisi aastad ei ole toonud kaasa suurt kasvu mitteaktiivsete arvus. Vastupidi, teistest rahvustest inimeste seas on tööturu aktiivsus isegi kasvanud. See tähendab, et inimesed on valmis tööle asuma ning ei ole loobunud tööotsingutest. Küll aga on teistest rahvustest inimesed jäänud rohkem kinni töötü staatusesse ning ei ole saanud sealt tagasi tööturule liikuda nii palju kui näiteks eestlased. Sellega on kasvanud teistest rahvustest inimeste töötuse määr ning selle erinevuse vähendamisel peaks rõhk olema just tööturumeetmetel.

Seoses võimalike tööturumeetmetega toodi uuringu raames korraldatud fookusgrupi intervjuus välja mitmeid mõtteid selle osas, mis on muu emakeelega töötute suurimad probleemid tööturul ning millised võiks olla nende lahendused. Üks iseloomulik joon, mis on kõigi probleemide puhul läbiv, on puudulik eesti keele oskus. See on probleemiks suurele osale töötutele teistest rahvustest inimestele. Siiski ei ole üksnes keeleõpe see lahendus, mis tagab tööturul koheselt parema konkurentsivõime. Kombineerituna teiste probleemidega tekitab see kompleksse tööturu probleemide ringi, mis vajab keerukamat lähenemist ning erinevate teenuste kombineerimist. Erinevate probleemide ringidena on fookusgrupi intervjuul välja toodud:

- puudulik info tööturu võimaluste kohta;
- hoiak, et keeleoskuse puudumine ongi kestav probleem ning seda lahendada ei ole võimalik;
- avatuse puudumine erinevatele lahendustele ja võimalustele (valikuvõimaluste nägemine);
- teadmiste ja oskuste devalveerumine (omandatud hariduse olulisuse kaotamine tööturu

konkurentsisis).

Teiselt poolt ei avaldunud majanduskriis tööturul üksnes koondamistes ja töökoha kaotustes. Inimeste tööelu on mõjutanud ka muud muutused, sealjuures on muu emakeelega inimesed kogenud viimastel aastatel rohkem töökoormuse vähendamist, tööaja lühendamist, palgata puhkust jms. Seega on tuleviku suhtes oluline silmas pidada ka seda, kas sellised muutused on tööturul püsivad ning kas see toob kaasa töötingimuste erinevust eesti ja muu emakeelega elanikkonna vahel.

Uuringus on vaadatud ka seda, kuidas hinnatakse oma võimalusi leida tööd Eestis või välismaal (sh eraldi Venemaal), hoolimata sellest, kas tegelikult on ka reaalne plaan välismaalt tööd otsida. See viitab sellele, millised on ootused tööturu suhtes, kust arvatakse vajadusel tööd leidvat. Seoses tööturu keerulise olukorraga on oodatult vähenenud optimism Eestist tööd leida, kuigi eesti emakeelega vastajatel on selle arvelt kasvanud lootused välismaa osas. Muu emakeelega vastajad on ka selle võimaluse osas skeptilisemaks muutunud. Ootused muutuvad ka põlvkondade lõikes. Kui noored, 15–29aastased ja 30–55aastased arvavad tööd leidvat eelkõige Eestis või välismaal, siis vanimas vanusegrupis hinnatakse oma võimalusi paremateks eelkõige Venemaal või Eestis, vähem mujal välismaal. Seega vaadatakse Eesti kõrval üha optimistlikumalt ka töö otsimisele välisturul.

Läbivalt on uuringu erinevates etappides tõusnud esile keeleoskuse väärtustamise küsimus. Fookusgrupi intervjuu personalijuhtidega näitas selgelt, et tööle kandideerimisel peetakse oluliseks keeleoskust – nii eesti kui ka vene keele oskust. Teoreetiliselt on sellega tekkimas teatud erialadel ja töökohadel konkurentsieelis vene emakeelega noortele, kes on eesti keele selgeks saanud, võrreldes eesti noortega, kes on vene keelt vähe omandanud. Ka küsitlus näitas, et eesti emakeelega noored peavad karjääri tegemisel vene keele oskust palju vähem oluliseks kui eestikeelsed vanemad vanusegrupid. Samuti tõstasid selle ühe probleemina tööturuteenuste pakkujad ning tõid välja, et tugev keeleõpe, mis tegeleks keeleoskuse probleemiga tulevaste töötajate puhul, on nii eesti kui vene noortele vajalik juba koolis.

Eraldi teemade ringina on käesolevas uuringus käsitletud ka tööalast õpet. Tööturuteenuste pakkujad tõid välja, et juurdepääs täiend- ja ümberõppele on oluline probleem. Ühest küljest on küsimus

motiveerituses täiend- ja ümberõppes osaleda ning teiselt poolt ka ligipääsus koolitustele. Toodi välja, et erinevates keeltes koolituste kättesaadavus võib olla piirkonniti erinev ning eeldab seetõttu ka Eesti piires liikumist (nt toodi, et Tallinna ja Tartu piirkonnas on koolitused mõlemas keeles paremini kättesaadavad kui teistes Eesti piirkondades). Ka inimeste küsitlus näitas, et kuigi teadmiste ja oskuste pidevat täiendamist peavad oluliseks kõik vastajad, olenemata vanusest, haridusest või soost, siis tegelik koolitustel osalemine annab teise pildi. Koolitusel osalevad eestikeelsed vastajad sagedamini kui muu emakeelega vastajad. Sealjuures toovad mitteosalejad välja, et selle põhjuseks on õppimise kallidus või et sobivat koolitust/eriala ei ole, samuti, et ollakse liiga vanad õppimiseks. Muu emakeelega vastajad leiavad ka eestikeelsetest sagedamini, et koolituse aeg ei sobi töögraafikuga. Sobivas keeles koolituse puudumist on toonud välja 20% muu emakeelega vastajatest. Ühest küljest on mitteosalemise põhjused seega seotud suhtumise küsimustega (motivatsioon, soov, huvi õppida), kuid teiselt poolt ka institutsionaalsete probleemidega, mida on kergem toetusmeetmetega lahendada või leevendada (nt rahalised toetused koolitusel osalemiseks, mitmekülgsem koolituste valik erinevates keeltes jms).

KASUTATUD KIRJANDUS

- Eamets, R. (2004). Eesti tööturu paindlikkus Euroopa Liiduga liitumise kontekstis. [www] http://www.mattimar.ee/publikatsioonid/majanduspoliitika/2002/2002/1_Makromaj_sotspol/04_Eamets.pdf (20.12.2011).
- Eamets, R. (2011). Tööturg, tööturu paindlikkus ja majanduskriis Balti riikides. – Eesti Inimarengu Aruanne 2010/2011. Inimarengu Balti rajad: muutuste kaks aastakümnet. / Toim M. Lauristin. Eesti Koostöö Kogu: Tallinn. [www] http://www.kogu.ee/public/eia2011/EIA_2011.pdf (20.12.2011).
- Helemäe, J. (2008). Töölane eneseteostus ja selle võimaluste tajumine. – Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2008. Uuringu aruanne. [www] http://www.meis.ee/raamatukogu?action=download2&book_id=196 (5.1.2012).
- Krusell, S. (2010). Majanduslanguse põhjustatud muutused tööturul. – Eesti Statistika Kvartalikirj, nr 1/10. [www] <http://www.stat.ee/dokumendid/51811> (12.12.2011).
- Lepik, A. (2010). Töötud mitte-eestlased Eesti tööturul. – Sotsiaalministeeriumi toimetised, nr 6/2010. [www] http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V2|jaanded/Toimetised/2010/toimetised_20106.pdf (22.12.2011).
- OECD (2010a). OECD Employment Outlook 2010: Moving Beyond the Job Crisis. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD (2010b). International Migration Outlook. SOPEMI 2010. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Rosenblad, Y. (2011). Tööturg majanduskriisi teises pooles. – Eesti Statistika Kvartalikirj, nr 2/11. [www] <http://www.stat.ee/dokumendid/55316> (3.1.2012).

Lisad

Lisa tabel 3.1. Liikumine tööturu seisundite vahel, 2005/2006 – 2009/2010, %

kokku						
tööturu seisund t-1	tööturu seisund t	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
E	E	95.19	95.82	93.77	86.83	88.2
	U	1.84	1.52	2.82	8.94	8.41
	I	2.97	2.67	3.41	4.24	3.39
U	E	43.19	43.36	46.54	31.27	32.54
	U	47.55	49.83	47.94	63.6	62.31
	I	9.26	6.81	5.52	5.13	5.14
I	E	12.97	11.11	11.76	9.36	9.65
	U	3.92	2.46	3.63	5.2	5.71
	I	83.11	86.43	84.62	85.44	84.64
eestlased						
tööturu seisund t-1	tööturu seisund t	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
E	E	95.7	96.15	94.61	88.57	90.14
	U	1.14	1.24	2.03	6.97	6.54
	I	3.16	2.61	3.36	4.46	3.32
U	E	50.31	46.88	47.3	34.82	35.85
	U	39.88	47.3	44.98	58.8	58.6
	I	9.81	5.82	7.72	6.39	5.55
I	E	14.49	11.65	12.06	8.53	10.11
	U	3.48	2.23	3.08	4.58	4.86
	I	82.03	86.13	84.87	86.89	85.03
teistest rahvustest inimesed						
tööturu seisund t-1	tööturu seisund t	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
E	E	94.14	95.14	92.07	82.92	83.68
	U	3.29	2.08	4.41	13.2	12.54
	I	2.58	2.78	3.52	3.88	3.78
U	E	36.28	39.96	45.7	26.94	29.89
	U	54.99	52.28	51.19	68.95	64.95
	I	8.73	7.76	3.11	4.1	5.16
I	E	9.59	9.87	11.06	10.58	9.13
	U	4.9	2.99	4.9	6.95	8.45
	I	85.53	87.14	84.04	82.47	82.42

Märkus: t-1 = uuringule eelnenud aasta; t = uuringu aasta

Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2006–2010, autori arvutused

Peatükk 4

Keelepraktikad, kollektiivne identiteet ja mälu

Autor

Triin Vihalem

4.1 Riigikeele ja teiste keelte oskus ning kasutuspraktikad

Käesolev peatükk analüüsib eesti keele kui teise keele poliitika ning lõimumispoliitika rakendumist¹ ja seda mõjutavaid struktuurseid ja kultuurilisi tegureid. Analüüsi fookuses on Eestis elavate keeleliste vähemuste² eesti keele kui teise keele oskus ning keel(t)e kasutusstrateegiad³. Elanikkonna keelepraktikad muutuvad suure ajalise inertsiga ning seetõttu on trendid koostatud võimalikult pika ajaperioodi kohta.

Eesti inimarengu analüüs näitab, et eesti keel on hädavajalik vahend selleks, et Eesti ühiskonnas saavutada sotsiaal-majanduslikku heaolu ning keele omandamisega seonduvatel probleemidel on väga tugev sotsiaalse turvalisuse mõõde, mis eeldab ka poliitikate mõju kompleksset analüüsi (Eesti inimarengu aruanne 2011: 37). Lõimumispoliitika sihtrühmade määratlemisel on väga oluline tunnus nende erinev (riigi)keeleline kapitaliseeritus. Käesolev peatükk pakub välja võimalikud sihtrühmad nende keeleoskuse ning eesti keele kui teise keele kasutusstrateegiate alusel ning näitab keelelise kapitaliseerituse seoseid teiste lõimumisprotsessi oluliste teguritega.

Teise keele ja võõrkeele õpetamisel on oluline kontseptuaalne vahe: võõrkeelt õpitakse suuremal või vähemal määral vabatahtlikult, selleks, et tutvuda sellega, mis pole oma; teise keele õpe on aga hädavajalik vahend selleks, et oma ühiskonnas hästi edasi jõuda ja hakkama saada (Risager 2003). Teise keele õppimine tähendab seega ka uute arusaamis- ja suhtlusmustrite ning uue sotsiaalse identiteedi omandamist, mille käigus võidakse tunda end kaotavat vanad identiteetid, suhtlusvõrgustikud ning harjumused (Kramsch 2002). Seetõttu on käesolevas monitooringus esile toodud ka etnokultuurilise ja kodanikuidentiteedi arenguperspektiivid, eriti seoses keeleoskuse ning -kasutusega.

4.1.1 RIIGIKEELE OSKUS KEELELISTE VÄHEMUSTE SEAS

Integratsiooni monitooring 2011 raames läbi viidud küsitluse koguvalimist 1409 inimesest märkis 586 inimest oma emakeeleks eesti keele, 752 inimest vene keele ning 65 inimest mõne muu keele. 95 inimest ehk 12% neist, kes oli oma emakeeleks märkinud vene keele, eelistas täita eestikeelset ankeeti. See on üsna erakordne, kuna näiteks samal ajal toimunud „Mina. Maailm. Meedia“ uuringus soovis eesti keeles vastata vaid 1%. Osalt tingib selle erisuse kindlasti suulise ja kirjaliku eneseväljenduse vahe, kuid ilmselt mängib oma osa ka küsitluse kontekst. Muu emakeelega vastajatest 2/3 (44 inimest) eelistas intervjuu keelena vene keelt. Kuna muu emakeelega inimeste arv koguvalimist on võrdlemisi väike, on järgnevas analüüsis tulemused ära toodud kas vene emakeelega või vene + muu emakeelega vastajate lõikes.

Riiklik lõimumiskava seab eesmärgiks eesti keele enesehinnangulise oskuse taseme tõusu, täpsustamata küll selle määra (Lõimumiskava 2008–2013: 15). Võrdlusaastana määratletakse 2007, kuid baastasemena on ära toodud 2005. aasta monitooringu tulemused. Täpset ajalist trendi selline taseme määratlemine viis välja tuua ei võimalda, kuna keeleoskust mõõdeti 2007. aastal rahvastikuminiistri büroo tellitud ning Saar Polli läbiviidud uuringus „Rahvussuhted ja rahvuspoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi“ teisel viisil ning ka 2005. aasta integratsiooni monitooringu küsitluses on küsitud hinnanguid osaoskuste kaupa. Järgnevalt on selgitatud kasutatud mõõdikute eripära ning ära toodud erineva metoodika baasil tehtud ning ajas ka veidi pikemalt tagasiulatuva trendid.

1 Peatükk ei anna eraldi ülevaadet Eesti keelepoliitika kohta, seda on tehtud mujal, vt nt Hogan-Brun, Ozolins, Ramoniene ja Rannut 2009; Eesti inimarengu aruanne 2011.

2 Siin ja edaspidi peatükis on keelelise vähemuse all mõistetud riigikeelest erineva emakeelega inimesi. Sünonüümina on tekstis aeg-ajalt kasutatud ka terminit „muu emakeelega inimesed“.

3 Kasutusstrateegiana on käesolevas tekstis mõistetud inimeste väiteid (täpsemalt küsitluses etteantud väidetega nõustumist ja mittenõustumist) eesti, vene, inglise jt keele kasutamise kohta erinevates situatsioonides. Seega need ei kajasta tegelikku keelelist käitumist, mida saaks uurida interaktsioonide vaatluse ja nende salvestuste analüüsi teel, vaid seda, kuidas inividid ise määratlevad oma käitumise tavad. Analüüsis pole enamasti kasutatud üksikväiteid, vaid erinevate väidetega nõustumise-mittenõustumise kombinatsioone, mis on saadud akumulieritud indekstunnuste ning nende omavahelise ristanalüüsi teel.

Elanikkonna keeleoskuse taset hinnata on raske. Kuna testidel põhinevad andmed (nt täiskasvanute ning kooliõpilaste keeleksamite tulemused) on saadaval väga piiratud sihtrühmade kohta, siis enamasti opereeritakse üldistuste tegemisel kogu elanikkonna kohta inimeste enda hinnangutega oma keeleoskusele. Enesehinnangulise keeleoskuse kohta küsimise tehnikaid on mitmeid ning Eestis on kasutatud 4–5 erinevat küsimise viisi, mis annavad erinevad tulemused, mõjutatuna niihästi küsimuse erinevast sõnastusest kui ka küsimustiku terviklikust kontekstist. Inimeste hinnang oma keeleoskusele on hübriidne kategoria, mis peegeldab rohkem või vähem kriitilisest refleksioonist oma oskuste kohta inimese hoiakut keele ja selle kasutuse suhtes, senist keelekasutuse kogemust, saadud tagasisidet (alates koolihinnetest ning lõpetades vestluspartneri mitteverbaalsete reaktsioonidega), aga ka ühiskonnas levivaid uskumusi ning hetkemeelolusid. Pigem on enesehinnanguline keeleoskus tundlik indikaator, mis näitab inimeste keelelist eneseusaldust ja ka valmisolekut antud keelt vajadusel kasutada.

Seega võib tulemuste „kõikumine“ trendides peegeldada sotsiaalse konteksti muutumist ning võimalust mööda tuleks hoiduda tulemuste üleinterpreteerimisest. Järelduste tegemisel keeleoskuse leviku kohta on soovitatav kasutada pikemaajalisi trende, erinevate tehnikate abil saadud tulemusi kriitiliselt võrrelda, teha analüüsi pigem sihtrühmasiseselt ning akumulereeritud tulemuste (nt indeksid) baasil.

Tabel 4.1 toob ära Eesti keeleliste vähemuste hinnangud oma keeleoskusele viiesel skaalal, mille puhul saab ajas tagasi minna 1989. aastani. Võib tunduda üllatav, et üldpilt pole palju muutunud. Selle taga on eeskätt inimeste enesehinnangu muutumine. 90ndate algul inimeste poolt oma eesti keele oskusele antud hinnangud olid väga optimistlikud, nagu näitas enesehinnanguliste ja testküsimuste tulemuste võrdlus (Vihalemm 1992). Hilisemad keelenõuded ja -eksamid, keeleõpe koolides ning reaalne kasutuskogemus on tõenäoliselt muutnud keele kasutajaid oma oskuste suhtes kriitilisemaks (täpsemalt allpool). Võrreldes 90ndaid praeguse ajaga on selgelt vähenenud eesti keelt üldse mitte oskavate inimeste arv ning suurenenud aktiivse keeleoskusega inimeste arv. 2007. ja 2011. aasta tulemuste vahelised erinevused jäävad statistilise vea piiridesse.

Tabel 4.1. Enesehinnanguline eesti keele oskus muu emakeelega elanike seas

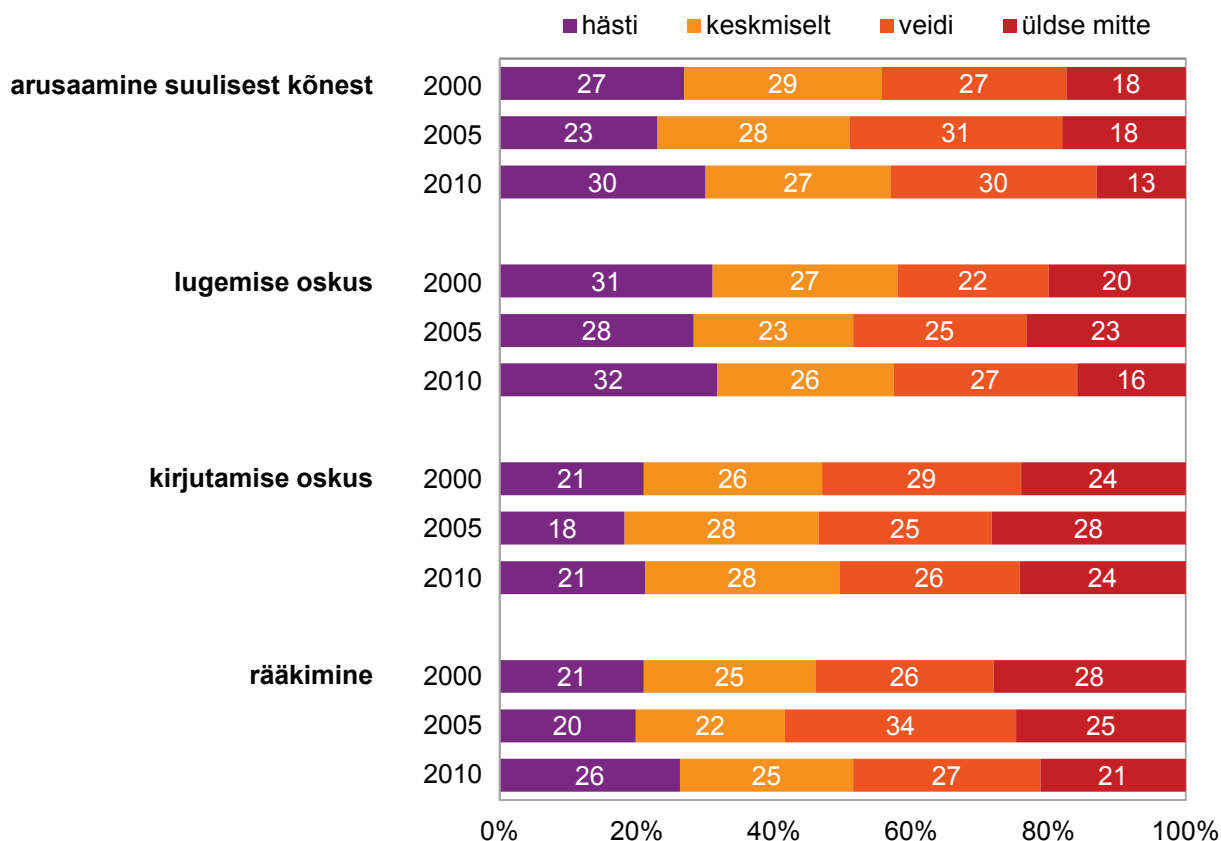
%	üldse ei oska	passiivne: saan veidi aru, aga ei räägi	passiivne: saan aru ja veidi räägin	aktiivne: saan aru, räägin ja veidi kirjutan	valdan vabalt
1989	23	47*		15	12
1995	22	56*		13	7
2007	17	20	23	25	15
2011	16	19	29	23	13

* 1989. ja 1995. aasta uuringutes polnud passiivne keeleoskus eristatud kahel tasandil

Allikad: 1989 TRÜ ajakirjanduse osakonna uuring "Elu Eestis"; 1995 Emor; 2007 – Rahvuspoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi – Rahvastikuminiistri büroo & Saar Poll; Integratsiooni monitooring 2011, TNS Emor

Detailsema ülevaate osaoskuste arengu kohta annavad Integratsiooni monitooring 2000, 2005 ja käesoleva uuringu raames kasutatud küsimuse tulemused, mis on esitatud joonisel 4.1.

Nagu näha, kõiguvad hinnangud kõigi osaoskuste lõikes ühtemoodi: vahemikus 2000–2005 muutuvad kriitilisemaks ning vahemikus 2005–2010 tõusevad tugevasti, ületades 2000. aasta taseme, nii et üldtrend 2000–2010 on samuti positiivne kõigi osaoskuste, eriti suhtlusoskuse lõikes. Suhteliselt kõige suurem on olnud suhtlusoskuste kasv 10 aasta jooksul – enda hinnangul eesti keeles üldse mitte suhelda oskajate osakaal on vähenenud 7% võrra ning enda hinnangul hea suhtlusoskusega inimeste osakaal on kasvanud 5% võrra. Siiski on suurem hulk omandanud eeskätt passiivse keelekasutuste oskused – eesti keeles lugemine ja kuulamine-arusaamine.

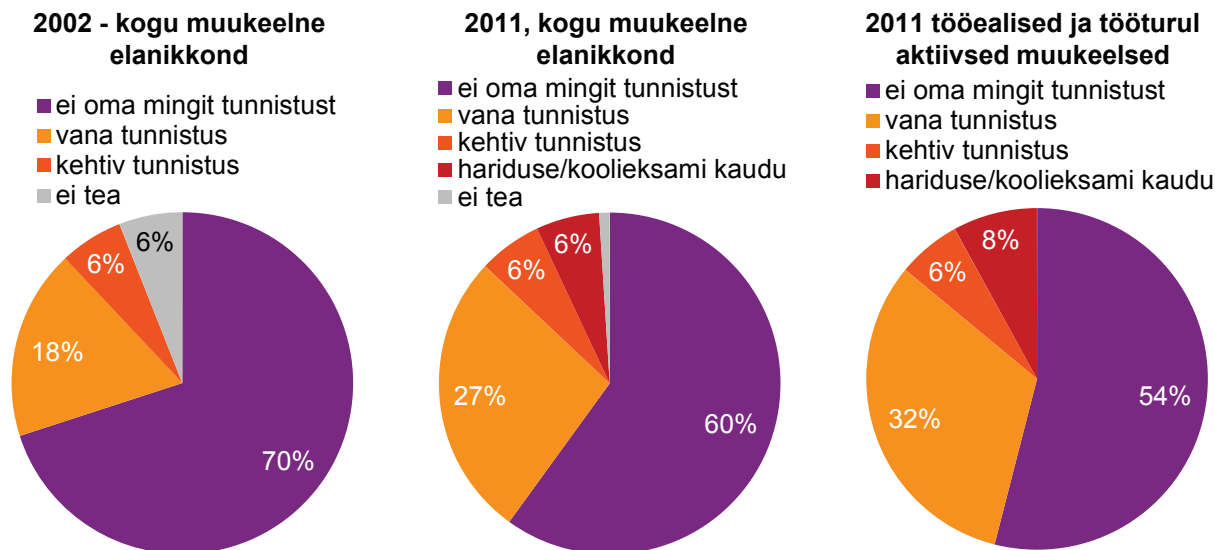
Joonis 4.1. Hinnang eesti keele osaoskustele muu emakeelega elanike seas 2000–2010

Miks hinnangud perioodil 2000–2005 langevad? Üks võimalikke seletusi on 2000ndate II poolest karmistunud (mitteformaalsed) keelenõuded tööturul. Vahemikus 1995–2000 tööturg elavnes, tõusis inimkapitali (haridus, keeleoskus) tasuvus ning vähenes etniline palgaerinevus (Leping & Toomet 2007). Edasi aga kasvab etniline palgaerinevus taas eestlaste kasuks, samuti on erinevad karjäärivõimalused töökohal (Leping & Toomet 2007, Lindemann & Saar 2008, Lindemann 2010).

Millest võib aga olla põhjustatud keeleoskuse hinnangute kiire tõus 2005–2010 ning positiivne üldtrend 2000–2010? Üks võimalikke seletusi on keeleeksami sooritanute osakaalu järkjärguline suuremine. Praeguseks on ligi kolmandikul tööealisest ja tööturul aktiivsest venekeelsest elanikkonnast kehtiv või kehtivatele tasemetele ümberarvestatav keeletaseme tunnistus (vt joonis 4.2).

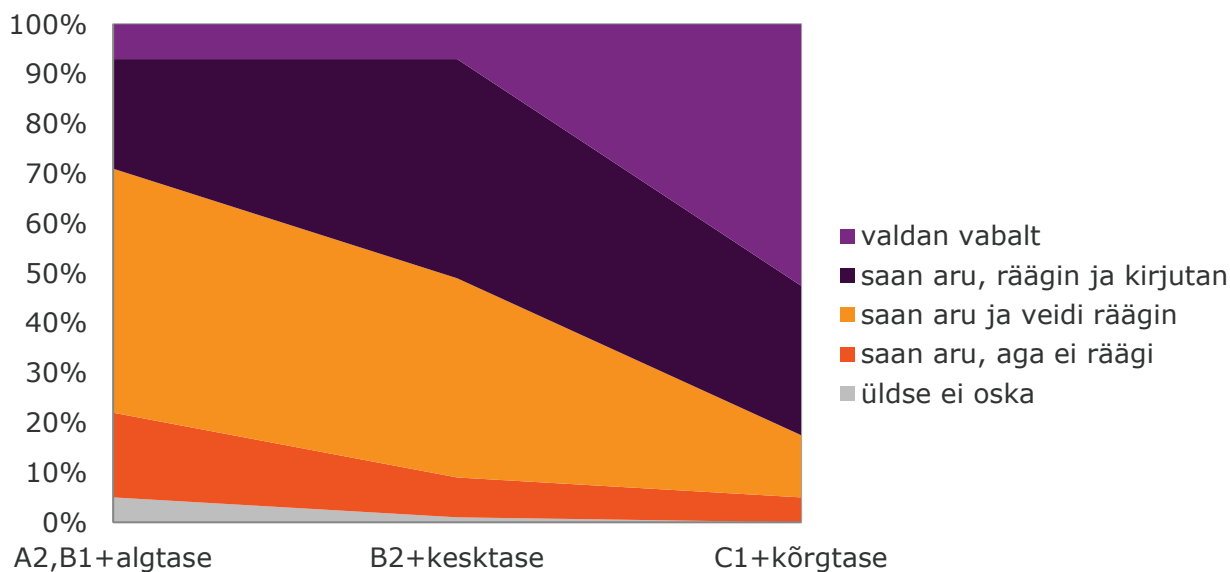
Küsitluse järgi on A2-, B1- või algtaseme tunnistus ligikaudu 40%-l, B2- või kesktaseme tunnistus 41%-l ning C1- või kõrgtaseme tunnistus 18%-l vene- ja muukeelsest elanikkonnast.

Joonis 4.2. Keeleeksami sooritanute ja eri keeletaseme tunnistuste omanike osakaal 2002 ja 2011

Tasemeeksami edukas läbimine ja tunnistuse olemasolu üldjuhul tõstab keelelist eneseusaldust, eriti madalamatel oskustasemetel. Nagu näitab joonis 4.3, on keeleeksami sooritanute enesehinnang kõrgetemal keeleoskuse tasemetel küllaltki adekvaatne või siis pigem enesekriitiline. Paljud alg-, A2- või B1- tasemel keelekasutajad seevastu on oma oskuste suhtes sageli (põhjendamatult) optimistlikult meelestatud.

Keelepraktikad, kollektiivne identiteet ja mälu

Joonis 4.3. Enesehinnanguline eesti keele oskus erinevates eksamipõhistes keeletaseme rühmades

Üldiselt on Eesti venelaste jt keeleliste vähemuste hinnangud oma eesti keele oskusele kriitilisemad kui Läti ja Leedu keeleliste vähemuste hinnangud. 2011. aasta kevadel läbiviidud Balti inimarengu uuringu andmetel on Eesti vene emakeelega vastajate hinnang oma riigikeele oskusele madalam kui näiteks sarnase keeleruumiga Lätis (Vihalemm & Siiner 2011). Samas kasutavad vähemused Eestis eesti keelt võrdselt või kohati isegi sagedamini kui Lätis.

Tabel 4.2 iseloomustab erineva keeleoskuse tasemete rühmade sotsiaal-demograafilist profiili ning selle muutumist viimase kümne aasta jooksul. Kui kümme aastat tagasi domineerisid aktiivse keeleoskusega rühmas noored, siis praeguseks on rühma vanuseline jaotus tasakaalustatum, st keskealiste keeleoskus on paranenud ning neid on rühmas rohkem. Samamoodi on suurenenud vanima vanuserühma osakaal passiivse eesti keele oskuse rühmas, mis indikeerib, et osa vanemaelistest on saavutanud

selle, et nad saavad eesti keelest vähemasti aru. Seega võib öelda, et keeleoskusest võimendatud vanuselised barjäärid ühiskonnas osaluseks on mõnevõrra madaldunud – tõenäoliselt nii mitteformaalhariduse (täiendõppe) kui ka keele iseseisva omandamise tõttu. Profiilide võrdlus haridusliku tunnuse järgi peegeldab formaalhariduse mõju. Kümme aastat tagasi oli keeleoskus/oskamatus erinevatel haridustasemetel ühtlasemalt jagunenud, praegu on kõrgema haridustaseme osakaal aktiivse keeleoskuse rühmas suurenenud ning põhihariduse osakaal vähenenud, mis näitab, et koolis käivaid või kooli lõpetanud ja kõrgkooli suundunud aktiivse eesti keele oskusega noori on varasemast enam. Kümne aasta trend näitab selgelt, et sotsiaalse mobiilsuse mehhanismid soosivad aktiivset keeleoskust ja vastupidi – aktiivse keeleoskusega rühmas on suurenenud juhtide, (tipp)spetsialistide jt „valgekraede“ osakaal.

Tabel 4.2. Erineva keeleoskuse rühmade sotsiaal-demograafiline profiil 2002 ja 2011, sots.-dem. rühmade osakaalud protsentides

		ei oska üldse e.k.		(peamiselt) passiivne e.k. oskus		aktiivne (hea) e.k. oskus	
		2002	2011	2002	2011	2002	2011
vanus	15–29	7	8	27	22	43	31
	30–55	51	44	50	42	42	50
	56–74	42	48	23	36	15	18
haridus	põhiharidus	26	20	16	14	22	15
	keskharidus	61	71	65	71	52	56
	kõrgharidus	14	9	19	14	23	30
kihti-kuuluvus	madalam kiht (1–4)		59		31		22
	keskkiht (5–6)		35		54		43
	kõrgem kiht (7–10)		6,5		15		31
sotsiaalne staatus	iseendale tööandja, ettevõtja, tipp- või keskastme juht	2	7	9	7	7	12
	(tipp)spetsialist, ametnik	14	3	24	15	36	30
	(oskus)tööline	46	32	31	28	16	16
	pensionil	36	39	17	23	10	14
	õpilane+üliõpilane	0	0	12	8	24	14
	töötu	1	17	5	11	3	8
isiklik või pereliikme* sissetulek	muu mittetöötav: kodune, lapsepuhkusel jm	1	2	2	8	4	6
	puudus või < 220 eurot (<1500 kr)*	26	23	36	29	31	26
	220–450 eurot (1501–2500 kr)*	32	48	34	36	26	29
	450–775 eurot (2501–4000 kr)*	16	10	21	19	26	23
	üle 775 euro (üle 4001 kr)*	7	2	9	6	17	12
keeldus vastamast		16		10		9	
asulatüüp	Tallinn	32	32	40	47	50	44
	Ida-Viru linnad	65	64	35	32	12,5	13
	Tartu-Pärnu	1	0	6	5	12	11
	muud linnad	1	2	15	11	11,5	20
	maa-asulad	1	1	4	6	14	12
kodakondsus	Eesti	31	17	41	44	81	80
	Venemaa	38	47	24	21	5	6
	määratlemata kodakondsusega	24	33	31	32	12	11
	muu riik	7	3	4	5	2	3

* 2002 küsiti netosissetulekut pereliikme kohta kroonides

Allikad: Mina. Maailm. Meedia 2002/2003, Faktum & TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Integratsiooni monitooring 2011

Töötute üldine osakaal on suurem kui kümme aastat tagasi, aga töötuid on rohkem eesti keelt mitteoskajate ning vähem hea keeleoskusega inimeste seas, mis läheb kokku ka eespool viidatud tööturu analüüsiga. Sissetulek on läbivalt olnud seda suhteliselt kõrgem, mida parem on eesti keele oskus.

Elukohatüübi profiilide võrdlus viitab, et aktiivne keeleoskus on kiiremini arenenud väiksemates linnades (vastava elanikkonna osakaal tasemerühmas suurenenud), Tallinnas on aga aktiivse keeleoskuse areng mõnevõrra „maha jäänud“ (tallinlaste osakaal aktiivse keeleoskuse taseme rühmas vähenenud).

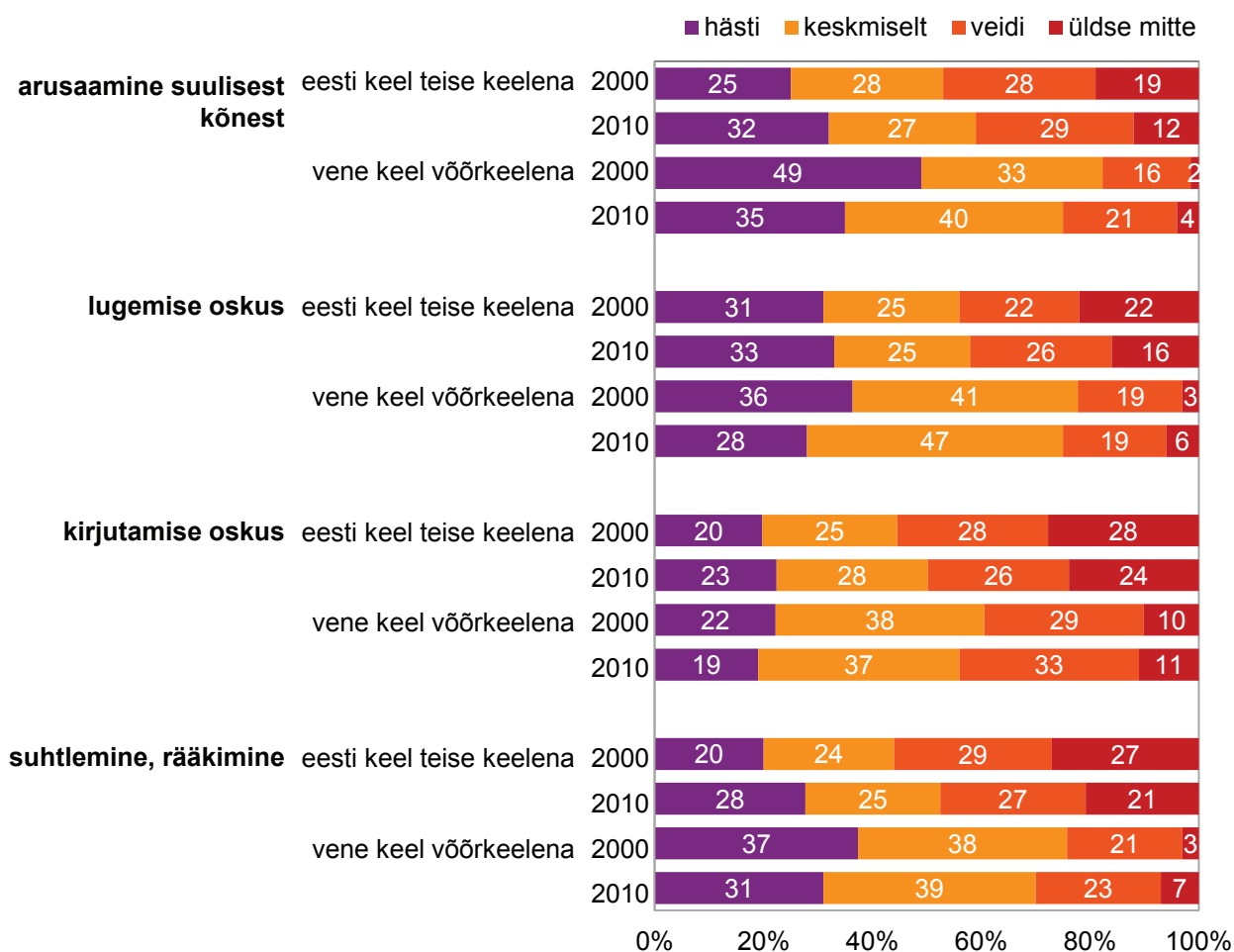
Kodakondsuse profiilide võrdlus näitab, et kümme aastat tagasi eesti keelt mitteosanud kodanike keeleoskus on vahepeal paranenud ning nad on „liikunud“ vähemasti passiivse keeleoskuse taseme rühma. Eesti keelt mitteoskajate rühma moodustavad praegu sisuliselt Venemaa kodanikud ja määratlemata kodakondsusega inimesed.

Kokkuvõtteks võib öelda, et ligikaudu iga kolmas inimene, kelle emakeel ei ole eesti keel, oskab riigikeelt aktiivsel tasandil, st peaks toime tulema ka keerukamat laadi suulise suhtluse ning teatud piires kirjaliku eneseväljenduse ning tekstide lugemisega. Umbes iga teine muu emakeelega inimene oskab riigikeelt peamiselt passiivsel tasemel, st saab eestikeelses keskkonnas ringlevast infost aru ning suudab ka piiratult end väljendada. Muutused toimuvad pisitasa aktiivsema keeleoskuse tekkimise suunas. Viimase kümne aasta jooksul on keeleoskuse arenemist soosinud nii sotsiaal-psühholoogilised tegurid (sotsiaalse mobiilisuse motivatsioon) kui ka struktuursed tegurid (haridussüsteem, loomulik keelekeskkond elukohas). Subjektiivsete hinnangute alusel mõõdetud keeleoskuse trendid on üsna inertsed ja väljendavad eeskätt inimeste keelelist eneseusaldust, mis ei põhine ainult keelelistel (osa)oskustel. Madalama (eksamidipõhise) keeleoskuse tasemega võib kaasneda oma keeleliste võimete ülehindamine, kõrgema keeleoskuse taseme puhul võib esineda pigem oma oskuste alahindamist ja vähest keelelist eneseusaldust.

4.1.2 VÕÕRKEELTE OSKUS JA KASUTUS

Keele ja üldisemaid lõimumispoliitikaid planeerides tuleb arvestada, et eestlaste vene keele oskus on hetkel parem kui valdavalt vene emakeelega vähemuste eesti keele oskus (joonis 4.4). Samas on kümne aasta jooksul toimunud kaks vastupidist protsessi – eestlaste vene keele oskuse tase on tugevasti langenud niihästi noorema, vene keelt halvasti oskava põlvkonna pealetuleku tõttu kui ka vene keele osaoskuste „ununemise“ tõttu nende vähesest rakendatusest vanemates vanuserühmades (vt joonis 4.5 allpool). Keeleliste vähemuste eesti keele kui teise keele oskus on aga paranenud kõigi osaoskuste lõikes.

Joonis 4.4. Vene keele kui võõrkeele oskus (eestlaste seas) ning eesti keele kui teise keele oskus (keeleliste vähemuste seas) 2000 ja 2010

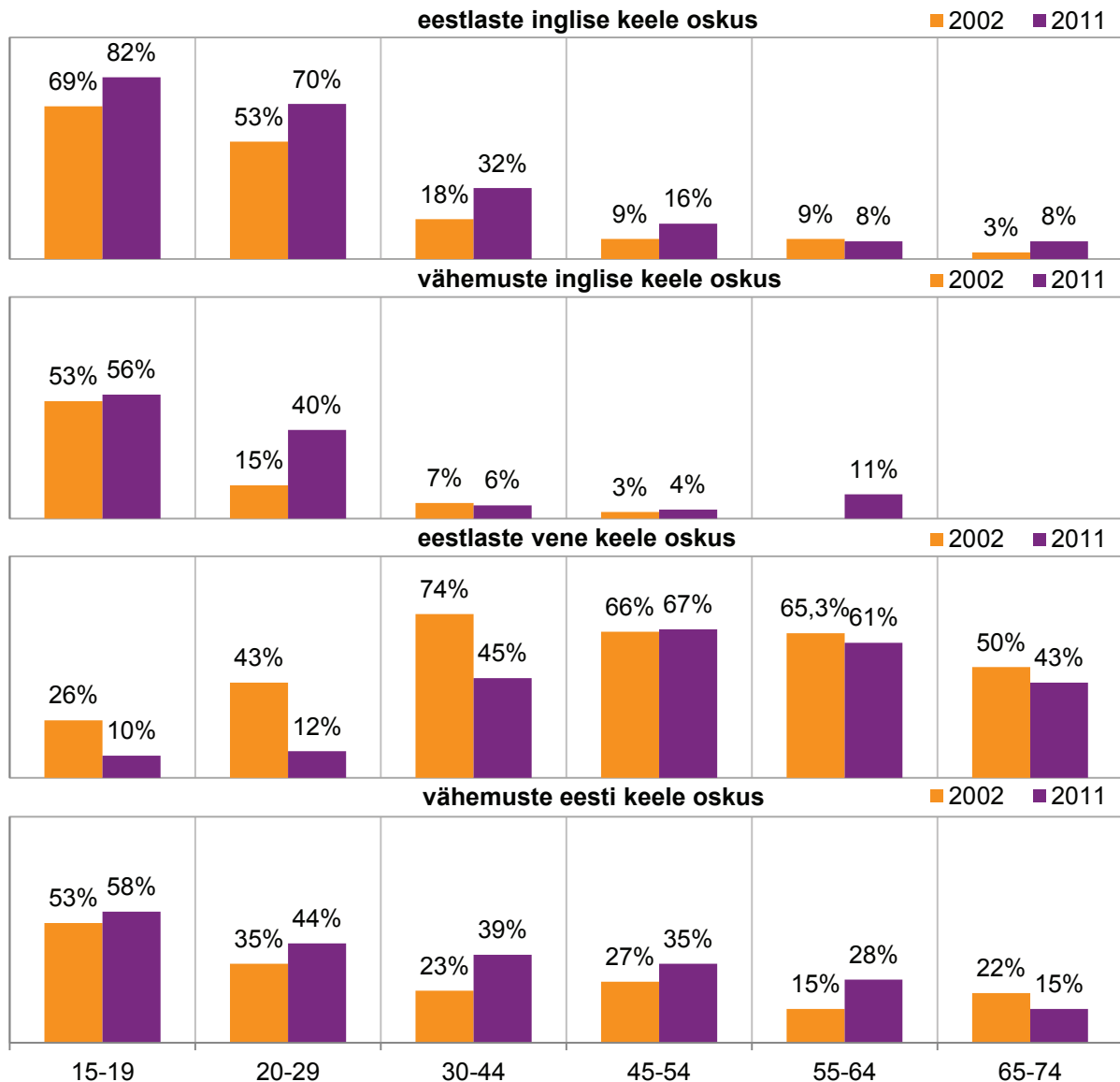

Integratsiooni monitoriing 2011

Eestlaste suhteliselt hea vene keele oskus võib teatud kontekstis (nt Ida-Virumaal) soodustada pigem vene kui eesti keele kasutamist rahvuste-vahelises suhtluses, süvendada eestlaste hirme, toita vene keele kõnelejate (inertset) ebakindlust või mugavust ja lõppkokkuvõttes pärssida aktiivse eesti keele oskuse arengut.

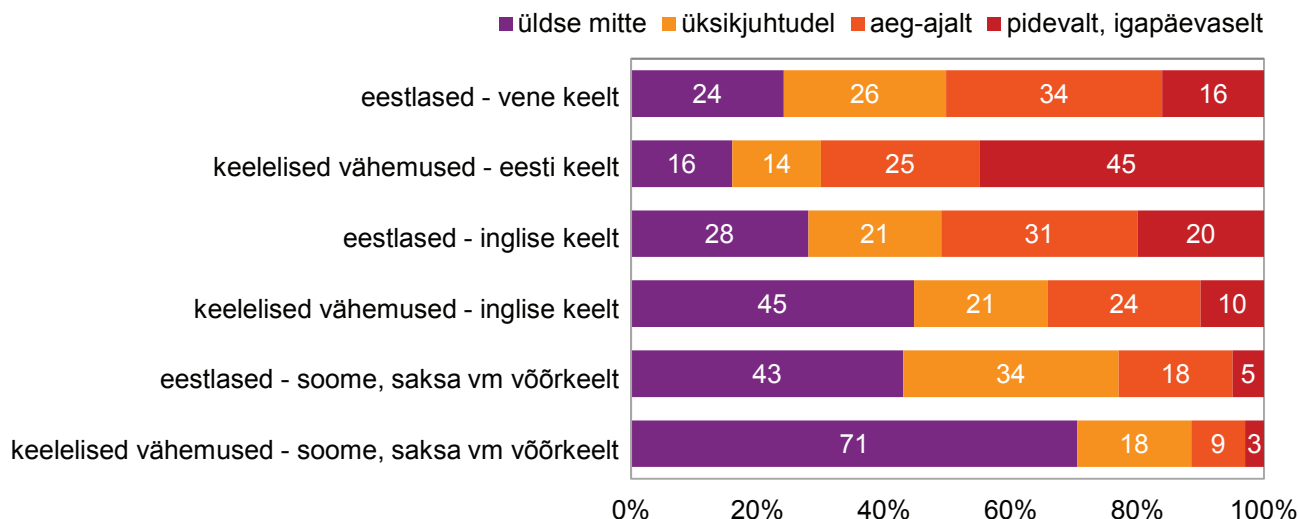
Eestis on kolmest Balti riigist kõige kiiremini vene keele oskus elanikkonna noorendes kadumas – st noored ei julge oma vene keelt kasutada, isegi kui seda koolis õpitakse. Vene keele oskuse nõrgenemine või kadumine nooremate eestlaste seas (vt joonis 4.5) võib ühelt pool küll tekitada suurema surve kasutada ühise suhtluskeelena eesti keelt. Kuid siinkohal tuleb arvestada nooremate vanuserühmade hea (enesehinnangulise) inglise keele oskusega (vt joonis 4.5). Vene noorte seas on enesehinnanguline eesti keele oskus B-võõrkeelena õpitava inglise keelega ligikaudu samal tasemel. Inglise keel on see ühine ressurss, milles oma võimeid usaldatakse. Seega pole välistatud, et teatud olukordades võivad eesti- ja venekeelsed noored valida omavaheliseks suhtlemiseks (kohati) hoopis inglise keele, milles nad mõlemad oma oskusi usaldavad. Praegu on inglise keele roll Eestis kohalike rahvuste vahelises igapäevasuhtluses marginaalne – seda praktikat märkis küsitluses ca 1% vastanuist. Samas töö- ja ärialases suhtluses kasutab inglise keelt või muid võõrkeeli kuni 10% vastavaid kontakte omavatest inimestest.

Joonis 4.5. Inglise, eesti ja vene keele enesehinnanguline oskus vanuserühmades: eestlased ja keelelised vähemused (oma keeleoskust variandiga “valdan vabalt” või “saan aru, räägin, kirjutan” tähistanute osakaal vanuserühmas (=100%))

Kümne aasta jooksul on tunduvalt tõusnud mitte üksnes eesti keele, vaid ka inglise keele staatus tööturul. Kui 2000. aastal leidis keeleliste vähemuste seas 38%, et neil läheb tööl eesti keelt vaja, siis 2010 oli see kasvanud 49%-le. Inglise keele vajadust tööl mõõnis 2000. aastal 11% vähemustest, aastal 2010 aga juba 27%. Eesti keeleliste vähemuste seas hakkab pisitasa välja kujunema keelelise kapitaliseerituse mall, mis eeldab kolme keele valdamist. Eestlaste arvamused tööl vajaminevate keelte osas pole nii palju muutunud: 2000. aastal leidis 40%, et neil läheb tööl vaja vene keelt, ning 21%, et inglise keelt. 2010 olid need osakaalud vastavalt 35% ja 35%.

Eesti keelt kasutavad keelelised vähemused igapäevases suhtluses küllaltki tihti, sagedamini kui eestlased vene keelt. Kui eestlaste igapäevaelus on inglise keele kasutus küllaltki sagedane, siis keelelised vähemused kasutavad inglise keelt igapäevaselt üsna harva (vt joonis 4.6).

Joonis 4.6. Võõrkeelte kasutuse sagedus eestlaste ja keeleliste vähemuste seas

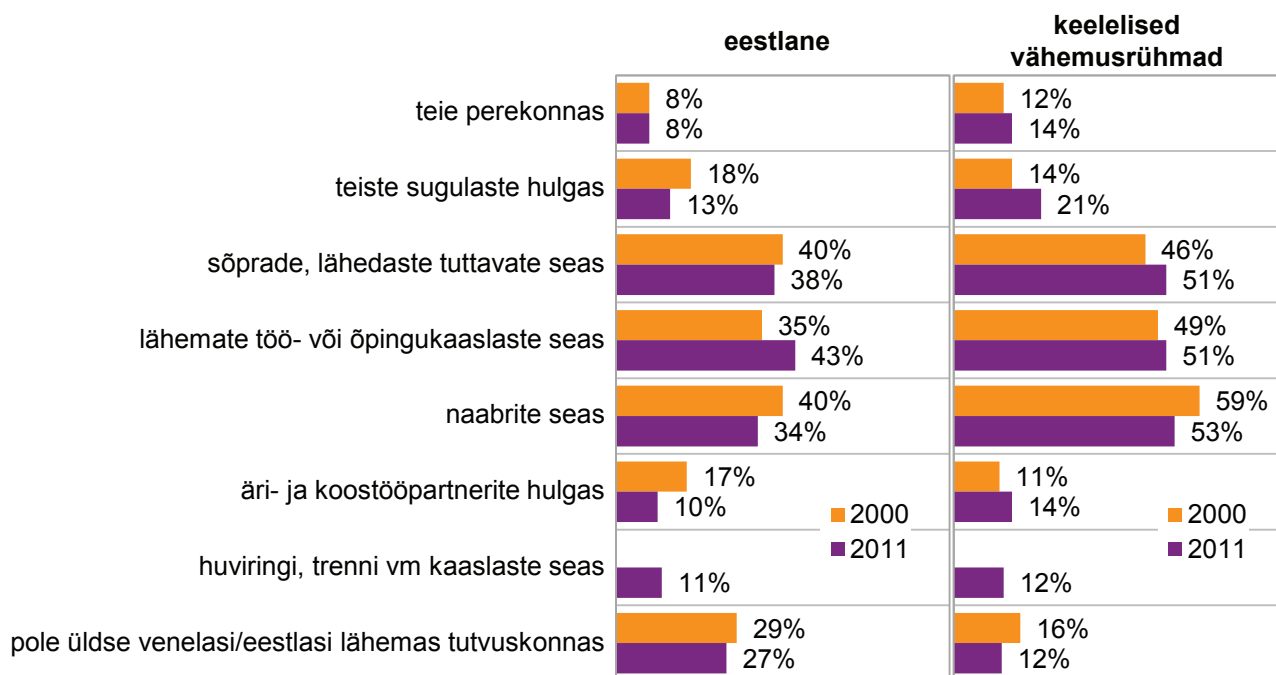
Üldiselt tuleb niihästi keelepoliitika kui ka lõimumispoliitika planeerimisel ja rakendamisel arvestada, et pikemas ajaperspektiivis kujuneb olukord, kus Eestis on mitteformaalselt kasutusel kolm kohalikku keelt – eesti, vene ja inglise keel. See tähendab, et institutsionaalse sekkumise mõjuulatus tõenäoliselt kahaneb ning mõjude avaldumise viisid muutuvad keerukamaks, kuna inimestel on rohkem keelelisi alternatiive ning inglise keele mõjukust määravad pigem globaalsed kui lokaalsed tegurid.

4.1.3 EESTI JA VENE KEELE KASUTUS

Rahvastevaheliste otsekontaktide puhul tehtavad keelevalikud võivad lähtuda niihästi funktsionaalsusest (valitakse see keel, mida partnerid paremini valdavad), kultuurinormidega seotud teguritest (partnerite staatus, suhtlussituatsioon, vestluse teema jms), isiksusespetsiifilistest teguritest, aga ka ühiskonnas või teatud rahvarühmas väljakujunenud suhtlusharjumustest. Nagu eespool selgitatud, on käesolevas uuringus nimetatud keelelisteks strateegiateks inimeste endi poolt määratletud toimimise viise (suhtlus) keele valikul, selle hoidmisel ja vahetusel (mis on omakorda läbipõimunud teiste igapäevaste mõtlemis- ja toimimisviisidega). Küsitluse kaudu neid süvitsi uurida ei saa, teatud määral saab aga piiritleda nende ulatust ja muutumise suunda ühiskonnas ning erinevates rahvarühmades, samuti kombata seoseid teiste sotsiaalsete praktikatega ning ühiskonna struktuursete teguritega.

Inimeste keelekasutust kujundab tugevasti nende igapäevane suhtlusring. Eesti ühiskonda iseloomustab – osalt nõukogude aja pärandina – mõõdukas etniline eraldatus tööturul ja haridussfääris, osaliselt linnaruumis, rääkimata geo-majanduslikest enklaavidest Ida-Virumaa tööstuslinnade näol. Need sotsiaalse struktuuri eripärad peegelduvad ka inimeste igapäevase suhtlusringi tasandil, mida kirjeldavad eespool joonised 1.17 ja 1.18. Alloleval joonisel 4.7 on ära toodud kontaktide muutumine rahvuste lõikes viimase kümne aasta jooksul.

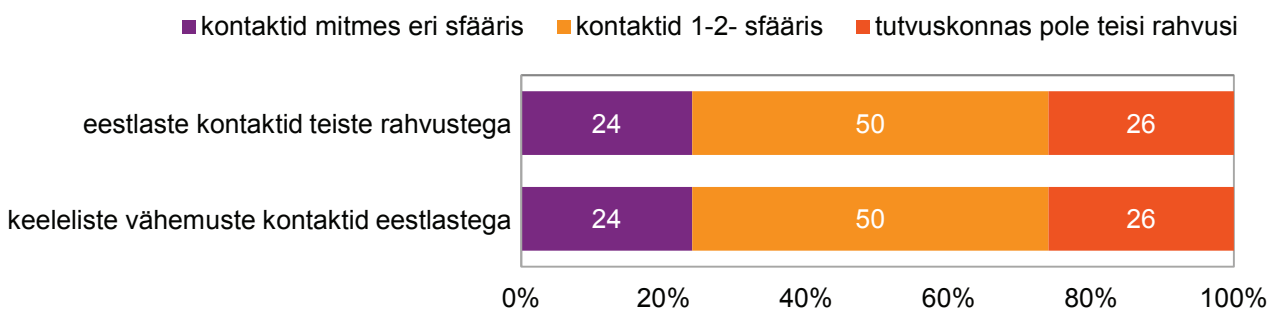
Joonis 4.7. Teiste rahvuste olemasolu eestlaste tutvuskonnas; eestlaste olemasolu keeleliste vähemusrühmade esindajate tutvuskonnas 2000 ja 2011

Keelepraktikad, kollektiivne identiteet ja mälu

Olulised kontaktide tekkimise kohad on tööturg ja haridussüsteem, ka elupaik/naabruskond, kuigi selle osatähtsus on viimase kümne aasta jooksul vähenenud (ei tunta enam naabreid). Perekondlikul tasandil on kokkupuuteid suhteliselt vähe. Paljude suhtlussfääride puhul võib eestlaste ja vähemuste vastustes täheldada vastupidist trendi – vähemuste hinnangute põhjal suureneb eestlaste arv suhtluskonnas, eestlaste hinnangute järgi aga väheneb. Tegu võib olla ka tajus erisusega – nt eesti keele kasutuse puhul ei teadvustata suhtluspartneri etnilist kuuluvust. On ka võimalus, et (uusi) tutvusi liigitatakse erinevatesse kategooriatesse – kui vähemuste hinnangul on eestlasi juurde tekkinud sõprade-lähedaste tuttavate ringi, siis eestlased tajuvad, et etniliselt heterogeensemaks muutub eeskätt nende (formaalsem) töö- ja õpikeskkond. Isiku tasandil ja suhtlussfääride üleselt annab rahvustevaheliste kontaktide omamise ning heterogeensuse kohta ülevaate joonis 4.8.

Joonis 4.8. Teiste rahvuste hulk tutvuskonnas

Riiklik lõimumiskava seab eemärgiks kontaktide tiheduse suurenemise eestlaste ning teiste rahvuste esindajate vahel (Lõimumiskava 2008–2013: 15). Baastasemeks on võetud 2007. a uuring “Rahvussuhted

ja integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronksõduri kriisi”, kus kasutati n-ö jooksva⁴ kontaktitiheduse mõõtmise tehnikat – vastajatel paluti meelde tuletada, mitmel korral nad on viimase nädala jooksul suhelnud teistest rahvustest inimestega. Sama küsimise viisi on kasutatud ka käesolevas uuringus ning tabel 4.4 toob ära võrdlevad andmed, taustaks ka 2008. aasta andmed. Tabelist 4.3 nähtub eesmärgiks seatule hoopis vastupidine tendents – nädala jooksul teiste rahvustega kokkupuudet mitteomavate (mittemäletavate) inimeste arv on võrreldes 2007. aasta juuliga suurenenud ning ka kontaktide arv on vähenenud. Kindlasti mõjutab kontaktide arvu ka küsitluse läbiviimise aeg – nt juulis, mis on traditsiooniline puhkustekuu, võivad inimesed liikuda ringi n-ö ebatüüpilistes keskkondades ning ka partnerite ring võib olla heterogeensem. Seetõttu on edasistes uuringutes soovitatav jälgida kogu trendi, mis haarab ka 2008. aasta küsitlust märtsis–aprillis. Kuid võttes arvesse ka joonisel 4.6 ära toodud tulemusi, võib teha siiski järelduse, et eestlaste seas on rahvuste-vaheliste kontaktide ring pigem koomale tõmbunud kui laienenud. Regulaarsed, sagedased, pikemat/tähtsamat kommunikatsiooni kandvad suhtlussituatsioonid on muutunud harvemaks.

Tabel 4.3. Kontaktid eestlaste ja venekeelsete inimeste vahel, mõõdetuna ühe jooksva nädala kohta, 2007, 2008 ja 2011

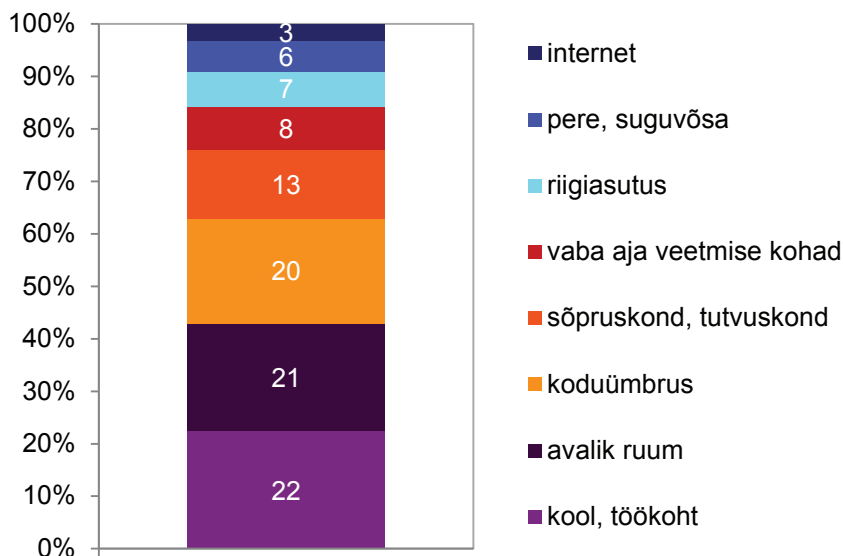
Palun meenutage, kas Te olete viimase nädala jooksul suhelnud venelastega jt vene keelt kõnelevate inimestega? /eestlastega?		vastaja emakeel	
		eesti	vene vm
pole olnud suhtlemist, ei meenu ühtegi kontakti	juuli 2007	31	14
	märts–aprill 2008	41	33
	oktoober 2011	45	20
on olnud vähesel määral kontakte (1–2 korda)	juuli 2007	31	22
	märts–aprill 2008	27	21
	oktoober 2011	24	22
on olnud mitmeid kontakte (3–5 korda)	juuli 2007	16	21
	märts–aprill 2008	12	11
	oktoober 2011	10	14
on olnud palju kontakte (6 või enam korda)	juuli 2007	19	40
	märts–aprill 2008	13	30
	oktoober 2011	20	43
ei mäleta	juuli 2007	3	3
	märts–aprill 2008	7	5
	oktoober 2011	1	0

Allikad: 2007 – „Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronksõduri kriisi”, Rahvastikuministri büroo /Saar Poll; Integratsiooni monitoriing 2008.

Aruande peatükis 1.3.1 on kirjeldatud suhtluse sfäärid, tuues olulise suhtluskeskkonnana välja töö- ja koolikeskkonna. Joonis 4.9 toob ära nädala jooksul tekkinud kontaktide sfäärid, mille osakaal kontaktikohana on kalkuleeritud kõigi, nii eestlaste kui ka keeleliste vähemuste poolt äramärgitud jooksva nädala suhtlusjuhtumite baasil (vastused küsimusele, kus, millises situatsioonis toimus suhtlemine eestlaste/teiste rahvustega). Osakaalud on tinglikud, kuna küsitluses kasutatud situatsioonide-sfääride loetelu pole kindlasti mitte ammendav ega vasta kõigile elus ettetulevatele võimalustele, kuid annavad siiski ligikaudse pildi erinevate tegevussfääride suhtelise olulisuse kohta rahvustevaheliste kontaktide keskkonnana.

4 Küsides viimase nädala kohta, on suurem tõenäosus, et vastaja tugineb vastates episoodilisele mälu ehk loendab tõesti mõttes ära konkreetsed juhtumid. Kui küsida pikema aja kohta või harjumuste kohta üldiselt, mõjutavad vastust rohkem vastaja hoiakud ehk veendumused selle kohta, kuidas on tema arvates „õige” toimimise viis. Selline küsimise viis sobibki eeskätt trendi mõõtmiseks, mitte kontaktide olemasolu ulatuse üle otsustamiseks absoluutses mõttes.

Joonis 4.9. Levinud rahvustevahelise suhtluse situatsioonid ja sfäärid

Millises keeles aga suheldakse rahvustevaheliste kontaktide puhul? Tabel 4.4 toob ära vastajate poolt äramärgitud suhtluskeele(d) mõningates suhtlusolukordades 1997 ja 2011. Kuna 1997. aasta uuring viidi läbi 15–40aastaste vene emakeelega suuremate linnade elanike seas, siis on 2011. aasta uuringus moodustatud samade kriteeriumide alusel võrreldav alavalim lisaks üldisele keeleliste vähemuste valimile. Nihe eesti keele laialdasemas kasutuses nooremates vanuserühmades on hästi märgatav – vähenenud on ainult või valdavalt vene keele kasutamine ning vastvalt suurenenud eesti keele (kaas)kasutamine. Suuremad muutused on toimunud töö- ja õpingute sfääris, samuti ka huvitegevuse tasandil (kuigi huvitegevuse harrastajaid on vähe), sagenenud on eestikeelne suhtlemine eestlastest sõprade, tuttavate ja naabritega. Suhtlemistavad ametlikes situatsioonides on muutunud vähem, kuigi suhtlussituatsioonid on ju tõenäoliselt piiratumad ja keelelises mõttes lihtsamad. Ilmselt mängivad suhtluskeele valikul olulisemat rolli situatsiooni ja partneri tunnetus (võimusuhted) ning ka juba väljakujunenud rutiinid, mida pole põhjust muuta.

Tabel 4.4. Erinevate partneritega ja erinevates situatsioonides kasutatav suhtluskeel/keeled 15–40aastaste venekeelsete linnaelanike seas 1997 ja 2011

	ainult vene keeles		rohkem vene keeles		võrdselt mõlemas keeles		rohkem või ainult eesti keeles	
	1997	2011	1997	2011	1997	2011	1997	2011
sõpradega	48	39	18	19	20	20	14	22
kaaslastega klubis, trennis jm	54	22	12	19	22	27	12	32
naabritega	56	35	16	21	18,5	22	10	22
klassi- või töökaaslastega	56	21	18	21	15,5	27	8	31
ametnikega riigiasutuses	39	33	15	13	20	9	26,5	29

Allikad: 1997 "Vene noored Eestis" (VERA-projekt & Emor), Integratsiooni monitoring 2011

Ligikaudse hinnangu⁵ alusel on eesti ja läti keele kasutus keeleliste vähemuste seas teise keelena enam-vähem võrdse sagedusega niihästi avalikus ruumis (tänaval), töökohtadel kui ka sõprade ja pereringis⁶. Töö juures kasutab riigikeelt hinnanguliselt kolmandik, privaatsfääris (sõprade või pereringis) hinnanguliselt iga kuues-seitsmes. Andmed viitavad, et Eesti keeleliste vähemuste seas on valmisolek kasutada riigikeelt avalikus ruumis, tänaval ja teenindussfääris suheldes mõnevõrra suurem – ligikaudu iga viies on valmis alustama suhtlust kohe eesti keeles (ca 20%) või eesti keelele üle minema (ca 25%). Lätis väidab vaid 25%, et kasutab avalikus ruumis suhtlemiseks läti keelt.

Käesolevas uuringus küsiti, a) millises keeles pöörduakse suhtluse algatajana võõra poole kaubanduses-teeninduses (st kliendi rollis); riigiasutuses (st kodaniku või avalike teenuste tarbija rollis) ning juhukontaktides tänaval, bussis, pargis jm avalikus ruumis; ning b) millises keeles jätkatakse, kui partner vastab pöördumise keeles, kuid on aru saada, et see pole tema emakeel/põhikeel. Ülevaate kontakti alustamise ja vestluse jätkamise keelevalikute kohta nii eestlaste kui ka keeleliste vähemuste seas avalikus ruumis annab joonis 4.10. Selle koostamisel on aluseks võetud küsitluse kaalutud koguvalim, st see kajastab eestlaste ja keeleliste vähemuste proportsioone täiskasvanud elanikkonnas.

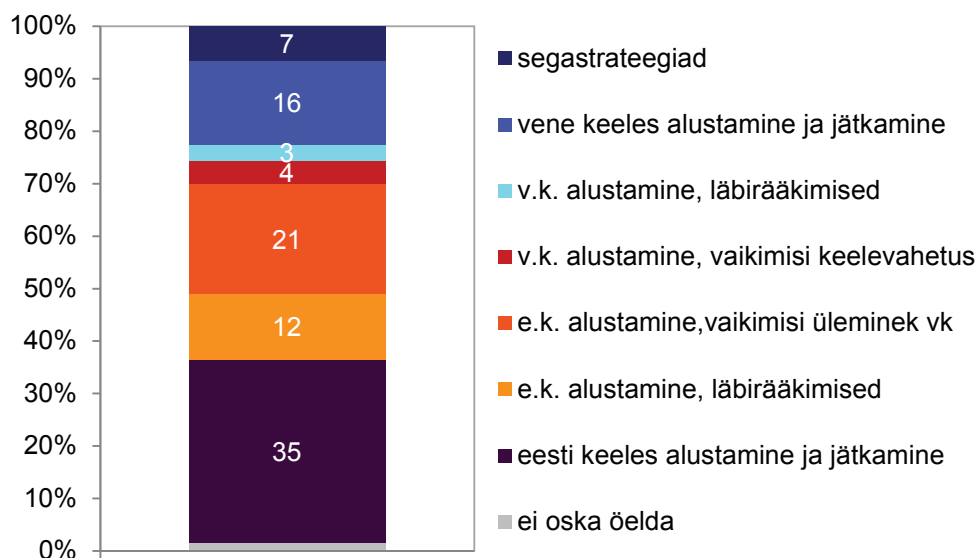
Joonis ei ole koostatud interaktsioonide baasil (see nõuaks teistsugust andmekogumismetoodikat), vaid annab ülevaate ikkagi vaid Eesti elanike potentsiaalsete (teoreetiliste) toimimisviiside kohta. Pole välistatud, et inimene, kes küsitluses deklareerib, et ta alustab alati kontakti eesti keeles ning ka jätkab eesti keeles, kontakti (nt infovahetuse) toimimise nimel realselt ka vene keelele üle läheb. Samas näitab korrelatsioonianalüüs siiski märkimisväärset seost keeleoskuse ning küsitluses deklareeritud vestlusstrateegiatega. Seega võib arvata, et strateegiavalikuid piiravad ka reaalsed keeleoskused, seda eriti just keeleliste vähemuste puhul.

Strateegiatega kandjate vahel võivad moodustuda eri tüüpi interaktsioonid sõltuvalt sellest, kas üks või mõelmad partneritest on valmis keelevahetuseks. Teatud juhtudel võib tulemuseks olla ka kontakti lõpetamine. Eestlaste valmisolek kohe või pärast läbirääkimisi vene keelele üle minna on küllaltki laialt levinud – väga üldistatult öeldes (kontakti tõenäosust määravaid tegureid mitte arvesse võttes) võib vene keelt kõnelev inimene igal teisel juhul sattuda eestlasest vestluspartnerile, kellega ta saab soovi korral suhtlust jätkata vene keeles isegi juhul, kui ta vastab või püüab vastata eesti keeles.

5 Tegemist on väga ligikaudsete arvestustega. Kui Läti küsitluses küsiti kõigilt vastajatelt, millist keelt nad kasutavad tööl, sõpradega suheldes, tänaval ja pereringis, siis Eestis on küsitud täpsemalt, suhtlemisharjumuste kohta eestlastest vestluspartneritega. Eraldi on küsitud eestlaste olemasolu kohta erinevates suhtlemisfäärides. Eesti andmed on seetõttu saadud mitmete teisenduste teel ning on käsitletavad ligikaudsete indikatsioonidena. Teisenduste käik on olnud järgmine: kui 51% venekeelseid on vastanud, et neil on eestlastest töökaaslastega, ning omakorda 50% neist on vastanud, et suhtlevad eestlastest töökaaslastega (ainult, peamiselt või võrdselt vene keelega) eesti keeles, siis on arvestatud, et vähemalt 25% kasutab töö juures eesti keelt. Tõenäoliselt on see osakaal aga mõnevõrra suurem, kuna paljudel töökohtadel on vaja suhelda ka näiteks eestlastest klientidega.

6 Seda, et Eestis ja Lätis on riigikeele kasutuse määr ja aktiivsus keeleliste vähemuste seas ligikaudu võrdne, näitab ka 2005. a Eurobaromeetri uuringu andmete analüüs.

Joonis 4.10. Avalikus ruumis pöördumise keelevalik ning edasine strateegia teiskeelse partneri puhul (kes vastab samas keeles, milles on pöördutud)

4.1.4 SIHTRÜHMAD KEELEKASUTUSE JÄRGI

Vastuste baasil suhtlustrateegiaid kirjeldavatele üksiktunnustele⁷ kalkuleeriti akumulieritud indekstunnused (eestikeelse suhtlemise sagedus, venekeelse suhtlemise sagedus ning kahe keele võrdse kasutuse sagedus). Indekstunnuste omavaheliste kombinatsioonide baasil on moodustatud järgmised suhtlusstrateegiate rühmad nii eestlaste kui ka keeleliste vähemuste seas:

- eesti keele hoidmise strateegia suhtluses eestlastega. St enamikus situatsioonides püüab inimene hakkama saada ainult eesti keelega, avalikus ruumis alustab kontakti eesti keeles;
- eesti keele dominandiga, kahe keele kasutuse strateegia. Inimene kasutab kaht keelt situatsiooniti/partneriti varieeruvalt, kuid domineerib siiski eesti keele valik. Avalikus ruumis alustab kontakti sagedamini eesti keeles, teeb vaikimisi keelevahetuse sõltuvalt partneri keelest;
- kahe keele kasutamise strateegia. St kõneleja varieerib laiemas ulatuses keeli kas ühe suhtlussituatsiooni piires või erinevate situatsioonide/partnerite vahel nii avalikus kui ka privaatsfääris, enamasti teeb vaikimisi keelevahetuse sõltuvalt partneri keelest;
- vene keele dominandiga, kahe keele kasutuse strateegia tähendab rahvuste-vahelistes kontaktides peamiselt vene keele kasutamist, sagedast vene keeles vestluse alustamist ning valmisolekut partneri soovi korral keelt vahetada avaliku ruumi kontaktides;
- vene keele hoidmise strateegia tähendab, et inimene kõneleb ainult vene keeles nii vestluse jooksul kui ka alustab vene keeles kontakti avalikus ruumis ning jätkab vene keeles ka juhul, kui selgub, et see pole partneri jaoks emakeel või peamine kõnekeel.

Erinevate strateegiate kandjate ligikaudne osakaal eestlaste ning keeleliste vähemuste seas on ära toodud joonisel 4.11. Siit nähtub, et nii eestlaste kui ka keeleliste vähemusrühmade esindajate seas on levinud oma (ema)keele vestluses hoidmise strateegia, mis reaalses suhtlusolukorras võib muutuda, juhul

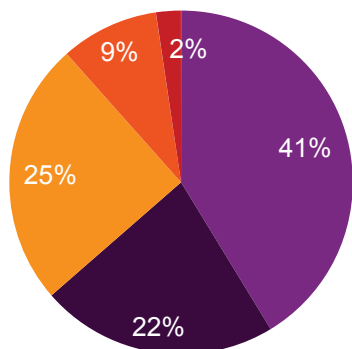
⁷ Nagu eespool selgitatud, küsiti käesolevas uuringus, millises keeles suhtleb vastaja eestlasest partneriga, kas ainult eesti keeles, sagedamini eesti keeles, võrdselt nii eesti kui vene keeles, sagedamini vene keeles, ainult vene keeles või inglise keeles. Samuti küsiti, a) millises keeles pöördutakse suhtluse algatajana võõra poole; ning b) millises keeles jätkatakse, kui partner vastab pöördumise keeles, kuid on aru saada, et see pole tema emakeel/põhikeel.

kui keelelised ressursid seda võimaldavad. Nagu oli näha joonistelt 4.5 ja 4.6, on eestlaste keelelised ressursid mõnevõrra paremad ja seega ka võimalus strateegiaid varieerida. Küllaltki suur segastrateegiatega või emma-kumma keele dominantsiga strateegiatega kasutajate osakaal eestlaste seas selle võimaluse kasutusele ka viitab. Mis juhtub siis, kui suhtlema satuvad inimesed, kellest kumbki on valmis/suuteline rääkima ainult oma keeles? Teoreetiliselt on võimalik variant, et kumbki partner jätkab oma keeles, kuna passiivne keeleoskus on küllaltki levinud. Aga tulemuseks võib olla ka juba eespool viidatud kontakti lõpetamine. Mitte üksnes vähesed kontaktid ei piira ka keeleoskuse teket, vaid ka vastupidi – vähene keeleoskus ning sellest tingitud jäigad suhtlusstrateegiad võivad piirata rahvustevaheliste kontaktide teket ja arengut.

Joonis 4.11. Küsitlusandmete baasil konstrueeritud suhtlusstrateegiad rahvustevahelistes suhtlusolukordades

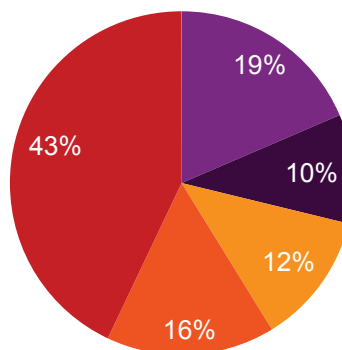
eestlaste suhtlusstrateegiad venekeelsete partneritega

- e.k. hoidmine
- e.k. dominants
- segastrateegiad
- v.k. dominants
- v.k. hoidmine

keeleliste vähemuste suhtlusstrateegiad eestlastega

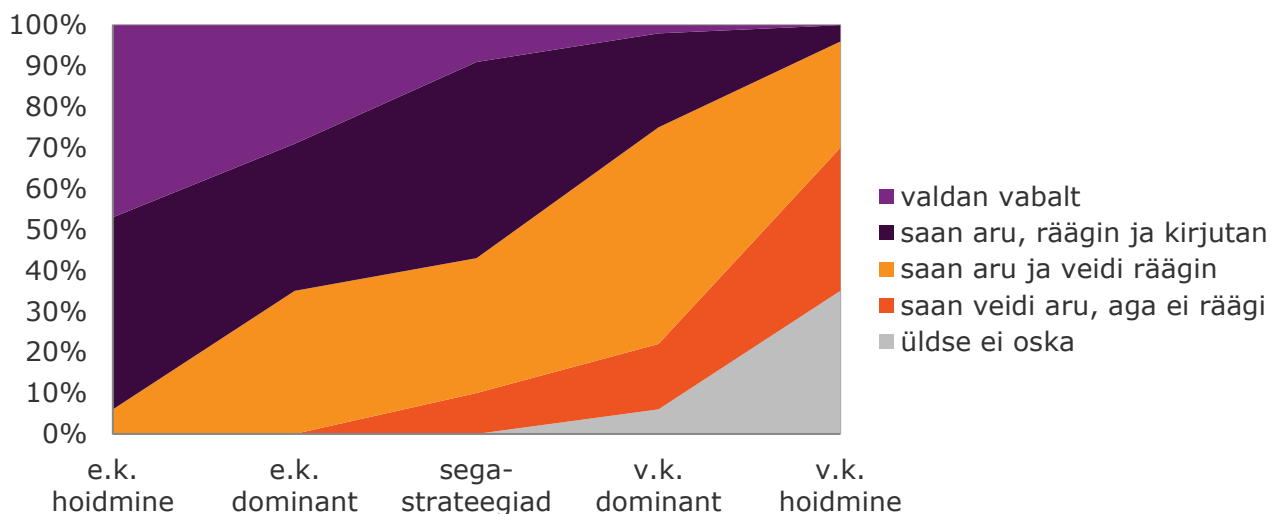
- eesti keele hoidmine
- eesti keele dominant
- segastrateegia
- vene keele dominant
- vene keele hoidmine

Järgnevalt analüüsin lähemalt erinevate suhtlusstrateegiatega kandjaid keeleliste vähemuste seas – nende keeleoskust, sotsiodemograafilist tausta ning strateegiatega seoseid teiste sotsiaalsete, lõimumisprotsessi seisukohalt oluliste hoiakute ja praktikatega.

Joonis 4.11 näitab, milline on eesti keele oskus erinevate suhtlusstrateegiatega puhul ehk siis, kuidas on keelevalikud suhtluses eestlastega tingitud keelelistest ning mil määral muudest teguritest, pidades silmas asjaolu, et enesehinnanguline keeleoskus ise võib olla subjektiivne näitaja (vt nt joonis 4.3). Üldiselt on keelekasutuse strateegiad eestlastega suheldes siiski üsna loogiliselt seotud keeleliste ressursidega – näiteks vene keele hoidmise strateegia kasutajatel ongi enda hinnangul peamiselt passiivne keeleoskus. Samas ka märkimisväärsel osal nii vene kui ka eesti keelt varieerivalt kasutataval inimestel on enda hinnangul peamiselt passiivne keeleoskus. Aktiivse keeleoskuse puhul siiski varieeritakse suhtluskeelt partneriti/situatsiooniti; suure osa vestlus(t)e jooksul eesti keele kasutamine (eesti keele hoidmise strateegia) eeldab sageli juba eesti keele vaba valdamist.

Joonis 4.12. Eesti keele enesehinnanguline oskus ning eestlastega suhtluse strateegiad keeleliste vähemuste esindajate seas

Üldiselt on keeleoskuse ning suhtlusstrateegiade vahelised seosed küll selged, kuid tugevamad siiski pigem äärmuste (eesti või vene keele hoidmine) puhul. Kahe keele varieerimise strateegiate puhul mängivad olulist rolli ka muud, ühiskonna struktuuri kätketud või teiste sotsiaalsete praktikatega haakuvad tegurid.

Eesti keele hoidmise strateegia on keskmisest enam levinud maal ja väikelinnades, kus eestlaste osakaal suurem, ning nooremate seas, kes tõenäolisemalt suhtlevad ka nooremate eestlastega (kelle vene keele oskus on kehv), samuti kõrgema sotsiaal-majandusliku staatusega inimeste seas, kelle jaoks eesti keele hoidmine vestlustes võib olla ka tugevasti motiveeritud. Vene keele hoidmise strateegia on enam levinud Ida-Viru linnades ning vanemas vanuserühmas, kelle puhul eesti keele omandamist läbi kasutuskogemuse ei soosi ilmselt ei ealised ega ka elukeskkonna tegurid. Kahe keele (erineval määral) varieerimise strateegiad on levinumad Tallinnas, kus suhtluse ja kontaktide ruum on ka tõenäoliselt kõige heterogeensem. Oskustöölise seas on levinum eesti keele dominantiga suhtlusstrateegia, spetsialistid ja ametnikud varieerivad eesti ja vene keele kasutust ulatuslikumalt (segastrateegiad). Vene keele dominantiga suhtlusstrateegia kandjate rühmas oli üllatuslikult keskmisest rohkem õpilasi ja üliõpilasi – see näitab, et kooli keeleõpe ei soodusta piisavalt omandatava keele „järeleproovimist“ reaalses suhtluses.

Tabel 4.5. Keeleliste vähemuste suhtlusstrateegiade sotsiaal-demograafilised eripärad

e.k. hoidmine	e.k. dominant	segastrateegia	v.k. dominant	v.k. hoidmine
sagedasem maal ja väikelinnades nooremas vanuserühmas (kuni 30), kõrgema objektiivse ja subjektiivse sotsmaj staatusega	sagedasem Tallinnas, keskmises vanuserühmas (30–55), keskmise sotsmaj enesehinnanguga rühmas; spetsialistide, ametnike ning töölise seas	sagedasem Tallinnas ja väiksemates linnades, keskmise sotsmaj enesehinnanguga rühmas; spetsialistide ning ametnike seas	sagedasem Tallinnas, rühmas keskmisest vähem töölisi, rohkem (üli)õpilasi	sagedasem: Ida-Viru linnades, vanemas vanuserühmas (56+), madalama objektiivse ja subjektiivse sotsmaj staatusega

Keeleliste strateegiade seosed muude sotsiaalsete praktikate ning hoiakutega on üldistatud kujul ära toodud tabelis 4.6. Selge ja süstemaatiline seos ilmneb eesti keele (sagedasema) kasutuse ning võrkeelte oskuse, enesehinnangulise informeerituse, eestikeelsete mediakanalite kasutuse/olulisuse, tuttavate eestlaste olemasolu vahel. Sagedasema eesti keele kasutusega rühmade lõimumine avalikku inforuumi on tugevam. Eesti venekeelsed mediakanalid on olulisemad ja usaldusväärsemad domineerivalt vene keeles

suhtlejate või segastrateegiaid kasutavate inimeste sihtrühmas. Meedia rolli lõimumisel tähtsustab keskmisest sagedamini eesti keele dominandiga rühm. Ainult vene keeles suhtlevad inimesed on pigem orienteeritud Venemaa meediale, kuigi suhtuvad kõikides meediakanalites avaldatud infosse pigem skeptiliselt. Teatud määral näitab haaratust Venemaa inforuumi ka tähtpäevade tähistamine – eesti keelt sagedamini kasutajate rühmad tähistavad neid keskmisest harvemini ning ainult või domineerivalt vene keelt kasutavad rühmad keskmisest sagedamini (tähtpäevadest on lähemalt juttu ptk 4.2.5).

Valdavalt eesti keeles suhtlevad inimesed on tööturul võrdlemisi enesekindlad, kuigi majanduskriis neid siiski veidi mõjutas. Samuti on nad suhteliselt rahul haridusvõimalustega Eestis. Kriitilisem on segastrateegiaid rakendav rühm, kuid nende jaoks on haridus üldiselt vähem oluline.

Poliitiliselt kõige aktiivsem ja samas kõige kriitilisem on segastrateegiaid rakendav rühm, kes usaldab keskmisest harvemini institutsioone ning kelle tööelu on majanduskriis keskmisest tugevamalt mõjutanud. Poliitiliselt kõige passiivsem ning vähem usaldavam on ainult vene keelt kasutav rühm, kes hindab madalalt oma informeeritust ning kelle haaratus info- ja kontaktide ruumi on väga väike.

**Tabel 4.6. Keeleliste vähemuste suhtlusstrateegiate seosed teiste sotsiaalsete praktikate ning hoia-
kutega. Seosekordaja Cramer'i V tulemused, ** p<.001, * p<.01**

	e.k. hoidmine	e.k. dominant	segastrateegia	v.k. dominant	v.k. hoidmine
keelteoskus	0,424** laialdane	0,209** laialdane	0,183** keskmine	0,167** vähene	0,598** vähene
informeeritus	0,181** hea	0,155** hea			0,189** halb
eestikeelsete meediakanalite olulisus	0,407** olulised	0,139* olulised	0,156** olulised		0,534** mitteolulised
Eesti venekeelsete meediakanalite olulisus	0,132* väheolulised			0,146* olulised	
Venemaa meediakanalite olulisus	0,262** väheolulised				
eestikeelsete meediakanalite usaldamine	0,432** usaldab	0,145* usaldab	0,183** usaldab		0,605** ei usalda
Eesti venekeelsete meediakanalite usaldamine				0,141* usaldab	0,180** pigem ei usalda
Venemaa meediakanalite usaldamine	0,131* pigem ei usalda				0,145* mõõdukas usaldus
teemahuvide mitmekülgsus			0,146* kitsas		0,177** kitsas
meedia rolli tähtsustamine lõimumises	0,131* vähetähtis	0,122* tähtis			
Venemaa riiklike tähtpäevade tähistamine	0,625** ei tähista	0,139* tähistab harva			0,313** tähistab
vene rahvakalendri tähtpäevade tähistamine	0,647** ei tähista	0,151** tähistab harva			0,345** tähistab
eestlaste hulk tutvuskonnas	0,134* palju	0,237** palju			0,432* ei ole,vähe
eestlastega suhtlemise mitmekesisus	0,404** suur	0,145* suur			0,388** vähene

* Tulemust pole ära toodud, kui seosekordaja pole statistiliselt oluline. Kordaja all on sõnaliselt ära toodud keskmisest sagedasem vastusevariant antud alarühmas

Tabel 4.6. (jätk) Keeleliste vähemuste suhtlusstrateegiatega seosed teiste sotsiaalsete praktikate ning hoiakutega. Seosekordaja Cramer'i V tulemused, ** p≤.001, * p≤.01

	e.k. hoidmine	e.k. dominant	segastrateegia	v.k. dominant	v.k. hoidmine
rahvuslikul pinnal kokkupõrked eestlastega	0,085* olnud				0,109* ei ole
lõimumine: haaratus info- ja kontaktide ruumi, usaldus, tulevik Eestis	0,304** tugev	0,149** tugev			0,330** nõrk
poliitiline aktiivsus (aktsioonides osalemine)	0,167** mõõdukas	0,129* suur	0,154** suur	0,130* mõõdukas	0,236** ei osale
valimistest osavõtt	0,184** aktiivne		0,118* aktiivne		0,229** passiivne
institutsioonide mitteusaldamine	0,185** vähene		0,151* suur		0,191** suur
osavõtt kultuuri ja spordi suurritustest	0,133** osaleb				0,234** ei osale
kvaliteetse hariduse kättesaadavus venekeelsetele noortele	0,143** kättesaadav		0,131* ei ole kättesaadav		
haridusse investeerimise olulisaks pidamine	0,166** oluline		0,124* väheoluline		
majanduskriisi negatiivne mõju töökohale		0,119* mõjutas veidi	0,137* mõjutas		0,141** puudub
uue töökoha saamise võimalused	0,128* head				0,181** piiratud
etnokultuurilise identiteedi tugevus	0,228** nõrk				0,147* tugev
soov Eestist lahkuda					0,190** puudub

* Tulemust pole ära toodud, kui seosekordaja pole statistiliselt oluline. Kordaja all on sõnaliselt ära toodud keskmisest sagedasem vastusevariant antud alarühmas

Etnokultuurilise identiteedi (lähemalt peatükis 4.2) puhul ilmnevad tugevamad seosed keelekasutuse strateegiatega poolest vastandlikes rühmades – mida valdavam on eesti keele kasutamine, seda vähem oluline on etnokultuuriline identiteet (sh nt vene rahvakalendri tähtpäevade tähistamine) ning vastupidi – mida „venekeelsemad“ on suhtluspraktikad, seda tugevam on etnokultuuriline identiteet.

Seoseanalüüs ei võimalda otsustada põhjuslike seoste üle (mis on millest tingitud), kuid seos sagedase eestikeelse suhtlemise ja nõrgema etnokultuurilise identiteedi vahel on olemas. Üldiselt kinnitab ülaltoodud seoseanalüüs eeldust, et eesti keele oskus ja praktiseerimine aitab ühises eestikeelses avalikus ruumis osaluse kaudu arendada eeskätt kodanikuidentiteeti.

Tabel 4.7. Vene keele (emakeelena) kõnelejate väidetavad keelelised strateegiad eestlasest partneriga suheldes 1997 ning 2011

Strateegiatega osakaalud on kalkuleeritud akumuleeritud individuaalsete indekstunnuste baasil: 1997. aastal 12 erinevat partnerit ning situatsiooni; 2011. aastal 11 erinevat partnerit ning situatsiooni	15–40 a linnaelanikud*		keelelised vähemused kokku
	1997	2011	2011
Eesti keele hoidmise strateegia suhtluses eestlastega: enamikus situatsioonides püüab hakkama saada ainult eesti keelega, avalikus ruumis alustab kontakti eesti keeles**	7	16	19
Eesti keele dominandiga, kahe keele kasutuse strateegia (kasutab kaht keelt situatsiooni/partneriti varieeruvalt, kuid domineerib siiski eesti keele valik. Avalikus ruumis alustab kontakti sagedamini eesti keeles, teeb vaikumisi keelevahetuse sõltuvalt partneri keelest**)	10	17	10
Kahe keele kasutamise strateegia suhtluses eestlastega: varieerib laiemas ulatuses keeli kas ühe suhtlussituatsiooni piires või erinevate situatsioonide/partnerite vahel nii avalikus kui ka privaatsfääris, enamasti teeb vaikumisi keelevahetuse sõltuvalt partneri keelest**	20	16	12
Vene keele dominandiga, kahe keele kasutuse strateegia: peamiselt vene keele kasutamine, sagedane vene keeles vestluse alustamine** ning valmisolek partneri soovi korral keelt vahetada avaliku ruumi kontaktides**	18	18	16
Vene keele hoidmise strateegia suhtluses eestlastega: vene keele kasutamine, vene keeles vestluse alustamine ning jätkamine avaliku ruumi kontaktides**	48	33	43

* 1997. a küsitluses Tallinn, Tartu, Narva, Kohtla-Järve/Jõhvi, Haapsalu ja Valga; 2011 küsitluses Tallinn, Tartu, Narva, Kohtla-Järve/Jõhvi

** Ainult 2011. a küsimused ankeedis: Mis keeles alustate vestlust inimesega, kelle rahvust/keelt Te ei tea? Mis keeles jätkate suhtlemist juhul, kui partner vastab Teile vene keeles, kuid tema kõnest on aru saada, et see pole talle emakeel või peamine keel? Allikad: 1997 "Vene noored Eestis" (VERA-projekt & Emor), Integratsiooni monitooring 2011.

Tabel 4.7 toob ära ligikaudse⁸ trendi keelekasutuse strateegiates 1997–2011. a 15–40aastaste linnaelanike alavalimil, samuti võrdlusena juurde 2011. aasta vähemuste koguvalimi andmed (vt ka joonis 4.11). Sellest nähtub selge eesti keele kasutuse sagenemise tendents ning ainult venekeelse suhtluse vähenemine rahvustevahelistes kontaktides 14 aasta jooksul.

Noorema venekeelse elanikkonna seas on kahe keele kasutuse strateegiad – kas siis eesti keele dominandiga või keeli enam-vähem võrdsel määral varieerides – levinumad.

4.2 Etnokultuuriline identiteet ning selle seosed keeleoskuse ja kodanikuidentiteediga

Riiklik lõimumiskava rõhutab, et lõimumisprotsessi lõppsihiks on tugeva Eesti riigi identiteediga, ühiseid demokraatlikke väärtusi jagava ning avalikus sfääris eesti keeles suhtleva püsirahvastikuga kultuuriliselt mitmekesine ühiskond (Lõimumiskava, lk 3). Konkreetsemalt tuuakse välja eesmärk, et Eestis elavatele muukeelsetele elanikele ja uusimmigrantidele on loodud võimalused oma emakeelt ja kultuuri tundma õppida, sellega tegeleda ja oma etnilis-keeleline identiteet säilitada ning seda tutvustada (Lõimumiskava, lk 20). Peamiseks indikaatoriks on määratletud aktiivselt tegutsevate muukeelsete

⁸ Ligikaudse seetõttu, et 1997 ning 2011 on küsimise tehnikad olnud veidi erinevad. Nii 1997 kui ka käesolevas uuringus küsiti, millises keeles suhtleb vastaja eestlasest partneriga, kas ainult eesti keeles, sagedamini eesti keeles, võrdselt nii eesti kui vene keeles, sagedamini vene keeles või ainult vene keeles (2011 lisandus ka variant inglise keeles). Sama skaalaga küsiti 1997. aastal 11 erineva suhtlussituatsiooni või partneri kohta, 2011. aastal 11 situatsiooni/partneri kohta. 2011. aasta küsitlus sisaldas lisaks veel ka küsimusi selle kohta, millises keeles pöörduetakse suhtluse algatajana ning millises keeles jätkatakse, kui partner vastab pöördumise keeles, kuid on aru saada, et see pole tema emakeel/põhikeel.

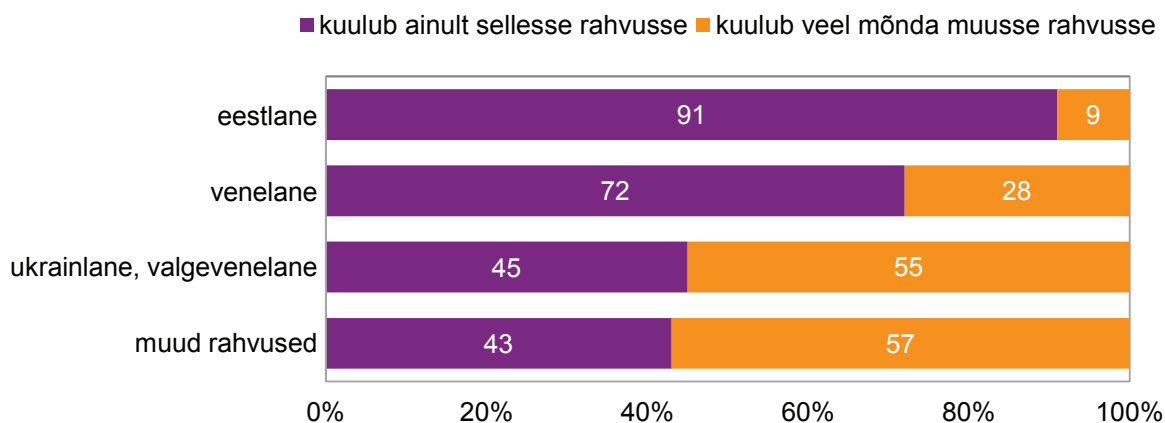
kultuuriseltside ja muude organisatsioonide arv, mis saavad riigilt toetust. Seega on seatud eesmärgiks olemasoleva identiteedi säilitamine, nähes peamise instrumendina kultuuriseltse. Võetud ülesannete fookus on võrdlemisi kitsas ja konkreetne. Järgnevas alapeatükis analüüsitakse, kuidas see eesmärk ning meetmed võiks asetuda Eesti teistest rahvustest elanikkonna etnokultuurilise identiteedi arenguprotsessidesse, kasutades peamiselt EIM-i küsitluse andmeid.

Eesti lõimumisprotsesside kontekstis on oluline küsida, kuivõrd tugev on kuuluvustunne oma etnilisse gruppi? Milliseid sarnasusi tunnetatakse ühendavatena? Kuivõrd tugevate-reljeefsetena tunnetatakse eristavaid piire kahe suurema rühma – eestlaste ning Eesti venelaste – vahel? Kui tugevad ja millised on seosed etnokultuurilise kuuluvustunde ning poliitilise kuuluvus- ja solidaarsustunde ning praktikate vahel?

4.2.1 RAHVUSLIKU KUULUVUSE OLULISUS, MONO- JA MITMIKIDENTITEEDID

Eesti ühiskond on etnokultuurilises mõttes üsna kirev, kuid käesoleva uuringu valimis pole väiksema-arvulised etnosed piisavalt esindatud, et teha nende kohta eraldi analüüsi. Statistiliselt usaldusväärset on analüüsi võimalik teha kolmes alavalimis: eestlased, venelased ning teistest rahvustest inimesed⁹. Uuringus mõõdeti ka mitmikidentiteedi olemasolu – inimesed, kes on määranud end kuuluvat mitmesse rahvusesse, moodustasid 17% valimist. Joonis 4.13 toob esile, et peale venelaste on mitmikidentiteediga sagedamini ukrainlased, valgevenelased ja muud rahvused. Seda tuleks arvestada ka Eesti „väikeste“ rahvusvähemusrühmadega kommuniqueerides rahvuskultuuri seltside kaudu, meedia vahendusel jm. Identiteedi säilitamine nende jaoks tähendab mitte konserveerivaid tegevusi, vaid pidevat mitme kultuuri interaktsiooni protsessi ning sisuliselt uue, hübriidse identiteedi arendamist.

Joonis 4.13. Rahvusliku mono- ja mitmikidentiteediga inimeste osakaal erinevate rahvusrühmade seas esimesena määratletud rahvuse järgi

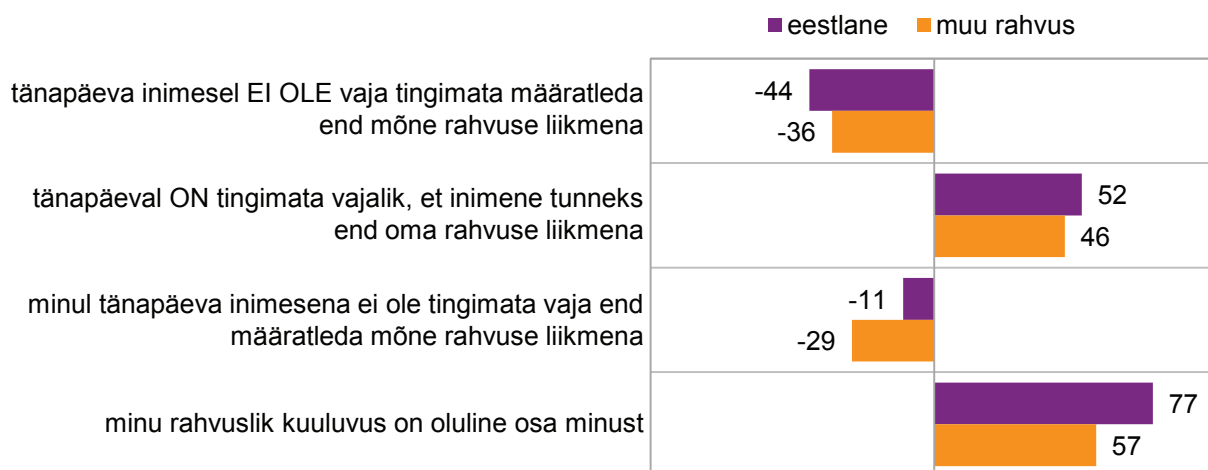

Kuivõrd oluline on aga üldse rahvuslik kuuluvus? Jooniselt 4.14. nähtub, et rahvuslikku enesemääratlust üldse, n-ö suure narratiivina peab oluliseks ligikaudu iga teine Eesti elanik (nõustumine väitega “Tänapäeval on tingimata vajalik, et inimene tunneks end rahvuse liikmena”¹⁰), olulist erinevust eestlaste ja teiste rahvuste veendumuste vahel ei ole. Suuremad erisused tekivad arvamustes, kas rahvuslik enesemääratlus on vastaja jaoks isiklikult oluline oma „mina“ kirjeldamise alus – eestlastest peab ligi 80% rahvuslikku enesemääratlust oluliseks ideentiteedi osaks, muudest rahvustest inimestest ligi 60%.

9 EIM 2011 uuringus kasutati terminit „rahvus“ (natsionalnost), mida põhimõtteliselt võib käsitleda nii poliitilise rahvuse (nation) kui ka etnilise grupi (ethnicity) mõttes. Käesolevas aruandes pole eristatud rahvust poliitilises ning etnokultuurilises mõttes.

10 Venekeelses küsimuses kasutati terminit „narod“.

Joonis 4.14. Rahvusliku kuuluvuse oluliseks pidamine eestlaste ja teiste rahvuste seas

Üldiselt võib öelda, et rahvuslik enesemääratlus on Eesti elanike jaoks oluline – laialt on levinud veendumus, et ka tänapäeval on vaja end tunda kuuluvat teatud rahvuse sekka. Ka teiste meetoditega tehtud uuringud näitavad, et etniline grupp on kuuluvuse, meie-tunde alusena väga olulisel kohal teiste võimalike kollektiivsete identiteedikategooriatega võrreldes (vt nt Vihalemm & Masso 2007, Vihalemm 2007).

Võrreldes hoiakuid rahvusliku kuuluvuse olulisuse suhtes üldise („tänapäeva inimesel...“) ning isikliku normina („minul tänapäeva inimesena...“) ilmneb märkimisväärne vahe just eestlaste hoiakutes – kuigi isiklikult peetakse rahvuslikku enesemääratlust oluliseks, „laiendatakse“ seda arvamust harvemini teistele inimestele. Seega võib öelda, et ollakse suhteliselt mõistvad ning avatud ka teiste, mitterahvuslike identiteedi-ideoloogiate suhtes.

Formaliseeritud küsitlus ei võimalda küsimuse tasandil eristada, kas vastaja jaoks seostub rahvus rohkem poliitilise rahvusluse idee või etnilise identiteediga. Seoseid on võimalik analüüsida kaudselt. Järgnevas alapeatükis on analüüsitud spetsiifilisemalt rahvuslikku kuuluvustunnet just etnilise identiteedi kontseptsioonist lähtuvalt.

4.2.2 ETNOKULTUURILINE IDENTITEET JA SELLE „TOITEALLIKAD“

Identiteet (sh etniline identiteet) on termin, mida kasutatakse erinevates teadusharudes (sotsioloogia, semiootika, sotsiaalpsühholoogia, psühholoogia, kirjandusteadus, ajalugu, etnoloogia, inimgeograafia jne). Sotsioloogilistes küsitlustes on identiteedi mõõtmisel sageli toetunud sotsiaalpsühholoogia distsipliinile. Üks tsiteeritumaid autoreid on Tajfel, kes määratleb identiteeti kui indiviidi gruppi-kuuluvuse tunnetust ning sellega kaasnevaid emotsioone (nt uhkus, häbi jne) (Tajfel 1981). Sellest määratlusest on lähtunud ka käesolevas uuringus.

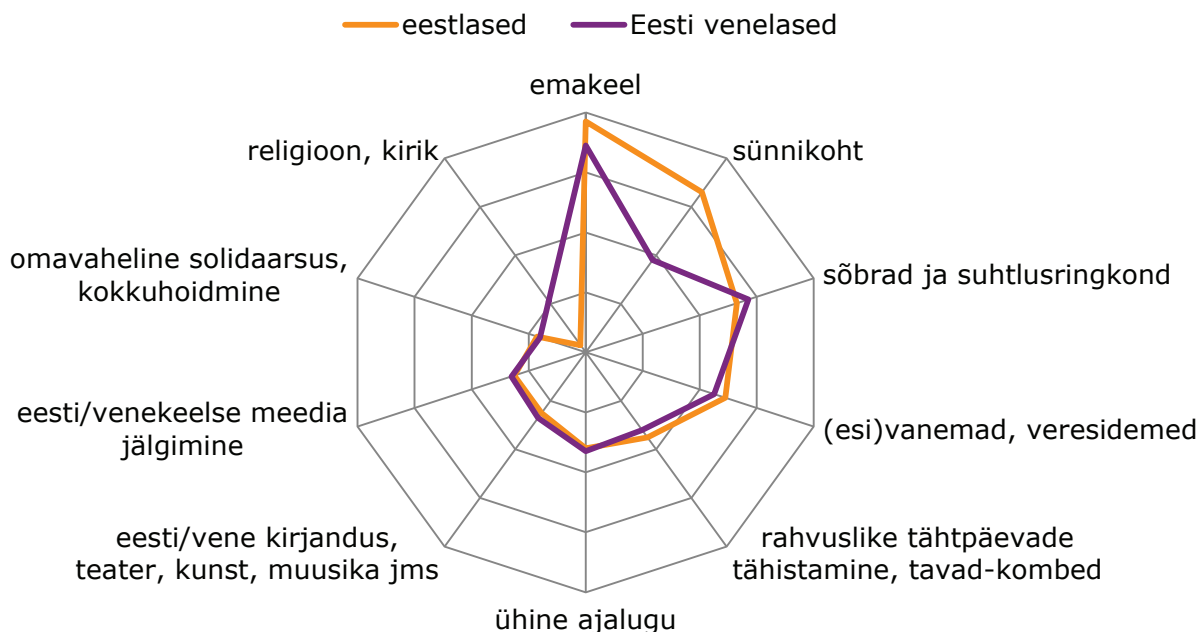
Üks olulisi uurimisobjekte identiteedi sotsioloogilisel uurimisel on enese kategoriseerimine (nime-tamine mingi rühma liikmeks; nt Tajfel 1981; Turner jt 1987; Hogg jt 1995). Samas haarab identiteedi uurimine ka paljusid teisi praktikaid, mille kaudu individ emotsionaalselt, tunnetuslikult ja/või käitumuslikult samastub teatud isiku või grupiga. Indiviidi tasandil identiteeti saab uurida erinevate meetoditega; paljusid neist on rakendatud ka Eesti venelaste ja teiste rahvuste etnilise ja kodanikuidentiteedi uurimisel. Näiteks on uuritud, milliste rühmadega tunnetab isik ühtekuuluvust, kuidas end kategoriseerib (Kirch et al 1997, Poppe & Hagendoorn 2001, Vihalemm & Masso 2007)? Millised on rühmakuuluvusega seotud emotsioonid (nt Valk 2000, Valk et al 2011)? Milliseid omadusi tunnetatakse eristavana etnilisest „teisest“ ning ühendavana „oma“ grupiga (Vihalemm & Masso 2002, 2003, Fein 2005, Merrit 2000)? Kuidas on etniline enesekategoriseerimine seotud teiste sotsiaalsete identiteetidega (Vihalemm 2007)? Kuidas põhjendatakse oma rühmakuuluvust (Masso 2003)? Kuidas suhestatakse keelelisi (Laitin 1998, Kün 2008), eneseväljenduslikke (Vihalemm & Keller 2011) ja teisi igapäevapraktikaid etnilise rühmakuuluvusega? Jne.

EIM 2011 uuringus on uurimisinstrumenti väljatöötamisel ja tulemuste analüüsil ning tõlgendusel on lähtutud ka identiteedi kultuuriantropoloogilisest käsitlusest (Barth 1969, Cohen 1985) ning kommunikatsiooniteooriast, kasutades (identiteedi) konstrueerimise ja vastuvõtu e internaliseerimise mudelit (Jenkins 2000). Etnilise vm grupi identiteedikommunikatsioon toonitab jagatud/sarnaseid omadusi ühendavatena (Cerolo 2006). Sellise kommunikatsiooni vastuvõtu kaudu toimub erinevate avalikult ringlevate sümbole personaalne (ümber)töötus, mille tulemusel kujuneb/saab kinnitust kuuluvuse, seotuse ja sarnasuse tunnetus gruppidega. Identiteeti taasluuakse niihästi institutsionaalsete tegutsejate kui ka indiviidide poolt mitmesuguste sümbole ja praktikate (nt tähtpäevade tähistamise) kaudu. EIM-i uuringus küsiti, milliseid tunnuseid-sümboleid nähakse oma rahvusgrupiga ühendavatena¹¹.

Joonis 4.15 ja tabel 4.8 kuvavad tulemused eestlaste, venelaste ning teistest rahvustest inimeste grupi lõikes. Mitmikidentiteediga rühma tulemused on väga sarnased venelaste rühma tulemustele, kuna enamasti moodustub enesemääratlus venelasena mitmikidentiteedi ühe komponendi. Näeme, et üldjoontes tajutakse ühendavate tunnustena samu omadusi-sümboleid, eristuvad koha/territooriumi suurem olulisus eestlaste ning religiooni suurem olulisus venelaste identiteediloomes. Eestlaste jaoks on olulisemad ühendavatena tajutavad tunnused eesti keel, sünnikoht/kodukoht, sõprus/suhtluskond ning veresidemed. Muud kultuurilised kommunikatsioonivahendid nagu ajalugu, kaunid kunstid, tähtpäevad on olulise/täenduslikuna tunnetatavad iga kolmanda-neljanda eestlase jaoks. Üldisema omavahelise solidaarsuse sümboolit kuuluvustunde määratlemisel eriti ei kasutata (seda märgib vaid 17%). Ka emakeelne massimeedia on kuuluvustunde kommuniqueerijana suhteliselt väheoluline, muud institutsionaliseeritud atriibudid (erakonnad, kultuuriseltsid, kirik) on täiesti marginaalsed.

Venelastele (eriti nendele, kes määratlevad end ainult venelasena) on samuti olulisim kuuluvustunde kommuniqueerija vene keel, järgnevad sõprus- ja suhtlusvõrgustik ning esivanemad-veresidemed. Võrreldes eestlastega on koht, territoorium identiteedi konstrueerijana vähem oluline ning religioon olulisem (kuid siiski tähenduslikuna tunnetatav vaid iga neljanda jaoks). Ka venelaste seas pole omavahelise kokkuhoidmise ja solidaarsuse idee n-ö abstraktsel kujul eriti levinud.

Joonis 4.15. Oma rahvusrühmaga ühendavad tunnused (võis valida kuni 5) eestlaste ja venelaste seas

¹¹ Küsimus kõlas nii: Inimesed tunnevad seotust oma rahvusega erineval määral ja viisil. Allpool on loetletud mõned tunnused, mida inimesed tähtsaks peavad, mille järgi nad tunnevad end oma rahvuse liikmena. Palun valige järgnevast nimekirjast kuni viis vastusevarianti, mis kõige rohkem sobivad Teie tunnete ja mõtetega.

Tabel 4.8 toob tulemused ära täpsemini eristatud kujul, lahutades venelaste alavalimi veel mono- ehk ainsa identiteediga ning mitmikidentiteediga rühmaks. Nähtub, et monoidentiteediga rühmas on vene keele tähtsus kuuluvustunde loomisel laialdasemalt levinud.

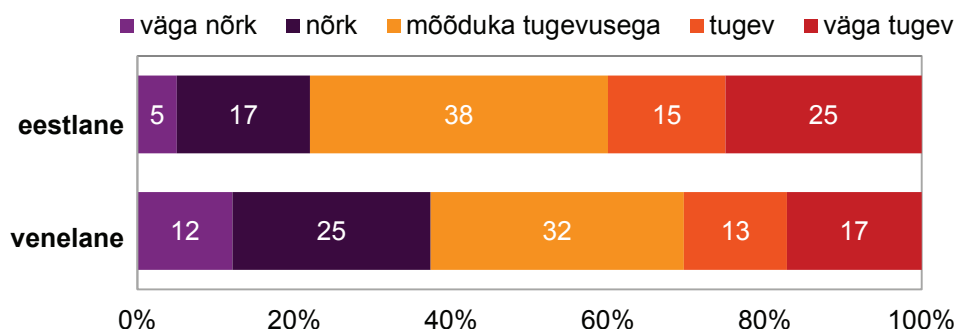
Tabel 4.8. Oma rahvusrühmaga ühendavad tunnused (võis valida kuni 5) eestlaste ja venelaste seas

	eestlased	venelased	mitmikidentiteet (venelane + teised rahvused)
emakeel	77	70	58
sünnikoht	66	39	30
kodukoht	55	28	30
sõbrad, suhtluskond	53	58	50
esivanemad, veresidemed	49	45	44
tähtpäevad	35	32	29
ajalugu	32	33	27
rahvuslikud kaunid kunstid	25	27	27
emakeelse meedia jälgimine	25	26	24
omavaheline solidaarsus	17	16	21
rahvuslikud kultuuriselsid	6	5	8
religioon, kirik	3	21	22
ei oska öelda, aga tunnen seost	1,5	3	2
ei tunne end seotuna rahvusgrupiga	1	3	7
rahvusgrupi huve kaitsvate erakondade toetamine	1	3	5
ei oska vastata	1		1

Suurema osa vastajate jaoks pole tegemist mitte lihtsalt formaalse enesemääratluse, vaid sisulise seosega – vaid 3% väitis, et nad ei tunne end seotuna oma rahvusgrupiga. Rahvusesti oli mitteseotuse tunne erineval määral esindatud: eestlastest ei tunnetanud seotust rahvusega 1%, venelastest 3%, ukrainlaste seas on selliseid inimesi 6%, valgevenelaste seas 15%, soomlaste seas 17%, juutide seas 22%¹².

Kategoriseerides ankeedis vastusevariantidena äratoodud tunnuseid etnokultuuriliste, territoriaalsete ning põlvnemis- ja võrgustikusuhete dimensioonidesse, saab ka grupisest identiteedikommunikatsiooni lähemalt iseloomustada. Jooniselt 4.16 nähtub, et eestlaste seas on üsna võrdset olulist kõiki kolmi dimensiooni: etnokultuuriline, territoriaalne ning võrgustikuline. Venelaste identiteediloomes domineerivad etnokultuurilised tunnused: keel, tavad, kaunid kunstid, ajalugu, religioon, tähtpäevad.

Joonis 4.16. Identiteedi dimensioonid eestlaste seas ja venelaste seas

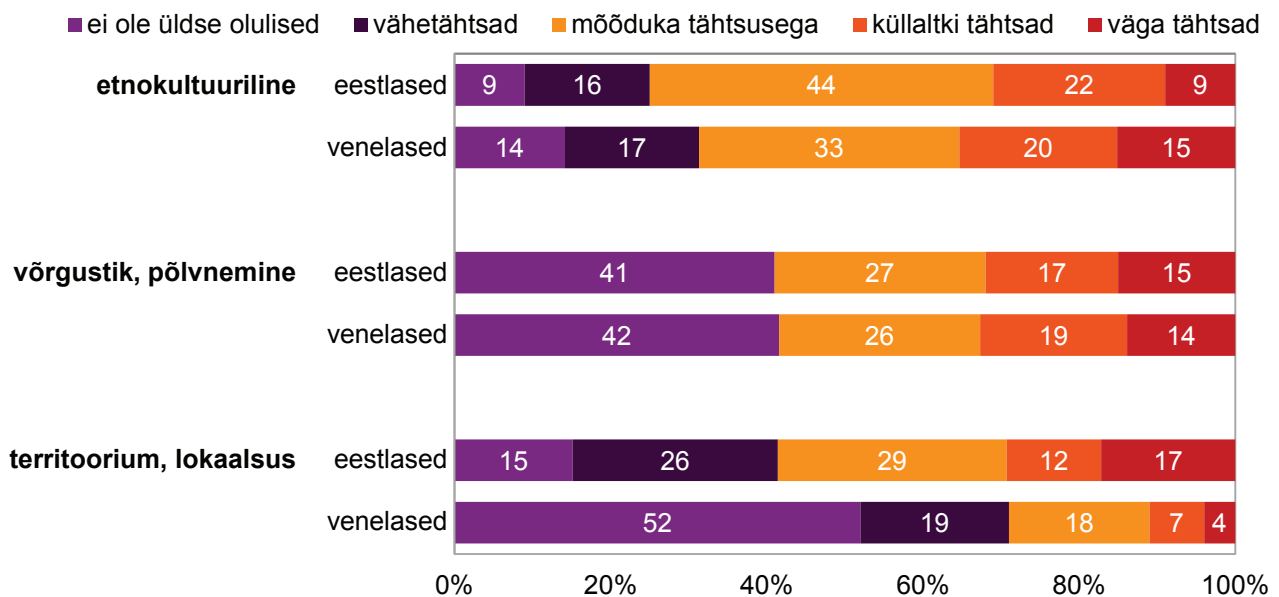

12 Tuleb arvestada, et peale eestlaste ja venelaste olid teised rahvusrühmad esindatud statistilisteks üldistusteks liiga väikesearvuliselt.

Autorid on toonud esile, et lisaks kuuluvuse määratlemisele etnilise rühmaga on vajalik mõõta samastumise või kuuluvuse tunde subjektiivset tugevust, selgitamaks nt poliitilist käitumist (Brady & Kaplan 2000). EIMI uuringus paluti lisaks ühendavate tunnuste eristamisele ka hinnata, kui olulised on need kuuluvustunde loojana. Selle ning üldise rahvusliku enesemääratluse olulisuse tunnuse baasil konstrueeriti uus koondtunne – rahvusliku kuuluvuse tugevuse indeks. Tugevam indeksi väärtus e kuuluvustunne tähendab, et vastaja peab rahvuslikku enesemääratlust oluliseks ning tunnetab oma tugevat kuuluvust rahvusrühma läbi mitmete erinevate tunnuste.

Nagu nähtub jooniselt 4.17, on tugev rahvuslik kuuluvustunne suhteliselt levinum eestlaste seas, venelastest ei tunnetata ligikaudu iga kolmas teiste venelastega siduvaid olulisi ühendavaid sümboleid, omadusi vms. Muude rahvuste ning mitmikidentiteediga inimeste seas on tugev kuuluvustunne oma rahvusrühma veelgi vähem levinud – umbes iga neljas-viies tunneb tugevaid ühendavaid sümboleid vm tunnuseid.

Joonis 4.17. Oma rahvusrühma kuuluvustunde tugevus eestlaste ja venelaste seas

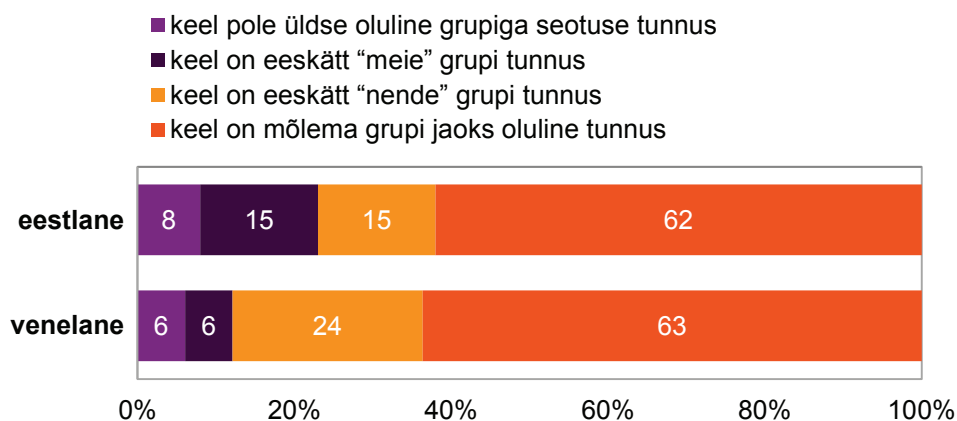
Kultuuriantropoloogilises käsitluses määratletakse etnilisust (etnilist identiteeti) kui spetsiifilist tüüpi gruppidevaheliste interaktsioonide tulemit (Barth 1969). Etnosed (e.k. ka rahvused) on grupid, kes eksplitsiitselt peavad end ja keda loetakse teiste poolt kultuuriliselt erinevateks (Eriksen 1993: 2). Seetõttu, rääkides identiteedist, tekib alati küsimus oma grupi ja teise grupi eristamisest, nendevaheliste piiride määratlemisest.

Seetõttu oli ka EIMI-i uuringus küsimused teiste rahvuste – vastavalt eestlaste või Eesti venelaste kujuteldavate ühendavate tunnuste kohta. Selle põhjal konstrueeriti uus indekstunne, kus mõõdeti, kui võrd vastaja on kasutanud teise grupi iseloomulike tunnuste määratlemisel samu tunnuseid, mida ta on kasutanud enda kuuluvustunde määratlemisel oma grupiga. Kui paljusid tunnuseid nähakse tugevasti kokku langevat, siis on tegemist selgete ja tugevasti tunnetatud sümboolsete piiridega kahe rühma vahel, mis omakorda toidab ja tugevdab mõlema etnokultuurilist identiteediloomet. Näiteks kui tunnetatakse, et emakeel seob tugevasti eestlastega ja kujutletakse, et see seob omavahel tugevasti ka Eesti venelasi. Joonis 4.18 toob piltlikult välja oma ja teise rahvusgrupi identiteedipildi keele tunnuse lõikes – on näha, et domineerib kujutus, et keel on oluline grupikuuluvuse looja nii „meie“ grupis kui ka „nende“ grupis. Seetõttu on ka keele sümboolne jõud gruppidevahelise kultuurilise erisuse kommunikatsioonina

hästi tugev¹³.

Analoogselt keele tunnusega on sümboolsete piiride selguse/tugevuse indekstunnusel arvestatud ka teiste tunnuste „kokkulangevat“ osa. Indekstunnuse seosed rahvusliku kuuluvustunde tugevusega on ära toodud tabeli 4.9 viimases reas. On näha, et gruppide-vaheliste kujuteldavate sümboolsete piiride selgus/tugevus ning kuuluvustunne oma rahvusrühma on omavahel üsna tugevasti seotud.

Joonis 4.18. Keele olulisus oma ja teise grupi identiteediloomes

Mis on tugeva kuuluvustunde muud sümboolsed „toiteallikad“? Seoseanalüüs (tabel 4.9) toob välja, et kõige olulisem roll on etnokultuurilistel tunnustel, kusjuures suurem vahe teiste kategooriate – põlvnemis-võrgustikuliste ning territoriaalsete tunnustega on venelaste jt rahvuste puhul märgatavam kui eestlaste puhul. Kui eestlaste puhul loovad seotusetunnet oma grupiga enam-vähem võrdselt nii kultuurilised (põlvnemis)suhted kui ka ühine territoorium, siis venelaste jt rahvuste puhul domineerivad just kultuurilised tunnused.

Nagu eespool viidatud, on gruppidevaheliste kujuteldavate sümboolsete piiride selgus/tugevus ning kuuluvustunne oma rahvusrühma omavahel üsna tugevasti seotud. See vastab etnilise identiteedi ülal kirjeldatud teoreetilisele kontseptsioonile. Arvestades ka asjaolu, et etnokultuurilise kategooria tunnused on rahvusliku kuuluvustunde tugevusega seotud, siis võib öelda, et rahvusliku kuuluvustunde tugevuse indeks näitab olulisel määral just etnokultuurilise identiteedi tugevust ning on edaspidises analüüsis ka vastavalt nimetatud.

13 Kuna puuduvad võrdlusandmed varasemast perioodist, võib vaid oletada, et keele tähtsus venelaste etnokultuurilises identiteediloomes võib viimase 20 aasta jooksul olla tõusnud. Eesti keel on olnud rahvusliku eneseteadvuse keskne komponent; lisaks suhtlusvahendiks olemisele sümbooliline tähendus kõnelejate grupikuuluvuse märkijana ning ühisustunde tekitajana suhtluses „teistega“. Vene keel oli etniliselt mitmekesise impeeriumi Lingua Franca, pigem implitsiitne tunnus, olulised rühmakuuluvust väljendavad sümboolid on olnud seotud pigem riigi võimsusega. Uuringud (nt Vihalemm & Kaplan ilmumas) viitavad, et keele tähendus Eesti venelaste identiteediloomes on väga kesksel kohal, võrreldes Venemaal elavate venelaste identiteediloomes praktikatega. Venelased Eestis tunnetavad vene keele sümboolilist väärtust oma ühisustunde alusena.

Tabel 4.9. Oma rahvusrühmaga kokkukuuluvustunde seos kultuuriliste sümbolite ja praktikatega: Crameri V seosed

tunnuse nimi	eestlased	venelased	teised rahvused	mitmik-identiteet
etnokultuurilised tunnused identiteediloomes	0,428**	0,499**	0,534**	0,541**
võrgustikulised ja põlvnemissuhted identiteediloomes	0,381**	0,395**	0,491**	0,410**
territoorium, lokaalsus identiteediloomes	0,386**	0,258**	0,311**	0,309**
rahvuskultuuri seltside olulisus identiteedi säilitamisel	0,137*	0,118*		
Venemaa riiklike tähtpäevade tähistamine		0,155**	0,241*	0,192**
vene rahvakalendri tähtpäevade tähistamine		0,136**		0,178*
religiooni olulisus	0,132**	0,117*		0,172*
oma ja teise grupi sümboolsete piiride selgus, tunnuste (kujuteldav) kokkulangevus	0,358**	0,442**	0,463**	0,456**

* Tabelis on ära toodud seosekordaja Cramer'i V tulemused juhtudel, kui $p \leq 0,01$, märgitud ** ning $p \leq 0,1$, märgitud *. Tühi lahter tähendab, et seos pole statistiliselt oluline

Venelaste ja mitmikidentiteediga rühmas (mis moodustub sageli kombinatsioonis just vene rahvusega) on etnokultuurilise identiteedi tugevusega seotud religioon, Venemaa riiklike ning rahvakalendri tähtpäevade tähistamine, samuti tähtsustakse rahvuskultuuri seltside olemasolu. Teiste rahvuste puhul pole religiooni ja rahvuskultuuri seltside tähtsustamine etnokultuurilise identiteedi tugevusega seotud (tabel 4.9). Oluline identiteediloomes kujundaja on kindlasti suhe eestlastega ning tajutud/kommunikeeritud eristavad sümbolid (tugev seos sümboolsete piiride kokkulangevuse ning identiteedi tugevuse tunnuste vahel), samuti on Venemaa riiklike tähtpäevade tähistamine üheks väikeseks sisendiks Eesti muude rahvuste identiteediloomes (nõrk seos vastavate tunnuste vahel).

Nii rahvusrühmade suhtest religiooniga kui ka rahvuskultuuri seltsidega, samuti tähtpäevade tähistamisest tuleb lähemalt juttu kolmes järgnevas alapeatükis.

4.2.3 RAHVUSRÜHMADE SUHE RELIGIOONI

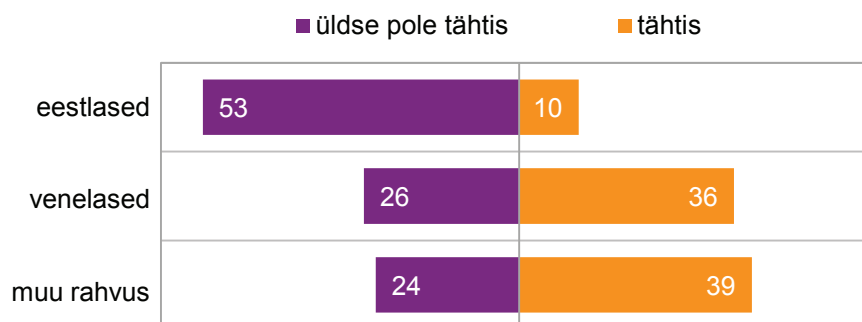
Religioon on venelaste ja teiste etniliste gruppide identiteediloomes suhteliselt olulisel kohal (vt joonis 4.15 ja tabel 4.8), jäädes samas eestlaste identiteedimääratluses üsna marginaalseks. EIM-i uuringus paluti vastjatel ka väljendada oma suhet religiooni ning hinnata selle muutumist ajas. Joonis 4.18 annab ülevaate vastuste jagunemisest rahvusrühmade lõikes. Sellest nähtub, et eestlaste suhe religiooniga on pigem kultuurilist-traditsioonilist laadi – järgitakse religioosse taustaga tavasid, olemata ise usklik. Suur on ka nende hulk, kes ei tunneta mingit seost religiooni ega selle kultuuripärandiga. Ligikaudu iga kümnennda jaoks on see ka sügavalt privaatsfääri kuuluv küsimus, millele ei soovita intervjuus vastata.

Venelaste ja teiste rahvuste seas on usklike hulk üsna suur, kuigi ligikaudu iga teine-kolmas ei võta osa rituaalsest ja/või institutsionaliseeritud kommunikatsioonist. Seega on suhe religiooni kui etnokultuurilise identiteedi üks komponente eeskätt seotud inimeste individuaalse vaimse ensemääratluse ning vähem kollektiivset identiteeti taastootvate praktikatega, eriti just venelaste puhul. Kaudselt kinnitavad seda ka teised uuringud, kus on selgunud et meie-tunne teiste sama usku inimestega ei mängi venelaste kollektiivse identiteedi loomise praktikates olulist rolli (Vihalemm & Kalmus 2009). Religiooni sümbolite ja tavade kasutamist muudes, usuga mitteseotud praktikates (variant „ei ole usklik, aga järgin mõningaid tavasid“) esineb suhteliselt kõige vähem venelaste seas.

Religiooni potentsiaal sotsiaalsete identiteetide ning praktikate mõjutajana on pigem kasvamas kui kahanemas: 12% eestlastest, 16% venelastest ning 20% teiste rahvuste esindajatest, kes väljendasid positiivset suhet usuga, leiavad, et nende suhe religiooniga on viimasel ajal muutunud tugevamaks; suhte nõrgenemist väitis vastavalt 4%, 3% ja 10% vastanuid.

Joonis 4.19. Eestlaste, venelaste ja teiste rahvuste suhe religiooni

Analüüsi käigus konstrueeriti ka koondtunnus – religiooni olulisuse indeks –, mis näitab religiooni tähtsust inimeste elus ning etnokultuurilise identiteedi tunnetuses. Religioon on tähtsal kohal, st indekstunnuse väärtus kõrge juhul, kui inimene on usklik ja/või järgib vastavaid praktikaid ning peab religiooni oluliseks kriteeriumiks oma etnilise kuuluvuse määratlemisel. Joonis 4.19 annab võrdleva pildi religiooni potentsiaalse olulisuse kohta eestlaste, venelaste ja teiste rahvuste identiteediloomes.

Joonis 4.20. Religiooni olulisus eestlaste, venelaste ja teiste rahvuste jaoks (indekstunnuse väärtused polaarsel tugev-nõrk skaalal, välja on jäetud keskmine väärtus)

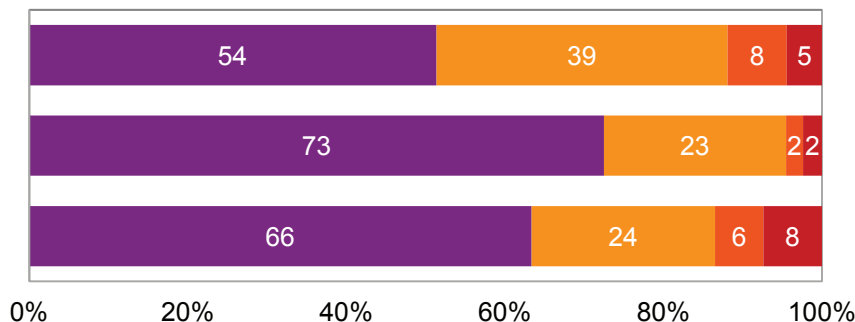
4.2.4 SUHTUMINE RAHVUSKULTUURI SELTSIDESSE

Lõimumiskavas on rahvuskultuuri seltside toetamine üks peamisi selgelt määratletud vahendeid, mille kaudu teostatakse seatud eesmärki, luua Eestis elavatele muukeelsetele elanikele ja uusimmigrantidele võimalused oma emakeelt ja kultuuri tundma õppida, sellega tegeleda ja oma etnilis-keeleline identiteet säilitada ning seda tutvustada (Lõimumiskava 2008–2013, lk 20).

EIM-i uuring kaardistas rahvusrühmade suhte rahvuskultuuri seltsidega ning mõõtis ka nende sotsiaalset tunnustatust rahvusliku identiteedi säilitajana. Tulemused on esitatud joonistel 4.21 ning 4.22. Nendelt nähtub, et kui iga teine eestlane on rahvuskultuuri seltside tegevusest osa saanud vähemalt passiivse (kultuuri)publikuna, seltside korraldatud üritustest osa võttes, siis venelaste seas on haaratus rahvuskultuuri seltside tegevustesse oluliselt kitsam – vaid iga kolmas on osalenud vähemalt pealtvaatajana. Venelastest veidi aktiivsemad oma rahvuskultuuri seltside tegevusest osasaamisel nii osaleja, toetaja kui ka pealtvaatajana on olnud teiste rahvuste esindajad.

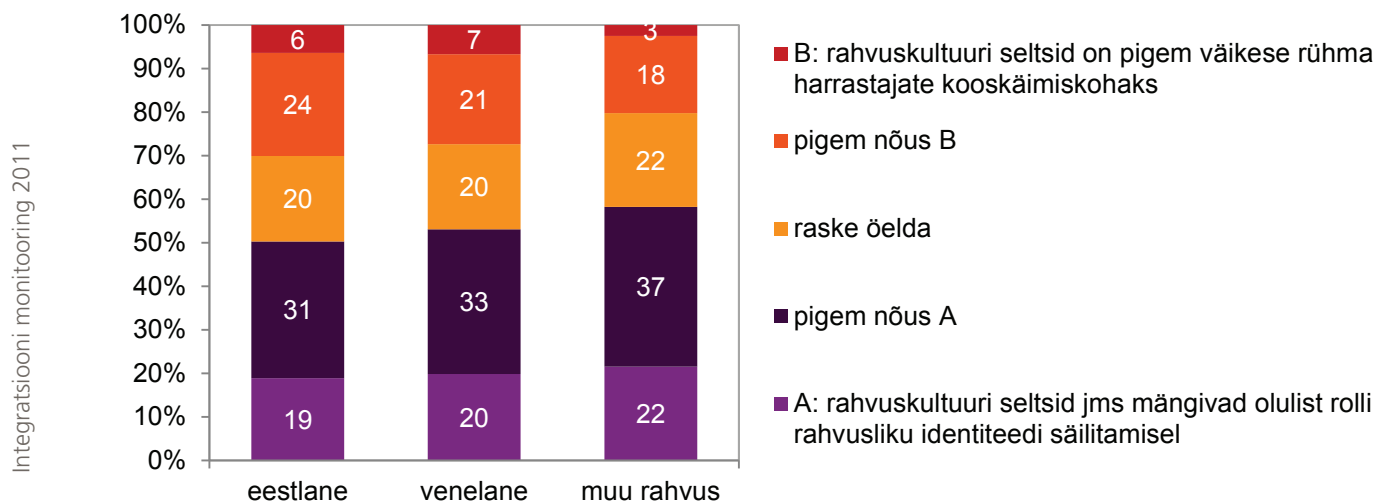
Joonis 4.21. Eestlaste, venelaste ja teiste rahvuste suhe rahvuskultuuri seltsidesse

■ ei liige ega publik ■ olnud pealtvaataja üritustel vm ■ on toetanud ■ on aktiivne liige

Samas valitseb ühiskonnas väga soosiv hoiak rahvuskultuuri seltside tegevuse suhtes ning suur usaldus nende kui identiteedi säilitajate vastu (vt joonis 4.22).

Joonis 4.22. Hoiakud rahvuskultuuri seltside suhtes rahvusrühmades

Üldiselt on rahvuskultuuri seltside toetamine kommunikatiivselt väga oluline riigi suhtumise näitajana, kuid tuleb arvestada, et kultuuriseltside tegevus on siiski võrdlemisi piiratud mõju-ulatusega ning etnilise identiteedi säilitamise ülesannet ei saa ainult neile delegeerida, vaid tuleb leida ka muid meetmeid seatud eesmärgi täitmiseks.

Ühte võimalikku kommunikatsioonivahendit – tähtpäevi – on analüüsitud järgnevas alapeatükis.

4.2.5 TÄHTPÄEVAD, NENDE TUNTUS JA TÄHISTAMINE

Etnokultuurilise vm grupi kultuurilise sidususe ajas ja ruumis loob olulisel määral kollektiivne mälu¹⁴ – selle üks tuntumaid kontseptualiseerijaid Maurice Halbwachs on rõhutanud, et kollektiivne mälu on oma olemuselt interaktiivne – minevikku töödeldakse ümber grupi tänaste probleemide lahendamiseks, suhete määratlemiseks teiste gruppidega ning reaktsioonina ühiskonnas domineerivatele ideedele (Halbwachs 1992: 40). Kollektiivset mälu kannavad palju erinevad elemendid nagu kultuuriteosed, muuseumid, õpikud, koosmääletamise rituaalid jne (Assmann 1995). Kollektiivset mälu ei saa taandada individuaalsete mälu "summale" (Wertsch & Roediger 2008), kuid samal ajal võivad inimeste

¹⁴ Kollektiivse mälu termineid, kontseptsioone ning uurimismeetodeid on palju ja erinevaid. Ühiselt rõhutatavad autorid asjaolu, et kollektiivne mälu vastandub formaalsele ajaloole/ajalooteadusele – kollektiivne mälu on subjektiivne, muutuv, valiv ja lihtsustav (komplekssust ja ambivalentsust eitav) (Wertsch & Roediger 2008).

individuaalsed või perekondlikud mäletamisega seotud tegevused olla indikaatoriks kollektiivse mälu seisundi ja selle kaudu ka grupi identiteedi arengute kohta¹⁵. Käesolev uuring puudutab samuti kollektiivse mälu teemat, mõõtes erinevate tähtpäevade tuntust, tunnustamist/eitamist ning isiklikku tähistamist Eesti erinevate rahvusrühmade seas. Tähtpäevad kui koosmäletamise rituaalid on oluline kollektiivse mälu komponent, mille kaudu luuakse rühma suhet ajas, ruumis ja teiste gruppidega uuesti.

Seetõttu on tähtpäevad uudse küsimusena lülitatud ka EIM-i uuringusse. Küsimuse ülesehitusel lähtuti kolmest kriteeriumist: a) tähtpäevad ühise info- ja mäluruumi indikaatorina; b) poleemilisus (st kuidas suhtutakse antud tähtpäeva – kas negatiivselt, neutraalselt või positiivselt) ning c) avalike ning perekondlike/isiklike mälupraktikate seos (kas antud tähtpäeva isiklikult/perega tähistatakse või mitte). Kuna mitmete tähtpäevade (nt leinapäeva) puhul on kohatu küsida tähistamist, oli ankeetides kasutusel vastusevariant „alati pean meeles, tähistan” ning suulises intervjuus kasutati seda vastavalt kontekstile. Kõigepealt kasutati filterküsimusena tähtpäeva tuntust ning edasi küsiti tuntud tähtpäevade kohta, pakkudes oma hoiaku/suhte väljendamiseks kolme vastusevarianti: „pean seda (tähtpäeva) alati meeles, tähistan“; „see (tähtpäev) on üldiselt oluline, aga ma ise enamasti ei tähista“; „suhtun negatiivselt selle tähistamisega“. Tähtpäeva tähistamine näitab, et teatud ajahetkel jagavad ühiskonnaliikmed mingeid rituaalseid kommunikatsioonipraktikaid ja tähendusi – vaatamata sellele, mis vormis seda tehakse (avalikel üritustel osalemine, perekondlikud tavad, tarbimispraktikad vm). Tähtpäeva tuntus ning üldiselt oluliseks pidamine on teatud indikaator vähemasti passiivsest viibimisest ühises info- ja mäluruumis. Tähtpäeva tähistamisse mingil põhjusel negatiivselt suhtujate osakaal näitab selle sümboli poleemilisust ühiskonnas. Kollektiivse mälu uurijad on rõhutanud, et legitimatsiooniprotsessis on oluline mitte üksnes teatud ajalooinfo jagamine ühiskonnaliikmete poolt, vaid ka poleemiliste tõlgenduste suhe (Tileaga 2009: 339). Eestis on viimastel aastatel enim problematiseeritud periood II maailmasõda ning sellega seonduvad koosmäletamise rituaalid, eriti 9. mai tõlgendus¹⁶.

Lõimumise kontekstis on tähtpäevi oluline vaadelda kolmes (omavahel seotud) aspektis. Esmalt on tähtpäevad olulised etnokultuurilise identiteedi „toiteallikad“. EIM-i uuringus märkis tähtpäevade tähistamist olulise rahvusgruppi kuuluvuse tunnuseks iga kolmas vastanu nii eestlaste, venelaste kui ka mitmikidentiteediga inimeste alavalimist. Teiseks on tähtpäevad riikluse ja kodanikuidentiteedi kommunikatsiooni vahend. Kolmandaks aitavad need kaasa üldise sotsiaalse sidususe ning ühise väärtuste ruumi loomisel.

Käesolevas alapeatükis on kasutatud lisaks EIM-i uuringule sellega samal ajal läbiviidud uuringu „Mina. Maailm. Meedia 2011“ tulemusi, mis mõlemad sisaldasid tähtpäevade plokki. „Mina. Maailm. Meedia“ ankeedis olid küsimused adresseeritud nii eestlastele kui ka muude rahvuste esindajatele, EIM-i ankeedis üksnes muude rahvuste esindajatele. Analüüsis on kasutatud integreeritult mõlema uuringu tunnuseid, kuna küsimise meetodika võimaldab seda. Uuringutesse lülitatud tähtpäevad võib jagada järgmistesse kategooriatesse:

- riiklusega seotud, nii õiguslikult (vaba päev) kui ka kommunikatiivselt (tähtpäevaajakirjandus, avalikud üritused, seotus õppekavadega jne, ametlikud tunnustamised jne) rõhutatud riigipühad või riiklikud tähtpäevad, nt Tartu rahu aastapäev, iseseisvuspäev, leinapäev¹⁷, võidupüha, taasiseseisvumispäev, kommunismi ja fašismi ohvrite mälestuspäev¹⁸;
- perekondlike, isiklike ning rühmapraktikatega seotud traditsioonilised, mittepoliitilised

15 Assmann (1999) eristab näiteks ladustavat mälu (*storage memory*) ja funktsionaalset mälu, viidates asjaolule, et teatud elemendid ja sümbolid võivad aktualiseeruda vastavalt grupi vajadusele.

16 Teadlased on seda nimetanud lõhestatud mäluks (*memory divide*) (Brüggemann & Kasekamp 2008) või mälusõjaks (Pääbo 2008). On problematiseeritud, kas ritualiseeritud koosmäletamise praktikad ei vähenda isiklike mälupraktikate, emotsioonide ning tõlgenduste olulisust (Lehti et al 2008).

17 „Mina. Maailm. Meedia“ küsitluses oli kasutusel variant 14. juuni ja 25. märts – küüditamise aastapäevad.

18 23. august oli „Mina. Maailm. Meedia“ küsitluses sõnaliselt määratletud kui Molotov-Ribbentropi pakti aastapäev.

tähtpäe- vad – emadepäev, isadepäev. See kategooria omab suurt ühisosa järgmise kategooriaga – religioosete pühade – jõulude ning lihavõtetega ning rahvakalendrist pärit jaanipäevaga. Tinglikult kuulub siia kategooriasse ka 18. sajandisse ulatuv tatjanapäev (25. jaanuar), Venemaa üliõpilaste päev, mida tähistatakse 90ndate algusest Eestis ka Narvas ning Tallinnas, ning 1. mai, mida eesti kultuuriruumis tähistatakse kevadpüha/volbripäevana ning tudengite pühana;

- religioosse sisuga, kuid tänapäeval rahvalike ja peretraditsioonide ning tarbijakultuuriga tugevasti läbipõimunud tähtpäevad: uue ja vana kalendri jõulud, lihavõtted, vene kultuuriruumis ka troitsa e püha kolmainu päev (ligikaudne eesti vaste on nelipühad);

- rahvakalendri tähtpäevad, mis on samuti kohati tugevasti läbipõimunud religioosse kalendri tähtpäevadega nagu nt hingedepäev. Tugevat ühisosa omab vastlapäev eesti kultuuriruumis ning maslenitsa ehk vastlanädal/võinädal vene kultuuriruumis; jaanipäev eesti kultuuriruumis ning vana kalendri jaanipäev ehk Ivan Kupala päev vene kultuuriruumis;

- nn uued, peamiselt angloameerika kultuuriruumis levinud tähtpäevad nagu valentinipäev (sõbrapäev) ning *halloween*, mis lisati uuringusse eeskätt võrdleval eesmärgil, kaardistamaks kultuurisümbolite ja -tavade ülekandumise kiirust, kuna need tähtpäevad on Eestisse sisuliselt jõudnud alles viimase 20 aasta jooksul;

- Nõukogude Liidu aegsed riiklikud tähtpäevad, mis on teinud läbi muundumise ja säilivad mitteformaalse või nt kaubanduslikult toetatud traditsioonina (8. märts) või on ametlikult ümber kodeeritud, nagu näiteks 1. mai (kevadpüha), 9. mai (Euroopa päev)¹⁹;

- selleks, et kaardistada Venemaa inforuumi mõju Eestis, mõõdeti ka osa Venemaa riiklike tähtpäevade tuntust ja tähistamist. Lisaks 9. maile ja 1. maile, mis on ka Venemaa tähtpäevade kalendris, lisati nimistusse Nõukogude Liidu aegadest pärit ning sisuliselt samal viisil ka praegu kommuniqueeritud Isamaa kaitsjate päev (23. veebruar) ning täiesti uus, Venemaa päev (12. juuni).

Järgnevatel joonistel 4.23 ja 4.24 on koondkujul ära toodud küsitluses kasutatud tähtpäevade tuntus ning nendega seotud hoiakud ja praktikad eestlaste ning teiste rahvuste lõikes. Kuna teiste rahvuste alavalimis on suurima osakaaluga venelased, siis peegeldavad tulemused kõige selgemini venelaste hoiakuid ning mälupraktikaid. Tulemuste sõnaline analüüs on ära toodud tähtpäevade kategooriate lõikes, võrreldes kahe rahvusrühma andmeid.

Tähtpäevad riikluse ning kodanikuidentiteedi kommunikatsiooni vahenditena on saanud Eesti ühiskonnas üsna erineva vastuvõtu osaliseks. Teiste rahvuste esindajate seas on kõige tuntum, tähistatum ning vähem poleemiline Eesti riiklusega seonduv tähtpäev 24. veebruar, iseseisvuspäev, mida teab ning peab üldiselt oluliseks valdav enamik ning isiklikult tähistab kolmandik teistest rahvustest inimesi (vt joonis 4.24). Iseseisvuspäeva tähistamine on üldiselt levinud, see ei sõltu näiteks meediatarbimise harjumustest ega lõimumise astmest. Allpool on joonistel 4.25 ja 4.26 esitatud iseseisvuspäeva tähistajate profiili analüüs meediatarbimise rühmade (kirjeldusi vt alapeatükist 5.6) ning erineva lõimumise astmega rühmade (kirjeldust vt alapeatükist 7.3) lõikes ning need ei eristu olulisel määral rühmade üldjaotusest muudest rahvustest inimeste alavalimis.

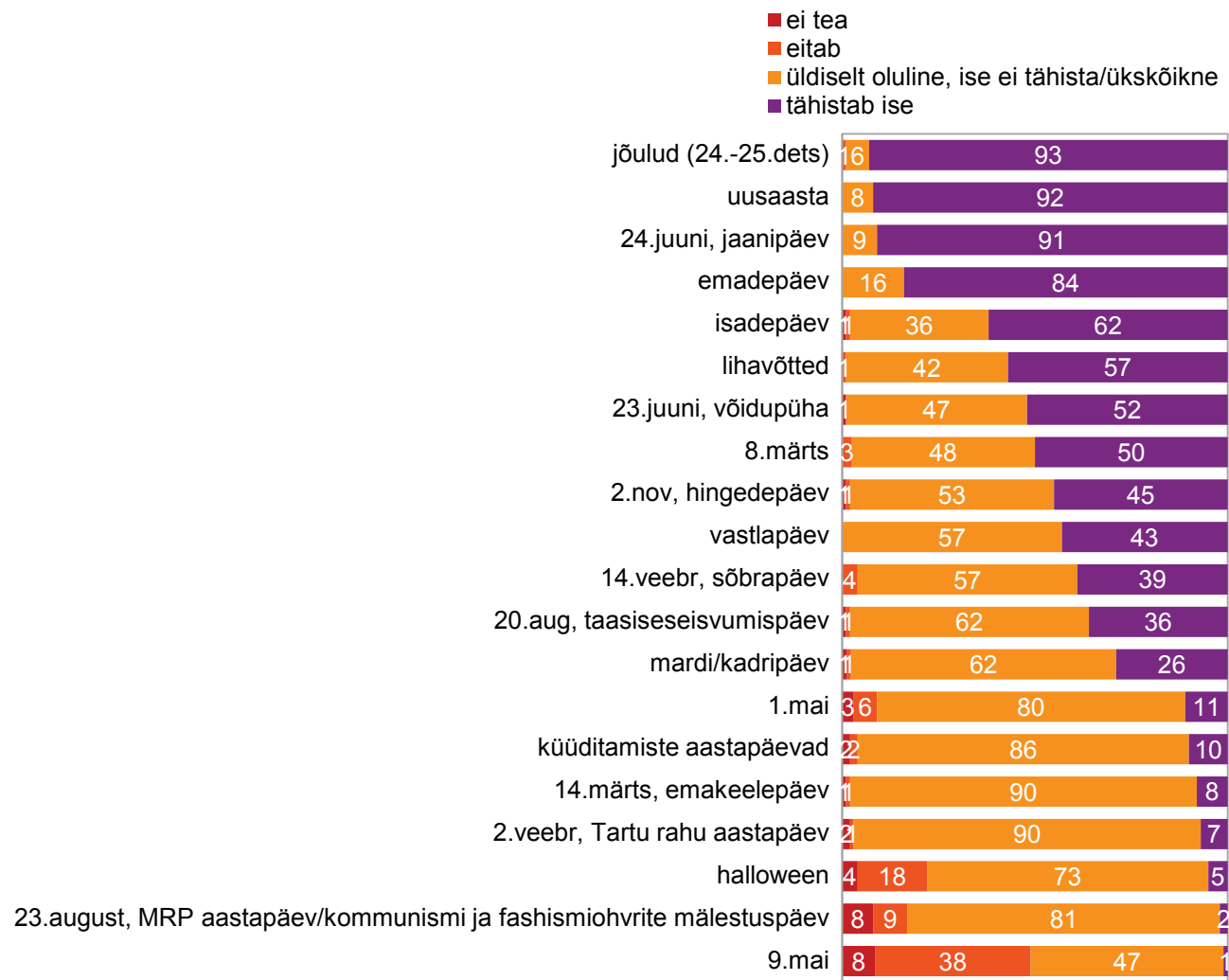
Ka võidupüha ning taasiseseisvuspäev on üsna laialdaselt tuntud ja suhteliselt vähepoleemilised tähtpäevad, kuigi need pole internaliseeritud isiklikesse ja perekondlikesse praktikatesse. Kui võidupüha tähistab isiklikult/pere tasandil ligikaudu iga teine eestlane, siis Eesti teistest rahvustest elanike jaoks jääb see passiivse tunnustamise tasandile (üldiselt oluline, aga ise ei tähista). Taasiseseisvumispäeva 20. augustil tähistab üle kolmandiku eestlasi. Muude rahvuste seas on see tähtpäev küll teada, kuid see pole seotud personaalsete mälupraktikatega ning 8% jaoks on see ka negatiivse tähendusega sümbol. Tartu rahu aastapäeva 2. veebruaril teab suurem osa eestlasi, aga isiklikke mälupraktikaid sellega seotud

19 9. mai oli kahes uuringus kokku tunnuseks selgitatud kolmel erineval viisil: Euroopa päev ja Nõukogude Liidu võidupäev uuringus „Mina. Maailm. Meedia“ ning lihtsalt kuupäevana, ilma sõnaliste selgitusteta EIM-i uuringus. Erinevas sõnastuses tunnused andsid ka erinevad tulemused.

ei ole (joonis 4.23), kuigi seda on üsna intensiivselt kajastatud ajakirjanduses (Vihalemm & Jakobson 2011). Teistest rahvustest inimestest iga neljas ei tea seda aastapäeva üldse. See on ka veidi poleemilisem tähtpäev – 10% suhtub negatiivselt sellesse kui koosmäletamise, meenutamise tähisesse. Venekeelne kohalik ajakirjandus on olnud Tartu rahu kajastamisel ka poleemilisem, tuues esile vene valgekaartlaste rolli ning saatuse teema, mida eestikeelne press pole puudutanud (op cit). Negatiivset hoiakut Tartu rahu tähistamise suhtes on keskmisest veidi sagedamini väljendanud kõrgharidusega vastajad, kes loevad ka sagedamini kohalikku trükiajakirjandust.

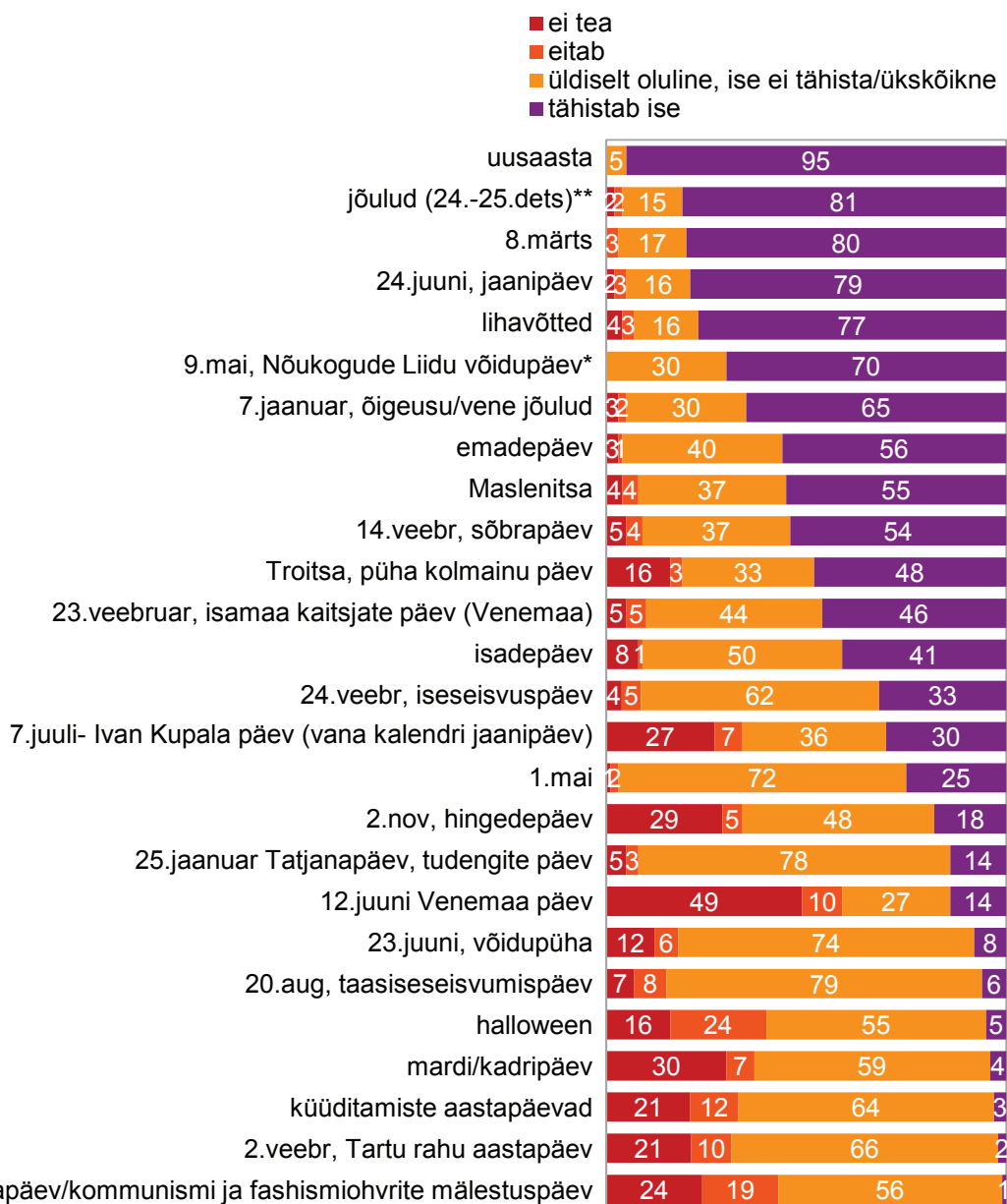
Küüditamiste aastapäevad ei kuulu enamiku eestlaste puhul isiklikesse-perekondlikesse mälupraktikatesse, kuid valdav enamik teab neid ja peab üldiselt olulisteks. Teistest rahvustest elanike seas ei tea nende päevade tähendust iga neljas ning 12% suhtub nende ühisesse mäletamise üldse negatiivselt. Madalam on teadlikkus nooremas vanuserühmas, hoiak on negatiivne vanemas (45–65 a) vanuserühmas, samuti kõrgharidusega vastajate seas. Ka siin võib oma roll olla meediakajastusel, kuna seda teemat on kohalik vene press käsitletud formaalses ning vähe isikustatud vormis (op cit). Suhteliselt kõige poleemilisem on 23. augusti vastuvõtt teistest rahvustest Eesti ühis- konna liikmete seas. Tähtpäev kannab ametlikult nime kommunismi ja fašismi ohvrite mälestuspäevana ning peaks selliselt kandma üldhumanistlikku sõnumit. Samas kohalik venekeelne ajakirjandus käsitleb seda rohkem Molotov-Ribbentropi pakti päevana. Kusjuures domineerib selgelt Venemaa ametlikku mälu poliitikat järgiv käsitlus (op cit) MRP-konnotatsiooniga küsitluse lülitatuna sai tähtpäev 19% ulatuses negatiivset vastuvõttu teiste rahvuste alavalimis (taas keskmisest sagedamini kõrgharidusega inimeste seas), kuid 9% ulatuses ka eestlaste alavalimis. Üldiselt võib öelda, et Eesti riikluse ja selle ajaloo seotud tähtpäevad on teiste rahvuste esindajate seas siiski küllaltki hästi tuntud ning vaikivalt ka tunnustatud, kuigi enamasti mitte haaratud individuaalsetesse/perekondlikesse meenutamispriimälestustesse. Asjaolu, et mitmeid sündmusi (Tartu rahu, küüditamised, MRP, taasiseseisvumine) polemiseeritakse sagedamini just kõrgharidusega inimeste seas, viitab vajadusele vastavaid teemasid käsitleda, tehes seda analüütilises ning avatud/üldhumanistlikus diskursuses. Siiski on mainitud sündmuste poleemilisus kollektiivses mälus suhteliselt marginaalne võrreldes 9. maiga. Viimase tähistamise suhtub negatiivselt ligi 40% eestlasi, samal ajal kui seda isiklikult tähistab kolm neljandikku muudest rahvustest ühiskonnaliikmeid (joonised 4.23 ja 4.24). On oluline märkida, et joonisel näidatud tulemus pärineb ”Mina. Maailm. Meedia” uuringust, kus inimesed täitsid ankeeti ise. EIM-i intervjuus, kus küsiti 9. mai tähistamist lakooniliselt kuupäeva järgi, jättes sõnalised kommentaarid nimme kõrvale, väitis end intervjuueerijale seda päeva ise tähistavat vaid 57%. See viitab teema endiselt suurele ideoloogilisele tundlikkusele. Teemat sügavuti uurinud teadlased on soovitanud ajaloopoliitika demokratiseerimist (Brüggemann & Kasekamp 2008) ning avalike politiseeritud rituaalide kõrval jätta rohkem ”ruumi” isiklikele emotsioonidele ning mälestustele (Jutila et al 2008). Samas näitab kohaliku venekeelse ajakirjanduse uuring, et II maailmasõja teemat ongi käsitletud väga personaalses vormis, küll aga on see üheks külgne, esitades eeskätt Venemaa ametliku mälu poliitika vaatenurka, ning alternatiivset, ”revisionistlikku” vaatekohta esindavate lugude arv on väga väike (Vihalemm & Jakobson 2011). Kuigi teadlased ütlevad, et tegemist on veel pikalt kestva psühholoogilise konfliktiga (Pääbo 2008), võiks uute tähenduste kultiveerimine ning 9. mai tähistamine Euroopa päevana omada pikemas perspektiivis potentsiaali – enamik eestlasi ega ka muid rahvusi ei suutu 9. mai tähistamisele Euroopa päevana negatiivselt (joonised 4.23 ja 4.24).

Joonis 4.23. Tähtpäevade tundus, nendega seotud hoiakud ja praktikad eestlaste seas, %

Allikas: Mina. Maailm. Meedia. 2011

Joonis 4.24. Tähtpäevade tuntus, nendega seotud hoiakud ja praktikad teiste rahvuste seas, %

** Käesoleval joonisel on kasutatud „Mina. Maailm. Meedia“ küsitluse andmeid.

Allikad: EIM 2011 ja Mina. Maailm. Meedia 2011

Eesti riiklusega seonduvate tähtpäevade kontekstis kerkib tähtpäevaajakirjanduse roll. Kompamaks Venemaa televisiooni jm meediasisu võimalikku peegeldust, oli EIM-i uuringusse lülitatud ka mitmeid teisi Vene Föderatsiooni ametlikke tähtpäevi. Siin ilmneb suur erinevus nõukogudeaegse traditsiooniga ja nn uute tähtpäevade vastuvõtu vahel. Näiteks nõukogude ajal oluline armee ja laevastiku päev on tänasel Venemaal ümber nimetatud isamaa kaitsjate päevaks, kuigi sisu on sama. Seda päeva tähistab ligikaudu iga teine teisest rahvusest Eesti elanik ning see ongi 9. mai järel suurima ühiskondliku resonantsiga poliitiline tähtpäev Eesti elanike seas, otsustades isiklikult tähistajate hulga järgi.

Venemaa päev on uus, riiklikus poliitikas kultiveeritud tähtpäev, millel ei ole seost NL-i pärandiga. Sel päeval (1990) võeti vastu Vene Föderatsiooni suveräänsusdeklaratsioon ning kuigi see on ametlikult vaba päev, on selle nimetamise traditsioon ning tähendus venemaalaste seas väga varieeruv – osa suhtub sellesse pigem negatiivselt, kuna see rõhutab NL-i kokkuvarisemist (Minnikova 2011). Kuigi nimetus on ametlikult Venemaa päev, nimetavad paljud venemaalased seda suveräänsuspäevaks (Bolshinstvo...).

Teoreetiliselt arutledes peaks see päev sümboliseerima Venemaad kui uut riiki ning teatud mõttes just

vastanduma ideoloogiale, mis konstrueerib Venemaad kui põlist impeeriumi (Forest & Johnson 2002, Reshetnikov 2011). Seetõttu on huvitav vaadata, milline on selle päeva tunnus ja tähendus Eesti venelaste jt rahvuste seas. Üldiselt on see päev Eesti rahvusvähemustele suhteliselt tundmatu (vaatamata intensiivsele Venemaa televisiooni jälgimisele) – seda päeva ei tea 49%. Venemaalastest ei tea selle päeva sisu umbes 19%. (Bolshinstvo...). Eesti venelaste jt rahvuste seas on positiivne ja negatiivne suhtumine Venemaa päeva proportsionaalselt ligikaudu võrdne, üldiselt aga valitseb selle päeva kui mälupoliitika instrumendi suhtes teadmatust ja passiivsust. Seega võib öelda, et Venemaa informatsiooni ulatus ja mõju põhineb paljuski nõukogude kultuuripärandil ning mida hoogsamalt seda ka Venemaa poliitikas kultiveeritakse, seda suurem võib olla Venemaa propaganda resonants Eestis, eriti vähem lõimitud venekeelse elanikkonna rühmade seas.

1. mai tähtpäevana kannab väga erinevatest ajaloolis-kultuurilistest kontekstidest pärit tähendusi – Nõukogude Liidus tähistatud poliitilis-ideoloogilise töörahva solidaarsuse päevana, tänases Eesti Vabariigis kui kevadpüha, sellele on eelnenud tugeva tudengitraditsiooni taustaga volbriöö. Paljude erinevate seoste tõttu on see päev ka väga laialdaselt tuntud, kuigi antud küsitluse raames pole võimalik öelda, milliste seoste tõttu seda isiklikult ja peredes tähistatakse. Muust rahvustest inimestest tähistab seda ligikaudu iga neljas – sagedamini kui eestlased. Väga laialdaselt tähistatud nii eestlaste kui ka teiste rahvuste seas on ka 8. märts, mis on tuntud mitmel pool maailmas, kuid mida Nõukogude Liidus tugevalt politiseeriti. Eestis taasiseseisvumisest saati seda päeva ametlikult ei tunnustata, kuid mitteformaalselt on isiklikes ja peretraditsioonides üsna juurdunud (vt jooniseid 4.23 ja 4.24) ning seda kasutab usinasti ära ka kaubanduslik-meelelahutuslik kommunikatsioon. Need kaks päeva omavad küllaltki head potentsiaali ühise (virtuaalse) kontaktide ruumi loomiseks, eeskätt massimeedia vahendusel, aga ka koolides, töökohtades, huviringides jm.

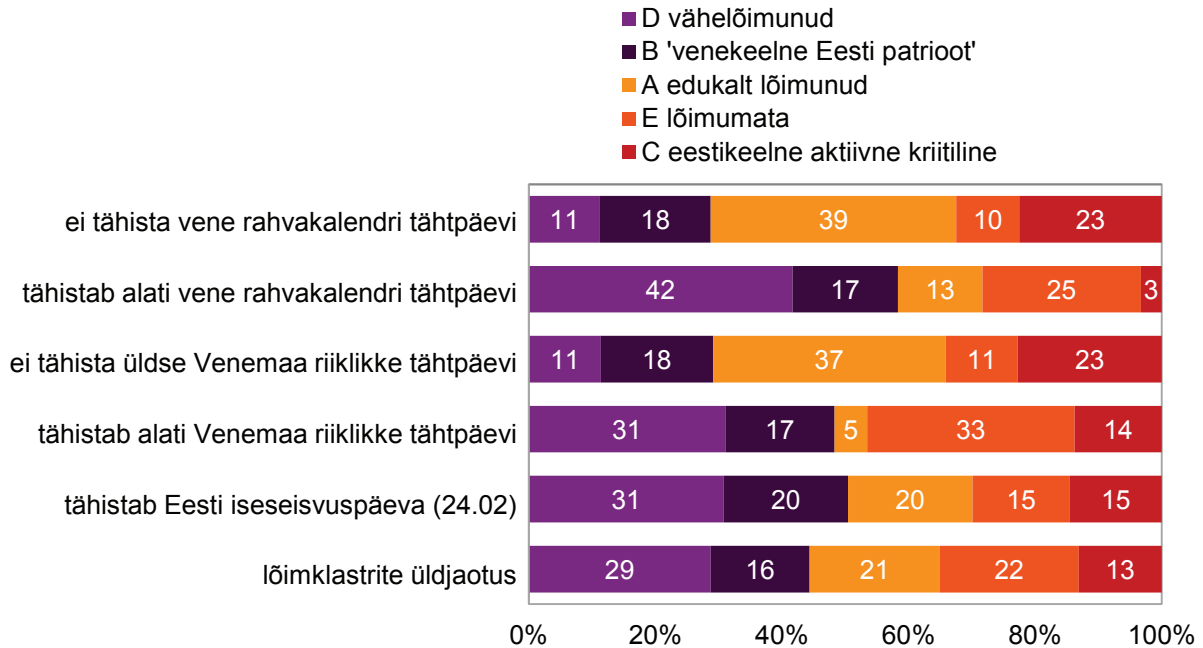
Perekondlike, isiklike ning rühmapraktikatega seotud traditsioonilised, mittepoliitilised tähtpäevad emadepäev ja isadepäev on laialdaselt tähistatavad eestlaste seas, aga ka teiste rahvuste esindajate peretraditsioonides küllaltki hästi juurdunud, eriti emadepäev, mis edastab rahvusvahelises populaarkultuuri ruumis märgatavalt tugevamini kommuniqueeritud valentinipäeva (vt joonis 4.24). Kindlasti on pereväärtustega seonduvad tähtpäevad hea võimalus ühiste eesmärkide ja omavahelise seotuse kommuniqueerimiseks. Religioosse taustaga pühade – eriti jõulude – puhul on märkimisväärne, et valdavalt vene kultuuritaustaga teiste rahvuste esindajad tähistavad niihästi katoliku/luteri traditsiooni kui ka õigeusu traditsiooni jõule. Kui esimesed on toetatud juba vabade päevade ning ühiskonna üldise pühaderütmiga, siis õigeusu e vene jõulud jäävad uue aasta tööritmi sisse. Nende suurem rõhutamine Eesti avalikus ruumis, töökohtadel ja (pärast vaheaega) koolides kommuniqueeriks kindlasti kultuurilist tundlikkust ning avatust. Küllaltki laialdaselt on tuntud ning ka isiklikesse peretavadesse internaliseeritud õigeusu ja rahvatraditsiooniga seotud Troitsa ehk püha kolmainu päev, mida väidab isiklikult tähistavat iga teine venelane vm rahvusest Eesti elanik (joonis 4.24). Kuigi valdavalt on üle võetud Eesti/Põhjamaade kultuuriruumile omane jaaniöö/ jaanipäeva tähistamine juunis, tähistab iga neljas vene vm rahvusest vastaja lisaks veel vana kalendri järgset jaanipäeva e Ivan Kupala päeva (joonis 4.24). Populaarne on Maslenitsa, mille tähistamine on tugevasti seotud kohaliku etnokultuurilise identiteedi taasloomega (Seljamaa 2010). Kindla subkultuuriga (tudengid) seotud tatjanapäeva suhteliselt laialdane tunnus näitab venekeelse ühiskonna osa hästi funktsioneerivat sisemist kommunikatsiooniruumi. Üldiselt on vene rahvakalendri tähtpäevade tähistamine²⁰ rohkem levinud vähelõimunud sihtrühmades (Crameri V on 0,176, vt ka joonis 4.25) ning peamiselt/ ainult Venemaa meedia tarbijate seas (Crameri V 0,248, vt ka joonis 4.26). Eesti ühiskonda hästi lõimunute sihtrühmas (A-lõimklaster) tähistatakse vene rahvakalendri tähtpäevi harvemini, mis teatud määral viitab assimilatiivsele kohanemisele, kus „unustatakse“ oma kultuuritraditsioon. Oma roll selles on ka eestikeelsel ajakirjandusel, kuna hästi lõimunud eelistavad sageli ka eestikeelset meediat. Sarnaselt vene jõuludele ka teiste vene rahvakalendri tähtpäevade ning nende lokaalse tähistamise kajastamine meedias

20 Üksiktunnuste baasil moodustati uus indekstunnus ning joonistel 4.23 ja 4.24 näidatud arvutused on tehtud antud indekstunnuse baasil.

aitaks hajutada eestikeelse lugeja jaoks konstrueeritud pilti, et venekeelne elanikkond tähistab üksnes 9. maid. Samuti annaks nendele tähtpäevadele viitamine avalikus ruumis kommunikeerida Eesti lõimumispoliitika multikultuursuse põhimõtteid.

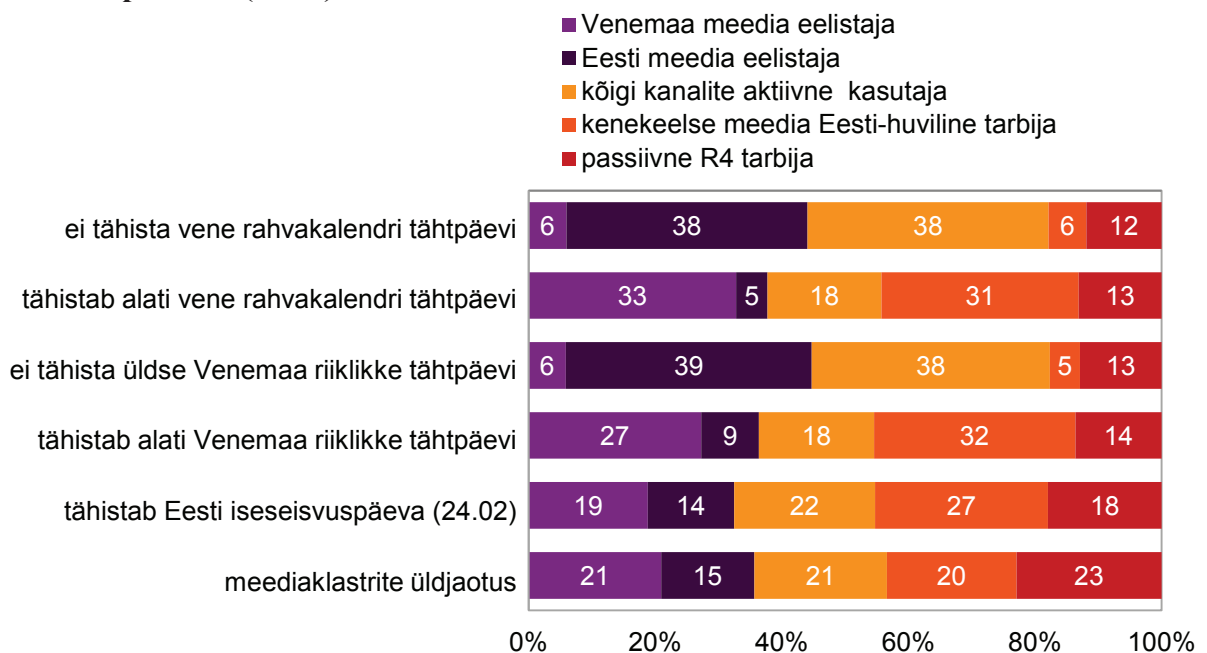
Eesti rahvakalendrist on teiste rahvuste esindajad täielikult internaliseerinud jaaniöö-jaanipäeva, teisi rahvakalendri tähtpäevi – hingedepäeva, mardi- ja kadripäeva küll teatakse suhteliselt laialdaselt, kuid ei tähistata.

Joonis 4.25. Tähtpäevade (mitte)tähistamine lõimklastrites*

* Klustrite täpsem kirjeldus on toodud alapeatükis 7.3.

Joonis 4.26. Tähtpäevade (mitte)tähistamine meediatarbimise rühmades*

* Klustrite täpsem kirjeldus on toodud alapeatükis 5.6.

Üldiselt näitab läbiviidud tähtpäevade tuntuse ning tähistamise pilootanalüüs²¹, et tegemist on küllaltki tundliku etnokultuurilise identiteedi ning ka lõimumise eripära indikaatoritega ning nende roll identiteedi- ja mälu kommunikatsioonis on oluline.

4.2.6 ETNOKULTUURILISE IDENTITEEDI SESED KODANIKUIDENTITEEDI NING LÕIMUMISEGA

Nagu alapeatükis 4.2.3 kirjeldatud, võib etnilist identiteeti vaadelda kui sümboolsete piiride kommunikatsiooni. Sümboolsed piirid on kontseptuaalsed eristavad jooned, mille kaudu inimesed ja grupid ümbritsevad objekte, inimesi, praktikaid aega ja ruumi kategoriseerivad (Lamont 1992: 9–10, vt ka Lamont & Mirag 2002). Gruppidevaheliste tähenduslike eristuste loomisel mängivad olulist rolli võimusuhted – kas ja kellel on võimalus siduda teatud hüvedele/ressurssidele ligipääsu eristavate tunnustega? Situatsiooni tunnetamine-tõlgendamine võib viia erinevate identiteedistrateegiateni, alates grupimobilisatsioonist kollektiivsete õiguste kaitseks teatud kultuurilise eripära pinnal kuni individuaalsete lähendusteni oma kultuurilise eripära säilitamisel või „unustamisel“. Mitmekultuuriliste ühiskondade puhul on autorid diskuteerinud, kas kodanikuidentiteet (siinkohal kasutuses kui vaste i.k. terminile civic identity) ning etniline identiteet saavad sisuliselt eksisteerida harmoonilises suhtes (Page 1997, Ahluwalia 1999, Parekh 2000 jt).²²

Antud küsimus on aktuaalne ka Eesti lõimumisprotsessi kontekstis, kuivõrd lõimumiskava seab prioriteetseks eesmärgiks ühtse, demokraatlikel väärtustel põhineva ja eesti keeles kommuniqueeritud avaliku ruumi ning sellega seotud identiteedi²³ tekke. Kas seda eesmärki on võimalik ellu viia viisil, et see ei muutuks teisi, eeskätt etnokultuurilist identiteeti assimileerivaks? Kas etnokultuuriline identiteet ning kodanikuidentiteet arenevad Eesti rahvuvähemuste seas n-ö rahulikult kõrvuti või on domineerimissuhtes? Sellele küsimusele püüabki vastata käesolev alapeatükk.

Etnokultuurilise identiteedi seost analüüsiti kõigi ühiskonnaelus ning avalikus ruumis osalemist ja vastavaid hoiakuid väljendavate üksik- ning indekstunnustega, samuti sotsiaal-demograafiliste tunnustega (vanus, haridus, sotsiaalne staatus). Tabelis 4.10 on välja toodud üksnes need tunnused, mis andsid statistiliselt tähenduslikke seoseid. Siit nähtub esiteks, et etnokultuurilise identiteedi tugevus pole seotud inimeste sotsiaal-demograafiliste taustatunnustega, st etnokultuuriline identiteet või ka selle nõrkus iseloomustab erinevaid rahvarühmi võrdlemisi ühtlaselt. On ka oluline märkida, et etnokultuuriline identiteet pole venelastel ja teistel rahvustel seotud ka näiteks kodakondsusega (eestlaste puhul on), seega ei saa väita, et etnokultuuriline identiteet on kujunenud näiteks vastureaktsioonina kodakondsuse puudumisele.

21 Tegemist on esmakordse kaardistusega ning tähtpäevade nimistu ei ole täielik, vaid valikuline, lähtudes neist kui oma kategooria prototüüpidest.

22 Viimasel ajal on kõlanud rohkem just skeptilisi arvamusi, nii uurijate kui ka poliitikute suust, mida kroonib Angela Merkeli kuulus fraas „multikulti“ läbikukkumise kohta Saksamaal.

23 Viimasel ajal on kõlanud rohkem just skeptilisi arvamusi, nii uurijate kui ka poliitikute suust, mida kroonib Angela Merkeli kuulus fraas „multikulti“ läbikukkumise kohta Saksamaal. Lõimumiskava kontekstis on seda nimetatud kitsalt riigiidentiteediks, mis viitab suhtele üksnes kodaniku ja riigi vahel. Hilismodernsetes ühiskondades kodanikuidentiteet (vaste ingliskeelsele terminile civic identity) laieneb kitsalt riigi-kodaniku suhtelt (valimised, sõjaväekohustus jm) laiemale suhtevõrgustikule, näiteks kodanikeühendused, mitteinstitutionaliseeritud poliitiline osalus, aga ka osalus virtuaalselt vahendatud avalikus ruumis ning otsustusprotsessides, kus lisaks legaalsele ligipääsule (kodakondsuse institutsiooni kaudu) muutuvad oluliseks ka näiteks tehnoloogilised jm „uued“ sotsiaalsed oskused avalikest hüvedest ning võimalustest osasaamisel (Miller 1993, Turner 1993, Page 1997, Ahluwalia 1999). Tegelikult käsitleb ka lõimumiskava osalust laiemas mõttes, näiteks väites, et: „Edukas lõimumine eeldab, et igal Eesti püsielanikul on võimalus aktiivselt osaleda demokraatliku ühiskonna arendamises ühiskonnaelu kõikidel tasemetel, mis muuhulgas eeldab suurenenud kodanikuaktiivsust. Kõigi elanike potentsiaali tõhusam ning järjepidev kaasamine on eriti oluline olukorras, kus rahvastik kahaneb. Eneseteostusvõimaluste olemasolu ning teadlikkus neist motiveerib elanikke lõimuma ja olema lojaalne oma riigile.“ (lk 4). Seega nähakse kodanikuaktiivsust pigem eeldusena kitsama poliitilise identiteedi ehk riigiidentiteedi arenemisel. EIM-i uuringu kontekstis on mõõdetud kodaniku, riigi ja ühiskonna suhet nii kitsamas kui ka laiemas tähenduses (vt peatükk 1), käesolevas peatükis on aga oststarbekas lähtuda (otsetõlkes) tsiviilidentiteedi laiemast tähendusest ning seetõttu on kasutatud ka terminit „kodanikuidentiteet“.

Käesolevas uuringus kasutatud koondtunnus – kodanikuidentiteedi indeks (selle kirjeldust vt alapeatükist 7.2) – on etnokultuurilise identiteedi tugevusega seotud üksnes eestlaste puhul, kusjuures mõlemad identiteedi indeksid on n-ö ühesuunalised, pole vastandlikus seoses (ühe tugevusega kaasneb teise nõrkus). Venelaste ja teiste rahvuste puhul pole kahe tunnuse vahel seost – ei positiivset ega negatiivset. See tähendab, piltlikult öeldes, et mõlemad kollektiivse enesemääratluse viisid arenevad suhteliselt eraldiseisvalt. Samale tulemusele jõuavad sotsiaalpsühholoogiliste meetoditega ka Valk jt, kes oma uuringus tõdevad, et eestlaste etniline ja kodanikuidentiteet on läbipõimunud, vähemuste etniline identiteet aga on autonoomne (Valk et al 2011). Autorid tõdevad, et etnilise vähemuse jaoks võib Eesti riigi rahvuslik (*national*) identiteet olla tunnetatav assimilatiiivsena, st kodanikuidentiteedi omaksvõtt toob kaasa ka eestistumise (op cit).

Kuigi erinevate rühmade tasandil võib olla üks või teine enesemääratluse viis tugevam, ei saa ühiskonnas üldiselt süstemaatilist domineerimisseost täheldada.

Tabel 4.10. Etnokultuurilise identiteedi seos ühiskonnaelus ja avalikus ruumis osalemise praktikate ning hoiakutega

	etnokultuurilise identiteedi tugevus		
	eestlased	venelased	teised rahvused
kodanikuidentiteet	0,118**		
peab end põhiseaduse mõttes Eesti rahva hulka kuuluvaks		0,123*	
institutsioonide usaldamine		0,126**	
nõrk poliitiline lõimitus Eestiga: kodumaatunne, kodakondsus			0,243*
osavõtt kultuuri ja spordi suurüritustest	0,137**		
enesehinnanguline informeeritus	0,137**	0,136**	
Eesti venekeelsete meediakanalite usaldamine		0,117**	
venemaa meediakanalite usaldamine		0,113*	
nõustumine väitega: "pronkssõduri kriisil on olnud pikemaajalisem mõju, mis kestab tänaseni"		0,165**	
suhtlemise alustamine vene keeles		0,115*	0,259*
eestikeelne suhtlemine venekeelse partneriga	0,128**		

* Tabelis on ära toodud seosekordaja Cramer'i V tulemused juhutudel kui $p \leq 0.01$, märgitud ** ning $p \leq 0.1$, märgitud *. Tühi lahter tähendab, et seos pole statistiliselt oluline

Tabelis 4.10 on ära toodud seosed etnokultuurilise identiteedi ning ühiskonnaelus ja avalikus ruumis osalemist (sh meediatarbimist ja keelelisi praktikaid) kirjeldavate üksiktunnuste vahel. Venelaste puhul on etnokultuuriline identiteet seotud laiemas tsiviilsolidaarsusega – tugevama identiteedi puhul tuntakse end sagedamini kuuluvat põhiseaduslikus mõttes Eesti rahva hulka. Samuti on tugevama identiteedi puhul institutsioonide usaldamine suurem. Seega leiab kinnitust ülaltoodud järeldus, et etnokultuuriline identiteet ei ole arenenud põhimõtteliselt vastanduvalt kodanikuidentiteedile. Samas muude rahvusrühmade puhul selliseid positiivseid seoseid ei ilmne, pigem vastupidi – tugevama etnokultuurilise identiteediga kaasneb nõrgem poliitiline lõimitus läbi Eesti kodansuse ning Eesti kodumaaks pidamise.

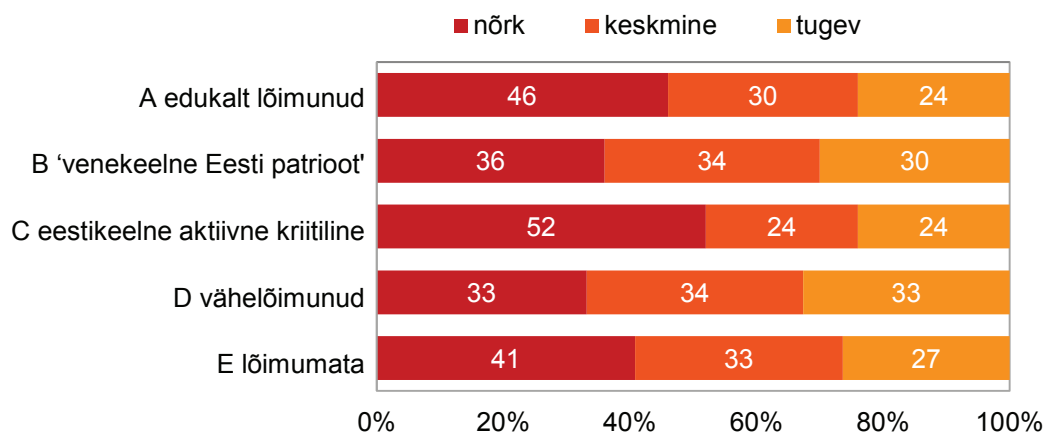
Tugev etnokultuuriline identiteet on seotud ka hea enesehinnangulise informeeritusega, kuid samas ideoloogiliselt küllaltki heterogeense informuuga – tugevama etnokultuurilise identiteedi kandajate jaoks on legitiimsed (usaldusväärsed) nii Eesti venekeelsed kui ka Venemaa meediakanalid.

Venelaste etnokultuurilise identiteedi arengus on tõenäoliselt oluline ka traumaatiline kogemus (pronkssõdur), mis ei tähenda tingimata negatiivset hoiakut riigi suhtes, vaid võib viidata ka kriisi õppetundidele ning ühistele, demokraatlikele väärtustele, näiteks vägivaldsete konfliktide vältimine (Pronkssõduri kriisi kohta vt joonis 1.15)

Kui eestlaste puhul on etnokultuuriline identiteet seotud ka osalusega avalikel üritustel, kus kuuluvustunnet kommukeerib vahetu kontakt rahvuskaaslastega ning kollektiivsed tegevused, siis venelaste puhul on osalus avalikus ruumis vahendatud eeskätt meedia ning ka institutsioonide kaudu. Ka

keelekasutus avalikus ruumis võib anda oma panuse etnokultuurilise identiteedi kujunemisse.

Joonis 4.27. Etnokultuuriline identiteet lõimklastrites*

* Lõimklastrite kirjeldus peatükis 7.

Joonis 4.27 toob ära etnokultuurilise identiteedi indekstunnuse profiili lõimklastrites (kirjeldust vt ptk 7.3). Nagu näha, iseloomustab erineva poliitilise ning sotsiaalse lõimumisastmega rühmi enam-vähem sarnane profiil etnokultuurilise identiteedi tugevuse või nõrkuse mõttes. Suhteliselt veidi nõrgem on etnokultuuriline identiteet edukalt lõimunute (A) ning eestikeelsete aktiivsete võõrdunute (C) rühmas ning veidi tugevam venekeelsete Eesti patriootide (B) ning vähelõimunute (D) rühmas. Üldiselt aga võib öelda, et etnokultuurilise identiteedi areng on olnud keelelise, majandusliku ja poliitilise lõimumisega suhteliselt vähe seotud ning arenenud tõesti erineva ühiskondliku ning kohanemise strateegiaga rühmi ühendavaks identiteediks. Vaadates samal ajal etnokultuurilist identiteeti suhtes kodanikuidentiteediga, ilmnevad erinevates lõimiklastrites erinevad domineerimissuhted. Täpsemalt on kodanikuidentiteedi ning etnokultuurilise identiteedi suhet erinevates lõimumise siht- ja sidusrühmades kirjeldatud alapeatükis 9.3.3. Üldiselt võib öelda, et eristuvad rühmad, kus on olulised nii kodaniku- kui etnokultuuriline identiteet ning ka rühmad, kus domineerib üks või teine või on mõlemad kollektiivse enesemääratluse vormid väheolulised.

Kokkuvõte

Eesti venekeelsete jt emakeeltega elanike riigikeele oskus paraneb aeglaselt, aga kindlalt. Ligikaudu iga kolmas inimene, kelle emakeel ei ole eesti keel, oskab riigikeelt aktiivsel tasandil, st peaks toime tulema ka keerukamat laadi suulise suhtluse ning teatud piires kirjaliku eneseväljenduse ning tekstide lugemisega. Umbes iga teine muu emakeelega inimene oskab riigikeelt peamiselt passiivsel tasemel, st saab eestikeelses keskkonnas ringlevast infost aru ning suudab ka piiratult end väljendada. Seega on valdavalt omandatud eeskätt passiivse keelekasutuse oskused – eesti keeles lugemine ja kuulamine-arusaamine, aga suulise suhtlemise oskuse kasv on olnud viimas kümne aasta jooksul suhteliselt kõige kiirem (5–7%). Selgesti on mõõdetav eesti keele kasutuse sagenemise tendents ning ainult venekeelse suhtluse vähenemine rahvastevahelistes kontaktides 14 aasta jooksul. Keelelised vähemused kasutavad eesti keelt igapäevastes tegevustes üsna sageli.

Keeleoskuse arenemist on soosinud nii sotsiaal-psühholoogilised tegurid (sotsiaalse mobiilisuse motiivatsioon) kui ka struktuursed tegurid (haridussüsteem, loomulik keelekeskkond elukohas, eriti väljastpool Tallinnat ja Ida-Virumaa linnasid). Seega on keeleoskusest võimendatud vanuselised barjäärid ühiskonnas osaluseks mõnevõrra madaldunud – tõenäoliselt nii mitteformaalhariduse (täiendõppe) kui ka keele iseseisva omandamise tõttu. Võrreldes kümne aasta taguse olukorraga on koolis käivad või kooli lõpetanud ja kõrgkooli suundunud noored sagedamini aktiivse eesti keele oskusega. Paranenud on vene vm emakeelega Eesti kodanike keeleoskus – kui kümme aastat tagasi oli olemas rühm eesti keelt üldse mitte oskavaid kodanikke, siis praegu oskab enamik neist eesti keelt vähemasti passiivsel tasemel. Täna on ka ligi kolmandikul tööealisest ja tööturul aktiivsest venekeelsest elanikkonnast kehtiv või kehtivatele tasemetele ümberarvestatav keeletaseme tunnistus, mis peaks võimaldama töötada vastavat taset nõudvatel ametikohtadel.

Keeleoskuse taseme hinnangute kasutamisel Lõimumiskava eesmärkide täitmise indikaatorina on soovitatav meeles pidada, et inimeste hinnang oma keeleoskusele muutub paljude erinevate tegurite mõjul ning väljendab pigem inimeste keelelist eneseusaldust ja ka valmisolekut antud keelt vajadusel kasutada. Seega võib tulemuste „kõikumine“ trendides peegeldada ka sotsiaalse konteksti muutumist. Järelduste tegemisel keeleoskuse leviku kohta on soovitatav kasutada pikemaajalisi trende, erinevate tehnikate abil saadud tulemusi kriitiliselt võrrelda, teha analüüsi pigem sihtrühmasiseselt ning akumuleeritud tulemuste (nt indeksid) baasil. Kõrgematel keeleoskustasemetel on inimeste enesehinnang oma keeleoskusele küllaltki adekvaatne, pigem liiga kriitiline, samas algtaseme puhul võidakse oma oskusi üle hinnata.

Praegu on inglise keele roll Eestis kohalike rahvuste vahelises igapäevasuhtluses marginaalne. Kui eestlaste igapäevaelus on inglise keele kasutus küllaltki sagedane, siis keelelised vähemused kasutavad inglise keelt igapäevaselt üsna harva. Inglise keele oskus kasvab aga põlvkondade noorenedes. Seega tuleb niihästi keelepoliitika kui ka lõimumispoliitika planeerimisel ja rakendamisel arvestada, et pikemas ajaperspektiivis kujuneb olukord, kus Eestis on mitteformaalselt kasutusel kolm kohalikku keelt – eesti, vene ja inglise keel. See tähendab, et institutsionaalse sekkumise mõju-ulatuse tõenäoliselt kahaneb ning mõjude avaldumise viisid muutuvad keerukamaks, kuna inimestel on rohkem keelelisi alternatiive ning inglise keele mõjukust määravad pigem globaalsed kui lokaalsed tegurid.

Inimeste keelekasutust kujundab tugevasti nende igapäevane suhtlusring. Eesti ühiskonda iseloomustab – osalt nõukogude aja pärandina – mõõdukas etniline eraldatus tööturul ja haridussfääris, osaliselt linnaruumis, rääkimata geo-majanduslikest enklavide Ida-Virumaa tööstuslinnade näol. Olulisemad rahvastevaheliste kontaktide kohad on töökoht, kool vm õppimiskoht, avalik ruum, koduümbrus/naabruskond, vaba aja veetmise kohad. Internet on kontaktide ruumina küllaltki väikese tähtsusega – IKT võimaluste kasutamine lõimumisprotsessis vajab seega n-ö institutsionaalset „taganttõukamist“. Eestlaste poolt vaadatuna on rahvastevaheliste kontaktide ring pigem koomale tõmbunud kui laienenud. Regulaarsed, sagedased, pikemat/tähtsuset kommunikaatsiooni kandvad suhtlussituatsioonid on muutunud harvemaks. Teiste rahvuste kontaktid eestlastega pole kasvanud ega ka kahanenud. Laienenud

ja sagenenud on eesti keele kasutamine suhtluses eestlastega, eriti töö- ja õpingute sfääris, samuti ka huvitegevuse tasandil (kuigi huvitegevuse harrastajaid on vähe). Sagenenud on eestikeelne suhtlemine eestlastest sõprade, tuttavate ja naabritega. Ametlikes situatsioonides ja/või avalikus ruumis suhtlemise tavad on muutunud vähem, seega ei maksa avaliku ruumi kontaktide rolli keeleoskuse arendamisel üle hinnata.

Eesti keele (mitte)kasutus suhtlemisel eestlastega on seotud haaratusega avalikku inforuumi. Seega peaks keeleoskuse paranemine ning keelekasutuse sagenemine vene jm emakeelega inimesi ka Eesti avalikku inforuumi tooma, kuid tuleb arvestada, et tegemist on küll teineteist võimendavate, kuid mitte kausaalselt seotud tunnustega. Eesti keelt halvasti oskava ja seda mittekasutav rühm hindab lõimumise meediumina kõrgelt kohalikku venekeelset meediat. Seega parem haaratus kohalikku inforuumi venekeelsete kanalite kaudu võib soodustada ka nende takerdunud keelelise lõimumise protsessi.

Etnokultuurilise identiteedi säilitamise ning kommunikeerimisvõimaluste tagamise eesmärgi puhul tuleks arvesse võtta, rahvuskultuuri seltside tegevus on võrdlemisi piiratud mõju-ulatusega ning etnilise identiteedi säilitamise ülesannet ei saa ainult neile delegeerida, vaid tuleb leida ka muid meetmeid seatud eesmärgi täitmiseks.

Kuna suhteliselt suur osa väiksema-arvuliste etniliste rühmade liikmeid Eestis on sisuliselt mitmikidentiteediga, siis ei tohiks toetamine tähendada mitte konserveerivaid tegevusi, pigem peaks eelistama n-ö tõlkivaid tegevusi, mis sisaldavad mitme kultuuri interaktsiooni.

Etnokultuurilise identiteedi säilitamise ning arendamise toetamine on lõimumisprotsessis kommunikatiivselt oluline, kuna etnokultuuriline enesemääratlus on lõimumisprotsessi siht- ja sidusrühmade jaoks oluline. Kuna keel on etnokultuurilise identiteedi määratlemisel väga tähtis, siis tuleks tähelepanu pöörata just eesti keele õpet ja kasutust toetavate meetmete puhul ka etnokultuurilise identiteedi rõhutamise/säilitamise aspektile (nt vene kultuurisümbolite kasutamine keeleõppes), eriti arvestades analüüsil esiletulevat seost sagedasema eestikeelse suhtlemise ja nõrgema etnokultuurilise identiteedi vahel.

Nii etnokultuurilist identiteeti kui ka üldisemat sotsiaalset solidaarsust toetab tähtpäevakommunikatsioon. Eesti tähtpäevakalender on venelastele ja teistest rahvustest inimestele küllaltki hästi tuntud. Rahvakalendri jaanipäev, riikluse sõnumiga iseseisvuspäev, samuti pereväärtustega seonduv emadepäev on teiste rahvuste esindajate perepraktikates küllaltki hästi juurdunud. Kindlasti on pereväärtustega seonduvad tähtpäevad hea võimalus ühiste eesmärkide ja omavahelise seotuse kommunikeerimiseks. Ka õigeusu traditsiooniga seonduvate tähtpäevade (eeskätt jõulude) suurem rõhutamine Eesti avalikus ruumis, töökohtadel ja (pärast vaheaega) koolides kommunikeeriks kindlasti kultuurilist tundlikkust ning avatust. Ka teiste vene rahvakalendri tähtpäevade ning nende lokaalse tähistamise kajastamine meedias aitaks hajutada eestikeelse lugeja jaoks konstrueeritud pilti, et venekeelne elanikkond tähistab üksnes 9. maid. Samuti aitaks nendele tähtpäevadele viitamine avalikus ruumis kommunikeerida Eesti lõimumispoliitika multikultuursuse põhimõtteid.

Etnokultuuriline identiteet ei ole arenenud vastandvalt kodanikuidentiteedile – mõlemad kollektiivse enesemääratluse viisid arenevad suhteliselt eraldiseisvalt. Kuigi indiviidi või ka teatud rühma tasandil võib olla tugevam üks või teine enesemääratluse viis, ei saa ühiskonnas üldiselt täheldada domineerimiseost. Etnokultuurilise identiteedi säilimisele suunatud lõimumistegevused võivad edastada positiivse signaali ka vähem lõimunute sihtrühmadele.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Alhuwaila, P. (1999). Specificities: Citizens and Subjects. *Citizenship, Subjectivity and the Crisis of Modernity*. – *Social Identities*, Vol 5, iss. 3, pp. 314–331.
- Assmann, J. (1995). *Collective Memory and Cultural Identity*. – *New German Critique*, No 65, pp. 125–133.
- Barth, F. (1969). *Ethnic Groups and Boundaries*. Bergen-Oslo: Universitetsforlaget, London: George Allen & Unwin.
- Brady, H., Kaplan, C. (2000). Categorically wrong? Nominal versus Graded Measures of Ethnic Identity. – *Studies in Comparative International Development*. Vol 35, Iss. 3, pp. 56-91.
- Brüggemann, K., Kasekamp, A. (2008). The Politics of History and the “war of Monuments” in Estonia. – *Nationalities Papers*, Vol 36, iss. 3, pp. 425–448.
- Cerulo, K. (1997). Identity Construction: New Issues, New Directions. – *Annual Review of Sociology*, Vol 23, pp. 385–409.
- Cohen, A. P. (1985). *The symbolic construction of community*, Chisester: Ellis Horwood Ltd, NY: Tavistock Publications.
- Eriksen, T. H. (1993). Formal and informal nationalism. – *Ethnic and Racial Studies*, Vol 16, iss.1, pp. 1–25.
- Forest, B., Johnson, J. (2002). Unraveling the Threads of History: Soviet-Era Monuments and Post-Soviet National Identity in Moscow. – *Annals of the Association of American Geographers*, Vol 92, No 3, pp. 524–547.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Chicago (IL): The University of Chicago Press. Jenkins, R. (1996). *Social Identity*. London: Routledge.
- Jutila, M., Lehti, M., Jokisipila, N. (2008). Never-Ending Second World War: Public Performances of National Dignity and the Drama of the Bronze Soldier. – *Journal of Baltic Studies*, Vol 39, iss. 4, pp. 393–418.
- Kirch, A., Kirch, M., Tuisk, T. (1997). Vene noorte etnilise ja kultuurilise identiteedi muutused aastatel 1993–1996. Järve, P. (toim) *Vene noored Eestis*. Tallinn: Avita, lk 47–67.
- Küün, E. (2008). The ethnic and linguistic identity of Russian-speaking young people in Estonia. – *Trames*, Vol 12 (62/57), iss. 2, pp. 183–203.
- Lamont, M. (1992). *Money, morals, and manners. The culture of the French and the American upper-middle class*. Chicago: University of Chicago Press.
- Leping, K.-O., Toomet, O. (2007). Ethnic wage gap and political break-ups: Estonia during political and economic transition. *Tartu Ülikooli majandusteaduskonna toimetiste seeria*, Nr. 53.
- Lõimumiskava 2008–2013. [www] http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Loimumiskava_2008_2013.pdf
- Page, M. (1997). Pluralistic Citizenship: a Reference for Citizenship Education. – *Canadian Ethnic Studies*, Vol 29, iss. 2, pp. 22–32.
- Parekh, B. (2000). *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. W. H. Freeman.
- Poppe, E., Hagendoorn, L. (2001). Types of Identification among Russians in the ‘Near abroad’. – *Europe-Asia Studies*, Vol, iss.1, pp. 57–71.
- Pääbo, H. (2008). War of Memories: Explaining “Memorials War” in Estonia. – *Baltic Security & Defence Review*, No 10, pp. 5–26.
- Raudsepp, M. (2009). Ethnic Self-Esteem and Intergroup Attitudes Among the Estonian Majority and the non-Estonian Minority. – *Studies of Transition States and Societies*, Vol 1, no 1, pp. 36–51.
- Seljamaa, E. (2010). Kui pidu korraldatakse, on järelikult seda kellelgi vaja. Vene vastlapühade tähistamisest tänases Tallinnas. – *Keel ja Kirjandus*, nr 8/9,.

Siiner, M., Vihalemm, T., Djackova, S., Ramoniene, M. (2011). Keelepoliitika rakendamine ja selle seos venekeelse elanikkonna lõimumisega. – Eesti Inimarengu Aruanne 2010/2011. Estonian Human Development Report 2010/2011. Eesti Koostöö Kogu, lk 122–129.

Tajfel, H. (1981). The Structure of Our Views about Society. – *Introducing Social Psychology*. / Eds. H. Tajfel & C. Fraser. Harmondsworth: Penguin Books, pp. 302–321.

Tieaga, C.. (2009). The social organization of representations of history: The textual accomplishment of coming to terms with the past. – *British Journal of Social Psychology*, Vol 48, iss. 2, pp. 337–355.

Valk, A. (2003). Identiteet. – *Isiksusepsühholoogia*. / Toim J. Allik, A. Realo, K. Konstabel. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 225–250.

Valk, A., Karu, K., Drozdova, M. (2100). Estonian Open Identity: reality and ideals. – *Trames*, Vol 15 (65/60), iss. 1, pp. 33–59.

Vihalemm, T., Masso, A. (2002). The Formation of Imagined Borders in post-Soviet Estonia: Diaspora or Local Community? – *Journal of Borderlands Studies*, Vol 17, iss. 2, pp. 35–52.

Vihalemm, T., Masso, A. (2003). Identity Dynamics of Russian-Speakers of Estonia in the Transition Period. – *Journal of Baltic Studies*, Vol 34, iss. 92–116.

Vihalemm, T., Masso, A. (2007). (Re)Construction of Collective Identities after the Dissolution of the Soviet Union: The Case of Estonia. – *Nationalities Papers*, Vol 35, iss. 1, pp. 71–91.

Vihalemm, T. (2007). Crystallizing and Emancipating Identities in Post-Communist Estonia. – *Nationalities Papers*, Vol 35, iss. 3, pp. 477–502.

Vihalemm, T., Jakobson, V. (2011). Representations of the past in Estonian Russian-language press: “own” or diaspora memory? – *Nationalities Papers*, Vol 39, iss. 5, pp. 705–731.

Vihalemm, T., Keller M. (2011). Looking Russian or Estonian: young consumers constructing the ethnic “self” and “other”. – *Consumption, Markets and Culture*, Vol 14, iss. 3, pp. 293–309.

Wertsch, J., Roediger, H. (2008). Collective memory: Conceptual foundations and theoretical approaches. – *Memory*, Vol 16, iss. 3, pp. 318–326.

Большинство россиян отмечают 12 июня несуществующий праздник.
[www] <http://www.lenta.ru/news/2010/06/10/prazdnik/>.

Минникова, К. (2011). День России – что за праздник?
[www] <http://old.finam.info/need/news2512B00001/default.asp>.

Peatükk 5

Meedia ja infoväli

Autorid

Peeter Vihalemm

5.1 Informeeritus, infokanalite olulisus

5.1.1. INFORMEERITUS EESTI- JA VENEKEELSETE VASTAJATE HULGAS ERI VANUSERÜHMADES

Informeeritust uuriti vastava otseküsimusega, s.t enesehinnangulise informeeritusena neljal tasandil – kodukoht, Eesti, Venemaa, Euroopa Liit. Põhitulemused on toodud tabelis 5.1, üksikasjalikumad tulemused lisatabelites. Lisaks vastajate rahvusele (täpsemalt keelele, milles intervjuu toimus + rahvusele) on esialgsed tulemused esitatud ka vanusegruppide lõikes, kuna vanus on kõige enam meediakasutust eristav tegur.

Tabel 5.1. Kui hästi Te olete informeeritud... (“Pigem hästi” + “Väga hästi” vastanute %)

	kõik vastajad	eestlased	teised rahvused	vanus		
				15-29	30-54	55-74
...oma kodukohas toimuvast?	79	80	77	79	78	79
...Eestis toimuvast?	85	88	79	86	83	85
...Venemaal toimuvast?	40	27	63	21	44	40
...Euroopa Liidus toimuvast?	53	50	58	50	54	53

Nagu näha, on enesehinnanguline informeeritus Eestis toimuvast veidi parem kui kodukohas toimuvast, milles võib näha üle-eestiliste meediakanalite jälgimise mõju. See asjaolu seletab ka eestlaste veidi paremat informeeritust just kogu Eesti tasandil – nagu allpool näha, on eestlased aktiivsemad üleriigiliste meediakanalite jälgijad kui teistest rahvustest inimesed.

Noored eestlased on Eestis toimuvast paremini informeeritud (89%), võrreldes teistest rahvustest noortega, kellest 73% peab end hästi informeerituks. Siit on võimalik järeldada ka seda, et teistest rahvustest noored ei ole eriti aktiivsed meediatarbijad ning samal ajal on neil vähem võimalusi või huvi otsida infot Eestis toimuva kohta teistest allikatest (sugulastelt, sõpradelt jms). Teistest rahvustest inimestest keskealised (78%) ja vanemaealised (80%) on Eestis toimuvast paremini informeeritud.

Käesoleva uuringu kontekstis on eriliselt huvipakkuv informeeritus Venemaal toimuvast, mis teistest rahvustest elanikel on ootuspäraselt palju parem kui eestlastel. Oluline on esile tõsta noorte informeerituse taset, mis on madalam kui kesk- ja vanemaealistel. Eriti vähene on eesti noorte informeeritus – vaid 11% tunneb, et on Venemaal toimuvast hästi informeeritud (keskealistest märgib seda 34% ja vanemaealistest 40%). Nagu allpool näha, seondub see erinevustega vene keele oskuses ning Venemaa telekanalite jälgimises. Ka venekeelsete vastajate hulgas on informeeritus Venemaal toimuvast põlvkonniti erinev. Informeeritust hindab heaks 53% noortest, 67% keskealistest ja 70% vanemaealistest. Samal ajal on selgelt näha, et teistest rahvustest inimesed, nii noored kui ka vanemad, tunnevad huvi Venemaal toimuva vastu ning jälgivad regulaarselt vastavat informatsiooni.

Informeerituse tase Euroopa Liidus toimuvast on üldiselt tugevasti madalam, seejuures on teistest rahvustest inimesed omaenda hinnangu kohaselt eestlastest veidi paremini informeeritud.

Küsitlus näitas, et rohkem kui pool venekeelsetest noortest on hästi informeeritud nii Venemaal kui ka Euroopa Liidus toimuvast. Võime oletada, et teistest rahvustest noored on mh huvitatud ka sellest, kus on võimalik hariduse saamist jätkata või tööle asuda.

Võrreldes eelmise integratsiooni monitooringuga 2008. a on informeeritus eestlaste hulgas jäänud üldiselt samale tasemele, veidi on paranenud informeeritus Euroopa Liidus toimuvast (43% hästi informeeritud 2008. a, 50% 2011. a). Teistest rahvustest inimeste seas on mõnevõrra tõusnud informeeritus nii kodukohas ja Eestis kui ka Euroopa Liidus toimuvast. Kodukohas toimuvast pidas ennast hästi

informeerituks 2008. a 70%, 2011. a 79%. Informeeritus Eestis toimuvast on tõusnud peaaegu sama võrra (70%-lt 77-le); informeeritus Euroopa Liidus toimuvast on tõusnud isegi rohkem – 45%-lt 58-le. Informeeritus Venemaal toimuvast on veidi langenud, 69%-lt 63-le. Üheks, kui mitte põhiliseks põhjuseks informeerituse paranemisel teistest rahvustest inimeste hulgas on eestikeelse meedia aktiivsem jälgimine (vt allpool).

5.1.2. INFOKANALITE OLULISUS EESTI- JA VENEKEELSETE VASTAJATE HULGAS, ERINEVATES PÕLVKONDADES

Erinevate infokanalite olulisuse selgitamisel kasutatud kanalite nimekiri oli eesti- ja venekeelses küsitluses tugevasti erinev, venekeelsete vastajate puhul palju detailsem. Ootuspäraselt kujunes erinevaks ka infokanalite pingerida hinnangute järgi nende olulisusele (tabel 5.2).

Tabel 5.2. Infokanalite olulisus eestlaste ja teistest rahvustest inimeste hulgas (pingeread “Küllaltki oluline“ + “Väga oluline” vastanute osakaalu järgi)

eestlased			teistest rahvustest inimesed		
	küllaltki +väga oluline	ei ole üldse oluline		küllaltki +väga oluline	ei ole üldse oluline
1. Eesti telekanalid	95	1	1. suhtlemine sõprade, sugulaste, tuttavatega	87	3
2. suhtlemine sõprade, sugulaste, tuttavatega	91	1	2. PBK Eesti uudised	81	9
3. eestikeelsed raadiokanalid	86	2	3. teised Venemaa telekanalid peale PBK	75	8
4. eestikeelsed ajalehed	86	3	4. “Aktuaalne kaamera” vene keeles	71	12
5. internet	74	21	5. suhtlemine tööl, koolis	69	19
6. suhtlemine tööl, koolis	72	17	6. Eesti venekeelsed ajalehed	66	14
7. sotsiaalmeedia	38	42	7. teised Eesti venekeelsed raadiokanalid peale Raadio 4	61	18
8. globaalsed uudistekanalid (CNN jt)	33	35	8. PBK teised Eestis toodetud saated peale eesti uudiste	60	16
9. Venemaa telekanalid	19	50	9. Raadio 4	55	23
10. ajalehed inglise, saksa jt keeltes	13	64	10. Eesti venekeelsed uudisteportaalid	54	34
11. venekeelsed raadiokanalid	8	73	11. venekeelsed saated Eesti kanalites peale AK	50	24
12. venekeelsed ajalehed	4	78	12. Eesti Televisioon	48	26
			13. globaalsed uudistekanalid (CNNjt)	47	29
			14. Venemaal tegutsevad uudisteportaalid	46	35
			15. sotsiaalmeedia	42	38
			16. eestikeelsed telekanalid peale ETV	35	37
			17. eestikeelsed ajalehed	32	44
			18. eestikeelsed uudisteportaalid	32	46
			19. Venemaa ajalehed	31	39
			20. eestikeelsed raadiokanalid	31	43
			21. ajalehed inglise, saksa jt keeltes	12	72

Eestlased on kõige olulisemaks infokanaliks pidanud (üleriigilist) televisiooni, sama olulisel tasemel on ka suhtlemine sõprade, sugulaste, tuttavatega ning eestikeelsed ajalehed ja raadio. Venekeelsete

vastajate jaoks on kõige olulisem suhtlemine sõprade, sugulaste ja tuttavatega, ligikaudu sama tähtsaks on hinnatud ka PBK Eesti uudiseid ja teisi Venemaa telekanaleid peale PBK. Vaid veidi madalam on pingereas järgmiste kanalite olulisus – „Aktuaalne kaamera“ vene keeles, suhtlemine töö- või koolis, Eesti venekeelsed ajalehed. Tähelepanuväärne on televisiooni selge domineerimine raadio ja ajalehete ees ning venekeelse „Aktuaalse kaamera“ sedavõrd kõrge koht pingereas, vaid üsna väike vahe Venemaa telekanalitega võrreldes. Seejuures tuleb rõhutada, et küsitlustulemused kajastavad hoiakuid, mitte reaalsel meediakasutust, mille poolest Venemaa telekanalid (eriti PBK) teistest rahvustest inimeste hulgas väga tugevasti ületavad Eesti kanaleid, ka Eesti venekeelseid kanaleid ja üksiksaateid. Üldiselt positiivsed hoiakud Eesti meediakanalite suhtes, mida kinnitavad kõik meie küsitlustulemused, näitavad teistest rahvustest inimeste hulgas nende suurt mõjupotentsiaali, mida on võimalik ja vajalik arendada.

Eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vastuseid võrreldes torkab silma, et viimased peavad globaal-seid infokanaleid (CNN, Euronews jt) olulisemateks ning „Mina. Maailm. Meedia“ uuringud on näidanud, et ka nende jälgimine on aktiivsem. Need andmed viitavad sellele, et eestlased on rohkem keskendunud eestikeelsele meediale, mis võib omakorda piirata nende maailmapilti.

Esiletõstmist väärib ka sotsiaalmeedia suhteliselt suur tähtsus teistest rahvustest inimeste jaoks, see on isegi veidi suurem kui eestlaste puhul. Ootuspäraselt on nii sotsiaalmeedia kui ka globaalsed uudistekanalid, samuti ajalehed inglise jt keeltes noortele olulisemad kui kesk- ja vanemaealistele. Sedasama saab öelda ka uudisteportaalide kohta.

Väga tähelepanuväärne on asjaolu, et vene jm emakeelega noored peavad eestikeelseid infokanaleid olulisemaks kui vanemad vastajad. Eestikeelseid ajalehti peavad näiteks infoallikana oluliseks 43% mitte-eestlastest noortest, 36% keskealistest ja 18% vanemaealistest.

Raadio 4 on oluliseks infoallikaks peamiselt keskealiste (58%) ja vanemate (70%) teistest rahvustest inimeste jaoks ning ainult 33% noorte jaoks. Nende jaoks on olulisemad teised Eesti venekeelsed raadio-kanalid (59%), mis pakuvad eeskätt muusikat, meelelahutust ning lühiuudiseid.

Tabelis 5.3 toodud küsitlustulemused ajalehete veebiväljaannete ja uudisteportaalide jälgimise kohta näitavad, et see sõltub tugevasti vanusest. Lisaks sellele ootuspärasele tulemusele võib märgata erinevusi ka eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vastustes.

Tabel 5.3. Kuivõrd Te jälgite ajalehete võrguväljaandeid ja uudisteportale? (%)

	kõik vastajad	eestlased	teised rahvused	vanus		
				15–29	30–55	55–74
mitu korda päevas	20	23	13	28	21	10
kord päevas	31	33	28	35	36	20
paar-kolm korda nädalas	16	15	18	21	17	9
kord nädalas või harvemini	9	8	10	9	11	6
üldse mitte	24	20	31	7	16	55

Uuringud üldise internetikasutuse kohta eestlaste ja teistest rahvustest inimeste hulgas on näidanud eestlaste veidi suuremat aktiivsust, aga erinevused ei ole kuigi suured. Ajalehete veebiväljaannete ja uudisteportaalide puhul on erinevused suuremad, seda nii kasutajate osakaalu kui ka kasutamiskiivsuse poolest. Mitu korda päevas veebist uudiste jälgijaid on eesti noorte hulgas 33%, venekeelsete noorte hulgas 14%. Eesti vanemaealistest ei jälgi *online*-uudiseid üldse 48%, venekeelsetest vanemaealistest 66%. Venekeelses intervjuus oli lisaks üldise keeleoskuse küsimusele ka täpsustav küsimus, kas vastaja eesti keele oskus on piisav, et jälgida eestikeelset meediat (tabel 5.4).

Tabel 5.4. Vene ja muu emakeelega inimesed: Kas oskate eesti keelt piisavalt, et lugeda eestikeelseid ajalehti, jälgida eestikeelseid raadio- ja telesaateid? (%)

	kõik vastajad	vanus			haridus		
		15–29	30–55	55–74	alla keskhar	kesk	kõrg
ei saa aru eestikeelsetest ajalehtedest ja saadetest	21	10	19	31	32	26	14
osaliselt saan aru	28	25	26	34	27	35	28
üldiselt saan aru	23	31	23	18	21	26	28
jah, saan kõigest aru	28	34	31	17	20	13	29

Tabelist on näha, et venekeelne elanikkond jaguneb Eesti meedia jälgimise võime poolest nelja suhteliselt võrdse suurusega rühma, alates nendest, kes ei saa eestikeelsetest meediatekstidest üldse aru kuni raskusteta arusaajateni. Keeleoskus sõltub nii vanusest kui ka haridusest, kusjuures halvema keeleoskuse poolest eristuvad vanemaealised ja parema keeleoskuse poolest kõrgharidusega inimesed.

5.2 Erinevate rahvarühmade teemahuvid

Intervjuus küsiti kümne võimaliku teema suhtes, kuivõrd need vastajat huvitavad ning kas vastaja arvates võiks nendest meedias rohkem ja järjekindlamalt rääkida (tabel 5.5).

Kõige enam tunnevad nii eestlased kui ka teistest rahvustest inimesed, eriti vanemad inimesed, puudust loodussaadetest. Eesti kauneid paiku, reisimis- ja matkamisvõimalusi tutvustavaid saateid on televisioonis tõesti väga vähe, see on oluline kasutamata potentsiaal ka lõimumise seisukohalt. Üsnagi suur on huvi nii eestlaste kui ka teistest rahvustest inimeste hulgas ka inimeste igapäevase toimetuleku, palkade, hindade ja tööpuuduse käsitlemise vastu. Samal tasemel on eestlaste huvi Eesti majanduse arengu analüüsimise vastu. Suhteliselt abstraktsema, makroökonomilise käsitluse korral on teistest rahvustest inimeste, aga ka noorte huvi mõnevõrra väiksem.

Tähelepanuväärne on vanemaealiste suhteliselt suurem huvi paljude teemade vastu keskealistega ja noortega võrreldes.

Tabel 5.5. Millised teemad pakuvad Teile meedias huvi, millest võiksid Eesti meediakanalid rohkem ja järjekindlamalt rääkida? (pingerida vastuste “Pakub suurt huvi” % järgi)

	kõik vastajad	eestlased	teised rahvused	vanus		
				15–29	30–55	55–74
Eesti loodus: kaunid paigad, reisimine Eestis	54	56	50	52	47	67
inimeste igapäevane toimetulek: palgad, hinnad, tööpuudus	45	46	41	40	43	51
Eesti majanduse olukord, kommentaarid, uuringud	42	46	35	36	43	48
Eesti hariduse olukord ja probleemid, sh venekoolide üleminek eesti keelele	34	31	39	39	31	33
Eesti ajalugu erinevate rahvuste ja põlvkondade pilgu läbi	34	35	31	34	29	43
Eestlaste ja teistest rahvustest inimeste arvamused Eesti elust: sarnasused ja erinevused	31	28	36	29	31	33
Eesti kultuuriuudised, teatrite uuslavastused, uuedraamatud jne	30	33	25	25	28	41
riigikogu ja valitsuse tegevus	23	24	20	18	20	31
kas need, kes on Soome või mujale välismaaletööl läinud, on oma eluga rahul?	22	21	24	23	23	20
kuidas elatakse Ida-Virumaal?	19	16	26	14	18	26

Küsitlus näitas ootuspäraselt, et teistest rahvustest inimesed, eriti noored, huvituvad rohkem Eesti hariduse olukorrast ja vene õppekeelegra koolide üleminekust eesti keelele.

Uuring tõi välja ka seda, et vaid 16% eestlastest ja 17% teistest rahvustest inimestest ei tunne huvi sellise teema vastu nagu „eestlaste ja teistest rahvustest inimeste arvamused Eesti elust: sarnasused ja erinevused”. See viitab sellele, et eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vastastikune huvi on suhteliselt tugev ja meedia peaks rohkem kasutama oma mõjupotentsiaali selleks, et jutustada eri rahvarühmade elust ja arusaamadest.

5.3 Infoallikate usaldusväärsus

5.3.1. ERINEVATE INFOALLIKATE USALDAMINE VENEKEELSETE VASTAJATE POOLT

Infoallikate usaldusväärsus oli üks keskseid integratsiooni monitooringu uurimisküsimusi meedia valdkonnas. Küsimustiku piiratud mahu tõttu küsiti seda ainult venekeelsetelt vastajatelt, kuivõrd see oli vaatluse all ka samal ajal toimunud küsitluses “Mina. Maailm. Meedia 2011”, mille viis läbi Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut koostöös uurimiskeskusega Saar Poll. Selle tulemustest infoallikate usaldusväärse alal annab ülevaate käesoleva aruande järgmine alaosa.

Integratsiooni monitooringu intervjuus küsiti mitte infoallikate üldist, abstraktset usaldusväärst, vaid konkretiseeriti seda, paludes vastajal ette kujutada arutelu Eesti venekeelsete koolide olukorra ja edasise arengu üle.

Kõige usaldusväärsemaks osutus PBK, kuid sellest vaid veidi väiksemaks osutus Eesti venekeelsete telesaadete usaldusväärsus, mis omakorda edestab vaid veidi Eesti venekeelseid ajalehti ja Raadio 4 (tabel 5.6).

Tabel 5.6. Vene ja muu emakeelega inimesed: Kujutage ette olukorda, kus kõigis meediakanalites toimub arutelu Eesti venekeelsete koolide olukorra ja edasise arengu üle. Kuivõrd Te usaldate seda, mida erinevates kanalites sellest räägitakse?

(pingerida vastuste “Üldiselt usaldan” + “usaldan täiesti % põhjal)

	usaldavad (üldiselt usaldan + usaldan täiesti)	ei usalda (ei usalda üldse + eriti ei usalda)	ei jälgi
PBK	69	18	10
Eesti venekeelsed telesaated	61	20	16
Eesti venekeelsed ajalehed	56	20	21
Raadio 4	54	14	29
teised Venemaa telekanalid peale pbk	53	30	13
Eesti venekeelsed uudisteportaalid	44	17	35
eestikeelsed telesaated	36	12	49
Venemaa uudisteportaalid	32	29	35
eestikeelsed ajalehed	31	10	55
eestikeelsed portaalid	29	12	56
Venemaa ajalehed	28	25	44
Vikerraadio	19	6	69

Tähelepanuväärne on vastuste jaotus peale PBK teiste Venemaa telekanalite puhul. Neid usaldab 53% venekeelsetest vastajatest, kuid tervelt 30% ei usalda. Ka teiste Venemaa meediakanalite (uudisteportaalid, ajalehed) puhul on mitteusaldajaid 25–29%, oluliselt rohkem kui Eestis tegutsevate meediakanalite puhul (ning rohkem kui 2008. a, kui mitteusaldajaid oli 15%). See viitab muu hulgas asjaolule, et PBK-d,

mille usaldusväärsus on palju kõrgem, ei taju paljud teistest rahvustest inimesed Venemaa kanalina (vt ka allpool toodud vastuseid PBK omaniku kohta).

Erinevate infoallikate usaldamise kohta teistest rahvustest inimeste erinevates põlvkondades näitasid meie uurimistulemused, et mitte-eesti noorte hulgas on suhteliselt kõrge nii eestikeelse meedia jälgimine kui ka usaldamine. Eestikeelseid portaale jälgib 57% venekeelsetest noortest, telesaateid 52%, ajalehti 46%. Usaldajaid vastavalt 49%, 40%, 43%. Keskealiste hulgas on eestikeelsete meediakanalite jälgimine veidi väiksem, usaldamine oluliselt madalam. Vanemaealiste enamus ei jälgi eestikeelseid meediakanaleid.

Venemaa meediakanalite mitteusaldamine on mõnevõrra kõrgem keskealiste hulgas (teisi Venemaa telekanaleid peale PBK ei usalda 37%). Võrreldes 2008. a integratsiooni monitooringuga on tugevasti tõusnud eestikeelsete meediakanalite jälgimine ja veidi tõusnud nende usaldamine. 2008. a jälgis eestikeelset meediat 37% teistest rahvustest inimestest, 27% pidas seda usaldusväärseks. 2011. a küsitluse põhjal jälgib eestikeelseid telesaateid, ajalehti ja portaale ligikaudu pool teistest rahvustest inimestest, usaldab ligikaudu kolmandik. PBK usaldamise kohta esitati vastajatele ka konkreetne küsimus ning paluti usaldusväärse seisukohalt võrrelda Raadio 4-ga. Selgus, et PBK usaldusväärsus on teistest rahvustest inimeste hulgas oluliselt suurem (vt tabel 5.7).

Tabel 5.7. Vene jm emakeelega inimesed: Kui Raadio 4 ja PBK on mõnes küsimuses vastukäivatel seisukohtadel, kumba Te rohkem usaldate? (%)

	kõik vastajad	vanus		
		15–29	30–54	55–74
kindlasti PBK-d	16	24	12	16
pigem PBK-d	32	35	37	22
pigem Raadio 4	17	10	17	23
kindlasti Raadio 4	4	3	2	7
ei tea, ei oska öelda	31	28	32	32

Seejuures ei ole Raadio 4 puhul ei selle jälgitavus ega usaldusväärsus sugugi madal. Nagu näitab tabel 5.6, jälgib Raadio 4 teistest rahvustest inimestest 71%, usaldab 54%. Kuid võrdluses teistest rahvustest inimeste inforuumis domineeriva PBK-ga (jälgib 90%, usaldab 69%) jääb Raadio 4 alla. Vanusegruppide võrdluses torkab silma, et nii Raadio 4 jälgijate kui ka usaldajate hulgas on suhteliselt palju vanemaealisi, kellest seda jälgib 80%, usaldab 63%. Nii Raadio 4 jälgimine kui ka usaldamine vähenevad vanusega, noortest jälgib 61%, usaldab 42%.

Tabel 5.8. Kas teate, kelle kanal on PBK, kes on selle omanik?

	kõik vastajad	eestlased	teised rahvused	vanus		
				15–29	30–55	55–74
see on Baltimaade avalik-õiguslik kanal	16	14	27	17	17	15
see on Venemaa erafirma	7	7	7	8	7	6
see on Baltimaade erafirma, mille taga on Venemaa Esimene kanal	14	12	19	11	17	12
see on Venemaa riiklik kanal	6	6	5	7	6	6
ei tea, ei oska öelda	54	61	42	55	51	59

Enamik eestlasi (61%) ja suur osa teistest rahvustest inimesi (42%) ei oska öelda, kes on PBK omanik. Kõige levinumaks vastusevariandiks osutus, et see on Baltimaade avalik-õiguslik kanal. Viiendik teiste rahvuste esindajatest ja kaheksandik eestlastest andis õige vastuse, et see kuulub Baltimaade erafirmale, mille taga on Venemaa riiklik Esimene kanal.

5.3.2. INFOALLIKATE USALDAMINE: VÕRDLUS EESTI- JA VENEKEELSETE VASTAJATE VAHEL

Küsitluses “Mina. Maailm. Meedia 2011” oli küsimuse asetus veidi teine kui integratsiooni monitooringus, vastajatelt küsiti erinevate kanalite üldist usaldusväärset. Ilmselt oli see üheks oluliseks, kui mitte peamiseks põhjuseks mõningatele erinevustele tulemustes. Vaatlusaluste kanalite nimekiri venekeelsetele vastajatele oli ka mõnevõrra teistsugune kui integratsiooni monitooringus.

Allpool toodud tabelites 5.9 ja 5.10 on lisaks vastavat kanalit usaldusväärseks ja ebausaldusväärseks pidanute osakaalule esitatud ka andmed selle kohta, kui paljud vastajad antud kanalit hindasid, s.t jäetud välja need, kes vastasid “ei tea, ei oska öelda”. Järgmises veerus esitatud usaldajate osakaal nendest, kes hinnangu andsid, võimaldab kanaleid paremini võrrelda, jättes kõrvale need, kes vastavat kanalit ei jälgi või kellel puudub arvamus selle kohta. Hindajate osakaal oli erinevate kanalite puhul väga erinev, kõikides 2–3 korda. Vastavalt sellele kujunes erinevaks ka usaldusväärse ja ebausaldusväärse tõlgendamine. Näiteks Kuku Raadiot pidas usaldusväärseks 49,5% kõigist eestikeelsetest vastajatest, mis nendest, kes seda kanali usaldusväärset hindasid, moodustas 84%.

Tabel 5.9. Kui usaldusväärseks peate järgmisi meediakanaleid? Eestlased (pingerida usaldajate osakaalu järgi vastajatest)

	usaldavad (täiesti + üldiselt usaldusväärne)	ei usalda (mitte eriti + üldse mitte usaldus- väärne)	ei tea, ei oska öelda	antud kanalit hinnanute % vastajatest	usaldajate % nendest, kes ka- nalile hinnangu andsid
Eesti Televisioon	91,3	4,5	4,3	96	95
Postimees	81,9	8,4	9,7	90	91
TV3	76,0	17,4	6,5	94	81
Maaleht	73,7	4,3	22,2	78	95
Kanal 2	70,2	24,4	5,3	95	74
Eesti Päevaleht	70,1	11,5	18,3	82	86
Vikerraadio	66,0	7,1	26,9	73	90
Eesti Ekspress	63,4	14,5	22,1	78	81
Äripäev	51,6	10,4	35,0	65	79
BBC, CNN	51,3	7,3	41,4	59	88
Kuku Raadio	49,5	9,4	41,1	59	84
Õhtuleht	31,5	57,3	11,2	89	35
PBK	11,2	23,4	65,4	35	32
Tallinna Televisioon	11,2	36,9	50,8	49	23

Eestlaste jaoks on kõige usaldusväärsemaks meediakanaliks Eesti Televisioon, millele järgnevad Postimees, TV3 ja Maaleht. Kui aga jätta kõrvale need, kes vastavale kanalile hinnangut ei andnud, tõuseb ETV-ga samale usaldusväärse tasemele Maaleht, esimese viie hulgas on ka Postimees, Vikerraadio ja rahvusvahelised uudistekanalid (BBC, CNN, Euronews). Kanal 2 ja TV3 on küll suure vaadatavuse ja mõjujõuga, kuid märkimisväärne osa vaatajatest seab nende usaldusväärse kahtluse alla. Kõige madalama usaldusväärsega on eestlaste jaoks Õhtuleht, PBK ja Tallinna Televisioon, kõigi nende puhul ületab mitteusaldajate hulk tugevasti usaldajate oma.

Tabel 5.10. Kui usaldusväärseks peate järgmisi meediakanaleid? Teistest rahvustest inimesed (pingerida usaldajate osakaalu järgi vastajatest)

	usaldavad (täiesti + üldi- selt usaldus- väärne)	ei usalda(mitte eriti + üldse mitte usaldus- väärne)	ei tea, ei oska öelda	antud kanalit hinnanute % vastajatest	usaldajate% nendest, kes kanalile hin- nangu andsid
PBK	68,6	22,9	8,5	92	75
teised Venemaa telekanalid (RTR, NTV jt)	66,5	20,4	13,1	87	77
teised Eesti venekeelsed raadiokanalid	49,8	24,1	25,6	74	67
Raadio 4	49,3	26,9	23,8	76	65
kohalik ajaleht	44,3	28,8	26,9	73	61
MK Estonija	40,3	31,3	28,4	72	56
BBC, CNN, Euronews	39,5	26,8	33,6	66	59
Rus.delfi.ee	37,9	24,3	37,8	62	61
RTVi	36,9	25,9	37,2	63	59
Denj za Dnjom	32,8	36,0	31,4	69	48
Postimees vene keeles	32,4	34,9	32,7	67	48
Delfi.ee	26,6	23,1	50,3	50	54
ETV, ETV2	25,4	27,7	46,8	53	48
STV, TVN, Orsent	24,1	26,0	49,9	50	48
Postimees	22,1	31,6	47,2	53	42
raadiokanalid eesti keeles	19,5	22,9	57,5	43	46
TV3	18,9	24,3	56,9	43	44
Tallinna Televisioon	18,1	21,8	60,1	40	45
Komsomolskaja Pravda Põhja-Euroopa	16,6	26,3	57,1	43	39
teised eestikeelsed telekanalid	15,4	24,1	60,5	40	39
teised ajalehed eesti keeles	14,6	30,4	55,0	45	32

Tabelis 5.10 toodud “Mina. Maailm. Meedia 2011” tulemused meediakanalite usaldusväärse kohta teistest rahvustest inimeste hulgas erinevad mõnevõrra tabelis 5.6 toodud integratsiooni monitooringu tulemustest. PBK on küll kõige usaldusväärsem mõlema uurimuse põhjal, kuid “Mina. Maailm. Meedia” 2011 põhjal on teiste Venemaa telekanalite (RTR, NTV jt) usaldusväärsus samal tasemel, ületades oluliselt pingereas järgnevate Raadio 4 ja teiste Eesti venekeelsete raadiokanalite usaldusväärst. Samal ajal on meediakanalite mitteusaldajate osakaal “Mina. Maailm. Meedia” põhjal teistest rahvustest inimeste seas üldiselt oluliselt kõrgem kui eestlaste hugas, ulatudes ka PBK ja teiste Venemaa telekanalite puhul üle 20%. Tervelt 12 kanali puhul vaatlusalusest 21st oli mitteusaldajaid rohkem kui usaldajaid (eestlaste seas 3 kanali puhul 15st).

Eestikeelseid kanaleid usaldusväärseks pidanud oli enamasti vähem kui neid, kelle jaoks need on ebausaldusväärsed (ainsaks erandiks delfi.ee). Integratsiooni monitooringus oli usaldajate osakaal kõigi Eesti kanalite suhtes mitteusaldajate osakaalust suurem.

5.4. Erinevad inforuumid

Eestlaste ja teistest rahvustest inimeste meediatarbimise harjumused on suuresti erinevad. Nii integratsiooni monitooring kui ka “Mina. Maailm. Meedia” 2011, samuti kõik varasemad uuringud on selgesti näidanud, et eestlased ja teistest rahvustest inimesed elavad erinevates inforuumides.

Teistest rahvustest inimeste jaoks on peamiseks infoallikaks PBK, mida “Mina. Maailm. Meedia” andmetel 60,6% jälgib iga päev, 21,2% mitu korda nädalas (kokku 81,8%). Palju maha ei jää ka teiste Venemaa telekanalite jälgitavus – 46,9% iga päev, 28,1% mitu korda nädalas (kokku 75%). Eestlastest

ei jälgi ligikaudu 75% üldse Venemaa telekanaleid, ainult 10% jälgib neid mitu korda nädalas või iga päev. Eestlaste inforuumis on väga olulisel kohal ETV, Kanal 2 ja TV3, mida 84–86% vaatab iga päev või mitu korda nädalas. Eestikeelseid telesaateid vaatavad ligikaudu pooled venekeelsetest vaatajatest, aga enamik nendest teeb seda üsna harva, regulaarseid ETV vaatajaid on 19%. Samal ajal, nagu eespool näha, peetakse venekeelset „Aktuaalset kaamerat“ üsnagi oluliseks infoallikaks.

Raadiojaamadest on teistest rahvustest inimeste hulgas „Mina. Maailm. Meedia” andmetel kõige kuulatavam Russkoje Radio (42,9% kuulab iga päev või mitu korda nädalas), peaaegu samal tasemel on Raadio 4 (38,4%) ja Radio 100 FM (34,9). Mõne eestikeelse raadiojaama regulaarset kuulamist märkis 13,2%. Eestlaste hulgas on mõne venekeelse raadiojaama regulaarseid kuulajaid 1,8%.

Kõige loetavamateks ajalehtedeks on eestlaste hulgas Postimees ning kohalikud valla- ja linnalehed (pidevaid lugejaid vastavalt 45,9% ja 45,6%), teistest rahvustest inimeste seas venekeelsed kohalikud lehed ja venekeelne Postimees (pidevaid lugejaid vastavalt 19,7% ja 19,1%).

Portaalidest jälgivad eestlased kõige enam postimees.ee-d ja delfi.ee-d (sagedasi kasutajaid vastavalt 29,5% ja 26,2%), teistest rahvustest inimesed nende venekeelseid versioone delfi.rus.ee (26,3%) ja rus.postimees.ee (10,3%).

5.5 Hoiakud meedia võimaluste suhtes vähendada inforuumide erinevust

Intervjuus esitati kõigile vastajaile 5 väidet meedia ülesannete ja võimaluste kohta eestlaste ja mitte-eestlaste integratsioonis (vt tabel 5.11).

Tabel 5.11. Kuivõrd nõustute allpool esitatud väidetega? (“Olen täiesti nõus” vastanute %)

	kõik vasta- jad	eestlased	teised rah- vused	vanus		
				15–29	30–55	55–74
Eesti riik peaks püüdma vähendada erinevust eestlaste ja mitte-eestlaste inforuumide vahel	42	36	53	34	46	45
eestikeelne meedia peaks rohkem rääkima mitte-eestlaste elust, nende probleemidest	29	22	43	22	29	45
Eesti venekeelne meedia peaks põhjalikumalt rääkima Eestis toimuvast, avama selle tagapõhja	49	47	51	45	52	54
eestikeelses meedias peaksid rohkem sõna saama siinsed mitte-eestlased	27	19	41	22	26	32
Eesti venekeelses meedias peaksid rohkem sõna saama eestlased	43	42	44	26	33	40

Ülaltoodud väidetega nõustus suurem osa nii eestlastest kui ka teistest rahvustest inimestest (kui tabelis toodud täielikele nõustujatele liita vastused “pigem nõustun”). Täieliku nõustumise osas on, nagu tabelist näha, eestlaste ja teistest rahvustest inimeste hulgas mitmeid erinevusi. Teistest rahvustest inimeste meelest peaks riigi ja eestikeelse meedia tegevus olema erinevuste vähendamisel rahvuskoogukondade inforuumide vahel aktiivsem – rohkem peaks rääkima teistest rahvustest inimeste elust ja probleemidest, teistest rahvustest inimesed peaksid eestikeelses meedias rohkem sõna saama. Nii eestlased kui ka teistest rahvustest inimesed toetavad tugevasti seisukohta, et Eesti venekeelne meedia peaks põhjalikumalt rääkima Eestis toimuvast, avama selle tagapõhja (kui pigem toetajad juurde arvata, on sellel seisukohal ligikaudu 90% vastajatest).

Vanusegrupe võrreldes on näha, et vaadeldavaid väiteid toetavad mõnevõrra rohkem vanemaealised. Noored, eriti eesti noored on integratsiooni küsimustes ükskõiksemad.

Väitega, et riik peaks püüdma vähendada erinevust eestlaste ja teistest rahvustest inimeste informatsioonide vahel, nõustub näiteks täielikult 28% eesti ja 49% mitte-eesti noortest. 33% noortest eestlastest ei ole üldse nõus või pigem ei ole nõus sellega, et eestikeelne meedia peaks rohkem rääkima teistest rahvustest inimeste elust, nende probleemidest. Keskealiste eestlaste seas arvab nii 24%, vanemate eestlaste seas 21%. Ka noortest teistest rahvustest inimestest ei ole 33% nõus, et eestikeelses meedias peaksid rohkem sõna saama siinsed mitte-eestlased. Samal arvamusel on 27% keskealistest ja 24% vanematest eesti vastajatest.

Tabel 5.12 näitab, et enamik vastajaid tunneb mõnikord või sageli uhkust või heameelt, kui eestikeelses meedias on tunnustatud venekeelse taustaga sportlasi, muusikuid, teadlasi.

Tabel 5.12. Kas tunnete uhkust või heameelt, kui eestikeelses meedias on tunnustatud venekeelse taustaga sportlasi, muusikuid, teadlasi jne? (%)

	kõik vastajad	eestlased	teised rahvused	vanus		
				15–29	30–55	55–74
ei, ma ei pööra sellele tähelepanu	23	26	18	30	20	21
mõnikord küll	33	37	25	33	34	30
küllalt sageli	42	36	53	35	43	46

Nooremate vastajate, eriti eesti noorte hulgas on rohkem neid, kes ei pööra sellele tähelepanu (eesti noortest 32%). Millised on hoiakud kohaliku venekeelse (tele)meedia integratiivset rolli suurendavate võimaluste suhtes?

Selle kohta oli intervjuus mitu küsimust. Kõige üldisem ja olulisem nendest – kas Eesti venekeelne elanikkond vajab eraldi venekeelset programmi Eesti Televisioonis? Tabelis 5.13 toodud ülevaatest vastuste kohta sellele palju diskuteeritud küsimusele on näha, et kogu elanikkonna lõikes jagunevad vastused ligikaudu pooleks – 50% toetajaid ja 45% vastaseid.

Tabel 5.13. Kas Eesti venekeelne elanikkond vajab eraldi venekeelset programmi Eesti Televisioonis? (%)

	kõik vastajad	eestlased	teised rahvused	vanus		
				15–29	30–55	55–74
kindlasti mitte	16	20	8	23	12	14
pigem mitte	29	33	22	33	30	24
üldiselt küll	34	32	38	33	35	35
jah, kindlasti	16	11	25	10	16	21

Suhteliselt väike, kuid vastupidine kogu elanikkonnale on arvamuste erinevus eestlaste hulgas, 43% toetab eraldi venekeelset programmi ja 53% on selle vastu. Hoopis suurem ning vastassuunaline on vahe teistest rahvustest inimeste hoiakutes – 63% toetajaid ja 30% vastaseid. Suhteliselt rohkem on venekeelse programmi vastu olijaid eesti noorte hulgas (63% vastu).

Osa eesti noorte suurem ükskõiksus või isegi vastuseis integratsiooniprobleemide suhtes ilmneb ka nende suhtumisest võimalusse, et ETV eestikeelsetes arutlussaadetes osaleksid venekeelse elanikkonna arvamusiidrid (tabel 5.14).

Tabel 5.14. Kui ETV eestikeelsetes arutlussaadetes („Vabariigi kodanikud“, „Foorum“, „Kahekõne“) osaleksid venekeelse elanikkonna arvamusiidrid, kas oleksite sellest huvitatud, kas vaataksite neid saateid? (%)

	kõik vastajad	eestlased	teised rahvused	vanus		
				15–29	30–55	55–74
kindlasti mitte	15	16	11	23	11	12
võib-olla vaataksin	39	41	36	46	41	30
arvatavasti küll	41	39	44	29	42	53
ei tea, ei oska öelda	5	3	8	3	6	5

On näha, et nii eestlaste kui ka teistest rahvustest inimeste hoiakud arutlussaadetes suhtes vene kogukonna arvamusiidrite osavõtul on üldiselt positiivsed, kusjuures noored on selliste saadete suhtes mõnevõrra ükskõiksemad. Eesti noortest arvatavasti vaataks selliseid saateid 29%, kindlasti mitte 25%.

Üsnagi suurt vaatajaskonda leiaks venekeelsete vastajate arvates nädalavahetusel ETV2-s näidatav pikem venekeelne meelelahutusprogramm (tabel 5.15).

Tabel 5.15. Vene jm emakeelega inimesed: Kui ETV2-s oleks nädalavahetusel paar-kolm tundi kestev venekeelne programm tuntud ajakirjanike ja arvamusiidritega, filmide ja mängudega, kui suur osa Eesti venekeelsest elanikkonnast Teie arvates vaataks seda? (%)

	kõik vastajad	vanus		
		15–29	30–54	55–74
väga väike osa, alla 5%	4	4	3	5
väike osa, 5–10%	8	7	8	5
suhteliselt väike osa, 10–20%	14	19	14	10
Küllalt suur osa, 20–50%	38	42	41	36
väga paljud, võib-olla isegi üle poole venekeelsetest vaatajatest	24	20	21	29
ei tea, ei oska öelda	12	7	12	14

On näha, et peaaegu kaks kolmandikku (62%) vastajatest arvab, et selline programm võiks vaatajaid koguda küllaltki suure osa, üle 20% venekeelsest elanikkonnast.

Tabel 5.16 näitab, et hoiakute tasemel eelistavad teistest rahvustest inimesed, eriti vanemaealised, televisiooni pakutavale meelelahutusele pigem sisukat vaidlust oluliste probleemide üle.

Tabel 5.16. Vene jm emakeelega vastajad: Kui ühel telekanalil toimub vaidlus Eesti venekeelsete koolide olukorra ja tuleviku üle ja teisel kanalil film tuntud näitlejate osavõtul, siis kumba Te eelistate? (%)

	kõik vastajad	vanus		
		15–29	30–54	55–74
kindlasti filmi	16	15	15	17
pigem filmi	24	34	24	18
pigem vaidlust venekeelsete koolide üle	33	27	35	33
kindlasti vaidlust venekeelsete koolide üle	14	12	13	17
ei kumbagi, valiks mõne teise kanali	8	10	7	8

Noorte puhul on eelistused vastupidised, filmi eelistatakse televaidlusele.

Intervjuu püüdis selgitada ka suhtumist teletegijate jaoks olulisse praktilisse probleemi – kas eestikeelseid saateid peaks venekeelsele vaatajale edastama subtiitritega või sünkroontõlkega?

Tabel 5.17. Vene jm emakeelega vastajad: Kui Teil oleks võimalik valida eestikeelseid saateid nii venekeelsete subtiitritega kui ka sünkroontõlkega, siis kumba võimalust Te eelistate? (%)

	kõik vastajad	vanus		
		15–29	30–54	55–74
kindlasti subtiitreid	17	13	16	21
pigem subtiitreid	25	27	27	20
pigem sünkroontõlget	27	27	29	24
kindlasti sünkroontõlget	17	15	15	20
ei kumbagi, need saated ei paku mulle huvi	11	15	9	10

Nagu näha, ei andnud küsitlus eelistuste kohta selget vastust, mõlema võimaluse toetajaid on ligikaudu ühepalju, seda ka erinevates vanusegruppides.

Eesti vastajate seisukoht subtiitrite suhtes on küsitluse põhjal üsna selge, vastajate enamust see ei sega. Venekeelne sünkroontõlge leiaks arvatavasti küllalt suurt vastuseisu.

Tabel 5.18. Eestikeelsed vastajad: Kas peate õigeks, et osa eestikeelseid saateid oleks venekeelsete subtiitritega? (%)

	kõik vastajad	vanus		
		15–29	30–54	55–74
kindlasti mitte	12	18	9	12
kahtlen, kas see on õige	19	25	17	16
üldiselt oleks see õige	39	34	43	38
jah, see oleks õige	27	22	30	30

5.6. Meediakanalite eelistamise tüpologia

Teistest rahvustest inimeste inforuumi võimaldas sügavamalt tundma õppida vastajate tüpoloogiline analüüs (klasteranalüüs) erinevate meediakanalite olulisuse ja usaldusväarsuse põhjal. Analüüsi aluseks oli tabelis 5.19 toodud 15 indeksit ja üksiktunnust, mille sarnasuse astme järgi vastajate hulgas eristus 5 inforuumi tüüpi. Tabel 5.20 iseloomustab nende tüüpide demograafilist ja sotsiaalset koosseisu.

Tabel 5.19. Meediakanalite eelistamise tüübid teistest rahvustest inimeste hulgas (moodustajatunnuste keskmised väärtused 5-pallisel skaalal ja olulisemad erinevused kõigi vastajate keskmisest)

	a. kõigi kanalite aktiivne kasutaja	b. eestikeelse meedia eelistaja	c. Venemaa meedia eelistaja	d. venekeelse meedia Eesti-huviline tarbija	e. passiivne meediakasutaja	keskmine
vastajatüübi osakaal (%)	21	14	21	20	23	
eestikeelsete meediakanalite olulisus	4,07++	3,84++	2,63	2,31-	1,83--	2,86
Eesti venekeelsete meediakanalite olulisus	3,66++	2,39--	3,62++	2,94	2,06--	2,99
Venemaa meediakanalite olulisus	3,66++	2,17--	3,73++	2,88	2,13--	2,95
eestikeelsete meediakanalite usaldamine	4,28++	3,51++	1,47--	1,55--	1,19--	2,31
Eesti venekeelsete meediakanalite usaldamine	4,51++	3,10-	3,91+	3,61	2,34--	3,50
Venemaa meediakanalite usaldamine	4,22++	2,62--	3,76+	3,40	2,44--	3,31
enesehinnanguline informeeritus	3,59+	2,69-	3,06	3,98++	2,30--	3,13
vajadus suurendada meedia rolli integratsioonis	3,34	3,01	3,34	4,22++	3,00	3,39
teemahuvide mitmekülgsus	3,30+	2,86	2,71	3,72++	1,94--	2,89
kui oluline infoallikas on suhtlemine tööl, koolis	3,33+	2,84	3,33+	2,45	2,04--	2,78
kui oluline infoallikas on suhtlemine sõprade ja sugulastega	3,49	3,18	3,53	3,34	3,00	3,31
kui oluline infoallikas on Eesti TV	3,09++	2,88+	2,18	2,17	1,61--	2,34
kui oluline infoallikas on AK vene keeles	3,30	2,26--	3,24	3,16	2,42-	2,91
kui oluline infoallikas on PBK eesti uudised	3,32	2,40--	3,40	3,36	2,74	3,08
kui oluline infoallikas on Raadio 4	2,95+	2,02-	2,60	2,59	2,25	2,51

++ ja – tähendab erinevust rohkem kui 0,6 skaalapunkti vastajate keskmisest

+ ja – tähendab erinevust vähemalt 0,4 skaalapunkti vastajate keskmisest

Tabel 5.20. Teistest rahvustest Eesti elanike meediaeelistuse tüüpide demograafiline ja sotsiaalne koosseis (% vastavast tüübist)

	a. kõigi kanalite aktiivne kasutaja	b. eestikeelse meedia eelistaja	c. Venemaa meedia eelistaja	d. venekeelse meedia Eesti-huviline tarbija	e. passiivne meediakasutaja	keskmine
vanus:						
15–34	49	45	38	14	20	32
35–49	29	23	33	18	19	24,5
50–74	22	32	29	68	61	43
haridus:						
põhiharidus	13	15	16	7	25	15,5
kesk- ja keskeriharidus	63	64,5	71	72	58	66
kõrgharidus	24	20,5	12,5	21	17	19
kihtikuuluvus:						
madalam kiht	23	23	34	36	45	33
keskkiht	54	53	45	51	42	49
kõrgem kiht	23	24	21	13	13	18
tööine staatus:						
ettevõtja, juht, spetsialist	39	32	20	26	18	26
tööline	23	24	40	19	20	25
pensionär	8	17	11	40	38	23
õppur	14	9	8	1,4	6	8
kodakondsus:						
Eesti kodanik	66	68	45	44	41	52
Venemaa kodanik	10	8	22	28	27	20
määratlemata kodakondsusega	20	16	32	25	28	25
piirkond:						
Tallinn	51	49	33	40	44	43
Virumaa	22	17	53	44	34	35
Tartu + Lõuna-Eesti	14	21	7	5	7	10
muud piirkonnad	14	16	7,5	11	16	13
eesti keele oskus:						
ei oska	4	4	20	25	25,5	17
saab veidi aru, aga ei räägi	7	6	29	22	28,5	20
saab aru ja veidi räägib	31	18	35	31	27	29
saab aru, räägib ja kirjutab	39	35	13	17	13	22,5
valdab vabalt	18,5	37	4	4,5	6	12
on Eestis sündinud	71,5	64	66	47	46	58
vähemalt üks vanematest on Eestis sündinud	56	44	41	23	27	39

Ülaltoodud tabelite põhjal võib viit erinevat meediaeelistuste tüüpi teistest rahvustest inimeste hulgas iseloomustada järgmiste põhijoontega.

A-tüüp. Kõigi kanalite aktiivne kasutaja (21% vastajatest).

Kõigi meediakanalite jälgimine, olulisus ja usaldusväärsus väga kõrged. Suhteliselt kõige olulisemad ja usaldatavamad on selle tüübi jaoks Eesti venekeelsed kanalid, nendega lähedasel tasemel eestikeelsed telesaated ja PBK. Väga hea eesti keele oskus.

Tüübi koosseisus palju noori, kõrgharidusega ja kõrge tööalase staatusega inimesi, tallinlasi.

B-tüüp. Eestikeelse meedia eelistaja (14% vastajatest).

Eestikeelse meedia jälgimine, olulisus ja usaldusväärsus on suuremad kui Eesti venekeelsete kanalite ja Venemaa meedia oma. Tüübi koosseisus palju noori ja kõrge tööalase staatusega inimesi, palju tallinlasi. Vähe Ida-Virumaa elanikke, nendest rohkem Tartu ja Lõuna-Eesti inimesi.

C-tüüp. Venemaa meedia eelistaja (21% vastajatest).

Venemaa meediakanalite jälgimine ja olulisus on veidi suurem kui Eesti venekeelsete kanalite oma, kuigi nende usaldusväärsus viimastest madalam. Usaldusväärse pingereas esikohal PBK.

Tüübi koosseisus palju töölisi ja Ida-Virumaa elanikke.

D-tüüp. Venekeelse meedia Eesti-huviline tarbija (20% vastajatest).

Eesti venekeelse meedia jälgimine, olulisus ja usaldusväärsus veidi kõrgem Venemaa meedia omast, kuigi mõlemad jäävad vastajate keskmisele tasemele. Eestikeelset meediat kasutatakse vähe. Tüübi eripäraks on suur huvi Eesti arengu erinevate aspektide vastu ja soov, et meedia osa eestlaste ja teistest rahvustest inimeste integratsioonis oleks suurem.

Tüübi koosseisus domineerivad vanemad inimesed (40% pensionärid) Tallinnast ja Ida-Virumaalt.

E-tüüp. Passiivne meediakasutaja (23% vastajatest).

Kõigi meediakanalite jälgimine oluliselt väiksem kui teistel tüüpidel. Venemaa meediakanalite jälgimine, olulisus ja usaldusväärsus seejuures veidi kõrgem Eesti venekeelsete kanalite omast, paljuski tänu PBK-le.

Tüübi koosseisus domineerivad vanemad madalamasse sotsiaalsesse kihti kuuluvad inimesed.

Tüpoloogilise analüüsi alusel võib väita, et venekeelse elanikkonna inforuum ei ole ühtne. Kolmandik venekeelsest elanikkonnast on pidevalt ka Eesti meedia mõjuväljas, kasutab aktiivselt ka eestikeelset meediat.¹ Nendest omakorda umbes 40%, kõigist teistest rahvustest inimestest 14%, on sedavõrd eestistunud, et eestikeelne meedia on nende jaoks olulisem kui Eesti venekeelne ja Venemaa meedia. 60% nendest, kes ka eestikeelset meediat aktiivselt jälgivad (21% kõigist teistest rahvustest inimestest), kasutab väga aktiivselt ka Eesti venekeelset ja Venemaa meediat. Suhteliselt kõige olulisemad ja usaldusväärsemad on nende jaoks Eesti venekeelsed kanalid, nendega lähedasel tasemel eestikeelsed telesaated ja PBK.

Kaks kolmandikku venekeelsest elanikkonnast, kes eestikeelset meediat pidevalt ei jälgi, peab hoia-kute tasandil väga oluliseks ka Eesti venekeelset meediat ja usaldab seda Venemaa meediast isegi veidi rohkem. Samal ajal on oluline rõhutada, et TNS Emori tehtav reaalse meediakasutuse monitooringu põhjal domineerib nende inforuumis televaatamisele kulutatavast ajast lähtudes PBK. Vaatamise ajast lähtudes on tähtsad ka teised Venemaa telekanalid, mida küllalt palju vaadatakse, aga mida umbes 30% venekeelsest elanikkonnast integratsiooni monitooringu andmetel eriti ei usalda ("Mina. Maailm. Meedia 2011" andmetel mitteusaldajaid mõnevõrra vähem, 18%).

1 "Mina. Maailm. Meedia 2011" andmete põhjal on pidevaid eestikeelse meedia kasutajaid kümmekond protsenti vähem.

Uurimistulemuste paremaks mõistmiseks tuleb rõhutada, et meie uuringu ja TNS Emori monitooringute tulemused ei ole vastuolus. TNS Emor fikseerib telemõõdikute abil reaalselt vaatajakäitumist, täpselt aega, mille jooksul kodune televiisor on lülitatud teatud kanalile. Küsitlustega saadakse andmeid hoiakute ja üldiste eelistuste kohta, mis sugugi mitte alati ja üksüheselt käitumises ei realiseeru. Hoiakud ja käitumine on erinevad reaalsused, oluline on tundma õppida mõlemaid.

Oluline on märkida, et 40–50% kõigist teistest rahvustest inimestest tunneb suurt huvi Eesti arengu erinevate aspektide vastu ning soovib, et meedia osa eestlaste ja teistest rahvustest inimeste integratsioonis oleks suurem. Eriti suur on sellesuunaline huvi ühel venekeelse meedia mõjuväljas olevatest tüpoloogilistest rühmadest (D-rühmal), mis moodustab 20% kõigist teistest rahvustest inimestest ning milles domineerivad vanemad inimesed Ida-Virumaalt ja Tallinnast.

Kokkuvõte

Võrreldes 2008. a integratsiooni monitooringuga on mõnevõrra tõusnud kodukohas, Eestis ja Euroopa Liidus toimuvast hästi informeeritute osakaal teistest rahvustest inimeste hulgas, mille üheks põhjuseks on arvatavasti eestikeelsete meediakanalite aktiivsem jälgimine. Eestikeelseid telesaateid jälgib integratsiooni monitooringu andmetel vähemasti vahetevahel 51% venekeelsest elanikkonnast, eestikeelseid ajalehti 45%, uudisteportaale 44%. Nende kanalite mitteusaldajaid on 10–12%, samal ajal kui teisi Venemaa telekanaleid peale PBK ei usalda 30%, Venemaa uudisteportaale 29% ja ajalehti 25%. Venemaa kanalite mitteusaldajate osakaal on suurenenud, 2008. a oli neid 15%.

Nii infokanalite jälgimise ja olulisuse kui ka usaldusvääruse poolest domineerib teistest rahvustest inimeste hulgas PBK.

Seejuures on oluline rõhutada, et “Mina. Maailm. Meedia 2011” põhjal on eestikeelsete kanalite jälgijate ja usaldajate osakaal 5–10% võrra väiksem. Nagu on märgitud ka käesoleva aruande teistes osades, anti integratsiooni monitooringule veidi “positiivsemaid” vastuseid, mis tulenes ehk osalt sellest, et küsitlus toimus suuliselt ja seondus rohkem riigiasutuste ja riigi poliitikaga.

Hoiakud eraldi venekeelse teleprogrammi kohta ETVs on eestlaste ja teistest rahvustest inimeste hulgas vastandlikud – kui teistest rahvustest inimestest peab 63% seda vajalikuks ja 30% mittevajalikuks, siis eestlaste hulgas on selle pooldajaid 43% ja vastaseid 53%. Hoiakud vene kogukonna liidrite osavõtu kohta ETV eestikeelsetest arutlussaadetest on üldiselt positiivsed nii eestlaste kui ka teistest rahvustest inimeste seas. Peaaegu kaks kolmandikku vastajatest arvab, et kui ETV2-s oleks nädalavahetusel paar-kolm tundi kestev venekeelne meelelahutusprogramm, vaataks seda küllalt suur osa – üle 20% venekeelsest elanikkonnast.

Üldise järeldusena, mis eriti selgelt ilmnes tüpoloogilise analüüsi põhjal, tuleb esile tuua, et venekeelse elanikkonna informatsioon ei ole ühtne. Küllalt suur hulk vene elanikkonnast, erinevate uuringute andmeil 20–30%, osaleb regulaarselt eestikeelses informatsioonis, mida tuleks palju rohkem arvesse võtta Eesti meediakanalite, eriti ETV tegevuses.

Peatükk 6

Tallinna ja Ida-Viru eripärad lõimumise kontekstis

Autor

Esta Kaal

Käesolevas peatükis keskendume teistest rahvustest inimeste sihtrühmale Tallinnas ja Ida-Virumaa linnades. Mõlemas piirkonnas on teistest rahvustest inimeste osakaal rahvastikus kõrge ning lõimumise kontekstis on need eripärased juhtumid tänu teistest rahvustest elanike kontsentratsiooni suurele erinevusele neis piirkondades.

Statistikaameti andmetel (seisuga 01.01.2010) moodustasid teistest rahvustest inimesed Tallinna 15–75-aastastest alalistest elanikest 46% (mis on 142 558 inimest) ja Ida-Virumaal 63% (mis on 107 322 inimest). Antud uuringus vastanud 802 mitte-eestlasest elas 334 Tallinnas, 248 Ida-Virumaal ning 220 teistes Eesti piirkondades. Vaatleme ka mõlema regiooni alamregioone, kus valimi suurus teeb võrdluse veel statistiliselt võimalikuks (vt tabelit 6.1).

Tabel 6.1. Teistest rahvustest inimestest vastajate arv analüüsitavates regionaalsetes lõigetes

Tallinna piirkond*				Ida-Virumaa piirkond				muu
Tallinn	Tallinn + Maardu	Lasnamäe + Maardu	Tallinn, v.a.Lasnamäe	kokku	linnad kokku	Narva	Kohtla-Järve + Sillamäe	muu Eesti
334	355	141	214	248	224	120	104	223

* Järgnevalt kasutame mõistet Tallinna piirkond juhul, kui valim katab Tallinna ja Maardu elanikke.

Järgnev analüüs keskendub peatükkides 1–5 käsitletud võtmeteemade regionaalsete erinevuste väljatoomisele. Peatükis on kokkuvõtlikult esitatud eelnimetatud piirkondade eripärad olulisemate lõimumistegurite kohta. Tekstis on välja toodud ainult juhtumid, kus regionaalsed tulemuste erinevused osutusid statistiliselt oluliseks Hii-ruut¹-tunnuse põhjal.

Regionaalsete erisuste tõlgendamisel tuleb arvestada, et lisaks erinevale rahvuslikule koosseisule on vaatlusalustes piirkondades ka erinev elanike vanuseline ja hariduslik taust, mis on oluliselt determinandiks paljude lõimumisnäitajate kujunemisel. Nii on võrreldes Ida-Virumaa linnadega Tallinna teistest rahvustest vastajate seas rohkem kõrgharidusega vastajaid (vastavalt 12% ja 28%). Keskkharidusega vastajaid on vastavalt Ida-Virumaa linnades 74% ja Tallinnas 59%. Lasnamäe ja Maardu piirkonna vastajate seas oli keskmisest enam nooremaid, s.o kuni 30-aastaseid (31%, keskmine 23%), ning teistes Tallinna linnaosades rohkem vanemat vanuserühma, üle 55-aastaseid (39%, keskmine 31%). Kuna teistest rahvustest inimeste hariduse ja vanuse profiili kohta piirkondlikud üldkogumi struktuuri andmed puuduvad, siis ei ole ka alust neid erinevusi vastanute profiilis sihtrühma sees kaalumise teel korrigeerida.

6. 1 Kodanikuühiskond ja rahvussuhted

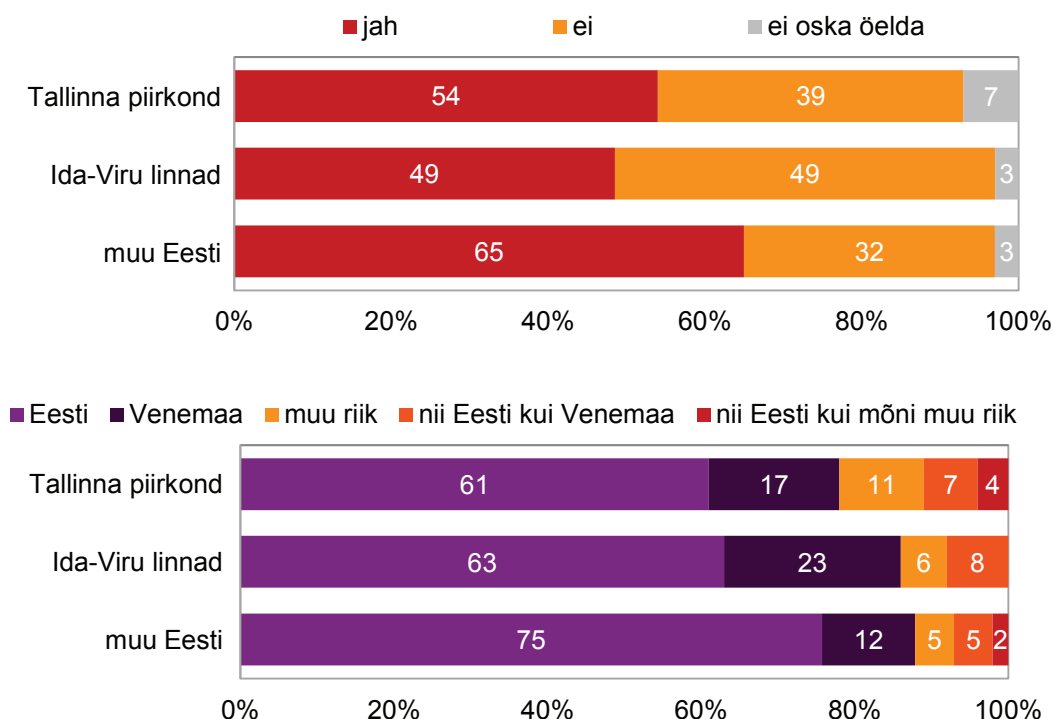
Kodanikuühiskonna ja rahvussuhete teemasid on põhjalikult vaadeldud aruande esimeses peatükis. Käesolevas, kuuendas peatükis esitame ülevaate teistest rahvustest inimeste sihtrühma peamistest regionaalsetest erinevustest lõimumisega seotud olulisemates teemades, mida tuleks mõtestada esimese peatüki kontekstis.

1 Hii-ruut-tunnuse (Chi-Square Significance) olulisus võib olla vahemikus -1.0 kuni 1.0. Selle absoluutväärtus on tõenäosusmäär, et vaadeldava küsimuse vastuste väärtus erineb regionaalsetes alalõigetes mingil muul põhjusel kui väärtuse statistiline usalduspiir (mis arvestab nii vastajate arvu kui ka vastuste jagunemist). Usalduspiir on arvatud 95% usaldusnivool. Hii-ruut-tunnuse olulisus (ehk statistilise erinevuse määra) tähistatakse kuni nelja (+)-märgiga (kui väärtus on suurem kui oodatud) või kuni nelja (-)-märgiga (kui väärtus on väiksem). Olulisuse erinevuse määra vahemikud võib jagada viide rühma: $0 < 0.90 < 0.95 < 0.99 < 0.995 < 1$, ehk siis oluliselt erinevateks võib lugeda väärtusi, millel on vähemalt 2 pluss- või miinusmärki.

6.1.1 HOIAKUD RIIGI SUHTES

Eesti põhiseaduse mõttes peab ennast eesti rahva hulka kuuluvaks suurem osa muudes Eesti piirkondades elavaid mitte-eestlasi (sõltumata nende tegelikust kodakondsusest) ja kõige vähem mitte-eestlasi Ida-Virumaa linnades (vt joonist 6.1), kus iga teine mitte-eestlasest elanik ei pea end põhiseaduse mõttes eesti rahva hulka kuuluvaks.

Joonis 6.1. Põhiseaduse mõttes eesti rahva hulka kuuluvuse ja kodumaa hinnangud mitte-eestlaste seas regiooniti

Eestit on tajuvad kodumaana eelkõige teiste Eesti piirkondade teistest rahvustest inimesed, Venemaa on suhteliselt enam kodumaaks Ida-Viru linnade elanike jaoks ning Tallinna piirkonna elanike kodumaa taju on teistega võrreldes kosmopoliitsem (ligi 15% peab kodumaaks mõnda muud riiki).

Lisaks nõrgemale seosele Eesti riigi (kui kodumaaga) ning rahvaga on Ida-Virumaa linnade mitte-eestlaste seas ka enam neid (55%, keskmine 49%), kes hindavad ka Eestis viimase kolme aasta jooksul toimunud muutusi pigem kurvastavateks (vastavalt 80%, keskmiselt 72%). Tallinna elanikud, eriti Lasnamäe-Maardu piirkonnas, vaatavad muutustele pisut positiivsemalt: teiste piirkondadega võrreldes leitakse suhteliselt enam, et muutused pigem rõõmustavad (vastavalt 29% ja 35%, keskmine 24%).

Erinevate sotsiaal-majanduslike aspektide (haridus, tööalane staatus, tegevusvaldkond, sissetulekutase jm) koosmõjul on Ida-Viru linnade ja eriti Kohtla-Järve ning Sillamäe teistest rahvustest inimeste enesehinnang oma kihtikuuluvusele² keskmisest madalam. Tallinna piirkonnas on rohkem keskkihti kuulujaid ning kõrgemasse kihti (7.–10. aste 10-pallisel skaalal) paigutab end suhteliselt enam muude Eesti piirkondade teistest rahvustest inimestest 23%, kus ka rahulolu oma eluga on keskmisest kõrgem (rahul 62%, keskmine 51%).

Usaldus uuringus loetletud riiklike institutsioonide vastu on kõige madalam Lasnamäe-Maardu piirkonna teistest rahvustest inimestest elanikkonna seas ja Narvas, kus vastavalt 21%-il ja 20%-il elanikest puudub usaldus kõigi uuringus loetletud institutsioonide vastu. Kohtla-Järve ja Sillamäe elanikud

² Kihtikuuluvuse hinnang võtab kokku, kuidas inimesed tajuvad oma objektiivset seisundit ja võimalusi, kui nad võrdlevad ennast teiste sama ühiskonna või kogukonna liikmetega (vt kihtikuuluvusest lähemalt peatükk 1).

pakuvad mõõdukat usalduskrediiti (58% usaldab ainult vähesel määral). Riiklikke institutsioone usaldavad suhteliselt enam teiste Tallinna linnaosade ja teiste Eesti piirkondade teistest rahvustest inimesed (iga viies usaldab).

Venemaa kaasmaalaste programmist informeeritud on Tallinnas rohkem kui Ida-Virumaa linnades (vastavalt 45% ja 23%) ning kõige paremini peavad end informeerituks Lasnamäe-Maardu piirkonna elanikud (59% teab). Viimased kalduvad ka omistama sellele programmile positiivseid mõjusid (sh Venemaa ja Eesti suhete parandamine), samas nõustuvad neist suhteliselt paljud (41%, keskmiselt 24%), et sellest programmist kumab läbi soov hoida Eestit Venemaa mõjusfääris.

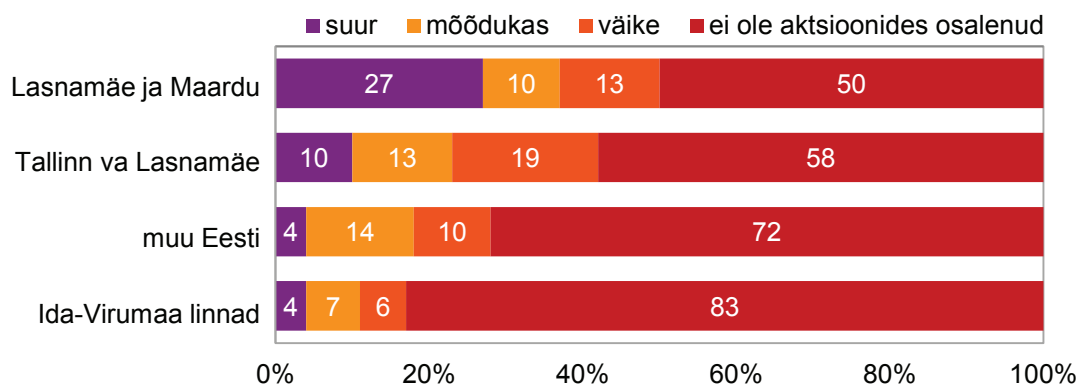
6.1.2 POLIITILINE AKTIIVSUS JA OSALEMINE KODANIKUÜHISKONNAS

Huvi välispoliitika ning Eesti sisepoliitika vastu piirkondade lõikes ei eristu, küll aga paistavad Narva elanikud silma suurema huviga Venemaa välispoliitiliste sündmuste vastu (63% sellest huvitatud, keskmiselt 53%).

2009–2011 toimunud erinevatest valimistest osavõtu näitajad on madalamad just mujal Eesti piirkondades elavate teistest rahvustest inimeste seas, kus ligikaudu pooled ei ole sellel perioodil osalenud ühelgi valimisel. Osalejaid (osalenud vähemalt ühel) on suhteliselt enam Tallinnas, eriti Lasnamäe-Maardu piirkonna teistest rahvustest inimeste seas.

Tallinna ja eriti Lasnamäe-Maardu elanikud on olnud erinevatest poliitilistest aktsioonidest osavõtus aktiivsemad (27% jääb suure poliitilise aktiivsusega³ rühma). Kõige vähem on loetletud kaheksas poliitilises aktsioonis osalenud Ida-Virumaa linnade elanikud, sh Kohtla-Järve ja Sillamäe piirkonnas.

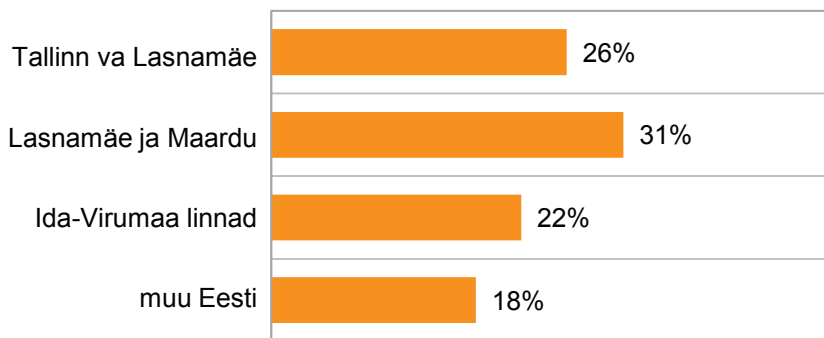
Joonis 6.2. Teiste rahvuste poliitiline aktiivsus erinevates regioonides (indekstunnuse põhine)

Elanike ühiskondlikku osalust ühiskonnas saab kirjeldada läbi kuulumise erinevatesse vabäühendustesse (uuringus olid nimetatud korteriühistuid, kultuuri- ja spordiseltse, noorteklubisid, heategevusseltse, ametiühinguid, erakondi). Küsitluse tulemuste järgi ei kuulu enamik (72%) Eesti elanikest mitte ühtegi ühingu ega seltsi. 20% on ühe, 5% on kahe ja 23% kolme või enama ühenduse liige. Teistest rahvustest inimestest kuulub vabäühendustesse 24% ja eestlastest 29%.

3 Indekstunnus, mis summeerib kõik loetletud kaheksa poliitilise tegevuse osas märgitud vastused. Kaheksa tegevuse küsimuse punktisummat 1 tuleb hinnata inimese „väheseks“ poliitiliseks aktiivsuseks, punktisummat 2–3 „mõõdukaks“ ja 4–16 „suureks“ poliitiliseks aktiivsuseks.

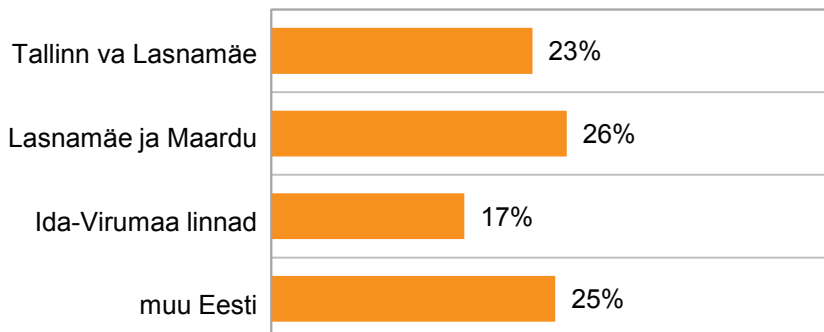
Joonis 6.3. Ühendusse, seltsi kuulujate osakaal teistest rahvustest inimeste seas piirkondade lõikes

Ühendustesse kuulub suhteliselt rohkem Lasnamäe-Maardu piirkonna elanikke ja vähem mujal Eestis ning Kohtla-Järve ja Sillamäe piirkonnas elavaid mitte-eestlasi.

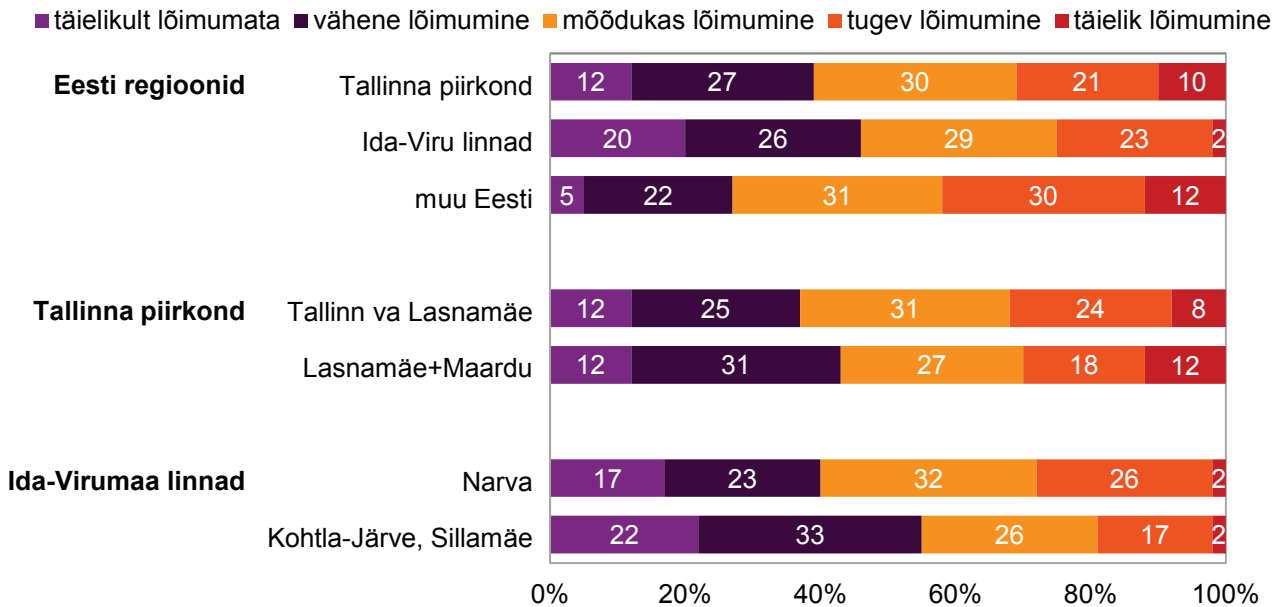
Seotus vabatahtliku tööga on samuti üks kodanikuaktiivsuse kriteerium. Käesoleva uuringu ankeedis defineeriti vabatahtliku töö all „oma aja, energia või oskuste pakkumist vabast tahtest ja rahalist tasu saamata peamiselt avalikes huvides ja ühiskonna heaks, kusjuures pereliikmete abistamist ei loeta vabatahtlikuks tegevuseks“. Küsitluse tulemused viitavad, et 30% Eesti elanikkonnast on viimasel aastal teinud vabatahtlikku tööd, 67% ei ole ning vaid 1% ei osanud vastata. Vabatahtlikus töös on osalenud rohkem eestlasi (34% neist) kui mitte-eestlasi (22%). Madalam teistest rahvustest inimeste hõivatus vabatahtlikku töösse on Ida-Virumaa linnades.

Joonis 6.4. Viimasel aastal vabatahtlikku tööd teinud teistest rahvustest inimeste osakaal regiooniti

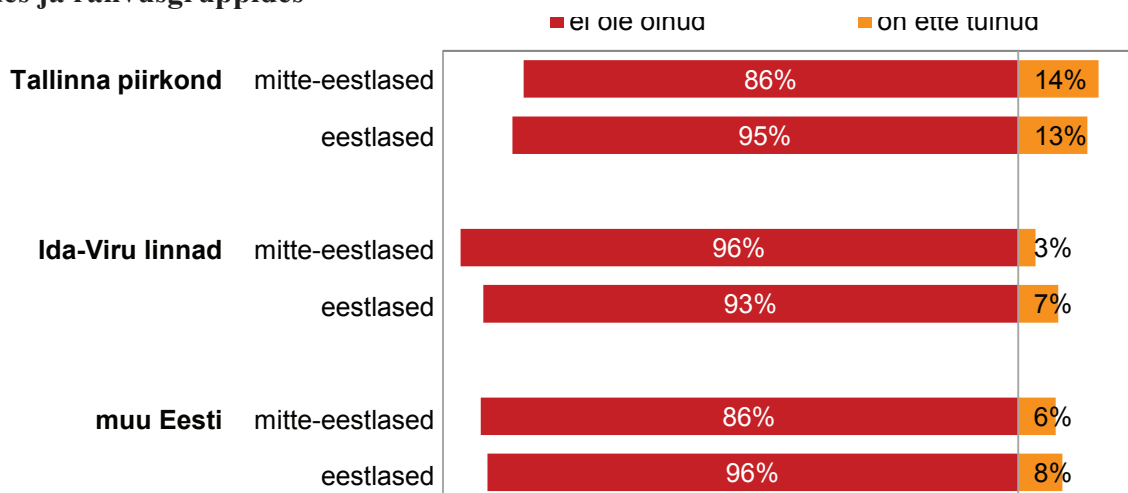

Küsitluse tulemused näitavad, et nii vabaühendustesse kuulumine kui ka vabatahtliku töö tegemine korreleerub positiivselt ka erinevates poliitilistes aktsioonides osalemisega. See tähendab, et kui inimene on mõne ühenduse liige või teeb vabatahtlikku tööd, siis võtab ta suurema tõenäosusega osa poliitilistest aktsioonidest ja osaleb nii Eesti ühiskonna poliitilises sfääris, rahvusest olenemata.

Teistest rahvustest inimeste lõimumisindeks näitab Ida-Viru linnade elanike vähest lõimumist Eesti ühiskonda, kusjuures eriti madal on see Kohtla-Järve ja Sillamäe piirkonnas. Vähem on erinevusi Tallinna erinevate piirkondade vahel. Kõige paremini on teistest rahvustest inimesed lõimunud teistes Eesti piirkondades.

Joonis 6.5. Erinevate piirkondade teistest rahvustest inimeste lõimumisindeks⁴**6.1.3 KULTUURIDEVAHELINE SALLIVUS**

Tihedam suhtlus teise rahvus- või keelegrupiga suurendab peale positiivse interaktsiooni ka võimalike konfliktide esinemise tõenäosust. Võttes arvesse nii oma isiklikku kui ka pereliikmete kogemust viimase kahe aasta jooksul, siis meenub mõni isiklikul pinnal toimunud rahvuspõhine kokkupõrge või tüli 14%-le Tallinna ja muu Eesti teistest rahvustest inimestest. Samade piirkondade eestlastest mainis sellist kokkupõrget veelgi väiksem hulk inimesi. Ida-Virumaa linnades on mõlema grupi vaatenurgast selliste juhtumitega kokku puutunud alla 10% nimetatud linnade elanikest (vt joonist 6.6).

Joonis 6.6. Rahvussuhete pinnalt tekkinud kokkupõrkeid teadvustanute osakaal erinevates regioonides ja rahvusgruppides

Tallinnas eristub Lasnamäe-Maardu piirkond, kus rahvuste kokkupõrgete kogemus on keskmisest kõrgem nii eestlaste kui ka venekeelsete elanike hulgas. Samas võib olla tegemist ka piirkonna vanuselise eripäraga, sest noori, keda on nimetatud piirkonna vastajate seas rohkem, iseloomustavad sagedasemad konfliktid ka oma rahvusrühmas. Viimase paari aasta jooksul on ebavõrdset kohtlemist kogenud 20% venekeelsest elanikkonnast, pooled nendest enda sõnul korduvalt. Lisaks on kuulnud sellistest juhtumitest

4 Lõimumisindeks arvestab keeleoskust, suhtumist Eesti edukusse, kodakondsust, suhtumist Venemaasse ning võrdseid võimalusi sotsiaalmajanduslikes tegevustes ja ühiskonnas osalemises. Täpsemalt on nendest teemadest juttu peatükis 1.

35% inimesi. Tallinna piir- konnas on neid isikliku kokkupuute juhtumeid keskmisest rohkem (üksikjuhtumite arvelt) ning Ida-Viru linnades vähem.

Rahvastevaheliste hoiakute uurimiseks oleme konstrueerinud sallivuse koondindeksi⁵, mille alusel on vastajad jagatud kolme gruppi kultuurilise avatuse-suletuse alusel. Kui eestlaste seas on suletud hoiak enam levinud kui avatud (vastavalt 44% ja 22%), venekeelse elanikkonna hulgas on jaotumine väikse ülekaaluga avatud hoiakule (31% ja 36%). Kolmes suuremas piirkondlikus lõikes teistest rahvustest inimeste hoiakutes erinevusi ei esinenud. Küll eristusid avatuse Ida-Virumaa linnad sisemiselt, kui Kohtla-Järve ja Sillamäe piirkond paistis silma väga kõrge kultuurilise avatusega (51%).

Uusimmigrantide sisserände teemades eristusid keskmisest selgemalt Narva elanike seisukohad, kelle üldise mõtteloogika võiks sõnastada järgmiselt: Eesti (vananeval) ühiskonnal on nii objektiivne vajadus sisserände järele (nõus 72%) kui ka EL-i liikmena moraalne kohus võtta vastu põgenikke (nõus 53%). Samas arvestades juba niigi kõrget erinevate rahvusvähemuste osakaalu ühiskonnas (nõus 65%), tuleks eelistada ainult kõrgelt haritud tööjõudu (nõus 66%). Sisserändajate kultuurilisest erinevusest või sarnasusest lähtumist tauniti suhteliselt enam Lasnamäe-Maardu piirkonnas (ei ole nõus 58%). Väitega, et sisseränne on avatud ühiskonnas loomulik ja õige, ei nõustu eelkõige muude Eesti piirkondade mitte-eestlased (47%, keskmine 37% pigem ei ole nõus).

6.2 Hariduse ja tööturu teemad

Järgnevalt vaatleme teistest rahvustest inimeste regionaalseid eripärasid lõimumisprotsessi olulistes hariduse ja tööturu valdkonna teemades.

6.2.1 HARIDUS

Uuringu tulemused annavad tunnistust asjaolust, et Eesti elanikud omistavad haridusele üldiselt suhteliselt positiivseid tähendusi. Nii on pea iga kümnes vastaja seisukohal, et haridusele on kas väga või pigem oluline tähelepanu osutada – kas siis selle eest makstes, nähes vaeva haridusasutuste valikul, või kulutades sellele aega ning vaeva. Seejuures eri emakeelega vastajate vastused haridusse investeerimise osas märkimisväärselt ei erine. Ka usuvad erinevate piirkondade teistest rahvustest inimesed suhteliselt sarnasel määral haridusse investeerimise tasuvusse. Seega võib öelda, et haridust väärtustatakse ja seega järgitakse selles vallas toimuvaid meetmeid suurema tähelepanuga ning reageeritakse nendele teemadele küllaltki teravalt ja emotsionaalselt.

Kvaliteetse hariduse võrdset kättesaadavust nii eesti- kui ka venekeelsetele noortele usutakse Ida-Virumaa linnades keskmisega võrreldes pisut rohkem, eelkõige just põhi- ja kutsehariduse osas. Tallinna piirkonna (ja eriti Tallinna teiste linnaosade, v.a Lasnamäe) elanikud kalduvad suhteliselt rohkem kriitilisele hinnangule, et kvaliteetne põhiharidus pigem ei ole võrdselt kättesaadav (47%, keskmiselt 37%). Gümnaasiumihariduse osas arvamused Tallinna ja teiste piirkondade vahel oluliselt ei lahknud. Kõrghariduse ja huvihariduse võrdset kättesaadavust usutakse just mujal Eesti piirkondades.

Eestikeelse õppe algust juba lasteaias pooldavad kõige enam Ida-Virumaa linnade elanikud (82%, keskmine 67%), kuid lasteaiad peaksid olema eelistatult keelepõhiselt eraldatud (43%, keskmine 27%). Sarnast (selgem eraldumise) printsiipi eelistatakse Ida-Virumaal suhteliselt enam ka õpirühmade komplekteerimisel koolis või lasteaias. Kusjuures mitmekeelsust tõrjuv hoiak on Ida-Virumaa linnadest

5 Indeksi aluseks on kolm väitepaari: (1) A – erinevate kultuuride kokkupuute on Eesti ühiskonda rikastav, viib seda edasi; või B – kultuuride erinevused tekitavad konflikte inimrühmade vahel ja lagundavad Eesti ühiskonda. (2) A – parem on lasta vähemustel elada oma väärtuste ja normide järgi, ühtsete normide kehtestamine suruks alla üksikindiviidi õigusi; B – vähemused peaksid arvestama enamuse tahet ning järgima ühiskonnas üldkehtivaid väärtusi ja käitumisnorme. (3) A – mul pole midagi selle vastu, kui inimesed, kelle elustiil erineb märgatavalt ühiskonna keskmisest, seda avalikult välja näitavad; B – oma kodus ja kitsamas ringis võivad inimesed käituda nii nagu tahavad, kuid mind häirib, kui inimesed oma kõrvalekalduvat elustiili avalikkuses eksponeerivad.

omakorda omane eelkõige Kohtla-Järve ja Sillamäe piirkonna elanikele (tõenäoliselt seotud madalama eesti keele oskusega nende seas).

Venekeelse põhihariduse andmist tähtsustatakse keskmiselt kõrgemalt Ida-Virumaa linnades, sh eriti Narvas, kus lisaks emakeelse õppe ja paremate õpitulemuste argumendile tõstetakse esile veel kultuurilise identiteedi säilimist. Keeleliselt ja rahvuslikult segatud õpirühmadelt ei eeldata paraku positiivset mõju ei õpitulemustele ega identiteedi säilimisele. Segatud õpirühmade positiivset mõju näevad suhteliselt rohkem muudes Eesti piirkondades elavad teistest rahvustest inimesed. Tallinna piirkond on sarnane mitte-eestlaste grupi keskmisele.

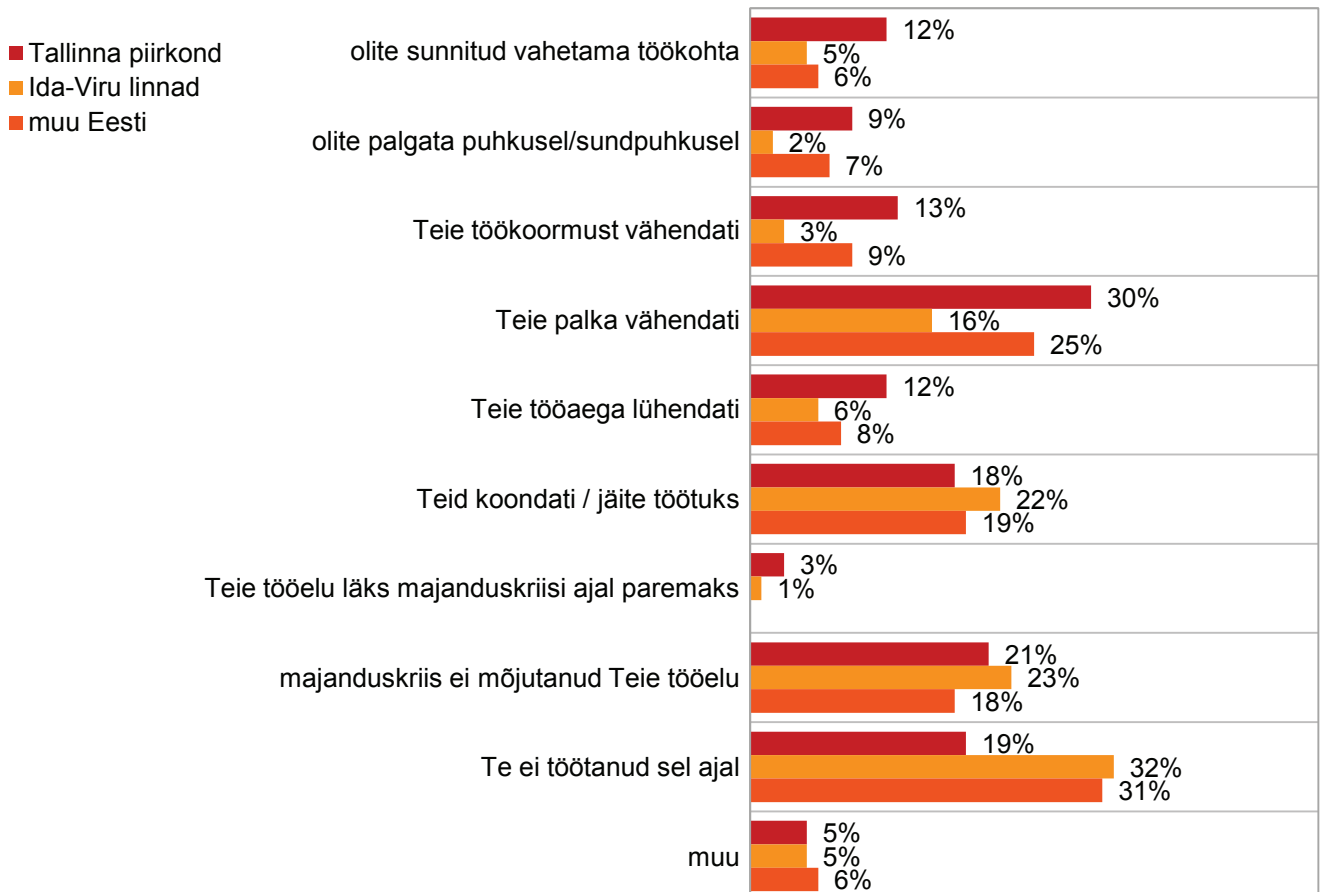
6.2.2 TÖÖTURG

Eesti tööjõuturu trende avab lähemalt 2011. aasta integratsiooni monitooringu peatükk 3, mis näitab, et vaatamata majanduskriisi aastatel suurenenud lõhele tööturul eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vahel on teistest rahvustest inimeste seas tööturu aktiivsus isegi kasvanud. See tähendab, et inimesed on valmis tööle asuma ning ei ole loobunud tööotsingutest. Küll aga on teistest rahvustest inimesed jäänud rohkem kinni töötü staatusesse ning ei ole saanud sealt tagasi tööturule liikuda nii palju kui näiteks eestlased, millega seoses on mitte-eestlaste töötuse määr Eestis tervikuna kasvanud. Järgnevas regionaalses analüüsis vaatleme mitte-eestlaste hinnanguid toimunud muutustele tööelus, ootusi tööle, barjääre koolitustel osalemiseks ning väljavaateid leida tööd Eestis või mujal.

Majanduskriis tõi muutusi suhteliselt enam Tallinna piirkonnas elavatele muulastele, kelle seas oli tööhõive sel hetkel kõrgem. Tööandjate käitumine kriisis on olnud samuti piirkondlikult pisut erinev: kui Ida-Virumaa teistest rahvustest inimeste hinnangul oli levinum vallandamine, siis teistes piirkondades elavad mitte-eestlased kogesid valdavalt palga vähendamist.

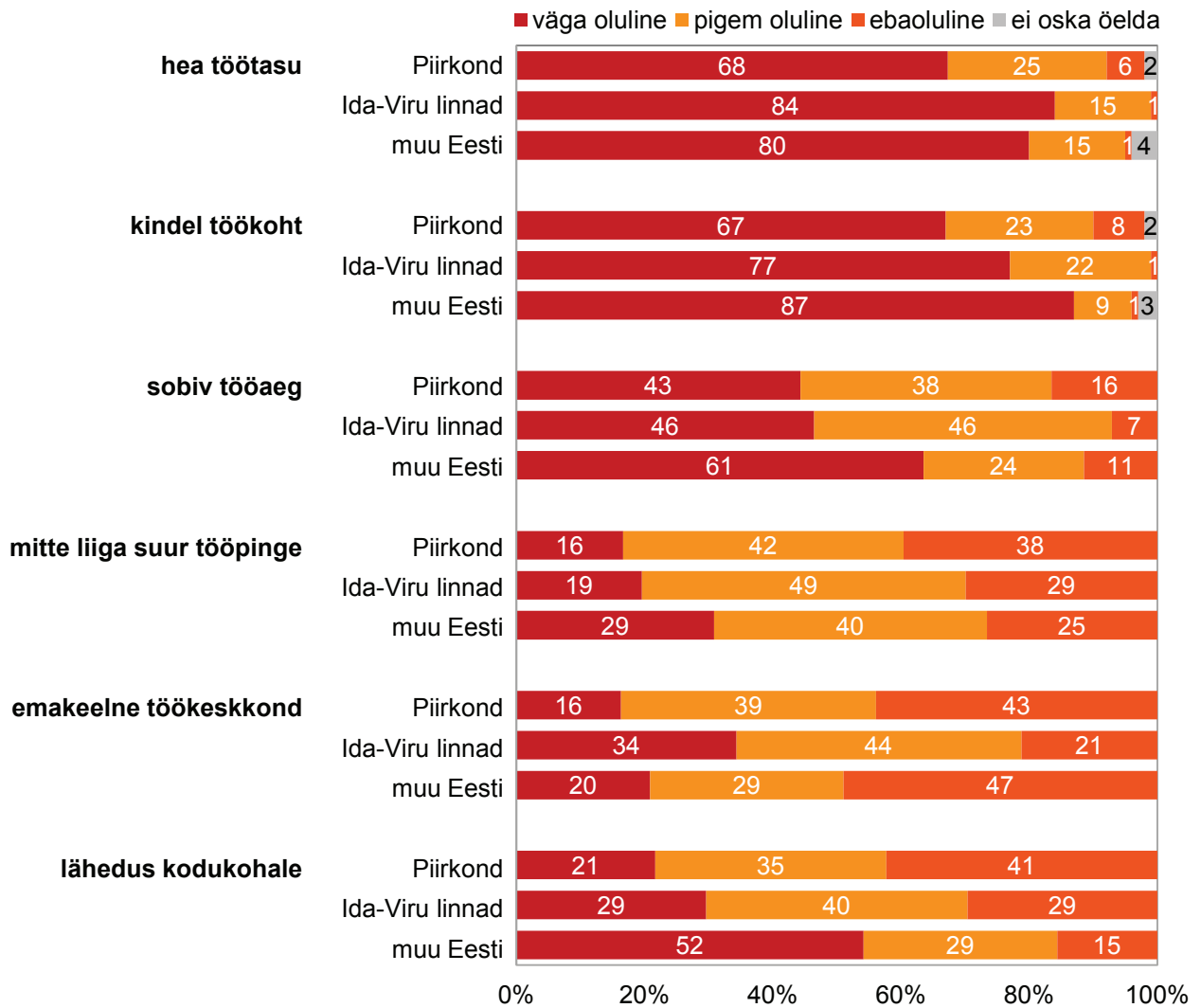
Joonis 6.7. Majanduskriisi ajal teistest rahvustest inimeste tööeluga seotud muutused regioonide lõikes

Integratsiooni monitooring 2011

Inimeste ootusi töökohale kirjeldavad nende hinnangud, milline peaks olema hea töökoht. Eesti ja muu emakeelega vastajad peavad võrdselt oluliseks head töötasu, kuigi eestikeelsetel vastajatel on ka muid tegureid, mida nad peavad veelgi olulisemaks, samas kui muu emakeelega vastajatele on etteantud valikust kõige tähtsam kriteerium töö otsimisel just hea töötasu (täpsemalt peatükis 3.2). Vaatleme siinkohal vaid neid töökoha valikukriteeriume, mille puhul ilmsesid suurimad erinevused regioonide lõikes.

Joonis 6.8. Teistest rahvustest inimeste piirkondlikud erinevused töökoha valikukriteeriumites

Tallinna ja Ida-Viru eripärad lõimumise kontekstis

Oma teadmiste ja oskuste pidevat täiendamist hindas väga oluliseks ligi 2/3 vastajatest ja tegelikult viimase 12 kuu jooksul end täiendanud inimesed moodustasid küsitletud teistest rahvustest inimestest 1/3. Regionaalses plaanis erinevusi ei esinenud. Enesetäiendamist takistavate teguritena mainiti pooltel juhtudel mõnda institutsionaalsete tegevustega reguleeritavat barjääri (nt töandja toetuse puudumine, rahapuudus, sobiva sisu või koolituskeelega täiendamisvõimaluste puudumine, elukoha läheduses puudub koolitusvõimalus) ja pooltel juhtudel subjektiivseid barjääre, millest kandvam siiski huvipuudus (liiga vana, ei taha jälle kooli, pole kasu). Regionaalses plaanis osutus ainsaks erinevuseks, et teiste Eesti piirkondade teistest rahvustest inimeste jaoks oli koolitusvõimaluste puudumine elukoha lähedal suurem probleem (nii arvas iga viies koolitustel mitteosalenu).

Seoses tööturu keerulise olukorraga on vähenenud optimism Eestist tööd leida. Kui eestlased asetavad selles osas lootused välismaale, siis üldjuhul on teistest rahvustest inimesed ka selles osas skeptilisemad. Võrreldes teiste piirkondade teistest rahvustest inimestega hindavad oma potentsiaali tööturul kõrgemalt teiste Eesti piirkondade teistest rahvustest inimesed, kes peavad ühtviisi tõenäoliseks sobiva töö leidmist

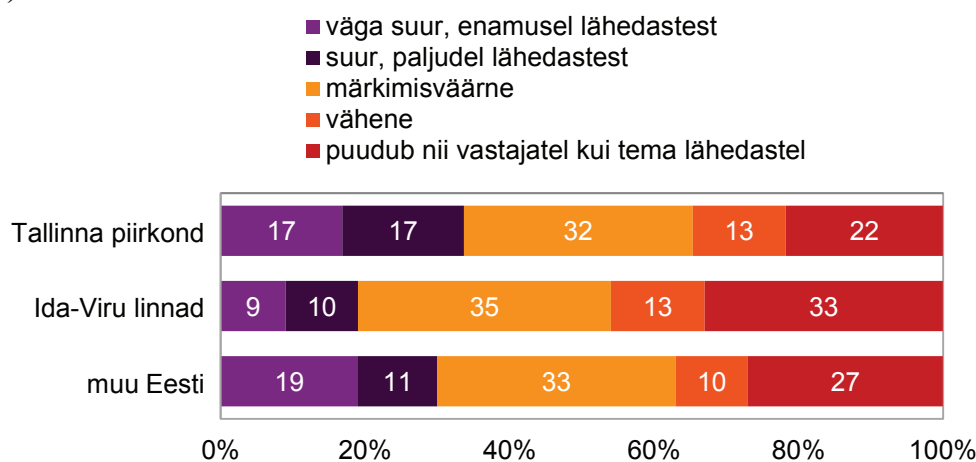
nii Eestis, Venemaal kui ka mujal välismaal. Ida-Virumaa linnades elavad inimesed on Eestis sobiva töökoha leidmises vähem kindlad, kuid asetavad sellevõrra enam lootusi Venemaale.

6.2.3 MOBILSUSVALMIDUS

Käsitleme siinkohal kitsamalt mobiilsusvalmidust Eesti piires ja Eestist välja, seejuures laskumata selle tekkemehhanismidesse.

Valmisolek ajutiselt või alaliselt Eestist ära kolida iseloomustab eestlasi ja mitte-eestlasi suhteliselt ühtviisi, mistõttu võib öelda, et see iseloomustab pigem majanduslikult ebastabiilset ühiskonda tervikuna, mitte rahvusgruppe. Uuringus kaardistati lisaks isiklikule käitumisele ka lähedaste, laste ja tuttavate kavatsusi, mille analüüs näitas, et teistest rahvustest inimeste hulgas võib Eestist lahkumise soov väljendada teatud kogukondlikult omaksvõetud käitumismalli veidi sagedamini kui individuaalset tegutsemist.

Joonis 6.9. Väljarände valmiduse piirkondlikud erinevused teistest rahvustest inimeste seas (indekstunnus)

Lahkumisplaanid peavad kõige enam Tallinna ja teiste Eesti piirkondade (eeskätt linnade) mitte-eestlased. Lahkumiskavatsust väljendati eriti sageli Lasnamäe-Maardu piirkonnas, kus on rohkem nooremaid ja parema keeleoskusega inimesi. Seevastu Ida-Viru linnades (ja eriti Kohtla-Järvel, Sillamäel) on sellise kavatsusega inimesi vähe.

Ligi pooled kõigist lahkuda soovijatest ei ole ühtki reaalset kolimise sammu ette võtnud, mistõttu võib väita, tegemist võib olla pigem teatud hoiakute, mitte aga reaalse käitumise väljendamisega. Kõige enam realselt ettevalmistusi teinud inimesi oli Lasnamäe-Maardu piirkonnas (17% lahkumiskavatsustega mitte-eestlastest), kes peamiselt suhelnud õppeasutustega või välismaal õppivate/töötavate tuttavatega.

Eesti-sisese rändevalmiduse osas on antud uuringu põhjal raske hinnangut anda. Töökoha lähedust elukohale pidas töökoha valikul mitteoluliseks ligikaudu iga kolmas mitte-eestlane. Oluliselt rohkem oli neid Tallinna piirkonnas ja kõige vähem teistes Eesti piirkondades, mida ei saa otseselt tõlgendada piirkondlikuks erinevuseks Eesti-sisises rändevalmiduses, kuna tõenäoliselt on „elukoha“ tõlgendus neis piirkondades erinev. Nii võisid Tallinna elanikud mõelda linnaosadevahelist rännet, kuid väiksemate kohtade elanikud pigem liikumist lähimasse tõmbekeskusse.

Pärast rahvaloendusandmete selgumist saab anda kindla hinnangu rändesaldo piirkondlikele erinevustele. Hetkel saame toetuda Statistikaameti varasematele siserände hinnangutele, mille kohaselt vahetab aastas 2–3 inimest sajast üle omavalitsusüksuse piiri oma elukohta. Siserändes on toimunud peamiselt eeslinnastumine, st suuremate linnade lähiümbruste ehk tagamaade rahvastiku kasv ja äärealade tühjenemine. Enim on rände tõttu kasvanud Viimsi, Kiili ja Harku vald. Suurim lahkujate osakaal on Püssi linnas, Kareda ja Tootsi vallas.

Kõige suurem on olnud väljaränne Ida-Viru maakonnast, kus perioodi 2000–2008 väljaränne on üle

8000 inimese võrra suurem kui sisseränne. Kuna tegemist on valdavalt majanduskasvu aastatega, siis võib eeldada, et tegemist on Ida-Virumaa linnade elanike tööhõive rändega Harjumaa (Tallinnasse), mis oli sama perioodi suurim tõmbekeskus.

6.3 Riigikeele kasutus ja etnokultuuriline identiteet

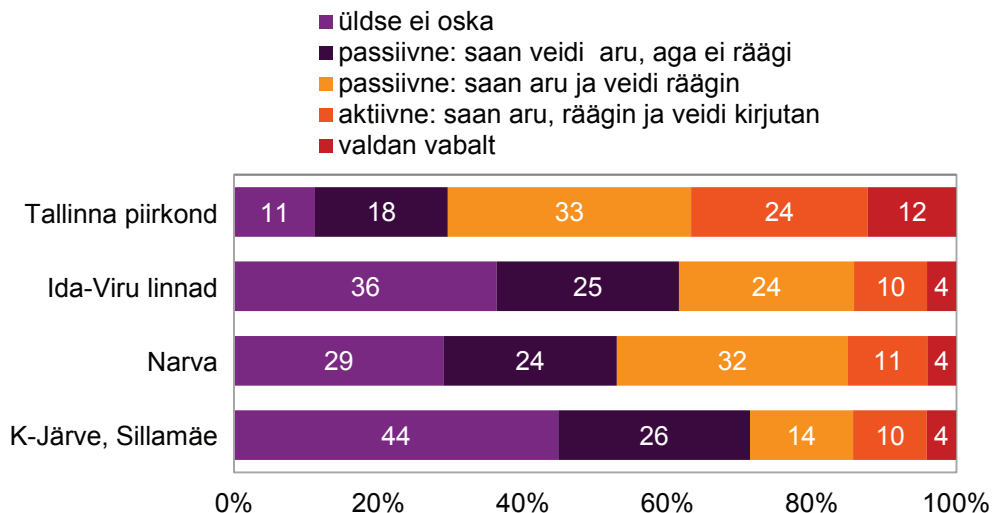
Riigikeele kasutuse olukorrast ja trendidest ning etnokultuurilise identiteedi kujunemismehhanismidest annab põhjaliku ülevaate aruande peatükk 4. Käesolevas peatükis 6 toome ülevaate teistest rahvustest inimeste sihtrühma peamistest regionaalsetest erinevustest lõimumisega seotud olulisemates teemades.

6.3.1 RIIGIKEELE OSKUS JA KASUTUSPRAKTIKAD RAHVUSTEVAHELISES SUHTLUSES

Piirkondlike erinevuste teadvustamine teistest rahvustest inimeste (riigi)keelises kapitaliseerituses on oluline juhtlõng lõimumisprotsessi sihtrühmakeesksete poliitika väljatöötamisel. Peatükis 4.1.4 toodud seoseanalüüs kinnitab eeldust, et eesti keele oskus ja praktiseerimine aitab ühises eestikeelses avalikus ruumis osaluse kaudu arendada kodanikuidentiteeti.

Keelelise kapitaliseerituse hindamisel tugineme enesehinnangulise keeleoskuse indikaatorile, mis näitab inimeste keelelist eneseusaldust ja ka valmisolekut antud keelt vajadusel kasutada. Enesehinnangu põhjal on vähemalt minimaalseks riigikeelseks suhtluseks võimelised (vähemalt „räägin veidi“) 69% Tallinna piirkonna elanikest ja vaid 38% Ida-Viru linnade muu emakeelega elanikest. Kohtla-Järvel ja Sillamäel on neid isegi ainult 28% – seal nendib 44% mitte-eesti emakeelega vastanutest, et ei oska üldse eesti keelt.

Joonis 6.10. Enesehinnanguline riigikeele oskus muu emakeelega elanike seas Tallinna + Maardu piirkonnas ja Ida-Virumaa linnades

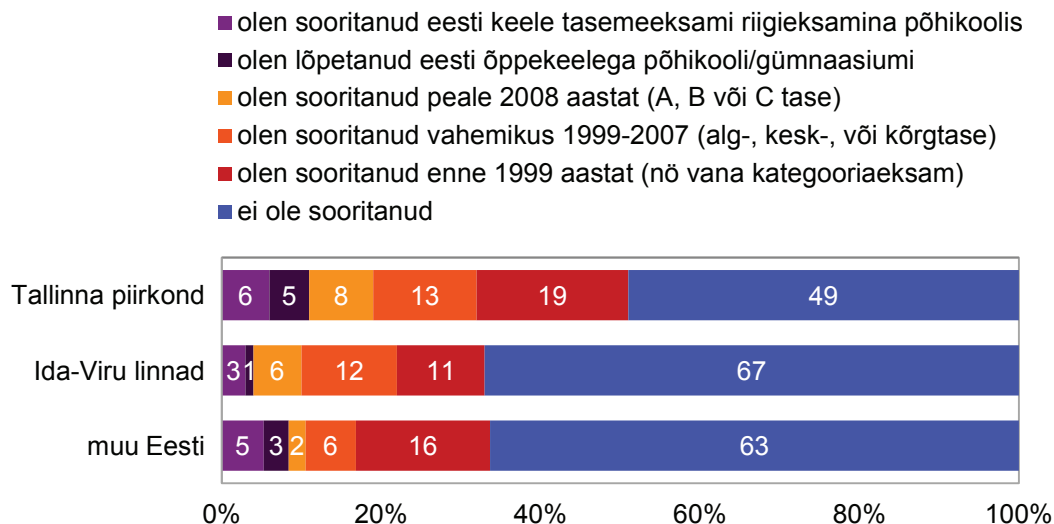

Väljakujunenud olukorra tagamaadeks on ühtaegu nii eesti keele õpe / riigieksamit sooritamise kui ka interaktsiooni sagedus ja variatiivsus eesti keelt emakeelena kõnelevate inimestega, mille piirkondlike erinevusi järgnevalt lähemalt kirjeldame.

Ida-Viru linnades ei ole riigikeele eksamit sooritanud 67% (Kohtla-Järvel ja Sillamäel isegi 77%) ja Tallinna piirkonnas 49% muu emakeelega elanikest (joonis 6.11). Loomulikult ei ole keeleksami sooritamise eestikeelse suhtluse minimaalseks võimekuseks ainus eeldus. Nii ei ole näiteks muudes Eesti piirkondades elavatest muu emakeelega inimestest 63% sooritanud keeleksamit, kuid sellele vaatamata

on neist 80%-il enese hinnangul olemas minimaalne keeleoskus suhtluseks (vähemalt „räägin pisut“) ja ainult 2% neist väidab, et ei oska üldse eesti keelt.

Joonis 6.11. Riigikeele eksami sooritanute ja eri keeletaseme tunnistuste omanike osakaal mitte-eestlaste seas piirkondade lõikes 2011

Riigikeele kasutuspraktikate muster ning kasutusagedus erineb piirkondlikus lõikes suurel määral tänu piirkonna elanikkonna etnilis-keelisele struktuurile. Peatükk 4 osutab suundumusele, kus eestlaste poolt vaadatuna on kohalike rahvustevaheliste kontaktide ring pigem ahenenud. Teistest rahvustest inimeste kontaktide sagedus eestlastega on jäänud samale tasemele, laienenud on eesti keele kasutuse situatsioonide ring. Tallinnas, kus on eesti ja muu emakeelega inimesi suhteliselt võrdselt, võib vene emakeelega inimeste puhul täheldada sagedamat kontakti eestlaste/eesti keelt kõnelejatega kui vastupidi. Seega ei ole põhjust rääkida muukeelse elanikkonna kapseldumisest Tallinna piirkonnas. Samas on selge, et piirkonna etnokeeleline koosseis avaldab tugevat mõju erinevate keelegruppide interaktsiooni sagedusele (vt teemat lähemalt peatükis 1).

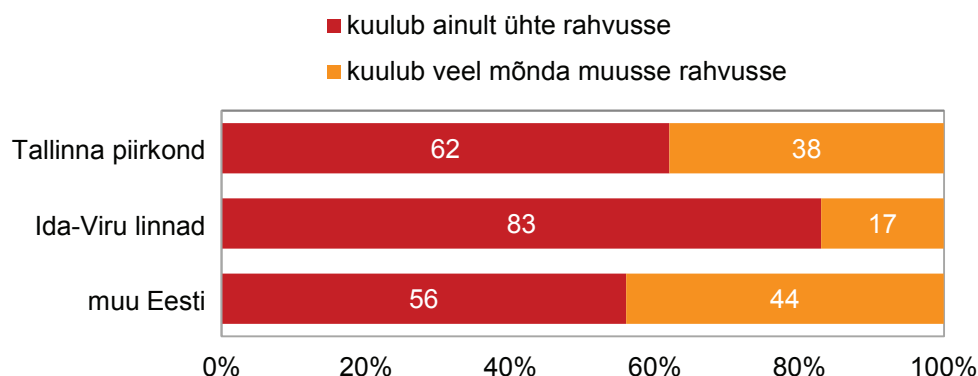
Lisaks rahvustevaheliste kontaktide sagedusele on lõimumisprotsesside kujunemisel oluline vaadelda ka kontakti toimumise situatsiooni, mis annab aimu suhtlusprotsessi sisust. Eestis keskmisena on rahvustevahelistest suhtluskohtadest enam levinud (20–22%) töökoht või kool, avalik ruum (ühistransport, poed jne) ja koduümbrus (täpsemalt peatükk 4, joonis 4.9). Seal esineb ka iseloomulikke piirkondlikke erinevusi, sh ka Ida-Virumaa linnade vahel. Nii on Narvas situatsioonide ring, kus teistest rahvustest inimesed eestlastega kokku puutuvad, kitsam. Narvas on kokkupuutepunktiks eelkõige kool või töökoht. Seevastu Kohtla-Järvel ja Sillamäel lisanduvad nimetatud kokkupuutepunktile veel ka avalik ruum, koduümbrus ja sõpruskond. Tallinna piirkonna teistest rahvustest inimeste jaoks on levinum kokkupuutekoht avalik ruum (45% kokku puutunud), kuid keskmisest enam on kokkupuutepunktiks ka riigiasutused ja vaba aja veetmise kohad.

Suhtluskeele valiku strateegiatest on Ida-Viru linnade teistest rahvustest inimeste seas levinum vene keele hoidmise strateegia, kus inimene alustab kontakti avalikus ruumis vene keeles ning jätkab vene keeles ka juhul, kui selgub, et see pole partneri jaoks emakeel või peamine kõnekeel. Tallinnas on levinumad kahe keele varieerimise strateegiad, kus nii avaliku kui ka privaatsfääri suhtluskeel sõltub partneri keelest, st enamasti minnakse vaikimisi üle partneri kasutatavale keelele. Teistes Eesti piirkondades elavate mitte-eestlaste puhul on valdav eesti keele hoidmise strateegia, kus enamikus situatsioonides püütakse hakkama saada ainult eesti keelega ning avalikus ruumis alustatakse kontakti eesti keeles.

6.3.2 ETNOKULTUURILINE IDENTITEET

Inimesed ei pruugi end etnokultuuriliselt määratleda ainult ühe rahvuse, vaid mitme kaudu (näiteks kui vanemad on erinevast rahvusest). Inimesed, kes määratlesid end kuuluvat mitmesse rahvusesse, moodustavad 17% Eesti elanikkonnast. Kui nende puhul, kes esmalt määratlesid end eestlaseks, esines mitmikidentiteeti vähem, siis teiste rahvuste puhul esines seda rohkem (vt peatükk 4). Regionaalses plaanis esineb mitmikidentiteeti rohkem väljaspool Tallinnat ja Ida-Viru linnu elavate teistest rahvustest inimeste seas (vt joonist 6.12).

Joonis 6.12. Rahvusliku mono- ja mitmikidentiteediga inimeste osakaal teistest rahvustest inimeste seas erinevates regioonides

Ida-Virumaa linnades on ka suhteliselt enam neid, kes esimesena (ning ka teisena) seostavad end vene rahvusega. Seevastu Lasnamäe-Maardu piirkonna teistest rahvustest inimeste seas on suhteliselt enam muude (mitte-vene) rahvustega samastujaid (esimesena 23% ja teisena 27%). Muu Eesti (s.o mitte Tallinna ega Ida-Viru) piirkondade teistest rahvustest inimeste jaoks on eestlased rahvusena lähedasemad (29% neist samastavad teise rahvusena eestlastega). Nende seas on suurem ka Eesti kodakondsusega inimeste osakaal – 67% (keskmine 54%).

Etnokultuuriline identiteet konstrueeritakse läbi erinevate tunnuste (täpsemalt peatükk 4.2.2). Sarnaselt eestlastele on venelastele (eriti nende puhul, kes määratlevad end ainult venelasena) Eestis samuti olulisim kuuluvustunde kommunikatori vene keel, järgnevad sõprus- ja suhtlusvõrgustik ning esivanemad-veresidemed. Võrreldes eestlastega on aga sünnikoht, territoorium identiteedi konstrueerijana vähem oluline ning religioon suhteliselt olulisem. Omavahelist kokkukuuluvust ja solidaarsust ei mainita viie tähtsama rahvustunnet toetava elemendi seas kuigi sageli. Rahvusliku kuuluvustunde alustegurid ei ole teistest rahvustest inimestel regionaalses lõikes sarnased, enim eristub selles Ida-Virumaa linnade elanike hinnang. Võrreldes teistest rahvustest inimeste keskmisega rõhutatakse seal rohkem emakeele (s.o vene keele) rolli rahvustunde tekkimisel (viie tähtsama kriteeriumi seas mainib seda 78%) ning sünnikohta/sünnimaad ja esivanemaid (vastavalt 51% ja 52%), mis on sarnane eestlaste identiteedi alustele. Ida-Virumaa linnade eripäraks on veel ühise ajaloo väärtustamine (49%, eestlaste keskmine on 32%). Keskmisest vähem olulised on sõbrad ja emakeelne meedia.

Tallinna piirkonna teistest rahvustest inimestele on iseloomulik juurtega seotud tunnuste (sünnikoht, kodukoht, ajalugu, esivanemad) keskmisest väiksem tähendus identiteedi konstrueerimisel ning suhteliselt tähtsamad tegurid on selles rahvuslik kirjandus ja kunst.

Teiste Eesti piirkondade teistest rahvustest inimestele on emakeel vähem olulisem (tegurite pingereas teisel kohal) ja esimesel kohal sõbrad-tuttavad. Keskmisest eristub veel kodukoha ja emakeelse meedia suhteliselt suurem tajutud roll identiteedi kujunemisel.

Rahvuslike kultuuriseltside valimine identiteediloome viie tähtsama teguri hulka oli kõigis piirkondades väga madal, jäädes 3–8% piiresse (vastavalt Ida-Virumaa linnad ja muu Eesti).

Samas nõustus iga viies täielikult väitega, et rahvuskultuuri seltsid mängivad tänases Eesti ühiskonnas rahvusliku identiteedi säilitamisel väga olulist rolli. Piirkondlikke erinevusi selles hinnangus ei olnud. Küll võis täheldada muude Eesti piirkondade teistest rahvustest inimeste arvamuste polariseeritust – iga kolmas neist vastas, et kultuuriseltsid on olulised pigem väikesele harrastajagrupile.

Rahvuslike tähtpäevade tähistamist luges rahvusliku identiteediloome viie tähtsama teguri hulka kuuluvaiks ligikaudu 30% eestlastest ja teistest rahvustest inimestest ning selles osas piirkondlikud erinevused puuduvad. Samas ilmnisid märkimisväärsed regionaalsed erinevused erinevate tähtpäevade tundmises ja tähistamises. (Uuringus vaatluse all olnud tähtpäevad on toodud peatükis 4, joonis 4.23.) Ida-Virumaa linnade teistest rahvustest inimesed tunnevad ja tähistavad keskmisest enam nii vene rahvakalendri tähtpäevi, eesti rahvakalendri tähtpäevi kui ka Vene ajalooa seotud tähtpäevi. Muudes Eesti piirkondades elavad teistest rahvustest inimesed paistavad silma kõige leigema suhtumisega tähtpäevade tähistamisse. Ida-Virumaal peab 9. mai tähistamist oluliseks 61%, Tallinna piirkonnas 45% ja teistes piirkondades 32% teistest rahvustest inimestest. Vabariigi aastapäeva (24.02) peab oluliseks tähistada vastavalt 22%, 30% ja 25%.

6.4 Inforuum ja informeeritus

Enesehinnangulise riigikeele oskuse madal tase loob mõistetavalt keelebarjääri eestikeelsest meediaruumist teabe hankimisele. Nii väidab 36% Ida-Virumaa linnade elanikke, et nad ei valda eestikeelse meedia jälgimiseks piisavalt keelt. Tallinna piirkonnas on neid ainult 17%. Et nende piirkondade telesaadete tõlke-eelistused on erinevad (Tallinna piirkonnas pooldatakse subtiitreid ja Ida-Virumaal sünkroontõlget), siis pole lihtsat/kõigile sobivat tõlkeviisi nende eestikeelsesesse meediaruumi kaasamiseks lihtne leida.

Eelöeldu taustal pole üllatav, et 31%-le Ida-Viru linnade (sh 39%-le Narva) elanikest ei ole informeerituse kujunemisel eestikeelsed meediakanalid olulised. Seevastu mujal Eestis elavate teistest rahvustest inimeste jaoks on just need (mitte niivõrd Eesti venekeelsed kanalid) olulised.

Usaldus eestikeelsete meediakanalite vastu erineb teistest rahvustest inimeste seas piirkonniti väga tugevalt: suurim usaldajate osakaal on Lasnamäe ja Maardu piirkonna elanike seas (39% usaldab) ja madalaim Ida-Virumaal (10% usaldab, 71% ei jälgi). Venekeelsete meediakanalite (olgu siis Eesti või Venemaa) usalduses suuri erinevusi ei ole.

Usaldus PBK vastu on kõrgem just Ida-Viru linnades (eriti Kohtla-Järvel, Sillamäel), kus on kanali omandisuhet õigesti teadnute osakaal ka kõige kõrgem (32% vs. keskmiselt 21%).

Internetiportaalid (ja suhtlusvõrgustikud) on suhteliselt olulisemad (neid kasutatakse rohkem) Lasnamäe-Maardu elanikele. Vene portaalide jälgijaid on nende seas rohkem kui Eesti päritolu portaalide (sõltumata keelest) jälgijaid, kuid usaldus Vene portaalide vastu on madalam.

Enesehinnanguline informeeritus (siin integreeritud tunnusena üle nelja teemavaldkonna) on mitteeestlaste seas keskmisest pisut kõrgem Ida-Virumaa linnades (54% väga hea + hea), mis tuleneb eelkõige just paremast informeeritusest oma kodukohas ja Venemaal toimuvast. Enda informeeritust Eestis toimuvast hinnatakse siin paraku kõige madalamalt (16% loeb end halvasti informeerituks).

Tallinna piirkonnas eristuvad informeerituse poolest võrreldes muude Tallinna piirkondadega Lasnamäe ja Maardu piirkond (vastavalt 37% vs. 57%). Muude Tallinna piirkondade kõrgem enesehinnangulise informeerituse näitaja tugineb eelkõige nende laiemale informeeritusele (nt 67% peab end ka Euroopa Liiduga seonduvast informeerituks). Samas tuleb arvestada, et selle regionaalse erinevuse kujunemist mõjutab vastajate hariduslik taust: Tallinnas vastanud teistest rahvustest inimeste seas oli rohkem kõrgharidusega inimesi kui Ida-Virumaa linnades.

Lasnamäe ja Maardu piirkonna teistest rahvustest inimestest elanikkond eristub lisaks enese madalale hinnangulisele informeeritusele ka märgatavalt väiksema meediateemade huvide mitmekülgusega: 50% neist klassifitseerub selles vähese või väga kitsa huvi klastrisse (keskmiselt 39%).

Mõistetavalt ollakse Ida-Virumaa teemade aktiivsemast käsitlemisest meedias huvitatud just selles piirkonnas (huvitaks 88%), seevastu Tallinna piirkonnas pakuks see teema huvi ainult 41%-le. Tallinna piirkonna elanikud eristuvad suurima huviga kultuuriuudiste vastu (31% väga huvitatud vs. 18% Ida-Viru linnades), mis on ootuspärane, arvestades nende vastajate kõrgemat haridustaset ning suuremaid kultuuritarbimisvõimalusi elukohas. Teiste Eesti piirkondade huvis looduse, majandustemaatika, ajaloo või rahvastega seotu vastu ei olnud piirkondlikke erinevusi.

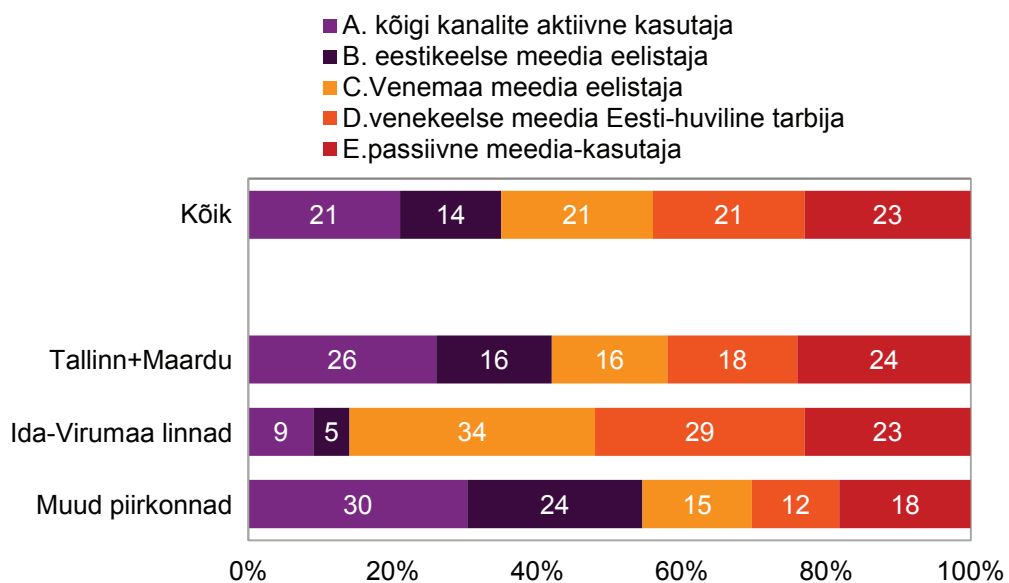
Arvestades teistest rahvustest inimeste enesehinnangulist informeeritust Eestis toimuvast, nende olulisi ja usaldusväärseid meediakanaleid (orientatsioonis Eesti-siseseid vs. Eesti-väliseid), tuleb tõdeda, et suurim väljakutse on Narva elanike kaasamine Eesti (venekeelsesesse) meedia- ja informuumi. Narvas elavate mitte-eestlaste seas on tugevalt Eesti-välisele meediaruumile orienteeritud inimesi 35%, Tallinna piirkonnas ning keskmiselt kokku ainult 22%. Kõige väiksem oli nende osakaal Lasnamäe ja Maardu elanike seas (17%), kuid seda nende keskmisest kõrgemale internetiportaali kasutusele ja usaldusele sõltumata nende keelest või päritolust (Eesti-Vene teljestikul).

Informuume lõhet tajuvad ka Narva elanikud ise ning asetavad selles teiste regioonide teistest rahvustest inimestega võrreldes rohkem vastutust riigile. Narva elanike seas on kõige enam (67%) neid, kes on täiesti nõus väitega, et Eesti riik peaks püüdma vähendada informuumi erinevust eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vahel.

Informuumi ja meediaeelistuste regionaalsetest eripäradest annab kokkuvõtva ülevaate järgnev joonis

6.13, millel on kajastatud viis erinevat informuumi kaasatuse ja meediaeelistuse tüüpi. Tüpoloogia aluseks on 15 indeksi ja üksiktunnuse (muuhulgas ka eespool käsitletud teemade) klasteranalüüs.

Joonis 6.13. Informuumi ja meediaeelistuse tüüpide* osakaal teistest rahvustest inimeste seas piirkondlikus lõikes

* Tüpoloogia alustunnused on toodud täpsemalt ptk 5.6.

Ida-Virumaa teistest rahvustest inimeste informuum erineb tunduvalt Eesti teiste piirkondade elanike omast. Märkimisväärse osa – 57% neist (keskmiselt 44%) – moodustavad siin Eesti informuunile (sh Eesti venekeelsetele kanalitele) suhteliselt suletud tüübid E ja C.

Arvestatav osa nii Tallinna kui ka Ida-Virumaa piirkonna elanikest (tüüp E vastavalt 24% ja 23%) on Eesti informuumi küllaltki raskesti hõlmatavad, kuna nende meediakasutuse aktiivsus ja teemahuvide mitmekülsus on madal ning põhiosas suunatud Vene meediakanalitele. Keskmisest madalam on usk meedia rolli lõimumise edendamisel. Et selles gupis on suur osakaal vanemaelistel, siis on raskendatud ka nendeni jõudmine töökollektiivide või haridusasutuste kaudu. Tõenäoliselt on ka nende lähisuhtlusring

kitsam kui noorematel. Sellele vaatamata tuleks selle segmendiga suhtlemisel nii Tallinna kui ka Ida-Virumaa piirkonnas panustada senisest rohkem mitteformaalsetele infokanalitele, kus info liigub inimeselt inimesele. Üheks teoreetiliseks kanaliks on infoliikumine vabaühenduste kaudu, kuid arvestades, et ühendustesse hõlmatuid on suhteliselt vähe (ligikaudu iga neljas-viies) ning ühendused on väga killustatud (väiksed), siis on tõenäoliselt katvamaks kanaliks muud olmelised-kultuurilised kokkupuutepunktid.

Kolmandik Ida-Virumaa linnade mitte-eestlasi esindab C-tüüpi, kus informeerituse kujunemisel on oluline nii venekeelne meedia kui ka töökollektiiv. Erinevalt aktiivsest meediakasutajast (A-tüüp, mis on iseloomulik Tallinna piirkonnas) on siin eestikeelne meedia väheoluline ning ka usaldus selle vastu madal. Samas peetakse Eesti venekeelset meediat suhteliselt oluliseks ja usaldusväärseks.

Ligi viiendik Ida-Virumaa linnade teistest rahvustest inimestest kuulub inforuumi osaluses D-tüüpi, kus Eesti venekeelse meedia usaldusväärseuse hinnangud on Venemaa meedia omast veidi kõrgemad, kuid eestikeelse meedia olulisus ja usaldus on madal. Tüübi eripäraks on suur huvi Eesti arengu erinevate aspektide vastu ja soov, et meedia osa eestlaste ja teistest rahvustest inimeste integratsioonis oleks suurem. Teistes Eesti piirkondades on selle tüübi osakaal märgatavalt väiksem.

Seega tuleb arvestada, et ka Ida-Virumaa linnade elanikkonna inforuum ja meediaeelistused ei ole ühtsed. Esineb polariseerumist nii meediakasutuse aktiivsuse kui ka venekeelse meedia päritoluriigi (Eesti–Venemaa) osas. Eestikeelsete meediakanalite usaldusväärsus jääb kogu piirkonnas Eesti venekeelsele meediale tugevalt alla. Tõenäoliselt ei ole tegemist otsese usaldamatusega eestikeelse meedia vastu, vaid keelebarjäärist tingitud umbusuga ja/või kohalike temade vähesest kajastamisest seal. Samuti tuleb arvestada, et info edastamine ainult Eesti venekeelse meedia kaudu võib olla väheefektiivne. Kindlasti tuleks leida võimalusi levitada infot mitteformaalsete kanalite kaudu.

Tallinna piirkonna eripäraks on teistest rahvustest inimeste inforuumi ja meediaeelistuste tüüpide polariseerumine meediakesksuse ja infokanalite rohkuse teljestikul. Pea iga neljas Tallinna piirkonna mitte-eestlane kuulub passiivsesse rühma (E-tüüp), kus enesehinnanguline informeeritus on kõige madalam, samas ei tõsteta informeerituse olulise allikana esile ühtegi kanalit või meediatüüpi, erandiks ainult PBK Eesti uudised. Paraku on meediateemade huvidering kitsas.

Sama palju mitte-eestlasi – iga neljas – kuulub Tallinna piirkonnas aktiivsete meediakasutajate hulka – A-tüüpi. Neile on iseloomulik hea eesti keele oskus, mis võimaldab neil jälgida ka eestikeelset meediat – siin hinnatakse eestikeelse AK ja Raadio 4 olulisust oma informeerituses kõrgemalt kui teistes tüüpides. Kokkuvõttes on keskmisest kõrgem kõigi meediakanalite jälgimine, olulisus ja usaldusväärsus, sh on selle tüübi jaoks suhteliselt olulisemad ja usaldusväärsemad Eesti venekeelsed kanalid, nendega lähedasel tasemel eestikeelsed telesaated ja PBK. Lisaks meediale on oluline ka töökoha või kooli kollektiivist saadav info. Seega võib öelda, et iga neljas Tallinna piirkonna mitte-eestlasest elanik (Ida-Virumaa linnades ainult iga kümnes elanik) on Eesti inforuumi edukalt lõimunud ja kasutab selleks väga erinevaid kanaleid ja allikaid.

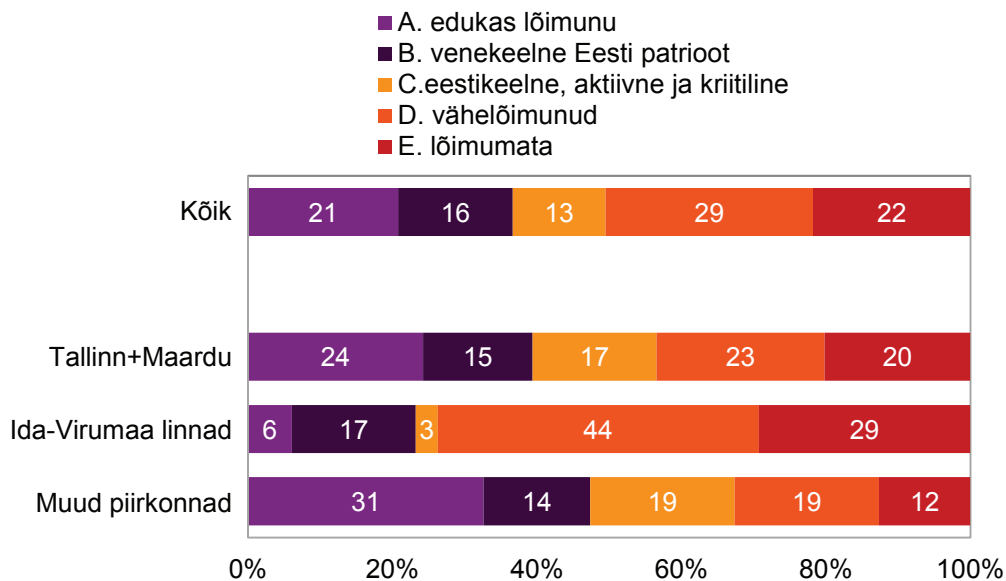
Kokkuvõte

Ida-Virumaa linnade elanike hinnangud eristuvad pea kõigis Integratsiooni monitooringus 2011 kaetud teemades väga oluliselt Eesti muudes piirkondades elavate teiste rahvuste omast. Seos Eesti riigi ja rahvaga on nõrgem ja enesehinnanguline riigikeele oskus kõige madalam. Teiste rahvuste keskmisest enam samastatakse end ainult ühe rahvusega ning eelkõige vene rahvusega. Piirkonna elanike hulgas on eesti rahvusest elanikke väga vähe, mistõttu kokkupuuteid eestlastega on harva ning seda ainult üksikutes situatsioonides (kool, töökoht). Kohtla-Järve ja Sillamäe piirkonnas lisandub suhtlusse ka koduümbrus, kuid tänu teiste rahvuste dominantsele vene keelt hoidvale suhtluskeele valikule ei toeta need kontaktid teiste rahvuste eesti keele praktikat. Erinevate sotsiaal-majanduslike aspektide (haridus, tööalane staatus, tegevusvaldkond, sissetulekutase, jm) koosmõjul on Ida-Viru linnade, eriti Kohtla-Järve ning Sillamäe teistest rahvustest inimeste enesehinnang oma kihtikuuluvusele ning eluga rahulolu üldse madalam keskmisest, mis väljendab pettumust. Eelõeldu põhjal pole üllatav madal usaldus Eesti riigi institutsioonide vastu. Paraku on madal ka kodanikuaktiivsus (s.o poliitiline aktiivsus, vabaühendustesse kuulumine ja vabatahtlik tegevus), eriti Kohtla-Järve ja Sillamäe piirkonnas. Hariduspoliitikaga seotud küsimused on teravdatud fookuses, kuna venekeelset haridust seostatakse oma rahvusliku identiteediga tugevamalt kui teistes piirkondades. Kvaliteetse põhi- ja kutsehariduse kättesaadavusega ollakse üle keskmise rahulolevamad, kuid tundlik on eesti keele õppe ning mitmerahvuseliste lasteaiarühmade ja klasside teema ning ajalookäsitlused (mis on samuti oluline identiteedi konstrueerimise alus). Võimalusi leida tööd Venemaal või välismaalt peetakse tõenäolisemaks kui Eestist sobiva töö leidmist, kuid sellegi poolest on valmisolek Eestist välja rännata madalam kui teistes piirkondades. Töökoha puhul väärtustatakse suhteliselt enam head palka ja emakeelset töökeskkonda. Selline valmisoleku, võimaluste ja ootuste hinnangu muster aga viitab suhteliselt tugevale tupikseisule oma töökoha valiku perspektiivides. Ida-Virumaa linnade (eriti Narva) elanike inforuumi iseloomustab polariseeritus nii meediakasutuse aktiivsuse kui ka venekeelse meedia päritoluriigi (Eesti–Venemaa) osas. Lõimumisaste Eesti inforuumi on väga madal. Eesti-sisestest uudistest pakuvad suhteliselt enam huvi palga- ja tööhõive uudised, haridusteelised debaadid. Venekeelsete arvamusiidrite kaasamine eestikeelsetesse arutelusaadetesse („Foorum“, „Vabariigi kodanikud“) muudaks neid atraktiivsemaks.

Tallinna piirkonna teisi rahvusi iseloomustab kõrgem poliitiline aktiivsus, laiemapõhjaline kokkupuute pind ja sagedus eestlastega, kõrgem enesehinnanguline riigikeele oskus, mis positiivse häälestuse korral toetab lõimumist, kuid pingete olukorras tõstab tõenäosust rahvusteemalisteks tülideks. Siinsete teiste rahvuste rahvus- ja etnokultuuriline identiteet on mitmekesisem Ida-Virumaa piirkonnas ning see toetub vähem oma juurte tähtsustamisele ja rohkem enesemääratlemisele rahvus(kõrg)kultuuri kaudu. Kvaliteetse põhi- ja kutsehariduse võrdses kättesaadavuses nii eesti kui ka vene keelt kõnelevatele noortele ollakse kriitilisemad. Eestist lahkumisele mõelnud teise rahvuse esindajaid on Tallinna piirkonnas suhteliselt enam, kuid samas ei ole see kindlasti mitte valdav kavatsus. Piirkonna eripäraks on teiste rahvaste inforuumi ja meediaeelistuste tüüpide polariseerumine meediakesksuse ja infokanalite rohkuse teljestikul. Kuid võrreldes Ida-Virumaa piirkonnaga on siin oluliselt enam edukalt Eesti inforuumi lõimunuid.

Erinevate piirkondade teiste rahvuste lõimumist Eesti ühiskonda iseloomustab lõimklastrite tunnus. Lõimklastrite aluseks on lõimumise juhttunnused, sh kodanikuidentiteet, eesti keele oskus ja kodanikuühiskonnas osaluse aktiivsus.

Joonis 6.14. Lõimklastrite¹ osakaal teistest rahvustest inimeste seas piirkondlikus lõikes

Kui venekeelse Eesti patrioodi esindatus on kõigis regioonides sarnane, siis teiste lõimumistüüpide esinemissagedused annavad tunnistust suurtest piirkondlikest eripäradest lõimumismustrites, mistõttu ei ole mõistlik lõimumisprotsessi juhtimisel läheneda neile piirkondadele sarnaste meetmetega.

Ida-Virumaa linnade elanike kaasamine lõimumisprotsessi on kindlasti kõige suurem väljakutse, kuna enamik (73%) kuulub vähe lõimunud klastritesse, seda eriti Kohtla-Järve ja Sillamäe piirkonnas. Oluline on neis piirkondades kasutada inimesteni jõudmiseks mitteformaalseid suhtlus- ja kommunikatsioonikanaleid. Soovitav on kaasata protsessi võimalikult palju ka kohalikke mitte-eestlasi, kellest iga viies võiks eduka lõimunu või venekeelse Eesti patrioodina olla „tõlgiks“ riigi ja inimese vahel (vt täpsemalt poliitikasoovitused peatükk 7).

Tallinna piirkonna teistest rahvustest inimeste lõimumise hetkeseisu iseloomustab küllalt selge polariseeritus, kus edukaid lõimunuid ja venekeelseid Eesti partioote on 39% ning vähe lõimunud ja tõrjutuid 43%. Erinevate Tallinna piirkondade lõikes eristub ainult eestikeelsete aktiivsete ja kriitiliste kõrgem osakaal (20%) Lasnamäe-Maardu piirkonnas.

Muudes Eesti piirkondades elavate teistest rahvustest inimeste seas on kõige enam edukalt lõimunuid – praktiliselt iga kolmas, sh linnades (Tartu, Pärnu, Rakvere) isegi 41%. Samas kuulub ka siin iga kolmas ühte kahest vähe lõimunud klastrist.

Järgnevas peatükis 7 kirjeldab Marju Lauristin lõimklastrid lähemalt.

¹ Lõimklastrite moodustamise aluseks oli kolme koondindeksi (kodanikuidentiteet, eestikeelsus ja osalus ühiskonnas) klasteranalüüs. Täpsemalt on lõimklastrite moodustamist kirjeldatud peatükis 7.

VIIDATUD ALLIKAD

Rahvastik soo, rahvuse ja maakonna järgi 2010. (2011). Statistikaamet.

[www] http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvastik/01Rahvastikunaitajad_ja_koosseis/04Rahvaarv_ja_rahvastiku_koosseis/04Rahvaarv_ja_rahvastiku_koosseis.asp.

Rannala, H. (2010). Registreeritud ränne aastail 2000–2009. Statistikaamet.

[www] <http://www.slideshare.net/Statistikaamet/helerin-rannala-registreeritud-ranne-aastail-20002009>.

Rändeta ja rändega rahvaarvu erinevus maakonniti, 1. jaanuar 2008. (2009). Statistikaamet. [www] <http://www.stat.ee/33684>.

Peatükk 7

Lõimumisprotsessi tulemuslikkus ja siht- rühmad: klasteranalüüs

Autor

Marju Lauristin

7.1 Lõimumisindeks 2008 ja 2011

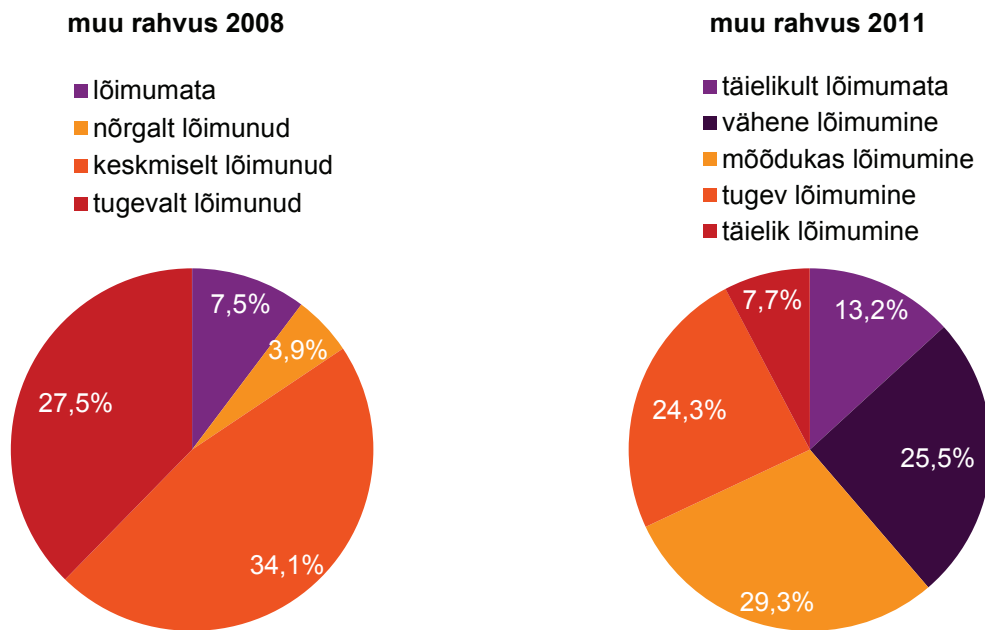
2008. aasta integratsiooni monitooringus konstrueerisime „hästi lõimunud mitte-eestlase” mudeli, kes on eesti keelt oskav, end eesti rahva osana tunnetav, eestlastega tihedasti läbi käiv, Eesti edukusele orienteeritud naturaliseeritud kodanik.

Erinevate lõimumistasemete selgitamiseks koostasime keelelist, õiguslikku ja poliitilist lõimumistaset mõõtvat üldindeksi. Indeksi koostamisel liideti järgmiste tunnuste positiivsed väärtused:

- EV kodakondsuse omamine,
- Eesti pidamine oma ainsaks kodumaaks,
- enese tundmine Eesti põhiseadusliku rahvakeha liikmena,
- eesti keele valdamine.

Võrreldes selle indeksi alusel 2008. ja 2011. aasta küsitlustulemusi teistest rahvustest küsitletute jaotumisest lõimumisastme alusel (joonis 7.1) näeme, et üldine lõimunute ja mittelõimunute osakaal on viie aasta jooksul püsitud suhteliselt sarnasena: täielikult lõimumata või nõrgalt lõimunute osakaal on vastavalt 38,4 ja 37,7%, sealhulgas täielikult lõimumata osa on peaaegu kaks korda suurenenud (siis 7,5% ja nüüd 13,2%).

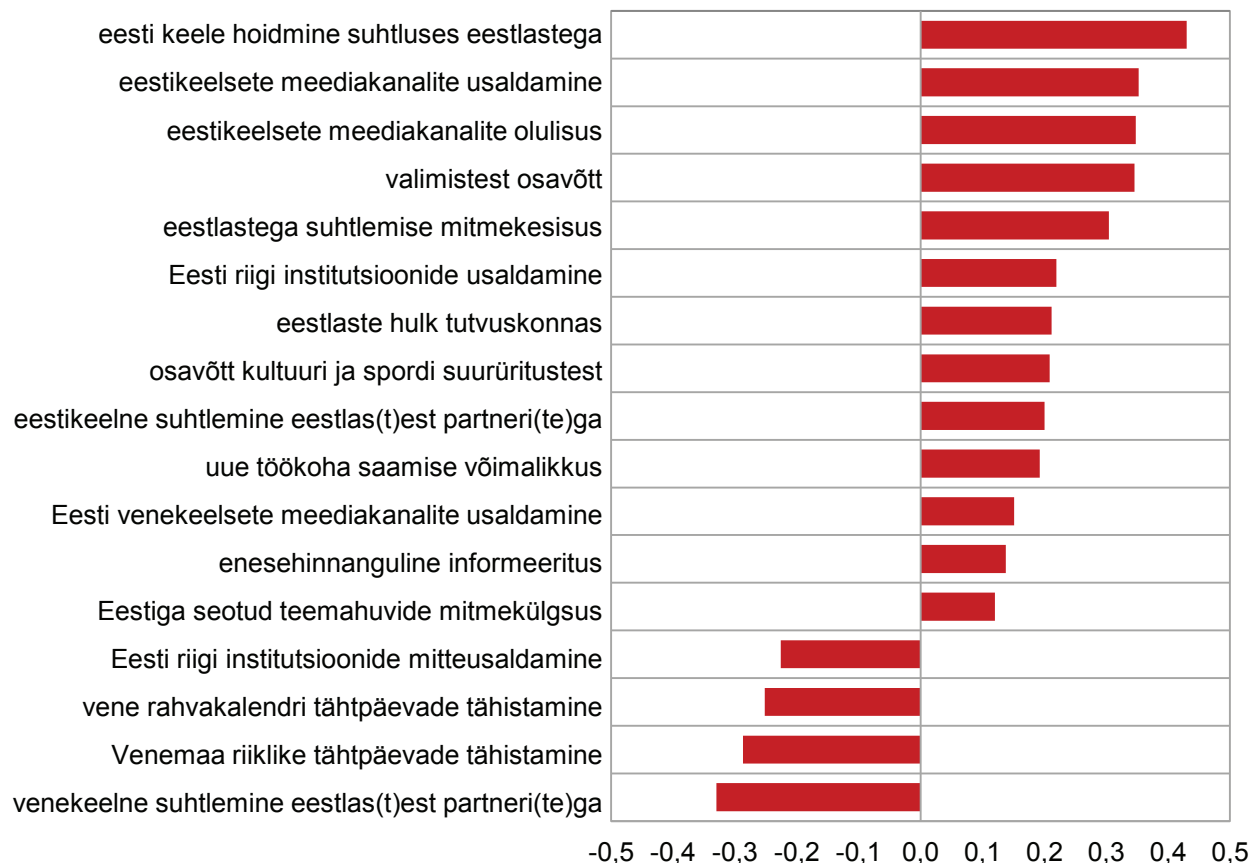
Joonis 7.1. Teistest rahvustest vastajate jagunemine lõimumistaseme indeksi alusel 2008 ja 2011

Tugevalt lõimunuid oli viis aastat tagasi 27,5%, nüüd veidi enam – 32%, mõõdukalt või osaliselt lõimunuid aga siis 34%, nüüd 29%. Seega võime öelda, et lõimumisprotsess ei ole viie aasta jooksul laienenud selles mõttes, et oleks suurenenud lõimunute osakaal, küll aga on süvenenud polariseerumine venekeelse elanikkonna sees täielikult Eesti ühiskonda sulandunud ja täielikult võõrdunud gruppide vahel.

Et selgitada selle pildi tagamaid, analüüsisime käesoleva monitooringu raames korrelatsioone lõimumisindeksi ja Eesti ühiskonnas osalemist kirjeldavate indeksite vahel (joonis 7.2). Neid seoseid vaadeldes võime järeldada, et kõige tihedamalt on Eesti ühiskonda lõimumise tasemega seotud tihe kontakt ning eesti keeles suhtlemine eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vahel, aga ka eestikeelsete meediakanalite aktiivsem jälgimine ja Eesti riigi institutsioonide usaldamine. Samas on vähese lõimumisega kõige selgemini seotud Eesti riigi institutsioonide mitteusaldamine, vähene ja seejuures venekeelne suhtlemine eestlastega ning elamine Venemaa tähtpäevade kalendri järgi.

Joonis 7.2. 2011: Lõimumisindeksiga korreleeruvad tunnused. Pearsoni korrelatsioonid, $p < 0-001$

Integratsiooni monitoriing 2011

7.2 Lõimumismustrite selgitamine klasteranalüüsi abil

Selleks, et lõimumisprotsessi sisulisi tulemusi täpsemini kirjeldada, moodustasime kolme lõimumis-dimensiooni (keelelist, poliitilist ja sotsiaalset) mõõtvad indeksid, liites omavahel vastavate tunnuste väärtused.

1. Indeksi „kodanikuidentiteet“ saime, kui liitsime järgmised tunnused:

- EV kodakondsuse omamine;
- osa võtnud valimistest: 2009. a kohalikud valimised, 2009. a Europarlamendi valimised, 2011. a Riigikogu valimised;
- mõjukus kodanikuna (nõustumine väitega „Asjade käik riigis sõltub rahva valikutest, st ka minust ja minusugustest“);
- nõustumine väidetega „Eesti kodakondsus omandatakse, et osaleda Eesti ühiskonnas ja poliitikas“ ja „Eesti kodakondsus omandatakse, et väljendada ühtekuuluvust Eestiga“;
- “Millist kodakondsust Te oma pere liikmele sooviksite?” – Eesti kodakondsust;
- “Kas Teie peate ennast põhiseaduse mõttes eesti rahva hulka kuuluvaks?” – Jah;
- Eesti nimetamine ainsa kodumaana 0–1.

2. Indeksi „eestikeelsus“ saime, liites järgmised tunnused:

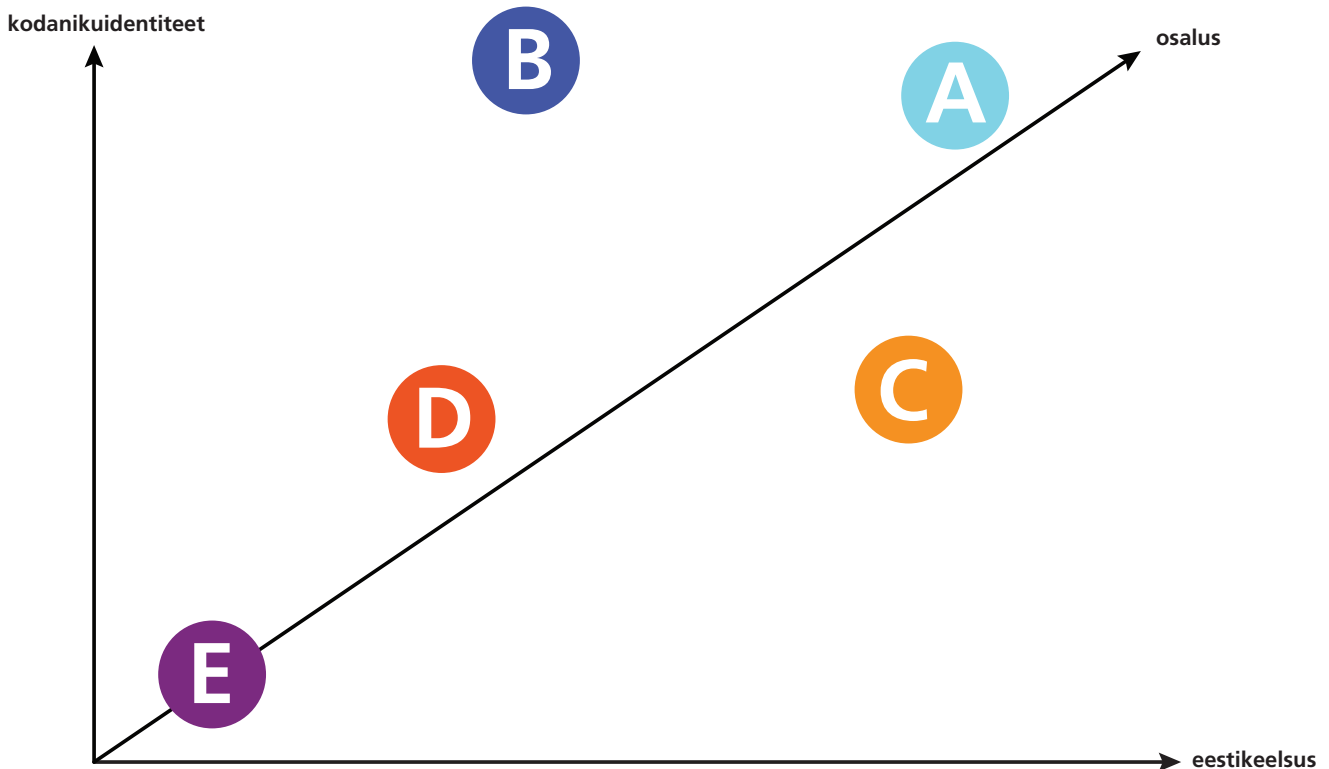
- eesti keele oskuse hinnang 1–5
- eestikeelne suhtlus eestlastega 1–5
- eesti keele hoidmine suhtluses 1–5
- eestikeelse meedia olulisus infoallikana 1–5

3. Indeksi „osalus“ saime, liites järgmised tunnused:

- usaldus Eesti riigi institutsioonide vastu 1–5
- huvi Eesti sisepoliitika vastu – Jah
- poliitiline aktiivsus väljaspool valimisi 1–4
- enese tundmine pädevana poliitikas osalemiseks –Jah
- osalemine kodanikuühendustes – Jah
- osalemine kultuuri ja spordi suurüritustel 1–5.

Nende kolme indeksi väärtuste kombineerumisest moodustati klasteranalüüsi teel nn lõimklastrid, mis kirjeldavad viit erinevat lõimumismustrit. Moodustunud klastrid kirjeldavad nii erinevat lõimumise määra kui ka dimensioone. Piltlikult on klasterite paigutus teineteise suhtes ja lõimumise kolmes dimensioonis esitatud joonisel 7.3. Klaster A esindab ühtlaselt tugevat lõimumist kõigis dimensioonides; klaster B on tugeva kodanikusuhte keskne, kuid nõrgema keelelise lõiminguga; klaster C esindab hea keeleoskusega, kuid nõrga kodanikuidentiteediga rühma; klaster D on nõrgalt lõimunud valdavalt määratlemata kodakondsusega ning nõrga keeleoskusega, vaid kohalikus elus aktiivsemalt osalev vastajate rühm ning klaster E koondab täiesti lõimumata, suurel määral Venemaa kodakondsusega, valdavalt vanemas eas vastajaid.

Joonis 7.3. Lõimklastrite asetus kolmedimensioonilisel lõimumisväljal

7.3. Lõimklastrite kirjeldus

Lõimklastrite sotsiaal-demograafiline profiil on ära toodud tabelites 7.1 ja 7.2. Tabel 7.1 esitab täpsed osakaalud vanuse, soo ja hariduse lõikes, tabel 7.2 annab ülevaate erinevate sotsiaal-demograafiliste rühmade suurema või vähema esindatuse kohta konkreetses klastris, võrreldes teistest rahvustest Eesti elanikkonna üldise sotsiaal-demograafilise profiiliga vastavate tunnuste lõikes. Need toovad esile teatud rahvarühmadele omasemad lõimumismustrid. Tabelist 7.2 nähtub, et teistest rahvustest EV kodanikud on jaotunud põhiliselt A- ja B-klastrite vahel, kusjuures nooremad, kõrgema hariduse ja kõrgema staatusega kodanikud on reeglina mitmekülgsemalt lõimunud ja kuuluvad A-klastrisse, samas kui madalama staatuse ja keskharidusega keskealsed EV kodanikud kuuluvad pigem B-klastrisse.

Tabel 7.1. Lõimklastrite koosseis (% rahvarühmast klastris)

		A edukalt lõimunud	B venekeelne eesti patrioot	C eestikeelne kriitiline	D vähelõimunud	E lõimumata
küsitletute arv klastris						
N	91	69	58	127	98	
sugu	mees	41	45	48	45	55
	naine	59	55	52	55	45
vanus	15-24	12	7	23	16	6
	25-34	27	17	29	16	6
	35-49	26	33	24	20	24
	50-64	28	31	22	33	34
	65-74	7	13	3	15	24
haridus	põhiharidus	8	7	20	12	28
	keskharidus	61	69	53	77	62
	kõrgharidus	32	24	27	11	10
kodakondsus	Eesti	80	82	56	36	17
	Venemaa	6	4	11	23	47
	muu riik	1	1	10	5	4
	määratlemata	13	12	23	36	32
eesti keele oskus	valdab, väga hea	73	40	65	11	7
	ei oska üldse	0	8	0	22	41
kodumaa	ainult Eesti	84	92	49	66	30
	nii Eesti kui muu riik	4	4	21	18	40
	ainult Vene või muu riik	5	1	15	6	16

Lisaks nimetatud kolmele üldistavale lõimumisindeksile saame iseloomustada igat klastrit ka muude, nende hoiakuid, käitumist ja eelistusi kirjeldavate tunnuste alusel.

Joonisel 7.4 on näha eelnimetatud klastreid iseloomustav profiil keskmisest positiivses või negatiivses suunas erinevate tunnuste alusel. Selle põhjal on koostatud ka allpool klastrite kirjeldused, millest on lähemalt juttu järgnevates alapeatükkides.

Joonis 7.4. Lõimklastrite profiil indeksi keskmiste alusel

Lõimumisprotsessi tulemuslikkus ja sihtrühmad: klasteranalüüs

Tabel 7.2. Lõimumismustrid rahvarühmades lõimumisklastritesse jagunemise alusel: lõimklasteri üle- või alaesindatus antud rahvarühmas võrreldes teistest rahvustest vastajate keskmisega.

Tähised: +/- on 3–5% üle või alla keskmise; ++/-- on 6–8% üle või alla keskmise; +++/--- on 10-15% üle või alla keskmise; ++++/---- on 16% ja enam üle või alla keskmise.

		A	B	C	D	E
		edukalt lõimunud	venekeelne Eesti patrioot	eestikeelne aktiivne kriitiline	vähelõimunud	lõimumata
klasteri arvukus	N	91	69	58	127	98
klasteri osakaal kõigi teistest rahvustest küsitlute seas kokku	%	21	16	13	29	22
vanus (3)	15–29	%	+	-	++	--
	30–55	%	+	+		-
	56–74	%	-		-	+
haridus (3)	põhiharidus	%	--	--	+	+++
	keskharidus	%	-		-	+++
	kõrgharidus	%	+++	+	+	---
asulatüüp vene	Tallinn v.a Lasnamäe	%	+	+	+	--
	Lasnamäe + Maardu	%	+	--	++	-
	Ida-Viru linnad	%	---		---	+++
	muu Eesti	%	+++		+	--
sotsiaalne staatus	ise endale tööandja + ettevõtja + tipp- või keskastme juht	%	++	+		---
	tippspetsialist + spetsialist + ametnik	%	++++	-	+	--
	oskustöölise + lihttöölise	%	--	+		++
	pensionil	%	--		---	+++
	õpilane + üliõpilane	%		-	+++	---
	töötu	%	--	-	+	+
	muu mittetöötav: kodune, lapsepuhkusel, muu mittetöötav	%		--	-	+++
kodakondsus	Eesti	%	+++	+++		--
	Venemaa	%	---	---	--	+
mõne teise riigi määratlemata kodakondsusega		%	---	---	+++	++
		%	---	--		+++
Eestis sündinud	Jah	%	+	+		---

7.3.1. EDUKALT LÕIMUNUD (A-KLASTER)

Klaster A, kelle nimetasime „edukalt lõimunuteks“, moodustab 21% teistest rahvustest Eesti täiskasvanud elanikkonnast.

Klastrisse A kuuluvad valdavas osas Eestis sündinud ja hariduse saanud, eesti keelt oskavad, hästi toime tulevad inimesed, kellest neli viiendikku on Eesti kodanikud. Nad on keskmisest märgatavalt sagedamini majanduslikult hästi toime tulevad, kõrgema sotsiaalse staatuse ning haridusega ning kuuluvad enesehinnanguliselt keskmisest kõrgemasse ühiskonnakihti. Neid võib seega nimetada ka „edukateks lõimunuteks“.

Klaster A esindajatele on omane tugev kodanikuidentiteet (näiteks 79% tunneb kuuluvust Eesti rahva hulka). Nad usaldavad keskmisest sagedamini Eesti riiki ja institutsioone, tähistavad põhiliselt Eesti, mitte Vene riiklikke tähtpäevi.

Elades ja töötades valdavalt eestikeelses keskkonnas Tallinnas või Tartus jt linnades, kasutavad nad

eestlastega suhtlemisel vabalt eesti keelt, ka nende sõprade ja tuttavate seas on palju eestlasi.

A-klauster kasutab aktiivselt erinevaid meediakanaleid, jälgib keskmisest sagedamini ka eestikeelset meediat ja eelistab seda ka Vene kanalitele. Osates hästi eesti keelt, on A-klastri esindajad Eesti venekeelse meedia suhtes üsna ükskõiksed.

Klastrisse kuuluvad EV kodanikud on aktiivsed valijad ja poliitikahuvilised. Nad toetavad venekeelse elanikkonna keskmiste näitajatega võrreldes suhteliselt kõige vähem Keskerakonda (43%) ja kõige tohkem teisi Eesti erakondi (26%).

Klauster A esindajad vastasid keskmisest sagemini, et on puutunud kokku konfliktide ning diskrimineerimisega rahvuslikul pinnal. See võib olla selgitatav ühelt poolt sagedasema viibimisega eestlaste seas, eestikeelses meediaruumis, teisalt ka kõrgemate ootustega olla koheldud kui võrdväärne partner, mitte kui poliitiline, etniline vm „teine“.

Kuna talle on väärikad elutingimused ja head karjäärivõimalused olulised, peab ta nii endale kui ka oma lastele tähtsaks kvaliteetse (kõrg)hariduse kättesaadavust.

7.3.2. VENEKEELNE EESTI PATRIOOT (B-KLASTER)

Klauster B, nimetusega „venekeelne Eesti patrioot“, moodustab 16% teistest rahvustest Eesti täiskasvanud elanikkonnast.

Klastrile B on iseloomulik väga tugev kodanikuidentiteet ja kõrge lojaalsus Eesti riigile, üle 90% tunneb end kuuluvat Eesti rahva hulka ja peab Eestit ainsaks kodumaaks, enam kui pooltel on ka vana-vanemad Eestis sündinud. 82% neist on Eesti kodanikud (võimalik, et suur osa ka päruskodanikud). Klastrisse kuuluja hindab tüüpiliselt häid suhteid rahvuste vahel, talle on omane madal konfliktsus ja vähene diskrimineerimiskogemus.

Sellesse klastrisse kuulujatel on keskmisest sagedamini kesk- või kutseharidus, veerandil on ka kõrgharidus ning nad on kas keskeas või vanemas eas inimesed.

Enesehinnanguliselt kuuluvad selle klastri esindajad keskmisest sagedamini kesk- või madalasse keskkihti, olles majanduslikult kehvemal järjel töötajad või pensionärid. Rühmas on suhteliselt rohkem sinikraesid (peamised töövaldkonnad: ehitus, veendus, töötlev tööstus), kuid ka teenindajaid ning valgekraesid. A-klastriga võrreldes iseloomustab neid madal eluga rahulolu (näiteks 83% kurvastab Eesti elus toimuvate muutuste üle).

Vaatamata suurimale Eesti kodakonduse osakaalule on samasse klastrisse kuulujatele iseloomulik tagasihoidlik eesti keele kasutamine (vaid 40% on enda hinnangul aktiivse keeleoskusega), mis on peamiselt seotud elukohaga Ida-Virumaal, Lasnamäel jm valdavalt venekeelse keskkonnaga asupaikades. Sellel taustal on klastri esindajate suhtlus eestlastega keskmisega võrreldes siiski suhteliselt sage. Suheldakse nii eesti kui ka vene keeles. Nad peavad vajalikuks ka venekeelset infot ja kakskeelseid täiendkoolitusvõimalusi.

Klastrisse kuulujad on keskmisest sagedamini kultuuriliselt aktiivsed, osalevad rahvuskultuuri selt-sides ning peavad tähtsaks religiooni, neile on iseloomulik kohaliku venekeelse meedia jälgimine ja usaldamine. B-klauster on väga oluline auditorium meedia-alastele lõimumistegevustele. Klastrisse kuulujatel on keskmisest märgatavalt laialdasemad Eestit puudutavad teemahuvid, nad on huvitatud ühise info-ruumi kujunemisest, peavad vajalikuks ETV venekeelseid saateid ja usuvad, et saadete vaatajaskonda on võimalik suurendada, samuti hindavad nad meedia tunnustust ja tähelepanu venekeelse elanikkonna probleemidele. Samas on klastrile iseloomulik suhteliselt ettevaatlik suhtumine Venemaa kaasmaalaste poliitikasse ja keskmisest suurem kriitilisus Venemaa meedia suhtes.

B-klastrisse kuulujad moodustavad väga aktiivse osa venekeelsest valijaskonnast. (87% osales 2011 RK valimistel ja 96% KOV valimistel). 63% pooldab Keskerakonda, 22% teisi eesti erakondi, Vene erakondi ei usaldada.

B-klauster on väga avatud kaasamisele ja koostööle. Ta on oluline lõimumispoliitika sidusrühm põhiliselt venekeelse elanikkonnaga piirkondades, vajades ise tunnustust ja tuge.

7.3.3. EESTIKEELSESED AKTIIVSED KRIITILISED (C-KLASTER)

Klaster C moodustab 13% Eesti teistest rahvustest elanikkonnast vanuses 15–74. Nagu nimi ka viitab, on tegemist ambitsioonika ning kriitilise osaga vene jm emakeelega, kuid keeleliselt hästi lõimunud elanikkonnast. Klaster on suhteliselt kõige noorem: 52% on alla 35aastased. Klasterisse kuulujaile on omane väga hea eesti keele oskus, kuid samas vähene läbikäimine eestlastega oma suhtlusringkonnas.

Klasterisse kuulujaid iseloomustab keskmisega võrreldes nõrk kodanikuidentiteet: näiteks vaid 44% peab end kuuluvaks Eesti rahva hulka, kuigi veidi rohkem, 56% on EV kodanikud. EV kodakondsuse mitteomandamise põhjuseks ei ole keeleoskuse puudumine, vaid keskmisest sagedamini EV kodakondsuse vähene subjektiivne vajalikkus ja madal maine. Klasterit iseloomustab pigem kosmopoliitne kui rahvuslik orientatsioon. Kuigi nad on valdavalt Eestis sündinud ja kasvanud, seovad pooled klasterisse kuulujatest end pigem mõne teise riigiga (sh Soomega).

Keelekeskne ja nõrga kodanikuidentiteediga lõimumismuster on levinud õppurite hulgas. Klasterisse kuuluvad valdavalt tallinlased (20% Lasnamäelt), aga ka ka tartlased ja teiste linnade elanikud, kuid antud lõimumismuster pole iseloomulik Ida-Virumaale. C-klasterile on iseloomulik umbusk ja kriitiline hoiak nii Eesti kui ka Venemaa riikliku poliitika suhtes. Näiteks on just C-klaster keskmisega võrreldes kõige rohkem neid, kes on kriitilised nii Vene meedia kui ka kaasmaalaste poliitika suhtes. C-klasterisse kuulujad ei usalda keskmisest sagedamini Eesti riigi institutsioone, kuid osalevad aktiivselt alternatiivsetes poliitilise tegevuse vormides. Võrreldes teistest rahvustest elanikkonna keskmisega on neil ka kõige rohkem konfliktide kogemust, samuti tunnetavad nad suhteliselt sageli diskrimineerimist.

C-klaster on nii venekeelsete kui ka eestikeelsete internetikanalite aktiivne kasutaja, jälgib Venemaa telekanalite kõrval mõnevõrra ka eestikeelset meediat, eriti kommertskanaleid, ja ei ole eriti huvitatud kohalikust venekeelsest meediast.

C-klasterisse kuulujad on keskmisest harvemini huvitatud erakondlikust ja institutsionaalsest poliitikast ja on suhteliselt madalama valimisaktiivsusega. Samas on nad keskmisest sagedamini huvitatud peale Keskerakonna (44%) ka teistest Eesti erakondadest, sh 7% rohelistest.

Olles rahulolematu kvaliteetse kõrghariduse kättesaadavusega ja eneseteostusvõimalustega Eesti tööturul, on selles klasteris kõige suurem nende osakaal, kes on valmis Eestist lahkuma.

7.3.4. VÄHELÕIMUNUD (D-KLASTER)

Klaster kirjeldab suhteliselt suurt rühma (29% teistest rahvustest elanikkonnast), keda iseloomustab vähene eesti keele oskus, valdavalt määratlemata kodakondsus ning elukoht Ida-Virumaa linnades või Tallinna “mägedel“. See rühm on enamasti mõtteliseks prototüübiks, kui meedias vm avalikus ruumis diskuteeritakse lõimumisproblematika üle.

D-klasterisse kuulujad on küll Eestile orienteeritud ning soovivad EV kodakondsust, kuid neid takistab puudulik eesti keele oskus (ise toob selle põhipõhjuseks välja 90% klasterisse kuulujatest).

Selles madalama sissetulekuga, end suures osas keskmisest madalamasse ühiskonnakihti positsioneerivas rühmas on esindatud kõik vanuserühmad. Sotsiaalse staatuse poolest domineerivad sinikraed, kuid on ka ka pensionäre ja töötuid, vähesel määral spetsialiste ja ettevõtjaid.

Klasterisse kuulujaid iseloomustab keskmisest madalam usaldus riiklike institutsioonide vastu, materiaalne rahulolematus ja pessimism Eesti elu hindamisel. Iga kolmas klasterisse kuuluja eelistab-usaldab ainult Venemaa kanaleid, kaks kolmandikku kuulub ka kohaliku venekeelse meedia inforuumi, ligikaudu iga teine rühmas tunneb huvi Eesti teemade (suurema) kajastuse vastu.

Klasterisse kuulujate valimisaktiivsus kohalikel valimistel on suhteliselt kõrge (62%), nad on valdavalt Keskerakonna toetajad.

Erilist tähelepanu vajavad sellesse klasterisse sattunud noored (32%), kellel on oht sattuda vaesuse ja võõrdumuse suletud ringi ning sellega seotud sotsiaalsete riskide ohvriks.

7.3.5. LÕIMUMATA (E-KLASTER)

Klaster D, nimetusega „lõimumata“, moodustab 22% teistest rahvustest Eesti täiskasvanud elanikkonnast.

E-klaster koosneb põhiliselt vanemaealistest (58% üle 50 a, neist pooled üle 65 a vanad) eesti keelt mitteoskavatest Ida-Virumaa elanikest, kellest pooled on Venemaa kodanikud ja 66% peavad ka Venemaad oma ainsaks kodumaaks. Selles rühmas domineeriva Venemaa kodakondsuse põhjuseks on eeskätt praktiline, mitte poliitiline valik.

Seda klastrit iseloomustab madalaim haridustase (28% põhiharidusega) ning sellega seotud madal enesehinnang ja subjektiivne enesemääratlus alamkihi liikmena. Valdav osa rühmast on pensionärid ja eakamad sinikraed.

See vastajate rühm osaleb ühiskonnaelus äärmiselt vähe, vaid veerand rühmast on osalenud kohalikel valimistel. Nende meediamaailmas valitseb Venemaa telekanalite kõrval aga küllalt tugevalt Raadio 4.

E-klaster vajab venekeelset olmeinfot ja ka oma igapäevamuredes venekeelse suhtluse võimalust ametnikega.

Omaette probleemiks on sellesse klastrisse kuuluvad, end tõrjutuna tundvad ja rahulolematud, Venemaa kodakondsust eelistavad eesti keele oskusega noored (12% alla 35aastaseid), kes analoogiliselt eelmisesse, D-klastrisse kuuluvate umbkeelsete noortega moodustavad olulise turvariski ja vajavad nii hariduses kui ka tööturul spetsiifilisi jõupingutusi vaesuse ja tõrjutuse surnud ringist välja aitamiseks.

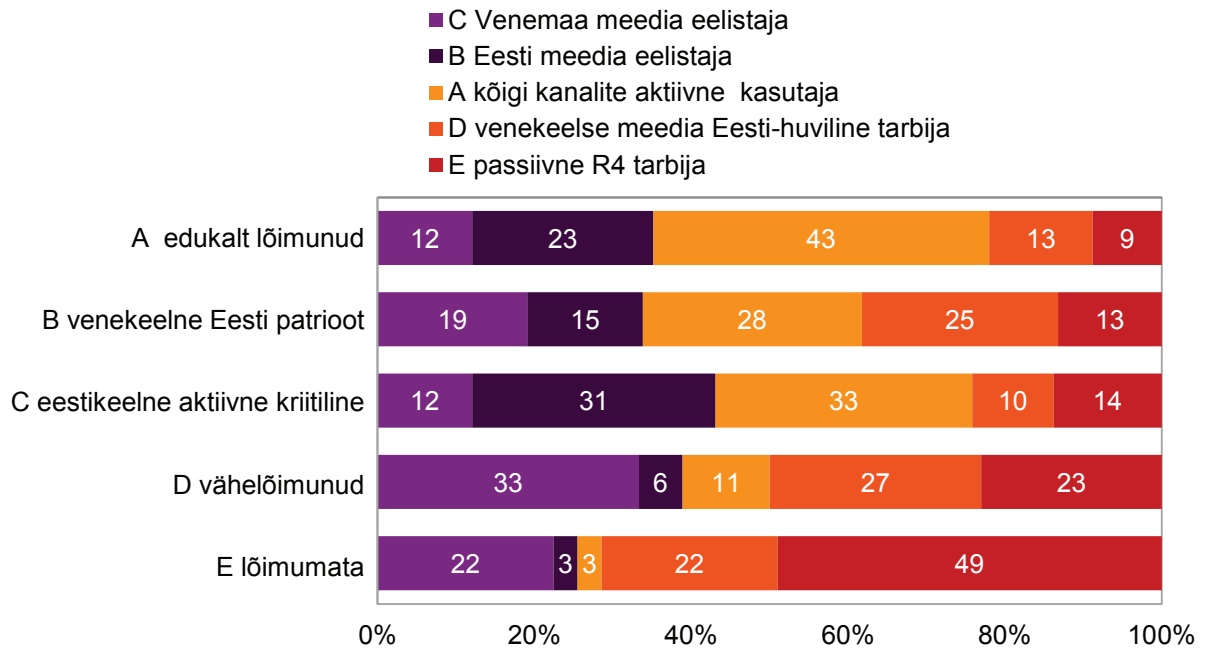
7.4. LÕIMKLASTRITE INFOVÄLI

Vaadeldes erineva meediakasutuse seoseid lõimumismustritega, näeme kahte erinevat infovälja tüüpi:

1) mitmekeelne tasakaalustatud infoväli suurema eesti keele oskusega klastrites A ja C ja kõrge kodanikuidentiteedi ning keskmise eesti keele oskusega klastris B. Neile on iseloomulik kanalite suur mitmekesisus. Siin on vähe neid, kes eelistaksid ainult Venemaa meediat (ehkki Venemaa telekanalite vaadatavus on siingi domineeriv), ja rohkem neid, kes on eestikeelse meedia tarbijad, kusjuures poliitiliselt aktiivses, kuid nõrga kodanikuidentiteediga C-klastris on eestikeelse meedia (eeskätt kommerts-kanalite) positsioon kõige tugevam. Kohaliku venekeelse meedia roll on suhteliselt tagasihoidlik A- ja C-klastrites ning suurem B-klastris. Oluline on ka kohalike venekeelsete portaalide roll, eriti nooremates A- ja C-klastrites;

2) täielikult venekeelne infoväli iseloomustab aga vähe lõimunud klastreid D ja E, kus eestikeelse meedia roll praktiliselt puudub ning Venemaa telekanalite mõju on väga suur, kuid samas on iseloomulik ka kohaliku venekeelse meedia, eriti Raadio 4 väga aktiivne tarbimine.

Joonis 7.5 Lõimklastrite jaotumine meediatarbimise iseloomu järgi

Lõimumispoliitika seisukohalt on niisiis oluline eristada kahte tendentsi: ühelt poolt suurendab eesti-keelse meedia märkimisväärne kasv teistest rahvustest auditooriumi hulgas vajadust selle sihtrühma huvide arvestamiseks nii rahvusringhäälingu kui ka kommertskanalite tegevuses, samuti ka päevalehtede sisus ning samas vältida rahvuslike eelarvamuste ja negatiivsete stereotüüpide väljendumist eestikeelses meediasuhtluses. Teiselt poolt on pool venekeelsest elanikkonnast täielikult sulgunud venekeelses infovälja, milles kogu vastutus Eesti-keskse info leviku ja auditooriumi kaasamise eest Eesti ellu langeb eeskätt Raadio 4 ja kohaliku venekeelse meedia õlule, kes vajavad selle ülesandega toimetulekuks Eesti riigi toetust ja tunnustust. See osa auditooriumist, kes on ka oma igapäevatoimetustes sõltuv venekeelse info kättesaadavusest, kasutab ka agaralt venekeelseid portaale. Seetõttu oleks vaja hoolt kanda, et elanikkonnale suunatud Eesti ametkondlik info oleks ka veebis kättesaadav.

7.5. Lõimklastrid ja julgeolekuriskid

Turvalisuse seisukohalt on suuremad riskid seotud kahe erineva teguriga. Esiteks, eriti Ida-Virumaal, kuid mõningal määral ka Tallinnas, on kujunemas küllat arvukas ja ennast noorte seas muret tekitaval määral taastootev oma majandusliku ja sotsiaalse olukorraga rahulolematu, Eesti riigist võõrdunud, eesti keelt mitteoskav passiivne ja umbusklik etnoklass, kuhu lisaks vanematele earühmadele kuulub ka teatud hulk halva keeleoskuse ning viletsamate karjäärivõimalustega noori. Ehkki see rühm (vt D- ja E-klastrit) on oma käitumises suhteliselt passiivne, võib ta sotsiaalse kriisi olukorras olla toitepinnaseks mitmesugustele kuulujuttudele ning muutuda kergesti manipuleeritavaks Eesti riigi suhtes vaenuliku propaganda poolt. Noorte sattumist sellesse kihti võib pidada Eesti haridussüsteemi praagiks, mis annab tunnistust mitte ainult keeleõppe, vaid veelgi enam väärtus- ja kodanikukasvatuse, aga ka tööturule ettevalmistuse nõrkusest venekeelsetes koolides.

Teiseks võimaldavad monitooringu tulemused senisest diferentseeritumalt näha suurenenud eesti keele kasutuse mõju. Paradoksaalsel kombel on koos suurema keeleoskuse ja aktiivsema eestikeelse suhtlusega kasvanud rahvuslike konfliktide tekkimise potentsiaal. Seda suurendab ühelt poolt eestlaste harjumatus arvestada eestikeelses suhtluses endast kultuuriliselt erinevate, teistlaadi valupunktide ja stereotüüpidega suhtluspartneritega, kes osalevad eestikeelses meediasuhtluses sagedamini kuulaja kui kaasrääkija rollis. Teisalt tekitab konflikte pettumus, kui kõrgemate ootuste ja hea keeleoskusega venekeelsete koolide

lõpetajad ei leia endale sobivat rakendust ning ei tunne end Eesti tööturule ja eestikeelsesse avalikku ruumi sisenemisel teretulnuna. Olulisel määral lahendaks seda venekeelsete koolide lõpetajate parem ettevalmistus ning motivatsioon Eesti kõrgkoolides eestikeelse haridustee jätkamiseks, kuid samuti ka nende kaasamine eestikeelsete kodanikuühenduste ja vaba aja harrastuste juurde.

Nagu klastrite analüüs näitab, on Venemaa telekanalid küll üsna ühetaolisel määral jälgitavad, kuid nende jälgimise sisuline mõju sõltub väga palju muudest asjaoludest: ühelt poolt eestikeelse ja/või kohaliku venekeelse meedia vastukaalu potentsiaalset Eesti suhtes vaenulikule infole, teisalt aga veelgi enam sellest, kuidas vastav sihtrühm on Eesti ühiskonnas võimeline end identifitseerima ja teostama.

Kokkuvõte

Lõimumisprotsess on venekeelse elanikkonna seas tugeva sotsiaalse taustaga, viidates sotsiaal-etnilise kihistumise (nn etnoklassi kujunemise) ohule vähema hariduse, puuduliku kohanemisvõime ning madalama sotsiaalse staatusega venekeelse elanikkonna seas. Välja on kujunenud aeglaselt ja raskesti muutuv jagunemine paremini lõimunud eliidiks ja lõimumata või nõrgalt lõimunud alamkihtiks. See kujundab ka lõimumisprotsesse ning sellega peaks arvestama vastavad poliitikad. Hästi lõimunud eliidi puhul (A-klaster) on esikohal osalusvõimaluste ja esindatuse probleem, samas kui vähelõimunute (D-klaster) lõimumise sõlmküsimumuseks on töövõimalused ja usalduse võitmine läbi sotsiaalse turvalisuse.

Eesti Vabariigis sündinud ja üles kasvanud noored on lõimumisprotsessis polariseerunud hea keeleoskuse ja Eesti kodakondsusega edukaks kiiresti eestistuvaks/läänestuvaks kaheks kolmandikuks ja vähese keeleoskuse ja kohanemisvõimega, seetõttu Venemaa kodakondsuses alternatiivi nägevaks kolmandikuks. Olulise osa teistest rahvustest noorte põhiprobleemiks on võõrdumus ja ebapiisavad eneseteostusvõimalused Eesti ühiskonnas, mida lahendamata ei saa edukast venekeelse kooli reformist rääkida. Õppurite suur osakaal C-klasteris hoiatab eestikeelse õppe bumerangefektide eest ja viitab kodanikukasvatuse ja väärtusarenduse probleemide teravusele venekeelses koolis. C-klasterisse kuuluvate noorte lõimumismustrit iseloomustavat aktiivsust ja kriitilisust ei tohiks kergekäeliselt samastada venemeelsusega.

Analüüs toob välja, et eestikeelsus ja eestimeelsus ei ole automaatselt seotud. A- ja C-klasteritesse kuulujate hea eesti keele oskus toidab sageli suuremat konfliktisust, kui eestikeelses suhtluses (sh meedias) ei arvestata „teise“ olemasoluga kuulajate ja suhtluspartnerite seas. Ka eesti keeles toimivas suhtluses (sh venekeelse kultuuritaustaga noorte eestikeelses kooliõpetuses) sõltub lõimumise tulemus eestlaste kultuuridevahelise suhtluse oskustest ja vastastikuse mõistmise tahtest. Samas on kõige tugevama kodanikuidentiteediga, kuid nõrgema keeleoskusega B-klasteri arvestamine partnerina lõimumisprotsessis võtmeküsimumus Ida-Virumaal. Eesti keele vähese oskuse poliitiline vääriti tõlgendamine võib muuta liitlase solvunud opositsionäärriks.

Lõimumisprotsessi edukuse eelduseks on (ja vastavate tegevuste eesmärgiks peaks olema) hästi lõimunute (A- ja B-klaster) tunnustamine, „omade hulka arvamine“: kujundada arvamuslimidreid läbi meedia, kaasata otsustusprotsessi, tunnustada avalikkuse ees, kujundada partneriteks ja „sillaehitajateks“, sh eriti toetada nende aktiivsust Lasnamäel, Maardus, Ida-Virumaal. Neid ei tohiks tõrjuda ja solvata „vaenuliku venelase“ stereotüüpide kasutamisega või lõimumisprotsessi objektina kohtlemisega.

B-klaster on kindlasti keelelise täiendõppe sihtrühm, kellele tuleks luua võimalused keeleliseks enesetäiendamiseks ja aktiivseks keelekasutuseks, julgustada liikumist eestikeelses keskkonda läbi erialaste ja huvialaste kakskeelsete suhtlusvõrgustike ning rahvusringhäälingu subtitreeritud programmide.

Venekeelses põhikoolis ja osalise venekeelse õppega gümnaasiumides nõuab erilist tähelepanu õppevahendite loomine ja õpetajate koolitus, et suurendada kodaniku- ja väärtuskasvatuse positiivseid väljundeid. Vältida tuleks normatiivset suhtumist teravate küsimuste käsitlemisel ja arendada noortega ausat arutelu konflikte sünnitavate probleemide selgeks rääkimiseks. Palju aktiivsemaks peaks koolides ja kõrgkoolides muutma venekeelse taustaga noorte ettevalmistamist ja motiveerimist õppimise jätkamiseks Eesti kõrgkoolides. C- ja D-klasteritesse kuuluvate noorte võõrdumuse vähendamiseks tuleks arendada noorsootööd Lasnamäel, Maardus ja Ida-Virumaal. Sihipäraselt tuleks kasutada spordi- ja populaarkultuuri lõimivat potentsiaali ning sotsiaalmeedia võimalusi.

D-klasteri puhul on oluline kasutada ära töökohta kui lõimumiskeskkonda. See eeldab kommunikatsiooni tööandjatega, ümber- ja täiendõppes sotsiaalsete oskuste arendamist. Kaaluda tuleks eesti keele

õppe ja eksami metoodika kohandamist nende tagasihoidlikumatele õppimisvõimetele. Venekeelsete vanemaealiste sihtrühmade võõrdumise ja konfliktide ärahoidmine D- ja E-rühmas nõuab venekeelse praktilise info, Eesti-keskse venekeelse uudistevoo ning venekeelse ametkondliku info kättesaadavust.

Peatükk 8

Uusimmigrantide kohanemine Eestis

Autorid

Tanja Kriger

Tiit Tammaru

Uusimmigrantide teema on Eesti jaoks suhteliselt uus ja eelnevalt vähe uuritud. 2011. aasta integratsiooni monitooringu raames oli läbi viidud üks uusimmigrantide fookusgrupp (täpsem metoodika ja täielik stenogramm asuvad käesoleva aruande Lisades), mille tulemused on kajastatud antud peatükis. Lisaks on käesoleva peatüki kirjutamisel kasutatud 2011. a integratsiooni monitooringu raames läbiviidud töötutele suunatud teenusepakkujate ja ettevõtete personalijuhtide fookusgruppide tulemusi, samuti monitooringu kvantitatiivse osa andmeid, riiklikku statistikat, Ülle Rannuti juhendamisel tehtud uuringute tulemusi ning Euroopa Liidu rändeprojekti „Immigratsioonipoliitika2.0“ raames tehtud sisserändajate ja ekspertide küsitluse andmeid.

8.1 Sisserännupõlvkonnad Eestis ja nende kohanemise põhidimensioonid

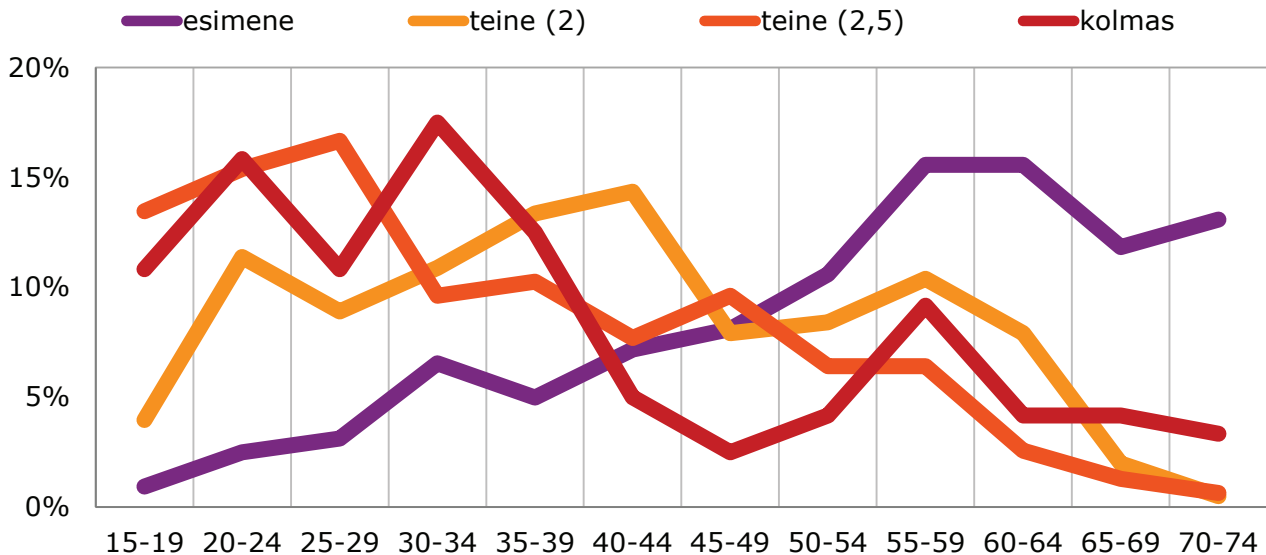
Vähemuste kohanemist mõjutavad mitmed tegurid, neist üks olulisemaid on uuel kodumaal elatud aeg. Rahvastikuteadusele pakub erilist huvi see, kuidas kulgevad kohanemisprotsessid põlvkondade vaatenurgast, ehk millised muutused toimuvad algsete sisserändajate laste ja lastelaste väärtustes, kohanemises ja toimetulekus uuel kodumaal (Katus, 1999). Euroopas on vähemuste uurimisel tõusnud tähelepanu keskpunkti teine põlvkond ehk algsete sisserändajate lapsed (Thomson and Crul, 2007). Ka Eestis on tärnanud huvi teise põlvkonna lõimumisprotsesside vastu (Vetik ja Helemäe, 2012). Eestis on varase ja ulatusliku Teise maailmasõja järgse sisserände tulemusena kasvanud märkimisväärseks juba ka kolmas põlvkond ehk algsete sisserändajate lapselapsed. Siinkohal tuleb mainida, et iga järgmise põlvkonnaga muutub tegelikult sisserändepõlvkonna enda mõiste määratlemine järjest keerulisemaks, sest vanemate ja vanavanemate seas tekib järjest kirjum sünniriikide komplekt. Sageli on uuringute puhul probleemiks see, et autorid ei täpsusta, millist lähenemist on nemad täpselt sisserändajate põlvkondade eristamiseks kasutanud, mainides näiteks, et teise põlvkonna moodustavad sisserändajate lapsed, jättes samas täpsustamata, kas selle lapse üks või mõlemad vanemad peavad olema välissündinud.

Varasemates Eesti uurimustes on kasutatud erinevaid sisserändajate ja nende põlvkondade määratlemise põhimõtteid. Krusell (2009, lk 6) kasutab Statistikaameti poolt läbi viidud ulatuslikus immigrantrahvastikualases uurimuses kaasavat määratlust, mille kohaselt on sisserändajad vaid need, kes on kas ise või kelle mõlemad vanemad on sündinud väljaspool Eestit. Esimese põlvkonna sisserändajad moodustavad välissündinud, teise põlvkonna Eestis sündinud, kelle mõlemad vanemad on välissündinud. Juhul kui üks vanematest on sündinud Eestis, ei ole seega tegemist enam immigrantrahvastikuga. Vetik ja Helemäe (2012, lk 20) kasutavad ulatuslikus rahvusvahelises võrdlusuurimuses välistavat määratlust, mille kohaselt kuuluvad teise põlvkonna immigrantrahvastiku hulka ka need, kellel üks vanematest on sündinud väljaspool Eestit. Ehk siis esimese põlvkonna sisserändajad on välissündinud, teise põlvkonna moodustavad need, kellel üks või mõlemad vanemad on välissündinud. Kolmanda põlvkonna saavad moodustada nii vaid need, kes on nii ise kui ka kelle mõlemad vanemad on sündinud Eestis. Ilmselt on parim lähenemine see, kui need kaks potentsiaalselt teist põlvkonda moodustavad rühma (üks vanematest välissündinud, mõlemad vanemad välissündinud) lahus hoida, selleks et näha, kuivõrd nad omavahel erinevad. Kindlasti oleks Eesti kontekstis oluline teada ka vanemate rahvust, et sisserändajate põlvkondi veelgi täpsemalt välja mõõta.

Käesoleva analüüsi käigus ilmselgus, et teise põlvkonna määratlus mõjutab oluliselt saada-vaid tulemusi ning seetõttu ei ole eelistatud ühte lähenemist teisele. Ehk siis täpsemalt toimub põlvkondade eristamine käesolevas uurimuses järgnevalt. Sisserändajate esimese põlvkonna moodustavad väljaspool Eestit sündinud (N=322, 40,1% valimist). Teise põlvkonna moodustavad nii need, kes on ise sündinud Eestis, kuid mõlemad vanemad on sündinud väljaspool Eestit (edaspidi Teine (2), N=203, 25,3% valimist), kui ka need, kellel üks vanematest on sündinud Eestis ja teine mujal (edaspidi Teine (2,5), N=155, 19,4% valimist). Kolmanda põlvkonna moodustavad need, kes on ise Eestis sündinud ja kelle mõlemad vanemad on samuti sündinud Eestis (N=121, 15,1% valimist). Integratsiooni monitooring esitas küsimuse ka vanavanemate sünniriigi kohta, mis võimaldaks omakorda eristada kolmandat

põlvkonda veelgi pikemaajaliste Eesti sidemetega põlisvähemustest. Kahjuks jääb aga uuringu valim nii detailse analüüsi läbiviimiseks liiga väikseks. Edaspidi on aga kindlasti mõistlik katsetada nii erinevaid põlvkondade määratlusi (üks vanematest välissündinud, mõlemad vanemad välissündinud) kui ka kolm ning neli ja enam põlve Eestis elanud vähemuste eristamist. Seda võimaldab aga pigem teha hästi 2011. a rahvaloendus, kus on samuti küsimused nii vanemate kui ka vanavanemate sünniriigi kohta.

Joonis 8.1. Vanusjaotus sisserändepõlvkondade alusel (%)

Sisserändepõlvkondade sotsiaal-demograafiline profiil näitab, et esimene põlvkond on kõige vanem, teine (2,5) ja kolmas põlvkond on kõige nooremad (joonis 8.1). Põlvkondade rahvuskoosseis erineb samuti mõnevõrra (tabel 8.1). Esimeses sisserändepõlvkonnas on venelaste osakaal kõige väiksem ning suureneb seejärel iga põlvkonnaga. See peegeldab Eestisse sisserände dünaamikat. Esiteks moodustavad venelaste seas väikese rühma põlisvenelased ning teiseks oli venelaste osakaal sisserändajate seas suurim ka vahetult pärast Teist maailmasõda (Tammaru ja Kulu 2003). Nõukogude aja lõpus suurenes ka teiste rahvuste osakaal Eestisse sisserändes, mis tähendab ühtlasi, et nende seas on keskmine Eestis elatud aeg lühem kui venelastel. Kolmanda põlvkonna seas on kõige vähem Tallinnas elavaid inimesi ning suurem mujal Eestis, näiteks Tartus elavate inimeste osakaal. Üldisemalt paistab ühtlasi välja trend, et iga põlvkonnaga väheneb mõnevõrra Tallinnas elavate vähemuste osakaal. Nooremad põlvkonnad on ootuspäraselt kõrgema haridustasemega. Vanemast vanuskoosseisust tulenevalt on esimese põlvkonna seas pensionäre oluliselt enam kui ülejäänud põlvkondades. Samas on ka juhte nende seas enam. Oluline on märkida ka seda, et iga põlvkonnaga väheneb nende osakaal, kes asuvad täiesti väljaspool Eesti meedia maailma (joonis 8.2).

Analüüsi põhiosas keskendume neljale – samastumine, struktuurne, sotsiaalne ja kultuuriline – lõimumise dimensioonile (Vetik ja Helemäe 2012). Lõimumise samastumise dimensiooni mõõdab käesolevas analüüsis küsimus selle kohta, millist riiki peetakse oma kodumaaks. Selle küsimuse osas on põlvkondlikud erinevused eriti märkimisväärsed: vaid kolmandik esimese põlvkonna sisserändajatest peab Eestit oma kodumaaks, märkimisväärne pööre tekib juba teise (2) põlvkonnaga (tabel 8.1). Ehk absoluutne enamus Eestis sündinud vähemustest, sõltumata oma vanemate päritolust, peab Eestit oma kodumaaks. See tunne tugevneb veelgi üle põlvkondade ning kolmandas põlvkonnas peavad sisuliselt juba kõik vastajad Eestit oma kodumaaks. Arvestades seda, et sisserändepõlvkondade sotsiaal-demograafiline koosseis ja paiknemine erineb märkimisväärselt, mis võib kõiki nelja lõimumise dimensiooni mõjutada, kontrollisime saadud tulemusi logistilise regressioonanalüüsiga. Olulisi muutusi see tulemustesse ei toonud (tabel 8.1). Lisaks võib vaid mainida, et päris noorte seas on Eestit kodumaaks pidavaid inimesi vähem, samas on juhtide ja väljaspool Harjumaad ja Ida-Virumaad elavate inimeste seas enam Eestit kodumaaks pidavaid inimesi.

Lõimumise struktuurset dimensiooni mõõdab käesolevas analüüsis küsimus selle kohta, kas vastajal on Eesti kodakondsus. Ka selle küsimuse osas on põlvkondlikud erinevused väga märkimisväärsed, kuid põlvkondlik piir esimese ja järgmiste põlvkondade vahel ei ole nii selge (tabel 8.1). Eesti kodanike osakaal kasvab iga põlvkonnaga, kusjuures oluline piir jookseb teise põlvkonna sees. Teise (2) põlvkonna seas, kelle mõlemad vanemad on välissündinud, on ligikaudu pooltel Eesti kodakondsus, kuid teise (2,5) põlvkonna seas, kelle üks vanematest on Eestis sündinud, on Eesti kodakondsusega inimeste osakaal juba tõusnud kolme neljandikuni. Põlvkondlikud erinevused kärisevad oluliselt suuremaks pärast sotsiaal-demograafilise profiili ja elukoha kaasamist logistilises regressioonis, st muude tunnuste mõju kontrollides võimendub põlvkonna efekt veelgi. Muude tunnuste osas väärib esile tõstmist asjaolu, et venelaste ja Ida-Virumaa elanike seas on Eesti kodanikuks olemise tõenäosus väiksem, kõrgharidusega inimeste seas aga suurem.

Lõimumise sotsiaalset dimensiooni mõõdab käesolevas analüüsis küsimus selle kohta, kas vastajal on peres eesti kõnekeelega inimesi ehk sisuliselt näitab see kaudselt segaabiellumust (kahjuks ei selgu küsitlusest abikaasa/elukaaslase rahvus). Segaabiellusid peetakse sageli lõimumise üheks olulisemaks indikaatoriks (Alba ja Nee 2003). Siin aga olulisi erinevusi põlvkonniti ei ilmne ning eesti kõnekeelega inimeste osakaal kõigub erinevates põlvkondades 12–18% vahel (tabel 8.1). Samasugust tulemust näitab ka regressioonanalüüs, statistiliselt olulised erinevused põlvkondade vahel puuduvad. See näitab, et sotsiaalne suhtlus põlvkonniti eriti ei muutu. Sisuliselt näitavad sama ka teised küsitluse kaasatud tunnused (suhtlemine muude sugulaste, töökaaslaste, sõprade, naabritega jne). Muudest tunnustest ilmneb mõnevõrra üllatavalt see, et oskustöölise seas on eesti kõnekeelega pereliikmete arv suurem, samuti väljaspool Harju- ja Ida-Virumaad elavate inimeste seas.

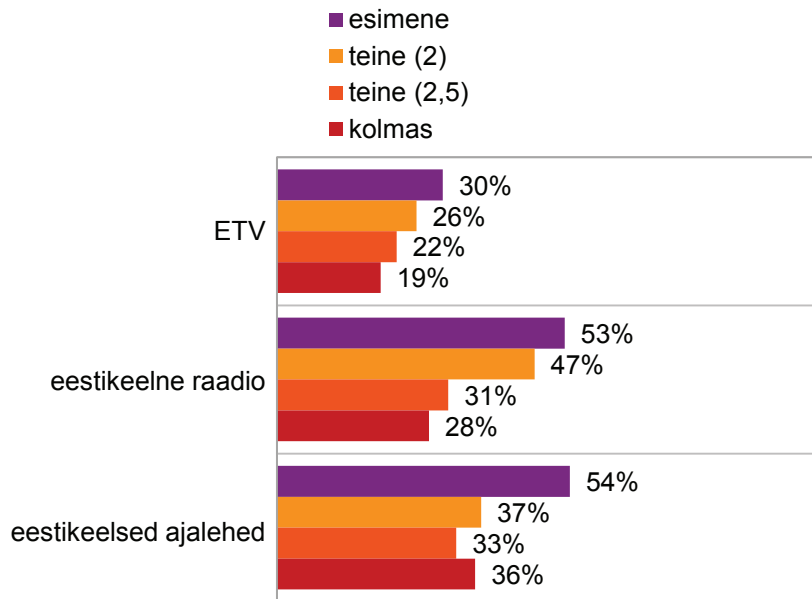
Lõimumise kultuurilist dimensiooni mõõdab käesolevas analüüsis küsimus selle kohta, kas vastaja valis intervjuu keeleks eesti või vene keele. Nimelt ilmnes, et 15% küsitletutest valis vastamiseks eesti keele (tabel 8.1), kuigi vaid väga vähesed pidasid eesti keelt oma emakeeleks. Ka selle küsimuse osas ei ole selgeid põlvkondlikke erinevusi. Tõsi, esimeses põlvkonnas valis vastamiseks eesti keele iga kümnes ning teise (2,5) põlvkonna seas oli neid juba 28%, kolmandas põlvkonnas valis vastamiseks eesti keele aga väike hulk ehk 17%. Muude tunnuste mõju kontrollides suurenevad sarnaselt kodakondsusele ka keelevaliku erinevused. Samas tuleb märkida, et võrdluskategooriat vahetades muutuvad mõnevõrra ka tulemused ehk selgelt eristub ühelt poolt esimene ning teiselt poolt teine (2,5) ja kolmas põlvkond, viimaste seas on siis suurem tõenäosus ankeedile eesti keeles vastata. Muudest tunnustest väärib esiletõstmist see, et venelased on vastamisvõimalust eesti keeles vähem valinud, samuti on valinud väga selgelt Ida-Virumaa elanikud; ametnike ja väljaspool Harju- ja Ida-Virumaad on eesti keeles vastamise tõenäosus aga oluliselt suurem. Erinevus teise (2,5) ja kolmanda põlvkonna intervjuu keele eelistuses võib märku anda mitte keeleoskuse vähenemisest, vaid keelelise eneseteadvuse tõusust – soovitakse intervjuud anda nimelt oma emakeeles. Selle kasuks räägib ka fakt, et iga põlvkonnaga suureneb lõimitus eestikeelsesse inforuumi (vt joonist 8.2).

Tabel 8.1. Sisserändepõlvkondade sotsiaal-demograafiline profiil (%)

		esimene	teine (2)	teine (2,5)	kolmas	kokku
sugu	naine	55	56	53	53	55
	mees	45	44	47	47	45
rahvus	venelane	73	85	91	95	83
	ukrainlane	9	7	1	1	6
	valgevenelane	7	3	3	1	4
	muu	11	4	5	3	7
elukoht	Tallinn	46	47	41	30	43
	Harjumaa	7	8	6	7	7
	Ida-Virumaa	29	28	32	38	31
	muu Eesti	18	17	21	25	19
haridus	põhiharidus	15	14	18	17	16
	keskharidus	24	23	26	33	26
	kõrgharidus	20	24	12	14	19
	keskeri- või kutseharidus	40	39	44	36	40
sotsiaalne staatus	ettevõtja	7	4	6	5	6
	palgatöötaja	41	57	43	46	46
	töötu	9	9	13	15	11
	pensionil	37	15	10	12	22
	muu	7	16	28	22	15
amet	juht	12	2	6	5	7
	tippspetsialist	7	23	10	7	12
	spetsialist	16	17	18	16	17
	ametnik	6	9	25	11	11
	oskustöölaine	46	39	31	57	43
	lihttöölaine	13	10	9	4	10
kodumaa Eesti	jah	31	88	82	96	65
	ei	69	12	18	4	35
kodakondsus Eesti	jah	36	52	74	76	54
	ei	64	48	26	24	46
peres Eesti kõnekeelseid	jah	14	12	12	18	14
	ei	86	88	88	82	86
intervjuu keel	vene	89	87	72	83	85
	eesti	11	13	28	17	15

N = 802

Joonis 8.2. Eestikeelset meediat üldse mitte jälgivad inimesed sisserändepõlvkondade alusel (%)

Üldiselt näitab sisserändepõlvkondade analüüs, et Eesti ühiskonnas on pikemas ajaperspektiivis suurenenud territoriaalne seotus ja poliitiline lõimumine, samuti laieneb iga põlvkonnaga (vähemalt osaline) haaratus eestikeelsesse inforuumi. Eesti keele ülevõtt avalikus suhtlemises (mida esindab ka EIM-i intervjuu) aga ei laiene iga põlvkonnaga, mis võib indikeerida teadlikest keelekasutuse valikutest nooremas põlvkonnas. Samas on jäänud stabiilseks läbi põlvkondade segaabiellud eestlastega, ka tihedama kontaktiga piirkondades (Ida-Virumaa ja Harjumaa). See viitab asjaolule, et tegemist on pigem teatud kultuurilise praktikaga, aga oma rolli võivad mängida ka struktuursed tegurid (eraldi koolid, töökohad).

8.2 Kes on uusimmigrandid Eestis ja millised on nende saabumispõhjused

8.2.1 KES ON VÄLISRIIKIDEST EESTISSE SAABUVAD INIMESED

ÜRO soovitatud definitsiooni kohaselt loetakse migrantideks inimesi, kes on vahetanud oma tavapärase elukohariiki, seejuures eristatakse lühiajalist (kestusega kolm kuud kuni aasta) ja pikaajalist migratsiooni (kui teise riiki asutakse elama kauemaks kui üheks aastaks). Eestis loetakse uusimmigrantideks sisserännanuid, sh välismaalt saabunud võõrtöölisi ja nende perekonnaliikmeid, asüülitaoitlejaid või pagulasi, kes on Eestisse saabunud pärast iseseisvuse taastamist alates 1991. aastast. Euroopa Liidus jaotatakse immigrandid Euroopa Liidu kodanikeks ja kolmandate riikide kodanikeks, kelle puhul kehtivad erinevad seadused. Kolmandate riikide mõiste võttis kasutusele Euroopa Liit tähistamaks riike väljaspool Euroopa Liitu. Kolmandate riikide kodanikud on isikud, kes ei kuulu kodakondsuselt Euroopa Liidu ja Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriikide ega Šveitsi Konföderatsiooni kodanike hulka. Venemaa kuulub vastavalt definitsioonile kolmandate riikide hulka¹.

Kuigi igal aastal Eestisse saabuvate uusimmigrantide arv on suhteliselt väike, võib Eestit siiski pidada immigratsioonimaaks. Statistikaameti andmeil (vt tabel 8.2) on viimasel kolmel aastal nii Euroopa Liidu maadest kui ka kolmandatest riikidest Eestisse saabunud 10 365 uut immigranti, neist kõige rohkem Soomest ning Venemaalt. 2010. aastal on märgata Eestisse saabunud uusimmigrantide arvu langust.

¹ Allikas: Uusimmigrantide kohanemine Eestis, Ülle Rannut, IRI publikatsioonid, võrguväljaanne 2010. [www] http://kohanemisprog-ramm.tlu.ee/wp-content/uploads/2010/05/ksiraamat_ilma_tlehtedeta.pdf;

Tabel 8.2. Välisränne Eestis aasta ja läheteriigi järgi
(seisuga 27.05.2011; 2009. aasta andmed on korrigeeritud 27.09.2010)

	2008	2009	2010
kokku	3671	3884	2810
Euroopa	3301	3464	2570
..EL-27*	2191	2337	1741
..EL-15**	1919	2035	1577
..Austria	18	19	17
..Belgia	33	32	13
..Hispaania	60	74	33
..Holland	21	32	19
..Iirimaa	47	52	54
..Itaalia	60	75	51
..Leedu	76	54	21
..Luksemburg	2	10	7
..Läti	92	130	82
..Norra	33	37	28
..Poola	36	47	13
..Prantsusmaa	63	74	70
..Rootsi	112	114	74
..Saksamaa	184	161	70
..Soome	1151	1214	1020
..Suurbritannia	128	133	108
..Šveits	4	6	9
..Taani	16	21	16
..Tšehhi	23	23	13
..Ukraina	192	237	112
..Valgevene	40	41	22
..Venemaa	798	757	622
Aafrika	25	13	27
Aasia	163	225	125
Ameerika	163	168	83
..Ameerika Ühendriigid	128	126	54
Okeaania	19	14	5

EL-27*: Austria, Belgia, Bulgaaria, Hispaania, Iirimaa, Itaalia, Kreeka, Küpros, Leedu, Läti, Luksemburg, Holland, Malta, Poola, Portugal, Prantsusmaa, Rootsi, Rumeenia, Saksamaa, Slovakkia, Sloveenia, Soome, Taani, Tšehhi, Suurbritannia, Ungari.

EL-15**: Austria, Belgia, Hispaania, Holland, Iirimaa, Itaalia, Kreeka, Luksemburg, Portugal, Prantsusmaa, Rootsi, Saksamaa, Soome, Suurbritannia, Taani.

Allikas: Eesti Statistikaamet.

Tabelis 8.3 toodud statistikaandmetest on näha, et välisriikidest saabunud on koondunud suurematesse linnadesse või nende lähiümbrusesse ning valdav osa (51%) elab Tallinnas ja selle ümbruses (Harju maakonnas).

Tabel 8.3. Välisränne Eestis aasta ja maakonna järgi
(seisuga 27.05.2011; 2009. aasta andmed on korrigeeritud 27.09.2010)

	2008	2009	2010
kogu Eesti	3671	3884	2810
Harju maakond	1880	2077	1443
..Tallinn	1599	1787	1208
Hiiu maakond	10	13	6
Ida-Viru maakond	320	343	262
Jõgeva maakond	47	65	45
Järva maakond	45	40	45
Lääne maakond	44	56	29
Lääne-Viru maakond	109	91	70
Põlva maakond	117	47	60
Pärnu maakond	179	159	162
Rapla maakond	49	62	42
Saare maakond	58	77	70
Tartu maakond	590	579	351
Valga maakond	85	101	80
Viljandi maakond	72	94	81
Võru maakond	66	80	64

Allikas: Eesti Statistikaamet

Uusimmigrantide vanuselisest jaotusest ilmneb, et enamik (ca 70%) välisriikidest Eestisse saabuvatest on parimas tööeas inimesed (vt tabelit 8.4). Kuni 14-aastased lapsed moodustavad kõikidest saabuvatest immigrantidest 13%.

Tabel 8.4. Välisränne Eestis aasta ja vanuse järgi
(seisuga 27.05.2011; 2009. aasta andmed on korrigeeritud 27.09.2010)

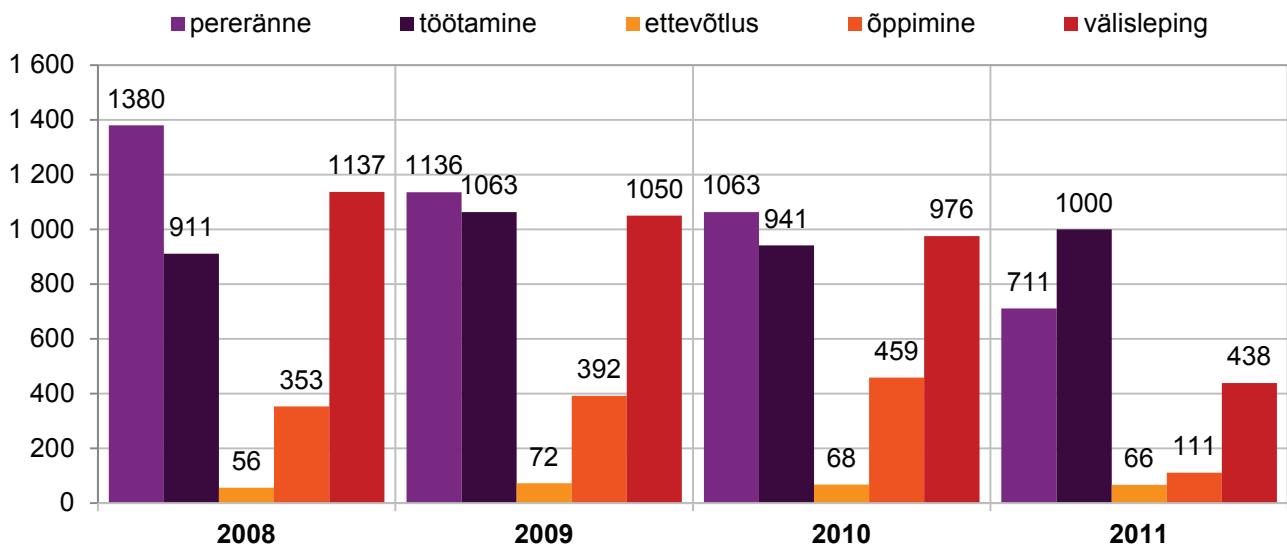
	vanuserühm	sisserännanud
2008	kokku	3671
	0–14	475
	15–29	1337
	30–49	1277
	50 ja vanemad	582
2009	kokku	3884
	0–14	462
	15–29	1498
	30–49	1376
	50 ja vanemad	548
2010	kokku	2810
	0–14	371
	15–29	953
	30–49	1041
	50 ja vanemad	445

Allikas: Eesti Statistikaamet

8.2.2 EESTISSE TULEKU PÕHJUSED

Tähtajaliste elamislubade andmise statistika (vt joonist 8.3) näitab, et Eestisse tuleku põhjuseks on peamiselt töö (54%), sellele järgneb perekond (30%) ja seejärel õpingud (13%). Enamik elamislubade taotlejaid tuleb Eestisse pererändega või välislepingute alusel.

Joonis 8.3. Välismaalaste seaduse alusel tehtud tähtajalise elamisloa andmise otsused aluste lõikes (väljaantud elamislubade arv, seisuga 01.07.2011)

Allikas: Politsei- ja Piirivalveamet

Töölepinguga Eestisse saabunud võõrtöölised ei ole alati kohanemisest huvitatud, sest neid seob enamasti lühiajaline leping ning nad plaanivad minna kodumaale tagasi. Kohanemine muutub aktuaalseks siis, kui töölepingut pikendatakse, taotletakse pikaajalist elamisluba ja tekib mõte Eestisse alaliselt elama jääda. Sellel rühmal on suur motivatsioon Eesti elu, ühiskonda ja kultuuri tundma õppida. Sama kehtib ka üliõpilaste kohta, kes ei kavatse enamasti Eestisse alaliselt elama jääda, kuid on huvitatud Eesti elu, ühiskonna ja kultuuri tundma õppimisest.

Perekonnaimmigrandid on kõige suurema kohanemismotivatsiooniga. Need on immigrandid, kes vahetavad elukohta, et perekonnaga taasühineda või perekonda luua. Siia kuuluvad vanemate juurde kolivad lapsed, oma abikaasade juurde kolivad mehed või naised või potentsiaalsed pruudid või peigmehe, kes tulevad, et perekonda luua. Perekonnaimigratsioon on üks ahelmigratsiooni vorme, mis kujuneb välja, kui immigrantide kogukond on võõrustaval maal mõnda aega olemas olnud. Enamasti on pereimmigrantide näol tegemist ka töötutega, kes vajavad tuge sotsiaal-majandusliku lõimumise valdkonnas ja töökoha leidmisel².

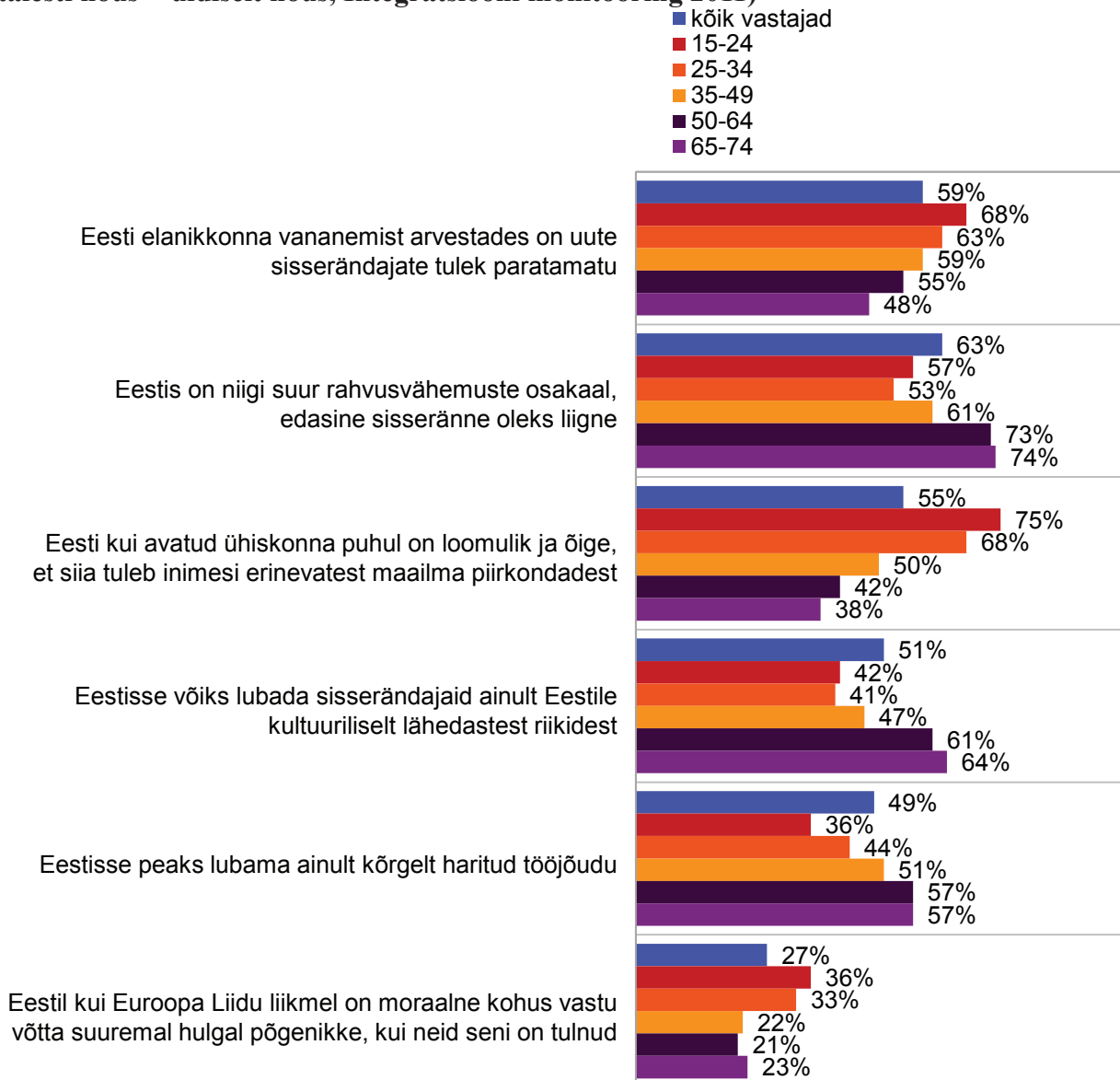
² Allikad: Kohanemisprogramm kolmandate riikide kodanike lõimimiseks Eestis. Käsiraamat ametnikule ja koolitajale. Ülle Rannut. [www] http://kohanemisprogramm.tlu.ee/wp-content/uploads/2010/05/ksiraamat_ilmata_tlehtedeta.pdf; Uusimmigrandid meie ühiskonnas ja haridussüsteemis. Anneli Bogens. Presentatsioon Illukal 2008

8.3 Avalik arvamus uusimmigrantide suhtes

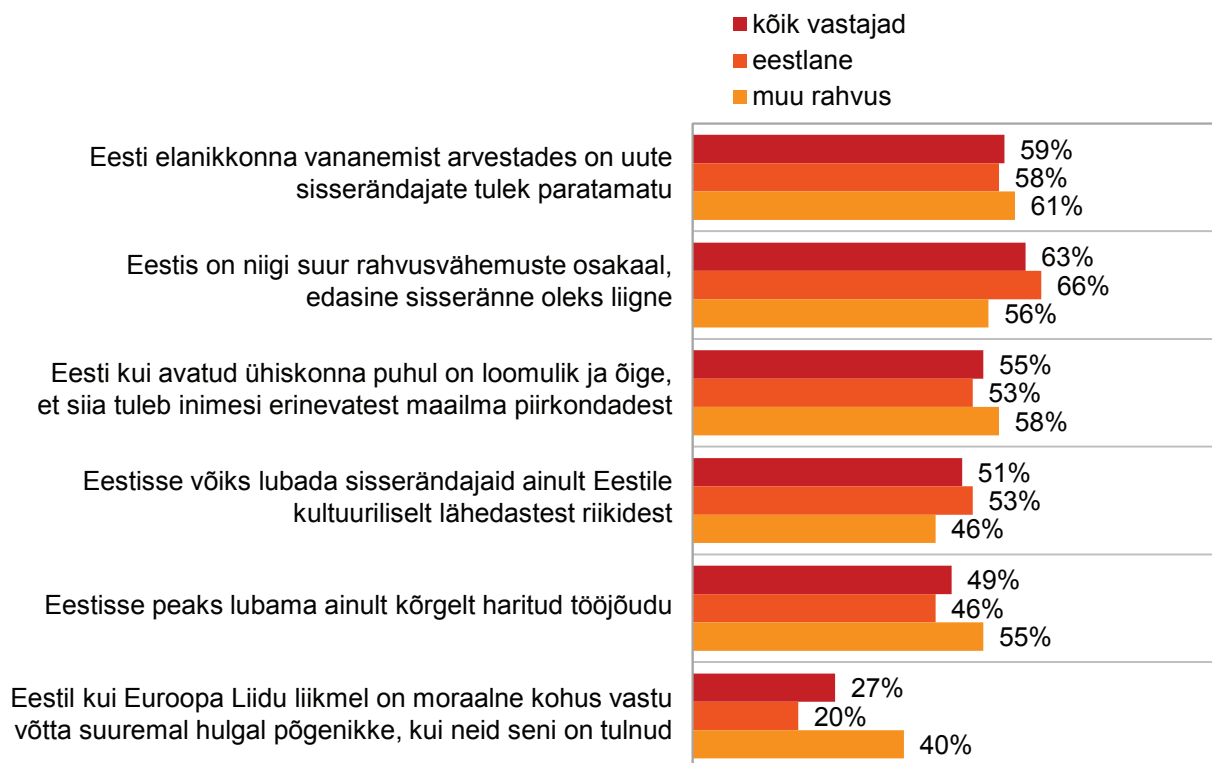
Ühelt poolt peetakse uute sisserändajate tulekut paratamatuks ja loomulikuks – elanikkond vananeb ning Eestit peetakse avatud ühiskonnaks, kuhu võib tulla erinevaid inimesi maailma erinevatest paikadest. Teiselt poolt tunnistatakse, et Eestis on juba niigi piisavalt teistest rahvustest inimesi ja ei tunda erilist kohustust neid juurde vastu võtta (vt joonist 8.4). Antud tendents süveneb vanuse kasvades – vanuse tõustes langeb soosiv hoiak sisserände suhtes ning suureneb negatiivne. Samuti domineerib avatud hoiak kõrgharidusega inimeste hulgas, konservatiivse sisserändepoliitika soosijaid on enam end madalamatesse ühiskonnakihtidesse kuuluvaks pidajate hulgas.

Kõik see näitab Eesti elanike poolt uusimmigrantide (probleemi) olemasolu tunnistamist, kuid suhteliselt madalat valmisolekut ja avatust neid vastu võtta. See toetab ka varasemates uuringutes saadud tulemusi, et tõrjuvalt suhtutakse eriti väljastpoolt Euroopat tulevatesse immigrantidesse (Integratsiooni monitooring 2008: 111). Võrreldes eestlastega on siin elavad teiste rahvuste esindajad (kellest enamik on vene keelt kõnelevad) uusimmigrantide suhtes mõnevõrra rohkem avatud. Suurim erinevus on põgenike arvu suurenemise osas, mille puhul on positiivselt meelestatud 40% (eestlastest 20%).

Joonis 8.4. Eesti elanike suhtumine siserändesse – vanuse ja rahvuse lõikes
(% täiesti nõus + üldiselt nõus, Integratsiooni monitooring 2011)

**Joonis 8.4. (jätkub) Eesti elanike suhtumine siserändesse – vanuse ja rahvuse lõikes
(% täiesti nõus + üldiselt nõus, Integratsiooni monitooring 2011)**

Suhtumine siserändesse on otseselt seotud ka üldise kultuurilise avatusega: kultuuriliselt avatud hoiakuga vastajad suhtuvad soosivamalt ka tänastesse potentsiaalsetesse immigrantidesse, suletuma hoiakuga inimesed suhtuvad aga negatiivsemalt. Seega võib eeldada, et suhtumine uusimmigrantidesse muutub positiivsemaks üldise kultuurilise avatuse kasvades, kuhu suunas liikumisest annab märku praegune põlvkondlik trend.

8.4 Uusimmigrantide kohanemiskeskused

8.4.1 KULTUURILINE ŠOKK JA ISOLATSIOON

Varasematest uuringutest³ ja käesoleva uuringu raames läbi viidud fookusgrupist ilmneb, et riiki saabumisel on kohanimine ja end riigi poolt oodatuna tundmine paljuski tulija taustast, millistest riigist ja kultuurist pärinetakse⁴.

Venemaalt ja mujalt endistest NSVL-i riikidest tulijatel aitab siinse eluga harjuda ühine minevik, suurem kohalik kogukond ja suuremal või väiksemal määral vene keele oskus, mille abil on võimalik igal pool enam-vähem hästi hakkama saada.

Läänemaailma ning samuti Aafrika ja Aasia esindajate jaoks on kokkupuude Eesti ja eestimaalastega pigem kultuuriline šokk⁵. Kui esimene vaimustus, eufooria on möödunud, leiavad uusimmigrandid (eriti perekonnaimmigrandid) end sageli isolatsioonis, kuna puudub töökoht ja suhtlusvõrgustik. Võõrtööliste

3 Allikas: Uusimmigrantide kohanemine Eestis, Ülle Rannut, IRI publikatsioonid, võrguväljaanne 2010 [www] http://kohanemisprog-ramm.tlu.ee/wp-content/uploads/2010/05/ksiraamat_ilma_tlehtedeta.pdf;

4 Siin ja edaspidi peetakse silmas nn „värskeid“ uusimmigrante, kes on Eestis elanud 1–3 aastat.

5 Puudutab eelkõige nn lihtsamaid töötajaid, pereimmigrante, üliõpilasi, ja tunduvalt väiksemal määral kõrgharidusega professionaale või diplomaatilisi töötajaid.

kohanemine on jäetud ettevõtete kanda, üliõpilastega tegelevad ülikoolid ja pereimmigrantidega ei tegele eriti keegi. Samas võib tõdeda, et ka ülikoolid ei suuda lahendada välisüliõpilaste kohanemisevajadusi, sest tagatakse üksnes keeleõpe ja elukoht, kuid teadmised seadusandlusest ning oma õigustest ja võimalustest jäävad tutvustamata.

Ainsaks suhtlusvõrgustikuks kujuneb kaasmaalaskond (mis võib olla ka väga piiratud) või teised immigrantid, kellest pole probleemide lahendamisel palju abi, sest neil endil puuduvad teadmised sellest, kuidas uues kultuuris suheldes toime tulla. Kohalike elanikega kontaktide sõlmimine on raskendatud – selle põhjuseks peetakse eesti keele mitteoskamist. On väsitav püüda end igal pool arusaadavaks teha ja tunda, et isegi kui sa räägid inglise keelt, ei saa keegi sinust aru. Sellest tehakse järeldus, et kohalikud ei räägi inglise keelt. Samas näitavad kogemused, et ameti- ja teenindusasutustes suhtlemisega ei tulda toime ka siis, kui keelt juba osatakse. Sageli tekib konflikte ja arusaamatusi, sest efektiivseks suhtlemiseks on vaja tunda ka riigi väärtushinnanguid, käitumisnorme ja -reegleid, mitte ainult keelt. Mõödub päris palju aega, enne kui saadakse aru, et uus kultuur on lihtsalt erinev, ning õpitakse uues kultuuris selle reegleid ja norme austades ja järgides toime tulema.

Enamasti hindavad uusimmigrantid kõike oma kultuurist lähtuvalt, mis liigitab kõik erineva negatiivseks. Kui Venemaalt ja mujalt endistest NSVL-i riikidest tulijate jaoks on eestlased pigem avatud, abivalmid ja külalislahked, siis lääne ning Aafrika-Aaasia esindajate jaoks on siinsed inimesed kinnised, külmad ja tuimad nii tavapäraustes igapäevastes olukordades omavahel kui ka klienditeeninduses. Näiteks eestlaste keeldumisele reageeritakse nii, et ühest küljest peetakse seda solvavaks hoolimatuseks, teisalt aga arvatakse, et keeldumine tähendab lihtsalt seda, et siis tuleb asju pikemalt seletada ja rohkem veenda.

2007. aastal klienditeenindajate koolituse käigus korraldatud küsitlus tõi esile peamiste probleemsete valdkondadena just pealetükkivuse ja ahistava käitumise. Näiteks klienditeenindajaga distantsi mittehooldamine, klienditeenindaja puudutamine, käesuudlused, põsemused, žestid ja kõva häälega rääkimine. Samuti oldi mures selliste kultuuride esindajate pärast, kes kipuvad meelehead andma, arvates, et loovad sel viisil head suhted ja mõjutavad oma paberite liikumise kiirust või soovide arvessevõtmist.⁶

Fookusgrupis osalenud uusmeremaalane ja süvavestlustes osalenud Egiptuse ja India esindajad olid üsna kriitilised Eesti sotsiaaltoetuste süsteemi osas – „riik on hoolimatu oma inimeste vastu“. Uusmeremaalasele kui läänemaailma esindajale torkas silma ka suur asotsiaalsete isikute arv ja liigne alkoholi tarbimine.

„Ma ise tulen riigist, kus sulle makstakse 120 dollarit nädalas siis, kui oled töötu, mis on piisav selleks, et maksta oma arved ja kanda sind n-ö läbi. Ja nad annavad sulle piletid, et sõita bussiga ... Siin maksab kuukaart 20 eurot, mis on 1/3 su 60 eurost, mis kulub paljuskki juba ainuüksi transpordi peale. Seetõttu ma üldse ei imesta selle meeletult suure probleemi üle sotsiaalselt, kus inimestel on probleeme alkoholiga ja muidu, sest valitsus ei tee midagi selleks, et neid aidata.“

8.4.2 EESTI KEELE OSKUS ON ESMAVAVALIK

Nii varem tehtud uuringutes osalejad kui ka käesoleva uuringu raames läbi viidud fookusgrupis osalejad on päri, et Eesti ühiskonda pääsemiseks on esmavajalik eesti keele oskus, mida peetakse olulisimaks eduka lõimumise teguriks ning mida siiralt soovitakse selgeks saada. Nad loodavad, et keeleoskus lahendab Eestis elades ja suheldes pea kõik nende probleemid. Ühest küljest on keel eluga toimetulekul oluline, et elementaarsetest igapäevasisituatsioonidest aru saada, tööd leida ja tööl hakkama saada, ning teisest küljest, et osaleda riigi elus ja kultuuris täisväärtusliku liikmena.

Fookusgrupist ilmnes, et eestlastest sõbrad-tuttavad ei aita keeleõppele omalt poolt just kuigi palju kaasa, kuna sageli tahetakse ise praktiseerida kas inglise või vene keelt või hakkab välismaalasest, kes

6 Allikas: Uusimmigrantide kohanemine Eestis, Ülle Rannut, IRI publikatsioonid, võrguväljaanne 2010 [www] http://kohanemisprog-ramm.tlu.ee/wp-content/uploads/2010/05/ksiraamat_ilma_tlehtedeta.pdf;

üritab eesti keeles rääkida, lihtsalt kahju ning sujuvalt minnakse üle juba internatsionaalsemale keelele. Positiivsena toodi välja, et juhul kui välismaalane siiski üritab eesti keeles end väljendada, siis vigu tehes on eestlased ilma igasuguse halvaksapanuta valmis parandama ja õpetama.

Ka värskelt valminud Euroopa Liidu rändeprojekti „Immigratsioonipoliitika2.0“ raames tehtud sisserändajate ja ekspertide küsitlusest⁷ ilmnes, et valdav osa selles küsitluses osalenud immigrantidest hindavad oma keeleoskust – kusjuures nii eesti kui ka inglise keele oskust – pigem kehvaks. Nii on keeleoskus probleemiks näiteks ametiasutustega suhtlemisel ning soovitakse võimalust kasutada oma emakeelt. Vastavas projektis küsitletud eksperdid (kelle hulgas olid riigiametnikud, immigrantidega tegelevate ning valitsusväliste mittetulunduslike organisatsioonide esindajad) peavad sisserändajate kehva keeleoskust samuti probleemiks.

Fookusgrupis osalejate arvates on riigikeele õppimine riigi poolt liiga keeruliseks tehtud. Adekvaatne info keelekursuste kohta vastavate riigiasutuste kodulehtedel puudub, kohapeale minnes ei tunta valmisolekut informatsiooni jagada ja keeleõppega seotud probleeme lahendada, „suhtumine on kui järje korranumbrisse – ärge kohelge mind kui lihtsalt numbrit, ma olen inimene“. Oluline roll on ka inimese isiklikul initsiatiivil ning sellel, milline teenindaja satub inimesega parasjagu tegelema. Tuleb osata küsida konkreetseid küsimusi keelekursuste kohta, kuna arvatakse, et niisama ei tule keegi midagi pakkuma.

Keeleõppe puhul on probleemiks ka inimese keeleline taust. Eesti keelt on võimalik õppida vene keele baasil, ent riigi poolt finantseeritud eesti keele kursusi inglise keele põhjal fookusgrupi osalejate sõnul ei pakuta. Teistes keeltes (isegi inglise keeles) ei ole mitmedki teenused kättesaadavad.

Lisaks ei paku riik ka nende osaliselt doteeritavate kursuste puhul n-ö täislahendust, kuna B1 keele taseme omandamiseks kas puuduvad vastavad kursused või on vajalik uusimmigrantipoolne omafinantseering, mis aga võib paljude jaoks – just riigis kohanemise perioodil – probleemiks osutada.

Kokkuvõtteks võib öelda, et Eesti eluga kohanemine pole uusimmigrantide jaoks kerge – ise peavad nad kõige olulisemaks takistuseks eesti keele mitteoskamist, samas uuringud ja nende kogemused näitavad, et suureks probleemiks on ka (suhtlus)kultuuriteadlikkuse puudumine (kuid seda väga ei teadvustata ning eestlaste erinevat kultuurikäitumist käsitletakse pigem kui kohalike elanike iseloomuviga). See tähendab, et uusimmigrantidele pakutavad keelekursused peavad olema ühendatud ka kohaliku (sotsiaalse) kultuuri tundmaõppimisega.

8.5 Uusimmigrantide tööturule sisenemise võimalused ja probleemid

8.5.1 TÖÖLE SAAMISEL ON KRIITILISE OLULISUSEGA EESTI KEELE OSKUS

Uues riigis kohanemine on suuresti seotud ka sellega, kuiõrd edukalt leitakse endale töö kohalikes ettevõtetes-asutustes. Probleemid töö leidmisega on tihedalt läbi põimunud puuduliku keeleoskusega ja omakorda toetava tutvus-sõpruskonna puudumisega.

Töö omamise väärtust ei hinnata isegi mitte niivõrd puhtalt materiaalsete kasude või ellujäämise aspektist, kuid võrd „inimesena“ tundmise olulisusega ühiskonnas.

Uusimmigrantide puhul oleks esialgu abi ka lihtsamatest töödest, mis isegi ei vasta inimese eelnevalt omandatud haridusele, kuid mis võiks olla abiks ühiskonda sulandumisel ja keeleõppel ning seeläbi ka enesetunde ja enesekindluse kasvatamisel uues keskkonnas.

Eestis töötavad sisserändajad on üldiselt oma töö ja töötingimustega rahul, pidades neid samaväärseks kohalike elanikega. Enamik migrante otsib tööd isiklike tutvuste kaudu, harvem kasutatakse ka meediat

7 Allikas: Euroopa Liidu rändeprojekt „Immigratsioonipoliitika2.0“. Sisserändajate ja ekspertide küsitlus (Participatory Immigration Policy Making and Harmonization based on Collaborative Web2.0 Technologies) [www] <http://www.meis.ee/sisserandajate-ja-ekspertide-kusitlus>

ja avalikke töövahendusteenuseid⁸.

Kõik fookusgrupis ja süvaveestlustes osalenud väitsid, et kriitilise olulisusega on tööle saamisel siiski keeleoskus, klassikaliselt nõutakse Eesti tööturul eesti, inglise ja vene keele oskust. Eesti keele õppimise puhul, nagu eespool juba mainitud, esineb rida takistusi. Samuti on sageli nõutavaks eesti keele oskuse tasemeks B1, mida peetakse juba väga heaks keeleoskuseks, aga mille omandamine nõuab väga suuri pingutusi nii õppija kui ka riigi poolt.

Ka töötutele teenusepakkujate fookusgrupist tuli välja, et neid väheseid uusimmigrantidest töötuid, kes Töötukassa või teatud projekti meeskonna poole pöörduvad, sõltumata vanusest ja piirkonnast, ühendab üks peamine probleem – eesti keele oskuse puudumine või selle vähene/ebapiisav valdamine. Eesti keele oskamatus hakkab mõjutama tööotsimist kohe algusest – võimetus riigikeeles infot hankida, vastu võtta ja sellest aru saada. Samuti mõjutab see koolitustest, ümberõppest osa võtmist – paljud kursused on eestikeelsed. Osade töötute jaoks on eesti keele mitteoskamine ka n-ö mugavaks vabanduseks ennast tõrjutuna tunda:

„Nad tihti teadvustavad seda endale ja osaliselt ka positsioneerivad ennast niimoodi, et see ongi loomulik, et nad on nõrgemal positsioonil, et neil peabki olema raskem. See on see hoiak, et ma peangi olema see tõrjutu justkui, et see on loomulik, et mul on kuidagi kehvem.“

Eesti ajaloolisest taustast tulenevalt tajuvad nii uusimmigrandid kui ka töötutega tegelevad ametnikud ja projektiinimesed vene keele oskust kui olulist konkurentsieelist tööle kandideerimisel, seetõttu on tööturul ilmselgelt paremas positsioonis endiste NSVL-i liikmesriikide esindajad, kes juba valdavad vene keelt. Vene keele oskust peetakse oluliseks kahel põhjusel: esiteks, kui eesti keelt üldse ei osata, siis tänu vene keelele on lihtsama töö leidmine kas või pisutki kergem; teiseks seetõttu, et vähemalt spetsialisti tasemele vastavate töökohtade puhul, kus on vajalik suhtlus välismaalastega, kelle töökeeleks on vene keel, on šansid tööd saada suuremad.

8.5.2 TÖÖ OTSIMISEL PEETAKSE SUUREKS TAKISTUSEKS PUUDULIKKU INFORMEERITUST JA TEABE-PUUDUST

Nii uusimmigrandid ise kui ka töötutele teenuse pakkujad peavad töö leidmisel suureks probleemiks puudulikku informeeritust ja infopuudust. Ühelt poolt on see tingitud uusimmigrantide isoleeritusest, mis väljendub erinevate infoallikate ja meedia kasutuses. Teiselt poolt on see seotud info halvema kättesaadavusega nii riigi, KOV kui ka erinevate projektidega seotud allikatest – muukeelse (vene, inglise) info puudumine või selle puudulikkus (lühendatud versioonid asutuste internetikodulehekülgedel, voldikutes jne). Mõlemad faktorid soodustavad moonutatud või nn valeinfo levikut:

„Nad usuvad pigem sedasama infot, mis liigub selle kogukonna sees, kui nad võtavad vastu selle, mis tuleb väljastpoolt ja mis oleks õigem ... valeinfo liigub, siis see on nende meelest õigem kui see, mis tuleb väljast õige info.“

Fookusgrupis osalenud uusimmigrantide arvates saaks riik juba esimesel kontaktil uuele tulijale abiks olla, anda inimesele kaasa abistavaid voldikuid, kus on kõik vajalikud kontaktid ja viited, kuhu erinevate probleemide või küsimuste puhul pöörduda. Inimestega suhtlemise puhul peeti väga oluliseks ka personaalsust, inimlikku tuge ja austust riigisektori töötajate poolt:

⁸ Allikas: Euroopa Liidu rändeprojekt „Immigratsioonipoliitika2.0“. Sisserändajate ja ekspertide küsitlus (Participatory Immigration Policy Making and Harmonization based on Collaborative Web2.0 Technologies) [www] <http://www.meis.ee/sisserandajate-ja-ekspertide-kusitus>

„Ma olen kodanik, mistõttu palun kohelge mind austusega. Ma olen teise riigi kodanik, mistõttu ärge kohelge mind nagu ma oleks mingi teisejärguline kodanik.“

Fookusgrupis räägiti ka bürokraatiast, mis väljendub pikkades ajaperioodides kirjadele vastamisel ja dokumentide väljastamisel, aga ka taotluste täitmisel:

„Sa teed ühe vea taotluses ja nad sunnivad sind terve taotluse ümber tegema.“

Ka heideti riigiinstitutsioonidele ette, et oma murede lahendamiseks ei piisa ühe ametniku poole pöördumisest, vaid saadetakse ühe juurest teise juurde.

Samuti ei mõisteta, miks vaatamata sellele, et Eesti kuulub Euroopa Liitu, on dokumentide väljastamine inglise keeles suureks probleemiks.

Kuigi elektroonilistest teenustest teatakse väga vähe, soovitakse infot saada väga sageli just elektroonilisel (interneti) teel. Sisserändajad soovivad rohkem infot töö- ja ettevõtlusvõimaluste-tingimuste ning koolitusvõimaluste kohta, seda eelkõige interneti ja muude elektrooniliste kanalite kaudu. Taotluste/dokumentide elektroonilise esitamise ja menetlemise võimalus on samuti oodatud⁹.

8.5.3 TÖÖANDJATE EELARVAMUSEGA SUHTUMIST UUSIMMIGRANTIDEST TÖÖOTSIJATESSE EI TAJUTA

Tööandjate eelarvamusega suhtumist uusimmigrantidest tööotsijatesse ei tajuta – seda väitsid nii fookusruppides osalenud uusimmigrandid ise kui ka ettevõtete personalijuhid ja töötutele teenuse pakkujad. Tööandja seisukohalt on eelkõige olulised oskused/teadmised, korralikkus ja kohusetundlikkus, isikuomadused ning kandideerija motivatsioon antud töökohal töötada, ehk siis sobivus ametikohale/ülesannetele. Küll aga rõhutati siin jällegi riigikeele oskust:

„... ainus moment, mis võib tekkida, on jällegi see keelemoment, kus tööandja ütleb, et teate, mul on töötajad kõik eestlased, ...et ma ei saa teda võtta, ma ei suuda talle töökäskusid kätte anda ja kolleegid ei saa temast aru.“

Ettevõtete personalijuhtude sõnul erinevast rahvusest inimeste ebavõrdset kohtlemist tööandja poolt (nii värbamisel kui ka tööprotsessis) ei jälgita, kuna selle nähtuse eksisteerimist töökohtadel eitatakse. Tähtis on ikkagi inimese oskused ja hakkama saamine töökohal ning rahvus siin ei loe.

8.6 Uusimmigrantide hoiakud ühiskonnas osaluse suhtes

8.6.1 PAREM INFORMEERITUS, TOETUS JA ABI ON ÜHISKONDA SULANDUMISEL OLULISED

Nagu eespool juba mainitud, on kõige suurema kohanemismotivatsiooniga pereimmigrandid, kuna nemad kavatsevad siia pikaks ajaks jääda, siin lapsi kasvatada. Sellel rühmal on oluline kas või mingisuguselgi määral Eesti elu ja ühiskonda ning kultuuri tundma õppida. Nende jaoks on väga oluline kindlustunde omamine tuleviku suhtes. Töölepinguga Eestisse saabunud võõrtöölised ei ole alati kohanemisest huvitatud, sest neid seob enamasti lühiajaline leping ning nad plaanivad minna kodumaale tagasi.

Kuigi uuringus osalenud uusimmigrandid väidavad, et nad on ühiskonnas toimuva suhtes huvitatud ja

⁹ Allikas: Euroopa Liidu rändeprojekt „Immigratsioonipoliitika2.0“. Sisserändajate ja ekspertide küsitlus (Participatory Immigration Policy Making and Harmonization based on Collaborative Web2.0 Technologies) [www] <http://www.meis.ee/sisserandajate-ja-ekspertide-kusitus>

avatud, ei ilmne see eriti nende reaalsest käitumisest. Nad väidavad, et tunnevad huvi Eesti teatri, televisiooni ja uudiste vastu, ent selle mõistmiseks on oluline hea keeleoskus ja see on piiranguks. Reaalselt ollakse üsna oma kogukonna või pere kesksed ja sellest „koorikust“ välja tulemine nõuab suuri pingutusi ja ka toetust väljastpoolt. Hetkel proovivad uusimmigrandid aeg-ajalt Eesti kohta käivaid uudiseid lugeda või kuulata, ent pigem ei ole tegu igapäevauudistega kursis olekuga, vaid pingutusega õppida kohalikku keelt. Igapäevane informatsioon saadakse pigem rahvusvaheliste infokanalite (kuna Eesti on EL-i liige, siis paljud uudised, mis on seotud EL-iga, puudutavad ka Eestit) või oma emakeelsete infoallikate kaudu. Suur abi on ka lähedastest, kes oskavad eesti keelt ja kes vähehaaval tõlgivad.

Kultuuriüritustel eriti ei osaleta – info kättesaamatuse või puudumise tõttu ning jällegi puuduliku keeleoskuse tõttu. Samuti puudub julgus ja pealehakkamine.

Fookusgrupis rõhutati vajadust saada informatsiooni Eesti kultuuris, elus ja ühiskonnas toimuva kohta. Parem informeeritus, toetus ja abi on ühiskonda sulandumisel väga olulised – näiteks kohanemisprogrammi¹⁰ kodanikuõppe tulemusena tõusis kohanejate teadlikkus oma võimalustest Eesti ühiskonnas aktiivselt toimida ning võis täheldada ka teatud ühiskondliku aktiivsuse tõusu kolmandas sektoris. Näiteks mõned araablased, kes kannatasid alguses just üksinduse ja isoleerituse tõttu, ühinesid Eesti Islami (Tatari) Kogudusega ning hakkasid üles näitama aktiivsust lasteaedade ja pühapäevakoolide küsimustes. Aktiivselt elati kaasa ka Eesti kohalikele valimistele ja parlamendis toimuvale (näiteks Andrus Ansipit puudutava umbusaldushääletuse ajal). Üheks tähtsamaks oskuseks, mida kohanemisprogrammi käigus omandati, oli oskus iseseisvalt eestikeelsest internetist informatsiooni leida ja ise seda sisestada. Omandati teadmisi ühiskonna eri valdkondades toimimisest ning seadustest, oskusi argielus toime tulla (poes, juuksuris, pangas, töövestlusel, ametiasutustes suheldes), toime tulla ja abi leida nii töökoha otsingul, eraettevõtte asutamisel, kinnisvara soetamisel kui ka sotsiaal- ja õigusabiküsimustes.

„Kui valitsus aktsepteerib abielusid välismaalastega, siis ta peaks ka mõtlema selle peale, kui välismaa- lane siia tuleb. Ei ole tööd, ei ole keeleõpet ...“

8.6.2 DISKRIMINEERIMIST EI TUNTA. EESTI KODAKONDSUSE SAAMINE ON RASKE

Fookusgrupis ja süvavestlustes osalenud uusimmigrandid ei tundnud või vähemalt ei tunnistanud, et oleks enda suhtes ühel või teisel viisil diskrimineerimist kogunud. Küll aga tundis uusmeremaalane, et riigiasutustes ollakse venelaste vastu ebaviisakamad kui inglise keelt kõnelevate inimeste vastu, viimaste vastu on nii ametnikud kui ka teenindajad isegi liialt lahked, kuna ehk mõeldakse, et neil on rohkem materiaalseid võimalusi.

Fookusgrupis ja süvavestlustes osalenud uusimmigrandid on elamisloa saamisest väga huvitatud, ent selle taotlemisprotsessi nähakse äärmiselt keerukana ning kohati isegi ülepingutatuna. Samuti leiti, et riik pole just kuigi palju mõelnud rahvusvahelistele perekondadele, kus ühel poolel on juba kodakondsus olemas, teisel aga mitte.

„Siin aga, kui sa pole olnud abielus viis aastat, siis sa pead taotlema üheaastast elamisluba. Peale seda, kui oled viis aastat abielus ära olnud, siis sa saad kolmeaastase elamisloa, ja lõpuks, peale kõiki neid aastaid ja keeltkursuse läbimist, kust oled saanud ka vastava tunnistuse, võid sa taotleda alalist elamisluba.“

Puudub ka kindlustunne tuleviku suhtes, mis juhtub siis, kui tööd ei õnnestu leida, aga perekond on Eestis, võib tekkida hirm riigist välja saatmise ees.

Sealt edasi tundub kodakondsuse saamine kohustusliku keeletesti pärast juba pea saavutamatu ning

10 Allikad: Kohanemisprogramm kolmandate riikide kodanike lõimimiseks Eestis. Käsiraamat ametnikule ja koolitajale. Ülle Rannut. [www] http://kohanemisprogramm.tlu.ee/wp-content/uploads/2010/05/ksiraamat_ilmataolehtedeta.pdf.

sageli ei oldagi päris kindlad, kas kodanikuks tahetaksegi saada, kuna sugulaste ja lähedastega kohtumiseks on mugavam omada päritoluriigi kodakondsust.

„Ma ei näe põhjust, miks ma peaksin võtma Eesti kodakondsuse. Jah, ma elan nüüd siin ja mu abi- kaasa ja pere ning tulevased lapsed elavad siin. Aga ma tahan kohtuda oma vanematega ilma piirangu- teta. Ja kui mul tuleb mõte kodumaale tagasi minna...“

8.7 Rände sidusgruppide (poliitikakujundajate, ametnike, ekspertide, MTÜ-de) suhtumine uusimmigrantidega seotud teemadesse¹¹

Värskelt valminud Euroopa Liidu rändeprojekti „Immigratsioonipoliitika2.0“ raames tehtud ekspertide (poliitikakujundajad, ametnikud, MTÜ-de esindajad) küsitlusest ilmnes vajadus strateegilisema ehk rohkem planeeritud rändepoliitika, sealhulgas parema rände seire ja tööjõu rände prognoosimise järele. Eestis vastas küsimustikele 13 eksperti. Lisaks viidi kolme eksperdiga läbi süvaintervjuud.

Nii rahvusvahelist koostööd kui ka koostööd erinevate riiklike organisatsioonidega rände alal peetakse nii Eestis kui ka teistes projekti pilootriikides väga oluliseks ning erinevad uued tehnoloogilised lahendused selle koostöö edendamiseks on oodatud. Huvipakkuvaimad koostööteemad on tööjõu ränne ja parimate praktikate vahetus. Koostööd takistavad vähene informeeritus ja rände valdkonna vähene poliitiline tähtsus. Rohkem informatsiooni soovitakse seadusandluse, statistika, parimate praktikate ja avaliku arvamuse kohta.

Võrreldes teiste pilootriikidega on rände teema Eestis vähem tähtis. Sisseränne ei ole poliitilistes debattides prioriteetne küsimus. Tööjõu sisserände vajadust ei ole piisavalt prognoositud ja analüüsitud, rändeprojekte/programme teiste riikidega ei eksisteeri, selle asemel toetatakse oma kodanike tagasipöördumist. Sisserändajatele pakutakse tööturule integreerumiseks samu meetmeid mida kohalikele elanikelegi, eritähelepanu osutatakse neile vähe.

Koostööd EL-i ja rahvusvaheliste organisatsioonidega rände valdkonnas üldiselt peavad aga ka Eesti ametnikud ja eksperdid väga oluliseks ja seda eelkõige parimate praktikate vahetuse, seadusandluse, menetluste ühtlustamise ja andmete analüüsi alal. Euroopa Liidu tasandil osaletakse rände menetluste ühtlustamiseks ühisüritustel, suheldakse pidevalt vastavate ametiasutustega teistes riikides ning osaletakse koostööprojektides.

Eesti-siseses töös peavad küsitletud eksperdid olulisimaks koostööd teiste asutustega, poliitilisi prioriteete ning koostöö suurendamist kolmanda sektori ja teiste huvigruppidega. Oma töös kasutavad sidusgruppide esindajad eelkõige statistikat ja seadusandlust, ent probleemiks on kvaliteetse ja võrreldava info kogumine.

Eesti eksperdid peavad probleemideks sisserändajate kehvade keeleoskust, sisserändajatele suunatud vähest ja bürokraatlikku infot ning keerulisi menetlusprotseduure. Konkreetsemate murekohtadena nimetati probleeme kvalifikatsioonide tunnustamisel ja elamisloa sidumist kindla töökohaga. Rohkem tähelepanu tuleb pöörata protseduuride lihtsustamisele, sisserändajate lõimimisele ja haridusele; infot tuleks esitada erinevates kanalites ja rohkemates keeltes.

¹¹ Allikad: Kohanemisprogramm kolmandate riikide kodanike lõimimiseks Eestis. Käsiraamat ametnikule ja koolitajale. Ülle Ran-
nut. [www] http://kohanemisprogramm.tlu.ee/wp-content/uploads/2010/05/ksiraamat_ilma_tlehtedeta.pdf.

Kokkuvõte

Kuigi igal aastal Eestisse saabuvate uusimmigrantide arv on suhteliselt väike, võib Eestit siiski pidada immigratsioonimaaks. Viimasel kolmel aastal on nii Euroopa Liidu maadest kui ka kolmandatest riikidest Eestisse saabunud 10 365 uut immigranti, neist kõige rohkem Soomest ning Venemaalt.

Eestisse tuleku põhjuseks on peamiselt töö, sellele järgneb perekond ja seejärel õpingud. Kõige suurema kohanemismotivatsiooniga on perekonnaimmigrandid, kes reeglina planeerivad Eestisse alaliselt elama jääda. Sellel rühmal on suur motivatsioon Eesti elu, ühiskonda ja kultuuri tundma õppida. Nad vajavad ka enam tuge sotsiaal-majandusliku lõimumise valdkonnas ja töökoha leidmisel. Töölepinguga Eestisse saabunud võõrtöölised ja siia õppima tulnud inimesed ei ole alati kohanemisest huvitatud, kuna ei kavatse siia alaliselt või pikemaks ajaks elama jääda.

Riiki saabumisel oleneb kohanemine ja end riigi poolt oodatuna tundmine paljuski tulija taustast, millisest riigist ja kultuurist pärinetakse. Venemaalt ja mujalt endistest NSVL-i riikidest tulijatel aitab siinse eluga harjuda ühine minevik, suurem kohalik kogukond ja suuremal või väiksemal määral vene keele oskus, mille abil on võimalik igal pool enam-vähem hästi hakkama saada. Läänemaailma ning samuti Aafrika ja Aasia esindajate jaoks (eelkõige pereimmigrantide jaoks) on kokkupuude Eesti ja eestimaa- lastega pigem kultuuriline šokk ja nad elavad sageli pika aja jooksul isolatsioonis (segregatsioon), kuna puudub töökoht ja suhtlusvõrgustik.

Eesti keele oskus on kriitilise olulisusega nii eluga toimetulekul, töö leidmisel ja tööl hakkama saamisel kui ka riigi- ja kultuurielus osalemisel. **Keeleõppega seoses nähakse aga mitmeid takistusi:** 1) adekvaatse info puudumine keelekursuste/õppe kohta; 2) eesti keelt on võimalik õppida enamasti vene keele baasil, ent riigi poolt finantseeritud eesti keele kursusi inglise keele põhjal ei pakuta/leidub harva; 3) keeletaseme tõstmiseks, edasi õppimiseks on vajalik uusimmigrantipoolne omafinantseering, mis on paljude jaoks riigis kohanemise perioodi jooksul probleemiks.

Probleemiks on ka (suhtlus)kultuuriteadlikkuse puudumine (kuigi seda väga ei teadvustata ning eestlaste erinevat kultuurikäitumist käsitletakse pigem kui kohalike elanike iseloomuviga). See tähendab, et uusimmigrantidele pakutavad keelekursused peavad olema ühendatud ka kohaliku (sotsiaalse) kultuuri tundma õppimisega.

Infopuudus ja puudulik informeeritus on suureks probleemiks nii keeleõppel, töö leidmisel kui ka elus üldiselt hakkamasaamisel. Ühelt poolt on see tingitud uusimmigrantide isoleeritusest, mis väljendub erinevate infoallikate ja meedia kasutuses. Teiselt poolt on see seotud info halvema kättesaadavusega nii riigi, KOV kui ka erinevate projektidega seotud allikatest. Samuti ei mõisteta, miks vaatamata sellele, et Eesti kuulub Euroopa Liitu, on dokumentide väljastamine inglise keeles suureks probleemiks.

Elektroonilistest teenustest teavad sisserändajad väga vähe, kuid väga sageli soovitakse infot just infot elektroonilisel (interneti) teel. Sisserändajad soovivad rohkem infot keeleõppe, enda õiguste ja võimaluste kohta, töö- ja ettevõtlusvõimaluste-tingimuste ning koolitusvõimaluste kohta, seda eelkõige interneti ja muude elektrooniliste kanalite kaudu. Taotluste/dokumentide elektroonilise esitamise ja menetlemise võimalus on samuti oodatud.

Diskrimineerimist enda suhtes ei tajuta (või vähemalt ei tunnista). Samuti ei tajuta tööandjate eelarvamusega suhtumist uusimmigrantidest töötajatesse.

Rände sidusgruppide (poliitikakujundajad, ametnikud, MTÜ-de esindajad) arvates on vaja strateegilisemat ehk rohkem planeeritud rändepoliitikat, sealhulgas on vajadus parema rändeseire ja tööjõu rände prognoosimise järele. Probleemiks on kvaliteetse ja võrreldava info kogumine. Võrreldes teiste pilootriikidega on rände teema Eestis vähem tähtis. Sisseränne ei ole prioriteetne küsimus. Tööjõu sisserände vajadust ei ole piisavalt prognoositud ja analüüsitud, rändeprojekte/programme teiste riikidega ei eksisteeri. Oluliseks peetakse nii rahvusvahelist koostööd kui ka riigisisest koostööd teiste asutuste, kolmanda sektori ja teiste huvigruppidega.

KASUTATUD KIRJANDUS

Bogens, A. (2008). Uusimmigrandid meie ühiskonnas ja haridussüsteemis. Presentatsioon Illukal.
[www] www.jti.ee/sisu/149_295Anneli_Bogens.ppt.

Euroopa Liidu rändeprojekt „Immigratsioonipoliitika2.0“. Sisserändajate ja ekspertide küsitlus (Participatory Immigration Policy Making and Harmonization based on Collaborative Web2.Technologies).
[www] <http://www.meis.ee/sisserandajate-ja-ekspertide-kusitlus>.

Katus, K. (1999). Rahvus ja vähemusrahvus. – Eesti rahvaste raamat. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 400–406.

Rannut, Ü. (2009). Kohanemisprogramm kolmandate riikide kodanike lõimimiseks Eestis. Käsiraamat ametnikule ja koolitajale.
[www] http://kohanemisprogramm.tlu.ee/wp-content/uploads/2010/05/ksiraamat_ilma_tlehtedeta.pdf.

Rannut, Ü. (2010). Uusimmigrantide kohanemine Eestis. IRI publikatsioonid.
[www] http://www.integrationresearch.net/uploads/1/3/0/7/1307353/raamat_-_kult_kom.pdf.

Tammaru, T., Kulu, H. (2003). The Ethnic Minorities of Estonia: Changing Size, Location, and Composition. – Eurasian Geography and Economics, Vol 44, no 2, pp. 105–120.

The Russian Second Generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES Study in Estonia. (2012). / Eds. R. Vetik, J. Helemäe. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Thomson, M., Crul, M. (2007). The Second Generation in Europe and the United States: How is the Transatlantic Debate Relevant for Further Research on the European Second Generation? – Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol 33, iss. 7, pp. 1025–1041.

Järeldused ja soovitus

Autorid

Marju Lauristin

Triin Vihalemm

Laura Kirss

Anu Masso

Kirsti Nurmela

Külliki Seppel

Peeter Vihalemm

Mai Uus

9.1 Esitamise põhimõtted

Käesolevas peatükis on ära toodud aruande järeldused, töörühma ajurünnakutes sündinud soovitusel, ideed ning lõimumisprotsessi teoreetilised arengustsenaariumid, mis kõik kokku pakuvad abistavat meetmestikku uue lõimumiskava ülesandepüstituseks ning lõimumisprotsessi kujundavate valdkondlike poliitikate väljaarendamiseks. Kõigepealt on toodud peamised muutused viimase kolme aasta jooksul, eeskätt võrreldes 2008. aasta integratsiooni monitooringuga, seejärel teemapeatükkidel 1–5 põhinevad valdkonna üldised järeldused ning soovitusel, seejärel spetsiifilisemad järeldused ja soovitusel siht- ja sidusrühmade lõikes. Peatüki lõpetavad lõimumisprotsessi suunavate poliitikate arengustsenaariumid.

Valdkondlikke analüüse on grupeeritud lähtuvalt kolmest vaatekohast lõimumisprotsessidele: inimvara, osalus ja identiteet ning info- ja kontaktide ruum nii käitumise kui ka hoiakute tasandil. Nimetatud aspektid või vaatekohad väljendavad neid väärtusi või prioriteete, millest autorid on järelduste ja soovitusel tegemisel lähtunud. Hariduse, tööturu, keelepraktikate ja mobiilisuusvalmiduse valdkonnas on mõõdupuuks inimeste oskuste-teadmiste rakendamine ja arendamine nii nende subjektiivse elukvaliteedi kui ka ühiskonna kestlikkuse loojana. Osaluse ja identiteedi vaatekohast lähtuvalt on analüüsitud ning ettepanekuid tehtud kodakondsuse, poliitilise käitumise, kodanikuühenduste, etnokultuurilise kuuluvustunde ning -praktikate valdkondades. Nagu nimigi ütleb, on siin prioriteediks ühiskonnaliikmete aktiivne osavõtt ühiskonnaelust ning laiemat sotsiaalset solidaarsust ja ühiste väärtuste omaksvõttu soodustava meie-tunde teke. Info- ja kontaktide ruumi aspektist on vaadeldud meediatarbimise praktikaid (k.a usaldus), rahvustevahelisi vahetuid kontakte ning valmisolekut lubada „teisi“ privaatsesse ja ühisesse/avalikku ruumi nii otseses (nt mitmerahvuseline klassikollektiiv) kui ka kaudses mõttes. Siin on soovitud eesmärgiks, millest tõukuvad soovitusel ning mis vormib analüüsi, ühise kommunikatiivse keskkonna teke, mis võimaldab ühiskonnal toimida; ühiskonnaliikmete ligipääs kommunikatiivsele keskkonnale ja -vahenditele.

Kogu analüüsi üks põhilisi sõnumeid on, et sisserännanuid ja nende järeltulijaid ei saa käsitleda homogeense lõimumise subjektina. Peatükid kuus ja kaheksa annavad põhjaliku ülevaate erinevatest lõimumispoliitika potentsiaalsetest siht- ja sidusrühmadest (lähtuvalt nende praegusest seisundist ja tõenäolistest arengutrajektoridest hea ja halva stsenaariumi korral). Eristatud on kuus siht- ja sidusrühma: n-ö varasemad sisserännanud, kes on rühmitatud vastavalt lõimituse määrale eri dimensioonides (õiguslik, keeleline), ning uusimmigrandid. Üldist valdkondlikku analüüsi on täpsustatud ning soovitusel kohandatud vastavalt mainitud siht- ja sidusrühmade eripäradele (seal, kus sihtrühmapõhine eristus oli tähenduslik ning rakendatav). Seitsmes peatükk avab lõimumise regionaalsed eripärad läbi ülalnimetatud valdkondade.

Info struktureerimisel on lähtutud maatriksskeemist (vt tabelit 9.1). Selline ülesehitus võimaldab nii valdkonnapõhist kui ka sihtrühmapõhist lähenemist. Vastavalt vajadusele ja võimalustele saab fookuseerida tähelepanu üldisemale või konkreetsemale probeemile – piltlikult öeldes, keskenduda tabeli ühele reale, veerule või lahtrile.

Peatüki lõpetab strateegiline visioon lõimumispoliitika väljaarendamist vajavate suundade, eesmärkide, subjektide ja poliitika kandjate (vastena i.k. terminile *policy ownership*) kohta.

Tabel 9.1. Järelduste ja soovitude maatriksstruktuur

VALDKONNA PÕHILISED ARENGUD JA SEISUND		lõimumispoliitika siht- ja sidusrühmad Ptk 6 ja 8					SOOVI- TUSED vald- konniti
		21% (A) edukalt lõimunud	16% (B) vene- keelne Eesti patrioot	13% (C) eesti- keelne kriitiline	29% (D) vähe lõimunud	22% (E) lõimu- mata	
inimvara							
mobiilsusvalmidus	Ptk 2.3						
haridus	Ptk 2						
tööturg	Ptk 3						
keeleoskus- ja kasutus	Ptk 4.1						
osalus ja identiteet							
kodakondsus, poliitikas osalemine	Ptk 1.1						
kodanikuühendused	Ptk 1.2						
etnokultuuriline identiteet	Ptk 4.2						
info- ja kontaktide ruum, kultuuriline avatus							
meediatarbimine	Ptk 5						
kontaktid ja avatus	Ptk 1.3						
mitmekultuuriline klass ja õpe	Ptk 2.2.3.						
regionaalsed eripärad	Ptk 7						
SOOVITUSED siht- ja sidus- rühmade põhiselt							STSENAA- RIUMID

9.2 Olulisemad muutused

Käesolev alapeatükk toob välja olulisemad muutused, mis torkavad silma 2011. ning 2008. aasta integratsiooniuringuid võrreldes. Enamikku neist on käsitletud ka vastavates teemapeatükkides, siin on need välja toodud koondatud kujul.

- Lõimumisindeksi, st keelelist, õiguslikku ja poliitilist lõimumistaset mõõtvate agregeeritud tunnuse (lähemalt vt ptk 7.1) alusel mõõtes on tugevalt või keskmiselt lõimunute osakaal Eesti teistest rahvustest elanike seas nii 2008 kui 2011 sama – ligikaudu 61%. Seega, **lõimumisprotsess ei ole viimastel aastatel laienenud, kuid on süvenenud nii positiivses kui ka negatiivses suunas.** Tugevalt lõimunuid oli 2008. aastal 27,5%, nüüd 32%. Samas on suurenenud ka täielikult lõimumata osa 7,5% -lt aastal 2008 13%-le praegu.
- Majandussurutise perioodil on **suurenenud rahvuslikud erisused tööhõives.** Eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vaheline töötuse erinevus on suurem kui kriisieelsetel aastatel; suurenenud on rahvuslik erisus ka pidevalt hõives olevate inimeste osakaalus (2007 ja 2010 eestlaste seas vastavalt 96% ja 90%, teistest rahvustest inimeste seas vastavalt 95% ja 84%). Lähemalt on tööturu arenguid kirjeldatud alapeatükis 3.1.1.
- **Venekeelse elanikkonna haridusootustes on toimunud teatav kristalliseerimine – suurenenud on orientatsioon nii kutseharidusele kui ka kõrgharidusele.** Vähemalt kutseharidust sooviks endale või oma (lapse)lastele praegu 26% (2008. a 12%) vene emakeelega vastajatest; ülikooliharidust soovis 2008. aastal 39%, praegu 50% vene või mõne muu emakeelega vastajatest.

Rakenduskõrgharidusele orienteeritute osakaal on vähenenud.

- **Kasvanud on eestikeelse kõrghariduse eelistus venekeelse elanikkonna seas.** Kui 2008. aastal märkis 19% vene vm emakeelega vastajatest eelistatud kõrghariduse keelena eesti keele, siis 2011 oli nende osakaal kasvanud 26%-ni. Kasv on toimunud tõenäoliselt "ükskõiksete" arvelt – kahanenud on nende vastajate osakaal, kes leidsid, et kõrghariduse omandamisel ei ole õppekeel üldse oluline tegur. Venekeelse ja võõrkeelse kõrghariduse eelistajate osakaal pole muutunud.
- **Kasvanud on "sotsiaalne tellimus" eestikeelse alushariduse suhtes.** Kui 2008. aastal pooldas 59% vene vm emakeelega inimestest kõige rohkem varianti, kus kõik lapsed on ilma piiranguteta ühises eestikeelses lasteaias, kus on teistest rahvustest laste jaoks nende emakeelt valdavad abikasvatajad, siis 2011 oli selliste vastajate osakaal 65%. Keelepõhiselt eraldatud lasteaedu pooldas 2008. aastal 32%, praegu 28% vene või muu emakeelega vastanuid.
- **Kasvanud on Eesti kodakondsuse soov määratlemata kodakondsusega Eesti elanike seas.** Kui 2008. aastal märkis vaid 51% määratlemata kodakondsusega vastajaist, et sooviks Eesti kodakondsust, siis praegu on nende osakaal suurenenud 64%-ni. See pole küll veel võrreldav 2005. aasta tasemega, kui Eesti kodakondsust soovis 74% määratlemata kodakondsusega elanikest, kuid trend on siiski positiivne. Võrreldes 2008. aastaga on vähenenud nende osakaal, kes ei soovi üldse mingit kodakondsust (16%-lt 6%-le).
- **Määratlemata kodakondsusega Eesti elanike seas on suurenenud kuuluvustunne Eesti rahva hulka** põhiseaduse mõttes. Küsimusele: "Põhiseaduses on öeldud, et Eesti riigis kuulub võim rahvale. Ka Teie peate ennast põhiseaduse mõttes Eesti rahva hulka kuuluvaks?" vastas 2008. aastal "jah" 34% määratlemata kodakondsusega Eesti elanikke, 2011. aastal aga oli nende arv kasvanud 52%-ni.
- **Kasvanud on kodumaatunne, Eesti pidamine ainsaks kodumaaks.** Kui 2008. aastal pidas Eestit oma kodaumaaks 66% teistest rahvustest Eesti kodanikke, siis 2011. aastal oli nende osakaal kasvanud 76%ni. Määratlemata kodakondsusega Eesti elanike seas olid vastavad näitajad 48% (2008) ja 68% (2011) ning Venemaa kodanike seas 20% (2008) ning 38% (2011).
- **Eestlaste hoiakud venekeelse elanikkonna kaasamise suhtes on muutunud veidi positiivsemaks.** Kui 2008. aastal (pigem) nõustus 64% eestlasi väitega: "Mitte-eestlaste kaasamine Eesti majanduse ja riigi juhtimisse on Eestile kasulik", siis 2011. aastal oli nõustujate osakaal 70%. Kui 2008. aastal (pigem) nõustus 59% eestlasi väitega: „Venekeelse elanikkonna arvamusi tuleks paremini tunda ja nendega senisest rohkem arvestada, sest nad on osa Eesti ühiskonnast“, siis 2011. aastal oli nõustujate osakaal 66%. Lähemalt on hoiakute arengut kirjeldatud alapeatükis 1.3.1.
- **Võrreldes 2008. aasta küsitlusega on ebavõrdsuse tajutav oluliselt langenud.** Seda mõõdeti küsitlusega „Kas olete paaril viimasel aastal kokku puutunud olukorraga, kus mõnda isikut on rahvuse või emakeele tõttu eelistatud tööle võtmisel, teatud ametikohtade või hüvede jagamisel?“ (vt ka ptk 1.3.2). 2011. aastal oli ebavõrdset kohtlemist teiste rahvuste liikmete hulgas kogunud 20%, nendest pooled enda sõnul korduvalt. 2008. aastal olid need näitajad vastavalt 49% (kokku puutunud) ning 24% (korduvalt).
- **Vene või mõne muu emakeelega inimeste enesehinnangulised eesti keele osaoskused (arusamine, rääkimine, lugemine, kirjutamine) on võrreldes 2005. aastaga veidi tõusnud.** Lähemalt on trende kirjeldatud alapeatükis 4.1.1.

- **Rahvustevahelised kontaktid on kasvanud ebaproportsionaalselt** – eestlastega suhtlevate teistest rahvustest inimeste ring on laienenud, teiste rahvuste esindajatega suhtlevate eestlaste ring aga mitte (osa eestlasi on aga hakanud suhtlema sagedamini). Käesoleva uuringu andmetel ei puutu ühe kuu jooksul muu rahvusrühmaga praktiliselt üldse kokku 45% eestlastest ning 27% väidab, et tema lähemas tutvuskonnas pole üldse teisi rahvusi. Teiste rahvuste esindajatest ei ole eestlastega kuu jooksul suhelnud 20% ning eestlasi ei ole lähemas tutvuskonnas 12%-l. Kuu jooksul kontakti mitteomavate inimeste hulk on võrreldes 2008. aasta uuringuga eestlaste seas pigem kasvanud (muutus jääb küll statistilise vea piirimaile – 4%). Teiste rahvuste esindajate kontaktid eestlastega on aga pigem laienenud (2008. aastal ei olnud kuu jooksul ühtegi kontakti 33%-l, 2011. aastal vaid 20%-l) ja sagenenud (sagedasi kontakte oli 2008. aastal 30%-l ja 2011. aastal 43%-l). Lähemalt on rahvustevaheliste kontaktide dünaamikat kirjeldatud alapeatükkides 1.3.2 ja 4.1.3.
- **Venekeelse elanikkonna enesehinnanguline informeeritus oma kodukohas, Eestis ja Euroopa Liidus toimuvast on veidi tõusnud.** Eestis toimuvast peab end hästi informeerituks 79% (2008 oli vastav näitaja 70%); Euroopa Liidus toimuvast peab end hästi informeerituks 58% võrreldes 45%-ga aastal 2008.

9.3 Inimvara aspekt lõimumisel

Nagu eespool öeldud, on lähtumine inimvara hoidmise eesmärgist hariduse, tööturu, keelepraktikate ja mobiilsusvalmiduse valdkonna seisundianalüüsi ning sellest johtuvate soovitude mõõdupuuks. Lõimumiskava tähtsustab samuti seda aspekti: "... kõigi elanike potentsiaali tõhusam ning järjepidev kaasamine on eriti oluline olukorras, kus rahvastik kahaneb. Eneseteostusvõimaluste olemasolu ning teadlikkus neist motiveerib elanikke lõimuma ja olema lojaalne oma riigile." (Lõimumiskava, lk 3). Järgnevates alapeatükkides on välja toodud, kuidas lõimumise protsess ja seda suunavad poliitikad inimvara hoidmise ja suurendamise eesmärki saavutada aitaksid ning millised asjaolud ja arengud seda raskendavad.

9.3.1. MOBIILSUSVALMIDUS

Valmisolek Eestist ära minna on märkimisväärne nii eestlaste kui ka teiste rahvuste esindajate seas – peaaegu iga teine Eesti elanik seda enda jaoks ei välista, kuigi kindlam soov lahkuda ja selleks ka mingite ettevalmistuste tegemine iseloomustab iga neljandat inimest. Minekumotiivid on üsna sarnased ja seotud rohkem tööga, teistest rahvustest inimeste puhul ka vähese sotsiaalse sidususega. Eesti inimvara hoidmise ja suurendamise seisukohast on prioriteetsed sihtrühmad **hästi lõimunud (A-klaster) ning eestikeelsed kriitilised noored (C-klaster)**, kelle väljarännusoo on eriti tugev. Vähe lõimunud rühmad (klaster D ja E) välja rännata ei soovi, kuid nende puhul on pigem oht, et nad taastoodavad iseennast, st järgnevad põlvkonnad omandavad samad sotsiaalsed praktikad. Seetõttu on vajalik nende rühmade resotsialiseerimist jätkata, et uue põlvkonna kasvupinnas oleks parem.

9.3.2. HARIDUSE VALDKOND

Järgnevalt on haridusvaldkonna poliitikasoovitused rühmitatud eelnevas analüüsis esile kerkinud peamiste probleemvaldkondade lõikes. Soovitused on esitatud nii valdkonna lõikes üldiselt kui ka lõimumispoliitikate peamiste siht- ja sidusrühmade lõikes.

Eelnevas analüüsis (vt ptk 1.2.2), aga ka varasemate uuringute tulemusena (vt Kello 2009; Masso, Kello 2010) on ilmnunud osade vene õppekeele koolide õpetajaskonna rühmade hulgas teatav passiivsus või n-ö käegalöömise tunne seoses toimuvate haridusmuutustega, eelkõige seoses vähese kaasatusega **gümnaasiumireformi** läbiviimisel. Ühest küljest on sellise passiivsuse või teatud juhtudel

ka teadliku vastupanu taustaks eestikeelsele õppele üleminekuga seotud avalike sõnumite ambivalentsus (vt ka Kello, Masso, Jakobson 2010) ehk teisisõnu, emakeeles õppimise ja hea ainetundmise soov pole leidnud selgitavat, kommunikatiivset vastamist Haridus- ja Teadusministeeriumi jt reformi elluviijate poolt. Teisalt võib vähese kaasamise taga olla asjaolu, et muutuste ettevalmistamise protsessidesse kaasamine ei pruugi haarata kõiki, haridusmuutusteks erineva valmisolekuga õpetajate rühmi (Masso, Kello 2010b). Kaasamine ei peaks hõlmama vaid kitsalt praegu aset leidvaid koolipõhiseid läbirääkimisi õppekava ja eesti keeles õpetatavate ainete mahu osas, vaid terviklike haridusmuutuste sisuliste eesmärkide vahetut selgitamist. Viimane on eriti oluline seni tagaplaanile jäänud kriitilisemate koolide ning õpetajate rühmade puhul. Seejuures on oluline, et selgitustegevused toimuksid avatud ning koostööle suunatud õhkkonnas, mitte ülalt alla liikuva kommunikatsioonina, mis seni on osas vene õpetajaskonnas just vastu-seisu ning pahameelt tekitanud.

Ainealaste teadmiste omandamine teises keeles on olulisemaid hirme seoses eestikeelsele õppele üleminekuga (vt ka Masso, Kello 2010). Varasemate, õpetajate arvamusi kaardistavate uuringute põhjal võib öelda (*ibid*), et selle üheks põhjuseks võib olla teatud **õppemetoodikate** ühekülgsus. Ühelt poolt on siin tegemist kitsamalt vähese oskustega **tulla toime mitmekeelse ja -kultuurilise klassikollektiiviga**. Näiteks on ka varasematest uuringutest ilmnenu (Masso, Kello 2010), et kui olemasolevad koolitused katavad suhteliselt hästi konkreetse aine või eesti keele õpetamisega seotud didaktika, siis puudust tuntakse eelkõige „kultuurilise tõlkimise“ oskustest, ehk teisisõnu piisavast valmisolekust mitmekeelse õppega kaasnevate kultuuriliste mitmekesisuste mõistmiseks, aga ka oskustest kultuuriliste eripärade selgitamiseks klassiruumis (varasemate uuringute allikatel, *ibid*, on nimetatud oskusi mõnevõrra enam humanitaar- ja sotsiaalainete õpetajatel, vähem reaal- ja loodusainete õpetajatel). Teisalt eeldab **lõimitud aine- ja keeleõpe** oluliselt suuremat **interaktiivsust** konkreetsete õppemetoodikate kasutamisel. Kuigi IKT-vahendite kasutamine on Eesti koolides suhteliselt levinud (Pruulmann-Vengerfeld *et al* 2012), on neid seni suhteliselt vähe kasutatud, läbiviidud uuringute põhjal oletame, et **heaks potentsiaaliks** võib olla **IKT-vahendite kasutamine lõimitud aine- ja keeleõppes**. Varasemad vene õppekeele koolide õpilaste ning õpetajate hulgas läbiviidud uuringud näitavad (Masso, Kello 2010) õpilaste kõrgemaid ootuseid interaktiivsete õppemetoodite kasutamise osas, võrreldes õpetajate arvamustega. IKT-vahendite koolikeskkonnas kasutamise uuringud (Pruulmann-Vengerfeld *et al* 2012) on näidanud IKT-vahendite kasutamise võimalusi tunnitegevuse interaktiivsemaks muutmisel, aga ka lõimitud aineõppe toetamisel. Rahvusvahelistele uuringutele tuginedes on (nt Chan, Kim 2004, Webb 2006, Young 2003) IKT-vahendite kasutamine keeleõppes suhteliselt hästi toimiv, nii tehnilise toe (nt sõnaraamatud) kui ka interaktiivsete tegevuste soodustamise näol. Eesti koolides läbiviidud uuringute tulemused (Pruulmann-Vengerfeld *et al* 2012) näitavad, et keeleõppes on enam kasutatud tekstipõhiseid ning otsingulisi õppemetoodikaid, mis võimaldavad edukalt põimida keele- ja kultuuriõppes vajalikke individuaalseid ja enam interaktiivsemaid metoodikaid (nt aineõppes erineva keeletasemega õpilastega paralleelselt tegelemine), keeleliste tähenduste uurimisi ning ainealaste teadmiste selgitamisi.

Varasematele uuringutele tuginedes (Masso, Kello 2010), aga ka käesoleva Integratsiooni monitooringu raames õpetajate hulgas läbi viidud fookusgrupi intervjuude põhjal võib öelda, et IKT-vahendid võivad olla toeks ka õpetajatele tundide ettevalmistamisel, aga toetada ka üldise õpetajate võrgustiku toimimist. Näiteks ilmnis läbiviidud fookusgrupi intervjuudes teatud kõrvalejätuse ning passiivsuse väljendus n-ö ”vähe integreerunud” ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajate hulgas. Suhteliselt heaks kogemuseks tundide ettevalmistamisel, aga ka „kultuuriliste tõlkimisoskuste“ arendamisel on olnud õpetajate tugirühmad (Ugur 2010), mille käigus perioodiliselt näost näkku kohtuvad õpetajad on saanud kolleegidega koos tunde ette valmistades tuge. Tegelikult võib tekkida vajadus usaldusväärse kolleegiga ettetulevaid didaktilisi vms küsimusi arutada oluliselt tihedamalt kui näost näkku toimuvad tugirühmad

Õpetajate ettevalmistus ja õppemetoodikate arendus peaks arvestama klassikollektiivi mitmekultuurilisust, olema interaktiivsem ja kasutama IKT-vahendeid.

seda võimaldavad. Ka uuringutele tuginedes (Masso, Kello 2010) võib usaldusväärseks „mentoriks“ saada mitte vaid oma kooli aine- või keeleõpetaja, vaid ka koolitusel kohatud õpetaja teisest koolist. Seetõttu võivad ka siin olla suhteliselt hea potentsiaaliga **veebipõhised lahendused, nt õpetajate foorum**, mis sisaldaks ühest küljest materjale, mis võivad olla toeks konkreetse aine õpetamisel või lõimitud aine ja keele-kultuuri õppes, kuid annaks foorumi vormis ka võimaluse kolleegidega arutada konkreetsete tundide ettevalmistusega seotud probleeme, aga ka haridustemadel üldiselt, ning seeläbi anda võimaluse saada tekkinud küsimustele kiiret tagasisidet. Sarnane foorum võib olla hea potentsiaaliga ka õpilaste jaoks, sisaldades nii konkreetset aineõppes vajaminevat (nt *online*-sõnastikud) kui andes ka võimaluse arutada õpitava ja huvipakkuva aine teemal teistest Eesti piirkondadest pärit noortega. Selliselt oleks veebikeskkonna väljundiks nii õppetöö kui ka virtuaalsete kontaktide toetamine läbi sidususe.

Positiivne on kogemus õpetajate tugirühmadega. Virtuaalsed tugirühmad või foorumid nõuavad vähem ressursse ja neid saab korraldada sagedamini ja paidlikumalt.

Vajalik on semiootilise, „tõlkiva“ paradigma sissetoomine õpetajate ettevalmistusse, selle lõimimine keeleõppega.

Õppemetoodikate ning mitmekeelse ja -kultuurilise õppe vajadus on seotud ka käesolevas uuringus nähtuva suhteliselt tagasihoidliku **valmisolekuga mitmekeelseks ja -kultuuriliseks klassikoosseisuks**. Nii haridusmuutuste kui ka mitmekeelsete ja -kultuuriliste situatsioonide tõlgendusel kasutatakse sageli individuaalseid kultuurilisi tõlgendusi (tulenevalt oma individuaalsetest toimetulekustrateegiatest). Näiteks ilmnes käesoleva Integratsiooni monitooringu tulemustest, et kuigi venekeelsed vastajad olid mitmekultuuriliseks klassikollektiiviks enam valmis, siis olid vastused eestlastega võrreldes sisesemiselt oluliselt enam heterogeensem (vt aruande ptk 1.2.3). Õpetajate ettevalmistus peaks andma ka teadmised **keeleõppega kaasnevast kultuurilisest tähendusest** ning sellega seotud vajalikke „kultuurilise tõlkimise“ oskusi. Üheks võimaluseks kultuurilise aspekti lisamisel nii aine- kui ka keeleõppesse oleks mh **semiootilise suuna** sissetoomine keele- jm aineõpetajate täiendkoolitusse (st lisaks kultuurilise avatuse kujundamisele ka kultuuritausta, **kultuuriõppe** temaatika).

Ühe olulise probleemvaldkonnana ilmnesid käesolevas uuringus mõnevõrra erinevad hariduslikud võimalused ühiskonna eri keelerühmadele ning ilmnes vajadus **hariduslike valikuvõimaluste mitmekesistamise** järele. Ühest küljest on vajadused seotud kõrgharidusega ning seda ettevalmistava gümnaasiumiharidusega. Haridusvõimaluste mitmekesisus on eestlaste jaoks tagatud mh erasektori jm institutsionaalse toe kaudu (nt eraharidust pakkuvad põhikoolid ja gümnaasiumid, aga ka lasteaiad), kuid venekeelse elanikkonna jaoks sageli alternatiivid riiklikult pakutud ühtsetele lahendustele puuduvad. Potentsiaaliks võivad olla lahendused kohalike omavalitsuste tasandil ning koostöö koolide vahel. Ka toimuv gümnaasiumireform, ideega tagada suhteliselt suure paralleelklasside arvu abil eri õppesuundade toimimine, võib pakkuda head väljundit ka senistele vene õppekeele koolidele. Näiteks võib KOV-i ning koolide koostöös loodud **tugev piirkondlik gümnaasium** (nt Tallinnas, Tartus, Narvas), mis pakub ühe õppesuuna **vene/slaavi kultuuri süvaõpet**, olla atraktiivne mitte üksnes venekeelse põhikooli, vaid ka eesti koolide lõpetajatele (vene ja eesti keele oskus ja kultuuri mõistmine kui ressurss on eesti noorte hulgas oluliselt vähenenud). Näiteks näitasid ka käesoleva Integratsiooni monitooringu küsitlustulemused, et keskhariduse omandamine eestikeelses koolis on vene emakeelega vastajate hulgas pea sama populaarne kui keelekümblusklass ning ligi kaks korda populaarsem praegusest 60% lahendusest. Selline lahendus oleks sümboliliselt olulise tähendusega nii eesti kui ka vene noorte jaoks, andes sõnumi vene keele ja kultuuri väärtustamise teemal. Samas võib tugev piirkondlik gümnaasium olla heaks ettevalmistuseks Eesti ülikoolidesse sisseastujatele. Kohalikul tasandil, näiteks Tartus, on ka juba tehtud samme tugeva piirkondliku gümnaasiumi väljaarendamise suunas.

Hariduslike valikuvõimaluste mitmekesisust annaks parema perspektiivi hästi lõimunud venelastele ja teistele rahvustele.

Teisalt on käesolevale uuringule tuginedes olnud hariduslike valikuvõimaluste mitmekesisuse **ootused seotud alusharidusega**. Ühest küljest on vajadused seotud asjaoluga, et **eesti keeles ja eestikeelset õpet oodatakse oluliselt varem, kui on seda riiklikult planeeritud gümnaasiumiaste**. Seega võib öelda, et riiklikud meetmed ning individuaalsed ootused/vajadused on pöördvõrdelises seoses ning on aeg pöörata „tagurpidine“ eestikeelsele gümnaasiumiõppele ülemineku reform ümber selliselt, et ka hariduslikud valikuvõimalused keele- ja kultuuriõppe seisukohalt oleksid tagatud ka varasematel haridusastmetel. See eeldab aga lisaks struktuursete vajadustega arvestamisele (nt väheneva sündivuse tõttu venekeelses lasteaias eesti- või kakskeelsete rühmade avamine) ka keeleliste ja kultuuriliste eripäradega arvestamist.

Üheks lahenduseks võib olla kakskeelsete rühmade avamine eesti lasteaiade juurde, mis aitaks kaasa ka venekeelsete vanemate jaoks haridusvõimaluste mitmekesisuse tagamisele (nt võimalus saada elukohalähedane lasteaiakoht, kus arvestatakse lapse keeleliste ja kultuuriliste eripäradega). Näiteks andsid ka käesoleva uuringu tulemused tunnistust kasvavast soovist keeleliselt lõimitud koolieelsete lasteasutuste järele (vt aruande peatükk 1.2.1). See aga eeldab **olulist rõhuasetuse muutust olemasolevas koolituses**, et (abi)õpetajatel oleksid olemas oskused mõista keelelikult kultuurilise arengu eripärasid, lisaks avatusele ja valmisolekule töötada hariduslike erivajadustega lastega. Viimane puudutab nii õpetajaid kui ka abiõpetajaid, kuna abiõpetaja ülesanne võib keeleliselt-kultuuriliselt mitmekesisuses rühmas (aga ka klassiruumis) oluliselt erineda praegusest pigem tehnilisest toetusest, eeldades põhjalikku pedagoogilist ettevalmistust ning tasustamisskeemide ülevaatamist.

Viimane laiem probleemidering seostub **mobiilsuse ning hariduslike valikuvõimaluste** seostega. Käesoleva Integratsiooni monitooringu raames läbi viidud uuringu tulemused näitavad, et kuigi Eestist lahkumise soovi korral on tegemist pigem vanuse-spetsiifilise probleemiga, varieeruvad mobiilsuse soovid mõnevõrra enam venekeelse elanikkonna hulgas, st ilmneb nii kindlasti lahkuda soovijaid kui ka Eestisse jääda eelistajaid (vt aruande ptk 1.3). Ka varasemad, vene õppekeele koolide vilistlaste hulgas läbi viidud uuringud näitavad (Masso, Jakobson 2012), et Eestist lahkumise argumentatsioonidega viidatakse ühest küljest Eestiga seotunde puudumisele, teisalt tunnetatakse teatud edukuse survet. Üheks võimaluseks, aga ka seniseks ohuks Eestiga seotunde kujundamisel võib olla ühiskonnaõpetuse temaatika üldhariduskoolides.

Riigikeskse ühiskonnaõpetuse asemel kodanikukasvatuse, mis on lõimitud sisulise väärtuskasvatusega. Praeguses lõimumiskavas sisalduvad vastavad eesmärgid tuleks ka läbi konkreetsete tegevuste realiseerida.

Eestikeelne ühiskonnaõpetus, mis keskendub pigem terminite ja teemade eesti keeles päheõppimisele, võib luua formaalsust ning tekitada õpilastes protesti ja umbusku. **Formaalse nn riigiõpetuse asemel tuleks õppevahendite, õpetajate väljaõppe ning metoodikate abil rõhuasetust muuta pigem kodanikukasvatuse suunas**. Viimane oleks õppekavas seotud **väärtuskasvatusega** ning peaks keskenduma ühest küljest kodanikupraktikatele (nt millised reaalsed kohustused, aga ka võimalused kaasnevad kodanikuks olemisega), teisalt tõlgendusoskuste arendamisele seoses kodanikuks olemise tähendustega. Viimane eeldab õppemetoodikate mitmekesisust (interaktiivsed meetodid, nt rühmatöö, diskussioonid), aga ka **kodanikukasvatusele omast kultuurilist tõlkimist vajavate teemade arutamise võimalust oma emakeeles**. **Senine ühiskonnaõpetuse samastamine keeleõppega ei pruugi kodanikukasvatuse seisukohalt olla efektiivne**. Ehk teisisõnu, oleks vaja enam konkreetseid tegevusi teemadel, mis praegu juba sisalduvad lõimumiskavas:

Sotsiaalne ootus on keeleliselt lõimitud lasteaiad. Selleks peaks aga alushariduse pedagoogide ja abiõpetajate ettevalmistus põhimõtteliselt muutuma.

„Samuti edendatakse koolides ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse käsitlusi senisest enam mitmekultuurilisust ning riigiidentiteedi kujunemist toetavaks.“ (Lõimumiskava, lk 18)

Lisaks nimetatud üldistele probleemidele ning väljapakutud soovitudele esitame järgnevalt ka loetelu mõningatest **siht- ja sidusrühmade lõikes** spetsiifilistest aspektidest haridusvaldkonnas. Kuigi teatud hariduslikud eelistused ja valikud on siht- ja sidusrühmade lõikes spetsiifilised, on grupid teiste aspektide osas suhteliselt sarnased. Nii näiteks on erinevad sihtrühmad suhteliselt sarnased kõrghariduse eelistamise, venekeelsetele noortele hariduse kättesaadavuse hinnangute, keelekümbelklasside ning mitmekeelse ja -kultuurilise klassiruumi eelistuste puhul. Kuigi mõningased erinevused ilmnesid Eestist lahkumise osas (vt aruande ptk 1.3.2), on seosed selgitatavad vanuse kaudu (C-klastris ehk „eestikeelsete aktiivsete kriitiliste“ hulgas on veidi enam Eestist püsivalt lahkuda soovijaid, kuid klastrisse kuulubki enam mobiilsusele avatud 15–34-aastaseid). Järgnevalt on esitatud mõned siht- ja sidusrühmi eristavad aspektid ning sellest tulenevad soovitud.

Edukalt lõimunud (A-klaster). Nimetatud rühm on võrreldes teistega mõnevõrra enam avatud kooli õppekeele osas, st põhi- ja kõrgharidust soovitakse omandada eesti keeles. Teisalt peab „edukalt lõimunu“ enda või oma laste jaoks veidi sagedamini võimalikuks ka osalise või täielikult ingliskeelse õppega gümnaasiumi. Seega on sellele rühmale oluline pigem hariduse kõrge kvaliteet, mitte niivõrd hariduse keel. Sellele rühmale võib heaks toeks olla vene ning eri keelte süvaõppega piirkondlik kool (nt Tallinnas, Tartus), mis annaks ka head võimalused ja motivatsiooni hariduse jätkamiseks Eestis.

Hästi lõimunute ja venekeelsete Eesti patriootide siht-rühmadele on väga oluline Eestis saadava hariduse kvaliteet.

Venekeelne Eesti patrioot (B-klaster). Kuna sellesse kõrge kodanikuidentiteediga klastrisse kuuluvad mitte noored ise, vaid eeskätt nende vanemad ja vanavanemad, oleks oluline kaasata neid kooliellu, sh kodanikuõpetusse nii hoolekogude kui ka erinevate koostöövõimaluste kaudu.

Eestikeelne kriitiline (C-klaster).

Hariduslike eelistuste poolest on antud rühm eelnevatega suhteliselt sarnane, eelistades haridust (nii gümnaasiumi- kui ka kõrgharidust) omandada eesti keeles. Eestikeelse gümnaasiumi teistega võrreldes kõige tugevam pooldamine võib olla seotud suhteliselt hea keelelise ettevalmistusega. Ohumärgiks antud rühmas on aga nõrk kodanikuidentiteet ja suhteliselt sage Eestist lahkumise soov. Tugevamat kodanikuidentiteeti, aga ka vastutust ja soovi oma elutingimuste parandamiseks Eestist lahkumata, võivad toetada lisaks keeleõppele ka **kodanikukasvatuse** tihedam põimimine ühiskonnaõpetuse tundidega ja üldisema väärtuskasvatusega, mille meetodid ja stiil peaks **kindlasti vältima normatiivsust ja formaalsust**, ning pakkuma dialoogi ja eneseväljenduse võimalusi. Eelkõige peaks keskenduma noortele aktiivseks kodanikuks olemise oskuste arendamisele, mille kaudu toetada nende omaalgatuslikke tegevusi ning initsiatiive.

Eestikeelsete kriitiliste sihtrühma võib aidata sidustada formaalsust ja normatiivsust vältiv kodanikukasvatus läbi ühiskonnaõpetuse ja teiste, väärtuskasvatusega lõimitud õppeainete.

Vähelõimunud (D-klaster). Erinevalt eelnevatest klastritest iseloomustavad seda rühma mõnevõrra väiksemad võimalused hariduslikeks valikuteks. Viimast näiteks väljendab selle rühma hulgas veidi sagedamini esinev hinnang, et nad ise ei pruugi gümnaasiumihariduse omandamiseni üldse jõuda. Eelistatud on emakeelne haridus (seda eelkõige põhi- ja kõrghariduse vormis). Sellised tulemused kõnelevad ühest küljest vajadusest tugevama eesti keele õppe ning Eestis noortele pakutavate haridusvõimaluste parema tutvustamise järele põhikoolis, aga ka kaks- või venekeelsete kutse- ja täiendkoolituse võimaluste mitmekesistamise järele. Selle rühma keskealise ja vanema osa koolitusvõimaluste avardamisel ei peaks piirduma ainult kitsalt tööturukoolitusega, vaid tuleks mõelda ka eesti keele, Eesti kultuuri, ajaloo ja looduse tundmaõppimisele, pidades silmas seda rühma kui koolinoorte vanemate ja vanavanemate põlvkonda,

kes võivad oma vähese kontakti tõttu eestlastega, usalduslikkuse puudumise, piiratud hariduslike hoia- kute ja Venemaale suunatud meediaeelustustega luua negatiivset kodust vastukaalu kooli kodaniku- ja väärtuskasvatusele.

Lõimumata (E-klaster). Sarnaselt eelmisega ehk vähelõimunuga on ka antud rühma hariduslikud võimalused võrreldes teistega mõnevõrra piiratumad, kuna endi hinnangul ei pruugita üldse gümnaasiumihariduseni jõudagi. Üldise tendentsiga sarnaselt väljendatakse soovi kõrghariduse omandamiseks, kuid nagu eelneva rühmaga eelkõige emakeeles. Sellised tulemused näitavad jällegi sarnaselt eelneva klastriga vajadust venekeelse (ja/või kakskeelsete) kutse- ja (rakendusliku) kõrghariduse omandamise võimaluste järele. Ohuks antud rühmas on kümnendiku soov Eestist päriselt ära minna. Emakeelse põhihariduse (keeleõppe võimaluste täiendamise) ning ametialaste teadmiste ja oskuste omandamine võib tööalaseid väljavaateid ka elukohamaal toetada.

Uusimmigrandid on valmis panema oma lapsed eestikeelsesse lasteaeda ja kooli. Seega on igal juhul vajalik alustada alushariduse pedagoogide ja abiõpetajate koolitamist multikultuurilistes rühmades toimimiseks, millele on viidatud juba eespool. Ka põhikoolides, gümnaasiumites ning ülikoolides tuleks pakkuda sihtrühmale rohkem toetust ning sidusrühmadele koolitust kultuuriliste erinevuste, väärtuste ning suhtlemiseripärade osas.

MISA korraldatavate kohanemiskursustega uusimmigrantidele on sihtrühma esindajad ise rahul ja seda tegevust peaks kindlasti laiendama. Kursuste keskmes peaks olema kultuuriliste erinevuste, väärtuste, suhtlemiseripärade õpe, erinevate infootsingute treening, ametite ja ametnikega suhtlemise treening jne.

9.3.3. TÖÖTURU VALDKOND

Mitte-eestlased kui tööturu sihtrühm ei ole homogeenne tööturu riskirühm, kellele sobivad ühised lahendused. Tegemist on väga mitmepalgelise sihtrühmaga, kellel on **erinevad vajadused ja probleemid seoses tööturuga**. Seetõttu ei saa olla ka universaalselt kõigile sobivaid lahendusi, vaid tuleb leida teenuste ja meetmete kombinatsioone, mis vastaksid sihtrühma vajadustele kõige paremini.

Tööturul on kaks peamist probleemideringi: esiteks **noorte ja haritud** vene emakeelega inimeste eesti eakaaslastega võrreldes väiksemad võimalused pääseda juhi ja tippspetsialisti ametikohtadele (vt ka Lindemann & Võõrmann 2010, Lindemann 2011). Teine probleemidering seondub **pikaajaliste töötutega**, kes on peamiselt sinikraed, tööstussektorist, ning nende tööturuprobleemidega (töökohtade puudus Ida-Virumaal, tööle saamine). Majanduskriisi ajal olid just mitte-eestlased need, keda töötus, aga ka muud muutused tööturul puudutasid võrreldes eestlastega ebaoproportsionaalselt rohkem (sh nt tööaja vähendamine, sundpuhkus jms).

**Tööturu peamised probleemid on :
karjäärivõimalused
noortele ja haritutele
ning pikaajalised sini-
kraedest töötud.**

Üks probleem, mis on kõikide sihtrühmade puhul läbiv, on keeleoskuse küsimus ning seda erinevatel tasemetel (algtaseme keeleoskus, kõrgtasemel keeleoskuse omandamine jne) (vt ka ptk 9.2.4.). Kombinatsioonis teiste tööturu probleemidega tekib vajadus teenuste ja meetmete kombineerimise järele – üksnes keeleõppest tööturu probleemide lahendamiseks reeglina ei piisa. Seoses madala keeleoskusega on läbivalt probleemiks ka puudulik info tööturu võimaluste kohta (sh tööturuteenused, õigused töösuhtes, aga ka info sellest, millist tööjõudu on tööturul tarvis, info hariduse omandamise kohta).

Peatükis 3 toodud analüüsi põhjal on võimalik eristada järgnevaid sihtrühmi:

a) noored, 15–29aastased (22% kogu muu emakeelega inimeste seas). Noorte puhul on olulised teadmiste ja oskuste rakendamise võimalused tööturul, seetõttu on noortele vajalik kvaliteetne ja kättesaadav karjäärinõustamine (sh vene keeles). Samuti on oluline küsimus eesti keele omandamine juba koolis või paralleelselt kõrghariduse omandamisega, et saadud haridus ei jääks tööturul keeleoskuse tõttu rakendamata. Noorte, just muu emakeelega noorte lahkumissoov on suurem kui eestikeelsetel vastajatel – muu emakeelega noortest tahaks 9% päriselt Eestist lahkuda (eesti emakeelega noorte seast vaid 4%). Välismaalt töö leidmise optimism on teiste vanusegruppidega võrreldes kõrge. Peamiselt on noorte lahkumissoov seotud paremate võimalustega välisriigis, aga ka sooviga avardada silmaringi, omandada uusi kogemusi. **Samuti on muu emakeelega noorte juurdepääs koolitusvõimalustele eesti emakeelega noortega võrreldes kehvem, mis võib lahkumissoovi veelgi võimendada;**

Probleemiks on ligipääs täiend- ja ümberõppele kombineerituna keeleoskuse arendamisega.

b) muu emakeelega mehed. Seda sihtrühma on majanduskriisi mõjutanud kõige enam – majanduskriisi tipus ulatus töötuse määr 35%-ni. Samas on nende töötuse määr ka kiiresti langenud. Sama trendi jätkudes võib tekkida oht, et töötus jääb ebaproportsionaalselt kõrgemaks muu emakeelega naiste seas, kelle töötuse määra muutused on toimunud aeglasemalt ning järske muutusi toimunud ei ole (sh töötuse languses). Vajalik

on erinevate tööturumeetmete kombineerimine, sh nõustamine karjäärivalikute osas. Selle sihtrühma puhul on küsimuseks avatus erinevatele alternatiivsetele tööturuvõimalustele ning kinnistunud stereotüübid karjäärivalikute osas;

c) vanemas keskeas (40+) töötud (51% muu emakeelega töötutest). Tihti on probleemiks **ligipääs täiend- või ümberõppele, mis on kombineeritud keeleoskuse arendamisega.** Samuti on vajalik nõustamine karjäärivõimaluste osas, aga ka psühholoogiline nõustamine (õppega, uute erialade valikuga seotud barjääridest ülesaamine), kättesaadav informatsioon tööturu vajadustest, õppimisvõimalustest. **Vajalik on usaldusväärsete konsultantide olemasolu, kes teavad sihtrühma eripärasid,** nende probleeme – konsultantide täiendkoolitus spetsiifiliste lõimgruppide kohta ja algteadmised psühholoogiast ning nõustamisest;

d) kooli katkestanud täiskasvanud (kuni põhiharidusega 16% muu emakeelega inimestest). Probleemiks on kombinatsioon vähesest haridusest, keeleoskusest. Oluline on leida **paindlikke võimalusi hariduse omandamiseks töö kõrvalt, kombineerituna keeleõppe võimalustega.**

Lõimumiskava sotsiaalse ja majandusliku lõimumise valdkond on koostatud majanduskasvu perioodil, mil paljud tööturu probleemid ei olnud veel nähtaval. Seetõttu vajab ka lõimumiskava ajakohastamist ja ka rahvuslikku ning regionaalselt diferentseeritud lähenemist. Praegu keskendub lõimumiskava keeleoskuse küsimustele, vähem ka täiendkoolitusele. Kuid oluline on pöörata tähelepanu ka erinevate meetmete kombineerimisele, arvestades sihtrühma vajadusi, ning selliste kombinatsioonide rakendamise edukusele. Samuti peaks arvestama lõimumise aspekti uusi planeeritavaid meetmeid (nt seoses uue struktuurivahendite perioodiga), näiteks karjäärinõustamine, tööturumeetmed, orienteerumine infoühiskonnas (see ei tähenda eraldi meetmete planeerimist just muu emakeelega sihtrühmale, küll aga meetmete planeerimisel ja rakendamisel lõimumise aspekti arvestamist).

Edukalt lõimunud (A-klaster). Aktiivselt tööhõives ja kõrgema staatusega rühm. A-klastrisse kuulujatest võib aga osa vajada kõrgtasemel eesti keele õppe erinevaid võimalusi, konkureerimaks tööturu kõrgematele kohtadele. (Lindemann 2011). Muus osas tööturu olukord eestikeelse elanikkonnaga võrreldes ei erine (sh töötus, koolitustel osalemine).

Venekeelne Eesti patrioot (B-klaster). Vähesese eesti keele oskuse tõttu on oluline juurdepääs koolitustele. Selles rühmas ei ole rõhk niivõrd keele algkoolitusel, kuivõrd pigem praktilisel keeleõppel seoses tööturuga. Gruppi iseloomustab ka vanem keskiga, pensioniiga, mistõttu on vajalik pöörata tähelepanu teadmiste ja oskuste devalveerumise probleemile – s.o omandatud teadmiste ja oskuste rakendamise võimalused tänapäeva tööturul. Vajalik on ka ligipääs täiend- ja ümberõppele, mis on madalam kui eesti emakeelega vastajatel, kuid siiski muu emakeelega vastajate keskmisest kõrgem. Töötuse määr on pigem sarnane üldisele muu emakeelega grupile, aga kõrgem kui eestlastel.

Eestikeelne kriitiline (C-klaster). Selles rühmas on töötus kõrgem kui eesti emakeelega vastajate seas, mistõttu on tööturuteenuste pakkumisel oluline roll. Samas on ka Eestist jäädavalt lahkuda soovijate osakaal kõige suurem just selles grupis, seda nii paremate võimaluste nimel välismaal (sh palgad) kui ka sooviga ennast täiendada. Samas osalemine tööalases täiendõppes on sama kõrge kui edukalt lõimunute grupis, sh võrreldav eesti emakeelega vastajatega. Olulised on eneseteostusvõimalused ning ligipääs tööturule (aktiivsed tööturumeetmed, arvestades sihtrühma probleeme). Siin ei ole peamiseks küsimuseks keeleprobleem, vaid muud asjaolud (sh sinikraede tööturuvõimalused, ümberõppe vajadused).

Vähelõimunud (D-klaster). Töötus selles grupis on teiste rühmadega võrreldes kõrgem. Selle grupi moodustavad suures osas ning valdavalt Ida-Virumaalt pärit oskustöölised, mistõttu on selles rühmas tekitanud probleeme suured tööstusettevõtete koondamised viimastel aastatel. Vajalik on süsteemne lähenemine, võttes arvesse nii töötute probleeme kui ka regionaalseid iseärasusi – Ida-Virumaa arengustrateegiat (kollektiivsed lahendused, sh tööandjate ja ametiühingute kaasamine). Võrreldes teistega on ka ligipääs koolitustele madalam, mistõttu on vajalik tähelepanu pöörata täiend- ja ümberõppe võimalustele. Ida-Virumaal pakub tööturul konkrentsi Venemaa (ehitajad jm), seega võivad aktiivsemad töövõtjad siirduda hoopis Venemaale ning piirkonda jäävad vähem initsiatiivikad töövõtjad ja tööturul mitteaktiivsed ning pikaajalised töötud.

Lõimumata (E-klaster). Nooremal osal on D-klasteriga sarnased probleemid ja lahendused. Töötus on siin rühmas kõige suurem ning ligipääs koolitustele kõige madalam (seotud ka sellega, et suur osa pensionäre).

Uusimmigrandid. Probleemid töö leidmisega on tihedalt läbi põimunud puuduliku keeleoskusega ja omakorda toetava tutvus- ja sõpruskonna puudumisega. Töö omamise väärtust ei hinnata isegi mitte niivõrd puhtalt materiaalsete kasude või ellujäämise aspektist, kuivõrd "inimesena" tundmise olulisusega ühiskonnas. Siin oleks esialgu abi ka lihtsamatest töödest, mis isegi ei vasta inimese eelnevalt omandatud haridusele, kuid mis võiks olla abiks ühiskonda sulandumisel ja keeleõppel ning seeläbi ka enesetunde ja enesekindluse kasvatamisel uues keskkonnas. Eesti keele oskamatus hakkab mõjutama töötusimist kohe algusest – võimetus riigikeeles infot hankida, vastu võtta ja sellest aru saada. Samuti mõjutab see koolitustest, ümberõppest osa võtmist, kuna paljud kursused on eestikeelsed. Seega kehtivad ka uusimmigrantide puhul ülalkirjeldatud D-klasteriga sarnased lahendused – tähelepanu pööramine keeleoskuste arendamisega lõimitud täiend- ja ümberõppe võimalustele.

Töö leidmisel on suureks probleemiks ka puudulik informeeritus ja infopuudus. Infopuudus on seotud info halvema kättesaadavusega nii riigi, KOV kui ka erinevate projektidega seotud allikatest – muukeelse (vene, inglise) info puudumine või selle puudulikkus. Inglise keeles võiks olla lühendatud versioonid asutuste internetikodulehekülgedel, vajalikud on infovoldikud (vajalikud kontaktid ja viited,

kuhu erinevate probleemide või küsimuste puhul pöörduda). Inimestega suhtlemise puhul on oluline ka empaatia ja respekt suhtlevate ametnike poolt.

Kuigi eelistatud infokanal on Internet, teatakse elektroonilistest teenustest väga vähe. Uusimmigrandid ootavad e-kanalitest rohkem infot töö ja ettevõtluse võimaluste-tingimuste ning koolitusvõimaluste kohta

ning taotluste/dokumentide elektroonilise esitamise ja menetlemise võimaluste kohta. Sageli võivad võimalused ka olemas olla, aga nende kasutust piirab eesti keele oskamatus (st puuduvad ingliskeelsed kasutusjuhendid, tõlked jms).

9.3.4. KEELEÕPPE, KEELEKESKKONNA ARENDAMISE JA KEELELISE KAASAMISE VALDKOND

Vaja on sihtrühmadele kohandatud keeleõpet personaalsest kõrgtaseme keelekorrektsioonist kuni piiratud õpi- ja praktiseerimisvõimalustega inimeste keeleoskuse arendamise kontseptsioonini.

Eestikeelse suhtluse võimalused on tugevasti seotud struktuursete teguritega (tööturg, haridussfäär, geograafiline segregatsioon), avaliku sfääri kontaktid on pealiskaudsed ega arenda keeleoskust. Vajadus on uute ja paindlikumate, **eri sihtrühmadele kohandatud õppeviiside ja materjalide** järele. Kõrgtaseme keeleoskus on vajalik, saavutamaks eestlastega sarnaseid võimalusi juhi, tippspetsialisti positsioonidele pääsemiseks. Praegu näitavad tööjõu-uuringute analüüsid, et vene jm emakeelega noorte esindatus tööjõuturu kõrgemates ametites (juhid, tippspetsialistid) on eestlastega võrreldes väiksem ka kodakondsuse ja eesti keele oskuse olemasolul ning see erisus väheneb üksnes väga hea suulise ja kirjaliku keeleoskuse puhul (Lindemann 2011). Seega, tööturu kõrgematele positsioonidele pürgijad vajavad **kõrgtaseme keeleoskuse arendamise** (keelekorrektsiooni) võimalusi ning vastavaid tugistruktuure, sisuliselt mentorisüsteemi. Selleks on vaja **ette valmistada õpetajaid**, vastavaid vabahariduslikke süsteeme (nt keeleteadlikud, mentorisüsteemid töökohtadel vms), neid riigi poolt initsieerida ning toetada kindla suunitlusega, et turul oleks vajadustele vastav pakkumine. Teisalt on vaja välja arendada **eesti keele õpetamise kontseptsioon piiratud õpi- ja praktiseerimisvõimega inimestele**.

Seoses gümnaasiumireformiga on muutunud ka õpetajate koolitusvajadused. **Õpetajate keeleoskuse arendamine võiks toimuda lõimitult kommunikatiivsete, rühmade ja protsessijuhtimise oskuste arendamisega, mis aitaks paremini toime tulla erineva eesti keele oskuse tasemega õpilaste õppetöö korraldamisega klassis**. Õpetajate koolitus on lõimumiskavas olemas, kuid seda tuleks konkretiseerida. Kuigi nooremate vanuserühmade eesti keele oskus on parem, ei parane koos põlvkondade vahetumisega automaatselt ka eesti keele oskus. Haridussüsteemi inerts on suhteliselt suur ning struktuursed tegurid (hariduslik ja tööturuline ja geograafiline eraldatus) ei taga keele praktiseerimiseks vajalikku n-ö keskkondlikku survet. Sestap on noored jätkuvalt keelelise lõimumise tegevuste sihtrühmaks. Nende puhul on hea võimalus kasutada formaalharidussüsteemi. Seda on täpsemalt kirjeldatud alapeatükis 9.2.2.

Edukalt lõimunud (A-klaster). See rühm võiks toimida eeskätt sidusrühmana, kes saab olla mitte üksnes positiivseks näiteks, vaid ka õpetajaks-mentoriks teistele rühmadele, eelkõige B-klasterile. Keeleõppes ja mainekujunduses on kasutatud eeskätt vahendatud kogemust (nn edulugusid), vähem vahetatut praktilist nõuandmist, nt keele õppimise võtete kohta. See sihtrühm võib ise vajada kõrgtasemel keelekorrektsiooni (vt ülal).

Venekeelne Eesti patrioot (B-klaster). Arendamist vajab just aktiivne keeleoskus, st võimalused keele praktiseerimiseks läbi täiendkoolituse, huvihariduse, vabavahenduste kaudu toimivate tegevuste. Kuna märkimisväärne osa sihtrühmast elab Ida-Virumaal, siis võiks siin olla abi IKT-vahenditest keeleõppe edendamisel ning regiooniülestest projektidest.

Eestikeelne kriitiline (C-klaster). See rühm on keelelises mõttes hästi kohanenud, pigem võib nappida motivatsiooni eesti keelt rääkida ning suhelda eesti eakaaslastega näiteks inglise keeles.

Vähelõimunud (D-klaster). Selle rühma lõimumises on eesti keele oskus oluliseks barjääriks. Üle 20 aasta toimunud keeleõppesüsteem pole nende puhul märgatavat tulemust andnud ja praeguseks on

olukord teatud mõttes fikseerunud, **st sotsiaalsed praktikad võimendavad ja taastoodavad iseennast**. „Nõiaringi murdmiseks” on vaja suuremat välist muutust. See rühm vajab spetsiifilisemalt kohandatud keeleõpet. Arvestades, et märkimisväärne osa rühmast on töötud või hõivatud tööstuses (kus palju suhtlemist ei ole või töökollektiiv on venekeelne), siis **töökoha kaudu keeleoskus ei arene**. Suurem osa rühmast pole ka enam hõlmatud formaalharidussüsteemi kaudu. Tõenäoliselt kohaneb suur osa sihtrühmast väga raskelt ka testipõhise kontrollsüsteemiga. Selle rühma minimaalseks keeleliseks lõimumiseks on optimaalne arendada välja spetsiaalne eesti keele õpetamise metoodika ja vastav **tugisüsteem piiratud õpi- ja praktiseerimisvõimega inimestele**, kus on suur roll ka **sotsiaalsete/kommunikatiivsete oskuste arendamisel, psühholoogilisel toetusel ja julgustamisel**. Head tulemust võib anda ka **kakskeelne õpe näiteks kodakondsuse eksamik**s ettevalmistusel, et inimesed asja esmalt **sisuliselt mõistaksid, mitte ei õpiks sõnu ja fraase mehaaniliselt pähe**.

Sihtrühma kuuluvate **noorte keelelise kompetentsi arendamiseks on efektiivselt viis pikemat aega eestikeelses keskkonnas viibimine**, näiteks õpilasvahetuse, suviste praktikate, keelelaagrite vahendusel. Kuna sihtrühm on väga piiratud majanduslike võimalustega, võivad need võimalused jääda peredele kättesaamatuteks ja siin on vajadus ka jätkata ning laiendada olemasolevaid rahastusmeetmeid nende keeleõppe toetamiseks. Rühma taastootmist pidurdaks (keelelisi barjääre vähendaks) alus-, põhi- ja kutsehariduse keeleõppe kvaliteedi tõstmine Ida-Virumaal ja Tallinnas.

Lõimumata (E-klaster). Sellest rühmast oleks vaja „välja õngitseda” eeskätt noored, samade vahendite ja tegevuste abil, mida on kirjeldatud rühma D puhul.

Uusimmigrantide keeleõppe peamised probleemid on:

- adekvaatse info puudumine keelekursuste/õppe kohta. Siin oleks oluline tagada info kättesaadavus läbi erinevate uusimmigrantidega tegelevate institutsioonide (otsesuhtlus, infovoldikud, Internet). Internetis peab info olema ajakohane ja sihtrühmale kohandatud, mitte praegu sagedasti praktiseeritavad inglise keelde tõlgitud katkendid eestikeelsest täisversioonist;
- eesti keelt on võimalik õppida enamasti vene keele baasil, riigi poolt finantseeritud eesti keele kursusi inglise keele põhjal leidub harva. Vajadus inglise keele baasil toimuva eesti keele õppe järele erinevatel tasemetel on realselt olemas. Keeletaseme tõstmiseks, edasi õppimiseks on praegu vajalik uusimmigrantipoolne omafinantseering, mis on juhul, kui töökohta ei ole, oluline takistus. Siin peaks välja töötama krediidskeemid. Oluline on ka tippspetsialistide keeleõppe, kuna vastasel juhul võib paljudes Eesti organisatsioonides muutuda töökeeleks inglise keel, ka juhtudel, kui meeskonnas on nt neli eestlast ja üks uusimmigrant.

Geograafilisest seisukohast on prioriteetsed Ida-Virumaa ja Tallinn, kuid nende piirkondade vajadused on erinevad. Eeskätt Tallinnas (hiljem teistes linnades) on vajadus välja arendada kõrgtasemel keelekorrektsiooni/mentorlust pakkuv süsteem ning koolitada õpetajaid/mentoreid. Ida-Virumaa jaoks on eeskätt vajalik välja arendada eesti keele õpetamise kontseptsioon piiratud õpi- ja praktiseerimisvõimega inimestele. Nii Tallinnas kui ka Ida-Virumaal on vajadus initsieerida ning toetada vastavaid vabahariduslike süsteeme (nt keeleklubid, rahvastevahelised kontaktid huvihariduse, kodanikuühenduste tasandil).

9.4 Osaluse ja identiteedi aspekt lõimumisel

Lõimumiskava seab osaluse ja identiteedi ühtaegu nii protsessi eesmärgiks kui ka eelduseks. Eesmärgiks on seatud: „... tugevdada ühtse Eesti riigi identiteeti, arendada Eesti püsielanike jaoks riigi ühistähendust, mis põhineb Eesti kui demokraatliku õigusriigi põhiseaduslikel väärtustel, Eesti kodanikuks olemise väärtustamisel ning igapäevase panuse tunnustamisel ühiskonna arendamisse, aktsepteerides samal ajal kultuuride erinevust” (Lõimumiskava lk 3). Aktiivne kodanikuosalus on selle protsessi

eelduseks: “Edukas lõimumine eeldab, et igal Eesti püsielanikul on võimalus aktiivselt osaleda demokraatliku ühiskonna arendamises ühiskonnaelu kõikidel tasemetel, mis muuhulgas eeldab suurenenud kodanikuaktiivsust” (Lõimumiskava, lk 3). Osaluse ja identiteedi vaatekohast lähtuvalt on analüüsitud ning ettepanekuid tehtud kodakondsuse, poliitilise käitumise, kodanikuühenduste, etnokultuurilise kuuluvustunde ning praktikate valdkondades, tuues välja takistavad ja soodustavad asjaolud kogu ühiskondliku struktuuri, riigipoolse avaliku kommunikatsiooni, samuti ka konkreetsete siht- ja sidusrühmade ning geograafiliste piirkondade tasandil.

9.4.1. KODAKONDSUS, KODANIKUKASVATUS JA INSTITUTIONALISEERITUD/TRADITSIOONILINE POLIITILINE OSALUS

Aastaid on Eesti lõimumispoliitika ja ka Eesti ühiskonna üldise demokraatliku arengu hindamisel olnud põhiprobleemiks kodakondsuseta isikute suur arv. Täna on kodakondsuseta isikute erikaal rahvastikus langenud 7%-le. Rahvastikuregistri andmetel jaotub Eesti elanikkond kodakondsuse alusel järgmiselt: 84% on Eesti kodanikud (teistest rahvustest elanikkonnast 53%), 7% on Venemaa kodanikud (teistest rahvustest elanikkonnast 20%), 2–3% muude riikide kodanikud (teistest rahvustest elanikkonnast 7%) ja 7% on määratlemata kodakondsusega ehk nn halli passi omanikud (teistest rahvustest elanikkonnast 20%). Saavutatud tulemus on soovitud võib-olla tagasihoidlikum, kuid vaadates 20 aastat tagasi valitsenud olukorrale, on **murrang Eesti kodakondsuse valdavaks muutmisel saavutatud.**

Märkimisväärne osa Eestis sündinud noortest ei ole Eesti kodakondsusega. Vajalik on keelekeskne lõimumisparadigma asendada kodanikukasvatuse keskse paradigmana. Eesti Vabariigi haridussüsteem peaks tagama, et kõigil Eesti noortel oleks põhikooli lõpuks soov ja võimalus astuda ellu Eesti kodanikuna.

Naturaliseerumisprotsess on viimastel aastatel aeglustunud ja täieneb peamiselt koolist tulevate noorte arvelt. Kõige enam ärevust tekitavaks probleemiks kodakondsusküsimuses võib pidada seda, et ligikaudu viiendik (19%) 15–19aastastest teistest rahvustest noortest, kes on ju sündinud, kasvanud ja hariduse saanud Eesti Vabariigis, ei ole valinud endale Eesti Vabariigi kodakondsust, kusjuures 12% on eelistanud Venemaa kodakondsust. Vanematest earühmadest sagedamini nimetavad noored oma valiku põhjusena soovimatust olla Eesti kodanik selle madala maine tõttu või protestist Eesti riigi poliitika vastu. Selline olukord nõuab venekeelses põhikoolis ja gümnaasiumis toimuva sotsialiseerumisprotsessi, sh kodanikukasvatuse kvalitatiivset uuringut ja selle sisulist muutust keelekesksest väärtuskeskseks. Esmaseks väljakutseks on põhikoolis ja gümnaasiumis toimuva **kodaniku- ja väärtuskasvatuse selge eesmärgistamine: Eesti Vabariigi haridussüsteem peaks tagama, et kõigil Eesti noortel rahvusest ja päritolust sõltumata oleks põhikooli lõpuks soov ja võimalus astuda ellu või jätkata õpinguid Eesti kodanikuna** ning

riik peaks selle sõnumi ka selgesti välja ütleva ning õppekeskkonna, õppevahendite ja õpetajakoolituse arendamist ka ressursidega toetama.

Noorte kodakondsusvaliku probleemide kõrval on endiselt säilinud, ehkki oma kesket kohta kaotamas nende keskealise ja vanema põlvkonna esindajate probleemid, kelle kodakondsus on määratlemata või kes on Venemaa kodakondsust eelistanud kodakondsuseksami sooritamise kõrge barjääri tõttu. Kas seda barjääri loovad eeskätt eelarvamused ja psühholoogilised tõrked, või põhjustab seda kasutatava metoodika sobimatus madalama õppimisvõimega inimeste jaoks, vajab edasist selgitamist. Täpsemalt on selle n-ö traditsioonilise kodakondsuspoliitika sihtrühma probleemidele lahendusi pakutud keele ja hariduse valdkonna soovitusel.

Vanuse ja hariduse lõikes on eestlastest ja teistest rahvustest Eesti Vabariigi kodanikud suhteliselt sarnased. Samas torkab silma Venemaa kodanike ealise ja haridusliku koosseisu erinevus muust rahvusest Eesti kodanikega ja ka määratlemata kodakondsusega inimestega võrreldes. Venemaa kodanike seas on

nimelt märkimisväärselt rohkem vanemaid inimesi. Nii Venemaa kodanike kui ka määratlemata kodakondsusega vastajate hulgas on Eesti kodanikega võrreldes ka vähem kõrgharidusega ja rohkem kutseharidusega inimesi.

Integratsiooniuringu valimisse kuulunud Eesti Vabariigi kodanikest oli eestlasi 80%, venelasi 17%, ukrainlasi 1% ja muid rahvusi kokku 2%. Arvestades **Eesti kodanikkonna märgatavalt suurenenud mitmekultuurilisust**, peaks lõimimispoliitika hoopis enam keskenduma sellele, kuidas **Eestis sarnaselt vanade demokraatiatega on erinevast rahvusest ja erineva emakeelega kodanikele tagatud võrdsed võimalused ühiskonnaelus osalemiseks**. Eelnevad uuringud (Lindemann 2010, 2011) on esinduslike tööjõu-uuringute andmete analüüsi baasil viidanud nn **klaaslae efektile**, mis väljendub noorte kõrgharidusega teisest rahvusest kodanike väiksemale esindatusele juhtide ja tippspetsialistide seas eestlastega võrreldes. Üks võimalus selle olukorra leevendamiseks oleks nende julgustamine kandideerima avaliku sektori kohtadele, neile vajadusel kõrgetasemel keelekorrektsiooni tuge pakkudes kas siis vastava teenuse või lihtsalt ka kollegiaalse toetuse vormis (positiivne kogemus olemas näiteks Välisministeeriumis).

Vene jt rahvusest Eesti kodanikud otsivad valijatena uusi väljundeid. Kõik erakonnad peaksid mõtlema, kuidas nad saavad edendada kodanikukoolitust ja demokraatlikke väärtusi Eestis ka etniliselt heterogeense demose puhul.

Venelaste jt rahvuste poliitiline aktiivsus ja huvi sisepoliitika suhtes ei erine märgatavalt eestlaste omast. Kõige otsesemaks võimaluseks poliitikas osaleda on kaasalöömine erakondade tegevuses või nende aktiivses toetajaskonnas. Neid, kes ei ole ennast erakondlikult määratlenud, on nii eestlaste kui ka mitte-eestlaste seas tublisti üle kolmandiku (vastavalt 36% ja 40 %). Samas on erakondlike eelistuste muster rahvuste lõikes väga erinev: kui eestlasest valija teeb oma otsuse kogu poliitilise spektri ulatuses, siis venekeelsete valijate senine parktika on olnud must-valge: kas üldse mitte osaleda või valida Keskerakond, kõigi teiste, ka nn vene parteide pooldajaskond pole ületanud paari protsenti. **Viimase aasta jooksul on selline muster hakanud hägustuma**, ka vene ja teistest rahvustest kodanikud on asunud oma huvide väljendamiseks otsima poliitikal väljal uusi alternatiive.

Monitooring näitab, et eriti nooremad, paremini lõimunud ja majanduslikult edukamad vene ja muu kultuuritaustaga kodanikud on hakanud huvituma teistest seni valdavalt eestikeelsetele valijatele orienteeritud erakondadest. Selleks et välja murda senisest üheülbalisusest ja jõuda **demokraatlike vaadete ja valikute pluralismini ka venekeelses kodanikkonnas**, oleks kindlasti vaja elavdada kõigi erakondade suhtlemist venekeelse elanikkonnaga, mis omakorda tähendaks nn eesti erakondade suuremat tähelepanu oma rollile lõimumispoliitikas ning **avatust ka venekeelse elanikkonna probleemide ja arvamuste kuulda võtmisele**. Loomulikult on selle eelduseks venekeelse valijaskonna kodanikuidentiteedi tugevnemine, soov konstruktiivselt kaasa lüüa Eesti riigi ja ühiskonna kui terviku arendamises. Sellega seoses võiksid kõik erakonnad kaaluda **vahendite suunamist kodanikukoolitusele ja demokraatlike väärtuste edendamisele** Ida-Virumaal, Lasnamäel ja Maardus, pidades eriti olulise sihtrühmana silmas sealseid noori.

Ülalkirjeldatud probleemide lahendamisel on põhiliseks väljakutseks aktiivsete klastrite A, B ja C kaasamine lõimumispoliitika subjektide, mitte objektidena.

Nagu juba eespool öeldud, on **edukalt lõimunute rühm (A-klaster) ja venekeelsete Eesti patriootide rühm (B-klaster)** kõrge kodanikuidentiteediga ning suunatud aktiivsele osalusele. Nende puhul on küsimus pigem võimaluste loomises olla partneriks ja ka eestvedajaks noorte väärtus- ja kodanikukasvatuse elluviimisel ning vanemaealiste motiveerimisel jätkama pingutusi Eesti kodakondsuse omandamiseks. Aktiivsete valijatena on mõlema klasteri esindajad atraktiivsed kõigi erakondade jaoks, sealhulgas on eriti A-klaster huvitatud ambitsioonikatest väljakutsetest.

Hea eesti keele oskusega, kuid ametliku poliitika suhtes tõrkate noorte usalduse võitmiseks ja kaasaamiseks on vajalik kaasaegse ja atraktiivse noorsootöö programmi väljatöötamine, milles noortel endil oleks otsustava sõna õigus.

Valdavalt noorem ja protestimeelne C-klaster on oma hea eesti keele oskusega venekeelse noorsoo eestvedajana oluline sidusrühm. Samas on selles klastris endas pooled noored ka ilma Eesti kodakondsuseta, mistõttu nad on ka ise **kodanikukasvatuse ja noorsootöö oluline sihtrühm**. Tähelepanu väärib selles klastris rohelise ideoloogia veidi suurem populaarsus. Kuna selles klastris on keskmisest rohkem kultuurilise ja riikliku mitmikidentiteediga inimesi, on nendega suheldes vajalik **vältida poliitilist sildistamist ja normatiivset mustvalget lähenemist**. C-klasteri noorte ning nende vähem aktiivsete ja edukate *D- ja E-klasteritesse kuuluvate eakaaslaste* suletud ringist välja toomiseks ei tohiks ühtki jõupingutust liiga suureks pidada, sest patriootlike tunnete laienemist ja tugevnemist pole tõenäoliselt ette näha ka nooremates eärühmades. Vastupidi, uuringud viitavad, et viimase kümne aasta jooksul on laienenud ükskõikne hoiak riigi ja demokraatlike väärtuste suhtes põhikoolis käivate noorte seas, eriti Eesti venekeelsete noorte seas (Toots & Idnurm 2011). Ühiskonnaõpetus lihtsalt teadmiste ja info levitajana seda hoiakut tõenäoliselt ei muuda – ühiskonnaõpetusealased teadmised ei korreleeru hoiakutega (*op cit*).

Väga oluline on **vene koolide noorte aktiivne osalemine koos eestlastega noorteorganisatsioonides ja vaba aja keskustes**. Tuleb ka arvestada normatiivse surve puhul kergesti tekkivat protestiidentiteeti. Tulemusi annab kultuurilise tõlkimise ja dialoogi õpe – **eesti, vene ja lääne kultuuri suhestamine**, vaatamine uues ajaloolis-territoriaalses, mitte kitsalt eestlaste perspektiivis. Kaaluda tasuks ka kollektiivse mälu problemaatika süvendatuma analüüsi sissetoomist lõimumisalastesse uuringutesse ning pikemas perspektiivis mälupoliitika aspekti sissetoomist lõimumispoliitikasse.

Vähelõimunud (D-klaster) on suures osas määratlemata kodakondsusega, kuid nad näitavad kohalikel valimistel üles keskmist aktiivsust. On oluline, et selle sihtrühma liikmed tahaks saada Eesti kodakondsust, kuid 90% neist peab eesti keele eksamit ületamatuks takistuseks. Selle sihtrühma liikmed vajaksid selleks spetsiifilist ja ka psühholoogiliselt julgustavat ettevalmistust (vt ülal).

Lõimumata (E-klaster) on valdavalt Vene kodakondsusega, kuid samas kuulub siia ka Eesti kodanikke (17%) ja noori (20%), keda tuleks antud rühmast "välja tõmmata", eeskätt läbi ülalkirjeldatud tööturu ja hariduse valdkonna meetmete.

9.4.2. KODANIKUÜHISKONNA ARENDAMINE

Lõimumispoliitika meetmete üheks sihtgrupiks on ka kodanikuühendused. Lõimklastrite jaoks, muukeelse elanikkonna jaoks on nad aga sidusrühm. Üldine eesmärk peaks olema, et kodanikuühiskond areneks ja seguneks huvipõhiselt, valdkonnapõhiselt.

Venelaste jt rahvustest inimeste kodanikuaktiivsuse ja ühendustes osalemise suurendamiseks tuleks käsitleda Eesti katusorganisatsioone lõimumispoliitika sidusgrupina senisest laiemalt. Nad aitavad oma valdkonna tegevuse kaudu ja oma meetoditega kaasa muukeelse elanikkonna kodanikuteadlikkuse ja -aktiivsuse paranemisele. Samuti saaksid Eesti lõimumiskava rakendajad teha kasulikku koostööd **Kodanikuühiskonna Sihtkapitali**, EMSL-i, Etnowebi jt ühendustega, kellel on kogemusi ühenduste tegevusvõimekust tõstvate ja ühendustesõbralike toetusmeetmete väljatöötamises ning organisatsioonidevahelise koostöö soodustamises. Lõimumispoliitika meetmete väljatöötamisse tuleks **kaasata** vene jm emakeelega elanikkonna osaluses **kogemusi omavaid eestikeelseid katusorganisatsioone, esindus- ja huvikaitseorganisatsioone**.

Suurematele **katusorganisatsioonidele tuleks võimaldada tegevustoetust info järjepidevaks levitamiseks vene ja inglise keeles** omas valdkonnas ja oma sihtrühmale ning nende kaasamiseks ühenduse töösse kui poliitikakujundamise protsessidesse.

Kodanikuühiskond on oluline lõimumise ressurss, kuid selle arendamine vajab süsteemset toetust. Eesti katusorganisatsioonide tuleks toetada ja tunnustada, hetkel pole nad oma rolli venekeelsete liikmete-toetajate kaasamisel teadvustanud. Venekeelsed vabaühendused vajavad baasvõimekuse tõstmisel toetust. Oluline tegur on temaatilise venekeelse info levi.

Venekeelsete organisatsioonide **arengu toetamine vajab koordineerimist**, näiteks võiks olla ühe riiklikult toetatava jätkusuutliku katusorganisatsiooni või kogu ülesandeks uute ja olemasolevate ühenduste **aktiveerimiseks** vajaliku info kogumine ja **nende vahendusel toimuva lõimumisprotsessi tegevuste strateegiline planeerimine**. Näiteks võiks koguda rahvusvahelist parimat praktikat; pakkuda praktilisi tegevuskonsultatsioone ning koolitusi rahvusvähemusi kaasavatele kodanikuühendustele ja aktiivsetele kodanikele. Eesti katusorganisatsioonid ei ole kokku puutunud venekeelsete organisatsioonide nn organisatoorse arendamisega ehk nõustanud liikmete paremat värbamist, ühenduse juhtimist, tegevuskava ja strateegia koostamist, projektide planeerimist, kirjutamist ja elluviimist. Samas selgus KUAK-i (2010) fookusgrupi aruteludest venekeelsete ühendustega, et vajadus on just selliste **koolituste ja nõustamise** järele.

Ka mitmed rahastajad on nentunud, et venekeelsete ühenduste projekti- taotluste sisu ning kvaliteet vajavad tugevalt järeleaitamist. Need on ühenduste baasvõimekuse teemad, mille edendamise toetamine peaks käima keskselt, näiteks MISA ja KÜSKi koostöös.

Läbi toetusmehhanismide saab soodustada ühenduste omavahelist koostööd ja võrgustumist. Eesti kodanikuühenduste areng on näidanud, et **koostöö ei teki loomulikult, vaid vajab veidi tõuget**, et ühendused selle kasu mõistaksid ja harjuksid suurema mõju saavutamise nimel ideid jagama. Ilmselt tuleb venekeelsetes kodanikuühendustes läbi käia sama õppeprotsess.

Väga oluline on vahendada **venekeelsetele organisatsioonidele** informatsiooni eesti ühendustest erinevates valdkondades ja piirkondades, kes on **potentsiaalsed koostööpartnerid või mentorid**.

Selleks et leevendada muukeelse elanikkonna infosulgu, tuleks toetada Eesti ühenduste (eeskätt esindus- ja eestkosteühenduste, katusorganisatsioonide) algatusi, nagu venekeelse veebilehekülje loomine, infomaterjalide tõlkimine vene keelde ja levitamine. Uusimmigrantide kiiremat lõimumist soodustaks ka ingliskeelse info olemasolu. Senine praktika näitab, et sellised toetused on olnud põhjendatud ja saanud venekeelselt elanikkonnalt ning meediakanalilt positiivset tagasisidet.

Toetada tuleks eesti ühenduste (eeskätt esindus- ja eestkosteühenduste, katusorganisatsioonide) inimressursi ja liikmeskonna arendamist selles suunas, et **põhimeeskonnas oleks rohkem kaasatud erinevatest rahvustest keeleoskajaid inimesi**. Professionaalse tõlketeenuse sisseostmise asemel tuleks toetada **inimes(t)e leidmist organisatsiooni, kes tegeleb tegevuste venekeelse kajastamisega**, olgu selleks üliõpilased praktika korras, vabatahtlikud või organisatsioonis palgal olev inimene. See aga eeldab **pigem tegevustoetust kui ühekordset projektitoetust**. Senine praktika näitab, et paremini kui koostöö venekeelsete organisatsioonidega mõjub venekeelsele sihtgrupile julgustavalt organisatsioonis aktiivsete muust rahvusest inimeste olemasolu. Nende leidmine, hoidmine ja arendamine on aga aeganõudev protsess. Seetõttu on oluline toetada heade praktikate ulatuslikumat levimist ja järjepidevust, näiteks EMSLi Liidrikool ja mentorlusprogramm, Tallinna Puuetega Inimeste Koja poolt läbiviidavad üldisemad venekeelsed kodanikuhariduse koolitused ja aruteluringid. Seejuures sobiks nii nende tegevuste rahastamine kui ka koostöö tegemine neid praktikaid viljelevate organisatsioonidega.

Uusimmigrantide lõimumise seisukohast on oluline Eestis tegutsevate rahvusühenduste (tatari, islami, ukraina, juudi jms) kui kodanikuühiskonna olulise toimimisvormi toetamine tegevustes, mis

soodustavad rahvuskaaslaste kiiret sotsialiseerumist Eesti ühiskonda ning väldivad sotsiaalse isolatsiooni teket.

Piirkondlikult on oluline toetada ka eesti ühenduste laienemist Ida-Virumaale, seal püsipartnerite leidmist ja võrgustiku osaks arendamist.

9.4.3. ETNOKULTUURILINE IDENTITEET LÕIMUMISPROTSESSIDE KAASMÕJUTAJANA, SELLE ARVESTAMINE LÕIMUMISTEGEVUSTES

Lõimumistegevuste prioriteediks on „...arendada Eesti püsielanike jaoks riigi ühistähendust,... aktsepteerides samal ajal kultuuride erinevust” ning „... piirkondlikest iseärasustest või sotsiaalsest eemaldumisest tingitud rahvusliku ja kultuurilise kapseldumise vältimine nii olemasoleva rahvastiku kui ka uusimmigrantide puhul” (Lõimumiskava, lk 3). Selliste eesmärkide saavutamise eeldab, et **kommunikatsioonil sihtrühmadega suudetakse tabada etnokultuuriliste eripärade suhtes tundlik ja diskreetne toon ning vältida (kohati ka leevendada) assimilatsioonihirmu teket**. Etnokultuurilise identiteedi tunnustamise ja säilitamissoovi kommunikeerimine on lõimumisprotsessi tegevustes vajalik komponent, kuna etnokultuuriline enesemääratlus on lõimumisprotsessi siht- ja sidusrühmade jaoks oluline. Etnokultuuriline identiteet ei ole praegu arenenud vastanduvalt kodanikuidentiteedile – mõlemad kollektiivse enesemääratluse viisid arenevad suhteliselt eraldiseisvalt. Kuigi indiviidi või ka teatud rühma tasandil võib olla tugevam üks või teine enesemääratluse viis, ei saa ühiskonnas domineerimisseost üldiselt täheldada. **Etnokultuurilise identiteedi säilimisele suunatud lõimumistegevused võivad edastada positiivse signaali ka vähem lõimunute sihtrühmadele**. Kuna keel on etnokultuurilise identiteedi määramisel väga tähtis, siis tuleks tähelepanu pöörata just eesti keele õpet ja kasutust toetavate meetmete puhul ka etnokultuurilise identiteedi rõhutamise/säilitamise aspektile (nt vene kultuurisümbolite kasutamine keeleõppes), eriti arvestades analüüsil esile tulevat seost sagedasema eestikeelse suhtlemise ja nõrgema etnokultuurilise identiteedi vahel.

Etnokultuurilise identiteedi säilitamise tagamise eesmärki ei saa katta ainult rahvuskultuuri seltside tegevuse toetamisega, sest nende tegevus on võrdlemisi piiratud mõju-ulatusega. Etnilise identiteedi säilitamise ülesannet ei saa ainult neile delegeerida, vaid tuleb leida ka muid meetmeid seatud eesmärgi täitmiseks ning selle tegevuse kommunikeerimiseks laiemale avalikkusele. Rahvuskultuuri seltsidega suheldes tasub silmas pidada, et suhteliselt suur osa väiksema-arvuliste etniliste rühmade liikmeid Eestis on sisuliselt mitmikidentiteediga. Seega peaks toetuse puhul n-ö konserveerivatele tegevustele **eelistama tõlkivaid tegevusi, mis sisaldavad mitme kultuuri interaktsiooni**.

Nii etnokultuurilist identiteeti kui ka üldisemat sotsiaalset solidaarsust toetab **tähtpäevakommunikatsioon**, mis omakorda on hea vahend kontaktide ja kommunikatsiooniruumi arendamiseks. Eesti tähtpäevakalender on venelastele ja teistest rahvustest inimestele küllaltki hästi tuntud.

Rahvakalendri jaanipäev, riikluse sõnumiga iseseisvuspäev, samuti pereväärtustega seonduv emadepäev on teiste rahvuste esindajate perepraktikates küllaltki hästi juurdunud. Kindlasti on pereväärtustega seonduvad tähtpäevad hea võimalus ühiste eesmärkide ja omavahelise seotuse kommunikeerimiseks. Õigeusu traditsiooniga seonduvate tähtpäevade (eeskätt jõulude) suurem rõhutamine Eesti avalikus ruumis kommunikeeriks kultuurilist tundlikkust ning avatust. Vene rahvakalendri tähtpäevade ning nende lokaalse tähistamise kajastamine meedias aitaks hajutada ühekülgselt ettekujutust, et venekeelne elanikkond tähistab üksnes 9. maid. Teiselt poolt on oluline vähendada etnilist samastumist Venemaa imperialistliku identiteedipoliitikaga. Samuti aitaks nendele tähtpäevadele viitamine avalikus ruumis

Etnokultuurilise identiteedi säilimisele suunatud lõimumistegevused ei tohiks piirduda ainult rahvuskultuuri seltside toetamisega. Toetatavate tegevuste amplituuda peaks olema laiem, sest see edastab positiivse signaali ka vähem lõimunute sihtrühmadele.

kommunikeerida Eesti lõimumispoliitika multikultuursuse põhimõtteid.

Lõimumise sihtrühmade e lõimklastrite lõikes ei eristu iseäranis tugeva või nõrga etnokultuurilise identiteediga sihtrühmi. Arvestades aga asjaolu, et lõimklastrites on kodanikuidentiteet erineva tugevusega, võib siiski välja tuua lõimklastrite üldised identiteediprofilid.

Edukalt lõimunud (A-klastr) on tugeva kodanikuidentiteediga, enamasti orienteeritud individuaalsele sotsiaalsele mobiilsusele ning tõenäoliselt pelgab eristuvaid, enamusrühmale vastanduvaid kollektiivseid kuuluvusi. Ka teised uuringud viitavad, et sotsiaalne mobiilsus on seotud positiivse hoiakuga eestlaste ning etniliste rühmade vaheliste suhete kohta (Ehala & Zabrodskaja 2011). Samas on ligikaudu kahe kolmandiku jaoks sihtrühmast etnokultuuriline identiteet väga oluline, kuigi see ei väljendu avalikes praktikates (nt tähtpäevade tähistamine) nii tugevasti kui mõne teise klasteri puhul. Nendega suhtlemisel on oluline **kommunikatiivne respekt etniliste eripärade suhtes**, et nad ei tunnetaks eestistumist ainsa võimaliku akulturatsioonivalikuna.

Venekeelne Eesti patrioot (B-klastr) on kodanikuidentiteedi ja etnokultuurilise identiteedi profiililt sarnane A-klasteriga. Samas on B-klasterisse kuuluvad inimesed **märgatavalt aktiivsemad oma etnokultuurilise identiteedi n-ö praktiseerimisel** – nad osalevad keskmisest aktiivsemalt rahvuskultuuri selt-sides, tähistavad tähtpäevi jne. Nende puhul on riigilt tuleva kommunikatsiooni kultuuriline sensitiivsus tõenäoliselt veelgi olulisem kui eestistumisele kalduva A-klasteri puhul.

Eestikeelsete kriitiliste (C-klastr) sihtrühmast on ligikaudu iga teine üldse nõrga kollektiivse identiteediga nii kodaniku- kui ka etnokultuurilises dimensioonis. Ligikaudu iga teise sihtrühma kuuluja elus domineerib etnokultuuriline identiteet kodanikuidentiteedi üle. Samas ei väljendu see eriti ei praktikate tasandil (tähtpäevad jm) ega ka üldistes veendumustes – märkimisväärne osa arvab, et tänapäeva maailmas ei pea inimesed end üldse rahvuslikult määratlema. Kuna sihtrühm on aga üldse kriitiline, siis on nende jaoks vastuvõetavam ka probleeme kriitiliselt reflekteeriv ja semiootiline, eesti, vene ja muid kultuure vastastikku „tõlkiv“, taustu selgitav käsitlusviis, eesti temaatika vaatamine laiemas ajaloolis-territoriaalses, mitte kitsalt eestlaste perspektiivis.

Ka Valk jt autorid, kes on uurinud etnilise ja kodanikuidentiteedi vahekorda sotsiaalpsühholoogiliste meetoditega, toovad esile etnilist ja kodanikuidentiteeti ühendava enesemääratlusega, n-ö „eestivenelaste“ rühma ning end eeskätt „venelasena“ määratlenute rühma, kelle puhul etnilise ja riigirahvusliku (*national*) enesemääratlusega seonduvad emotsioonid ei kattu (Valk *et al* 2011). Autorid avaldavad oma uuringu baasil kahtlust, et põlvkondade vahetudes laieneb ilma välise toetuseta ka kodanikuidentiteet, kuna ka nende analüüs vanuserühmade lõikes seda ootust ei kinnita (*op cit*). Samuti leiavad nad, et seni viljeldud keeleõpe ning EV kodakondsuse kommunikatsioon ei ole eesmärgi saavutamiseks piisav, vaid vajalik on spetsiaalne bikultuuriline (st etnilist identiteeti ning sellega seotud positiivseid emotsioone tunnustav) lähenemine (*op cit*).

Vähelõimunute (D-klastr) sihtrühma identiteediprofiil on kõige kirjum – osa sihtrühmast on nõrga kollektiivse identiteediga mõlemas dimensioonis, osa jaoks domineerib emb-kumb, ligikaudu neljandiku puhul on mõlemad identiteedid võrdlemisi hästi välja kujunenud. Rühmale on oluline Venemaa tähtpäevade aktiivne tähistamine, seda tasakaalustaks nende aktiivsem kaasamine (sh lapsevanematena) koolides toimuvatele Eesti tähtpäevade tähistamisele ja eesti kultuurile omase kombestikuga seotud üritustele. Kodanikuidentiteeti tugevdaksid siin kahtlemata reaalsemad võimalused saada Eesti kodakondsust, kus tagasihoidlik võimekus keeleõppes on põhiliseks takistuseks.

Lõimumata (E-klastr) on identiteediprofiililt sarnane C-klasteriga. Ligikaudu pool sihtrühmast on üldse nõrga kollektiivse identiteediga, teise poole puhul domineerib etnokultuuriline identiteet.

E-klastrisse kuulujad on üsna aktiivsed oma identiteedi igapäevasel taaskinnitamisel nii läbi keeleliste, meediatarbimuslike kui ka muude praktikate, sh läbi Venemaa tähtpäevade kalendri aktiivse järgimise. Selle sihtrühmaga suhtlemisel tuleks eeskätt silmas pidada nende mõju uue kapseldunud põlvkonna kasvulavana, st keskenduda sellele, kuidas kommunikeerida noortega, kelle (vana)vanemad kuuluvad antud sihtrühma.

9.5 Inforuumi ja kontaktide aspekt lõimumisel

Info- ja kontaktide ruumi aspektist on vaadeldud meediatarbimise praktikaid (k.a usaldus), rahvustevahelisi vahetuid kontakte ning valmisolekut lubada „teisi“ privaatsesse ja ühisesse/avalikku ruumi nii otseses (nt mitmerahvuseline klassikollektiiv) kui ka kaudses mõttes. Siin on soovitud eesmärgiks, millest tõukuvad soovitud ning mis vormib analüüsi, ühise kommunikatiivse keskkonna teke, mis võimaldab ühiskonnal toimida; ühiskonnaliikmete ligipääs kommunikatiivsele keskkonnale ja vahenditele.

9.5.1. MEEDIATARBIMINE, INFORMEERITUS, INFO HANKIMINE

Venekeelse meediatarbija inforuum on mitmekesine. Eestikeelsete kanalite vene taustaga audiotooriumi on ERRi tegevustes praegu vähe arvesse võetud. Eesti venekeelsetel meediakanalitel, eriti Raadio 4-l, on väga oluline roll nii praktilise igapäeva-info levitaja kui ka sotsialiseerijana. Etniliste konfliktide kogemine on sageli meedia kaudu vahendatud.

Ehkki venekeelne elanikkond tervikuna jälgib pidevalt Venemaa telekanaleid, **ei tähenda see, et venekeelse elanikkonna inforuum oleks ühtne ja Venemaa-keskne.** Vastupidi, tänu suurenenud eesti keele kasutamisele meedia jälgimisel ja ka rohketele võimalustele tarbida venekeelses versioonis või venekeelsete subtiitritega varustatud globaalseid telekanaleid, on **Eesti venekeelse elanikkonna inforuum eestlaste omast isegi tunduvalt mitmekesisem.** Küllaltki suur hulk venekeelsest elanikkonnast, erinevate uuringute andmeil **20–30%, osaleb regulaarselt ka eestikeelses inforuumis, mida tuleks palju rohkem arvesse võtta eesti meediakanalite, eriti ERRi tegevuses** ning ka eestikeelses Internetis. Samas jälgib vaid väike osa eestikeelsest audiotooriumist ka venekeelset meediat, sh Internetis avaldatavaid seisukohti. Üldiselt on suurenenud mõlemapoolne tähelepanu vastastikuste hoiakute suhtes ning just paremini lõimunud ja eesti keelt valdav osa teistest rahvustest kurdab rohkem rahvuskonfliktide esinemise üle. Lõimumise seisukohalt on eriti oluline arvestada, et **nii eestikeelses kui ka venekeelses meedias kohati esinev eelarvamuslik, solvav ja ülbe suhtumine teistesse rahvustesse võimendab muljet rahvustevaheliste konfliktide teravusest Eestis, samas kui meediavälistes kontaktides neid konflikte sellisel määral ei esine.** Sellele peaks senisest rohkem tähelepanu pöörama ka **ajakirjanduse eetika ja iseregulatsiooniga tegelevad institutsioonid.** Nende poolt tuleks **algatada sõltumatu meediamonitoring,** mis hoiaks tähelepanu all nii eesti- kui ka venekeelst ajakirjandust, sh jälgiks internetiportaalide sisu vastavust rahvusliku vaenu õhutamise ja teisi rahvusi halvustavate stereotüüpide vältimise põhimõttele.

Võrreldes 2008. a integratsiooni monitoringuga on mõnevõrra tõusnud kodukohas, Eestis ja Euroopa Liidus toimuvast hästi informeeritute osakaal teistest rahvustest inimeste hulgas. Selle üheks põhjuseks ongi nähtavasti eestikeelsete meediakanalite aktiivsem jälgimine. Samuti on Eesti venekeelne meedia, eriti **Raadio 4** suurele osale eesti keelt vähem oskavale või täiesti umbkeelsele audiotooriumile oluliseks infoallikaks. Arvestades, et kaks kolmandikku venekeelsest kesk- ja vanemaalisest elanikkonnast ja siiski ka ligi kolmandik noortest ei suuda eestikeelseid infokanaleid jälgida, on Eesti riigi toimimise ja usaldamise seisukohalt **jätakuvalt oluline toetada igapäevast praktilist infot,** sh seadusandlust ja inimeste argielu puudutavaid, tervise ja turvalisusega seotud teateid, kultuurisündmusi, kodanikuühenduste tegevust kajastavat teavet **usaldusväärset edastavate infokanalite, sh venekeelsete**

internetiportaalide tegevust. See on eriti oluline, arvestades Eesti lõimumisprotsesse kahjustava **Venemaa kaasmaalaste poliitika fookust venekeelse elanikkonna mõjutamisele.**

Temaatilistelt eelistustelt on esikohal loomulikult kohalikud uudised. Kuid kõige enam tunnevad nii eestlased kui ka mitte-eestlased, eriti vanemad inimesed, puudust loodussaadetest. Eesti kauneid paiku, reisimis- ja matkamisvõimalusi tutvustavaid saateid on televisioonis tõesti väga vähe, see on oluline kasutamata potentsiaal ka lõimumise seisukohalt.

Hoiakud vene ja eesti arvamusiidrite sagedasema esinemise suhtes vastavalt eesti ja vene meedias on suhteliselt positiivsed, samuti ka hoiakud pikema venekeelse *infotainment'i*, filmi- ja meelelahutusprogrammi käivitamise suhtes nädalavahetusel ETV2-s. Samas leiab aga täismahulise venekeelse telekanali tekitamine küll venekeelse elanikkonna enamuse toetust, kuid paljude eestlaste hulgas (53%) vastuseisu. Selle käikulaskmine nõuaks seega lisaks soodsamatele majanduslikele oludele ka tõsist selgitustööd.

Eestikeelseid saateid ETV2-s venekeelsele vaatajale tõlkides on eelistatav kasutada subtiitreid – venekeelsete vaatajate seas toetavad seda varianti küll vaid pooled (teised eelistaksid sünkroontõlget), aga eestlasi sünkroontõlge häiriks (subtiitrid mitte).

Venekeelset elanikkonda tuleks ERRi, eriti ETV tegevuses vaadelda erinevatest sihtrühmadest koosnevana. Meediatarbimise klasteranalüüsi võrdlemine lõimklastrites kirjeldatud sihtrühmadega võimaldab eristada kolme-nelja suurt auditooriumitüüpi. Kõigepealt tuleb esile tõsta omaette suure rühmana (umbes kolmandik kogu vene elanikkonnast) **eestikeelseid meediakanaleid aktiivselt kasutavaid**, oluliseks pidavaid ja usaldavaid inimesi, kelle hulgas pooled on noored tallinnased, kolmandik juhid ja spetsialistid (60–70% valdavad hästi eesti keelt). Olenevalt positiivsemast või kriitilisemast häälestusest kuulub see auditoorium kas edukalt kohanenud klastrisse A või protestimeelsesesse klastrisse C. Enamik nendest osaleb küllalt järjekindlalt eesti meediaruumis. Seejuures on peaaegu pooled nendest (oletuslikult 10–15% kogu venekeelsest elanikkonnast) sedavõrra eestistunud, et eelistavad Eesti kohta info saamiseks eestikeelset meediat nii kohalikule venekeelsele kui ka Venemaa meediale.

Venekeelset elanikkonda tuleks ERRi, eriti ETV tegevuses vaadelda erinevatest sihtrühmadest koosnevana.

Kolmandik venekeelsest auditooriumist kasutab aktiivselt eestikeelseid kanaleid ja teda tuleks meediasisu tootmisel rohkem arvesse võtta, mitte üksnes vaataja-kuulaja, vaid aktiivse sisendiandjana (saatekülaline, autor jne). Venekeelse elanikkonna kaasamine nõuab eraldi pühendumist ja ettevalmistust.

Äärmiselt oluline oleks saavutada selle **aktiivse eesti keeles vabalt suhtleva rühma nähtavam osalus eesti meediaruumis** mitte ainult auditooriumina, vaid ka kõigil ühiskondlikult olulistel teemadel esinejate, autorite ja tegelastena. Seejuures tuleb arvestada, et nende sageli Eesti ühiskonnas toimuva suhtes eestlastest kriitilisema hoiakuga arutlejate aktiivsem kaasamine (küsitluse andmeil on ligikaudu viiendik sellest sihtrühmast osalenud mitmesugustes protestiaktatsioonides nii Internetis kui ka mujal) nõuaks erinevate mõtteviiside ja vaadetega inimeste mõttevahetuse suunamisel ka saatejuhtidelt suuremat meisterlikkust. **Aus ja terav debatt, venekeelse elanikkonna arvamuste kaasamine mõttevahetusse** muudaks need saated dünaamilisemaks ja nii **eesti kui ka vene kultuuritaustaga auditooriumile kaasakiskuvaks**. See aitaks oluliselt lähemale liikuda ühise eestikeelse avaliku sfääri kujunemisele, mis ongi ühiskondlik-poliitilise lõimumise oluliseks eesmärgiks.

Eelnevale vastandlik auditooriumi tüüp ühendab **Eesti-huvilisi vanemaid inimesi Ida-Virumaalt ja Tallinnast** (umbes viiendik kogu venekeelsest elanikkonnast), kellest suur osa eesti keelt hästi ei valda, mistõttu nende osalus eestikeelses meediaruumis on üsna vähene. Tüübi eripäraks on suur huvi Eesti arengu erinevate aspektide vastu ja

soov, et meedia osa eestlaste ja mitte-eestlaste integratsioonis oleks suurem (lõimklastrid B ja D). Selle rühma põhiliseks infoallikaks on Raadio 4, samuti jälgivad nad aktiivselt kohalikku venekeelset ajakirjandust. Selle, **Eesti suhtes positiivselt häälestatud** venekeelse auditoriumi osa **sihiteadlik arvestamine ERRi venekeelsetes saadetes nii kuulajate-vaatajatena kui ka esinejatena** on oluline vastastikust usaldust ja mõistmist kujundav tegur eesti keelt mitteoskava vanema generatsiooni suhtumisel Eesti riiki, aidates seega oluliselt kaasa Eesti ühiskonna paremale lõimumisele.

Kolmanda sihtrühmana tuleks käsitleda valdavalt **Venemaa meediakanalitele orienteeritud** (osalt lõimklaster D, valdavalt E), suures osas **töolistest** koosnevat viiendikku venekeelsest elanikkonnast, enamjaolt **Ida-Virumaalt**, kelle eesti keele oskus on vähene ja huvi Eesti elu vastu nullilähedane. Teistest rühmadest kõige vähem usaldavad selle rühma esindajad Eesti riiklikke institutsioone, kuid sellegi rühma jaoks on **olulised ja usaldusväärsed ka Eesti venekeelsed kanalid**. Igapäevaste olude ja probleemide vähem politiseeritud Eesti venelaste argielu kajastav käsitlus ETV venekeelses teleprogrammis pakuks huvi arvatavasti nii eelmisele kui ka sellele rahvusrühmale.

Uusimmigrandid on enda väitel küll huvitatud ja avatud ühiskonnas toimuva suhtes, kuid see ei ilmne eriti nende reaalsest käitumisest. Nad väidavad, et tunnevad huvi Eesti teatri, televisiooni ja uudiste vastu, ent selle mõistmiseks on oluline hea keeleoskus. Eesti uudiste jälgimine pole pidev harjumus, pigem keeleõppeprojekt. Igapäevast informatsiooni saadakse pigem rahvusvaheliste info kanalite või oma emakeelsete infoallikate kaudu. Kultuuriüritustel uusimmigrandid eriti sageli ei osale – info kättesaamatuse või puudumise tõttu ning jällegi puuduliku keeleoskuse tõttu, samuti puudub julgus ja pealehakkamine. Parimad viisid uusimmigrantidele infot jagada on kohad, kus nad rohkem liiguvad: riigi- ja ametiasutused, MISA kohanemiskursused, kogudused, ühendused. Üheks tähtsamaks oskuseks, mida kohanemisprogrammi käigus omandada, on oskus iseseisvalt eestikeelsest internetist informatsiooni leida ja ise seda sisestada. Samuti on oluline info ühiskonna eri valdkondades toimimisest ning seadustest, oskused argielus toime tulla (poes, juuksuris, pangas, töövestlusel, ametiasutustes suheldes), toime tulla ja abi leida nii töökoha otsingul, eraettevõtte asutamisel, kinnisvara soetamisel kui ka sotsiaal- ja õigusabiküsimustes.

9.5.2. RAHVUSTEVAHELISED KONTAKTID, VALMISOLEK KONTAKTIDEKS NING HOIAKUID LIIGIPÄÄSU SUHTES POLIITIKATELE

Toimunud on märkimisväärne **eestlaste hoiakute muutus venekeelse elanikkonna kaasamise suunas ning jätkuvad ja uued allpoliitikad peaksid seda arengut toetama ja võimendama**. Oluline on osalusvõimuste **depolitiseerimine – näiteks spordi ja meelelahutuse valdkonnas, teaduses, kultuuris või ettevõtluses edukad vene taustaga inimesed positiivsete rollimudelite pakkujana**. Selliste edulugude sagenenud avaldamine eestikeelses meedias väärrib kindlasti tunnustust.

Eestlaste avalik arvamus venelaste jt rahvuste kaasamise suhtes on muutunud avatumaks.

Eestis tajuvad etniliste vähemuste liikmed üha harvemini vahetat ebavõrdset kohtlemist. Samas on vahendatud konfliktikogemus märkimisväärne, eriti keeleliselt hästi lõimunute rühmades.

Positiivne areng on ka **teiste rahvuste hulgas ebavõrdse kohtlemise tajumise vähenemine**. Samas on oluline tähele panna, et **ebavõrdsuse taju on suurim kõrgema hariduse ning parema eesti keele oskusega inimeste hulgas, kes jälgivad ka eestikeelset meediat ning kellel on ka ühtlasi eestlastest kõrgemad ootused riigi ja isikliku edu suhtes** (rühmad A ja C) – st n-õ tugevalt integreerunud isikute puhul, kel on õigustatud teravdatud ootus kohtlemisele võrdväärse partnerina.

Rahvustevaheliste kontaktide osas aga selget trendi välja tuua ei saa. Endiselt domineerivad instrumentaalsed kontaktid (avalikus sfääris, koolis, tööl), samal ajal kui isiklikud suhtlusvõrgustikud on valdavalt oma rahvuse

kesksed. Siiski võib välja tuua, et kontaktid õpingute- või töökohas on oluliseks eelduseks kontaktideks ka personaalses sfääris (oluliselt rohkem kui vaba aja sfääris), mida küll ei toeta keelepõhiselt eristatud kool ning tööturg. Avalikel üritustel osalevad märkimisväärselt sagedamini eestlased. Avaliku sektori organisatsioonide ning kolmanda sektori ürituste puhul tuleks senisest suuremat tähelepanu pöörata ka venekeelsele teavitusele (vt ka soovitusi kodanikuühiskonna osas ülalpool). Keele valik ise edastab sõnumit, et üritus on mõeldud kõigile ühiskonnaliikmetele, mitte üksnes eestlastele.

Edukalt lõimunuid (A-klaster) iseloomustab teravdatud ootus olla kaasatud kui võrdne partner. Rahvustevahelise konflikti taju on seetõttu suurem kui teistes rühmades – tundlik etnotsentrilisuse suhtes eestikeelses suhtluses ja meedias. Vaja oleks eestlastepoolset (sh meedias) suuremat kultuurilist tundlikkust, arvestamist „teise“ olemasoluga, „meie“ hulka arvamist. Seda rühma ei tohi **tõrjuda ja solvata** „vaenuliku venelase“ stereotüüpide kasutamisega või lõimumisprotsessi objektina kohtlemisega.

Venekeelne Eesti patrioot (B-klaster). Neile on iseloomulik tagasihoidlikum eesti keele oskus, samas keskmisest kõrgem suhtlustihedus eestlastega, kõrge institutsioonide usaldus, madalam rahvustevaheliste konfliktide tunnetamine. Samas on neil kõige rohkem kokkupuuteid ebavõrdse kohtlemisega (keeleoskuse pinnal). **Oluline on lojaalsuse mittevõrdsustamine keeleoskusega, ka venekeelse osaluse tunnustamine.** Neile tuleks luua võimalusi suuremaks kaasamiseks eestikeelses keskkonda läbi erialaste ja huvialaste suhtlusvõrgustike.

Eesti keelt oskavate kriitiliste noorte sihtrühmaga tuleb suhelda avameelselt ja kriitiliselt, pakkuda eneseteostusvõimalusi ühisele eesmärgile orienteeritud meeskonnatöö kaudu.

Eestikeelne kriitiline (C-klaster). Seda rühma iseloomustab kõrge rahvustevaheliste konfliktide ja ebavõrdse kohtlemise kogemus (mitte niivõrd isiklik, kuivõrd vahendatud). Võrreldes teiste rühmadega on neil kõige vähem igapäevaseid kontakte eestlastega ning eestlasi suhtlusvõrgustikes (20%-l ei ole ühtegi tuttavat), samas oskavad nad eesti keelt üsna hästi. Keeleliselt lõimunud, kriitilisi noori ei tohi eemale tõugata aprioorse kahtlustamise ja umbusuga. Oluline on toetada tegevusi ja ühendusi, mis tihendavad suhtlust **eestlastest eakaaslastega**, leiavad kokkupuutepunkte huvide, **ühise eesmärgi kaudu, anda eneseteostusvõimalusi läbi meeskonnatöö.** Kommunikatsioonil noortega tuleks tutvustada Eesti võimalusi teiste riikidega võrreldes, arutada probleeme avameelselt, kriitiliselt läbi

diskussiooni, mitte läbi normatiivse või turundusliku retoorika.

Vähelõimunud (D-klaster). Selle sihtrühma liikmetel on kõige enam kontakte eestlastega **töökohal**, seega on ka oluline töökoha kui ressursi ärakasutamine lõimumise suurendamiseks, sh kontaktide kasvatamiseks.

Lõimumata (E-klaster). See rühm on kogenud kokkupõrkeid rahvuslikul pinnal kõige enam (10%, võrreldes kõikide klastrite keskmise 7%-ga), mis võib olla seotud üldise võõrandumise ning tõrjutuse tundega (mis tuleneb töötusest, madala haridustaseme ja nõrga eesti keele oskusega seotud perspektiivtunde tunnetusest tööturul). Selle rühma puhul peaks esimeseks sammuks olema sotsiaalse turvalisuse kasvatamine, ühiskonnaga sidustatuse suurendamine, eeskätt klastrisse kuuluvate noorte puhul, et vältida võõrandumise taastootmist.

Suhtumine uusimmigrantidesse on ühelt poolt paratamatust möönev – elanikkond vananeb ja Eesti on avatud ühiskond, kuhu võib tulla erinevaid inimesi erinevatest maailmapaikadest. Teiselt poolt tunnistatakse, et Eestis on juba niigi piisavalt teistest rahvustest inimesi ja ei tunta erilist kohustust neid veel vastu võtta. Suhtumine uusimmigrantidesse on positiivsem noorte seas, seda saab võimendada ka läbi hariduse: multikultuuriline õpe koolides, tolerantsuse ja avatuse rõhutamine. Uusimmigrandid ise ei tunneta diskrimineerimist ei tööandjate ega kaaskodanike poolt.

9.6 Stsenaariumid

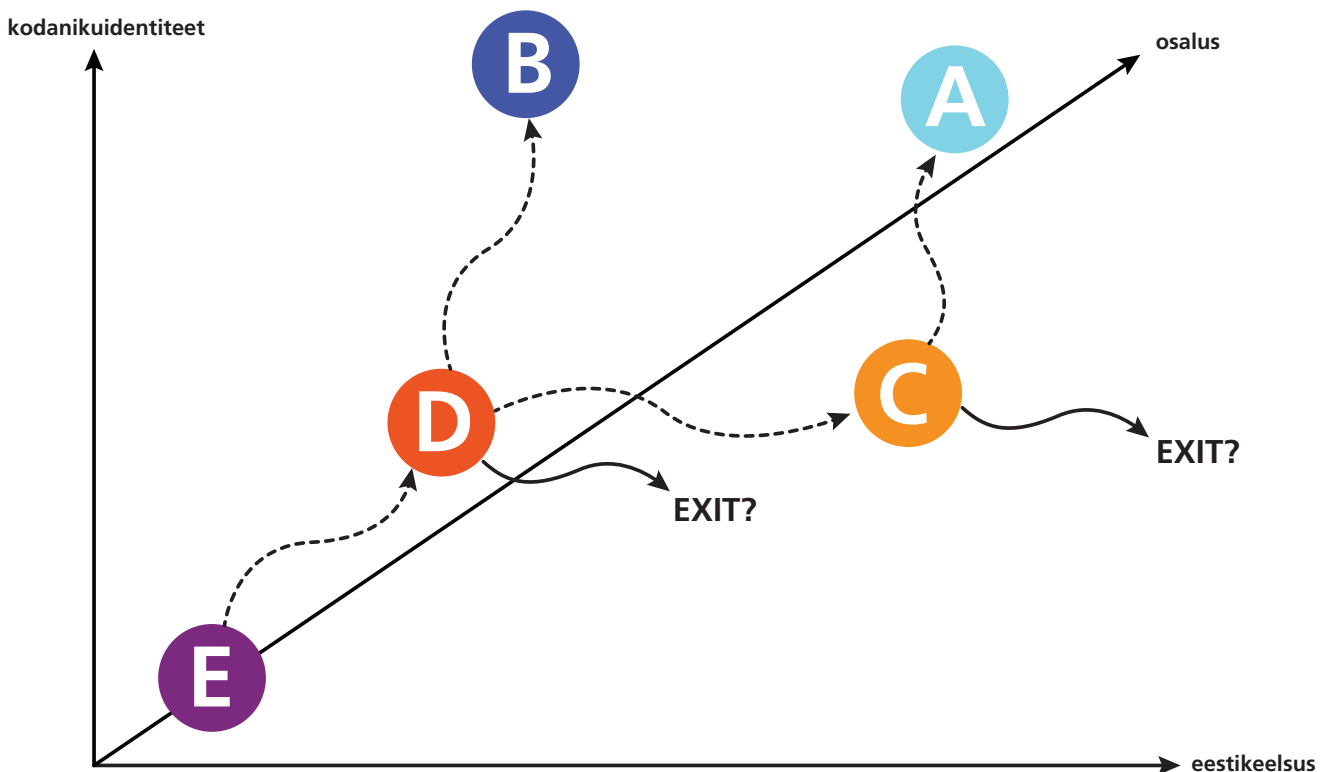
Käesoleva Integratsiooni monitooringu põhijäreldus on see, et senine lõimumispoliitika, mis oli suunatud „venekeelsele elanikkonnale“ või „määratlemata kodakondsusega isikutele“ kui sotsiaalselt umbmäärastele riikliku poliitika objektidele, peaks asenduma erinevate sihtrühmade lõimumistaset ja nende konkreetsetest probleemidest lähtuvaid eesmärke arvestava strateegiliselt koordineeritud, kuid iga sihtrühma jaoks spetsiifilistele valdkondadele ja eesmärkidele fokuseeritud, kuid rahvusrühmi kaasava lõimumisprotsessiga. Selle protsessi subjektideks on ühelt poolt erinevad teistest rahvustest elanikkonna esindajad (keda iseloomustatakse analüütiliste „lõimklastrite“ alusel), teiselt poolt riiklikud institutsioonid ja kolmanda osapoolena kodanikuühiskond ja muud avalikus elus tegutsevad institutsioonid ja ühendused (sh erakonnad, tööturu partnerid, kohalikud omavalitsused jm).

Juuresoleval joonisel on kujutatud võimalikud muutused ja üleminekud, mis eduka lõimumispoliitika tulemusel võivad toimuda kolmedimensioonilises lõimumisruumis, mille üheks teljeks on poliitiline ja õiguslik enesemääratlus ning kodanikuidentiteedi areng, teiseks subjektiivne aktiivsus ja sotsiaalne kapital (suhtlusvõrgustik, usaldus ja osalemine) ning kolmandaks teljeks kultuurilised pädevused, keeleoskus, haritus ja etnokultuuriline identiteet.

Positiivsete muutuste korral võib kodanikuidentiteedi tugevnemine viia protestimeelsest C-klastrist edukasse A-klastrisse. Suurem usaldus, kodakondsuse barjääri ületamine ning kodanikuühiskonda kaasamine võib tuua passiivse ja umbuskliku D-klastris esindaja aktiivsesse ja lojaalsesse B-klastrisse, suurenenud keeleoskus ja aktiivsuse tõus aga D-klastrist C-klastrisse. E-klastris kapseldunud noorem osa aga võiks meedia ja toetava suhtlusvõrgustiku olemasolul liikuda Eestist huvitatud D-klastrisse ja sealt edasi. Loomulikult on ka võimalik pettumuse ja ebaõnnestumise korral vastupidine rada: tagasilangus aktiivsematest passivsematesse ja enam võõrdunud klastritesse, samuti n-õ rajalt maha astumine näiteks väljarände kaudu.

Järeldused ja soovitus

Joonis 9.1 Lõimklastrite arengu trajektoorid

Ülaltoodud joonis illustreerib vajadust määratleda igasuguste lõimumistegevuste kavandamisel siht-rühm ja talle kohased eesmärgid ning rollid lõimumisprotsessis. Ei ole realistlik oodata, et viie aasta jooksul õnnestub E- või D-klastrisse kuuluvaid vähese keeleoskusega inimesi muuta edukateks eesti-keelse meedia eelistajateks, või kujundada ümber isepäine hea keeleoskusega, kuid vähese kodanikuiden-titeediga C-klastrist lojaalne ja heatahteline, aga piiratumate kultuuriliste pädevustega B-klaster.

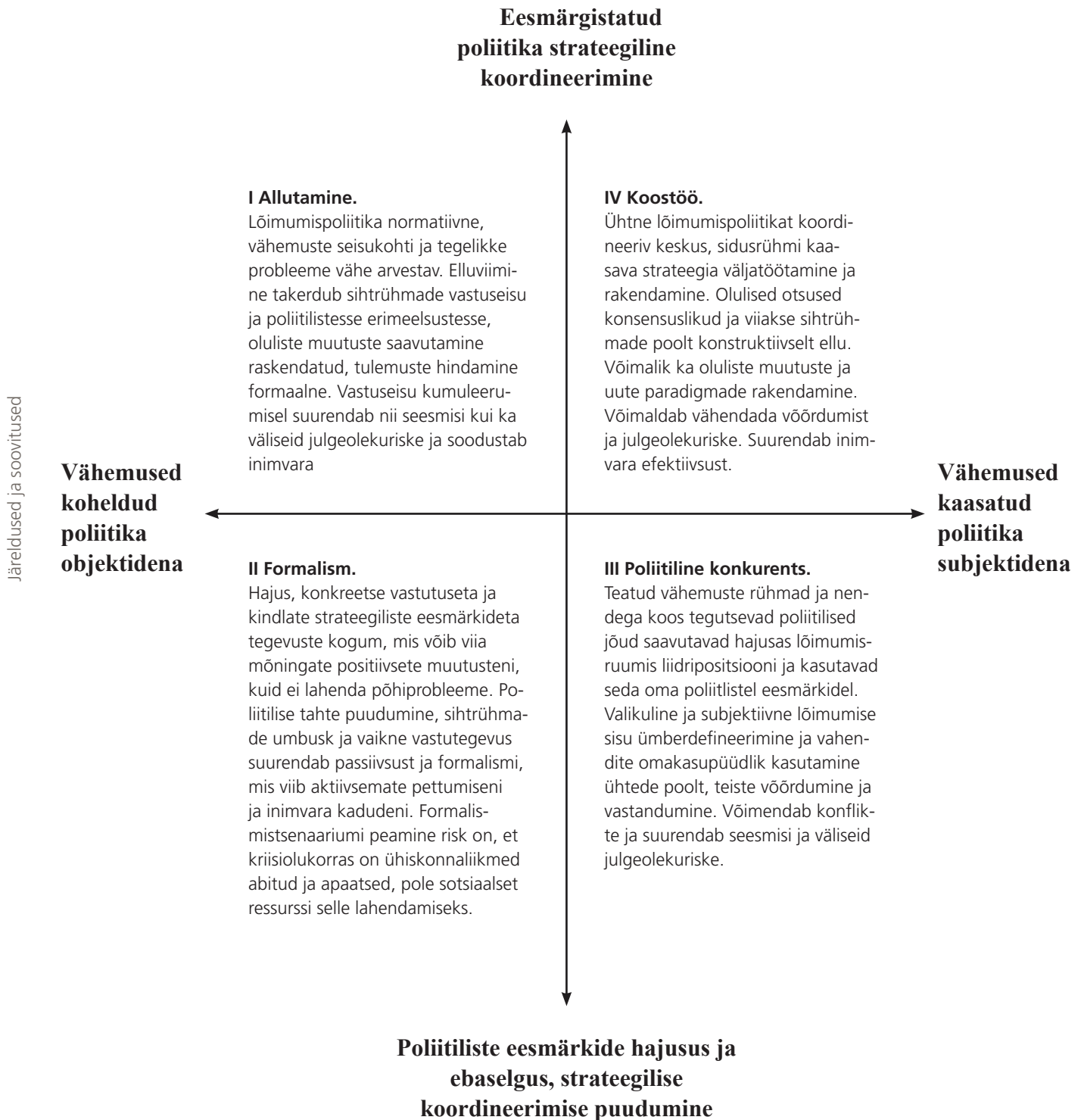
Üldistades lõimumispoliitika seniseid arenguid ning õppetunde ja püüdes ette näha parimat viisi lõimumisprotsessi jätkamiseks ja tulemuslikuma lõimumispoliitika rakendamiseks pärast käesoleva lõimumiskava ammendumist 2013. aastal, saame teoreetiliselt välja tuua neli lõimumispoliitika teosta-mise stsenaariumi. Need stsenaariumid ei ole empiirilised kirjeldused, vaid pigem loogilised mudelid, mille lähtekohaks on kaks kesksel valikut: esiteks, valik lõimumispoliitika sihipärase strateegilise suunamise või siis sihipärase strateegilise juhtimiseta, pigem välistele ootustele kohandatud killustatud korralduse vahel; ja teiseks, valik vähemuste endi positsiooni määratlemisel lõimumispoliitikas: kas nad on selle passiivsed objektid või aktiivsed, nii poliitika väljatöötamisse kui ka rakendamisse kaasatud subjektid. Need valikud on allpool kirjeldatud nelja stenaariumit eristavateks telgedeks (vt joonis 9.1).

Vaadates tagasi esimese lõimumiskava (2000–2007) koostamisele eelnenud 90ndate teise poole olukorrale, valisime seda iseloomustanud poliitika märksõnaks ”allutamine” (I stsenaarium, vt vasak-poolne ülemine väli joonisel 9.1). Äsja taastatud Eesti Vabariigis oli põhiprobleemiks mitte venekeelse elanikkonna sisuline lõimimine, vaid tema juriidilise staatuse ja sotsiaalse positsiooni reguleerimine, mida tehti selliste seadustega nagu kodakondsuse seadus, välismaalaste seadus ja keeleseadus. Vaid väike osa venekeelsest elanikkonnast oli sünnijärgsed Eesti Vabariigi kodanikud. Kuna enamik venekeelsest elanik-konnast oli sõjajärgsed sisserännanud, oli nende kodakondsuse määratlemine seotud nii juriidiliste, sise- ja välispoliitiliste kui ka kultuuriliste ja psühholoogiliste probleemidega. Lõimumisprotsessi lähtekohti selgitanud sotsiaalteadlased (vt Lauristin, Heidmets 2002) tõid esile kahe keelelise kogukonna eralda-tuse nii tööturul, avalikus ruumis kui ka igapäevasuhetes, sotsiaalmajandusliku ebavõrdsuse, vastastikuse umbusu ja häirituse kõrge nivoo, eestlaste enamuse soovimatuse aktsepteerida venekeelse elanikkonna suuremat osalust Eesti ühiskonna asjade otsustamises. Esimese lõimumiskava keskmes olid seetõttu ühelt poolt mittekodanike naturaliseerimine („õiguslik-poliitiline integratsioon“) ja sellega seoses keeleoskuse kui naturaliseerimise tingimuse edendamine („kultuuriline integratsioon“). Teisalt püüti saavutada eest-laste häirituse vähenemist ning positiivsema ja avatuma hoiaku kujunemist vähemuste kaasamise suhtes. Ehkki esimeses lõimumiskavas oli olemas ka sotsiaalmajandusliku lõimumise peatükk, oli selle koht kogu lõimumispoliitikas väga tagasihoidlik. Lõimumispoliitika subjektiks oli riik (keda esindas rahvas-tikuminiistri institutsioon), lõimumisprotsessi juhiti projektipõhise tegevusena, projektide käivitajaks, hindajaks ja kontrollijaks sai riigi osalusel loodud ja juhitud Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus.

Projektipõhisust süvendas Euroopa Liiduga liitumise eelse ja järgse poliitika sidumine väliste ”euronõuete” täitmisele suunatud meetmete pakettidega, mis ühelt poolt küll kannustas aktiivsemalt tegelema lõimumisprobleemi teatud aspektidega (määratlemata kodakondsusega isikute arvu vähenda-mine, keeluskusnõuete kohandamine EL-i normidega), kuid samas võimaldas jätta tagaplaanile mitmed sisulised probleemid, nagu sotsiaalse sidususe suurendamine, kodanikukasvatuse ja kultuuridevahelise dialoogi edendamine jm. Kujunes II stsenaarium, mida iseloomustab formaalselt fikseeritud konkreetsete valdkondlike meetmete rohkus, kuid sisulise strateegilise koordineerimise puudumine. Rahvastikuminiistri institutsioonil ei olnud piisavalt ei volitusi ega ressursse, et erinevate valdkondade vahelist koordineeri-mist tagada. Lõimumispoliitika killustatust süvendas vastuolu riikliku ja omavalitsuste tasandi poliitika põhimõtete vahel Tallinnas ja Ida-Virumaal. Samas ei olnud ka vähemuse enda sees kujunenud tugevat partnerina kaasatavat kodanikuühiskonda, küll aga tekkis rühmi ja institutsioone, mis võimendasid protestimeeleolusid lõimumispoliitika kui sellise vastu. EL-iga ühinemise protsess soodustas Eesti ühis-konnas nn liberaalset konsensust, mis toetas konkurentsivõime levikut kõigisse valdkondadesse.

Sealhulgas leidis lõimumispoliitikas toetust nn liberaalne lõimumismudel, mis jättis vastutuse ühiskonnas toimetuleku, sh keelelise adapteerumise ja poliitilise integreerumise eest eelkõige indiviidile endale.

Joonis 9.1. Lõimumispoliitika stsenaariumid

Võibki väita, et poliitilise tahte ning sellest tuleneva sihikindluse puudumine on vähendanud seniste ilusasti sõnastatud lõimumiskavade efektiivsust ning muutnud nende elluviimise killustatuks. Liberaalse ja killustatud lõimumisstsenaariumi tagajärjeks on nii praeguses kui ka eelmisteski monitooringutes esile toodud kihistumistendents: parema keeleoskusega, jõukamast ja aktiivsemast venekeelse elanikkonna osast on kujunenud edukad kodanikud, vähem jõukatest või vähem aktiivsetest aga tõrjutud ja riigist võõrdunud määratlemata kodakondsusega rühm, kusjuures see vahe pole vähenenud, vaid pigem süvnenud. Naturaliseeritud kodanike ambitsioone ja tõrjutute protesti ning pettumuse meeleolusid on aga kerge muuta poliitiliseks kapitaliks, seetõttu on viimaste aastate hajusa ja formaalse riikliku lõimumispoliitika täiendusena kohalikul tasemel hoogustunud „Konkurents“-stsenaarium (III stsenaarium joonisel 9.1), mille eredaid näiteid on märgata Tallinnas ja Ida-Virumaal.

Arvestades seda, et hästi lõimunud ühiskond suudab paremini tagada sisemist stabiilsust ja selle kaudu suuremat turvalisust oma liikmetele ning vastupidi, rahulolematut ja protestimeelset vähemust iseloomustab suurem vastuvõtlikkus ka Eesti riigi suhtes vaenuliku poliitika viljelejate ideedele, on oluline näha nimetatud kolme stsenaariumi puhul tekkivaid julgeolekuriske.

Kuna kõige enam loovad soodumust konfliktsetele lahendustele pettumistest tõusvad protestimeeleolud (mida efektiivne lõimumispoliitika peaks suutma kas vältida või leevendada), osutagem kahele põlvkonnale, kelle ootusi ja ambitsioone senine lõimumispoliitika ei ole täitnud. Esimene rühm on need 80ndatel, enne iseseisvuse taastamist ellu astunud nõukogudeaegse venekeelse haridusega noored spetsialistid, kelle karjäärivõimalusi ja tulevikuperspektiive kärpisid tugevasti välismaalaste seadus ning keele- ja kodakondsuspoliitika ja kes osutusid siirdeühiskonnas oma karjäärirajalt kõrvale lükatud kaotajateks, kontrastina eakaaslastest eestlaste ”võitjate” põlvkonnale. Nad on Eesti riigi ja lõimumispoliitika suhtes üsna umbusklikult ja kriitiliselt häälestatud. See põlvkond on tänaseks eas 45+ ning moodustab olulise osa praeguste koolinoorte vanematest ja õpetajatest.

Teine pettumust läbi elav rühm on kujunemas noortest, kes, olles lõpetanud Eesti Vabariigis kooli ja omandanud nii keele kui ka kodakondsuse, on kohanud pettumisi ja tõrkeid ebarealistlikult kõrgete ootuste tõttu või puutudes kokku tõrjuva ja usaldamatu hoiakuga tööturul, ametiasutustes, poliitilises kõnepruugis ja eestikeelses meedias. Milliste tagajärjedeni võib sellise n-ö isesüttiva pinnase olemasolul viia pahatahtlik emotsioonidega manipuleerimine, annab aimu pronksiöö kogemus.

Eelmised integratsiooni monitooringud on jätkuvalt osutanud usaldamatusele ja sallimatusele kui senises lõimumispoliitikas lahenduseta jäänud probleemidele. Ka käesoleva monitooringu tulemused ei näita selles suhtes märgatavaid muutusi. Neid probleeme on aidanud süvendada lõimumisteemat ära kasutatav poliitiline konkurents erakondade vahel. Konkurentsistsenaariumi jätkumine, eriti Tallinnas ja Ida-Virumaal, häälestab avalikkust negatiivselt ning nõrgendab riigi suutlikkust viia ellu proaktiivset kaasavat lõimumispoliitikat ja ette võtta olulisi riske vähendavaid ja usaldust võitvaid samme.

Sellise kaasava poliitika kujundamiseks sobib IV stsenaarium „Koostöö“ (vt joonis 9.2). Käesoleva monitooringu tulemused näitavad, et selle stsenaariumi käivitamiseks on Eesti ühiskonnas praegu rohkem eeldusi kui seda teadvustati eelmise lõimumiskava kokkupanemise ajal. Esiteks on tugevnenud ja kinnistunud eestlaste toetus venekeelse elanikkonna esindajate suuremale kaasamisele Eesti ühiskonna ja majanduse juhtimisse. Teiseks, rohkem kui kolmandik venekeelsest elanikkonnast on Eesti ühiskonnas hästi toime tulevad, aktiivsed ja tugeva kodanikuidentiteediga inimesed, kellest ei saa enam rääkida kui lõimumispoliitika sihtrühmast, kuid kes ei tunneta end veel ka piisavalt Eesti riigi partneritena selle poliitika kavandamisel ja elluviimisel. Kolmandaks, viiendik Riigikogu valijaskonnast on teistest rahvastest inimesed, kes ei ole reeglina huvitatud sellest, et neis nähtaks üheülbalist anonüümset „venekeelset kogukonda“, vaid on väärt seda, et neile pakuksid väarikaid võimalusi Eesti poliitikas osalemiseks mitte

üks või kaks, vaid kõik erakonnad. Milline võiks ka olla “Koostöö”-stsenaariumi konkreetne sisu, on tema ellukutsumise tingimuseks küllalt üksmeelse ja selge riikliku tahte väljendamine, näiteks Riigikogu otsuse vm vormis, viimaks lõimumispoliitika välja senisest hajusast ja formaalsest seisundist ning saavutamaks ühest valimisperiodist üle ulatuv ühiskondlik kokkulepe.

KASUTATUD KIRJANDUS

Chan, W. M., Kim, D. H. (2004). Towards Greater Individualization and Process-Oriented Learning Through Electronic Self-Access.– Computer Assisted Language Learning, Vol 17, iss. 1, pp. 83–108.

Ehala, M., Zabrodskaia, A. (2011). Interethnic discordance and stability in Estonia. – Journal of Baltic Studies. Vol 42, iss. 2, pp. 213–237.

Kello, K. (2009). 2008. aastal õpetajate, õpilaste ja koolijuhtide seas läbi viidud fookusgruppide aruanne, uurimisprojekti „Vene õpilane venekeelse üldhariduskooli eestikeelses õppes (2008–2011)” raames. [www] http://www.ut.ee/curriculum/projektid/Vene_opilane.

Kello, K., Masso, A., Jakobson, V. (2009). Eestikeelsele õppele üleminek vene õppekeelele gümnaasiumis: erinevad perspektiivid, erinevad valmisolekud. – Haridus. 11-12, lk 1–7.

Lauristin, M., Heidmets, M. (toim) (2002). The Challenge of the Russian Minority: Emerging Multicultural Democracy in Estonia. Tartu: Tartu University Press.

Lindemann, K., Saar E. (2009). Mitte-eestlased Eesti tööturul. Eesti Inimarengu Aruanne. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastus, lk 95–99.

Lindemann, K., Võormann, R. (2010). Venelaste teine põlvkond Eesti tööturul. Eesti Inimarengu Aruanne. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastus, lk 99–101.

Lõimumiskava 2008–2013. [www] http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Loimumiskava_2008_2013.pdf.

Masso, A., Jakobson, V., Kello, K. (2012). Eesti ja Läti vene õppekeele koolide vilistlaste arvamused ja kogemused seoses riigikeele ja riigikeelse õppega. Projekti „Vene laps venekeelse üldhariduskooli eestikeelses õppes” vilistlaste uuringu tulemused. Kättesaadav ka elektrooniliselt aadressil [www] http://www.ut.ee/curriculum/projektid/Vene_opilane.

Masso, A., Kello, K., (2010a). 2009. a kevadel vene õppekeelele gümnaasiumite õpetajate ja 11. klassi õpilaste seas läbi viidud küsitluse aruanne, uurimisprojekti „Vene õpilane venekeelse üldhariduskooli eestikeelses õppes (2008–2011)” raames. [www] http://www.ut.ee/curriculum/projektid/Vene_opilane.

Masso, A., Kello, K., (2010b). Implementing Educational Changes: Teachers' Attitudes Towards the Transition to Estonian as a Language of Instruction in Russian-Medium Schools. – Teacher's Personality and Professionalism. / Eds. J. Mikk, M. Veisson, P. Luik. Estonian Studies in Education, Vol 2, pp.53–71. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.

Pruulmann-Vengerfeld, P., Luik, P., Masso, A., Siibak, A., Ugur, K. (2012). Õpetajate IKT kasutusaktiivsuse mõju õpilaste tehnoloogia teadlikule kasutusoskusele. Tiigrihüppe SA poolt Tartu Ülikoolilt tellitud projekti “Õpetajate IKT kasutusaktiivsuse mõju õpilaste tehnoloogia teadlikule kasutusoskusele” vahearuanne.

Lindemann, K., Võormann, R. (2010). Venelaste teine põlvkond Eesti tööturul. Eesti Inimarengu Aruanne. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastus, lk 99–101

Lindemann, K. (2011). The Labour Market Success of Ethnic Groups. The Reality and Perceived Perspectives. Saar, E (toim). Towards a Normal Stratification Order: Actual and Perceived Social Stratification in Post-Socialist Estonia. Frankfurt am Main: Peter Lang, pp. 283–308.

Toots, A., Idnurm, T. (2011). Does the Context Matter? Attitudes Towards Cosmopolitanism Among Russian-Speaking Students in Estonia, Latvia and the Russian Federation. – Journal of Baltic Studies, DOI:10.1080/01629778.2011.633762, 1–18.

Valk, A., Karu, K., Drozdova, M. (2010). Estonian Open Identity: reality and ideals. – Trames, Vol 15 (65/60), iss. 1, pp. 33–59.

Webb, S. (2006). Can ICT reduce social exclusion? The case of an adults' English language learning programme. – British Educational Research Journal, Vol. 32, iss. 3, 481–507.

Ugur, K., Raudvassar, L. (2011). 2009. ja 2010. a õpetajate tugirühmade aruanne, uurimisprojekti „Vene õpilane venekeelse üldhariduskooli eestikeelses õppes (2008–2011)” raames.– [www] http://www.ut.ee/curriculum/projektid/Vene_opilane.

Young, S.S.C. (2003). Integrating ICT into second language education in a vocational high school. – Journal of Computer Assisted Learning, Vol. 19, iss. 4, 447–462.

Lisa 1

Metoodika

Autor

Esta Kaal

1.1. Kvantitatiivne andmekogumismetoodika

Uuringu üldkogumi moodustasid Eesti Vabariigi alalised elanikud vanuses 15–74 aastat (Statistikaameti andmetel seisuga 01.01.2010. a kokku 1 034 752 inimest).

Valimi suurus, st ühe uuringuga hõlmatud küsitletavate hulk oli 1400 inimest. Valim moodustati “isekaaluvana”, st kasutati üldkogumi proportsionaalset mudelit, kus kõikidel üldkogumisse kuuluvatel inimestel on võrdne võimalus vastajaks sattuda. Eestlaste ja teistest rahvustest inimeste sihtrühmadele koostati eraldi valimi mudelid.

Küsitlustöö käigus kujunenud valimi sotsiaal-demograafilist struktuuri soo, vanuse, rahvuse ja elukoha lõikes võrdleme vastavate statistiliste näitajatega üldkogumi kohta ning vajadusel kaalume sellele vastavaks.

Vastajate leidmiseks kasutame kihistatud kaheastmelist valikut. Esmalt jagame üldkogumi elukoha järgi territoriaalselt kuueks kihiks. Valimi suurus igas kihis vastab proportsionaalselt üldkogumi jaotusele. Seejärel teostame igas kihis kaheastmelise valiku. Esmased valikuühikud (kõigis kihtides kokku 350 valimipunkti) on asulad (linnad, alevid, alevikud, külad). Valimipunktid (täpsusega kuni lähteadressi tasandini) leiame juhuvalikuga asula suurusele (elanike arvule) proportsionaalse tõenäosusega. Valiku baasiks on riiklik rahvastikuregister. Igas esmasel valikuühikus valime seejärel teisesed valikuühikud – inimesed. Valimi suurus ühes punktis on neli inimest.

Piisavalt suur valimipunktide hulk võimaldab valimi moodustada hajusamalt ning seega vastab saadav valim üldkogumile paremini ja tulemused on usaldusväärsemad.

Küsitletavate leidmiseks valimipunktis kasutame lähteadressi meetodit ja nn noorte meeste – noorte naiste reeglit. Lähteadressi meetod on reeglite kogum lähteadressist edasiliikumise marsruudi, majade, korterite, leibkondade valikuks. Noorte meeste – noorte naiste reegel tähendab, et küsitleme 15–74-aastastest kodus olevatest meestest kõige nooremat. Kui selles vanuses mehi antud aadressil ei ela või ei ole hetkel kodus, küsitleme kõige nooremat kodus olevatest 15–74-aastastest naistest. TNS Emori võrdlus- testid teise levinud valikumeetodi – sünnipäevareeglina – näitavad, et noorte meeste (naiste) reegel tagab valimi parema vastavuse üldkogumile.

Enne küsitlustöö alustamist toimus küsimustiku piloteerimine ja selle kokkuvõtte põhjal tehti küsimustikus muudatusi, eelkõige küsimustiku mahu vähenemise huvides.

Andmekogumismetoodina kasutati arvutil juhitud personaalintervjuude meetodit (CAPI – *Computer Assisted Personal Interviewing*). CAPI-intervjuu puhul on küsimused sülearvuti ekraanil ja vastused sisestab intervjuuerija kohe arvutisse.

1.2. Küsitlustöö tehniline protokoll

Põhiuuringu küsitlustöö toimus 5.10 kuni 15.11.2011.

Küsitlustöö viis läbi 71 erikoolituse saanud TNS Emori CAPI-küsitlejat. Kõigil küsitlejatel on piisav keeleoskus ja nad on koolitatud viimaks läbi intervjuud nii eesti kui ka vene keeles.

Intervjuu keskmine pikkus eestlaste sihtrühmas oli 50 minutit ja teistest rahvustest inimeste sihtrühmas 63 minutit.

Kokku külastasid küsitlejad 2880 aadressi, neist:

- 1409 juhul viidi intervjuu läbi;
- 726 juhul ei olnud kahel külastuskorral kedagi kodus;
- 237 juhul ei olnud vanusepiiridesse sobivat vastajat kodus ja/või ei tule küsitlusperioodil koju;
- 244 aadressil keelduti vastamisest;
- 228 aadressil ei nõustunud noore mehe/naise reegli alusel vastajaks valitud pereliige vastama.

Küsitluse üldine vastamismäär (arvestades kinniseid uksi, keeldumisi jms) oli 58%. Sihtrühma osakaal juhuvalikus oli 84,3%. Uuringu vastamismääraks kujunes 86,1%.

Küsitlustöö kvaliteedi kontrolliks korraldasime pärast küsitluse toimumist täiendavalt intervjuude järelkontrolli. Selleks võtsime nädala jooksul veel kord ühendust 23%-ga vastanud valimist (kes olid selleks puhuks andnud nõusoleku oma e-aadressile pöördumiseks) ja palusime kommenteerida küsitleja töö erinevaid aspekte. Küsitlustöö järelkontrolli ankeedile vastasid neist ligikaudu pooled: 158 inimest ehk 11% kõigist vastajatest.

Järelkontrolli tulemused kinnitavad, et küsitlustöö viidi läbi vastavalt vastaja valiku reeglitele ja koolituse nõuetele.

1.2.1 VALIMI STRUKTUUR

Elanikkond vanuses 15–74 kokku

planeeritud valimi suurus		1400							
tegelik valimi suurus		1409							
intervjuude arv valimipunktis (vp-s)		4							
piirkonna tasandil standardsetl kaalutavad lõiked									
liigituse nimi	lõigete sisu	üldkogum (esa 01.01.2010)		mudel	tegelik valim		kaalutud jaotus		
		abs. arv	%	vp arv	arv	%	kaal	arv	%
kokku		1 034 752	100,00%	350	1409	100,00%		1409	100,00%
piirkond	Tallinn	310 092	29,97%	123	500	35,49%	0,8440	422	29,95%
	Põhja-Eesti	154 530	14,93%	44	178	12,63%	1,1798	210	14,90%
	Lääne-Eesti	124 098	11,99%	30	120	8,52%	1,4083	169	11,99%
	Tartu piirkond	142 107	13,73%	38	152	10,79%	1,2697	193	13,70%
	Lõuna-Eesti	120 486	11,64%	28	111	7,88%	1,4775	164	11,64%
	Virumaa	183 439	17,73%	87	348	24,70%	0,7184	250	17,74%
asulatüüp	pealinn	310 092	29,97%		500	35,49%	0,8440	422	29,95%
	suur linn	199 109	19,24%		335	23,78%	0,8090	271	19,23%
	muu linn	212 280	20,52%		287	20,37%	1,0070	289	20,51%
	alevik/küla	313 271	30,27%		287	20,37%	1,4878	427	30,31%
sugu	mehed	484 737	46,85%		563	39,96%	1,1723	660	46,84%
	naised	550 015	53,15%		846	60,04%	0,8853	749	53,16%
vanus	15-24	188 110	18,18%		167	11,85%	1,5329	256	18,17%
	25-34	195 122	18,86%		205	14,55%	1,2976	266	18,88%
	35-49	273 111	26,39%		320	22,71%	1,1625	372	26,40%
	50-64	252 123	24,37%		437	31,01%	0,7849	343	24,34%
	65-74	126 286	12,20%		280	19,87%	0,6143	172	12,21%
rahvus	eestlased	703 417	67,98%		607	43,08%	1,5783	958	67,99%
	muu rahvus	331 335	32,02%		802	56,92%	0,5623	451	32,01%

Eestlased vanuses 17–74

planeeritud valimi suurus		600							
tegelik valimi suurus		607							
intervjuude arv valimipunktis (vp-s)		4							
piirkonna tasandil standardsetl kaalutavad lõiked									
liigituse nimi	lõigete sisu	üldkogum (esa 01.01.2010)		mudel	tegelik valim		kaalutud jaotus		
		abs. arv	%	vp arv	arv	%	kaal	arv	%
kokku		703 417	100,00%	140	607	100,00%		607	100,00%
piirkond	Tallinn	167 534	23,82%	33	166	27,35%	0,8735	145	23,89%
	Põhja-Eesti	124 396	17,68%	25	101	16,64%	1,0594	107	17,63%
	Lääne-Eesti	112 331	15,97%	22	85	14,00%	1,1412	97	15,98%
	Tartu piirkond	119 897	17,04%	24	100	16,47%	1,0300	103	16,97%
	Lõuna-Eesti	110 869	15,76%	22	88	14,50%	1,0909	96	15,82%
	Virumaa	68 390	9,72%	14	67	11,04%	0,8806	59	9,72%
asulatüüp	pealinn	167 534	23,82%		166	27,35%	0,8735	145	23,89%
	suur linn	96 887	13,77%		80	13,18%	1,0500	84	13,84%
	muu linn	150 454	21,39%		133	21,91%	0,9774	130	21,42%
	alevik/küla	288 542	41,02%		228	37,56%	1,0921	249	41,02%
sugu	mehed	334 218	47,51%		239	39,37%	1,2050	288	47,45%
	naised	369 199	52,49%		368	60,63%	0,8668	319	52,55%
vanus	15-24	138 189	19,65%		93	15,32%	1,2796	119	19,60%
	25-34	134 756	19,16%		87	14,33%	1,3333	116	19,11%
	35-49	188 032	26,73%		146	24,05%	1,1096	162	26,69%
	50-64	155 712	22,14%		157	25,86%	0,8535	134	22,08%
	65-74	86 728	12,33%		124	20,43%	0,6048	75	12,36%

Teistest rahvustest inimesed vanuses 15–74

planeeritud valimi suurus		800							
tegelik valimi suurus		802							
intervjuude arv valimipunktis (vp-s)		4							
piirkonna tasandil standardsetl kaalutavad lõiked									
		üldkogum (esa 01.01.2010)		mudel	tegelik valim			kaalutud jaotus	
liigituse nimi	lõigete sisu	abs. arv	%	vp arv	arv	%	kaal	arv	%
kokku		331 335	100,00%	210	802	100,00%		802	100,00%
piirkond	Tallinn	142 558	43,03%	90	334	41,65%	1,0329	345	43,02%
	Põhja-Eesti	30 134	9,09%	19	77	9,60%	0,9481	73	9,10%
	Lääne-Eesti	11 767	3,55%	8	35	4,36%	0,8286	29	3,62%
	Tartu piirkond	22 210	6,70%	14	52	6,48%	1,0385	54	6,73%
	Lõuna-Eesti	9 617	2,90%	6	23	2,87%	1,0000	23	2,87%
	Virumaa	115 049	34,72%	73	281	35,04%	0,9893	278	34,66%
asulatüüp	pealinn	142 558	43,03%		334	41,65%	1,0329	345	43,02%
	suur linn	102 222	30,85%		255	31,80%	0,9686	247	30,80%
	muu linn	61 826	18,66%		154	19,20%	0,9740	150	18,70%
	alevik/küla	24 729	7,46%		59	7,36%	1,0169	60	7,48%
sugu	mehed	150 519	45,43%		324	40,40%	1,1235	364	45,39%
	naised	180 816	54,57%		478	59,60%	0,9163	438	54,61%
vanus	15-24	49 921	15,07%		74	9,23%	1,6351	121	15,09%
	25-34	60 366	18,22%		118	14,71%	1,2373	146	18,20%
	35-49	85 079	25,68%		174	21,70%	1,1839	206	25,69%
	50-64	96 411	29,10%		280	34,91%	0,8321	233	29,05%
	65-74	39 558	11,94%		156	19,45%	0,6154	96	11,97%

1.2.2 TULEMUSTE USALDUSPIIRIDE HINDAMISE TABEL

üldkogum												
1 034 752		1.01.2010										
valimi suurus	50%	45%	40%	35%	30%	25%	20%	15%	10%	5%	3%	2%
	50%	55%	60%	65%	70%	75%	80%	85%	90%	95%	97%	98%
5	57%	57%	56%	55%	53%	50%	46%	41%	34%	25%	20%	16%
10	35%	35%	35%	34%	32%	31%	28%	25%	21%	15%	12%	10%
15	28%	27%	27%	26%	25%	24%	22%	20%	17%	12%	9%	8%
20	23%	23%	23%	22%	21%	20%	19%	17%	14%	10%	8%	7%
25	21%	21%	20%	20%	19%	18%	16%	15%	12%	9%	7%	6%
30	19%	19%	18%	18%	17%	16%	15%	13%	11%	8%	6%	5%
40	16%	16%	16%	15%	15%	14%	13%	11%	10%	7%	5%	4%
45	15%	15%	15%	14%	14%	13%	12%	11%	9%	7%	5%	4%
50	14%	14%	14%	14%	13%	12%	11%	10%	9%	6%	5%	4%
60	13%	13%	13%	12%	12%	11%	10%	9%	8%	6%	4%	4%
65	12%	12%	12%	12%	11%	11%	10%	9%	7%	5%	4%	3%
75	12%	11%	11%	11%	11%	10%	9%	8%	7%	5%	4%	3%
100	10%	10%	10%	10%	9%	9%	8%	7%	6%	4%	3%	3%
120	9%	9%	9%	9%	8%	8%	7%	6%	5%	4%	3%	3%
150	8%	8%	8%	8%	7%	7%	6%	6%	5%	3%	3%	2%
200	7%	7%	7%	7%	6%	6%	6%	5%	4%	3%	2%	2%
300	6%	6%	6%	5%	5%	5%	5%	4%	3%	2%	2%	2%
500	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	3%	3%	2%	1%	1%
1 000	3%	3%	3%	3%	3%	3%	2%	2%	2%	1%	1%	1%
1 400	3%	3%	3%	3%	2%	2%	2%	2%	2%	1%	1%	1%

1.3. Kvalitatiivne andmekogumismetoodika

1.3.1 UUSIMMIGRANTIDE SIHTRÜHM

Fookusgrupi kava ning osalejate värbamisplaan on välja töötanud TNS Emori uuringuekspert Tanja Kriger, vestlust juhtis inglise keeles uuringuekspert Jaana Helm. Kuigi igal aastal Eestisse saabuvate uusimmigrantide arv on suhteliselt väike, võib Eestit siiski pidada immigratsioonimaaks ning üha enam tuleb esile vajadus strateegilisema ehk rohkem planeeritud rändepoliitika järele. Samas on uusimmigrantide teemat Eestis eelnevalt suhteliselt vähe uuritud. Sellest lähtuvalt otsustati 2011. aasta integratsiooni monitooringu raames läbi viia üks uusimmigrantide fookusgrupp, kus käsitleti järgmisi teemasid:

- Eestisse saabumise põhjused ning kohanemine Eesti eluga – head ja vead;
- eesti keel, keeleõpe ja osalemine Eesti kultuuris – positiivsed ja negatiivsed kogemused;
- võimalused ja takistused tööturul;
- informatsiooniallikad ja meediatarbimine;
- Eesti kodakondsus ja ühiskonnas osalemine.

Uuringu sihtrühmaks olid uusimmigrandid, kes on Eestisse saabunud viimase paari aasta jooksul - ennekõike pereimmigrandid, mitte kõrgelt haritud tippspetsialistid. Uuringus osalejaid-uusimmigrante värvati Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutuse eesti keele ja kohanemiskursustelt. Grupis osalemise eelduseks oli inglise keele valdamine suhtluskeelena.

Fookusgruppi värvati kümme inimest, kohal oli viis. Fookusgrupis osales üks uusmeremaalane, kaks armeenlast, kaks venelast. Madala osalemismäära tõttu tehti lisaks fookusgrupile kaks lisaintervjuud Egiptuse ja India esindajaga. Fookusgrupp viidi läbi TNS Emori spetsiaalselt grupivestluseks mõeldud ruumis.

1.3.2 AJALOO- JA ÜHISKONNAÕPETUSE ÕPETAJAD VENE ÕPPEKEELEGA KOOLIDEST

Fookusgrupi kava ning osalejate värbamisplaan on välja töötatud Tartu Ülikooli teadlaste Anu Masso ja Praxise analüütiku Laura Kirss'i poolt. Fookusgrupi moderaator oli TNS Emori uuringuekspert Tanja Kriger.

Grupi-intervjuu keskendus ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajate rollile vene õppekeelega koolides. Vene õppekeelega koolide õpetajad seisavad vastamisi olukorraga, kus tõlgendused riigi toimimise, kodanikkonna rollide, ajaloo tõlgenduste jms osas võivad oluliselt erineda eri koolide organisatsiooniliste kultuuride lõikes, õpetajaskonna ning õpilaste lõikes tulenevalt erinevatest päritolu-kultuurilistest mõjustest, infoallikatest jms.

Käesoleva projekti raames läbiviidud fookusgrupp-intervjuu rõhuasetus oli varasemate uuringutega võrreldes mõnevõrra laiem, keskendudes kooli ja klassiruumiga seotud teemade (nt õpetamise metoodika) asemel laiemalt õpetaja rollile eri ühiskonnagruppide sidustamisel ning tulevaste kodanike kujundamisel (nt eri ajalooliste tõlgenduste, kodanikupädevuste edasiandmine).

Fookusgrupp-intervjuu valim moodustus nn tavaliste vene õppekeelega koolide (st v.a keelekümblusvms eliitkoolid) ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajatest. Grupi-intervjuu viidi läbi vene keeles ning Tallinna, Kohtla-Järve, Paldiski, Narva, Jõhvi, Narva-Jõesuu ja Maardu vene õppekeelega koolide õpetajate hulgas. Valimit diferentseeriti selliselt, et intervjuueeritavad valiti võimalikult erinevate koolide, eri vanuses ning erineva õpetamiskogemusega pedagoogide hulgast. Kokku andis nõusoleku oselmiseks 13 õpetajat, grupis osales üheksa õpetajat. Fookusgrupp-intervjuu viidi läbi ajaloo- ja ühiskonnaõpetajate suvekooli raames Roosta Puhkekülas septembris 2011.

1.3.3 TÖÖTUKASSA TÖÖTAJAD JA TÖÖTURUPROJEKTIDE LÄBIVIJJAD

Fookusgrupi kava ning osalejate värbamisplaani on välja töötanud Praxise analüütik Kirsti Nurmela. Fookusgrupi moderaator oli TNS Emori uuringuekspert Tanja Kriger. Fookusgrupi eesmärgiks oli välja selgitada töötukassa töötajate ja tööturuprojektide läbiviijate kui selle valdkonna ekspertide hinnang sellest, millised on venekeelsete töötute peamised probleemid ja takistused ning milliseid lahendusi pakutakse.

Uurimisküsimused, millele fookusgrupis vastuseid otsiti:

- Mis iseloomustab venekeelsete töötute probleeme tööturul, sh millised on sihtrühmale iseloomulikud jooned, kas ja kuidas eristuvad eesti- ja venekeelsed töötud?
- Millised on peamised motivatsioonitegurid, mis ajendavad töötuid abi otsima, milliste ootustega tulla töötukassasse / osaletakse tööturuprojektis? Oluline oli teada saada, milline on töötute valmisolek osaleda teenustel ning kuivõrd see keeleoskuse alusel erineb.
- Milliseid lahendusi nähakse venekeelsete töötute tööturuprobleemide lahendamisel, sh mis on erinevate osapoolte roll venekeelsete töötute tööturule integreerimisel? Milliseid lahendusi peetakse prioriteetseks?

Fookusgrupp-intervjuu valimi moodustasid töötukassa juhtumikorraldajad, töövahenduskonsultandid, kes omavad otseseid kontakte Töötukassa klientidega, puutuvad kokku klientide töölesaamise probleemide erinevate tahkudega; eesti keelt mittekõnelevatele töötutele suunatud tööturuprojektide läbiviijad Harjumaal ning Ida-Virumaal. Fookusgrupis osales 12 töötajat. Osalejate valikut ja kutsumist vahendas Töötukassa. Intervjuu toimus TNS Emori kvalitatiivuuringu nõuetele vastavates ruumides.

1.3.4 TÖÖANDJAD

Fookusgrupi kava ning valimi kirjelduse on välja töötanud Praxise analüütik Kirsti Nurmela. Fookusgrupi moderaator oli TNS Emori uuringuekspert Tanja Kriger.

Fookusgrupi eesmärgiks oli analüüsida töökeskkonna ning tööandjate rolli rahvustepõhise eraldatuse vähendamisel tööturul nii töölevõtmisel kui ka karjääri toetamisel.

Uurimisküsimused, millele fookusgrupis vastuseid otsiti:

- Kuidas näevad tööandjad eestlasi ja venekeelseid inimesi töötajatena ja töökollektiivis üldiselt?
- Kuidas soodustavad või takistavad tööjõu värbamise praktikad lõimumist?
- Kuidas hindavad tööandjad erinevast rahvusest / erineva keeleoskusega inimeste karjäärivõimalusi?

Fookusgrupi intervjuu valim moodustus suuremate ettevõtete personalijuhtidest. Valimi moodustamisel seati eesmärgiks katta võimalikult erinevad ettevõtted, sh segaettevõtted (töötajate seas nii eestlased kui teistest rahvustest inimesed) kui ka ettevõtted, kus on suurem teistest rahvustest inimestest töötajate osakaal. Samuti peeti silmas erinevaid tegevusalasid (sh pangad, tervishoid, tootmine, kaubandus) ja majandussektoreid (sh erasektor ja avaliku sektori suuremad klienditeenindusega asutused).

TNS Emor korraldas Praxise poolt määratletud sihtrühma esindajate kutsumise ja viis läbi fookusgrupp-intervjuu. Oma nõusoleku osaleda andis kümme valimi tingimustele vastavat organisatsiooni esindajat. Kõigile nõusoleku andnutele saadeti kirjalik kutse ning helistati grupi toimumise päeval. Fookusgrupis osalesid seitsme organisatsiooni esindajad. Intervjuu toimus TNS Emori kvalitatiivuuringu nõuetele vastavates ruumides.

1.3.5 KODANIKUÜHENDUSED

Fookusgrupi kava ning osalejate värbamisplaani on välja töötanud Maiu Uus, Praxise valitsemise ja kodanikuühiskonna programmi analüütik. Fookusgrupi moderaator oli TNS Emori juhtekspert Esta Kaal.

Fookusgrupi eesmärgiks on selgitada Eesti erinevate kodanikuühenduste võimalikku rolli ja valmisolekut, aga ka barjääre ja nende ületamise võimalusi muukeelse elanikkonna kodanikuaktiivsuses märkimisväärse arengu esile toomisel. Selline lähenemine toetab Eesti lõimumiskava 2008–2013 rakendusplaani 2011–2013 vähemalt ühe prioriteetsuuna (kodanikuühenduste ja -algatuse arendamine) elluviimist.

Uuringu sihtrühmaks on nii Eesti ühenduste juhid ja/või kommunikatsiooni eest vastutavad esindajad kui ka aktiivsed muu emakeelega kodanikud. Konkreetsete ühenduste ja kutsutavate inimeste valimisel on lähtutud erinevatest dimensioonidest:

- osalevate organisatsioonide tegevusalade mitmekesisus;
- juba elluviidavad tegevused muukeelsetele inimestele;
- toetuse saamine (MISAIt, KUMilt) muukeelsetele inimestele mõeldud tegevusteks;
- suured katusorganisatsioonid, kes ei erista oma sihtrühma keele järgi ja seetõttu peaksid esindama nii eesti- kui ka muukeelset elanikkonda või selle osa;
- aktiivsed muu emakeelega inimesed, kelle huviks on muukeelse elanikkonna kodanikuaktiivsuse ja poliitilise osaluse tõstmine.

TNS Emor korraldas Praxise poolt määratletud sihtrühma esindajate kutsumise ja viis läbi fookusgrupp-intervjuu. Uuringu sihtrühmaks olevate kodanikuühenduste kontaktide nimekirjas oli 15 ühendust, sh kolmel neist asusid esindajad väljaspool Tallinna. Keeldujaid oli kolm ja kolmel juhul ei õnnestunud olemasolevatelt aadressidelt kontakti saada. Nõusolek osalemiseks saadi üheksast ühendusest. Kõigile nõusoleku andnutele saadeti kirjalik kutse ning helistati üle grupi toimumise päeval. Fookusgrupis osalesid viie organisatsiooni esindajad. Intervjuu toimus TNS Emori kvalitatiivuuringu nõuetele vastavates ruumides.